

70 DE ANI DE LA ÎNCEPUTUL COLECTIVIZĂRII AGRICULTURII – CU PRIVIRE ASUPRA PĂRȚII DE SUD A BUCOVINEI

MARIAN OLARU

70 Years since the Beginning of Collectivisation of Agriculture – with Reference to the Southern Part of Bukovina

(Abstract)*

This article presents the main features of the collectivisation process in Romania, started 70 years ago, with reference to the southern part of Bukovina. The events of July and August 1949 in Suceava County highlight the resistance of peasantry to the establishment of Soviet economic, social and ritual order in Bukovina and Romania, coming under the domination of the USSR. The events of July-August 1949 from Rogojesti, Calafindești, Frătăuții Noi, Milișăuți, Bălăceana and Stroești are relevant for the heroic resistance of the Romanian peasants.

Keywords: Bukovina, collectivisation, Romanian Workers' Party, repression, Security, Militia.

Anul acesta s-au împlinit 70 de ani de la începutul procesului de colectivizare a agriculturii. Plenara C.C. al P.M.R., din 3–5 martie 1949, hotăra „transformarea socialistă a agriculturii”. În fapt era o continuare a confiscărilor, naționalizărilor sau expropriierilor care începuseră din anul 1945. Principalul obiectiv al politicii guvernului democrat-popular a fost transformarea cetățeanului în salariat, dependent de stat, prin eliminarea oricăror posibilități de a obține venituri din surse particulare¹. Cum majoritatea populației țării era formată din țărani, adică peste 75% (12 milioane din 16 milioane de locuitori, dintre care marea majoritate cu proprietăți de până la 10 ha), controlul pe care îl putea exercita Partidul Comunist asupra societății era restrâns. Așa cum sublinia Jean-Francois Soulet, comuniștii nu urmăreau doar

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

¹ Dinu C. Giurescu, „Epoca Gheorghe Gheorghiu-Dej”, în *Istoria românilor*, vol. X, *România în anii 1948–1989*, Dinu C. Giurescu (coord.), București, Editura Enciclopedică, 2013.

exproprierea pământurilor sau simpla reformă agrară, care ar fi însemnat luarea pământurilor de la cei bogați și împărțirea lor la cei săraci, ci „eliminarea fățișă din noua ordine socială a țărănimii tradiționale”².

În Estul Europei, țărănimea era cel mai important grup social, dar și cel mai legat de tradiții. De aceea, instaurarea ordinii comuniste în Estul Europei și în Asia a scos în evidență vitalitatea structurilor „primare”: familii, clanuri, entități rurale, solidarități interetnice și religioase³. Cum URSS-ul și Rusia Sovietică ofereau exemplul de urmat în această chestiune, preocuparea pentru cuprinderea în categorii sociale a reprezentat o prioritate pentru doctrinarii regimului comunist. Astfel, Mao Zedong, în lucrarea publicată în 1933, cu titlul *Cum se determină apartenența la clasă la țară*, oferea o schemă de diferențiere pornind de la mărimea suprafeței agrare deținută de țărani, tot astfel și Truong Chinch și Vo Nguyen Giap, în 1936, au stabilit o clasificare în patru grupe: proprietarii funciari rentieri, țărani bogați care își exploatau direct o parte a pământurilor lor, țărani mijlocași ce își munceau singuri întreaga proprietate și țărani săraci fără pământ⁴. La fel au procedat și comuniștii români când i-au împărțit pe țărani în: muncitori agricoli (2,5%), țărani săraci (57%, care posedau 1/2 din mijlocele de producție din țară și produceau 3/5 din cantitatea de cereale marfă a României), țărani mijlocași (34%) și chiaburi (5,5%)⁵. Potrivit cifrelor publicate de „Rezoluția C.C. al P.M.R.”, în urma reformei agrare, țărani cu proprietăți de până la 3 ha dețineau 34,1% din suprafața agricolă a țării (4,313 mil. gospodării cu 4,938 mil. ha), cei cu proprietăți cu suprafețe cuprinse între 3 și 10 ha dețineau 51,4% (adică 1,061 mil. gospodării cu 7,49 mil. ha), proprietățile cuprinse între 10 și 50 ha reprezentau 12,5% și erau 103 000 de gospodării (1,779 mil. ha) și cu suprafețe de peste 50 ha erau 15200 de gospodării cu 2,2% (326700 ha). După cum se observă, între cifrele utilizate în mod propagandistic și realitate exista o mare diferență⁶ și acesta pentru a justifica lupta de clasă. În fapt războiul declanșat împotriva țărănimii era „esențial pentru a obține o economie complet controlabilă”⁷.

Cercetând colectivizarea agriculturii în Europa de Est, Nigel Swain descoperea patru mari tipuri de agricultură socialistă: 1) modelul stalinist, care a funcționat în România și Albania; 2) modelul neostalinist care a funcționat în Cehoslovacia, Bulgaria și Germania de Est; 3) modelul mixt, care a fost aplicat în Ungaria și 4) modelul colectivizării incomplete sau abandonate, care a fost aplicat în Polonia

² Jean-Francois Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, traducere de Silvia Albișteanu și Ana Zbarcea, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 42.

³ *Ibidem*, p. 41.

⁴ *Ibidem*, p. 42.

⁵ Dorin-Liviu Bîțfoi, *Așa s-a născut omul nou: în România anilor '50*, București, Editura Compania, 2012, p. 102.

⁶ Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 73.

⁷ Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate: o istorie politică a comunismului românesc*, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 146.

și Iugoslavia⁸. Comuniștii priveau țărănimea, care forma marea majoritate a populației a României, drept „un colos cu picioare de lut”⁹ care urma să fie supus la momentul cuvenit. De aceea, înfăptuirea reformei agrare din 1945 a însemnat o primă etapă în împlinirea planului lor, aceea de neutralizare a țărânimii și reducerea ariei de influență a partidelor politice tradiționale românești. În anul 1946, guvernul Petru Groza a mai preocupat de propagandă și de falsificarea alegerilor decât de combaterea secetei și a efectelor acesteia, care au devenit mai evidente în toamna lui 1946 și iarna lui 1947. Atunci, sute de mii de români, mai ales din Moldova, au avut de suferit de foamete și mulți au plătit cu viața. Ghidându-se după „învățăturile” leniniste, mai întâi au desființat moșierimea care întruchipa cel mai important impediment în comunizarea satelor. Apoi, pentru „transformarea socialistă a agriculturii” s-au folosit de „alianța dintre muncitori și țărani”, având ca model lozinca lui Lenin: „sprijină-te pe sărăcime, organizează o alianță trainică cu țăranul mijlocăș, nu înceta nicio clipă lupta împotriva chiaburimii”¹⁰. În fapt, delimitarea dintre chiaburi și țărani mijlocași nu a fost una clară. De aceea, țăranii mijlocași care refuzau înscrierea în „colectivă” erau înscriși în categoria „dușmani ai poporului” și aveau să suporte „rigorile” ordinii de tip bolșevic. În foarte multe cazuri, nici țăranii săraci nu a acceptat de bunăvoie modelul colectivist de agricultură. Ba dimpotrivă, aceștia au fost cei care în număr mare au luat parte la răscoale și răzmerițe îndreptate împotriva cotelor, întovărășirilor și a constituirii „colectivelor”. În aceste condiții, cei vinovați au fost tot chiaburii, moșierii sau „elementele reacționare” care i-au instigat pe aceștia, de aceea trebuia întărită „lupta de clasă”. În fapt, Plenara C.C. al P.M.R. din 3–5 martie 1949 a fost precedată de confiscarea proprietăților mai mari de 50 de ha, care mai rămăseseră după reforma din 1945, în noaptea de 1 spre 2 martie 1949. Atunci au fost evacuați 6 992 de „moșieri” (2 796 de familii) și 976 de administratori de moșii (519 familii)¹¹. Aceasta a însemnat începutul unui adevărat „1907 socialist” – cum spunea Gheorghe Gheorghiu-Dej, ceea ce semăna fi „un război nedeclarat” țărânimii.

Debutul colectivizării agriculturii în România a fost marcat de o controversă la vârful elitei comuniste, care privea forma și fondul colectivizării. Pe de o parte, Gheorghe Gheorghiu-Dej se pronunțase pentru o formă mai puțin radicală, prin înființarea „întovărășirilor” sau a TOZ-rilor (denumire ce venea de la rusescul *tovarisci* – adică punerea în comun a pământurilor și păstrarea într-un anumit grad

⁸ Cristina Pop, *Colectivizarea agriculturii. Distrugerea satului românesc, 1949–1962*, <https://ro.historylapse.org/colectivizarea-agriculturii> (19.05.2019).

⁹ Victor Frunză, *Istoria comunismului în România*, ediția a IV-a, București, Editura „Victor Frunză”, 2006, p. 294.

¹⁰ Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 74.

¹¹ *Ibidem*, p. 77. Dorin-Liviu Bîțfoi, *op. cit.*, p. 101, scrie că în urma aplicării Decretului 83, în noaptea de 1 spre 2 martie 1949, 15 000 de proprietari și-au pierdut prin confiscare bunurile de valoare, hainele, alimentele etc. Atunci, mulți proprietari au fost obligați să-și abandoneze proprietățile și apoi au fost deportați în condiții grele.

a proprietății private) și Ana Pauker care cerea înființarea colhozurilor, după model sovietic¹². Cei care au început „procesul de transformare socialistă a agriculturii” au fost comuniștii din „echipa exterioară” („moscoviții”), în frunte cu Ana Pauker și Vasile Luca¹³. Aceștia au aplicat metode diabolice, precum cea a cotelor obligatorii, însoțite de metode polițienești, fapt care denota slăbiciunea partidului și influența sa redusă în lumea satelor. Când a fost „demascată grupul antipartinic-fracționist”, în anul 1952, a urmat o ușoară relaxare a acestor metode și au fost recunoscute abuzurile, mai ales pentru a fi folosite ca argument pentru înlăturarea celor care erau în competiție acerbă pentru putere la vârful PMR. Colectivizarea agriculturii nefiind oprită, ci doar ușor încetinită de teama revoltelor țărănești, timp în care după moartea lui Stalin „autohtonii” în frunte cu Dej și-au consolidat pozițiile în partid. În acest context, Biroul Politic al C.C. al P.M.R. din 4 septembrie 1952 a hotărât să fie ridicați „toți șefii de cuib”, „chiaburii” sau cei aparținând „fostelor clase exploatare”, „chiar dacă nu existau dovezi că desfășurau activitate dușmănoasă”¹⁴. Pentru exemplificare redăm datele prezentate de Nicoleta Ionescu-Gură care arată că la 18 decembrie 1952, la Peninsula Valea Neagră erau internate administrativ 3228 de persoane, dintre care țărani formau majoritatea: țărani săraci – 429, țărani mijlocași 862, chiaburi 589, muncitori 439, mici burghezi 572 și burghezi 337. Pe categorii de vârstă repartitia celor 3228 de persoane era următoarea: persoane între 20 și 40 de ani erau 1897, persoane între 40 și 60 de ani erau 899 și peste 60 de ani erau 432 de persoane. Ceea ce înseamnă că persoanele active din punct de vedere economic formau majoritatea deținuților. Din punct de vedere politic, la nivelul de percepție al organelor de represiune, erau înregistrați ca fiind legionari 1716, țărăniști erau 488, liberali erau 462, 62 erau foști membri ai PSDI, 54 fuseseră membri ai PNC, 270 fuseseră polițiști și 1 881 erau înregistrați la alte partide¹⁵.

Conform rezoluției amintitei plenary a C.C. al P.M.R., țărani trebuiau să-și exprime liber consimțământul intrării în „colectivă”. Însă, foarte multe au fost cazurile de abuzuri ale autorităților locale și centrale pentru a-i obliga pe țărani să intre în GAC-uri (denumirea inițială a colhozurilor românești) sau în „întovărășiri”. Au fost numeroase cazurile de arestare, judecare, condamnare sau dislocare a țăranilor care nu au vrut să se supună politicii de colectivizare forțată, în fapt o confiscare a suprafețelor de pământ deținute de țărani. În acest fel, a fost declanșată o adevărată bătălie pentru distrugerea satului românesc, care a durat mai bine de un deceniu¹⁶.

„Transformarea socialistă a agriculturii” a însemnat, în același timp, o presiune enormă exercitată asupra gospodăriilor țăranilor înstăriți care au fost obligați să dea

¹² *Ibidem*, p. 104.

¹³ Victor Frunză, *op. cit.*, p. 294.

¹⁴ Nicoleta Ionescu-Gură, *Munca forțată din România în regimul comunist. Internările administrative din perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej (1948–1965)*, București, Editura Corint, [2017], p. 84.

¹⁵ *Ibidem*, p. 85.

¹⁶ Cristina Pop, *op. cit.*.

către stat cote foarte mari. În felul acesta, criza economică și alimentară generată de măsurile antieconomice ale comuniștilor români a fost atenuată de sistemul cotelor și rechiziționărilor de tot felul puse pe seama țăranilor înstăriți sau mijlocași. În acest context, surprinși de fenomenul „deschiabrării” (unii dintre țăranii supuși sistemului cotelor excesive renunțau la pământurile lor), comuniștii români s-au opus acestuia, pentru că lipsa unei pături active și productive priva statul comunist de importante resurse alimentare. În același timp, „politica de îngrădire” urmărea să scoată prin arestare, violențe fizice și abuzuri, tot ceea ce se putea din gospodăria țăranilor respectivi.

Din anul 1957, procesul violent de colectivizare a fost reluat, pușcăriile au devenit neîncăpătoare, mulți țărani condamnați au fost puși în libertate „pe termen”, până când condamnatul era chemat să-și ispășească pedeapsa. În același timp, în multe locuri din țară au avut loc răzmerițe, în câteva cazuri „somitățile locale” au fost molestate sau omorâte, fapt care a determinat intervenția în forță a trupelor de securitate, ocuparea satelor și arestarea „instigatorilor” și a țăranilor participanți. Nu puține au fost situațiile în care țăranii au adresat petiții C.C. al P.M.R. sau lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, prin care reclamau abuzurile și cereau restituirea pământurilor luate cu forța în „colectivă”. Așa este cazul țăranilor din Flămânzi (comună simbol pentru propaganda comunistă care a valorificat răscoala de la 1907 în scopuri propagandistice proprii)¹⁷, care au cerut înapoierea pământurilor pe care le primiseră în urma reformei din 1945. Astfel, după ce satul tradițional românesc a fost distrus și zeci de mii de țărani au fost arestați, închiși, deportați sau unii omorâți, în 27–28 aprilie 1962, a avut loc sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale, la care au fost „invitați” 11 000 de țărani (număr egal cu cel al presupuselor victime ale răscoalei din 1907), în pavilionul de expoziții de lângă „Casa Scânteii”, care marca încheierea colectivizării agriculturii. „Sectorul socialist” cuprindea 90,7% din suprafața agricolă a țării, iar 9,3% dintre suprafețe nu au putut fi comasate în zonele de deal și de munte și au rămas în proprietatea țăranilor. A urmat cea de a treia etapă a înstăpânirii statului comunist pe pământul țăranilor, prin care întregul teritoriu, indiferent de destinația acestuia nu mai putea fi de drept proprietate individuală. Acest fapt a fost realizat prin lichidarea dreptului de succesiune, dacă moștenitorul legal nu-și avea domiciliul în gospodăria respectivă. În felul acesta era naționalizată întreaga suprafață de pământ a țării, nu numai cea cu destinație agricolă. „Actualul partid comunist a fost mai stalinist decât stalinistii dintâi, naționalizând tot pământul, nu numai cel cu destinație agricolă”¹⁸. Așa „Țara nu mai are țărani. La rândul lor țăranii nu mai au țară, ci doar un domiciliu în mediul rural”¹⁹ – scria Victor Frunză. Comparând datele din anul 1950 cu cele din 1962, la sfârșitul colectivizării, constatăm că în 1950 erau 362 de Gospodării Agricole de Stat (G.A.S.), 138 de Stațiuni de Mașini și Tractoare (S.M.T.), 1 027 de Gospodării

¹⁷ Victor Frunză, *op. cit.*, p. 296.

¹⁸ *Ibidem*, p. 297.

¹⁹ *Ibidem*, p. 298.

Agricole Colective (G.A.C.) și nicio „Întovărășire”, iar în 1962 erau 597 G.A.S.-uri, S.M.T.-uri erau 250, G.A.C.-uri erau 5 398 și 1 317 „Întovărășiri”. În anul 1962 erau 1,769 mil. ha în G.A.S.-uri, în G.A.C.-uri erau 9,084 mil. ha și lucrau 3,294 mil. familii²⁰. La sfârșitul perioadei comuniste, când numărul persoanelor active în agricultură era de 3,06 milioane (27,9% dintre persoanele active economic, cu un număr însemnat de specialiști în domeniul agricol), după ce înregistrase importante creșteri în domeniile vegetal și al creșterilor de animale, agricultura românească a intrat în recesiune fapt care indica „epuizarea graduală a capacității de modernizare structurală a sectorului agricol și deci afundarea sa în criza economică generală ce a cuprins România socialistă din anii '80”²¹.

Într-un context social și politic foarte tulbure, marcat de „un asalt fără precedent la adresa modului lor tradițional de viață”²², bucovinenii ca și alți conaționali din Bihor, Arad (1949), Giurgiu (1950), Vrancea și Argeș (1960), Olt (1961) și Dâmbovița au resimțit acut instaurarea comunismului în România. Unii dintre ei au luat calea exilului extern, îndreptându-se către țările din Occident²³. Alții, cunoscând „binefacerea” bolșevismului din perioada ocupației sovietice a părții de nord a Bucovinei sau când s-au aflat ca soldați ai Armatei Regale Române în războiul antisovietic, și-au lăsat gospodăriile și au ales să se stabilească în București și regiunea înconjurătoare capitalei sau să fugă spre Banat și Transilvania, cât mai departe de granița cu sovieticii. Mulți au fost deportați în Siberia, dacă ne referim la cei aflați în teritoriul recuplat de soviete, alții în Bărăgan sau la minele din estul Ucrainei (germanii și maghiarii supuși deportărilor din 1945). În fine, mulți bucovineni au ales să refugieze în păduri, să se alăture partizanilor pentru a lupta cu arma în mâini împotriva comuniștilor, cu speranța că „vin americanii!”. Fuga unora dintre românii de la granița de est a României, determinată de pericolul sovietic, a fost dublată de măsurile represive ale „guvernului democrat-popular” care urmăreau instaurarea ordinii sovietice în România. În urma evenimentelor politice care au culminat cu falsificarea alegerilor din noiembrie 1946, la care s-au adăugat și efectele secetei din același an, mulți bucovineni s-au îndreptat spre regiunile din vestul țării, fapt confirmat de exemplu de un raport al oficialilor din Tomnatic, jud. Timiș, în care se consemna că datorită recoltei proaste, din anul 1946, zilnic soseau vagoane cu refugiați „fără acte în regulă” din partea de nord a Bucovinei și din Basarabia²⁴.

Analiza procesului de colectivizare a agriculturii în partea de sud a Bucovinei comportă câteva precizări și anume că regiunea Suceava avea în componența sa teritoriile de sud ale fostului ducat al Bucovinei și alte teritorii vecine acestuia, care

²⁰ Apud Ion Lăcustă, *1948–1952. Republica Populară și România*, București, Curtea Veche Publishing, 2005, p. 86.

²¹ Bogdan Murgescu, *România și Europa: acumularea decalajelor economice (1500–2010)*, Iași, Editura Polirom, 2010, p. 369.

²² Dorin Dobrinu, Constantin Iordachi (editori), *Țărănimea și puterea: procesul de colectivizarea agriculturii în România (1949–1962)*, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 191.

²³ Dumitru Nimigeanu, *Însemnările unui țaran bucovinean deportat din Bucovina*, București, Editura Vestala, 2015.

²⁴ Dorin Dobrinu, Constantin Iordachi, *op. cit.*, p. 218.

fuseseră alăturate regiunii constituite în urma aplicării reformelor și legilor administrative din 1950, 1952 și 1960. Ultima dintre modificările administrative menționate a adus în componența regiunii Suceava și teritorii ale județului Botoșani. Partea de sud a Bucovinei are, din punct de vedere geografic, o anumită specificitate ce este dată de prezența zonei montane și a unei întinse suprafețe ocupată de păduri (cca 53% din suprafață la nivelul anului 2018²⁵). Județul Suceava, la nivelul anului 2011, avea o suprafață totală de 853 350 de ha, din care 347 862 ha erau terenuri agricole (180 621 ha erau arabile, 90 273 ha erau ocupate de pășuni, 73 960 ha de fânețe, livezile și pepinierele ocupau 2 379 ha), terenurile neagricole ocupau 507 488 ha, din care pădurile erau în suprafață de 453 749 ha²⁶. Ceea ce înseamnă că procesul de colectivizarea a cuprins terenurile arabile ce urmau a fi mai ușor comasate în cooperative agricole de producție și care se găseau în zona de câmpie (aproximativ 40% din suprafața județului). În acest context, trebuie să amintim faptul că, la Plenara C.C. al P.M.R. din 3–5 martie 1949, unii liderii comuniști din România credeau că și la munte puteau fi constituite colhozuri, pentru că și acolo ar fi existat exploatarea omului de către om, dar ideea a fost respinsă pe motivul că acestea ar fi avut o rentabilitate redusă, fapt care ar fi compromis ideea colectivizării²⁷. Pornind de la aceste considerente, putem înțelege de ce regiunea Suceava a fost ultima din țară care a încheiat colectivizarea, în martie 1962. În sensul celor arătate, D. Dobrinu crede că procesul de colectivizare s-a încheiat așa de târziu în regiunea menționată, pentru că: „țărani au opus o puternică rezistență în fața colectivizării, mai ales în combinație cu speranța că regimul nu va dura; 2. interacțiunea redusă a țăranilor cu autoritățile și caracterul relativ slab al statului comunist în anii '50; altfel spus posibilitățile reduse ale puterii de a-i determina pe săteni să intre în colectiv; 3. condițiile geografice nu favorizau o colectivizare de amploare pe ansamblul regiunii”²⁸ datorită prezenței unei întinse zone montane.

Într-o lume în care schimbările politice și administrative de tip sovietic duceau spre neliniștea generală alimentată și de numeroase zvonuri, unele folosite ca modalități de manipulare sau dezinformare de către instituțiile specializate în supravegherea reacțiilor populației, colectivizarea agriculturii era măsura cea mai nepopulară în lumea satelor și nu doar a celor din Bucovina. Țăranii din această provincie s-au remarcat încă din vechime ca oameni demni, stăpâni ai propriului destin, cu gospodării care, cel puțin zona de deal și de munte, nu erau total dependente de agricultură (cel puțin una cerealieră), iar specificul geografic al zonei nu a putut

²⁵ [https://sv.prefectura.mai.gov.ro/wp-content/uploads/sites/26/2019/03/Raport \(2.06.2019\).](https://sv.prefectura.mai.gov.ro/wp-content/uploads/sites/26/2019/03/Raport%20(2.06.2019).pdf)

²⁶ www.adrnordest.ro/user/file/pdr/aes/v3/9.agricultura.pdf (20.05.2019).

²⁷ *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al PMR*, vol. II, 1949, studiu introductiv: prof. univ. dr. Ioan Scurtu, București, 2003, p. 126. Al. Drăghici cerea în Plenara C.C. al P.M.R., din 3–5 martie 1949, să se înființeze cooperative în zonele cele mai fertile: „Pentru că, dacă, de exemplu, e să trecem la organizarea de gospodării colective acolo unde sunt cerințe mari, ca, de exemplu în regiuni muntoase unde ei cer acest lucru, pentru că oamenii într-adevăr n-au nimic – acolo n-au fost moșii de confiscat cu care să împroprietărim țărani, organizarea gospodăriilor colective în asemenea împrejurări n-ar face decât să compromită de la început o problemă atât de importantă”.

²⁸ Dorin Dobrinu, „Persuasiune și coerciție. Colectivizarea târzie în nordul Moldovei: cazul Darabani”, în Dorin Dobrinu, Constantin Iordachi, *op. cit.*, p. 320.

determina existența unor mari moșii cum erau în zona de câmpie. Cu toate acestea, în partea de sud a Bucovinei au existat unele proprietăți mai însemnate, ce ajungeau până la 500 de ha, cum au fost proprietatea „Iancu Roza Fischer” (ce se întindea pe teritoriul localităților Soloneț, Todirești și Părhăuți) și cea denumită „George Nicolici Popovici” (ce cuprindea terenuri arabile din Costâna și Părhăuți)²⁹. În același timp, mulți dintre bărbații din Bucovina lucrau la exploatarea lemnului din pădure, la întreținerea arboreturilor, ca angajați ai fierăstraielelor mecanice de prelucrare a lemnului, la micile ateliere din lumea satelor bucovinene sau pur și simplu erau crescători de animale. Trecerea de la modelul tradițional de asociere liberă, la cel impus de „transformarea socialistă a agriculturii”, îl desprindea pe țărănul bucovinean de rosturile sale tradiționale, îl înstrăina de pământ și lumea în care se născuse pentru a deveni un lucrător agricol, dependent de voința unei administrații ce nu avea o imagine prea bună, cel puțin cea de după 1945. De aceea, trecerea la „colectiv” sau la „colhoz” a fost rău primită și a determinat rezistența pasivă sau activă a bucovinenilor. Țăranii care participaseră ca soldați în războiul antisovietic au adus cu ei imaginea reală a lumii pe care voiau să creeze la noi comuniștii români³⁰, ajutați sau determinați de consilierii sovietici. De aceea, prosperitatea mult promisă prin campaniile propagandistice a atras foarte puțini dintre locuitorii satelor bucovinene, care cunoscuseră realitățile lumii sovietice și de la confrății lor din partea de nord a Bucovinei reveniți în trupul patriei, pentru scurt timp, între 22 iunie 1941 și începutul lunii aprilie 1944³¹, unii dintre ei fugiți

²⁹ Adrian Constantin Rotar, „Începutul colectivizării în nordul Moldovei și Bucovina. Răscoalele țărănești și represiunea comunistă, 1949”, în „Arhivele totalitarismului”, nr. 1–2, 2016, p. 123–124.

³⁰ *Ibidem*, p. 125.

³¹ Vasile Ilica, *Bucovina abandonată*, Oradea, Imprimeria de Vest, 2010, p. 121–123, arată că autoritățile sovietice instaurate în teritoriul ocupat al Bucovinei, în urma ultimatumurilor sovietice din iunie 1940, s-au grăbit să instaureze orânduirea bazată pe lupta de clasă, proprietatea comună și educația ateistă. Oamenii au fost separați în funcție de avere, iar țăranii care aveau mai mult de 3–4 ha de pământ erau considerați chiaburi, lor aplicându-li-se un regim special de teroare și izolare, pentru a distruge legăturile de rudenie și cele de solidaritate existente în mod tradițional în lumea satelor. Au fost expropriate toate proprietățile foștilor moșieri, burghezi și atelierele celor care foloseau mai mult de cinci muncitori. Au fost preluate la stat toate batozele, presele de ulei, atelierele de prelucrat fructe, lână, magazinele, depozitele en-gros, prăvăliile de la sate etc. A fost introdus un regim fiscal dur asupra proprietăților nenaționalizate pentru ruina acestora. Producătorii agricoli erau obligați să predea la stat cote obligatorii în bani și în natură, cu scopul de a-i determina pe țărani să intre în „întovărășiri agricole”. Stalin dăduse ordin ca în teritoriile ocupate în 1940 de URSS să se colectivizeze agricultura în maximum doi ani, indiferent de sacrificii. Regimul fiscal era atât de dur încât chiaburilor care nu au reușit să-și plătească cotele le erau confiscate bunuri din casă, în contul datoriei către stat. Țăranii care nu erau chiaburi erau obligați și ei la cote foarte mari și neachitarea lor ducea la confiscarea întregii rezerve de cereale din gospodăriile acestora. Refuzul îndeplinirii obligațiilor era pedepsit cu etichetarea de „dușman al poporului” și deportarea în Siberia. De aceea, autorul concluziona: „Acest tratament de o duritate sălbatică ce s-a revărsat asupra satelor din Bucovina și Basarabia a găsit marea masă de țărani complet nepregătiți pentru a face față acestui terorism de stat” (p. 122). În afara cotelor excesive țăranii trebuiau să plătească impozitul agricol, impozitul pe animale, impozit pe atelaje, impozit pe clădiri, cote obligatorii de asigurare de stat pe clădiri și animale, împrumuturi obligatorii pentru stat prin cumpărare de titluri de împrumut, contribuții obligatorii pentru înzestrarea armatei, contribuții obligatorii pentru „Crucea Roșie” etc.

din calea sovietelor în interiorul țării, după trasarea graniței din interiorul Bucovinei, în 1946. Metodele brutale folosite de sovietici, în fapt un adevărat război social purtat în partea de nord a Bucovinei (de către activiști, împuterniciți ai statului sovietic, milițieni, ofițeri și trupe NKVD), au fost folosite – la sfatul consilierilor sovietici (ce se aflau în România, încă din 1945, de la instalarea guvernului condus de Petru Groza) și în România, respectiv în partea de sud a fostei Bucovine.

Situația economică a României a avut mult de suferit în urma celui de al Doilea Război Mondial. Distrugerile provocate și pierderile umane de război s-au resimțit la nivelul fiecărei familii din țară. La aceasta s-a adăugat și obligația plății despăgubirilor de război, în produse, către URSS. Toate acestea au dus la impunerea sistemului colectărilor de produse de la populație, încă din 1945. Dar acest sistem a fost amplificat de autoritățile comuniste care au intervenit brutal prin instituirea sistemului cotelor, într-o economie în care intervenționismul statului se făcea după modelul sovietic.

Revoltele care au avut loc în 1949, în partea de sud a Bucovinei, pe teritoriul actualului județ Suceava, au fost determinate de rezistența țăranimii față de măsurile abuzive ale autorităților comuniste care au impus constituirea „ariilor”, adică locul unde trebuiau depozitate cerealele netreierate, care urmau să fie supuse sistemului cotelor, care rămâneau fixe, indiferent de cantitățile recoltate. Era anul în care prima recoltă, de după Plenara C.C. al P.M.R. din 3–5 martie 1949, trebuia valorificată conform hotărârilor acesteia. În respectiva plenară, C. Pârvulescu arăta că țăranii aveau să se opună colectivizării și că trebuiau luate măsuri pentru prevenirea situațiilor explozive. Evident era vorba de folosirea mijloacelor brutale de către nou înființata Miliție și trupele speciale ale Securității.

Pentru a se opune cotelor împovăraătoare, țăranii au folosit diferite mijloace: au declarat suprafețe mai mici sau un număr mai mic de animale decât aveau în realitate, au întârziat plata cotelor datorate, au provocat daune batozelor de treierat (ca în comuna Iacobești, jud. Suceava³²) etc.

Așa cum fusese planificat în Plenara C.C. al P.M.R. din 3–5 martie 1949, prin sate au fost trimiși activiști de încredere pentru a-i lămuri pe țăranii despre avantajele colectivizării. În 12 iunie 1949, în localitatea Roma din județul Botoșani, la sediul local al P.M.R. au fost chemați țăranii pentru a-i lămuri despre nevoia comasării terenurilor, în vederea formării unui G.A.C. – fapt care a înfuriat mulțimea ce a reacționat violent. Atunci, trupele de Securitate au ocupat punctele cheie din localitate și, a doua zi, au arestat cam 20 de țăranii, ulterior condamnați la pedepse cuprinse între 10 și 20 de ani de închisoare, între care: preotul Ioniță, Dumitru Alexioaie, frații Ghiță, Maria (văduvă cu doi copii rămași acasă), Ștefan, Dumitru Ciocan, Mihai Căpățână, Grigore Călin, Ion Ursu, Dumitru Anuță, Puiu Andriescu, Tiliuță, Mihai Budeanu, Nica Anton, (decedat la Gherla) ș.a. Reținem cazul lui Ilie Alexioaie, care s-a ascuns vreme de 22 de ani pentru a scăpa de autoritățile comuniste³³.

³² Adrian Constantin Rotar, *op. cit.*, p. 128.

³³ *Ibidem*, p. 129.

Evenimentele au început la 25 iulie 1949, în comuna Rogojești, aflată atunci în cuprinsul județului Suceava, când îndrumătorii P.M.R. au încercat să-i lămurească pe țărani să ridice carnetele de cote și să ducă grâul la arie. Au fost prezenți procurorul Văsescu Radu și „tovarășul” Ianciuc. În ziua de 31 iulie, duminică, a avut loc revolta țăranilor. Revolta a fost însoțită de strigarea unor lozinci precum: „Nu vrem colhoz ca în Rusia”, „Au venit hoții să ne fure pâinea” sau „Afară cu bolșevicii”, „Nu avem nevoie de autoritățile comuniste”³⁴. Milițianul Gheorghe Vârgolici i-a amenințat pe localnicii cu pistolul, fapt care a determinat cursul violent al evenimentelor. Țăranii l-au molestă pe milițian, iar Securitatea a catalogat evenimentele ca fiind o „rebeliune”. Au fost arestați: Vasile Cozlac, Eugen Semenciuc, Mihai Turceac, Nicolae Bores, Mihai Ceripanciuc, Constantin Ioanovici, Saveta Ivanciuc, Gheorghe Belinschi, Olimpia Ivanciuc, Leontina Curaciuc, Traian Semenciuc și Vasile Giuraniuc. Au fost dați dispăruți: Ștefan Semenciuc, Veronica Balean, Vasile Ceripanciuc, Elena Boiciuc, Vasile Hauceă, Ioan Curiciuc, Gheorghe Maidaniuc și Vasile Curiciuc. Având în vedere că o parte dintre aceștia nu au fost găsiți nici după trei luni de zile, urmărirea lor a continuat mult după aceea.

În 21 iulie 1949, în localitatea Vorniceni din județul Dorohoi, evenimentele s-au repetat după același scenariu³⁵. Unii dintre țărani au fost arestați și alții au dispărut imediat după revoltă.

Măsura constituirii ariilor pentru treieris a fost întâmpinată cu ostilitate de către țăranii bucovineni, mai ales că în Bucovina în vremea treierisului cantitatea mare de precipitații putea compromite recolta³⁶. Primele semne ale rezistenței țăranilor față de această măsură au apărut la Căndești, județul Rădăuți, când un membru al Comitetului Provizoriu al județului Rădăuți a venit în comună pentru a-i lămuri de necesitatea ariei, a fost întâmpinat cu ostilitate de un număr de 50–60 de țărani, la 21 iulie 1949. Aceștia erau hotărâți să nu ducă cerealele la arie „cu orice risc”. Documentele de arhivă arată că atunci a fost descoperit și un manifest, scris de mână, care-i îndemna pe țărani să se ridice la luptă. Manifestul alcătuit în numele partizanilor, arăta că aceștia ar fi dat foc ariei, dacă țăranii ar fi dus cerealele acolo³⁷. Atunci Comitetul Provizoriu al județului Rădăuți a împărțit teritoriul în sectoare de care se îngrijau activiști P.M.R. cu experiență, ajutați de fideli ai lor din administrație, școli sau justiție. Astfel de manifeste au fost găsite și la Siret, Milișăuți și Horodnic de Jos.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, p. 130–131.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, p. 132. „Frați creștini! Uniți-vă cu toții. Nu duceți munca voastră la arie că noi partizanii le dăm foc. Moartea comunistilor e aproape. Mai răbdați câteva zile. Fraților! Puterea e în mâinile voastre, omorâți orice șarpe comunist care este înaintea voastră. Tăiați firele de telefoane, dați foc mașinilor care vin în satul vostru... minciuni. Ieșiți înaintea lor cu sape și topoare, omorâți... șarpele mincinos de comunist. Sfârșitul e lor e gata. Toți pe ei! Trăiască regele Mihai! Trăiască forța puternică de partizani din România! Ura!”

Arestarea, în 6 august 1949, lui Ilie Diaconescu, din Calafindești, care adusese acasă doi snopi (de orz sau de grâu) pentru a-i da la animale, a dus la arestarea acestuia de către Miliție și la revolta țăranilor în ziua următoare. Vrând să-l elibereze pe consăteanul lor, între țărani și milițieni s-au produs incidente soldate, după opinia căpitanului Neidman Gheorghe care a alcătuit referatul despre evenimentele din 6 august 1949, cu atacarea cu pietre a milițienilor³⁸. Apoi, țăranii au tăiat linia telefonică, au tras clopotele la biserică pentru a-și alarma consătenii și au devastat sediul Comitetului Provizoriu din comună. „Instigatorul” a acestor evenimente, conform căpitanului Neidman, ar fi fost învățătorul Ion Băncescu, fost agronom epurat, membru al P.N.Ț.-Maniu. Au fost aduse două camioane cu milițieni care au deschis focul asupra țăranilor. Au fost omorâți prin împușcare Alexei Filon, Diaconescu Amfilohie, Caciur Vasile și Irimescu Dumitru, acesta din urmă a murit la spital. Au mai fost răniți Diaconescu Gheorghe, Maxim Florea, Ileana Havriș, Lauric Silvan³⁹. Rudele celor împușcați au fost arestate și duse la Rădăuți, la Miliție, în același camion cu cei decedați. Morții de la Calafindești au fost îngropați într-un loc necunoscut în cimitirul din Rădăuți. Au mai fost arestați Diaconescu Tănase, Diaconescu Vasile, Diaconescu Minodora, Diaconescu Leonte, Diaconescu Zamfira (de 5 ani și jumătate), Diaconescu Dumitru, Nuță Băncescu, Pamfil Ciobanu, Sava Lazurcă, Silvestru Lazurcă, Gheorghe Lauric, Gheorghe Holoca, Marchidan Lauric, Loghin Lauric, Filon Prepelită, Vasile Popescu, Marcian Popovici. În 29 septembrie 1949 erau dați în urmărire alți șase locuitori din Calafindești: Ioan Băncescu, Casian Popovici, Vasile Popescu, Loghin Lavric, Gheorghe Holofca, Gheorghe Lavric. Mulți dintre cei enumerați au fost condamnați la ani grei de închisoare și alții au fost deportați în Dobrogea, unde au stat până în anul 1955.

În comuna Frătăuții Noi, Hilda Rotaru, care era șefa femeilor UFD-iste din Rădăuți, a fost trimisă să-i lămurească pe țăranii să treiere cerealele la arie și să dea cotele impuse către Stat⁴⁰, nereușind să-i convingă pe țăranii, care se plâneau că vor rămâne fără hrană, i-a îndemnat pe aceștia să mănânce „buruieni și urzicute” ca pe vremea foametei⁴¹. Moment care a determinat izbucnirea revoltei. Primarul comunei a chemat trupele de Miliție pentru a opri revolta, ofițerul de securitate, Karl Segal a deschis focul asupra țăranilor revoltați și a împușcat mortal patru săteni (toți tineri cu vârste între 17 și 27 de ani, unul dintre ei trecea întâmplător prin zonă, fără vreo legătură cu revolta). Au fost împușcați mortal: Davidean Ion, 17 ani, Andrișan Ion, 17 ani, Cuciurean Ilarion, 27 ani și Isopescu Vasile, 18 ani⁴².

³⁸ Emil Ianuș, Ion Prelipcean, *op. cit.*, p. 281–282.

³⁹ *Ibidem*, p. 218, nu este menționat la răniți Ilie Silivan, care după cercetările autorilor ar fi Diaconescu Ilie a Simion, care a fost doar arestat și nu rănit, iar Maxim Florea este trecut ca Floarea Maxim.

⁴⁰ Autoritățile comuniste impuseseră, prin Decretul 306 și HCM 744 din 21 iulie 1949, ca morile să nu macine până ce țăranii nu prezentau adeverința de predare a cotelor.

⁴¹ <http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/ioanitoiu/rrevolte/docs> (16.06.2019)

⁴² Emil Ianuș, Ion Prelipcean, *op. cit.*, p. 289. Adrian Constantin Rotar, *op. cit.*, p. 133–134, scrie că au fost împușcați Ion Davidescu (și nu Davidean ca la Emil Ianuș și Ion Prelipcean?), Andrișan a Chițcu, Ilarion Irimescu și Vasile Isopescu. Apoi, autorul studiului menționat afirmă că ar mai fi fost omorâți prin împușcare Ion (Ilarion) Cuciureanu și Ion Ștreangă. Despre acest din urmă nume, Emil Ianuș și Ion Prelipcean scriau că era menționat greșit în rândul celor împușcați.

La fel ca la Calafindești, nu se știe cu siguranță unde au fost îngropați morții de la Frătăuții Noi. Alții 20 de săteni au fost arestați, anchetați și închiși după aceea, iar familiile celor uciși au fost deportate. La anchetarea și torturarea țăranilor arestați în zona Rădăuți o contribuție importantă au avut-o alături de Karl Segal, cpt. Kantor, lt. Drobotă Frenkel, cpt. Mihai Rusu și un ofițer Dobrotă⁴³.

Starea de tensiune s-a manifestat în mai multe localități din partea de sud a Bucovinei, rezistența față de sistemul ariilor a fost menționat în localități ca: Grănicești, Verpolea, Milișăuți, Siret, Ruina, Horodnic de Sus și Bilca. În unele dintre acestea, Miliția sau Securitatea au tras în aer pentru intimidarea țăranilor, fără însă a se înregistra victime.

În 7 august 1949, primarul din Bălăceana i-a chemat pe săteni să le comunice despre legislația comunistă de constituire a ariei. Sătenii au refuzat cu putere ideea constituirii ariei. Un sătean s-a arătat favorabil ideii și în încăierarea iscată, milițienii au tras două focuri în aer. Au fost aduși peste 100 de milițieni, de la Suceava. Aceștia au deschis focul și un sătean, pe numele său Ion Doboș, a fost împușcat mortal. Au mai fost răniți: Dumitru Sasu, Dumitru a Mariții, Mihai Sasu, o femeie și Gheorghe Arcalean. Răniții au fost ținuți sub stare de arest câteva săptămâni și la eliberare au semnat o declarație prin care se angajau „să respecte legile statului”⁴⁴. Alți opt săteni au fost arestați ulterior: Ștefan Bleorț, Dumitru Galan, Gheorghe Grosar, Pomușoia, Marinică Toderăș, Gheorghe Hulubei și soția, și Dumitru Coban⁴⁵.

În 8 august 1949, la Părhăuți au intervenit trupele de Securitate pentru că sătenii au refuzat să ducă cerealele la arie. Țăranii au protestat în fața primăriei și atunci oficialii locali au cerut sprijinul celor de la județ. Au fost adus în comună un pluton de Securitate cu două mitraliere. În această situație, țăranii au fost obligați să renunțe la acțiunea lor și să ducă cerealele la arie⁴⁶.

Felul asemănător de a proceda al autorităților comuniste în cazul revoltelor din partea de sud a Bucovinei, dovedește existența unui plan pregătit din vreme, care avea în vedere folosirea metodelor brutale împotriva țăranilor⁴⁷. Planul respectiv, așa cum se devoalează din desfășurarea evenimentelor avea trei etape. În prima etapă propagandiștii s-au deplasat prin sate pentru a-i lămuri individual și, apoi, într-o adunare cu un număr mai însemnat de săteni, chemați fiind la „horă” sau sub un alt motiv (Frătăuții Noi), țăranii refuză și îi pun pe fugă pe trimișii partidului. În cea de a doua etapă, au fost aduse trupele de Miliție sau de Securitate

⁴³ http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/ioanitoiu/dictionar_no (16.06.2019).

⁴⁴ Adrian Constantin Rotar, *op. cit.*, p. 134.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 135.

⁴⁷ *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al PMR*, vol. II, 1949, C. Pârvulescu afirma: „Eu cred că nu trebuie să ne facem nicio iluzie: odată cu exproprierea ultimelor rămășițe, moșierii, precum și chiaburii satelor, împing deschis țărâniea să lupte cu arma în mână, după colț. De aceea, trebuie și noi să luăm măsuri din vreme pentru a asigura condițiile necesare trecerii la colectivizare”.

pentru intimidarea sătenilor. Din varii motive, acestea deschid focul asupra sătenilor, la întâmplare, pentru intimidare. Cei uciși sunt luați de militari și duși la Rădăuți (sau Suceava în cazul țaranului ucis la Bălăceana) și îngropați în cimitirul orașului, într-un loc secret, fără eliberarea unor acte de deces. În ultima etapă, au fost arestați membrii familiilor celor uciși și unii dintre așa-zii instigatori. Aceștia au fost anchetați, torturați și condamnați. Cei considerați cei mai periculoși dintre bucovineni au fost deportați alături de țărani din alte regiuni ale țării, în Dobrogea sau în alte locuri de executare a pedepsei⁴⁸. Acțiunea de urmărire și arestare a celor implicați în revoltele țărănești a continuat până târziu în toamna lui 1949. Situația acesta de revoltă sau de rezistență la măsurile de colectivizare este dovedită de numărul mare de țărani înregistrați în unitățile sau în colonii de muncă forțată. Cei ce se opuneau colectivizării, nu își achitau obligații stabilite prin sistemul cotelor obligatorii sau erau acuzați de răspândirea de „zvонuri alarmiste”/„defăimătoare” erau internați fără sentință judecătorească, printr-o simplă decizie a M.A.I. În cazul acesta, reținem explicația cercetătoarei Nicoleta Ionescu-Gură că actele normative privitoare la aceste spețe nu au fost publicate pentru că încălcau prevederile Constituției din 1948⁴⁹.

Alcătuiind un bilanț provizoriu al evenimentelor din anul 1949, din partea de sud a Bucovinei, constatăm că au fost omorâți patru oameni la Frătăuții Noi, patru la Calafindești și unul la Bălăceana. Au fost deportați oameni din Bălăceana, Stroiiești, Mitocu Dragomirnei, Calafindești, Frătăuții Noi, Vășcăuți, Horodnic de Sus, Iaslovăț și Milișăuți. La nivelul actual de cunoaștere a documentelor de arhivă se știe că au fost 11 morți și peste 100 de deportați din județele Suceava și Rădăuți⁵⁰.

Poate că, urmând exemplul altor națiuni europene, care comemorează victimele războaielor sociale purtate în epocile modernă și contemporană, noi românii ar trebui să ridicăm un monument al rezistenței țăranilor din România față de colectivizare, care a avut zeci de mii de victime în lupta cu bolșevismul, pentru apărarea valorilor esențiale ale umanității: credința, libertatea și demnitatea.

⁴⁸ Emil Ianuș, Ion Prelipcean, *Anul 1949 în județul Suceava: arestări, asasinat, deportări*, Suceava, Editura Little Lamb, 2010, p. 341.

⁴⁹ Nicoleta Ionescu-Gură, *op. cit.*, p. 51–52.

⁵⁰ Emil Ianuș, Ion Prelipcean, *op. cit.*, p. 343.

UNIREA PRIN CĂRTURARI¹

Acad. RĂZVAN THEODORESCU

Union through Scholars

(Abstract)*

In his speech delivered during the solemn session of the Romanian Academy, which was organized in Suceava on November 16, 2018, acad. Răzvan Theodorescu presented some ideas regarding the union of Bukovina with Romania, under the title: the Union through Scholars. He reminded the relationship of the Bukovinian scholars with the Romanian Academy and the contribution of the cultural society to the union. A distinct feature of the unification process in Bukovina in the autumn of 1918 was the emancipation of the province through culture.

Keywords: Romanian Academy, solemn session, Bukovina's union, Bukovinian scholars, cultural societies.

Domnule președinte al Academiei Române, domnule președinte al Consiliului Județean Suceava, domnilor vicepreședinți ai Academiei Române, doamnelor și domnilor, stimați colegi, cele câteva cuvinte pe care am a le spune stau sub un titlu, care sună cam așa: unirea prin cărturari.

Dacă ar fi să găsim pentru momentul unionist de la Cernăuți, din toamna anului 1918, o trăsătură distinctivă, anume – aș folosi sintagma pe care un cercetător al provinciei românești de la mieznoapte, profesorul Mihai Iacobescu, a folosit-o cu ani în urmă – emanciparea Bucovinei prin cultură.

Locul spiritualității bucovinene în supraviețuirea sa sub stăpânirea habsburgică timp de un secol și jumătate a fost asigurat și de mirabilele mărturii ale ortodoxiei românești, care erau ctitoriile lui Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Alexandru Lăpușeanu și ale Movileștilor, în frunte cu Ierusalimul vitejiei românești, cum a fost, de pildă,

¹ Cuvântare susținută în cadrul Sesiunii omagiale a Academiei Române, *100 de ani de la Unirea Bucovinei cu România*, Suceava, 16 noiembrie 2018.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

Putna, dar și de o cultură națională care nu era doar a elitelor românești, ci fusese difuz și inteligent răspândită în întreaga populație românească.

Atunci când, în noiembrie 1918, lumea deschisă de articolul lui I. G. Duca, din ziarul „Mișcarea”, intitulat semnificativ *Finis Austriae*, trupele românești ale generalului Zadik pătrundeau în Cernăuți, era chiar ziua armistițiului de la Compiègne, iar două săptămâni mai târziu se dădea votul pentru unire, cărturarii români dețineau în establishment-ul provinciei un rol eminent.

Herzogtum-ul bucovinean autonom, ce păstra, după 1849, drept stemă vechiul cap de bour, avea o Dietă condusă la un moment dat de Eudoxiu Hurmuzachi, cel aflat în relații cu Transilvania lui Andrei Șaguna, avea intelectuali cu voci distincte, precum transilvăneanul Aron Pumnul sau I. G. Sbiera, iar inteligența bucovineană, cu avocați, profesori și preoți, reprezentați de Gheorghe Popovici și boierii patrioți negermanizați, în frunte cu cavalerul de la Storojineț, Iancu Flondor, au putut conduce Constituanta la hotărârea din 27 octombrie, pregătind decizia istorică din 28 noiembrie. În acest demers politic, cu o solidă armătură culturală, și-au avut rolul și preparandia cernăuțeană și cabinetele de lectură din mediul rural și originala Reuniune Română de Leptură și societățile culturale felurite și Biblioteca Țării Bucovinei și Muzeul Bucovinei – o enumerare unică pentru teritoriul românesc.

Vorbind despre încărcătura culturală care a însoțit unirea Bucovinei cu țara, se cade să invocăm, în primul rând, relația cărturarilor bucovineni cu Academia Română. Nu întâmplător, președintele Academiei Române a adus astăzi un omagiu atât de cald al Academiei pentru Bucovina. Și aici un loc cu totul special îl dețin cei trei frați din Cernăuți, Alexandru Hurmuzachi, membru fondator al Academiei Române, Nicolae Hurmuzachi, membru al Academiei Române și, mai ales, abia amintitul Eudoxiu Hurmuzachi, Doxachi, membru al Academiei noastre, primul român ce a pătruns în arhivele vieneze între anii 1845 și 1852, cercetător la arhivele împărăției austriece, în Budapesta, Cracovia, Lvov și Veneția, dar și la Vatican. Cele peste 6 000 de documente astfel culese, publicate în 12 tomuri de Ministerul Instrucțiunii Publice din București, în urma deciziei unei comisii din care au făcut parte, printre alții, și nu întâmplător, Kogălniceanu și Odobescu, au constituit prinosul acestui bucovinean și român la cultura noastră istorică – în total 45 de volume apărute între anii 1877 și 1942, sub numele de Colecția „Hurmuzachi”, reprezentând până astăzi un tezaur nedepășit.

Din acest spațiu cultural bucovinean, unde au fost activi sau de unde au plecat istorici și filologi ce au ilustrat universitățile de la Cernăuți, Cluj, Iași și București, Ion Nistor și ardeleanul Sextil Pușcariu, Sever Zotta și Dimitrie Onciul, președinte al Academiei Române între anii 1920 și 1923 (de starea mormântului nu vreau să mai amintesc acum) și de unde s-au ilustrat într-un climat cultural de excepție scriitori precum Paul Celan și plasticieni precum George Löwendal, patria românească a primit (și aș adăuga, primește și azi) bogății de spirit care sunt, înainte de toate, darul Bucovinei pentru noi toți.

Vă mulțumesc!

SEXTIL PUȘCARIU ȘI UNIREA BUCOVINEI¹

Acad. ALEXANDRINA CERNOV

Sextil Pușcariu and the Union of Bukovina

(Abstract)*

In her speech delivered during the solemn session of the Romanian Academy, which was organized in Suceava on November 16, 2018, Alexandrina Cernov, an honorary member of the Romanian Academy, presented some ideas regarding the union of Bucovina with Romania. She focused on the situation of the province at the end of 1918, as well as on the role of some Bukovinian personalities in accomplishing the union, such as Sextil Pușcariu, Ion Nistor and Iancu Flondor.

Keywords: Bukovina's union, personalities of Bukovina, Sextil Pușcariu, Iancu Flondor, Ion Nistor.

Stimate domnule președinte al Academiei Române, Ioan-Aurel Pop, stimați domnilor vicepreședinți Victor Voicu și Răzvan Theodorescu, onorată asistentă, sunt onorată pentru faptul că mi s-a dat posibilitatea să vorbesc aici. Am venit aici cu un prinos, nr. 99 al „Glasului Bucovinei”, prin urmare următorul număr care o să apară în luna decembrie va fi numărul 100. Pentru noi este un simbol, pentru că s-au împlinit 100 de ani de când ardeleanul Sextil Pușcariu, pe atunci decan al Facultății de Litere de la Universitatea germano-austriacă din Cernăuți, scoate, în 22 octombrie, ziarul „Glasul Bucovinei”. Pot să afirm aici cu toată responsabilitatea că unirea Bucovinei cu Țara a început de la Sextil Pușcariu. Întors de la război, acesta găsește la Cernăuți o societate absolut dezorientată, partide certate între ele. Chiar și la Universitate, la facultate, găsește o atmosferă foarte diversificată și foarte complicată. Și atunci, Pușcariu, făcând o analiză în memoriile sale a situației și a atmosferei care se instaurează după Primul Război Mondial (acesta face o analiză și Parlamentului de la Viena și a stării de spirit a polonezilor, a

¹ Comunicare susținută în cadrul Sesiunii omagiale a Academiei Române, *100 de ani de la Unirea Bucovinei cu România*, Suceava, 16 noiembrie 2018.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

ucrainenilor, a cehilor), declară: „Numai noi, românii, nu putem să stăm deoparte”, „acum începem”. Acesta se adresează intelectualilor de la Cernăuți, cu care se sfătuiește în casa doctorului Isidor Bodea (al cărui nume ne este bine cunoscut) și inițiază revista „Glasul Bucovinei”. În primul număr, Sextil Pușcariu publică programul românilor din Cernăuți, care se numește „Ce vrem”.

După apariția acestui ziar, începe polemica cu Aurel Onciul și cu nemții (precizez că atunci Etzdorf dă puterea și dă dreptate ucrainenilor). Sextil Pușcariu încearcă, în felul acesta, cu echipa lui, să găsească limbă comună cu Aurel Onciul și cu deputații de la Viena, care, de asemenea, s-au dovedit a fi dezbinați. Și aici trebuie să spunem că un rol important îi revine lui Gheorghe Grigorovici, unul dintre deputații români de la Viena, care participă și el foarte activ la procesul de unire. Primele întâlniri cu Aurel Onciul și declarațiile care se fac în acest sens, în care se cere un compromis între poziția lui Sextil Pușcariu și cea a lui Aurel Onciul, îl nemulțumesc pe Iancu Flondor, care se retrăsese, în urma unor intrigi politice, la Storojineț. Acesta se întoarce la Cernăuți, unde se încadrează în lupta pentru unire. Se hotărăște ca, în 28 octombrie, să aibă loc prima Adunare Constituantă, însă la această Adunare Constituantă, care s-a realizat într-o atmosferă conflictuală între Sextil Pușcariu, Iancu Flondor, Aurel Onciul și Etzdorf, începe o luptă aprigă a ucrainenilor, care primesc forțe noi de la Liov. Etzdorf le dă dreptate ucrainenilor și, în 3 noiembrie, are loc Vicea ucraineană, unde Etzdorf le predă puterea din Cernăuți. În Cernăuți însă, și citim aceasta cu lux de amănunte în memoriile lui Sextil Pușcariu, era o atmosferă foarte grea, au fost devastate depozitele de armament, depozitele militare, în oraș se împușcau chiar și copiii, ucrainenii neavând, în fond, o susținere armată și un organ, o instituție care să facă ordine în oraș. În această situație, Iancu Flondor și Sextil Pușcariu hotărăsc să se adreseze la Iași, pentru a fi chemată armata română în Cernăuți, să-i ajute, însă Marghiloman refuză. Peste câteva zile însă vine Brătianu și, în 11 noiembrie, generalul Zadik intră în Cernăuți. În situația aceasta, ucrainenii, cu toată conducerea, se retrag la Liov, însă la sfatul pe care îl primește Sextil Pușcariu și de la Ion Nistor, cu care se întâlnește la Iași.

Aici vreau să fac o paranteză. Există o diferență – la începutul războiului Sextil Pușcariu și Ion Nistor sunt chemați în armată. Dacă Sextil Pușcariu, cu disciplina nemțească, se prezintă la Brașov și pleacă la război, Ion Nistor refuză și se refugiază la București, fiind astfel declarat dezertor și condamnat la moarte. Pelerinajul lui Ion Nistor, care a fost foarte greu, îl găsim descris de fiica lui, Oltea Apostolescu. Nistor a fost în București, unde iarăși îi întâlnește pe nemți (dar și Aron Pumnul, refugiindu-se la București, se întâlnește cu aceeași austrieci), apoi pleacă la Odesa, unde se întâmplă același lucru, la Chișinău, Iași. Dar trebuie să spun că pe tot parcursul acestui itinerar, Ion Nistor ține prelegeri despre istoria României, lucru pe care cu greu el îi realizase și la Cernăuți. Sextil Pușcariu se întâlnește cu regele Ferdinand și cu regina Maria, iar la această întâlnire toți îi sfătuiesc pe bucovineni să facă o nouă Constituantă, în care să se realizeze unirea necondiționată și pe vecie cu Țara. În felul acesta, în 28 noiembrie are loc o nouă

Constituantă. Prin acest lucru se explică de ce la Cernăuți, de ce în Bucovina au avut loc două Constituante, spre diferență de Basarabia, pentru că între aceste două Constituante a fost acea Vice bucovineană.

Istoria Bucovinei este foarte interesantă. Noi, la Cernăuți, încercăm acum să reconstituim toată istoria pas cu pas, ce s-a întâmplat în această perioadă, care a fost scopul, care a fost pricina din care s-au certat Iancu Flondor cu Ion Nistor, două mari personalități ale Bucovinei. Din punctul meu de vedere, poate că nici nu am dreptate, consider că atunci avusese dreptate Ion Nistor și cei care l-au susținut, pentru că el era pregătit pentru a deveni ministru al Bucovinei. Iancu Flondor deținea controlul situației în interior. Vreau să spun că, în memoriile sale, Sextil Pușcariu l-a numit pe Iancu Flondor omul providențial al Bucovinei pentru că, în situația când, după Constituantă, intervine Vicea ucraineană, Iancu Flondor ținea discursuri prin care i-a îmbărbătat pe români și a menținut trează această idee a unității și i-a îmbărbătat să lupte pentru unirea Bucovinei cu Țara.

Cred că aici mă voi opri, pentru că putem vorbi fără sfârșit. Mă gândeam, la început, să încep de la Aron Pumnul, că, după Revoluția din 1848, frunzașii Revoluției din toate țările românești au poposit la Cernăuți și au fost găzduiți de boierul Doxachi Hurmuzachi, de la Cernauca, și am citit deja că și istoricul Platon de la Iași, care mai întâi l-a criticat pe Ilie Luceac pentru această idee, i-a spus apoi că totuși a avut dreptate. Prima unire, acest proces de unitate, a început la Cernăuți, la Cernauca și avem documente, avem dovezi în această privință.

Aron Pumnul rămâne la Cernăuți, unde devine, la recomandarea fraților Hurmuzachi, primul profesor de limba română la Liceul german din Cernăuți, unde nu găsește nici o carte de literatură, nici o carte de gramatică. Acum vreau să spun că prima periodizare a literaturii române a fost făcută de Aron Pumnul, că prima istorie a literaturii române din toate teritoriile ocupate de români a fost întocmită de Aron Pumnul. Aron Pumnul a întemeiat o școală filologică la Cernăuți și ne vom convinge de acest lucru citind cartea lui Sbiera dedicată lui Aron Pumnul, în care el a publicat și acele lucrări pe care nu le-a publicat Aron Pumnul în timpul vieții. Mai mult decât atât, îndrăznesc să spun și lucrul acesta, publicat și în „Glasul Bucovinei”, nr. 3, că bazele ortografiei românești au fost făcute la Cernăuți. Trebuie să citim „Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română”, unde în fiecare număr găsim articolele lui Sbiera și ale lui Gheorghe Hurmuzachi. Polemica dintre bucovineni și ardeleni este polemica dintre fonetism și etimologism în ortografia românească. A biruit totuși Sbiera, care a fost unul dintre fondatorii Academiei Române. Maiorescu a preluat această idee din „Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română”, însă nu a făcut trimitere la aceasta. Totuși, îndrăznim să spunem că noi, bucovinenii, am pus bazele ortografiei românești.

Vă mulțumesc pentru atenție!

DIONISIE CAVALER DE BEJAN ȘI UNIREA BUCOVINEI¹

ACAD. VASILE TĂRĂȚEANU

Dionisie of Bejan and the Union of Bukovina

(Abstract)*

In his speech delivered during the solemn session of the Romanian Academy, which was organized in Suceava on November 16, 2018, Vasile Tărățeanu, an honorary member of the Romanian Academy, presented some ideas regarding the union of Bukovina with Romania. He referred to the personality of the priest Dionisie Bejan, who was the initiator of several social, political, cultural and religious events in Bukovina and had an important role in the achievement of Bukovina's union in 1918.

Keywords: Romanian Academy, solemn session, Bukovina's union, personalities of Bukovina, Dionisie Bejan.

Onorată asistență, d-lor academicieni, d-le președinte al Consiliului Județean, stimați colegi, dragi prieteni, am deosebită plăcere și bucurie de a vorbi în fața domniilor voastre aici, în incinta Muzeului de Istorie a Bucovinei, iar bucuria mea, sunt sigur că și a domniilor voastre, ar fi fost mult mai mare dacă ne-am fi putut întâlni chiar în ziua de 28 noiembrie, ziua aceea memorabilă pentru istoria noastră, chiar în sala prea plină de istorie a Reședinței Mitropolitane din Cernăuți, unde, cu 100 de ani în urmă, a bătut ora astrală a neamului nostru, chiar dacă această întregire n-a fost pe vecie, cum a fost proclamată.

Am vrut să fac și eu parte din acea generație unionistă, dar n-a fost să fie așa, pentru că generația mea nu poate fi numită generație de sacrificiu, precum atâtea altele care s-au rânduie în istoria noastră, ce au știut să se jertfească în numele unor cauze nobile, pentru care merită să trăiești, să suferi, să lupți și chiar să mori. Generația din care fac parte este mai degrabă o generație înșelată, precum probabil

¹ Comunicare susținută în cadrul Sesiunii omagiale a Academiei Române, *100 de ani de la Unirea Bucovinei cu România*, Suceava, 16 noiembrie 2018.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

vor fi înșelate și generațiile copiilor și nepoților noștri, cu lipsa de perspectivă a limbii române, cu marile avantaje pe care, chipurile, le-ar deschide în fața lor învățământul într-o altă limbă, limba de stat, limba ucraineană, cu orientarea, chipurile, europeană a Ucrainei, din care nu-i greu să-ți dai seama că politica actuală a statului, căruia îi suntem cetățeni loiali, ne împinge spre un totalitarism aidoma celui bolșevic, prin propaganda deșăntată a mentalității ucrainene la minoritari, cu mult mai grea decât fosta educație a omului nou sovietic. Cugetând la toate acestea de-a lungul istoriei, la învățămintele istoriei, nu chiar atât de îndepărtate, mă întreb a nu știu câta oară și vă întreb și pe domniile voastre, dragi compatrioți, oare chiar să nu fim în stare ca neam să tragem concluziile necesare, ca măcar copiii și nepoții noștri să nu cunoască gustul amar al deziluziilor, precum îl cunoaștem noi, cei care ne-am născut în primul deceniu sau chiar în secolul celui de-al Doilea Război Mondial, care ne-a sfărtecat nu numai pământurile, ci și destinele.

Printre oamenii de bine care ne sunt și ne-au fost modele, care s-au avântat în vâltoarea luptei pentru păstrarea conștiinței naționale și a limbii române, care au întreținut bine flacăra românismului în sufletele bucovinenilor în perioada dominației austriece și care, printr-o muncă enormă au pregătit momentul fericit al unirii cu Patria Mamă, s-au numărat zeci, aproape chiar sute de personalități ale vieții noastre social-politice, culturale și religioase. Nu îi vom enumera aici, căci lista este prea lungă și mi-ar lua prea mult timp. Voi vorbi despre un om onest și foarte constructiv, am putea spune, care a făcut mult pentru ca oamenii să fie uniți între ei și să aibă loc această unire în cuget și în simțiri. Este vorba despre Dionisie cavalier de Bejan. Acesta s-a născut la Stăuceni, în 18 august 1837. Studiile primare, secundare și liceale le-a făcut la Cernăuți. Tot aici a urmat cursurile Institutului Teologic, pe care le-a absolvit în anul 1868, după care și-a continuat studiile la Facultatea de Științe a Universității din Viena. Încă din anul 1871 a fost ales vicepreședinte al Ocolului Administrativ al Câmpulungului, apoi a fost preot la Vatra Dornei, în comuna Gemena, Ostra, Slătioara.

În anul 1882, a fost în noul comitet al Societății politice „Concordia”, alături de Iancu Zotta, Modest Grigorcea, Ioan Popovici, Constantin Popovici și alți fruntași ai vieții noastre politice din Bucovina. Acea adunare generală a „Concordiei” a hotărât să înainteze Dietei Bucovinei o petiție, care să cuprindă opt puncte, primele dintre ele fiind: înființarea claselor paralele române la Gimnaziul pedagogic din Cernăuți și crearea unui Gimnaziu pedagogic, cu limba de predare română, la Suceava; înființarea a două școli complete de fete, una la Cernăuți, alta la Suceava; completarea claselor paralele române la Gimnaziul greco-oriental din Suceava.

De fapt, unul dintre cele mai mari merite ale acestui om constă în înființarea internatelor de băieți români din Cernăuți, Rădăuți, Siret, înființarea unor instituții culturale, acordarea burselor elevilor și studenților români bucovineni, întreținerea școlilor particulare în mediul sătesc. În timpul ocupației austriece, acesta a avut curajul să intervină din răspuțeri pentru apărarea limbii române în părțile cotropite de rutenii favorizați de guvernul austriac.

La Adunarea generală din anul 1899, Dionisie cavaler de Bejan le-a zis colegilor săi din Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina să reverse cultura în toate păturile poporului, atât de însetat de ea și să fie scut și adăpost pentru cei ce râvnesc să devină fii devotați ai tronului și luptători entuziasmați pentru binele patriei, bisericii și a națiunii.

În anul 1900, Dionisie cavaler de Bejan se numără printre fondatorii Societății Mazililor și Răzeșilor din Bucovina. Până la război, această societate a pus umărul la înființarea câtorva școli particulare românești la Carapciu pe Ceremuș, Comărnești, Costești și Palca, iar în satul Mihalcea, de lângă Cernăuți, a reușit să obțină, după o luptă aprigă, o școală primară publică cu predarea în limba română. Cuvintele și exemplul acestui mare bărbat pe terenul culturii și creșterii naționale au avut un efect îmbucurător. Datorită demersurilor Societății, Dieta provincială a votat în două rânduri subvenții considerabile pentru lărgirea internatului din Cernăuți.

La alegerile din anul 1911, Dionisie cavaler de Bejan a fost ales deputat în Dieta Bucovinei. În 14 martie 1912, alături de alți fruntași (laici și clerici) ai românilor bucovineni organizează la Cernăuți o mare adunare populară, la care au participat peste 10 000 de români care, alături de Eudoxiu Hurmuzachi, T. V. Ștefanelli, Nicu Flondor, Eusebie Popovici și alți deputați și ierarhi, editează Petiția românilor bucovineni. Documentul, semnat de 46 136 de români bucovineni, este redactat în mai multe variante și înaintat la Viena, prin câțiva deputați din Bucovina noastră.

Firul vieții lui Dionisie cavaler de Bejan s-a întrerupt în 21 septembrie 1923. A adormit întru Domnul în casa sa, de pe Strada 11 Noiembrie, casă care există acum și avem fotografia ei făcută de domnul Dragoș Olaru, la patriarhala vârstă de 86 de ani. I s-au făcut atunci funeralii naționale pe spesele Fondului Religionar din Bucovina.

Viața acestui mare bărbat al neamului nostru din Bucovina și activitatea lui au fost indisolubil legate de istoria noastră mai bine de un sfert de secol. Mai mult, acesta s-a aflat în fruntea mai multor manifestări din viața social-politică, culturală și religioasă. Caracterul lui de om echilibrat, de mare patriot român, de bun creștin, de om al cuvântului și al faptei au rămas de-a lungul anilor ca un model de comportament, de dăruire unei cauze nobile de viață, trăită în demnitate și credință înaltă. Prin înfățișarea-i falnică și impozantă, prin întreaga sa prestanță de octogenar, Dionisie cavaler de Bejan domina tumultoasele ședințe ale comunității bucovinene pe care le care prezida. Erau timpuri tulburi, cruciale, deloc simple, atunci se crea istoria și numai grație principialității, lipsei de compromisuri ale acestor făuritori de istorie, s-a realizat Marea Unire din anul 1918. Ei au știut a da tonul rațiunii a ceea ce a precedat Unirea. Au avut voință politică, lăsând la o parte interesele personale și apărând pe cele majore ale neamului românesc, visul întregirii patriei noastre. Și cum s-a întâmplat ulterior, în cazul unificării celor două Germanii, pentru că, așa cum preciza Helmut Kohl, germanilor li s-a oferit un timp foarte scurt pentru săvârșirea actului unificării și nu au irosit această ocazie, tot așa și românii noștri din Bucovina, în anul 1918, în ale căror prime rânduri au mers, după

Iancu Flondor și Sextil Pușcariu, Vasile Bodnărescu, Vladimir Repta, Dionisie Bejan și mulți alții, au fructificat din plin ocazia favorabilă ce se ivise după Revoluția din Rusia și destrămarea Imperiului Austro-Ungar, procedând la actul unirii și apărând cu toate mijloacele acest act istoric magistral, formarea României Mari. Aceștia sunt modele de viață pentru noi, mai ales acum, în prag de Centenar, mai mult decât și-a dorit fiecare dintre ei, pentru că nu s-au gândit să fie modele, ci pur și simplu așa au fost.

Domnul președinte Ioan-Aurel Pop a amintit aici, în discursul domniei sale, două versuri dintr-un poem de Mihai Eminescu, în care se spune: „Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie, / Țara mea de glorie, țara mea de dor?”. Eminescu continuă acest poem cu: „Fiii tăi trăiască!”, ceea ce vă urăm și noi acum dumneavoastră, prin frăție, „Ca a nopții stele, ca a zilei zori, / Viață în vecie, glorie, bucurie, / Arme cu tărie, suflet românesc, / Vis de vitejie, fală și mândrie, / Dulce Românie, asta ți-o doresc!”. Asta vă urăm și noi, delegația care a sosit astăzi la această ședință ce ne onorează, din nordul înstrăinat al Bucovinei.

Vă mulțumim!

UNIREA BUCOVINEI ȘI GRUPURILE ETNICE¹

ȘTEFAN PURICI

The Union of Bukovina and the Ethnic Groups

(Abstract)*

The geopolitical realities of the early twentieth century and the way political-military alliances had been set up made the national unification of all Romanians impossible. The Central Powers and Allied Powers were trying to attract different nations to their side by making political promises that were to be met at the expense of the other alliance. The union of Bukovina with the Kingdom of Romania was possible because the Romanian identity was preserved and developed in this province of Cisleithania. In 1918, the national councils of the ethnic groups in Bukovina advanced various projects to solve the Bukovina matter after the end of the Great War. Of all the advanced projects, the Romanian one turned out to be a realistic one and it was successful.

Keywords: The Union, Bukovina, Austria-Hungary, Russia, Romania, Poland, Romanians, Ukrainians, national council, national project.

Adeseori vorbim despre Marea Unire ca despre un miracol, despre un miracol care s-a produs în pofida tuturor impedimentelor, tuturor obstacolelor. Dacă ne vom plasa în timp, în vara anului 1914, în circumstanțele internaționale din acea perioadă, vom constata că niciunul dintre oamenii politici, fie din România, fie din afara României ori din provinciile românești aflate sub administrații imperiale, nu se aștepta ca acest război să se încheie cu unirea tuturor românilor între granițele unui singur stat. În același timp, putem afirma că această unire nu a fost impusă din exterior, nu a fost un cadou din partea Marilor Puteri.

Să medităm asupra situației geopolitice de la începutul Marii Conflagrații. Secolul al XIX-lea, cunoscut sub numele de „secol al naționalităților”, nu a rezolvat definitiv chestiunile organizării statale pe principiul național. Existau, pe de o parte,

¹ Comunicare susținută în cadrul Sesiunii omagiale a Academiei Române, *100 de ani de la Unirea Bucovinei cu România*, organizată la Suceava, în 16 noiembrie 2018.

* Traducere: Ștefan Purici.

mai multe imperii care înglobau între hotarele lor diverse națiuni ne-titulare sau părți de națiuni ne-statale, iar, pe de altă parte, numeroase popoare fie nu se bucurau de beneficiile propriei statalități, fie erau divizate de granițe care sfârtecau corpul național. În cazul românilor, situația era complexă și, din perspectiva raportului de forțe instalat pe continentul european, în special în centrul Europei, părea imposibilă soluționarea echitabilă a chestiunii românești. Chiar dacă puterile europene au recunoscut independența României, în anul 1878, niciunul dintre imperiile vecine nu se gândea să accepte ideea întregirii naționale a românilor: Imperiul Țarist considera că Basarabia este un teritoriu cucerit cu ajutorul vieților și sângelui ostașilor ruși și îi aparține de drept; în cadrul Dublei Monarhii, Austria aprecia că Bucovina este o posesiune încorporată în acord cu normele dreptului internațional din epoca respectivă, în timp ce Ungaria califica Transilvania și Banatul părți integrante ale Țărilor Coroanei Sfântului Ștefan (Regatului Ungariei). Recunoscând, *de facto*, interesul Regatului României pentru românii din afara hotarelor sale, atât Petersburgul, cât și Viena au încurajat din spatele ușilor închise politica autorităților de la București, de a susține dezvoltarea și afirmarea identității românești în spațiile deținute de celălalt imperiu. În același timp, prin diverse acțiuni diplomatice, politice și culturale, România a reușit să impună la nivelul guvernaților și a opiniei publice europene ideea potrivit căreia atât Basarabia, cât și Bucovina și Transilvania sunt locuite de numeroase comunități românești și că odinioară aceste teritorii făcuseră parte din Dacia și, mai târziu, au făcut parte sau au fost țări române.

Odată cu începerea Primului Război Mondial, cele două alianțe politico-militare (Puterile Centrale și Puterile Aliate) ale vremii au devenit interesate să își sporească numărul membrilor pentru a spori propria capacitate combativă și de a slăbi, în mod corespunzător, potențialul militar al taberei adverse. În acest context, guvernele Marilor Puteri au demarat diverse negocieri și sondări diplomatice, pentru a identifica mai clar doleanțele statelor neangrenate în război și pentru a formula oferte cât mai apropiate de așteptările națiunilor respective. Astfel, pe parcursul anilor 1914–1916, Puterile Centrale au promis României ca, în cazul intrării acesteia în război de partea taberei respective, vor recunoaște dreptul românilor asupra Basarabiei, răpită de Rusia de la Țara Moldovei în anul 1812, vor îmbunătăți statutul românilor din Transilvania administrată de guvernul de la Budapesta și, chiar, ar putea consimți la anumite rectificări de frontieră în sudul Bucovinei în favoarea Regatului României. De cealaltă parte, Puterile Aliate, în special Rusia, ce fusese mandatată de Franța și Marea Britanie să negocieze în numele acestora, au apreciat drept legitime pretențiile Regatului României asupra Transilvaniei și Bucovinei. În cazul celei din urmă provincii, pe care urmărea să o anexeze la finele războiului Imperiul Țarist, sub presiunea Parisului, Petersburgul a decis să consimtă la alipirea la România a celei mai mari părți a Bucovinei, cu granița pe cursul râului Prut, inclusiv a orașului Cernăuți, districtele de la nord de această linie urmând a fi anexate, la încheierea războiului, Rusiei. Putem constata că puterile europene acceptau ideea unirii românilor aflați sub administrații diferite într-un singur stat național, doar că fiecare parte încerca să păstreze ceea ce încorporase în

secolele anterioare rupând din teritoriul românesc și să satisfacă cerințele românilor pe contul celeilalte părți. De asemenea, toate părțile implicate au recunoscut *de facto* și *de jure* dreptul Regatului României de a reprezenta interesele tuturor etnicilor români, indiferent de entitatea politico-administrativă din care făceau parte aceștia.

Pentru ca această idee a identității și unității naționale să prindă rădăcini în mentalul colectiv, a fost nevoie de o muncă asiduă și de eforturi susținute depuse de intelectualii ardeleni, munteni și moldoveni, de lideri politici, clerici sau de instituții publice (școala) ori non-guvernamentale (diverse asociații și societăți culturale, profesionale, sportive, muzicale, economice etc.). Unirea s-a clădit, s-a construit de generații întregi, iar dacă vorbim de Bucovina, s-a construit de acele generații care s-au afirmat pe tot parcursul veacului al XIX-lea, în pofida faptului că a existat o administrație străină, o administrație germană, o cultură germană care, prin felul în care se manifesta în provincie grație sprijinului din partea guvernului și, de regulă, al bisericii, n-a reușit totuși să elimine celelalte culturi, nu a ajuns să substituie cultura română, limba română. Chiar și în perioada de dinainte de Revoluția Popoarelor de la 1848–1849, într-o epocă în care Europa era dominată de ceea ce se numea Sfânta Alianță, într-o epocă în care se susținea că națiunile sunt „mute”, că s-a instaurat ordinea și liniștea (de fapt, era „liniștea cimitirelor”), în Bucovina se simțea și se vorbea românește, se cunoștea destul de bine trecutul național, existau proiecte, existau vise care își așteptau împlinirea. În sprijinul celor afirmate aici aș dori să aduc cuvintele unui german, ale lui Johann Georg Kohl, care a vizitat Bucovina în anul 1837 și, într-un local cernăuțean, a întâlnit niște tineri funcționari, pe care îi desemnează drept niște „entuziaști patrioți în serviciul austriac”, cu care a intrat în discuție. Potrivit mărturiei călătorului german, tinerii respectivi i-au povestit cu multă înflăcărare despre „marele lor trecut, despre moldoveni sau, cum se spune mereu, despre mitologia daco-romană, despre Ștefan cel Mare și despre alți mari oameni și principii din patria lor. Noi n-am mai văzut până acum patrioți moldoveni și, cum se întâmplă la restul europenilor, n-am știut nimic despre existența patriotismului moldovenesc. Spre uimirea noastră, am aflat că acest patriotism este răspândit peste tot, până departe la Lemberg [unde un număr de bucovineni se afla în serviciul administrației galițiene și studia în școlile Ivovene, n.n. – Șt. P.], unde multe inimi se aprind cu entuziasm pentru timpul de odinioară atât de important din vremea lui Decebal, precum și pentru marele Regat Dacic”².

Dobândirea statutului de provincie autonomă, prin separarea de Galiția, în anul 1861, a creat premisele articulării unei evoluții etno-culturale cu rezultate deosebite în planul afirmării românității în Ducatul Bucovinei. Despre elita intelectuală românească din Bucovina, despre liderii românilor bucovineni, despre activitatea lor politică s-au păstrat numeroase informații în rapoartele jandarmeriei austriece, în rapoartele guvernatorilor provinciei. În această cea mai mică țară a imperiului dualist se articulase o viață politică extrem de bogată, extrem de convingătoare, din perspectiva afirmării și manifestării spiritului și conștiinței

² Johann Kohl, *Reisen im Inneren von Russland und Polen*, Bd. III, *Die Bukowina, Galizien, Krakau und Mähren*, Dresden, Leipzig, 1841, p. 20–21.

naționale. Chiar și în timpul Primului Război Mondial, atunci când partidele au fost private de dreptul de a desfășura activități politice, când nu se putea discuta despre nimic altceva decât despre fidelitate și loialitate față de Casa de Habsburg, rapoartele secrete ale jandarmilor austrieci aduceau la cunoștința guvernului că în casele intelectualilor bucovineni, în locuințele liderilor politici români din Bucovina sunt organizate ședințe secrete, în cadrul cărora se discută despre război, despre Austro-Ungaria, despre viitor și, de multe ori, în cadrul discuțiilor se dezbate problema viitorului Bucovinei, precum și viitorul românilor.

În toamna anului 1918, circumstanțele internaționale au devenit favorabile pentru afirmarea cu voce tare a voinței popoarelor. Inclusiv împăratul Austro-Ungariei a ajuns la concluzia potrivit căreia este necesară o remodelare a imperiului dualist și a îngăduit popoarelor să-și exprime opiniile prin intermediul unor Consilii Naționale. În Bucovina au fost constituite mai multe consilii naționale: român, german, evreiesc, polonez și ucrainean. Fiecare dintre acestea a încercat să formuleze un punct de vedere la felul în care vede viitorul Bucovinei respectivul grup etnic.

Se vorbește despre ziua de 27 octombrie 1918, ziua în care a avut loc o ședință a Consiliului Național Român, o adunare publică care și-a asumat rolul de Constituantă a Bucovinei, în cadrul căreia participanții s-au pronunțat în favoarea unirii provinciei cu celelalte teritorii românești. Dar se vorbește mai puțin despre faptul că în aceeași zi a avut loc ședința Consiliului Național German. Și acest grup etnic a analizat chestiunea viitorului Bucovinei, Consiliul Național German, evident, pronunțându-se pentru menținerea Austro-Ungariei. În cazul în care acest lucru nu va fi posibil, germanii bucovineni au optat pentru soluția care presupunea ca atât germanii din Transilvania (aflată în partea ungară a imperiului), cât și cei din Bucovina (aflată în partea austriacă a imperiului) să facă parte din viitoarea Românie. Întemeindu-se pe aceste principii, după dispariția Dublei Monarhii, reprezentanții germanilor bucovineni vor vota pentru unirea Bucovinei cu Regatul României.

Consiliul Național Evreiesc a avut o poziție diferită de cea a celorlalte organisme naționale reprezentative. Liderii evreilor apreciau că Bucovina trebuie să rămână în cadrul Austriei restructurate, iar în cazul în care acest lucru nu va fi posibil, provincia ar trebui să își proclame independența și să devină un stat suveran. Din acest motiv, vom vedea că reprezentanții Consiliului Național Evreiesc au refuzat să participe la Congresul General al Bucovinei, din 28 noiembrie 1918.

Consiliul Național Ucrainean a avut propriul lui proiect, care a încercat să se întemeieze pe cele „14 puncte” ale lui Woodrow Wilson, care, între altele, stipulau că națiunile europene ar trebui să beneficieze de dreptul la autodeterminare. Liderii ucrainenilor au propus împărțirea Bucovinei pe criterii etnice, luând drept reper criteriul majorității naționale stabilite pe baza datelor recensământului populației din 1910. Această idee de spargere a integrității teritoriale a provinciei era mai veche. De pildă, în cadrul așa-numitului „Tratat al pâinii” a fost inclusă prevederea potrivit căreia Bucovina și teritoriile Galiției răsăritene populate majoritar de ucraineni să formeze în cadrul Austriei un stat național ucrainean. Puțini cercetători au remarcat însă faptul că articolul respectiv prevedea respectarea integrității

Bucovinei, divizarea Galiției și alipirea pământurilor locuite de ucraineni la Bucovina. De regulă, istoricii, în special cei ucraineni, vorbesc în acest caz despre alipirea Bucovinei la Galiția de Est. Dimpotrivă, constatăm că atât guvernul austriac, cât și guvernul Republicii Populare Ucrainene tratau provincia ca pe o unitate administrativă distinctă, integră, ce urma să-și păstreze individualitatea în cadrul Austriei postbelice. Prevederile acestui tratat secret au fost făcute publice de un ziar polonez din Galiția, generând proteste energice atât din partea elitei poloneze, cât și din partea românilor bucovineni reprezentați în Parlamentul de la Viena. Reprezentanții ucrainenilor în forul legislativ central au încercat să nege existența aceluși proiect care să presupună înglobarea Bucovinei într-o entitate teritorială în care ucrainenii să fie majoritari și care să distrugă specificul provinciei. Ulterior, după căderea acestui proiect, s-a mers pe ideea divizării Bucovinei pe criterii etnice. Din rândul românilor, din rândul membrilor Consiliului Național Român a fost găsită o persoană care avea o viziune asupra viitorului Bucovinei diferită de cea împărtășită de ceilalți membri ai organismului respectiv și care a acceptat propunerea Consiliului Național Ucrainean ca, în calitate de reprezentant al comunității românești, să meargă alături de ucraineni la contele von Etdorf, guvernatorul Bucovinei, pentru a prelua puterea asupra Bucovinei. În fața ultimului guvernator austriac al Bucovinei, Aurel Onciul a declarat, fără niciun temei, că are mandatul Consiliului Național Român și al comunității românești din Bucovina de a o reprezenta în relația cu administrația austriacă. Acest lucru a făcut ca în ziua de 6 noiembrie 1918, contele von Etdorf să transfere puterea asupra Bucovinei în mâinile Consiliului Național Român și ale Consiliului Național Ucrainean și să officieze prin acest gest renunțarea Casei de Habsburg de la dreptul de stăpânire asupra fostului teritoriu moldav, anexat în 1775. Consiliul Național Român a considerat că această înțelegere nu este legală, că acordul nu este unul care să se întemeieze pe voința poporului, iar incapacitatea autorităților de a asigura ordinea transformă situația de anarhie într-o amenințare reală la viața și proprietatea cetățeanului. Din aceste motive, Iancu Flondor, președintele Consiliului Național Român, a solicitat intervenția armatei române (singura forță militară în regiune capabilă să acționeze) care să elimine bandele de tâlhari, să stopeze anarhia și să instaleze liniștea în Bucovina.

De multe ori putem citi în lucrările de istorie publicate în afara României că unirea Bucovinei s-a realizat cu ajutorul baionetelor armatei române. Studiarea atentă a documentelor și a realităților istorice ne conduce la constatarea unei situații foarte clare: la momentul intrării trupelor române în Cernăuți, în ziua de 12 noiembrie 1918, în Bucovina nu mai exista administrația austriacă, în urma renunțării asupra puterii în ziua de 6 noiembrie, iar trupele paramilitare ucrainene care au asigurat, în dimineața aceleiași zile (cu câteva ore înainte de semnarea memoriului de către contele von Etdorf) ocuparea principalelor instituții administrative și economice din Cernăuți și preluarea puterii de către Consiliul Național Ucrainean, plecaseră din Bucovina în Galiția (unde începuse un război polono-ucrainean) în ziua de 8 noiembrie. Tot atunci se făcuse nevăzut pentru câteva zile, fără a numi un înlocuitor, Omelian Popowicz, președintele Consiliului Național Ucrainean al Bucovinei,

transformând acest organism într-o stafie și făcându-l incapabil să adopte vreo poziție în legătură cu soarta Bucovinei.

Consiliul Național Polonez a organizat, în luna noiembrie 1918, două ședințe, în cadrul cărora a pus în discuție atitudinea comunității respective în problema Bucovinei în contextul încheierii Marii Conflagrații. În ambele cazuri, liderii grupului etnic polon au subliniat că destinul acestei comunități este indisolubil legat de soarta Poloniei, iar în ceea ce privește Bucovina, polonezii au declarat că nu au pretenția de a avea ultimul cuvânt privind soluția politică ce ar trebui adoptată, arătând că singurii îndreptățiți să decidă sunt românii bucovineni. Această poziție va fi exprimată cu aceeași claritate și în cadrul Congresului General al Bucovinei, din 28 noiembrie 1918.

Un fapt puțin cunoscut este legat de acțiunile Legiunii voluntarilor polonezi din Bucovina, care, în ziua de 10 noiembrie 1918, a organizat o defilare în Ringplatz, principală piață a capitalei provinciei, unde se aflau numeroși bucovineni care așteptau sosirea armatei române. Această legiune a defilat din nou, alături de trupele Diviziei a 8-a române a generalului Iacob Zadik, în ziua de 12 noiembrie, fiind aclamată de locuitorii orașului Cernăuți.

Concluzionând, trebuie să subliniem că, dintre numeroasele proiecte care au vizat viitorul Bucovinei, proiectul care a înregistrat succes și care apoi a fost consacrat prin deciziile Conferinței de Pace de la Paris a fost cel conceput și transpus în practică de Consiliul Național Român, program care avea ca principiu fundamental ideea integrității teritoriale a Bucovinei. Menționăm că proiectul respectiv s-a bucurat de susținerea necondiționată a polonezilor bucovineni și sprijinul condiționat (de respectarea drepturilor minorităților în cadrul noii României) a germanilor bucovineni, dar și a unor comunități și locuitori din rândul grupurilor etnice ucrainean și evreiesc.

JOSEF BURG (1912–2009)

ȘTEFĂNIȚA-MIHAELA UNGUREANU

Josef Burg (1912–2009)

(Abstract)*

The following article is about the life and activity of Josef Burg (May 30, 1912 – August 10, 2009), a Jewish Yiddish writer, author, publisher and journalist. He was born on May 30, 1912, in Vyzhnytsia, in Bukovina, a former province of Austria-Hungary. In 1924, his family moved to Chernivtsi, where he attended the traditional Jewish primary school. Then he went to study German language and literature in Vienna, until 1938. The ascension of the national-socialist movement and the anti-Semitic actions that began in Vienna at that time forced him to interrupt his studies. He tried to flee to England, but he was refused the transit visa. After he returned to Chernivtsi, the Romanian authorities denied him his Romanian citizenship, so he took refuge in the Soviet Union. Burg survived the Holocaust during World War II, but lost his entire family. He took refuge in the Soviet Union, where he worked mainly as a German teacher. He returned to Chernivtsi in 1958 and it was only after 1980 that he was allowed to publish his works. He wrote in Yiddish, but he was translated in many other languages. His works have an autobiographical character, focusing on childhood, his native town, the simple Jewish people, as well as on war, refuge, persecution and Holocaust. In 1990, Burg revived the *Chernovitser Bleter* newspaper, where he published his first important story (1934) and which was banned before the beginning of the Second World War. He died on August 10, 2009, in Chernivtsi, Ukraine, at the age of 97. Josef Burg was awarded the Segal Prize (Israel, 1992) for Yiddish writings, the Gold Medal of Honour for Services to the Republic of Austria (2002), the Austrian Cross of Honour for Science and Art, 1st class (2007) and the Theodor Kramer Prize (Austria, 2009). He received the titles of “Honoured Worker of Culture of Ukraine” (1993) and “Honorary Citizen of Chernivtsi” (1997).

Keywords: Josef Burg, Bukovina, Soviet Union, Chernivtsi, Yiddish writer, literature.

Martor al lumii vechiului „Schtetl”, devenit de multă vreme un mit, scriitorul Josef Burg* s-a născut în 30 mai 1912, în Vijnița, o așezare cu populație aproape în

* Sursa fotografiei: [https://alchetron.com/Josef-Burg-\(writer\)](https://alchetron.com/Josef-Burg-(writer)).

totalitate evreiască, vorbitoare de idiș, și un important centru al chassidismului din Bucovina, mica provincie de la periferia Imperiului Austro-Ungar.

Datele biografice sunt relativ sumare și se cunosc din propriile sale relatări consemnate sau înregistrate cu prilejul interviurilor. Se știe că strămoșii lui Josef

Burg făceau parte din clasa modestă a meșteșugarilor, tăietorilor de lemne și țăranilor evrei, iar tatăl său a fost plutaș pe râul Ceremuș¹. Josef Burg urmează, la Vijnîța, cursurile școlii primare tradiționale evreiești, numită și „Cheder”. Talentul de prozator îl însușește de la dascălul său, un om cu o solidă cultură religioasă și cu calități pedagogice deosebite, pe care îl descrie ca pe „un poet” care „povestea întâmplările din Biblie cu atât de mult entuziasm, într-o limbă atât de minunată, de naivă, cu multe descrieri bogate și fantastice – aceasta era literatură. Dacă am devenit un scriitor de limbă idiș, atunci o datorez, în primul rând, celui care, prin povești, mi-a făcut cunoscută o lume plină de miracole”².

La vârsta de 14 ani, în anul 1924, Josef Burg se mută împreună cu părinții, frații și surorile lui la Cernăuți. Urmează cursurile Seminarului Pedagogic Evreiesc, unde, sub îndrumarea poetului și fabulistului Elieser Steinberg, face primele încercări literare în limba idiș. Din 1930, se dedică tot mai intens acestei preocupări.

Între anii 1934 și 1938, urmează cursurile de germanistică la Universitatea din Viena. Locuiește la mătușa sa³ și se dedică studiului și întâlnirilor cu colegii săi evrei, pasionați de literatură (Mendel Neugröschel, Ber Horowitz, Melech Rawicz), după modelul autorilor consacrați, precum Karl Kraus, Arthur Schnitzler sau Franz Werfel, la vestita Café Central a capitalei austriece.

Debutază literar în anul 1934, în săptămânalul „Chernovitser bleter” (Foi cernăuțene), cu povestirea *Oifn splaw / Auf dem Floss* (Pe plută). În 1939, îi apare la București primul volum de proză scurtă, intitulat *Oifn tschermusch / Auf dem Czeremosz* (Pe Ceremuș), iar un an mai târziu volumul *Ssam / Gift. Zwei Erzählungen* (Otravă. Două povestiri).

¹ <http://www.litde.com/sonstige/jene-welt-von-der-wir-wenig-wissen-einige-anmerkungen-zu-josef-burg.php> (8.07.2019).

² Ortfried Kotzian, „Josef Burg zum 100. Geburtstag, als jiddischer Schriftsteller Wanderer zwischen vielen Welten” (100 de ani de la nașterea lui Josef Burg, scriitor de limbă idiș, călător între multe lumi), în „Analele Bucovinei”, anul XX, nr. 1 (40), Rădăuți – București, Editura Academiei Române, 2013, p. 8. În original: „Er hat die biblischen Ereignisse mit einer solchen Begeisterung wiedererzählt, in einer so großartigen, naiven Sprache, mit derart reichen, phantastischen Bildern – das war Literatur. Wenn ich jiddischer Schriftsteller geworden bin, dann habe ich das in erster Linie meinem Rebben zu verdanken, der mich durch seine Erzählungen eine Welt voller Wunder vermittelt hat”.

³ https://austria-forum.org/af/Biographien/Burg%2C_Josef (9.07.2019).

În anul 1938, an care marchează anexarea Austriei de către Germania, Josef Burg este nevoit să-și întrerupă studiile⁴. Despre evenimentele care se petreceau atunci, în plină ascensiune a național-socialismului, scriitorul spunea următoarele: „Adversarii naziștilor au venit de la periferia Vienei în centrul orașului cu pumnii strânși. (...) În final, austriecii erau mai naziști decât germanii înșiși”⁵.

Viața lui Josef Burg, un „bucovienez” – combinație între cuvintele *Bukowiner/bucovinean* și *Wiener/vienez* – a fost marcată de grele încercări. În cursul vieții sale, a deținut patru naționalități, fără să aibă multă vreme un domiciliu stabil. În martie 1938, în calitate de cetățean român, încă se mai simțea relativ ferit de persecuțiile antisemite. Încearcă să emigreze în Anglia și pleacă, la sfatul unui prieten, la Praga, intenționând apoi să treacă prin Franța. Ambasada germană din Praga refuză să-i acorde viza de tranzit, așa încât Josef Burg se întoarce la Cernăuți în același an. Acolo, autoritățile române îi anulează cetățenia română, scriitorul nefiind în stare să dovedească cu documente domiciliul anterior al familiei sale în Cernăuți, deoarece multe dintre arhive fuseseră distruse în Primul Război Mondial⁶. În anul 1941, este forțat să plece, odată cu Armata Roșie, ca apatrid, în URSS. Își câștigă existența muncind ca profesor la Saratov, în așa-numita Republică Socialistă Sovietică Autonomă Germană Volga, unde predă copiilor germani limba și literatura maternă. Ulterior, de frica deportărilor în Siberia, se refugiază în Samarkand (Uzbekistan), unde lucrează într-un colhoz timp de un an de zile. La puțin timp după aceea, este mobilizat și trimis în Rusia centrală⁷.

La sfârșitul războiului, Josef Burg ajunge la Moscova, unde se aflau numeroși scriitori evrei renumiți. În anul 1946, este trimis de către Ministerul Educației la Universitatea din Ivanovo. Aici predă limba și literatura germană unei clase de 20 de studenți, printre care o va cunoaște și pe cea care avea să-i devină soție. După căsătorie, Josef Burg se mută la Stalingrad, apoi în Caucaz, unde se naște fiica sa, Mariana⁸.

În anul 1947, Josef Burg redactează o lucrare despre volumul *Buch der Lieder* (Cartea cântecelor), semnat de Heinrich Heine, dar nu i se permite să o publice, fiind acuzat de „cosmopolitism”. Predă limba și literatura germană la universitățile din Celeabinsk, Pyatigorsk și Nalcik⁹.

Se reîntoarce la Cernăuți în anul 1957. Aici, spune el, „fiecare pas e un oftat”, deoarece reîntâlnirea cu orașul copilăriei sale este una dramatică: mama, sora, mulți dintre prietenii și cunoscuții săi nu mai erau în viață. Împreună cu soția și fiica sa, încă la o vârstă fragedă, face față cu greu condițiilor dificile din orașul afectat de conflictele interne, de lipsa locurilor de muncă și a locuințelor.

⁴ Vezi: <http://www.hagalil.com/archiv/2000/02/burg.htm> (10.06.2018).

⁵ *Ibidem*.

⁶ <https://uwevonseltmann.wordpress.com/2007/02/04/eine-stunde-zur-nacht-ist-noch-nicht-nacht> (8.07.2019).

⁷ https://austria-forum.org/af/Biographien/Burg%2C_Josef (9.07.2019).

⁸ *Ibidem*.

⁹ Чернівецька Обласна Універсальна Наукова Бібліотека ім. Михайла Івасюка, *До 100-річчя від дня народження Йосиф Бург. Біобібліографічний покажчик*, Чернівці, 2012, p. 8.

În anul 1962, pentru prima dată în perioada postbelică, publică o povestire în periodicul literar „Советіш геймланд” („Радянська батьківщина”)/„Sovetish heymland” („Radyans’ka bat’kivshchyna”), care își încere apariția în idiș la Moscova. Între anii 1960 și 1970, colaborează la ziarul „Радянська Буковина”/„Radyans’ka Bukovyna”¹⁰.

Anul 1980 marchează, după o lungă perioadă de interdicție, afirmarea publică a lui Josef Burg în calitate de scriitor, prin apariția volumului *Dos leben geht weiter. Derzeitungen, Nowelen, Skizen/Das Leben geht weiter. Erzählungen, Novellen, Skizzen* (Viața merge mai departe. Povestiri, nuvele, schițe). În anul 1983, publică *Iberuk fun tsajtn*, iar în anul 1988 *Ein Gesang über allen Gesängen. Erzählungen und Skizzen* (Un cântec despre toate cântecele).

În scrierile sale de început, cu un pronunțat caracter autobiografic, Josef Burg evocă cu melancolie și expresivitate micul oraș al copilăriei sale, Vijnița, și râul Ceremuș, în jurul cărora era concentrată o lume de oameni simpli, truditari, reprezentanți ale celor mai vechi profesii, aproape „biblice” (țărani, cosași, agricultori, tăietori de lemne, păstori).

Tematica lucrărilor sale de mai târziu se axează pe viața, cultura și suferințele bucovinenilor în perioada habsburgică, național-socialistă și sovietică, dar mai ales pe tragedia antisemitismului, care l-a marcat profund, ca și pe alți evrei bucovineni, și care a zguduit din temelii, prin absurdul ei, bazele demnității și identității umane. A fost tradus în germană, rusă, poloneză, engleză și ucraineană. Editura germană Hans Boldt din Winsen/Luhe a început, în urmă cu câțiva ani, publicarea seriei de volume *Der Erzähler Josef Burg* (Povestitorul Josef Burg)¹¹, prin care ediții vechi ale lucrărilor autorului, păstrate astăzi doar în biblioteci și arhive, văd din nou lumina tiparului.

Întrebat odată, într-un interviu, despre ce înseamnă, în viziunea lui, patria, Josef Burg a răspuns: „Patria este vântul care foșnește, este tot ceea ce te înconjoară: pădurile, pietrele și munții, cu poveștile lor, este sufletul meu; patria înseamnă cărțile bunicilor și ale străbunicilor mei, înseamnă prima mea iubire, înseamnă dor”¹².

Pentru Josef Burg, „călător prin mai multe lumi”¹³, patria a fost și a rămas Bucovina: „Când m-am născut, patria noastră era Austria, capitala noastră era Viena și Franz Josef – împăratul nostru. Când eram copil, patria noastră era România, capitala era București și Ferdinand, rege. Când am devenit adult, patria era Uniunea Sovietică, Moscova era capitala și Stalin era «părintele tuturor popoarelor». Însă, eu nu sunt nici austriac, nici român, nici sovietic sau rus, ci bucovinean... Aici m-am născut. Oriunde aș fi, sunt bucovinean”¹⁴.

Pentru Josef Burg actul scrierii, în sine, avea o încărcătură emoțională deosebită: „De câte ori începeam să scriu, de atâtea ori trebuia să mă opresc. Fiecare rând

¹⁰ *Ibidem*, p. 9.

¹¹ Traducerile din idiș sunt realizate de Beate Petras și Armin Eidherr.

¹² <http://www.jmw.at/de/events/die-jiddische-welt-von-gestern-josef-burg...> (5.06.2018).

¹³ Ortfried Kotzian, *op. cit.*, p. 5.

¹⁴ <http://www.jmw.at/de/events/die-jiddische-welt-von-gestern-josef-burg...> (5.06.2018).

așternut pe hârtie era ca o durere în inimă, iar cuvintele parcă îmi ardeau în minte. Până când rândurile mele împotmolite mă trezeau noaptea, ca și cum mă rugau să mă grăbesc. Pe jumătate adormit, luam pana și o lăsam să scrie singură, iar orele tăcute ale nopții se umpleau de neliniștea și antagonismul unei vremi de mult apuse¹⁵. Chiar și traducerile din idiș în limba germană „trădează” talentul său de povestitor, iar textele tipărite în formatul original stau mărturie pentru ceea ce el spunea, citându-l pe unul dintre foștii săi profesori: „idiș este o limbă în sine”. Prin scrierile sale, Josef Burg, „ultimul «alergător de cursă lungă» al acestei limbi”¹⁶, a reușit să salveze pentru posteritate un cârmp dintr-o lume care își avea un loc și un rost în Bucovina de altă dată.

Dintre volumele publicate, mai amintim: *A farschpetikter echo/Ein verspätetes Echo* (Un ecou întârziat) (1990); *Zwey weltn* (1997), *Zewikelte stetschkes* (ediție originală în limba ucraineană) (1997), *Irrfahrten* (Odisee) (2000), *Sterne altern nicht. Ausgewählte Erzählungen* (Stelele nu îmbătrânesc. Selecție de povestiri) (2004); *Gift. Erzählungen* (Otravă. Povestiri) (2005); *Dämmerung. Erzählungen* (Înserare. Povestiri) (2006); *Mein Czernowitz. Erzählungen.* (Cernăuțiul meu. Povestiri) (2006); *Begegnungen – Eine Karpatenreise. Erzählungen* (Întâlniri – O călătorie prin Munții Carpați. Povestiri) (2006); *Über jiddische Dichter. Erinnerungen* (Despre poeții de limbă idiș. Amintiri) (2007); *Ein Stück trockenes Brot. Ausgewählte Erzählungen* (O bucată de pâine uscată. Povestiri alese) (2008).

Lucrările lui Josef Burg s-au bucurat și se bucură de o foarte bună receptare în presa de limbă germană de după 1990. După apariția volumului *Un ecou întârziat*, periodicul elvețian „Der Landbote” scria: „Proza lui Josef Burg se înțelege ca document cu valoare socială și cultural-istorică. În același timp, ea evocă atmosfera acelor istorii fantomatice povestite în Bucovina secole de-a rândul. Aici, oamenii trăiau înconjurați de taine, minuni și cu credința aproape naivă în inepuizabila înțelepciune a lui Dumnezeu”¹⁷.

Josef Burg a reactivat, în anul 1990, periodicul „Chernovitser Bleter”. De la sfârșitul anilor '80 s-a aflat la conducerea Asociației Regionale Culturale Evreiești „E. Steinberg” și a devenit membru al Uniunii Scriitorilor din Ucraina în anul

¹⁵ <http://www.kirchheimverlag.de/belletristik/josefburg-echo.htm> (30.05.2019). În original: „So oft ich zu schreiben begann, so oft mußte ich wieder abbrechen. Etwas griff mir bei jeder niedergeschriebenen Zeile ans Herz, und die Worte brannten im Hirn. Bis mich die aufgestauten Zeilen meines Nachts aus dem Schlaf rissen, als wollten sie mich um Beharrlichkeit bitten. Ich griff im Halbschlaf zur Feder, willig ließ sie sich führen, und die stillen Nachtstunden waren angefüllt mit der Unrast und dem Widerstreit einer fern zurückliegenden Zeit”.

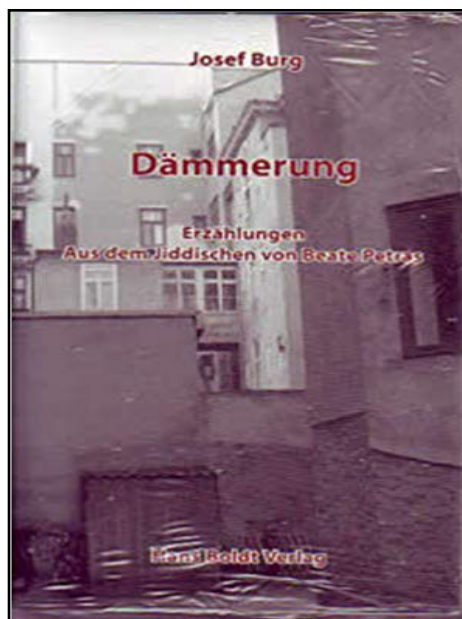
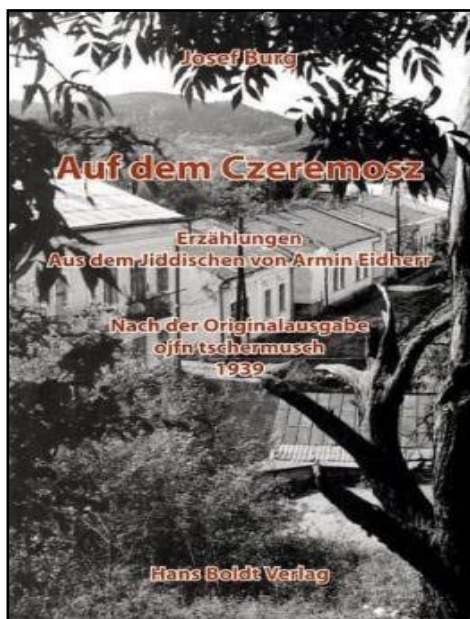
¹⁶ Otto Brusatti, Christoph Lingg, *Apropos Czernowitz* (Apropos Cernăuți), Viena – Köln – Weimar, 1999, p. 56–57. În original: „[...] man mache noch seine Reverenz bei Herrn Josef Burg. Er spricht deutsch. Er schreibt als einer der letzten noch jiddisch. Er wird auch im Westen verlegt. Nicht weil seine Geschichten so toll sind. Eher deswegen, weil er eben der Finalläufer dieser Sprache ist”.

¹⁷ <http://www.kirchheimverlag.de/belletristik/josefburg-echo.htm> (30.05.2019). În original: „Die Prosa des Josef Burg versteht sich als sozial- und kulturhistorisches Dokument. Gleichzeitig evoziert sie die Atmosphäre jener gespenstischen Geschichten, die in der Bukowina über Jahrhunderte weitergetragen wurden. Man lebte hier umgeben von Geheimnissen, Zaubereien und einem fast naiven Glauben an Gottes unerschöpfliche Weisheit”.

1989. Scriitorul a primit Premiul Segal pentru opera scrisă în idiș, din partea statului Israel (1992), titlul de Activist Cultural Emerit al Ucrainei (1993), Medalia de Aur pentru Servicii către Republica Austria (2002), Ordinul pentru Merit al Republicii Federale Germania, în grad de comandor, la aniversarea a 90 de ani, pentru contribuția deosebită la promovarea unității culturale germane și a ideii de umanism și înțelegere între națiuni, în operele sale, Crucea de Onoare Austriacă pentru Știință și Artă, clasa I (2007) și Premiul „Theodor Kramer” pentru activitate literară și rezistență în exil (2009). De asemenea, în anul 1997 a fost numit cetățean de onoare al orașului Cernăuți.

În octombrie 2011, la inițiativa societății caritabile „Mirjam” (director Elias Hoch) și a personalităților culturale din Cernăuți a fost montată o placă memorială pe locuința din Strada Andrij Sheptytsky nr. 13, unde Josef Burg a trăit timp de peste 20 de ani. De asemenea, una dintre străzile din Vijnița îi poartă numele¹⁸. A rămas, până la sfârșitul vieții, un om care a visat la o Europă unită, după modelul multicultural al Bucovinei de altă dată, locul în care, după cum spunea renumitul Paul Celan, „ trăiau oameni și cărți”.

Josef Burg a trecut la cele veșnice în 10 august 2009, în Cernăuți, la vârsta de 97 de ani. A fost înmormântat aproape de soția sa, în Cimitirul Central din Cernăuți. Arhiva sa personală se află la Viena, la Biblioteca Națională Austriacă.

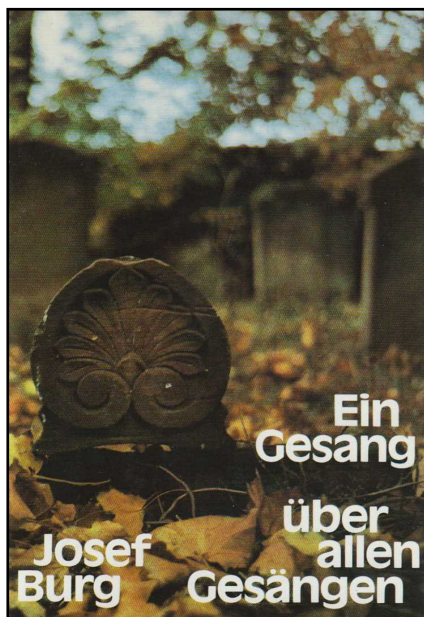

Copertele volumelor *Pe Ceremuș* și *Înserare*, Winsen/Luhe, Hans Boldt, 2005.

¹⁸ Чернівецька Обласна Універсальна Наукова Бібліотека ім. Михайла Івасюка, *До 100-річчя від дня народження Йосиф Бург. Біобібліографічний покажчик*, Чернівці, 2012, p. 10.

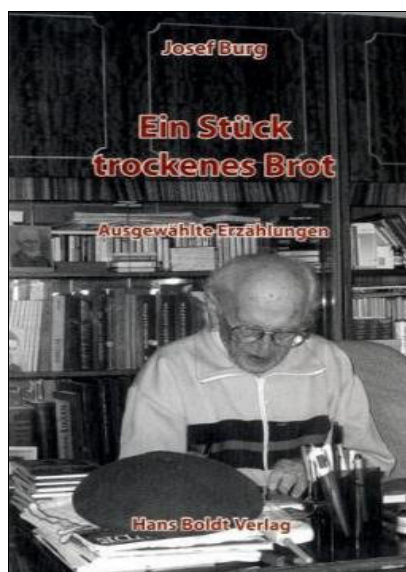
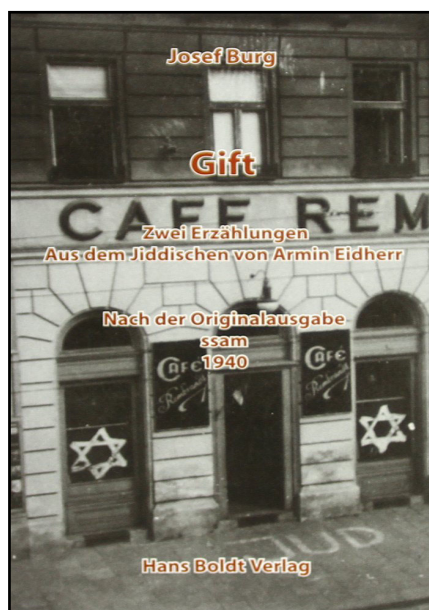
Coperta volumului *Cernăuțiul meu. Povestiri*, Aachen, Editura Rimbaud, 2018.
Sursa: https://www.google.com/search?rlz=1C1GCEA_enRO855RO855&q=Josef+Burg

Coperta volumului *Un cântec despre toate cântecele*, Leipzig, St. Benno, 1988.
Sursa: <https://www.booklooker.de/>.

Placa memorială din Cernăuți, realizată de sculptorul Anatoli Piontkovski, cu sprijinul financiar al fiicei scriitorului, Mariana Burg.
Sursa: <https://www.bukowina-portal.de/>.

Copertele volumelor *Odisee* (2000), *Otravă. Două povestiri* (2005) și *O bucată de pâine uscată. Povestiri alese* (2008), Winsen/Luhe, Hans Boldt.
Sursa: <https://www.amazon.de>.

EPISCOPUL DOSITEI HERESCU – CÂTEVA REPERE BIOGRAFICE

JUSTIN DRAGOMIR, VASILE M. DEMCIUC

The Bishop Dositei Herescu – Some Biographic Reports

(Abstract)

The bishop Dositei Herescu was a descendant of Herescu noble family from Moldavia. As a former bishop of Radauti and later on as Bukovina's bishop, he was a skillful Ecclesiastes diplomat, a clever mastermind of his country and diocese, and a promoter of religious beliefs and of Romanian traditions in Bukovina after it became part of the Habsburg Empire. Founder of the wooden church of Vadu Vlădichii (1773), of the "Holy Trinity Church" in Cernăuți (1774) and of the church in Vicovu de Jos (1777), as well as of the bell tower of the episcopal church "Saint Nicholas of Rădăuți" (1781), Dositei Herescu was granted permission to bring the relics of St. John the New from Zolkiew, Poland, to Suceava, in 1783. In addition, his name is linked to the creation of the Imperial Religion Fund known as the Greek Oriental Church Fund of Bukovina. The article proposes an insight into Dositei Herescu's biography, insisting on his descendancy, the stages of training and the factors that influenced his destiny. There are also presented some defining aspects of his activity in the periods 1750–1777 and 1777–1789 regarding the solving of the ecclesiastical problems (by respecting the ecclesiastical canons) and the management of the social and even political situations specific to those times.

Key words: bishop, Dositei Herescu, church, imperial administration, Romanians, Church Fund of Bukovina.

Timpul are darul de a întări liniile portretistice ale personalităților marcante și de a statornici definitiv valoarea ostelilor lor, după cum tot el șterge ușor și împinge în penumbră conturul figurilor cu merite nu pe măsura valvei produse în contemporaneitate. La împlinirea a 100 de ani de la momentul Unirii celei Mari, „biruit-au gândul” – vorba cronicarului Miron Costin – să prezentăm aceste rânduri ca act de reconsiderare și reactualizare istoriografică a unuia dintre vrednicii ierarhi ai Bisericii din Bucovina – episcopul Dositei Herescu. Subiectul demersului nostru – cu toate că a format în totalitate sau parțial obiectul unor cercetări variate și scrutatoare, materializate în lucrări cu rezultate fertile –, mai conține numeroase

Analele Bucovinei, XXVI, 2 (53), p. 395–419, Rădăuți – București, 2019

aspecte insuficient exploitate și departe de a fi cu totul epuizate. Faptul că în literatura de specialitate mai persistă încă anumite idei, interpretări și ipoteze, unele arbitrare, adeseori contradictorii, precum și încadrări greșite ale unor evenimente istorice sau ale materialelor documentare, ne-a obligat la adoptarea unei atitudini circumspecte și critice pentru a le putea prezenta cititorilor – în măsura posibilităților conferite de stadiul actual oferit de cunoașterea izvoarelor documentare –, parte dintre acestea acum pentru prima dată fiind traduse în limba română și editate, fără a urmări ineditul sau soluționarea problemelor aflate încă în dezbatere. De aceea, acolo unde unanimitatea de păreri nu a fost realizată, am optat pentru interpretarea cu cei mai mulți adepți, sau care nouă ni s-a părut a fi mai temeinic susținută din punct de vedere logic și documentar.

Au fost și vor mai fi dificultăți pentru reala reconstituire a faptelor istorice din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în primul rând datorate precarității izvoarelor – și din acest punct de vedere contribuția noastră chiar dacă nu este o monografie exhaustivă, cuprinde, credem, principalele forme de relief ale epocii. Tocmai de aceasta ne-am străduit să-l înfățișăm, în complexitatea sa, pe fostul episcop de Rădăuți devenit apoi episcop al Bucovinei, abil diplomat ecleziastic și priceput chivernisitor de țară și ctitor, analizând *sine ira et studio* gândirea și faptele sale în cadrul ideologiei vremii, precum și rolul avut de el în contextul evenimentelor de politică generală. Am urmărit astfel destinul unei vieți, dar mai ales dimensiunile unei epoci.

Familia și primele însemnări despre Dositei Herescu

Episcopul Dositei Herescu se trage din vechea și nobila familie a Hereștilor din Moldova¹. Originea acestei familii se afla, după părerea părintelui diacon Teodor Novac², în partea de nord a Moldovei, „căci și astăzi, deși această familie este răspândită prin toată țara, am dat de nisce familii Herescu în Mihăileni și Botoșani, care descind din vechea familie a Hereștilor”³. Un document datat 24 aprilie 1667, din vremea domnitorului Iliș Alexandru, relatează că un oarecare Toader Herescu din Hăsnășeni a vândut episcopului de Rădăuți Serafim o vie la Văiceni⁴. Istoricul Ion Nistor considera că înaltul prelat bucovinean era originar din satul Herești⁵, fostul

¹ *Schematismus der Bukowinaer griech.-orient. Erzbischöflicher Diözese für Jahr 1899*; Ștefan S. Gorovei, *Hereștii*, comunicare susținută la Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, Filiala Iași, în 15 martie 2005.

² Teodor Novac, *Dositei Herescu – viața și activitatea sa ca episcop de la 1750–1789*, teza de licență, București, 1901, p. 17.

³ *Ibidem*.

⁴ Franz Adolf Wickenhauser, *Geschichte der Klosters Woronetz und Putna*, III. Band, Czernowitz, 1888, p. 29.

⁵ Ruși (Herești) – comuna Forăști, județul Suceava. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, Editura Direcția Patrimoniului Cultural Național, 1974, p. 354, 733.

județ Baia, ipoteză care se susține prin numele de familie, Herescu⁶. De altfel, în comuna Forăști – de care aparține și fostul sat Herești (astăzi Ruși) – se află o biserică de lemn, monument istoric, datată 1764⁷.

Ceva mai târziu, unul dintre nepoții săi, anume Gherasim, ierodiacon la Putna, fiul lui Ilie Herescu, adresează o jalbă Consistoriului Bucovinei, solicitând partea sa din moșiile Bulbucani și Hălțeni⁸ pe care frații lui, Vasile și Nicolae, le-au vândut paharnicului Toader Carp⁹. Părintele Dimitrie Dan, în a sa *Cronica Episcopiei de Rădăuți*, spunea despre Dositei Herescu că „a fost fiul boiernașului Efreem și al soției sale, Eleana, cari ambii mai apoi s-au călugărit”¹⁰ și că a avut doi frați, Ilie¹¹ și Toader, fost căpitan și staroste de Cernăuți¹², și o soră Elena¹³.

Ilie Herescu – fost logofăt de visterie, cumătrul lui Iacov Putneanul –, este înscris și în *Pomelnicul Sihăstriei Putna*, pe la 1780, alături de soția sa, Ecaterina, și fiii lor: monah Ghenadie, Vasilie¹⁴, Gheorghe, Ioan, Nicolae, Dimitrie, Ileana, Maria, opt persoane dintre care patru sau cinci sunt atestate documentar. Ilie Herescu a îndeplinit dregătoria de logofăt de visterie încă din anii 1756, pomenit în documente¹⁵ până după 17 iulie 1768, dată la care un document îl atestă cumpărând prin mezat de la Catrina Năculeasa și fiul ei, Gheorghe, cu suma de 1 505 de lei o casă cu pivniță și cu loc pe Ulița Strâmbă din Iași¹⁶. La 15 februarie 1773, Ilie este deja staroste de Cernăuți¹⁷, pomenit și

⁶ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 25.

⁷ Teodor Nitu, *Monografia comunei Forăști, județul Suceava*, Suceava, Editura Accent Print, 2004.

⁸ Comuna Șipote, astăzi în județul Iași.

⁹ Dimitrie Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuți*, Viena, Editura Fondului Religionar gr.-or. al Bucovinei în Cernăuți, 1912, p. 114, nota 11.

¹⁰ Alexandru Cristea, *Episcopia Romanului*, București, 1901, p. 78; Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 114.

¹¹ Ilie Herescu a avut trei copii: Gherasim, mai târziu pomenit ca ierodiacon la Mănăstirea Putna, Vasile și Nicolae, care era practicant la guvernul districtual. Vezi: Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Österreich (1774–1785)*, Czernowitz, 1895, p. 41.

¹² Daniel Werenka, „Urkundliche Nachrichten über die Städte Cecina und Tschernowitz und deren Besitzverhältnisse im Jahre 1782”, în „Jahresbericht der k. k. griechisch-orientalischen Oberrealschule in Czernowitz”, Czernowitz, nr. 3, 1896/1897, nr. 4, 1897/1898.

¹³ În *Pomelnicul Mănăstirii Sucevița* se amintesc, între morții episcopului Dositei, după sora sa Elena, monahul Iosif și Ioan, pe care părintele Dimitrie Dan îi consideră frații lui; Dimitrie Dan, *Cronica...*, p. 115.

¹⁴ Vasile fiind ficiorul din sfântul botez al mitropolitului Iacov Putneanul. Vezi: Maria-Magdalena Székely, „Structuri de familie în societatea medievală moldovenească”, în „Arhiva Genealogică”, Iași, IV (IX), 1997, p. 1–2; Marcu Petcu, „Monahism, filiație și paternitate duhovnicească în timpul mitropolitului Iacov Putneanul”, în „Analele Putnei”, anul V, 1/2009, Editura Mitropolit Iacov Putneanul, p. 235–254.

¹⁵ Ioan Caproșu, *Documente Iași*, VI, Iași, 2004: Documentul nr. 6 din aprilie 1756, p. 4–5; Documentul nr. 71 din 13 ianuarie 1757, p. 62–63; Documentul nr. 500 din 20 aprilie 1763, p. 444–445.

¹⁶ *Ibidem*, p. 748, Documentul nr. 850. Vezi și: Mihai-Bogdan Atanasiu, „O danie a lui Iacov Putneanul și semnificațiile ei”, în „Analele Putnei”, anul VII, 1/2011, p. 191–204.

¹⁷ Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. VIII (1741–1799), Iași, Editura Taida, 2006, p. 70–71.

în documentele din 21 septembrie 1773¹⁸, 15 mai 1774¹⁹, 18 mai 1774²⁰, 5 iunie 1775²¹. În 12 septembrie 1780, Ilie Herescu este atestat ca fost mare medelnicer²² al cărui nume cu dregătorie apare înscris și pe spatele celui *Triptic al lui Ștefan cel Mare*²³ de la Mănăstirea Putna. În documentul datat 19 februarie 1781, scris de Gheorghe Herescu, emis la Cernăuți, Ilie Herescu, fost mare medelnicer, apare în calitate de martor în Testamentul lui Leon Imbault, dat soției sale Adriana, fiicei Ecaterina și copiilor acesteia, pentru toată averea mobilă și imobilă²⁴. Ilie Herescu a trecut la cele veșnice înainte de 12 decembrie 1789, dată când baronul Vasile Herescu, fiul său și finul mitropolitului Iacov Putneanul, vindea comisului Constantin Urechi, cu 1 500 de lei, casele părintești din Iași, care „și mie îmi sunt date prin diiată de la părintele meu, răposatul Ilie Herescu biv vel medelnicer [...] și nefiindu-mi mie trebuitoare pentru că eu sunt așăzat în țările împărăteștii chesaro-crăieștii mării – le-am scos vânzătoare, mai ales că rămâind pustii să și răsăpe și din vreme în vreme merge spre scădere”²⁵. Această vânzare a stârnit multă vâlvă în familie. Astfel, dacă în 3 iulie 1790 frații săi, baronii Neculai și Gheorghe Herescu, își exprimau acordul pentru această vânzare²⁶, împotriva a fost medelnicerul Gheorghe Ruset, soțul Ilenei, sora baronilor Herescu, cea care invocă, în 12 iulie același an, dreptul de preemțiune²⁷, pentru ca, în 30 septembrie 1790, să renunțe la acest drept²⁸.

Aceeași soartă se pare că a avut și partea de sat primită în dar la botez, pentru că în 28 ianuarie 1794 Vasile baron von Herescu adevărește că moșia sa Codrești, partea de jos de pe apa Bahluietului, care i-a fost dăruită de nașul său, mitropolitul Iacov – „prea această moșie care acum este făr de oameni pre dânsa și cu alte părți, ce mai am să mai am eu, din cealaltă giământate de sat, în partea de sus” – o dă mătușii sale, Smaranda Hușenița, pentru o datorie în valoare de 2 500 de lei, act la care subscrie și fratele său Nicolae baron von Herescu²⁹. În momentul de față, date privitoare la membrii familiei Herescu putem găsi doar în documentele aflate la

¹⁸ *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, II. *Moldova*, București, Editura Academiei Române, 1966, p. 457–458.

¹⁹ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 76.

²⁰ *Ibidem*, p. 77–78.

²¹ *Ibidem*, p. 85–86.

²² Ioan Caproșu, *Documente Iași*, VII, Iași, 2005, p. 639–640.

²³ Maria-Magdalena Székely, „Tripticul lui Ștefan cel Mare de la Mănăstirea Putna”, în „Analele Putnei”, anul II, 1–2/2006, p. 107.

²⁴ *Din tezaurul documentar sucevean 1393–1849*, București, 1983, p. 441, doc. 1 331.

²⁵ Ioan Caproșu, *Documente Iași*, VIII, Iași, 2006, p. 647–648.

²⁶ *Ibidem*, p. 673.

²⁷ *Ibidem*, p. 675.

²⁸ *Ibidem*, p. 694–695.

²⁹ Mihai Costăchescu, „Satele Bălțați, Codrești, Mădârjești, Mădârjacul și Bojila din județul Iași – schiță istorică”, în „Ion Neculce”, VII, 1928, p. 51–52.

Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale. Astfel, aflăm din documente că Ilie Herescu era implicat și în ceea ce privește „Situția privind banii pentru școli primiți și repartizați de Dositei episcop de Rădăuți, încasați la 23 aprilie de la 283 de preoți și diaconi din eparhia sa și a dat... 40 de lei la Școala Episcopiei de Rădăuți și 6 lei prin Ilie Herescu logofăt s-au dat lui Grigori Cucoranu”³⁰.

Dositei Herescu episcop de Rădăuți, este cel care a primit 556 de lei pentru școli, iar Ilie Herescu este cel care a primit 406 lei de la 278 de preoți și diaconi pentru a fi trimiși mitropoliei³¹. Ilie Herescu, staroste de Cernăuți, este cel ce invită pe Tănase Tăutu și Andronache Frunză să împartă lui Gheorghe Țintă și Ion Liancă o parte dintr-o moșie din ținutul Cernăuți³², pentru ca în același an 1774, în luna mai, să hotărânească un loc de casă lui Mihai Peșnenchi din Mahalaua de Sus a târgului Cernăuți³³. Vasile Herescu apare și el în documente în calitate de secretar al comisiei consistoriale însărcinate cu verificarea veniturilor mănăstirilor, cu încuviințarea lui Dositei eczempter episcop a toată Bucovina³⁴. Neculai baron de Herescu apare într-un document în care dă chitanță lui Dominic Abramovici pentru suma de 342 de lei împărătești, datorie ce reprezintă marfa luată cu izvod din dugheana sa³⁵.

În ceea ce privește data și locul nașterii lui Dositei Herescu (folosind numele de monah și de ierarh mai târziu) în stadiul actual al cercetării putem spune că se cunosc relativ puține lucruri. Chiar și numele său apare sub diferite forme: Dosoitei, Dosothei, Dosotheu sau Dositei, deși din documentele semnate de ierarhul bucovinean, parte dintre ele aflate la Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale, Fondul documentar *Mitropolia Bucovinei*, știm că acesta utiliza formele Doisthei și Dosotheu³⁶.

Se presupune că s-a născut în jurul anului 1710, iar C. Erbiceanu îl numără între bărbații cei mai învățați ai timpului său, studiind probabil în renumita școală de la Mănăstirea Putna³⁷. Dintr-o însemnare atribuită arhimandritului Vartolomei Măzăreanu aflăm că Dositei Herescu a învățat carte la Putna, fiind, împreună cu viitorul mitropolit Gavril Callimachi, „ucenicii preasfințitului Antonie mitropolitul ce a murit în țara moschicească”³⁸.

³⁰ *Din tezaurul documentar sucevean...*, p. 268.

³¹ *Ibidem*, p. 376.

³² *Ibidem*, p. 403.

³³ *Ibidem*, p. 417. Mai târziu, mai precis în 28 mai, Ilie Herescu staroste judecă pricina dintre Mihai Peșnenchi, Ignat nepotul său cu Vasile Căbăriul, care cere un loc de casă ce se află în Mahalaua de Sus a târgului Cernăuți pe care l-a vândut Peșnenchi lui Vasile Ciaușul.

³⁴ *Ibidem*, p. 457–458.

³⁵ *Ibidem*, p. 493.

³⁶ Ștefan S. Gorovei, „Semnificația unor documente false din secolul XVIII. I. Cartea sobornicească din 1 ianuarie 1752”, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol», Iași, anul XXVI/1, 1989, p. 443–444.

³⁷ C. Erbiceanu, *Istoricul Seminarului Veniamin din Mănăstirea Socola, fondat la 1804*, Iași, 1885, p. 19.

³⁸ Dimitrie Dan, „Arhimandritul Vartolomei Măzăreanu. Schiță biografică și bibliografică cu mai multe anexe”, în „Analele Academiei Române”, București, seria a II-a, tomul XXXIII, 1911, p. 19.

Necunoscute sunt în stadiul actual al cercetărilor și momentul în care a îmbrăcat haina monahicească la Mănăstirea Putna, unde avea să devină peste ani „egumenul de pe vremuri”³⁹. În anul 1747, Dositei Herescu este amintit pe un chivot (inventar nr. 69) ca egumen și în anul 1748 este amintit pe un potir (inventar nr. 38)⁴⁰. Chivotul are, potrivit inventarului⁴¹, următoarea descriere „2.1. Un chivot mai mic, cu o turlă mare cu flori bătute în mijloc cu acoperemânturile poleite și cu cruciță în vărv și cu alte turlușoare, patru, pe lângă dânsa, mai mici, poleite fie ștecare, cu cruciță la capac și din nainte, la încuetoare, sânt cinci șilduri, iar de argint cu șmalț și cu flori de sirma; spre parte cea de gios a sicriului iaste scris cu slove bătute la smoală, ca și la cel mai de sus, zicând: «Acest sfânt chivot iaste a Sfintei Mănăstiri Putnii, care s-au făcut în zilele igumenului Dosothei, din argintul și toată cheltuială mănăstirii, v let», cu slove mai gios săpate, «7255 <1746–1747>; Roman maister». La cumpănă au tras: 1 ocă, 200 dramuri. Prețuire: 109 lei, 30 creițari”⁴².

Așadar, date sigure despre viața sa avem începând cu anul 1745, când Iacob Putneanu, egumenul Mănăstirii Putna, a fost ales episcop de Rădăuți, și în locul său este ales egumen al Mănăstirii Putna însuși Dositei Herescu. Ales ca egumen, Dositei Herescu conduse bine Mănăstirea Putna, încât era foarte respectat atât de părinții din mănăstire, cât și de Iacob Putneanu pentru care lucru, imediat ce episcopul Iacob Putneanu a fost ales mitropolit al Moldovei, cel dintâi care a fost recomandat pentru a fi ales ca episcop a fost egumenul Dositei Herescu, care în aceeași zi cu instalarea în scaun de mitropolit al Moldovei a lui Iacob Putneanu a fost instalat și el episcop de Rădăuți în 13 noiembrie 1750, în timpul domnitorului Constantin Racoviță (decembrie 1749 – iunie 1753), după cum se vede aceasta din actul de alegere: „Prea Sânta Episcopie a Rădăuților rămânând fără arhiereu de vreme ce Arhiereul ce a fost mai înainte întru dânsa kir Iacob s-a înălțat după socoteala mutării în scaunul Prea Sântei Mitropolii a Moldovei, noi care ne aflăm aici dimpreună frați Arhierei prin voea și porunca și îndemnarea și slobodenia a prea Înălțatului, prea Blagoslovitului și Prea Credinciosului nostru Domn și stăpânitor a toată Moldova Io Constantin Racoviță Voivod, adunându-ne întru Prea Sfânta Biserică Domnească a Prea Sântei și de o ființă Troița, în Curtea Domnească, și hotărâri canonești punând înainte spre aflare și alegere cinstului și vrednicului obraz, ce este să primească duhovniceasca ocârmuire a eparhiei și episcopiei aceștia, întâi am propus pe Prea Cuviosul Egumen a sântei și cinstitei mănăstiri a Putnei, întru ieomonahi kir Dosotei și al doilea pe ieromonahul kir Lazor și al treilea pe ieromonahul kir Ghedeon... și s-au scris numele lor întru această sântă condică a

³⁹ Franz Adolf Wickenhauser, *Molda oder Beiträge zur Geschichte der Moldau und Bukowina*, Czernowitz, 1886, p. 43; Dimitrie Dan, *Cronica...*, p. 115

⁴⁰ Dimitrie Dan, *Cronica...*, p. 120.

⁴¹ Alexie Cojocaru, „Inventarul de obiecte și podoabe al Mănăstirii Putna (1796)”, în „Analele Putnei”, anul II, 1–2/2006, p. 18–19.

⁴² *Ibidem*.

prea Sântei Mitropolii a Moldovei, în anul de la Hristos 1750, 13 noiembrie⁴³. Urmează iscăliturile mitropolitului Iacob Putneanu și ale episcopilor asistenți Ioanichie de Roman și Ierothei de Huși⁴⁴.

Să nu uităm faptul, pe care îl subliniază în mod special N. Iorga⁴⁵, că abuzul numirii de domnitor și de către boieri a mitropolitului a fost înlăturat la mijlocul secolului al XVIII-lea, când locul de episcop al Rădăuțului a devenit slobod prin trecerea titularului ca mitropolit: „arhieriei se strânsă numai cu porunca, îndemnarea și slobozenia Domnului, la Curtea Domnească însă, și nu la Mitropolie, și aici puseră înainte, spre aflare și alegere cinstitului și vrednicului obrazu [...] hotărâri canonicești și din trei călugări: egumenul Putnei Dosoftei Herăscul, Lazăr și Ghedeon, de la alte mănăstiri, aleseră, fără a fi de față vreun cleric străin pe cel dintâiu”⁴⁶.

Episcopul Dositei Herescu nu a uitat niciodată mănăstirea sa de metanie, Putna. Astfel, în anul 1757, episcopul Dositei Herescu a dăruit Mănăstirii Putna un *Molitvelnic* tipărit în anul 1754, la Iași, pe care a scris o notiță de danie⁴⁷, iar cu ocazia lucrărilor de refacere întreprinse de mitropolitul Iacob Putneanu a oferit 50 de lei pentru fântâna din curtea mănăstirii⁴⁸ și 300 de lei pentru refacerea iconostasului⁴⁹. Tot episcopul Dositei Herescu este cel care, în anul 1758, ianuarie 20, se îngrijește de reînhumarea, în exonartexul bisericii de la Putna, a osemintelor schimonahului Adrian și ale monahiei Mariana, părinții după trup ai mitropolitului Iacob Putneanu⁵⁰. Din dispoziția episcopului Dositei Herescu, Vartolomei Măzăreanu traduce în românește *Patimile Sfântului Gheorghe și Panahidic sau slujba cea mare a Parastasului*⁵¹.

În 12 martie 1788, episcopul Dositei Herescu confirmă egumenului Mănăstirii Putna privilegiul de a purta bederniță, cruce pectorală, mitră și cârjă, justificând în felul următor: „De vreme ce Sfânta Mănăstirea Putna, precum înainte vreme, așa și acum, după noul Regulament al clirosului din Bucovina, rămâne neclătită în rangul său, adică mănăstirea cea dintâi a aceștii țări, și fiindcă ctitoricescul așezământ și protia [întâietatea, n.n.] ei, ce să arată mai sus, nici împotriva pomenitului regulament

⁴³ Teodor Novac, *op. cit.*, p. 18–19.

⁴⁴ Teodor Novac, *op. cit.*, p. 19; Dimitrie Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, București, Editura Academiei Române, 1905, p. 120.

⁴⁵ N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. II, București, Editura Ministerul Cultelor, 1932, p. 86 și urm.

⁴⁶ Melchisedec Ștefănescu, *Cronica Hușilor și a Episcopiei cu asemea numire*, București, 1869, II, p. 131. Apud N. Iorga, *Istoria bisericii românești...*, vol. II, p. 86.

⁴⁷ Melchisedec Ștefănescu, *O vizită la câteva mănăstiri și biserici antice din Bucovina*, București, 1883, p. 39.

⁴⁸ Potrivit tradiției, în anul 1761, la inițiativa și prin grija mitropolitului Iacob Putneanu se începe săparea fântâni din incinta Mănăstirii Putna, existentă în funcție și astăzi. Vezi: Claudiu Paradais, *Comori ale spiritualității românești la Putna*, Iași, Editura Mitropolia Moldovei și Sucevei, 1988, p. 140–141.

⁴⁹ Dimitrie Dan, *Cronica...*, p. 126.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 118; Claudiu Paradais, *Comori...*, p. 143.

⁵¹ Claudiu Paradais, *Comori...*, p. 142.

nu este, pentru aceea să întărește și despre partea noastră și dăruim o cârjă arhimandricească, care să fie pentru igumenii Putnii, lângă celelalte podoabe ce sunt pomenite mai sus, la ținerile bisericești⁵². Un an mai târziu, mai precis în 4 mai 1789, în urma hotărârii Consistoriului episcopal din Cernăuți, iconostasul și stranele bisericii de la Sihăstria Putnei au fost mutate la biserica de lemn din Mamaeștii Noi, biserică ctitorită în 1773, de Dositei Herescu episcopul Rădăuților, adusă de la Vadul Vlădichii de lângă Rădăuți⁵³.

Ales ca episcop de Rădăuți, Dositei Herescu a păstorit această eparhie cu mare devotament și cu mult zel atât față de popor, cât și față de biserică. Și după încorporarea Bucovinei la Imperiul Habsburgic, episcopul Dositei Herescu a lucrat mult atât pentru organizarea, apărarea și întărirea bisericii, cât și pentru înaintarea în cultură a preoților și poporului român din Bucovina. Generalul von Splény îl prezenta pe Dositei, în raportul său adresat împăratului Iosif al II-lea, drept un om fără literatură, dar bun la inimă și devotat Curții Imperiale⁵⁴, iar generalul Carol von Enzenberg îl caracteriza pe Dositei Herescu ca fiind un chiriarh smerit, cu frica lui Dumnezeu și iubitor de dreptate, care ducea o viață retrasă, edificatoare și solidă⁵⁵.

Activitatea episcopului Dositei Herescu între anii 1750 și 1777

Activitatea de înalt ierarh a episcopului Dositei Herescu a cunoscut două mari etape, definite de apartenența statală a teritoriului în care se găsea Episcopia de Rădăuți: una în perioada 1750–1775, a doua după ce partea de nord a Moldovei a fost anexată Imperiului Habsburgic, când și din punct de vedere canonic Biserica Ortodoxă din Bucovina va cunoaște o nouă organizare. Activitatea lui Dositei Herescu ca episcop de Rădăuți în această perioadă a fost destul de frământată, pentru că Țara Moldovei trecea prin grele momente în viața politică, economică și socială, într-o vreme când se lupta pentru apărarea drepturilor în fața elementului străin grecesc⁵⁶.

Dintru început, episcopul Dositei Herescu a dovedit că și-a orientat întreaga sa activitate ierarhică în sensul apărării bisericii naționale și a poporului. De altfel, trebuie să recunoaștem că episcopul Dositei Herescu, împreună cu mitropolitul Iacob Putneanul al Moldovei, a fost pătruns de aceleași sentimente față de țară, biserică și popor. În acest sens înțelegem și participarea lui Dositei Herescu, în calitate de episcop de Rădăuți, la Sinodul Mitropolitan, convocat în 1 ianuarie 1752, sinod convocat în scopul stăvilirii influenței grecizante a domnitorilor fanarioți, domnitori care căutau să o exercite asupra vieții și culturii în Moldova. Moștenind, ca pe o sfântă zestre, simțul de neatârnare pentru care atâtea jertfe au

⁵² Arhiva Mănăstirii Putna, dosar 1/1788, f. 1–4. Apud Claudiu Paradais, *Comori...*, p. 143. Vezi și Dimitrie Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, p. 101

⁵³ Claudiu Paradais, *Comori...*, p. 144.

⁵⁴ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 25.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Teodor Novac, *op. cit.*, p. 20.

fost aduse de fiii acestor locuri, mitropolitul Iacob Putneanul, alături de ceilalți ierarhi ai Moldovei, au văzut clar primejdia ce se abătea asupra Bisericii, în cazul în care ar fi continuat așezarea în fruntea ei a unor ierarhi străini de tradiția locului.

Ca și mitropolitul Moldovei, Iacob Putneanul, episcopul de Rădăuți, Dositei Herescu, a fost categoric și necruțător, combătând amestecul străinilor în viața bisericească, învederându-se și prin acest curajos act nu numai ca bun cunoscător al rânduielilor bisericești, ci și ca un neabătut și luminat patriot. Hotărârea Sinodului Mitropolitan ținut la Iași deschide șirul argumentărilor convenite în sprijinirea și apărarea ideii de a nu mai fi aleși ierarhi străini de neam în fruntea eparhiilor. „În știință dăm tuturor, cum se cade a ști, glăsuiește adunarea, de vreme ce fieștecare țară are osebite obiceiuri, și se ține și se păzesc cu obiceiurile sale, după cum și Sfânta Pravilă poruncește și întărește asupra obiceiului țării a se urma și a se păzi. Cuvine-se dar nu numai a păzi oricine obiceiul țării și al patriei sale, ca să stee neîncetat și necălcat, ce încă și apărători cu toată tăria sa să fie, asupra potrivnicilor ce încearcă a călca obiceiul cel bun și de folos țării. Fiind dar obiceiul și întru această de Dumnezeu păzită țară, mitropoliți și episcopi din streini să nu se facă, fără numai din pământeni, care obiceiul din descălicătura țării și până acum așa s-a urmat și s-au păzit și niodată altul străin nu s-au întâmplat să fi fost primit la păstorirea vreunui scaun”⁵⁷. Izvorul bunului obicei al pământului este cel atât de bine cunoscut început al istoriei noastre din descălicătura țării, iar episcopul Dositei, împreună cu Mitropolitul Moldovei și cu ceilalți ierarhi ai Moldovei strajă neadormită se fac din adâncă conștiință de neam și de Pravilă sfântă⁵⁸.

Hotărârea Sinodului mitropolitan din 1752 se încheia astfel: „Să fie blestemați de Domnul Dumnezeu, a tot puternicul, și de a sa Preacurată Maică și Pururea Fecioară Maria, de slăviții 12 Apostoli și de acelea a toată lumea Sânte șapte soboare, și de toți sfinții... să aibă parte cu Iuda vânzătorul de Hristos și cu proclatul Arie și cu alți eretici, să-i înghită pământul de vii ca pre Datan și Aviron, să-i lovească cutremurul lui Cain... în toată viața lor procopseală să nu aibă și iertare să nu afle... Așisderea și de smereniile noastre, care mai jos suntem iscăliți, cu puterea ce avem dată de la Domnul Dumnezeu, pre unii ca aceia orice obraz ar fii îi afurisim și-i blăstămăm, și-i legăm sub tot blestemul ce scrie mai sus, ca pe niște stricători obiceiului țării și împotriva sântei Pravile. Iar care s-ar sili și s-ar nevoi ca să ție și să păzească neștrămutat și neclătit obiceiul țării după cum arată legătura noastră aceasta, a nu se primi nici o dată străin, ori la ce scaun arhieresc al țării aceștia, să fie iertați și blagosloviți de Domnul Dumnezeu și de smereniile noastre în veci. Amin”⁵⁹ (urmează iscăliturile și pecețile lui Iacob, mitropolitul Moldovei, Ioanichie Episcop al Romanului, Ierotei Episcopul Hușilor, Dositei Episcopul Rădăuților și încă 24 de semnături de egumeni).

⁵⁷ C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 24.

⁵⁸ Teoctist, Mitropolit al Moldovei și Sucevei, *În slujba Ortodoxiei românești, a năzuințelor de unitate națională și de afirmare a culturii române: Mitropolitul Iacob Putneanul*, Iași, Editura Mitropolia Moldovei și Sucevei, 1978, p. 45–47.

⁵⁹ Ioan Brezoianu, *Vechile instituțiuni ale României (1327–1866)*, București, 1882, p. 141–142.

Merită subliniat faptul că toții membrii Sinodului mitropolitan se aflau în același cuget, alături de ei fiind și egumenii vestitelor mănăstiri neînchinat, căci „dator să fie atât soborul bisericesc, cât și politicesc, de la mare până la mic, ca să stea cu toții ajutor dreptății și obiceiului țării, și Sfânta Pravilă a se cădea nicidecum să nu îngăduiască, nici să nu primească pe un călător ca acela, să aibă Sfânta Mitropolie o strâmbătate ca aceasta cât va trăi această de Dumnezeu păzită țară”⁶⁰. De asemenea, nu putem să nu amintim atitudinea pe care a avut-o Dositei Herescu în fața noilor dări impuse. Fiindcă văcăritul era legat cu blestem de arhieriei țării, Scarlat Ghica și Ioan Callimachi au introdus noi dări: fumăritul, pogonăritul și vădrăritul. Din hrisovul domnitorului Grigore Ghica, din anul 1764, observăm abuzul ce se făcea de către vădrari la încasarea acestei dări⁶¹. Ca să ne facem o idee, iată cum se încasa: 1) se lua dare pentru pământul pe care erau plantate viile, sub numele de pogonărit, și separat se lua și rod altă dare sub numele de vădrărit; 2) vădrarii mai adăugau de la ei o parte, încărcând la 10 vedre – două în profitul lor; vădrarii aveau două feluri de vedre: una mai mare, domnească, și alta mai mică, stărostească; vădrarii abuziv introduseseră acum pe cea mai mică, și încă o mai micșorau după plăcerea lor. Domnitorul Grigore Ghica în înțelegere cu episcopul Dositei Herescu și cu Ioanichie al Romanului și cu tot sfatul obștesc au hotărât să se ia la vădrărit numai 8 bani de vadră, de asemenea stabilindu-se și capacitatea vedrei de 10 oca. Episcopul Dositei Herescu împreună cu Ioanichie al Romanului au legat cu blestem arhieresc pe toți acei ce ar introduce din nou abuzurile de mai înainte.

Episcopul Dositei Herescu împreună cu ceilalți ierarhi ai țării și egumenii celor mai însemnate mănăstiri subscrie actul din 2 ianuarie 1756, prin care Mănăstirea Putna se declară neatârnată și închinarea ei vreunei mănăstiri sau mitropolii se oprește⁶². Tot de dânsul se face amintire în documentul domnitorului Constantin Mihai Racoviță, din 17 aprilie 1756, prin care se întărește Mănăstirii Putna pivnița armeanului Vugheizi cu locurile ce-i aparțineau din Siret⁶³. Împreună cu Ioniță Calmuțchi și Petru Cheșco, în urma unui ordin domnesc, împacă Mănăstirea Putna cu Mănăstirea Humor în problema țiganilor mănăstirești⁶⁴. Din documentele păstrate observăm o implicare foarte mare a episcopului Dositei Herescu în treburile țării⁶⁵. După paterisirea mitropolitului Iacob Putneanul și înlocuirea acestuia cu Gavril Callimachi, episcopul Dositei Herescu a fost în pericol de a-și pierde scaunul. Pentru a netezi asperitățile dintre el și domnitorul Ioan Teodor Callimachi,

⁶⁰ C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei și a catedralei mitropolitane din Iași*, București, 1888, p. 24.

⁶¹ Th. Codrescu, *Uricariul cuprinzătoriu de hrisoave, anaforale și alte acte*, tomul I, București, 1871, p. 140.

⁶² Dimitrie Dan, *Mănăstirea și comuna Putna...*, p. 96

⁶³ Idem, *Armenii orientali din Bucovina*, Cernăuți, 1891, p. 22.

⁶⁴ Franz Adolf Wickenhauser, „Geschichte der Kloster Homor, Sf. Onufrei, Horodnik und Petrautz”, în *Molda, oder Beiträge zur Geschichte der Moldau und Bukowina*, Cernăuți, 1881, p. 142.

⁶⁵ Dimitrie Dan, *Cronica...*, p. 118–119

Dositei Herescu a dăruit Mariei jitnicereasa⁶⁶, sora domnitorului, cinci pogoane de vie în ținutul Putna.

Episcopul Dositei Herescu s-a dovedit a fi un abil diplomat, bucurându-se la un moment dat de aprecierea domnilor țării, care în două rânduri i-au oferit demnitatea de mitropolit, demnitate pe care a declinat-o, mândru fiind că ocupa cel mai vechi scaun episcopal al Moldovei⁶⁷. A fost preocupat în mod constant de rezolvarea problemelor ecleziastice, respectând întru totul canoanele bisericești. După ocuparea părții de nord a Moldovei de către Imperiul Habsburgic s-a ridicat o mare problemă, și anume legătura canonică dintre Biserica aflată în teritoriul anexat și Mitropolia de la Iași. Această situație a fost surprinsă de generalul von Enzenberg în raportul său din 30 octombrie 1779. O tradiție locală, consemnată la începutul secolului trecut de părintele Dimitrie Dan, vorbește despre atitudinea episcopului Dositei Herescu față de preoții care nu-și îndeplineau îndatoririle duhovnicești sau încălcau legile morale. Aceștia erau chemați la Rădăuți, legați de un stâlp aflat în curtea Episcopiei și bătuti cu curelele⁶⁸.

Episcopul Dositei Herescu a desfășurat numeroase activități, multe dintre ele atribuții ale funcției sale de înalt ierarh. Astfel, încă din primul an al păstoririi sale și până la sfârșitul vieții, Dositei Herescu a sfințit numeroase antimise pentru bisericile nou înființate în dioceza sa⁶⁹. Episcopul Dositei Herescu a sfințit, în anul 1758, nou zidita biserică cu hramul Buna Vestire de la Sihăstria Putnei⁷⁰. Potrivit pisaniei care se păstrează acum la Mănăstirea Putna, această bisericuță „dinceput a fost făcută din lemn de Ilie Cantacuzino și s-au înnoit, făcându-se de piatră, în zilele Măriei Sale Constantin Racoviță Voievod, cu mila a multor creștini, prin silința starețului Sila, și s-au sfințit de kir Dositei, episcopul Rădăuților, leat 7266”⁷¹.

Episcopul Dositei Herescu a cumpărat, în 6 august 1768, cu 200 de guldeni nemțești un loc de casă, pivniță și acareturi în Cernăuți, lângă biserica Sfânta Paraschiva, de la preotul Simion, fiul preotului Vasile din Bicești, ținutul Cernăuți⁷². În 1 august 1772 a acordat binecuvântarea arhierescă egumenului Suceviței, Ioasaf, pentru zidirea bisericii de la Sihăstria Suceviței⁷³. A ctitorit el însuși câteva sfinte locașuri de cult, bisericuțe mici din lemn, dând dovadă de un spirit gospodăresc de excepție și de un atașament fără margini pentru obștea ce-i fusese dată spre păstorie. Deși va căpăta și episcopia Hotinului în administrare, Rădăuțiul

⁶⁶ *Ibidem*, p. 119.

⁶⁷ Franz Adolf Wickenhauser, *Radautz...*, p. 49; Ion Nistor, *Istoria Bucovinei...*, p. 25–26.

⁶⁸ Dimitrie Dan, *Cronica...*, p. 127.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 115, 119, 121, 123.

⁷⁰ Melchisedec Ștefănescu *O vizită...*, p. 20; E. A. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukovina. Epigraphische Beiträge zur Quellenkunde der Landes- und Kirchengeschichte*, Czernowitz, Pardini, 1903, p. 96; Dimitrie Dan, *Cronica...*, p. 118.

⁷¹ Claudiu Paradais, *Comori...*, p. 139.

⁷² Dimitrie Dan, *Cronica...*, p. 240–241; Vasile Gh. Miron, Mihai-Ștefan Ceaușu, Gavril Irimescu, Sevastița Irimescu, *Din tezaurul documentar...*, p. 398.

⁷³ Dimitrie Dan, *Cronica...*, p. 123.

și biserica sa vor fi mereu în atenția înaltului prelat. În cei peste 30 de ani cât va sta în scaunul episcopal va aduce la îndeplinire numeroase activități edilitare în întreaga sa eparhie, iar pe unele le plătește din veniturile personale.

În perioada secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea se perpetuase o practică împământenită atât în Moldova, cât și în Bucovina, ca atunci când într-un sat se construia o biserică nouă, de lemn sau de zid, cea veche de lemn să fie vândută, în cele mai multe cazuri dăruită, altei comunități care nu avea biserică. Era o formă de a conserva și proteja astfel biserica veche de lemn peste veacuri și de a-i da, în același timp, utilitate. Biserica de lemn era remontată respectând același stil de construcție și aceleași materiale. În acest fel, bisericile din lemn au fost păstrate, poate, mai bine decât în alte zone ale Moldovei istorice, cele mai multe fiind funcționale. Unele dintre ele, parcă în respectul principiului minimei intervenții, au fost transferate fără a fi demontate, ci doar protejate și transportate pe sănii. Astfel, în 1773, a ctitorit o biserică de lemn la Vadul Vlădichii de lângă Rădăuți, unde se pare că exista o mică așezare de oameni⁷⁴, biserică mutată ulterior în satul Mamaeștii Noi, lângă Cernăuți. Împreună cu fratele său Ilie și cu soția acestuia, Ecaterina, episcopul Dositei Herescu a construit în 1774 o mică biserică de lemn cu hramul Sfânta Treime în Cernăuți⁷⁵, biserică devenită după 1782 catedrală episcopală⁷⁶. În această biserică episcopul Dositei Herescu a liturghisit în 12 octombrie 1777, în ziua când locuitorii Bucovinei și Dositei Herescu au depus jurământul de fidelitate noului stăpânitor.

Biserica Sfânta Treime, care a slujit ca cea dintâi biserică episcopală, era o construcție din lemn, fără turlă, având alături de ea o clopotniță tot din lemn, ambele acoperite cu șindrilă, conform vechilor construcții românești din partea locului. Biserica se înălța în zona centrală a orașului, pe o platformă înaltă, loc în care ulterior a fost amenajat terenul de sport al Școlii Normale de Băieți (astăzi Colegiul Pedagogic al Universității din Cernăuți), din fosta Stradă Mihai Eminescu (astăzi Strada Gorki), colț cu fosta Stradă Sfânta Treime (astăzi Strada Hmelnițki). Este biserica ce se găsea peste drum de una dintre gazdele lui Mihai Eminescu la Cernăuți, și anume casa birjarului Nicolae Țirțec⁷⁷.

Cu reparațiile impuse de trecerea timpului, modesta biserică-catedrală a funcționat, liturghisindu-se slujbele arhieresti, până în 1864, când slujbele au început să se țină în noua catedrală din Cernăuți. Biserica a mai dăinuit pe locul ei până în 9 noiembrie 1874⁷⁸, când, împreună cu clopotnița, au fost desfăcute și mutate în forma lor

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Österreich (1774–1785)*, Czernowitz, 1895, p. 108.

⁷⁶ Ion Nistor, *Istoria bisericii din Bucovina...*, p. 3.

⁷⁷ „Casa se afla peste drum de bisericuța de lemn Sf. Treime și era a bisericii. Odăile ei slujiseră ca chilii pentru călugări și erau, dar, foarte bune pentru a ține lume în gazdă, mai ales că o mare grădină cu plop și pomi roditori o înconjură”. G. Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, Chișinău, Editura Literatura artistică, 1989, p. 75.

⁷⁸ Vezi pe larg: Laurențiu Dragomir, *Monumente istorice și de arhitectură din Ținutul Cernăuților*, București, Editura Eminescu, 2000.

originară în cimitirul din Clocucica, unde a rămas până în 1966, ca o relictă sfântă a neamului românesc. În anul respectiv, modesta biserică Sfânta Treime, monument de arhitectură populară românească din secolul al XVIII-lea, a fost transportată la Muzeul Arhitecturii și Traiului Popular „Dumbrava lui Șevcenco” din Liov, ca monument reprezentativ al arhitecturii religioase de lemn din Bucovina. Printre preoții care au slujit la biserica „Sfânta Treime” din Cernăuți a fost Mihai (Miron) Călinescu (1837–1912). Acesta a slujit aici în perioada 1860–1877, devenind apoi profesor la Facultatea de Teologie din Cernăuți (1877–1881), decan al Facultății (1879–1880), consilier mitropolitan (1881–1905), arhimandrit mitrofor (1892) și vicar general al eparhiei Bucovinei (1905–1912).

În anul 1777, a ridicat o biserică de lemn la Vicovu de Jos, având hramul Sfânta Treime, biserică mutată în anul 1883 în satul Bahrinești⁷⁹, astăzi în Ucraina⁸⁰. Episcopul Dositei Herescu este cel care a construit, pe spesele sale, turnul clopotniță al bisericii Sfântul Nicolae din Rădăuți⁸¹, turn din piatră, pentru care a comandat, încă din anul 1780, un clopot de bronz lui Petru Nemeș⁸², întrucât vechiul clopot era spart sau oricum deteriorat⁸³. Multe dintre lucrările episcopului sunt confirmate de documentele păstrate, altele ni le amintește tradiția orală, iar altele au rămas necunoscute.

Este momentul să aducem în discuție un document ce ar conține o imagine a bisericii „Sfântul Nicolae” din Rădăuți. Din anul 1771, ni s-a păstrat sigiliul episcopului Dositei Herescu pe o singhilie⁸⁴. Iată conținutul acestui document: „Cu mila lui Dumnezeu, Dositei Episcop Rădăuțului și Hotinului. Prin darul și prin puterea preasfântului și de viață făcătorului duh, ce s-au dat smereniei Noastre de la preaînaltul arhieru Domnul nostru Is. Hs, iată deci veni înaintea smereniei Noastre acestu de Dumnezeu temător bărbat, anume Pavel, și cu multă plecăciune au cerșit de la smerenia noastră darul Preoției. Deci noi mult cercându-l și prin dumnezească Pravilă ispitindu-l după mărturisirea sa, precât au arătat la taina spovedaniei ce s-au încredințat din duhovnicul său kir Climent ieromonah, l-au arătat a fi vrednic de darul preoției, și cu puterea a preasfântului și de viață făcătorului duh, prin punerea mânelor smereniei noastre s-au hirotonisit întâi ceteț și ipodiacon și preot desăvârșit. Și prin darul Preasfântului duh, datu-i s-au voie și putere a sluji toate cele ce să cuvin preoției, așezându-l la ținutul Sucevei în satul Hatna, la biserica unde să cinstește și să prăznuiește hramul Înălțării Domnului nostru Is. Hs, dreptu aceia i s-au dat de la smerenia Noastră această carte a episcopiei noastre, cu pecetea sfintei episcopii pecetluită și cu iscălitura noastră întărită, ca oriunde i s-ar

⁷⁹ Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina zur Zeit...*, p. 26–70.

⁸⁰ *Schematismus...*, 1906, p. 166.

⁸¹ Dimitrie Dan, *Cronica...*, p. 125.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ Lia Bătrîna, Adrian Bătrîna, *Biserica Sf. Nicolae din Rădăuți – cercetări arheologice și interpretări istorice asupra începuturilor Țării Moldovei*, Piatra-Neamț, Editura Constantin Matasă, 2012, p. 292–294.

⁸⁴ Dispoziție bisericească exprimată într-un act public și prevăzut cu sigiliu.

întâmpla a fi, toți să-l aibă la cinste ca pre un vas al sfintei Biserici și slugă lui Dumnezeu, Amin. L.S. În anii 1771, iuli 6⁸⁵.

Pecetea era rotundă, iar în exergă avea înscris în românește, cu litere chirilice, numele lui *Dositei, episcop al Hotinului și Rădăuților*. În centrul peceții este imaginea Sfântului Nicolae binecuvântând, iar în dreapta și stânga sa siluetele stilizate și simetrice a două biserici, evident simbolurile celor două episcopii. Pecetea este foarte fin lucrată, toate detaliile sunt clar redată mai ales în ceea ce privește detaliile celor două biserici. Ambele au turlă, cea din stânga, văzută dinspre nord, are baza stelată și zidurile împodobite cu firide înalte. Cea din dreapta, văzută dinspre sud, pare a avea un acoperiș în două ape pe naos și turlă sofisticată, asemănătoare turelor rusești, cu mai mulți bulbi suprapuși pe altar. Niciuna dintre cele două biserici gravate pe sigiliu nu poate reprezenta biserica din Rădăuți. Sunt, fără îndoială, reprezentări foarte elaborate, dar care nu au decât un rol simbolic, ilustrând cele două eparhii aflate sub autoritatea aceluiași ierarh. De altfel, actul ce poartă pecetea este însoțit de iscălitura olografă, elegantă și explicită: *Dositei – episcopul Rădăuților și Hotinului*⁸⁶.

În colecția de arheologie medievală din cadrul Muzeului Bucovina din Suceava se află un sigiliu metalic care a aparținut episcopului Dosithei Herescu, sigiliu descoperit în urma cercetărilor arheologice efectuate în anul 1972⁸⁷. Sigiliul, din bronz, a fost obținut prin turnare și cizelare, motivul heraldic fiind gravat în negativ⁸⁸. Iată descrierea amănunțită a acestui sigiliu: „Matricea sigilară este de formă octogonală, cu laturile egale două câte două. În centrul plăcii se află gravat un scut oval, cu suprafața concavă, mobilat de o cruce dublă cu brațe inegale, flancată la partea inferioară de două ramuri cu frunze ascuțite. Scutul este încadrat lateral de lambrechini cu aspect de semipalmetă și de o mitră episcopală. În partea superioară a plăcuței se află două litere chirilice, inversate în negativ **Д** și **Е**, alte două litere **Д** și **Р** aflându-se în zona inferioară, încadrând scutul. Prezența literelor chirilice permite identificarea posesorului acestui sigiliu în persoana lui Dosithei Herescu, episcop de Rădăuți”⁸⁹.

Pe câteva documente emise sau semnate de episcopul Dosithei Herescu, aflate în fondurile documentare de la Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale, se păstrează timbrate în ceară roșie impresiunile sigiliului acestuia, de forme diferite.

⁸⁵ Această singhie se păstra în Mănăstirea Putna sub nr. 100 al inventarului din anul 1863. Dimitrie Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, București, 1905, p. 103, nr. 18; idem, *Cronica...*, p. 28–29.

⁸⁶ Lia Bătrîna, Adrian Bătrîna, *op. cit.*, p. 293–294.

⁸⁷ Paraschiva-Victoria Batariuc, „Sigiliul episcopului Dosithei Herescu”, în „Analele Putnei”, anul X, 2/2014, p. 273–286.

⁸⁸ Dimensiunile sigiliului sunt: înălțime 26,5 mm; lungimea matricei sigilare 13,7 mm; lățimea matricei sigilare 12,2 mm. Mănerul care face corp comun cu matricea sigilară este prismatic, având la bază un trapez cu laturile ușor arcuite și baza mare situată în partea inferioară; partea superioară, circulară, prezintă un orificiu care servea la suspendarea de un lăntișor. Paraschiva-Victoria Batariuc, *op. cit.*, p. 273.

⁸⁹ *Ibidem*.

Este vorba de documentul emis în 23 aprilie 1782, prin care Venedict, arhimandritul și egumenul Mănăstirii Moldovița, cu încuviințarea lui Dositei eczempter episcop a toată Bucovina, vinde lui Anton logofăt din Câmpulung, venitul satului Vama, proprietatea mănăstirii, pe doi ani⁹⁰, iar al doilea document este emis la aceeași dată, document prin care Meletie arhimandrit, Antoni asesor, Gherasim asesor, Ianachi Codrescul postelnic, asesor, Vasile Herescu secretar, cu încuviințarea lui Dositei episcopul vând lui Anastasi Maha venitul moșiei Farăoani din ținutul Bacău⁹¹. Cel de al doilea tip de sigiliu a fost imprimat pe trei documente datând din anul 1784, emanate de episcopul Dositei. Primul document, emis în 3/14 aprilie 1784, în Cernăuți, când Dositei episcopul Bucovinei arendează lui Gheorghe Matei, meseriaș din târgul Siret, două cârciumi, una în satul Onufrei și alta la drumul Sucevei⁹². Al doilea document, emis în aprilie 1784, arată că Dositei Herescu episcop al Bucovinei vinde prin contract lui Augustin Eisenbarth, ceasornicar din Cernăuți, o casă⁹³, iar al treilea document este cel emanat în 7 august 1784, prin care Dositei Herescu, episcopul Bucovinei, scrie lui Ioan Feldvari, arhimandrit în Cernăuți, că deși singur poate hotărî în privința egumenilor de la mănăstiri și voința sa este ca ei să nu se risipească, ca cei care au fugit, nu poate da nici un răspuns în privința egumenilor de la Putna și Humor până ce nu va primi hotărârea Administrației militare a Bucovinei⁹⁴. Sigiliul imprimat pe aceste trei documente este identic: conturul liniar oval, cu diametrul de 18/21 mm, încadrează un cartuș, de asemenea oval, înconjurat de vrejuri și lambrechini. În centrul cartușului apar literele latine **D** și **E** împletite sub forma unui monogram. Cartușul este timbrat de o mitră episcopală și încadrat, la partea superioară, de o pateriță, în dreapta, și de o cruce, în stânga⁹⁵. În 10/21 ianuarie 1789, în scrisoarea prin care îl recomanda ca urmaș în demnitatea episcopală pe ieromonahul Isaia Gheorghievici Baloșescu, episcopul Dositei utilizează un sigiliu pentru fum al Episcopiei de Rădăuți⁹⁶.

Activitatea episcopului Dositei Herescu între anii 1777 și 1789

Dositei Herescu a fost preocupat, în mod constant, de rezolvarea problemelor ecleziastice respectând întru totul canoanele bisericești. Această situație a fost surprinsă de generalul von Enzenberg în raportul său din 30 octombrie 1779, unde se face observația că mai bine de jumătate din Bucovina și cele mai multe mănăstiri de aici erau supuse în cele bisericești mitropolitului de la Iași, făcând parte din eparhia sa, mitropolit care avea la Mănăstirea „Sfântul Ilie” pe locțiitorul său, un

⁹⁰ *Din tezaurul documentar sucevean...*, p. 456–457.

⁹¹ *Ibidem*, p. 457.

⁹² *Ibidem*, p. 473.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 477.

⁹⁵ Paraschiva-Victoria Batariuc, *op. cit.*, p. 274.

⁹⁶ *Din tezaurul documentar sucevean...*, p. 490.

dichiu în persoana lui Macarie, înlocuit, în urma unor denunțuri care s-au dovedit calomnioase, cu Meletie⁹⁷. Enzenberg arăta că: „Macarie ar fi poruncit formal clerului din subordine să nu facă pomenirea la Liturghie a Majestăților Maria Tereza și Iosef și să fi poruncit clerului său se roage la Liturghie ca poporul barbar german, care sughe sângele țării, să fie izgonit din Bucovina cât se poate de repede și țara să fie eliberată de stăpânirea lui”⁹⁸. Ca urmare, el este arestat și ținut în închisoarea de la Lemberg șase luni, după care este eliberat, neputându-se susține acuzațiile împotriva sa⁹⁹. Restul teritoriului Bucovinei se află sub jurisdicția episcopului de Rădăuți, Dositei Herescu, care păstorește și sate aflate peste Cordon, în Moldova. Raportul mai arăta că preoții din dioceza rădăuțeană erau supravegheați, obligați să știe să scrie și să citească, deosebindu-se de cei aflați sub jurisdicția mitropolitană chiar și prin îmbrăcăminte mai îngrijită, fiind bine ținuți în frâu de episcopul Dositei Herescu¹⁰⁰. Noii cărmuitori ai Bucovinei au dorit remedierea organizării bisericești în teritoriul ocupat, din care, după cum se știe din punct de vedere al jurisdicției ecleziastice, o parte depindea de Mitropolia de la Iași și o altă parte de Episcopia de Rădăuți, ce îngloba și un număr de sate din Moldova. La insistențele generalului Enzenberg, guvernatorul militar al Bucovinei, s-au purtat tratative cu cei doi înalți ierarhi: mitropolitul Gavriil Callimachi și episcopul de Rădăuți, Dositei Herescu. S-a ajuns la o soluție de compromis, Dositei renunțând la drepturile canonice privind bisericile de peste Cordon, iar mitropolitul Gavriil la jurisdicția sa asupra bisericilor din Bucovina. În urma acestui schimb, realizat în 24 aprilie 1781, episcopul de Rădăuți a ajuns stăpânul duhovnicesc asupra întregului cler și popoarelor din Bucovina¹⁰¹.

Prin *Patenta imperială* din 12 septembrie 1781, Dositei Herescu a căpătat titlul de episcop exempt al Bucovinei, iar în 12 decembrie 1781 Cernăuțiul a devenit reședință episcopală¹⁰². În 10 februarie 1782, generalul Enzenberg participă la instalarea lui Dositei Herescu ca episcop exempt al Bucovinei. Episcopul Dositei Herescu a depus jurământul de credință în biserica de lemn cu hramul Sfânta Treime, ctitorită de el și de fratele său Ilie, biserică devenită astfel catedrală episcopală. În cuvântul său, generalul Enzenberg arată cum s-a ajuns la această hotărâre: „Și fiindcă scopul Prea Înălțatei Împărătești Măririi iaste ca să se păzească deapănarea și nestrămutat sfintele legi a fieștecăroră biserici; drept aceasta Prea Înălțata Împărăteasca Mărirea Sa, cunoscând și încredințându-ne din dreptate și nepregetata silință a însuși Archieriei Sale Episcopului Rădăuțiului, Kirio Kir Dositei, ce o are, atât spre a se ține pre deplin păzită sfânta lege a bisericii grecești, cum și pentru binele cel

⁹⁷ Gh. Bratiloveanu, Pavel Blaj, *Biserica Sf. Ilie Suceava*, Iași, 1988, p. 20–21.

⁹⁸ Erast Costea, *Mănăstirea Sânt-Ilie, ctitoria voievodului Ștefan cel Mare*, Cernăuți, 1938, p. 56.

⁹⁹ Ferdinand Zieglauer, *Geschichtliche Bilder aus der Bukowina zur Zeit der österreichischen Militärverwaltung*, II. Bd., Czernowitz, Pardini, 1894, p. 111–135.

¹⁰⁰ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 25–26.

¹⁰¹ Mihai-Ștefan Ceaușu, „Politica josefinistă de reformare a Bisericii Ortodoxe din Bucovina”, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»” Iași, XXXII, 1996, p. 147–158.

¹⁰² Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 33.

folositor obștii; au poruncit Înălțimea Sa către Administrația Bucovinei la 12 septembrie a anului 1781 ca să se așeze pe Arhieria Sa Episcopul Dositei exempt, adecă neîncunjurat singur Episcop la tot districtul Bucovinei. Care după prea înalta poruncă, iată acum întru auzul tuturor punem și așezăm prin instalarea aceasta exemptu tuturor, atât cinului călugăresc de pre la toate mănăstirile, cât și părții duhovnicești a mirenilor” accentuând că „toți, cu dreptate și fără de preget să aibă a-i da ajutor, și la toate fără ispitire și fără de împotrivoarele răspunderi, cu smerenie, cum se cade fieștecăruia a fi ascultător. Împărăteasca Mărire au voit încă atât Arhieriei Tale, cât și tuturor cinstiților preoți duhovnici ce s-au adunat aici a arăta a sa osebită prea înălțata milă, și prin milostivire ne-au poruncit ca să întâmpin pe însuși Arhieria ta cu această cruce ca un adevărat osebit semn al încredințării ce au pus pe Arhieria tale, întru prea delungată vreme”¹⁰³.

Dositei Herescu.
Tablou în Palatul Mitropolitan
din Cernăuți.

Conform protocolului a urmat depunerea jurământului de către episcopul Dositei, jurământ care a fost rostit în limba latină, jurământ al cărui text îl reproducem în întregime în rândurile ce urmează: „In nomine Dei omnipotentis, Patris et Filii et Spiritus Sancti, Ego Dositei juro coram sanctissima et individua Trinitate, in signo sanctae crucis, et beatissima Virgine Dei genetrice Maria, sanctis Apostolis, Prophetis, Martyribus, et nostris primis Sanctis, Simeone, Sava et Arsenio, ac omnibus aliis Sanctis, ex tota anima, ex toto corde, et ex omnibus viribus meis,

¹⁰³ Dimitrie Onciul, „Acte privitoare la instalarea episcopului Dositei în Cernăuți la 30 ianuarie (10 februarie) 1782, culese din Archiva Ministerului de Războiu din Viena”, în „Candela”, 9/1890, p. 149–151.

quod Serenissimo, potentissimo, ac invictissimo Principi, ac Domino Domino Iosepho secundo Electo Romanorum Impersatori semper Augusto, Germaniae et Ierosolimarum, Regnorum Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae Apostolico Regi, Archiduci Austriae etc. Domino Domino Clementissimo, Serenissimae Domui austriacae, et Excelsae Ajustem Aulae fideliter servire, et in mea Diocesi omnem Populum Iurisdictioni meae in Spiritualibus et Ecclesiasticis subjectum, ad eandem fidelitatem omni meliori modo instruere et hortari, ac omnibus diebus vitae meae pro sua Sacratissima Majestate orare velim ac debeam.

Casu quo autem praeter omnem spem ex diabolica deceptione circumventus aliquid tale committerem, quod huic meo deposito Iuramento, et vel in minimo tantum servitiis sacratissimae Majestatis et Domus Austriae contrariaretur, ipso volo excommunicatus esse, et ut me sacrosanta Trinitas puniat, ei in pulverem annihilat, nec mihi in extremo Iudicii die sancta Dei Genitrix, aut alii Sancti auxilio esse valeant, sacrosanctum corpus et sanguis Christi, quae in Communionem sompturus sum, mihi non sint in salutem animae meae, sed in aeternam damnationem, omnes, quas diebus vitae meae persolvi, et adhuc persolveturus sum, sint nihil aliud, quam peccata, in summa: omnis maledictio et intortunia cadant ita super me, sicut aqua me cadit; Amen.

Csernovicii die 10 Februarii 1782, Dositeus exemtus Episcopus Bukoviniensis”¹⁰⁴.

Sigiliul și semnătura episcopului Dositei Herescu.

Tot cu această ocazie, generalul Enzenberg i-a oferit lui Dositei Herescu, în numele împăratului Iosif al II-lea, o cruce de aur în valoare de 25 de galbeni¹⁰⁵. Imediat, episcopul Dositei Herescu, în prezența tuturor, rosti o cuvântare, al cărei conținut îl reproducem în rândurile ce urmează: „Cu adevărat că fieștecare faptă bună nu-i trebuiește niciun fel de laudă străină, căci ea singură de sine este slavă și laudă; așa și cvingtele mele, ce voiesc să le zic spre slava și lauda pentru lucrurile cele prea slăvite și faptele cele bune și luminate a multmilostivului împăratului nostru Iosif al II-lea, într-adevăr vor fi ca o picătură de apă în marea cea cu ape multe.

Însă, după cum de multe ori ne-am obișnuit, când este ziua luminată întru amiază, aprindem lumini, nu ca să înmulțim lumina zilei, ci întru arătarea cinstei și a slavoslovi pe Dumnezeu pentru vreo bucurie și veselie cei de pănuire. Așa și acum, întru această zi, plină de veselie, plină de bucurie îndrăznim a da a noastră smerită mulțumire preainaltului și multmilostivului Împăratului nostru carele întru

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 152–153.

¹⁰⁵ Ion Nistor, *Istoria bisericii din Bucovina*, p. 3; idem, *Istoria Bucovinei*, p. 33.

mulți împărați ai pământului iaste cel mai vrednic a fi lăudat cu câte prea slăvite și minunate daruri de la Dumnezeu este încununat, cine din oameni poate după vrednicie să-l laude.

Dar nu putem să răbdăm și să dăm tăcerii ce mai întâi preainalta și multa milă ce au făcut cu noi – care prin pronia Dumnezească nu cu sunetul armelor, nici cu vărsare de sânge nici cu vreo tulburare sau stricăciune norodului, ci numai cu cea prea înaltă înțelepciune, și firească istețime, prin trimitere oștilor înălțămii sale ne-am izbăvit de sub jugul și robia grea otomanicească, și acum ne aflăm întru toată odihna și liniștea, și pentru acele și aceste prea multe și prea slăvite mile ce au făcut cu noi și face în tot ceasul ce mulțumită și ce laudă vrednică să aducem nu mă pricep.

Însă, eu, carele sunt prost în cuvânt, neavând învățătură ritoricească și filosoficească, ci din dreptatea inimii împreună cu toată partea bisericească suntem datori să aducem către milostivul Dumnezeu deapurarea neîncetate cereri și rugăciuni pentru prea înmulțirea anilor împărăteștii Măririi și pentru bună sporire preaputernicelor împărăteștilor arme.

Încă mai aducem cu toții de obște parte bisericească și politiciească inima noastră plină de dragoste, capetele noastre spre supunere, genunchii noștri spre închinăciune și tot trupul nostru îl supunem la prea înaltele porunci și slujbele împărătești măriri.

Și să fie toți cu bună și întărită nădejde la prea înalta milă a Împărăteștii măriri, pentru buna starea sfințelor și dumnezeieștilor biserici și pentru credința grecească că va fi nestrămutată, păzită sub toate rânduielele ce avem date și întărite de la biserica răsăritului, după cum din mila împărăteștii Măririi suntem și până acum și cu bucurie să propovăduim și cu mare glas tuturor să vestim cu adevărat ani de aur petrecem sub stăpânirea împărăției creștinești.

Pentru aceasta cu mare glas se cuvine să zicem – O, Dumnezeule! Caută cu ochiul cel blând al milostivirei Tale și trimite darul Tău cel dumnezeesc ca să umbreze pre seninatul creștetul cel de dumnezeu încununat al Preainălțatului și Milostivului nostru împărat. Dreapta Ta cea înaltă să-i fie povățuitoare spre toate bunele întâmplări, dându-i întru toate sfat bun spre îndreptare și folosul supușilor înălțimii sale, revărsând asupra noastră milostivirea împărăteștii sale măriri, cu care totdeauna fiind cuprinși într-o liniștită stăpânire înălțimii sale, viață cu odihnă și fără tulburare să petrecem¹⁰⁶.

După această alocuțiune a urmat cuvântul arhimandritului Meletie, în numele clerului monahal și al celui de mir, urându-i să i se dăruiască îndelungare în zile „să-l dăruiască sfontelor Sale biserici, întreg, cinstit, cu pace, sănătos, drept îndreptând cuvântul adevărului”, încheind cu cuvintele „acum unindu-ne, păstorul cu turma ce-i este încredințată cu un glas plin de bucurie să zicem: mărească pre milostivul și marele împărat Iosif părintele nostru¹⁰⁷. Conform uzanțelor din cadrul Imperiului

¹⁰⁶ Apud Teodor Novac, *op. cit.*, p. 43–44.

¹⁰⁷ D. Onciul, „Acte privitoare la instalarea...”, p. 153.

Habsburgic, în urma *Patentei imperiale* din 14 martie 1787, Dositei Herescu a fost încadrat ca și episcopii din Galiția, în rândul nobilimii – Herrenstand¹⁰⁸.

Așadar, titlul de episcopie exemptă a Bucovinei subliniază faptul că această eparhie a fost desprinsă de vechile legături ierarhice cu Mitropolia Moldovei. Vechea istoriografie austriacă a susținut că însuși mitropolitul Gavriil al Moldovei ar fi renunțat de bună voie la drepturile sale canonice asupra Episcopiei de Rădăuți, prin actul sinodal din 24 aprilie 1781, act sinodal care nu a fost găsit nici în arhivele de la Viena, nici în Arhiva Episcopiei de la Cernăuți¹⁰⁹. Singura mențiune a acordului referitor la desfacerea legăturilor canonice dintre Episcopia de Rădăuți și Mitropolia Moldovei se află în cuvântarea ținută de duchiul mitropolitan Meletie cu ocazia instalării lui Dositei, în 12 februarie 1782¹¹⁰.

În urma tratatelor purtate în acest scop, episcopul Dositei Herescu renunță la jurisdicția pe care o avea asupra județului Dorohoi, ce făcea parte din Episcopia Rădăuților, iar mitropolitul Gavriil al Iașilor la jurisdicția asupra județelor Suceava și Câmpulung¹¹¹. Ca urmare, la înțelegerea din 24 aprilie 1781, cârmuirea politică, prin *Decretul* nr. 3 753 din 13 iunie 1781, dispune încetarea tuturor atribuțiilor pe care le avea arhimandritul Meletie, ca vicar general pentru județele Suceava și Câmpulung¹¹². În mod oficial, se știa că împărăteasa Maria Tereza a Austriei garantase să păstreze în cele religioase *statu quo*, iar urmașul acesteia, Iosif al II-lea, a făcut în așa fel încât toate cultele din Imperiul Habsburgic să fie subordonate autorității de stat: „Cu începere din 1780 decretele în materie bisericească, sau chiar cele din ordin pur spiritual se succedază fără întrerupere, fără ca Iosif al II-lea să raporteze Sfântului Scaun și fără ca să urmeze regulile canonice. În 1781, el acordă episcopilor dreptul de a dezlega chiar cazurile rezervate papei. În 1781 le poruncește să acorde, fără să se mai adreseze la Roma, dispense de căsătorie în al 4-lea și al 3-lea grad și publică asupra cultului și liturghiei o ordonanță amănunțită, ce i-a atras din partea lui Frederic al II-lea al Prusiei porecla de «împăratul paraclisier». În anul 1784, supune aprobării regale prealabile nu numai bulele pontificale, ci și toate scrisorile pastorale și ordinele episcopilor, pe care pretinde să-i numească fără vreo confirmare din partea papei”¹¹³.

¹⁰⁸ Traian Larionescu, „Familii vechi bucovinene”, în „Arhiva genealogică”, I, 1944, p. 1–2.

¹⁰⁹ Ion Nistor, *Istoria bisericii din Bucovina...*, p. 5.

¹¹⁰ Idem, *Istoria Bucovinei*, p. 34.

¹¹¹ Ion Nistor, *Istoria bisericii din Bucovina...*, p. 1–2.

¹¹² Iată conținutul acestui *Decret*, în traducere: „După ce s-a dat publicității înalta hotărâre, prin care legătura dintre preoțimea greco-neunită a Bucovinei și Mitropolitul din Iași a fost ridicată iar jurisdicția a fost trecută asupra episcopului din Rădăuți, urmează de la sine că atribuțiunile și însărcinările spirituale, pe care le dăduse Mitropolitul din Iași vicarului general pentru părțile de dincoace, trebuie să înceteze complet. Ca urmare, nici acela (mitropolitul din Iași), nici acesta (vicarul general) nu mai pot exercita aici (în Bucovina) niciun fel de jurisdicție”. Vezi: Miron Călinescu, *Normalien der bukovinaer gr. or. Diözese von 1777–1886*, vol. I, Czernowitz, Pardini, 1887, p. 4.

¹¹³ Ion Nistor, *Istoria bisericii din Bucovina...*, p. 9 și urm.

Acest sistem – cunoscut sub numele de josefinism – era aplicat bisericii romano-catolice, care era biserică de stat în Austria, cu atât mai mult, principiile acestui sistem au început să se aplice bisericii ortodoxe din Bucovina, cu tot *statu-quo* ce i se recunoscuse de Maria Tereza. Vasile Balș, unul dintre fruntașii români din Bucovina acelor vremuri, într-un memoriu adresat guvernului din Viena, ceruse ca principiile doctrinei josefiniste să fie aplicate și bisericii din Bucovina¹¹⁴. Pe temeiul acestor considerente și sub pretextul de a se veni în ajutorul episcopului Dositei Herescu, prin *Decretul* din 21 august 1781, dat de Guvernământul din Galiția, pe lângă eparhia Bucovinei avea să se înființeze și un Consistor format dintr-un egumen și doi consilieri sau asesori mireni¹¹⁵. Începând din anul 1781, guvernatorul a înființat o Comisie de hotărnicie¹¹⁶, comisie al cărei scop principal era să stabilească cu exactitate moșiile mănăstirești și delimitarea lor în vederea constituirii acestora într-un Fond religios. În decembrie 1781, Curtea Aulică de Război (Hofkriegsrat) a emis un ordin prin care cerea reducerea numărului mănăstirilor și preluarea averilor acestora în administrația oficială în așa fel „ca aceste venituri să fie spre folosul coreligionarilor și provinciei de unde s-au desființat mănăstirile”¹¹⁷.

Proprietățile Bisericii Ortodoxe din Bucovina însumau o suprafață de 105 mii pătate, din cele 190 ale întregii Bucovine¹¹⁸. Interese complexe economico-financiare, dar și politice și culturale determinau Curtea din Viena să adopte un program de măsuri, prin care urmărea să realizeze următoarele: acapararea proprietăților Bisericii Ortodoxe și a mănăstirilor și schiturilor; crearea unui Fond Bisericesc, ale cărui venituri, destinate declarativ „trebuințelor spirituale ale credincioșilor”, să fie în fapt cât mai deplin sub controlul și în folosul statului; ruperea oricăror legături și posibilități de colaborare cu Mitropolia din Iași și subordonarea bisericii din Bucovina unui centru religios din imperiu, de aceeași confesiune¹¹⁹; subordonarea și transformarea clerului ortodox bucovinean într-un aparat funcționăresc, apărător și executor al politicii imperiale; înlăturarea primatului exclusiv al religiei ortodoxe în Bucovina; sprijinirea pătrunderii și răspândirii catolicismului în special, dar și al altor confesiuni, pentru ca statul să poată aplica și utiliza și în domeniul religios principiul *divide et impera*, atât de util existenței imperiului.

¹¹⁴ Vasile Balș, „Beschreibung der Bukovina und deren inneren Verhältnisse”, în „Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums”, Czernowitz, 3/1895, p. 81; apud Ion Nistor, *Istoria bisericii din Bucovina...*, p. 8.

¹¹⁵ Conținutul *Decretului* cu nr. 5 373, din 21 august 1781, traducere în Gheorghe I. Arghiropol, „Administrația eparhială din Bucovina între 1775 și 1918”, în „Candela”, LVII, 1946.

¹¹⁶ Ion Nistor, *Istoria Fondului Bisericesc din Bucovina*, Cernăuți, 1921, p. 21; Sorin-Toader Clipa, *Fondul Bisericesc al Bucovinei și lichidarea lui (1948–1949)*, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2006, p. 26 și urm.

¹¹⁷ Isidor Onciul, „Der griechisch-orientalische Religionsfond”, în *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. 20. Bukowina*, Wien, Hof- und Staatsdruckerei, 1899, p. 156.

¹¹⁸ I. E. Torouțiu, *Poporația și clasele sociale din Bucovina*, București, 1916, p. 418.

¹¹⁹ În 5 iulie 1783, a fost emisă *Patenta imperială* prin care Episcopia Bucovinei devenea sufragana mitropoliei sârbe. Ion Nistor, *Istoria Bucovinei...*, p. 35.

Administrația militară, care reprezenta despotismul luminat al lui Iosif al II-lea, a intervenit abuziv în structurile de organizare ale ierarhiei bisericești pentru a elimina orice rezistență din partea acesteia. Prin subordonarea Episcopiei bucovinene unei mitropolii străine, respectiv sârbe, prin importul de clerici sârbi, care erau puși în funcțiile cele mai înalte, stăpânirea habsburgică desconsidera și umilea clerul autohton.

Începând cu anul 1781, guvernatorul militar Enzenberg a înființat o Comisie de hotărnicie¹²⁰, menită să stabilească cu exactitate moșiile mănăstirești și delimitarea lor în vederea constituirii acestora într-un Fond religios. În decembrie 1781, Curtea Aulică de Război a emis un ordin prin care cerea reducerea numărului mănăstirilor și preluarea averilor acestora în administrația oficială „în așa fel ca aceste venituri să fie spre folosul coreligionarilor și provinciei de unde s-au desființat mănăstirile”¹²¹. În fața comisiei de hotărnicie au fost chemați toți stareții de mănăstiri și împuterniciții acestora, pentru inventarierea și delimitarea moșiilor pe baza daniilor și a hrisoavelor. Odată cu actele de proprietate au fost cercetate veniturile și cheltuielile precum și numărul clăcașilor de pe aceste moșii. Fondul Bisericesc din Bucovina a fost înființat oficial prin *Dispoziția imperială* din 19 iunie 1783, în care se cereau următoarele: „[...] fără amânare să se reducă numărul mănăstirilor bucovinene, iar pământurile și fondurile acestora să treacă sub povățuirea stăpânirii împărătești și crăieștii Măririi. Avera clericilor care nu locuiesc în Bucovina, adică a celor străini, să fie luată în întregime, iar din întreg fondul ce se va forma pe această cale să se întrețină clerul ortodox și să se creeze cel puțin o școală, fie la Cernăuți, fie la Suceava, apoi restul să se întrebuițeze în scopuri folositoare”. Preluarea moșiilor mănăstirești s-a lovit de rezistența dârză a călugărilor și de protestele energice ale stareților de mănăstiri care au îngreunat mult această operațiune. Până la reglementarea definitivă a situației a fost înființată o casă bisericească numită religionscasse¹²², în care intrau veniturile moșiilor episcopicești și ceea ce prisosea din veniturile mănăstirești. Această casă bisericească era administrată de economi laici, cu concursul episcopului și a Consistoriului.

Hotărârea împăratului Iosif al II-lea, din anul 1783 – hotărâre luată în timpul vizitei sale prin Bucovina –, ca toate moșiile bisericești să se constituie într-un fond religios, nu a putut fi pusă imediat în aplicare. În baza ordinului imperial, Consiliul Aulic de Război a emis decretele din 5, 9 și 12 iunie 1784, adresate Consistoriului episcopesc cu următoarea precizare: „Din porunca Majestății Sale, a prea Înaltului Împărat, moșiile bisericești din Bucovina trebuie să fie trecute imediat în administrare și să fie administrate de către economi laici, asupra cărora Majestatea Sa propune să fie pregătiți cât mai repede și nu vrea să audă nici un fel de împotrivire”¹²³. În

¹²⁰ Ion Nistor, *Istoria Fondului Bisericesc...*, p. 21.

¹²¹ Isidor Onciul, *op. cit.*, p. 156.

¹²² În martie 1784, această casă deținea suma de 2 223 de florini și 18 cruceri. Isidor Onciul, *op. cit.*, p. 158.

¹²³ Isidor Onciul, *op. cit.*, p. 159.

cea ce privește desființarea mănăstirilor nu s-a putut ajunge la o înțelegere. Episcopul Dositei Herescu cerea menținerea a șapte mănăstiri cu un număr de 156 de călugări, în timp ce generalul Enzenberg dorea să mențină numai trei mănăstiri cu cel mult 25 de călugări fiecare¹²⁴. Generalul Enzenberg a luat măsuri radicale împotriva călugărilor și egumenilor protestatari, care au fost acuzați de trădare și expulzați peste Cordon, în Moldova.

Consiliul Aulic de Război a dat următoarea rezoluție în ceea ce privește chestiunea secularizării averilor bisericești: „Fiindcă după cugetul Prea Înalt al majestății sale averile preoțești și mănăstirești, în genere determinate spre întreținerea episcopului și a celeilalte preoțimi ce se va sistematiza, spre înființarea de școale și alte instituții pioase, mai încolo spre întreținerea edificiilor preoțești, așadar averile acestea nu au să fie confiscate, precum sună intimația d-tale cea foarte supărăcioasă care ai trimis-o Consistoriului, ci ele sunt de luat numai în administrare, și în urmă veniturile care se vor înmulți prin meliorările intenționate, nu sunt a se vărsa în casa statului, ci în casa separata a Fondului Religionar; deci și întreaga manipulație respectivă trebuie să se facă sub supravegherea și conducerea episcopului și a Consistoriului”¹²⁵.

Fondul Religios, constituit oficial prin *Hotărârea imperială* din 19 iunie 1783, cu numele Fondul Religionar Greco-oriental al Bucovinei (*Der griechisch-orientalische Religionsfond der Bukowina*)¹²⁶ și reglementat definitiv prin *Regulamentul duhovnicesc*¹²⁷ din 29 aprilie 1786, care definea Fondul Religios prin următoarea formulare: „Sub numirea de Fond Religios se înțelege întreaga avere destinată pentru întreținerea religiunii. Aceste averi ale Fondului religios constau în bani gata sau în natură, adică averi mănăstirești mișcătoare și nemișcătoare. Veniturile rezultate din acestea intră cu destinație precisă în casa religioasă și se valorifică absolut prin plata cheltuielilor de întreținere necesară pentru personalul bisericesc și pentru școli și numai pentru binele clerului, al religiei și omenirii. Voievodul Landului (Domnul țării), care are obligația de a se îngriji în general de prosperitatea acestuia, este domnul protector al Fondului religios; administrarea, supravegherea și întreținerea Fondului destinat în mod special celor duhovnicești și școlilor, atârnă numai de dispoziția lui. Cheltuielile acestui Fond religios sunt permanente afaceri oficiale, iar apărarea drepturilor și intereselor Fondului religios cade în seama funcționarilor statului. Așadar, toate documentele, obligațiunile, scrisorile și oricare alte scrieri care pot servi ca document sau care ating chestiunile Fondului religios, au caracterul de acte publice, stau sub supravegherea organelor oficiale și se vor păstra în visteria Fondului”¹²⁸.

¹²⁴ Mihai-Ștefan Ceaușu, *Bucovina Habsburgică de la anexare la congresul de la Viena*, Iași, Fundația Academică A. D. Xenopol, 1998, p. 113.

¹²⁵ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 39–40.

¹²⁶ Isidor Onciul, *op. cit.*, p. 155.

¹²⁷ *Anordnung zur Regulierung des Geistlichen, Kirchen und Schulwesens der Bukowina vom 29. April 1786, genant: Bucovinaer geistlicher Regulierungsplan.*

¹²⁸ Isidor Onciul, *op. cit.*, p. 158–159.

Numărul parohiilor și implicit al preoților de mir a fost redus de la 239 de parohii la 186, stabilindu-se câte un preot la 150 de case. Parohiile au primit din proprietatea Fondului câte 24 de fălci de pământ scutite de impozit, iar enoriașii trebuiau să presteze câte două zile de clacă pentru parohul lor. Preoții nu puteau fi încă salarizați din casa Fondului, motiv pentru care a fost introdusă o dare anuală către clerul de mir, numită mariaș, după numele monedei de 20 de crăițari sau cruceri, care avea pe ea chipul Maicii Domnului. Această dare se plătea în funcție de starea materială a enoriașilor, și anume: frunțașii 1 florin și 8 cruceri sau crăițari; mijlocașii 34 de cruceri și codașii 20 de cruceri¹²⁹.

Secularizarea mănăstirilor s-a făcut în condiții complexe și contradictorii. Preluarea bunurilor s-a lovit de rezistența hotărâtă a monahilor care s-au opus din răspuțeri desființării mănăstirilor și încamerării moșiilor. Ei au înaintat împăratului un protest, arătând că prin desființarea mănăstirilor și prin secularizarea averilor lor se desconsideră voința ctitorilor. În urma hotărârilor luate de generalul Enzenberg au fost acceptate doar trei mănăstiri: Putna, Sucevița și Dragomirna, fiecare cu câte maxim 25 de călugări, în vreme ce episcopul Dositei Herescu ceruse să fie menținute șapte mănăstiri cu un număr de cel puțin 156 de călugări. Mănăstirile au fost desființate pe motiv că nu au depus o activitate profitabilă societății, neîntreținând nici spitale și nici școli. Așadar, din moșiile mănăstirești și episcopești încamerate, care însumau peste jumătate din suprafața provinciei, s-a format Fondul Religios greco-oriental al Bucovinei care a devenit cel mai mare proprietar de pământ din zonă. Călugării rămași peste număr au fost nevoiți să părăsească Bucovina, dar fără a lua cu ei averile¹³⁰. Întreaga avere bisericească trecea astfel în seama administratorilor laici (weltliche Oeconomen) și implicit sub controlul statului, care dorea o mai bună administrare în vederea sporirii veniturilor.

Încamerarea moșiilor a început cu cele episcopești încă din anul 1783. Episcopul Dositei Herescu, constrâns de politica imperială și presat zilnic de generalul Enzenberg, a acceptat să cedeze, sub formă de arendă, Curții Imperiale domeniul episcopesc de la Coțmani, cu cele șapte sate aferente în schimbul unei lefe anuale de 6 000 de florini, rezervându-și până la moarte dreptul de stăpânire și administrare a domeniilor de la Rădăuți și a moșiilor Havârna și Noua Sulița¹³¹. Generalul Enzenberg l-a sfătuit pe episcopul Dositei Herescu ca, pentru o mai bună gospodărire a averii bisericești, să încredințeze administrarea moșiilor mănăstirești în seama statului și a economilor laici, ca astfel clerul, scutit de această împovăraătoare activitate, să își poată îndeplini mai bine activitatea sa pastorală sau pur spirituală.

În 8 februarie 1783, episcopul Dositei Herescu primea asigurarea printr-o nouă scrisoare imperială, cum că „Majestatea Sa nu va încuviința nicidecum să se vândă și să se înstrăineze moșiile mănăstirești care, precum sunt așa vor rămâne,

¹²⁹ Ion Nistor, *Istoria bisericii...*, p. 26–27.

¹³⁰ Mihai-Ștefan Ceaușu, *op. cit.*, p. 113.

¹³¹ Ion Nistor, *Istoria Fondului...*, p. 21.

pe veci ale bisericii”. Tot astfel se promitea și în 19 martie 1783: „luându-se moșiile Episcopiei și ale mănăstirilor sub ocârmuirea guvernului, ele nu se înstrăinează nicidecum”, deoarece statul nu dorește decât „să garanteze veniturile nesigure de până acum”¹³². În iulie 1783, se mai preciza printr-un alt document public că Fondul Bisericesc se va utiliza pentru salarizarea, întreținerea și pregătirea clerului ortodox, că se vor înființa școli, iar din ceea ce va prisosi se vor întreprinde alte acțiuni folositoare, dar numai pentru ortodocșii din Bucovina¹³³. În primăvara anului 1784, s-au dat nu mai puțin de trei ordonanțe prin care se promitea că „economia cea nouă de pe moșiile Episcopiei și ale mănăstirilor va sluji numai poporului din Bucovina” și numai „spre binele religiei și al autohtonilor bucovineni”; se hotăra că banii Fondului vor fi utilizați la salarizarea preoților și călugărilor, la zidirea școlilor și bisericilor, la formarea unor preoți învățați „și a altor instituții pioase care acum lipsesc”; rescriptul imperial din 3 martie 1784, mai aducea precizarea nouă că „pentru a preveni orice risipă sau încălcare abuzivă a destinației fondurilor, toți banii rezultați din activitatea de pe fostele proprietăți ale bisericii vor fi păstrați într-o casă specială a Fondului Bisericesc și că toate cheltuielilor se vor face cu consimțământul și știrea credincioșilor, episcopului și Consistoriului”¹³⁴. Cu toate aceste asigurări, știm însă că autoritățile de la Viena vedeau în slujitorii bisericii ortodoxe din Bucovina nimic altceva decât niște dușmani potențiali ai imperiului, iar generalul Enzenberg făcea următoarea afirmație: „niște preoți schismatici, ignoranți și brutali, lipsiți de orice cultură religioasă care se ocupau numai cu gospodăria și arendășia, ținând poporul în neștiință și supunere oarbă”¹³⁵.

¹³² Constantin Morariu, *Părți alese din istoria românilor bucovineni*, Cernăuți, 1893, p. 74–76.

¹³³ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774–1862). *De la administrația militară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 291.

¹³⁴ *Ibidem*.

¹³⁵ E. Hurmuzachi, *Documente...*, vol. VII, p. CLXXVIII, p. 320–321.

DESPRE ÎNVĂȚĂMÂNTUL PRIMAR ȘI SECUNDAR DIN BUCOVINA ÎN PAGINILE GAZETEI „BUCOVINA” (1848–1850)

ȘTEFĂNIȚA-MIHAELA UNGUREANU

About the Primary and Secondary Education in Bukovina in the Pages of the “Bukovina” Gazette (1848–1850)

(Abstract)*

The following study presents some aspects of primary and secondary school education in Bukovina based on several articles published by the first Romanian newspaper in this province of the Habsburg Monarchy. Emphasis is placed on the general situation of the schools in Bukovina from the perspective of the Austrian Ministry of Public Instruction project on the reorganization of the gymnasiums and of the teaching staff, as well as on the implementation of the educational measures aimed at introducing the German language as an official language. The editors of “Bukovina” Gazette, intellectuals trained in Enlightenment, were in favour of the introduction of measures to modernize the curriculum in accordance with the advances of time, as long as the education in Romanian would also be kept in schools, as considered essential for the preservation of the Romanian national spirit.

Keywords: “Bukovina” Gazette, Bukovina, education, primary schools, gymnasiums, German language, Romanian language, modernization, national movement.

Gazeta „Bucovina”, for al doleanțelor românilor bucovineni, și-a asumat, prin contribuția semnificativă a fraților Alexandru și Eudoxiu Hurmuzachi, misiunea de a stimula mișcarea de renaștere națională, una dintre problemele importante dezbătute în paginile ziarului fiind situația învățământului public în Bucovina.

La momentul anexării de către Monarhia Habsburgică, pe teritoriul Bucovinei existau câteva școli mănăstirești și domnești, o școală episcopală la Rădăuți și binecunoscuta Academie Teologică de la Putna. Odată cu instaurarea administrației militare, aceste școli au fost, pe rând, desființate, în locul lor înființându-se școli primare cu limba de predare germană și română, care să contribuie la ridicarea nivelului de instruire a populației, aproape în totalitate analfabetă, și care, după noile reglementări, era obligată să-și dea copiii la școală.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

Analele Bucovinei, XXVI, 2 (53), p. 421–428, Rădăuți – București, 2019

În perioada administrației galițiene (1786–1848), învățământul primar nu mai este obligatoriu, prin urmare, se produce o scădere a numărului de școli primare, care, din anul 1815¹, trec în subordinea Consistoriului Catolic din Lemberg. Până în 1844, aceste școli au fost supuse acțiunilor de deznaționalizare și convertire la catolicism, limitându-se sau refuzându-se învățătorilor ortodocși participarea la procesul de învățământ. În ansamblu, numărul de școli primare a crescut. În 1840, cursurile școlilor primare erau frecventate de 4 595 de elevi, ceea ce reprezenta mai puțin de 10% din cei aproximativ 50 000 de copii de vârstă primară. Cei mai mulți erau de origine germană și maghiară, de religie catolică și protestantă. Elevii ortodocși erau semnificativ mai puțini, doar 1,7%. În anul 1844, s-a luat hotărârea ca școlile ortodoxe să fie trecute sub jurisdicția Consistoriului ortodox din Cernăuți. Acest lucru s-a întâmplat doar în cazul școlii triviale moldovenești din Cernăuți, celelalte rămânând în continuare subordonate Consistoriului galițian².

În anul 1848, sub presiunea evenimentelor revoluționare, autoritățile imperiale au fost nevoite să facă schimbări și în legislația școlară, acordând naționalităților monarhiei dreptul la învățământ în limba maternă. Acesta este unul dintre punctele principale ale programului de afirmare națională identitară a românilor bucovineni, drept pentru care redactorii „Gazetei Bucovina” publică primul articol dintr-o serie dedicată învățământului românesc, intitulat „Școalele populare din Bucovina”³.

Articolul se deschide cu sublinierea importanței școlilor primare ca instrumente de propagare a culturii, deoarece pe acestea „[se] reazemă toată speranța pentru un mai bun viitor a[l] acestei necăutate țări, pentru formarea intelectuală și morală a poporului chemat astăzi la exercițiul celor mai importante drituri politice, la împreună părtășie a legislației și pentru o îmbunătățire fundamentală a tristelor împrejurări a[le] civilizației noastre”⁴.

După ce se trece în revistă situația provinciei de la anexare până la 1848, se face referire la *Planul propriu de regulizație a sistemului mănăstiresc, bisericesc și scolastic* sau Regulamentul Diecezan, emis în 29 aprilie 1786, de împăratul Iosif al II-lea, prin care se arăta, la cap. 5, că „în Bucovina, partea bisericească (consistoriul), afară de învățătura religioasă, nu va avea nicio înrâurire asupra așezării, organizării și privegherii școlilor și că aceste vor atârna numai de locurile politice, că cheltuielile pentru școlile din Bucovina, în general și după puțința Fondului Religiei, se vor trage din acesta”. Se mai amintesc și alte prevederi, și anume înființarea în orașe și târguri de școli normale, principale și ținutale, în orașele cu parohii – școli triviale cu predare în limba română și germană, angajarea de învățători cunoscători ai celor două limbi, înființarea așa-numitelor școli de „preparandie” (școli normale

¹ Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 282. Vezi și Constantin Ungureanu, *Învățământul primar din Bucovina (1774–1918)*, Chișinău, Editura Civitas, 2007, p. 39; Mircea Grigoroviță, *Învățământul în nordul Bucovinei (1775–1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 39.

² Constantin Ungureanu, *op. cit.*, p. 39.

³ „Bucovina». *Gazetă românească pentru politică, religie și literatură*”, Cernăuți, anul I, nr. 5, 1848, p. 39–40 (în continuare se va cita: *Gazeta „Bucovina”*).

⁴ *Ibidem*.

pentru pregătirea învățătorilor de la sate) etc. După acest scurt istoric, se trece la prezentarea situației reale din Bucovina, la 33 de ani de la emiterea regulamentului amintit, cu precizarea că practica „n-a răspuns rostitei, mărinimoasei intenții, nici nevoițelor acestei provincii”⁵. Textul furnizează date statistice valoroase: „[...] s-au organizat numai în Cernăuți și în Suceava câte o școală principală, normală și trivială moldovenească, pe urmă o școală de fete; în Rădăuți, o școală de probă trivială și numai în 34 de alte locuri școli triviale – deși Bucovina numără acum 283 de parohii greco-neunite, 20 biserici-filiale de aceeași religie, 7 parohii romano-catolice și 14 capelanaturi și 2 parohii greco-unite cu 12 capelanaturi – în total [așa]dar 292 parohii și 46 de biserici filiale, pe lângă care sunt de luat în seamă și comunele evanghelice și israelite, ce se suie la 20 000 de suflete”⁶.

Redacția Gazetei „Bucovina” își exprimă nemulțumirea că școlile așa-zis naționale nu și-au îndeplinit menirea de a crește rata de școlarizare a copiilor și arată că față de cifrele trecute în documentele școlare, frecvența reală a elevilor este mult mai mică, astfel: „la Boian, cu 4 141 locuitori, în fapt, numai 58 de școleri; la Câmpulung, cu 4 727 loc[uitori], numai 62 șc[oleri]; la Molodia, cu 2887, numai 37, la Ciudin, cu 2085, numai 34, la Kuciurmare, cu 5373 loc[uitori] numai 20 școleri; când, dimpotrivă, localitățile nemțești și ungurești înfățișează o stare mult mai priincioasă; Fürstenthal, cu 566 de loc[uitori], are 76 școleri, Karlsberg, cu 646 l[ocuitori], 113 șc[oleri]; Andrasfalva, cu 1281 l[ocuitori], 111 șc[oleri] și Istensegits, cu 1 750 locuitori are 176 școleri”⁷.

Subiectul este continuat în nr. 22 din anul următor, în articolul „Un cuvânt serios despre cauza școalelor în Bucovina”⁸, cu reliefarea rolului școlii ca instituție de formare și de educare a caracterelor. Acest rol nu poate fi îndeplinit decât dacă sunt înlăturate „indiferentismul cel fără conștiință și tutorarea prea strânsă a școlii, care nu numai că nu mai este de folos, ci împiedecătoare de toată propășirea”, dacă se optează pentru „o sinceră cultivare a limbilor naționale”, pentru introducerea unei „deosebite dregătorii pentru școale, sub numele primit de consiliu al școalelor”, „care să fie neatârnat de înrâurirea vreunei alte provincii, deoarece Bucovina se deosebește în privința limbii și a cultului de celelalte țări austriace”. Se mai semnaleză că „e de neapărată trebuință cel puțin o facultate liberă, la care să se poată așeza, după prescrierea legilor, învățători privați”, de înființarea unei facultăți „filosofice” și a uneia juridice, deoarece „pân-acum numai prea puțini putură să învețe drepturile de la depărtatele universități și pentru aceea fuseseră excluși de la dregătoriile mai înalte chiar în propria lor patrie”⁹.

Angajarea unor învățători cunoscători de limba română în școlile primare din Bucovina era deseori împiedicată cu bună știință. Gazeta „Bucovina” atrage atenția asupra acestui fapt într-un alt articol, în care se semnaleză organizarea unui concurs de ocupare a două posturi la școala primară din Cernăuți: „Până în ce

⁵ *Ibidem.*

⁶ *Ibidem.*

⁷ *Ibidem*, p. 40.

⁸ *Ibidem*, nr. 22, 1849, p. 117–118.

⁹ Gazeta „Bucovina”, anul II, nr. 22, 1849, p. 118.

măsură mai domnește nepăsarea în privința îndeplinirii trebuințelor naționale din Bucovina și până când naționalitatea acestui ducat cheazășuită prin constituție este nesocotită, cunoscărăm spre a noastră mahnire în zilele trecute, cu prilejul denumirii de doi învățători la școalele elementare de aici. Dorința guvernului este ca învățătorii școalelor mărunte din Bucovina, pe lângă alte calități cerute, să aibă și cea mai deplină cunoștință a limbii române, care la concursul candidaților este și prescrisă ca condiție neapărată. Cu toate acestea, la sus atinsele posturi de învățători se propuseră doi candidați care nicidecum nu cunosc limba română, din contră alți inși capabili se trecură cu vederea”¹⁰.

În anul 1849, Bucovina devine autonomă, ieșind din componența ducatului Galității, prin urmare nici școlile nu mai sunt, teoretic, supuse autorității Consistoriului romano-catolic din Lemberg. Gazeta „Bucovina” revine asupra arzătorului subiect al învățământului și publică, în patru părți¹¹, un material despre „Proiectul Ministerului Învățăturilor Publice pentru reorganizarea gimnaziilor, analizat și criticat”. Este vorba despre planul de reformare al sistemului de învățământ, care urma să se aplice în toate provinciile monarhiei.

Cu observația că un articol de acest gen ar fi fost mai potrivit pentru o publicație cu caracter pedagogic, „pe care ministerul învățământului ar trebui s-o înființeze cât mai curând”, redactorii gazetei consideră că o analiză critică a amintitului proiect este cu atât mai necesară, „cu cât reformarea și îndreptarea școalelor este una din cele mai simțite tendințe și cea mai dorită și întâi îndeplinire a vieții spirituale a tânărului nostru ducat; noi ne credem și îndreptățiți spre această publicitate, deoarece ministerul a provocat serios spre asemenea cercetări”.

După o amplă introducere, în care se teoretizează rolul științei și al școlii în dezvoltarea societății și necesitatea modernizării instituțiilor de învățământ, se trece la analiza efectivă a modificărilor survenite în organizarea gimnaziilor. Conform proiectului, gimnaziile aveau să fie divizate în gimnazii inferioare și superioare, cu câte patru clase. În cadrul acestora urmau să se studieze religia, latina, greaca, limba maternă, o a doua limbă provincială (după caz), noțiuni elementare de limbă ebraică (pentru viitorii teologi), franceză, engleză, italiană (opțional), istorie, geografie, matematică elementară, geometria împreună cu desenul, istorie naturală cu elemente de fiziologie și fizică experimentală. Se avea în vedere și introducerea de ore de caligrafie, muzică și gimnastică (opțional)¹².

Redactorii Gazetei „Bucovina” remarcă faptul că „planul învățăturii” nu putea crea o legătură coerentă, organică între materia predată în școala primară, cea din gimnaziu și școala reală, și, respectiv, cea studiată la nivel universitar. Altfel spus, elevii care terminau cele patru clase primare trebuiau să aleagă între gimnaziu și școala reală, nefiind încă la vârsta și nivelul de cunoștințe la care să-și fi descoperit

¹⁰ *Ibidem*, nr. 27, 1849, p. 150.

¹¹ *Ibidem*, (supliment la nr. 34), 1849, p. 193–194; supliment la nr. 36, 1849, p. 212–215, nr. 38, 1849, p. 225–228, nr. 41, 1849, p. 256–259.

¹² Constantin Ungureanu, *Școlile secundare din Bucovina (1808–1918)*, Chișinău, Editura Civitas, 2016, p. 23–24.

aptitudinile sau vocația: „În planul învățării lipsește organul de mijloc dintre gimnaziu sau școala reală și dintre școala poporală, prin care decisiva alegere a chemării la tineri, încă cu totul nehotărâți, se amână pe vreo câțiva ani [...]”.

Introducerea unor obiecte noi presupunea mărirea numărului de ore pe săptămână sau reducerea numărului de ore pentru alte obiecte, cum ar fi limba latină. În articol se susține studiul acesteia la toate nivelele de instruire: „Planul învățării află că trebuințele vieții practice n-ar suferi învățarea limbii latine. Noi nu voim a nega nici de cât că privirii materialistice a conștiinței comune i s-ar părea învățarea limbii latine nu ca nesuferibilă, ci ca de prisos; însă noi ne mutăm cu planul învățării pe înălțimea conștiinței ideale, ca de acolo să aflăm cu el drumul spre reforma și nobilarea vieții sociale [...] sfera vieții industriale încă nu poate fi lipsită de un anumit grad de activitate liberă, mai ales în perioada maturității vieții constituționale; un astfel de grad indicăm noi [a fi] dezvoltarea cugetării prin formarea conștiinței despre limbă, ce se întâmplă prin învățarea limbii latine [...]”. Evident, autorii se referă și la rolul limbii latine în formarea conștiinței despre limba română.

În aceeași ordine de idei, se critică eliminarea filosofiei din rândul obiectelor studiate în gimnaziu, ea putând fi studiată abia la universitate, în aceasta văzându-se o „îngrădire a libertății” de cunoaștere a elevilor. Studiul filosofiei este necesar pentru înțelegerea materiilor din domeniul științei. „Apoi – se mai spune în articol – teologii care nu pot ajunge la universități, rămân cu totul fără filosofie, ba chiar și auditorii de la universități încă sunt restrânși în învățarea ei”.

Articolul mai aduce argumente pentru adoptarea limbii materne ca limbă de instruire, pe lângă cea germană, și atrage atenția că noul plan didactic era mult prea încărcat și prea dificil pentru elevii de gimnaziu.

În ultima parte a articolului, despre organizarea corpului profesoral, se face vorbire despre activitatea educativă a școlii și despre modul în care învățătorii ar putea să aibă o „înraurință concordantă din toate laturile și puternică asupra simțului și caracterului școlărilor”. Conform noului *Proiect*, aceasta ar presupune „o năzuință comună a tuturor obiectelor învățăturale la ideile religiei și ale moralității ca la comunul lor centru și o disciplină bună”. Redactorii Gazetei „Bucovina” consideră că acest lucru ar ridica din nou problema libertății profesionale, garantate de noua constituție: „Însă, atunci activitatea profesorilor gimnaziali este subordonată la [ce]a a profesorului de religie, și atunci, întru felurimea religiilor din Austria, proiectul, și fără voință-și, se află în alternativa: că sau o religie principală, adică a statului, să o prefere înaintea celorlalte, ce apoi nu s-ar învoi cu constituțiunea imperială, sau să conceadă fiecărei religii pretențiile ce i se cuvin, după principiul egalei îndreptățiri. Însă, în această întâmplare în privința diferitelor religii, ar trebui să se înmulțească gimnaziile, a căror înmulțire este dictată acum și prin diferența națională”.

În final, redacția critică propunerea *Proiectului* de a se încredința numirea învățătorilor și profesorilor pentru gimnaziu unei comisii de examinare din Viena, din cauza desfășurării dificile a procesului de verificare și validare a candidaților. Această comisie, se spune, „poate aduna la tribunalul său numai competitorii din cel mai aproape ținut dimprejurul Vienei, iar dacă s-au n-ar fi destui în privința

națională sau n-ar avea învățătura cerută ca să poată face destul tuturor trebuințelor învățăturale din gimnaziu, atunci alți candidați, din celelalte părți ale imperiului nu pot lua parte la aceste examene, pentru că n-au mijloace ca să poată petrece la Viena în decurs de mai multe luni, până se vor pune toate examenele. Iar dacă, după promisiunile ministerului învățământului, s-ar înființa asemenea comisiuni examinate și în alte țări de coroană, atunci coliziunile sunt neînconjurabile, căci ministerul învățământului (...) pe de o parte n-ar face destul pretinderilor naționale, iar pe de altă parte – chiar și când ar face destul acelor pretinderi – i-ar lipsi garanția atât pentru capacitatea examinerilor, cât și pentru a examinaților”.

Noul program de învățământ a fost adoptat și introdus treptat în gimnazii. Transferul efectiv al școlilor primare din localitățile cu parohii ortodoxe sub autoritatea Consistoriului ortodox din Cernăuți, deși a durat mult peste așteptări¹³, a reprezentat un pas înainte pentru învățământul primar și secundar românesc din Bucovina.

¹³ George Tofan, *Învățământul în Bucovina*, Suceava, Editura George Tofan, 2011, p. 107.

BRUNO WALTER – OMAGIU LUI VINCENZ MANZ CAVALER DE MARIENSEE

OVIDIU BĂTĂ

Bruno Walter – a Tribute to Vincenz Manz of Mariensee

(Abstract)

The following article continues the series of studies on the life and activity of the first entrepreneurs in the mining, exploitation and processing of mineral deposits in the mountains of Bukovina, i. e. Anton Manz of Mariensee (1757–1830), Vincenz Manz of Mariensee (1800–1865) and Bruno Walter (1830–1890). The author publishes, in Romanian translation, the article by which Bruno Walter pays tribute to Anton Manz's nephew, Vincenz Manz, who continued and developed his uncle's work in Bukovina. He died on July 10, 1865.

The article, dated Borșa, July 16, 1865, appeared in German language in the newspaper "Bukowina" (Chernivtsi, no. 87, Sunday, July 23, 1865, p. 2–3).

Keywords: Vincenz Manz of Mariensee, *labore et perseverantia*, Bukovina, Iacobeni, Prisaca Dornei, Pojorâta, mining industry, colonies, settlers.

La scurt timp de la anexarea Bucovinei, Monarhia Habsburgică, interesată să aducă noi venituri „à conto visteriei”, a căutat să pună în evidență și să valorifice bogățiile solului și subsolului acestei noi provincii prin înființarea de fabrici diferite (de piele, de postav, de pânză, de sticlă, de prelucrarea lemnului, prăjitorii de potasă, fierbători de silitră, cuptoare de cărămizi și de var etc.), prin înființarea de mine în munții înalți care „deschid speranța unor mine de aur, de argint și de plumb”¹, de saline etc.

În domeniul exploatării resurselor de subsol s-au evaluat zăcămintele cunoscute și exploatate în forme rudimentare, s-a constituit o comisie care a efectuat investigații și prospecțiuni geologice pentru identificarea unor zăcăminte noi și s-au luat

¹ *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefață de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1998, p. 50–51.

măsurii pentru valorificarea lor într-un grad cât mai ridicat prin prelucrarea industrială a metalelor extrase.

Printre cei care s-au implicat în investigarea zonei montane a Bucovinei îi putem aminti pe naturalistul francez Balthasar Hacquet, pe Georg Gottlieb Pusch, Karl Lill von Lilienbach, Johann Paul Hoffmann, Franz von Kolowrat, Johann Thaddäus Peithner von Lichtenfels (consilier aulic și comisar imperial), Johann Méhes von Viski.

Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, întreprinzători austrieci vin în Bucovina și cumpără întreprinderile existente – în anul 1796, industriașul styrian Anton Manz de Mariensee cumpără întreprinderile de la Iacobenii, aduce minieri germani calificați, construiește noi instalații, descoperă noi zăcăminte de minereuri pe care le pune în exploatare – sau înființează unele noi – cum este cazul mandatarului Karl Kalita care, în anul 1801, pune în funcțiune exploatarea miniere de la Stulpicani –, iau în arendă în condiții avantajoase perimetre ce cantonau zăcăminte de minereuri, păduri, pășuni, fânețe etc., devenind, astfel, atât industriași, cât și feudali.

Am prezentat, în numerele anterioare ale revistei „Analele Bucovinei”, o serie de studii referitoare la viața și activitatea primilor întreprinzători în domeniul minier, al exploatării și prelucrării zăcămintelor de minereuri din munții Bucovinei – Anton Manz de Mariensee (1757–1830)², Vincenz Manz de Mariensee (1800–1865)³ – și a celui care, prin pregătire și dăruire, și-a adus o importantă contribuție la cunoașterea și exploatarea zăcămintelor din partea de sud a Bucovinei, consilierul superior de administrație minieră Bruno Walter (1830–1890)⁴.

Dorim să continuăm acest ciclu prin publicarea în limba română a articolului prin care consilierul minier Bruno Walter aducea un omagiu celui care a fost Vincenz Manz cavaler de Mariensee, nepotul lui Anton Manz de Mariensee și continuatorul activității începute de acesta.

Articolul este datat Borșa, 16 iulie 1865 – Bruno Walter era administrator al minelor de cupru și al fabricilor de aici –, respectiv la scurt timp după decesul lui Vincenz Manz (10 iulie 1865), și a fost publicat, în limba germană, în ziarul cernăuțean „Bukowina”, anul IV, nr. 87, duminică, 23 iulie 1865, p. 2–3.

Traducerea în limba română și îngrijirea textului au fost făcute de Ștefănița-Mihaela Ungureanu și Ovidiu Bătă.

² Ovidiu Bătă, „Anton Manz von Mariensee (1757–1830), întemeietor al mineritului modern în Bucovina”, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți – București, anul XXIV, nr. 2 (49), [iulie – decembrie] 2017, Editura Academiei Române, p. 561–570.

³ Idem, „Vincenz Manz von Mariensee – proprietar de întreprinderi miniere și metalurgice în Bucovina”, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți – București, anul XXV, nr. 1 (50), [ianuarie – iunie] 2018, Editura Academiei Române, p. 123–140.

⁴ Idem, „Bruno Walter (1830–1890), consilier minier la întreprinderile Manz și Fondul Religionar”, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți – București, anul XXVI, nr. 1 (52), [ianuarie – iunie] 2019, Editura Academiei Române, (sub tipar).

„Vincenz Manz Cavaler De Mariensee †⁵”

În 11 iulie, mormântul s-a închis peste trupul unui bărbat cunoscut în cercuri largi, care a fost destinat să joace un rol important în dezvoltarea economică a acestei țări de coroană a Monarhiei austriece.

Vincenz Manz cavaler de Mariensee, proprietar al minei de la Iacobeni din Bucovina, a murit în 10 iulie după câteva luni de suferință din cauza bolilor de stomac și hepatice. Cu o zi înainte de data stabilită pentru înmormântare, mii de persoane, locuitori din împrejurimi, mari și mici, tineri și bătrâni, au fost prezente în Iacobeni. Clerul de diferite confesiuni, conducători ai autorităților politice și funcționarilor camerali, oaspeți ai stațiunii balneare vecine Dorna, funcționari ai complexului de mine, muncitori din fabrici, mulțimi de țărânci și țărani români în costume de sărbătoare se grăbeau să-i ofere defunctului un ultim omagiu. O dată în plus se cuvenea onorată amintirea omului care, prețuit în cercurile înalte pentru noblețea sufletului său, a oferit întotdeauna tuturor angajaților, în timpul celor 37 de ani de activitate în Bucovina, dovezi ale bunătății și grijii sale pentru bunăstarea materială și spirituală a acestora.

Chiar dacă în ultimii ani de viață împrejurările i-au fost potrivnice și nu i-a mai fost ușor să le poarte de grijă ca de obicei, prezența în număr atât de mare a populației a fost cea mai strălucită dovadă că faptele sale bune, atât de numeroase în trecut, au rămas vii și adânc întipărite în inimile celor cărora le-au fost destinate.

Cortegeul funerar a fost condus de clerul romano-catolic și cel greco-oriental. Minerii s-au apropiat cu lămpile aprinse, sicriul a fost purtat spre ultimul loc de odihnă de către funcționari ai fabricilor. După ce parohul local a ținut o ultimă cuvântare și sicriul a fost coborât în mormânt, minerii și toți cei prezenți i-au urat celui care a fost prietenul și binefăcătorul lor, în zgomotul asurzitor al salvelor de pușcă și cu ochii în lacrimi, un ultim «Noroc bun!».

Vincenz Manz cavaler de Mariensee, născut în 6 mai 1800, a fost fiul maiorului cezaro-crăiesc Vincenz Manz cavaler de Mariensee și al soției sale, născută baronesa Alfson. Și-a început cariera în domeniul minier frecventând cursurile Academiei de Mine din Chemnitz, în anul 1817, pe care a absolvit-o în anul 1819. În continuare, a intrat în serviciul statului austriac, mai întâi în cadrul Administrației Camerale din Neusohl și, ulterior, ca secretar al Direcției cezaro-crăiești din Salzburg. Relațiile de familie l-au determinat însă, curând, să renunțe la cariera începută și să intre în serviciul unchiului și celui dintâi fondator al complexului de mine din Bucovina, Anton Manz de Mariensee, în anul 1825, ca director adjunct. După moartea merituosului director de fabrică Johann Méhes, el a preluat direcțiunea în anul 1827, dar, la scurt timp după aceea, a început tratativele cu proprietarul privind preluarea complexului minier, tratative încheiate în anul 1828 printr-un contract de vânzare-cumpărare.

⁵ Bruno Walter, „Vincenz Manz Ritter von Mariensee †”, în „Bukowina”, Czernowitz, IV. Jahrgang, nr. 87, Sonntag 23. Juli 1865, p. 2–3.

Spiritul temerar al fondatorului primelor fabrici a creat, în ținutul sălbatic din sudul Bucovinei, în cele dintâi decenii ale acestui secol (XIX) – fidel rămânând *motto*-ului său, *labore et perseverantia* – un punct de plecare respectabil pentru viitoarele întreprinderi din domeniul mineritului. Sub aspect comercial, inițierea și dezvoltarea acestui demers au fost cele care i-au asigurat acestui întreprinzător bucovinean unul dintre primele locuri în rândul proprietarilor particulari de fabrici.

Exploatarea deja începută a zăcămintelor a fost continuată cu sârguință și extinsă în teritoriile învecinate din Transilvania și Maramureș. Chiar dacă succesul acestor întreprinderi miniere a rămas mult sub așteptări și li se poate reproșa o prea mare extindere, ele au fost o adevărată binecuvântare pentru acest ținut.

Inginerul minier a fost cel care, cu prilejul exploatărilor, a amenajat un drum de acces. A defrișat mai întâi zona, permițând accesul comercianților spre Ungaria, Transilvania și Bucovina. În prezent, «drumul lui Manz»⁶, lung de 10 mile, este străbătut săptămânal de caravane cu sute de căruțe, de la Iacobeni până la Borșa. Ele transportă produse ieftine din târguri în regiunile nevoiașe.

În urma achiziționării fabricilor, mina de cupru de la Pojorâta s-a dezvoltat în mod îmbucurător. Producția de cupru brut a crescut de la 700 de chintale la aproape dublu, depășind, în cele din urmă, 2 000 de chintale. Cele două cuptoare de topire a cuprului, existente, s-au dovedit insuficiente, prin urmare s-a trecut la construirea celui de-al treilea și la extinderea instalațiilor de concasare.

Odată cu dezvoltarea agriculturii și cu deschiderea căilor de comunicație a crescut și cererea de fier. Țăranul de rând dorea pluguri mai bune, inginerul construia mașini, căruțele țărănești, vechi de când lumea, cu roți groase, au dispărut, făcând loc carelor ușoare, cu roți întărite cu fier.

Cel mai mare avânt l-a cunoscut însă industria fierului, în urma arendării terenurilor. Deși acest lucru a fost temporar, el a influențat dezvoltarea fabricilor și a favorizat schimbul comercial dintre acestea și negustorii din Moldova. Fabricile livrau produse din fontă, tot felul de unelte din fier, pluguri, sape (pentru cultivarea porumbului și a viței de vie), iar negustorii asigurau necesarul de fructe pentru muncitori. Diferența de preț era achitată numerar.

O creștere a producției de fier a devenit în curând o necesitate stringentă iar existența fabricilor de fier constituia un avantaj economic deosebit. Minereul, care

⁶ „Drumul lui Manz – este un drum făcut după jumătatea secolului al XIX-lea, pentru transportul samarizat, pe cai, a minereului de la Burloaia la topitoria de minereu din Iacobeni a lui Anton Manz. De fapt, nepotul său, Vincenz Manz, este cel care cumpără, începând din anul 1853, cuxe (acțiuni) la asociațiile miniere care lucrau în zona Baia Borșa. Drumul, vizibil fără probleme și acum, pornește din spatele fostei clădiri administrative a minei Burloaia, trece pe la Piatra Scrisă (cu inscripții din secolul al XIX-lea, probabil de cei care au realizat drumul), urcă în Cornul Nedeei, coborând apoi pe pârâul Vâlcănescu în Valea Bistriței Auri, înainte de Șesuri”. www.muntiiaramuresului.ro/.../196-borsa (12 iunie 2019); Drumul lui Manz, construit în 1841 pentru transportul minereului cu căruțele de la Baia Borșa la Cărlibaba, traversând creasta dintre Maramureș și Bucovina pe un traseu pitoresc, a fost utilizat până în anul 1862; cf. Teofil Ivanciuc, „Completări la repertoriul arheologic al județului Maramureș”, în „Marmația”, 14, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie al Maramureșului, Baia Mare, 2017, p. 16.

se căuta mai mult în zonele mai îndepărtate de coloniile miniere și furnale, se găsea acum în cantitate suficientă în apropierea acestora. Pe suprafețe întinse, zona de micașist ascunde zăcăminte de limonit, mangan, foarte mult magnetit și hematit. Formațiunile jurasice conțin zăcăminte de hematit compact, iar gresiile neocomiene conțin foarte multe zăcăminte de siderit (sferosiderit).

O mai bună exploatare a acestor zăcăminte de minereuri situate în imediata apropiere a cuptoarelor de topire a fost condiția de bază pentru creșterea producției de fier, devenită atât de necesară. Răposatul director de mine și-a dat seama de acest lucru și nu a dat doar dispozițiile corespunzătoare, ci a participat cu deosebit interes la aplicarea lor întru buna funcționare a exploatării miniere.

Rezultatele obținute în acest domeniu pot fi considerate ca extrem de satisfăcătoare. Manganul de calitate și ușor de topit a fost exploatat în cantități mari în mai multe puncte situate avantajos sau în locuri deja cunoscute. Manganul se găsește în cantități inepuizabile în natură, în apropierea imediată a fabricii principale de fier din Iacobeni. Exploatarea magnetitului a fost extinsă pe teritoriul Transilvaniei și Ungariei.

A apărut mina Colacu Nou cu stratele ei masive de limonit și siderit, unde, în treacăt fie spus, s-a dat în folosință [în anul 1850, n.n. – O. B.] cea dintâi mașină cu aburi stabilă din Bucovina pentru scoaterea apei și a minereului prin puțuri și, în cele din urmă, a fost scoasă la lumină bogăția în sferosiderite a vechilor strate de gresie din Carpați.

Zonele împădurite concesionate fabricilor de la Iacobeni nu mai puteau furniza lemnul necesar producerii cărbunelui, de aceea Vincenz Manz a arendat alte păduri, situate, în cea mai mare parte, pe malul stâng al Bistriței, până la izvoare. Râul Bistrița Aurie, a cărui albie a fost amenajată pentru plutărit, a devenit calea principală de aprovizionare pentru fabrica de fier din Iacobeni. Pe râu se transporta lemnul pentru cărbune către stația de ardere amenajată în acest scop în Valea lui Manz [Tolovanu, n.n. – O. B.] la o depărtare de 5 mile de Iacobeni, stație prevăzută cu 27 de cuptoare de ardere.

Odată cu asigurarea progresivă a factorilor care condiționau producția ridicată de fier, furnalele și atelierele de rafinare existente au devenit, la rândul lor, insuficiente. Lucrările de extindere și îmbunătățire au început cu reconstrucția totală a furnalului mai vechi, «Margareta». Mai târziu, a urmat construirea furnalului «Josef», înalt de 36 de picioare, și a unui cuptor cu cupolă, care satisface pe deplin cerințele moderne. Cererea frecventă de părți componente ale mașinilor agricole din fier a dus la înființarea unui atelier specializat în acest sens. Acesta este dotat cu mașini de alezat și frezat, strunguri, bancuri de rindeluit, mașini de șlefuit și ascuțit, tocile și o fierărie proprie.

Pentru a face față producției de bare de fier, cuptorul de rafinare de la fierăria din Prisaca Dornei a fost transformat într-unul cu două focare; în anul 1839, fierăria de la Freudental a fost dotată cu șase cuptoare de rafinare, cu ciocanele aferente și s-au construit încă 40 de case pentru coloniști; în fine, în clădirea de mari dimensiuni a fierăriei din Valea lui Manz s-au amenajat alte șase focare.

Populația a crescut proporțional cu dezvoltarea fabricilor. Dar, așa cum inteligența minerului, a fierarului și a mașinistului este dezvoltată prin natura meseriei,

care este plină de pericole sau cere iscusință, tot așa și spiritul smerit al minerului cere, în orele de liniște, stimulare și refacere. Progresul material generează, în cazul muncitorului, aspirații de natură sufletească, de care Vincenz Manz de Mariensee a ținut cont pe deplin și a venit în întâmpinarea lor, ca de obicei, înainte ca ele să fie exprimate prin rugăminți.

Înființarea școlilor din Iacobeni, Louisental – Pojorâta, Eisenau – Prisaca Dornei și Freundental – Vatra Moldoviței, amenajarea interioară a bisericii din Iacobeni, suplimentarea veniturilor preoților și ale învățătorilor nu au fost doar pe măsura nevoilor stringente, ci și pe măsura bunătații și nobleței inimii sale. Aceste fapte sunt tot atâtea dovezi ale spiritului său de integritate, care va dăinui mult timp după moartea sa și ale cărui roade bogate se văd deja în prezent, căci unde altundeva decât în locurile civilizate – ca la Iacobeni – se poate observa că fiecare muncitor poate să citească și să scrie?

Procesul de dezvoltare și finalizare a fabricilor, descris pe scurt, s-a desfășurat în primele două decenii de după achiziționarea acestora. Ceea ce a început cu inițiativa curajoasă a primului fondator, s-a transformat, la sfârșitul anilor '40, prin hărnicie și consecvență, într-o realizare măreață. Drumurile permit accesul în pădurile odinioară aproape imposibil de exploatat. În ele se aude toporul tăietorului de lemne sau ciocănitul răsunător și monoton al fierarului. Elemente folositoare, ascunse în natură, au fost puse în slujba industriei. Apa alimentează mori, ateliere și ciocane. Prelucrătorul toarnă fierul plugului care trebuie să are pământul.

Șase colonii primitive, locuite de peste 4 000 de suflete, sunt răspândite pe o suprafață de 10 mii pătrate. Locuința și îmbrăcămintea muncitorului din fabrică arată bunăstarea acestuia, bisericile și școlile arată că grija pentru suflet nu a fost uitată. Serviciile administrației Manz sunt căutate, fiii funcționarilor primesc o educație profesională superioară în cadrul școlilor și academiilor miniere, pe cheltuiala fabricii.

În cadrul uzinelor lucrează 4 000 de oameni, unii direct, alții indirect, pe perioadă determinată. Printre cei din urmă se află și locuitorii români din satele aflate în vecinătatea coloniilor, care aduc minereul de fier, și rusnăcii din zona Putilei, care sunt angajați din când în când ca tăietori de lemne.

Prin producția de argint, plumb, cupru și fier, impozanta întreprindere aduce o mică contribuție la sporirea bunăstării provinciei. Tot ea i-a oferit statului o populație capabilă să plătească impozite. În fruntea ei se află mult respectatul proprietar, onorat de muncitorii lui ca un părinte, și care, din altruism, folosește cea mai parte din venitul obținut din activitatea fabricilor pentru a le aduce noi îmbunătățiri.

Chiar și un nespecialist trebuie să recunoască că baza pe care s-a construit o astfel de întreprindere în atât de scurt timp, ar trebui să fie una solidă și sănătoasă. Acest lucru iese și mai mult în evidență știind că toate aceste colonizări și construcții au fost realizate din fonduri proprii, fără capital străin, cu atât mai mult cu cât, în anul 1827, fabricile au fost preluate cu datorii.

Anii 1848 și 1849, care au zguduit continentul, au avut grele urmări pentru complexul de fabrici din Bucovina, dar au reprezentat un punct de cotitură în

dezvoltarea ulterioară a acestuia. Fabricile erau bine gospodărite. Minereul se găsea în cantități mari în incinta atelierelor și a minelor, în păduri se aflau suficiente lemne. Depozitele erau pline de provizii de fier brut, bare de fier și unelte, iar în magazii erau stocate cantități mari de cereale.

În anul 1849, au avut loc masive concentrări și mișcări de trupe ale armatei cezaro-crăiești în zona minieră, care au trebuit să fie încartiruite pe teritoriul coloniilor. Vincenz Manz de Mariensee, însuflețit de elan patriotic, a făcut sacrificii importante pentru interesele statului austriac, pentru care, în semn de recunoștință, i-a fost acordat Ordinul «Leopold». Deși din cauza stării de război nu a putut să-și facă meseria ca de obicei, activitatea din cadrul fabricilor i-a hrănit speranța că vremurile de odinioară se vor reîntoarce curând. Proviziile au fost consumate, fără însă să fie înlocuite; nu mai erau muncitori și tăietori de lemne care să se ocupe de aprovizionare. Prin urmare, întreprinderea, care era atât de bine organizată și fără datorii, a ajuns, în anul 1850, fără provizii, fără materiale de producție, cheltuind capitalul disponibil în numerar și, când și acesta s-a terminat, a rămas cu o datorie considerabilă.

Anii care au urmat n-au fost deloc potriviți pentru redresarea fabricilor. Fondul de credit era aproape epuizat, comerțul și tranzacțiile stagnau. Industria consumatoare de produse obținute în fabrică își revenea greu și se limita, ca toți consumatorii, la un minim necesar. Cererea de produse era mai mică, banii se puteau împrumuta numai cu dobânzi mari și alimentele necesare muncitorilor se găseau la prețuri de speulă.

În anul 1852, la presiunea creditorilor, pentru datoriile reieșite din evidențele contabile au trebuit să fie emise polițe de schimb – cel mai dificil de acoperit tip de obligațiuni pentru întreprinzătorii minieri. Pentru menținerea unei situații cât de cât stabile, s-a trecut la restrângerea activității fabricilor la strictul necesar, anularea construcțiilor și cheltuielilor care nu erau obligatorii și limitarea subvențiilor pentru mina de plumb de la Cârlibaba, care mai fusese abandonată o dată, în anul 1820, din cauza lipsei de profit. Mai rămânea de evaluat capacitatea întreprinderii de a se susține singură. Datoriile au crescut și s-au apropiat, la sfârșitul anilor '50, de suma de jumătate de milion de guldeni. Când însă, în același timp, minereul de cupru de la mina din Pojorâta, atât de profitabilă până atunci, a început să fie găsit tot mai rar, când producția a început să scadă proporțional, când creditorii au solicitat retrageri de capital tot mai frecvente, afectându-se astfel finanțele întreprinderii și administrarea acesteia, situația generală n-a putut decât să se apropie cu repeziune de nivelul actual.

În anul 1862, s-a dispus intrarea în insolvență a afacerii și, nici până în prezent, nu s-a ajuns la o soluție de comun acord cu creditorii.

Producția de metale și mărfuri, care în anul 1828 ajungea la 124 000 de guldeni (monedă convențională) și a crescut, în anul 1858, la 503 000 de guldeni (monedă convențională), a atins, în anul 1864, cifra de circa 104 000 de guldeni (valută austriacă), fără a se lua în calcul valoarea barelor de fier produse din stocurile proprii de fier brut din anul 1863.

Nu există nicio îndoială pentru faptul că o afacere precum cea a lui Vincenz Manz de Mariensee în Bucovina nu poate pur și simplu să dispară complet, deoarece, pe de o parte, servește intereselor statului, iar pe de alta, fabricile n-ar putea rezista fără ea. În aceeași măsură însă, este profund regretabil faptul că un om, care a făcut atât de multe lucruri importante și care a fost condus în acțiunile sale de cele mai nobile gânduri, a trebuit să-și încheie misiunea sa pe pământ în mijlocul unor astfel de calamități.

Vincenz (II) Man(t)z, cavaler de Mariensee și soția sa, Iosefina de Mariensee, născută Pohl.
Sursa: Gheorghe G. Bezveconnâi, „Figuri și umbre din Nordul Moldovei”, în „Din trecutul nostru”, Chișinău, anul III, nr. 21–24, iunie – septembrie 1935, p. 6.

Cu o tărie sufletească admirabilă, el a rezistat în fața presiunii exercitate de conjunctura ultimilor ani asupra propriei persoane. Nu a putut fi mereu la fel de puternic, văzându-și munca de o viață sfârșită în bucăți, muncă prin care spera să asigure soției sale credincioase, copiilor și nenumăraților nepoți, care plâng acum la mormântul său, o existență lipsită de griji.

Mari virtuți, mult peste slăbiciunile omenești care nu l-au părăsit, au intrat în mormânt odată cu acest veteran al industriei austriece a mineritului. Poate să se odihnească în tihna ocrotitoare a pământului!

Borșa, 16 iulie 1865, Bruno Walter

**„MURIND DIN NEBĂGARE DE SEAMĂ”
CONTRIBUȚII LA STUDIUL TUBERCULOZEI
ÎN BUCOVINA (SFÂRȘITUL SECOLULUI al XIX-lea –
ÎNCEPUTUL SECOLULUI al XX-lea)**

HARIETA MARECI-SABOL

**“Dying of Carelessness”
Contribution to the Study of Tuberculosis in Bukovina
(the late 19th and early 20th Century)**

(Abstract)

Favored by precarious socio-economic conditions, lack of education and hygiene and a particular behavior, social diseases found in Bukovina in the 1900s a favorable land for their spreading. The statistical knowledge of social issues brought the doctors and provincial officials closer to a complex and sad reality. The medical reports unveiled a less pleasant image of society, showing a pressing need for reforms. The transition from “misery, poverty and carelessness” to “the danger of infections and diseases” imposed a great vigilance of the authorities towards the province’s population. On such a background, the fight against tuberculosis was born. Subsequently, the debates in intellectual circles were combined with administrative and legislative initiatives. Treating it superficially would have affected the vitality of the province’s inhabitants, and this could represent a risk for the whole empire. Unfortunately, many of the projects elaborated in the years preceding World War I were partially implemented due to unsatisfactory financial aid. In spite of the plans proposed by doctors and public officials and the intentions of the “Association for the Fight against Tuberculosis”, the number of tuberculosis patients (relative to the population of the province) remained high enough to impose new measures to mitigate the risk of contamination and death.

Key words: tuberculosis, health, prevention, statistics, mortality, rules.

În „Povețele pentru popor”, publicate la începutul secolului al XX-lea, doctorul bucovinean Octavian Gheorgian nota: „(...) multe fete tinere am văzut murind de oftiga nemiloasă, care și-a adus-o sermana dela jocul din sat (...); ați văzut doară batistele când suflă nasul un jucăuș sau o fată mare după joc; colbul și negreața aceasta

Analele Bucovinei, XXVI, 2 (53), p. 437–455, Rădăuți – București, 2019

nu rămân numai în nas, ci întră până în cele mai gingașe părțile ale plămânilor, trecând prin clocitură îndelungată mădulările omului cu desăvârșire”¹. Boala „primejdioasă”, dobândită „din nebăgare de samă”, pătrundea „în corp pe nesimțite”, fără „dureri deosebite”, ci „rozând pe-ncetul dar sigur; la început nu dă bolnavul sama, tușește câte puțin, mai asudă noaptea și după mai multe săptămâni bagă de samă, că scade și se usucă din zi în zi; mai târziu stupește flegmă galbănă, verzie, amestecată cu părțile de sânge, până în fine se luptă cu nădușala, pierde somnul, pierde toată pofta de mâncare, slăbește mult și numai moartea îl scapă de chinurile aceste”².

De-a lungul istoriei, tuberculoza și-a dobândit o întunecată celebritate și reputația cinică de „moarte albă”, „mare ciură albă”³, „hoț de tineri”⁴, „căpitan al tuturor acestor oameni ai morții”⁵ ori „tuse a cimitirului”⁶. Explodând epidemic sau comportându-se ca și o altă boală infecțioasă, ea a îmbrăcat diverse forme, de la cea pulmonară, ganglionară (scrofuloza), meningeală, renală și uro-genitală și până la cea osoasă ori miliară. De fapt, bacilii puteau sta la baza oricărui alt tip de infecție rămasă nedagnosticată din cauza caracterului său atipic⁷. Dar indiferent de localizarea în organism, despre *Mycobacterium tuberculosis* se crede că ar fi ucis, de-a lungul secolelor, mai multe persoane decât orice alt agent patogen microbial⁸. În ceea ce privește tuberculoza pulmonară, aceasta a fost nu doar cel mai răspândit, ci și cel mai agresiv mod de manifestare a bolii, explicând, într-o oarecare măsură, afirmația făcută în 1815 de Thomas Young, într-un material publicat sub titlul *Historical and Practical Treatise on Consumptive Diseases*: „dintre toate afecțiunile de acest fel, de departe cea mai importantă este tuberculoza pulmonară, o boală atât de frecventă încât să bage în mormânt prematur aproape o pătrime din locuitorii Europei și atât de fatală încât adesea să descurajeze medicul chiar înainte de a începe tratamentul”⁹.

Însă, dincolo de particularitățile clinice ale temutei tuberculoze, abordarea sa din perspectivă istorică încă ridică suficiente semne de întrebare. Până la începutul anilor 1900, conceptul de „boală” și denotația corespunzătoare erau prea puțin compatibile cu principiile etiologice ale acesteia; cu alte cuvinte, semnele afecțiunii erau

¹ „Curățenia casei și a trupului omenească – povești pentru popor date de Dr. O. G.”, în „Calendar pe 1911”, Cernăuți, 1910, p. 52.

² *Ibidem*, p. 49.

³ Termenul „alb” se referă la paloarea extremă a pielii și mucoasei bolnavilor de tuberculoză, cf. Thomas Dormandy, *The White Death: A History of Tuberculosis*, London, 1999.

⁴ Indica gradul ridicat al mortalității în rândul tinerilor englezi și scoțieni. Se estimează că, între anii 1851 și 1910, patru milioane de persoane ar fi pierit din cauza tuberculozei, mai mult de o treime având vârsta cuprinsă între 15 și 34 de ani, iar o jumătate dintre aceștia aparținând segmentului 20–24 de ani, cf. Joseph C. Segen, *The Dictionary of Modern Medicine*, New Jersey, 1992, p. 783.

⁵ Expresie preluată din romanul lui John Bunyan, *The Life and Death of Mr. Badman* (1680).

⁶ Sintagmă întâlnită în publicistica britanică de la sfârșitul secolului al XIX-lea, ex. *A Graveyard Cough*, în „Cambridge Chronicle”, vol. 43, nr. 2 193, 25 February 1888, p. 15.

⁷ René Dubos, Jean Dubos, *The white plague: Tuberculosis, man, and society*, Rutgers University Press, 1987, p. 4.

⁸ Thomas M. Daniel, „The history of tuberculosis”, în „Respiratory Medicine”, 2006, nr. 100, p. 1862–1864.

⁹ René Dubos, Jean Dubos, *op. cit.*, p. 9.

mai importante pentru a fi consemnate decât patogenul însuși. O atare situație făcea ca diagnosticele notate diferit în fișele de observație ale medicilor, în cronicile parohiale și în rapoartele oficiale, să creeze o stare de confuzie printre funcționarii de atunci și printre istoricii, demografii ori sociologii de acum. Privind retrospectiv, termenii folosiți pentru a desemna tuberculoza pot fi înțeleși ca rezultat al unor procedee de identificare și denumire a bolii în contexte regionale, sociale și culturale diferite, existând totodată pericolul interpretării sau traducerilor greșite a documentelor vremii. De exemplu, la nivelul Imperiului austriac, cercetările referitoare la mortalitatea prin tuberculoză sunt dificil de întreprins ca urmare a relativității datelor înscrise în registrele parohiale a căror completare cădea în sarcina preotului înzestrat, la rândul-i, cu mai multe sau mai puține cunoștințe sau informații provenite de la rudele decedatului, de la chirurg sau medic. De cele mai multe ori, cauza morții era scrisă în limba națională sau în varianta latină (*Tuberculosis/ Tuberculosis pulm*). În germană apărea sub forma *Schwindsucht* sau *Lungensucht*, deși adeseori se foloseau și termenii *Abzehrung* și *Auszehrung*, care descriau legătura decedului cu alterarea continuă a stării de sănătate, cu pierderea în greutate și diminuarea capacității fizice; numai că astfel de simptome, de obicei specifice unei maladii cronice, puteau indica orice fel de tuberculoză, cancer, afecțiune gastro-intestinală, malnutriție sau altă boală asociată senectuții¹⁰. Aceeași confuzie putea să apară în cazul rapoartelor statistice care, până la jumătatea secolului al XIX-lea, conțineau rubrici pentru epidemii (în general), variolă, suicid, crime, accidente, rabie, execuții, „boli comune” sau „cauzelor necunoscute”. Abia din 1871, prin decretul ministerial care avea să rămână în vigoare până în 1894, se făcea diferențierea între bolile infecțioase precum variola, rujeola, scarlatina, tifosul, dizenteria, holera, difteria, tusea convulsivă și crupul. Și tot pentru prima dată se introduceau rubricile destinate ftiziei pulmonare și afecțiunilor inflamatorii ale căilor respiratorii. Ulterior, în 1895, termenul „ftizie” a fost înlocuit cu „tuberculoză”, iar sintagma „afecțiuni inflamatorii ale căilor respiratorii” cu „pneumonie”¹¹. Era un prim pas către recunoașterea tuberculozei ca o reală entitate patologică și a patogenului ca o „adevărată cauză a bolii”. Totuși, mulți practicieni au primit cu rezerve descoperirile în domeniu, rezumându-se în a denumi tuberculoza – la fel ca și funcționarii sau preoții – drept „boală de plămâni”. Așa se explică de ce, în anumite surse istorice, aceeași afecțiune este prezentată prin mai mulți termeni, fapt ce complică, fără îndoială, interpretarea istorică¹².

În ceea ce privește Bucovina, informațiile despre tuberculoză – întâlnită în variantele „ftizie”, „consumpție pulmonară”, „ulcerație a plămânilor” și „oftică” – sunt destul de puține, majoritatea putând fi extrase din documente aparținând autorităților administrative (preoți, medici și funcționari). Cu un trecut la fel de

¹⁰ Elisabeth Dietrich-Daum, „Reporting Death. The Case of Austrian Tuberculosis Mortality Registration – Critique and Consequences for Historical Epidemiology”, în „Prague Medical Report”, vol. 110, 2009, nr. 2, p. 152.

¹¹ *Ibidem*, p. 150.

¹² *Ibidem*, p. 156.

negru precum al sifilisului, ea era descrisă de referentul sanitar al Bucovinei, doctorul Denarowski, ca având un parcurs rapid și un final tragic¹³. Fără a revendica o vindecare absolută, lecuitorii empirici au încercat să amelioreze „durerea îndelungată în piept” și curățirea flegmelor, folosindu-se de proprietățile terapeutice ale unturii de bursuc¹⁴, verzei, leușteanului, nalbei, hreanului ori salcâmului. În 18 septembrie 1834, în scrisoarea expedită către „onorabila Societate pentru Medicină și Istorie naturală în Principatul Moldovei”, doctorul Mihail Zotta nota: „Însuflețit de dorința de a-mi îndeplini obligațiunile mele față de onor. Societate, mă grăbesc să-i comunic o experiență, care dacă se va adeveri, va fi de un folos incalculabil pentru omenirea suferindă. Medicul cercului Bucovina, dr. Stransky a aflat cu vreo câțiva ani în urmă că locuitorii acestui cerc, mai cu seamă la poalele Carpaților, întrebuițează des, în contra unor boli ale pieptului, o buruiiană care crește acolo *Scolopendrium Asplenium*¹⁵, *lingua cervina* a bătrânilor, numită de obicei *Hirschzunge* (limba cerbului) și s-a încredințat în urmă că un individ care suferea de *Ihtisia confirmata* și în mai mult timp căutat atât de el, cât și de alți medici, cu mijloacele obișnuite în contra tuberculozei, fu restabilit pe deplin de către un țăran cu o doză ex. *lingua cervina*. Aceasta a hotărât pe doctorul Stransky să facă experiențe proprii cu medicamentul în chestiune, spre a se încredința de efectul lui. El își alege deci un individ, care arăta toate simptomele tuberculozei și convins cât de rar duc mijloacele atât de des recomandate, la un rezultat în boala aceasta, întrebuițată o doză de *lingua cervina* de două grame fiartă pe jumătate în oală închisă și aplicată în 24 ore. În urmă mări doza în mod succesiv și întrebuițată medicamentul timp de șase săptămâni întregi, și iată că munca lui a fost încoronată cu succes; bolnavul se restabili și se află până acuma destul de bine. El comunică experiența sa înaltului guvern și primi răspunsul onorabil că experiențele încercate cu această plantă în spitalul din Lemberg au adeverit eficacitatea ei. Planta se pare că face parte din acele medicamente care influențează asupra organismului omenesc prin *principium scythodephicum* și în virtutea acestui principiu ea fu întrebuițată de bătrâni și la disenterie, apoi în unele indispozițiuni ale organelor urinare, dar și-n hipohondri era ea recomandată. Dacă însă efectul ei în tuberculoză se datorește numai acestui principiu, sau nu cumva unei calități speciale, aceasta supun onorabilei „Societăți” spre apreciere, deoarece în noul meu cerc de activitate nu mai am, precum se știe, ocaziunea să fac experiențe proprii cu acest medicament. Datoria mea este să

¹³ Karl Denarowski, *Commentar zur Sanitätskarte der Bukowina*, Wien, 1880, apud Octavian Lupu, *Aspecte din istoria medicinei Aspecte din istoria medicinei în Bucovina sub dominația habsburgică*, manuscris, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, Fond *Bucovina*, inv. 253 528, f. 75.

¹⁴ Dr. Ionică Nandriș, „Din arhiva Familiei Nandriș. «Satul nostru Mahala din Bucovina. Însemnări pentru mai târziu»”, în „Glasul Bucovinei”, anul II, 1995, nr. 2, p. 138.

¹⁵ Efectul terapeutic/tonic al plantei în afecțiuni splinei și ale ficatului a fost menționat în diverse lucrări de la începutul secolului al XIX-lea, recunoscându-se utilizarea ei redusă, cu toate că *Scolopendrium Asplenium* „merita să fie mai bine cunoscută”, cf. John Hill, *The Family Herbal; Or An Account of All Those English Plants, which are Remarkable for Their Virtues, and of the Drugs which are Produced by Vegetables of Other Countries; with Their Descriptions and Their Uses, as Proved by Experience*, Bungay, 1812, p. 162.

comunic experiența aceasta onorabilei „Societăți” cu rugămintea de a binevoi a cerceta adevărul ei, în secțiunea pentru medicină¹⁶. Ecooul experimentului doctorului Karl Stransky avea să se regăsească în publicațiile din întreg imperiul¹⁷, fiind amintit inclusiv în *Dicționarul de terapeutică* din 1844: „(...) nella tischezza polmonare, ioda la lingua cervina (*Asplenium Scolopendrium*) pretendendo de avere guarite con questo vegetabile alcune tischezze pulmonari che trovavansi nello stadio dela suppurazione e della colliquazione”¹⁸. Din nefericire, prea puține dintre aceste tratamente aveau efecte pe termen lung, știindu-se faptul că, în anumite situații, de la debutul bolii și până la deces puteau trece nu doar zile sau luni – cum afirmase Denarowski –, ci și ani întregi.

În Bucovina mijlocului de secol al XIX-lea, doctorul Carol Hampeis atrăgea atenția asupra *ftiziei*¹⁹, stabilind printre cele mai „populare” cauze ale ei ereditatea: „copiii părinților tuberculoși pot moșteni predispozițiunea pentru tuberculoză”²⁰. Un alt factor favorizant al bolii era clima (iernile reci) sau variațiile mari de temperatură. Într-o prelegere specială, profesorul Simion Florea Marian își avertiza elevii în legătură cu difteria și tuberculoza care făceau „ravagii în rândul tineretului”; în consecință, copiii trebuiau „să fie atenți în toate privințele, și să nu umble nicăieri serile și noaptea”²¹.

De asemenea, condițiile de locuire contribuiau la contractarea unor boli ale aparatului respirator, așa cum o arăta și raportul doctorului Exelbirth în legătură cu casa de la Șipot a familiei Golembiowski (Porumbescu): „Locuința mai sus prezentată nu face față unui confort omenesc, sub raport igienic trebuie considerată ca vătămătoare pentru sănătatea locatarilor ei, fiindcă pereții goi, înjghebați din rudimentare trunchiuri de copac, nu sunt deloc potriviți să ofere suficientă apărare contra asprelor și furtunoaselor condiții atmosferice care băntuie sus la munte, mai peste tot anul, precum iarăși aerul interiorului îmbăscit cu emanațiile scârboaselor insecte și al umidității podelelor reci, trebuie să aibă consecințe foarte defavorabile pentru salubritatea locatarilor”. Într-un asemenea mediu, nu era de mirare că „membrii mai vârstnici ai familiei” erau „adesea suferinzi de afecțiuni ale organelor pectorale”²². Hampeis se referea și el la „viața sătenilor în locuințele lor mizerabile”²³, unde râia și sifilisul erau văzute drept „forțe” letale pentru populație, fiind „frecvente” și

¹⁶ Octavian Lupu, *op. cit.*, f. 68.

¹⁷ „Ueber die Wirksamkeit des Asplenium scolopendrium in Lungenkrankheiten”, în „Allgemeines Repertorium der gesammten deutschen medicinisch-chirurgischen Journalistik”, IX, Leipzig, 1835, p. 164.

¹⁸ Wladislaw Alfred Szerlecki, *Dizionario di terapeutica o sia Indicazione delle varie maniere di medicare le malattie usate dai piu distinti cultori dell'arte del guarire della Francia, della Germania, d'Inghilterra e d'Italia*, trad. Luigi Marieni, Milano, 1844, p. 576.

¹⁹ Carl Hampeis, „Medicinish-topographische Skizze der Bukowina”, în „Medicinische Jahrbücher des kaiserl.-königl. österreichischen Staates”, vol. 57, Wien, 1846, p. 108.

²⁰ Iacob Felix, *Istoria igienei în România în secolul al XIX-lea și starea ei la începutul secolului al XX-lea*, vol. I, București, 1901, p. 149.

²¹ Simion Florea Marian, *Părinți și copii*, p. 380, apud Paul Leu, *Simion Florea Marian*, Suceava, 1996, p. 220.

²² Paul Leu, *Iraclie Porumbescu*, Suceava, Editura Euroland, 2000, p. 174–175

²³ Carl Hampeis, *op. cit.*, p. 108.

„mai puțin tratate”; această lipsă de atenție era urmată de inevitabila apariție a „metastazelor” pulmonare²⁴.

La începutul secolului al XX-lea, doctorul Octavian Gheorghian se arăta contrariat de lipsa de „curățenie a casei și a trupului omenesc”, insistând asupra igienei locuințelor, cu precădere în mediul rural: „Trăind într-o climă mai rece, s-a format în părțile noastre un sistem de case de lemn, cari sunt menite să fie scut contra frigului și a vânturilor reci, nu s-a luat în privire însă însemnătatea sănătății. Întrarea în casă, pusă cătră miază-zi, duce într-o tindă, în dreapta se află odaia unde locuiesc casnicii, joasă, cu două ferești cătră miază-zi și una cătră răsărit, prin cari abia străbate lumina zilei (...). Cele mai multe case nu mai au afară de aceasta nici o încăpere, ear altele în cari trăește o familie de tot numeroasă sau chiar două familii mai au o odăiță de regulă mai mică, așezată în partea stângă a tindei (...) Podele de scândură sunt de tot rare, ci pământul bine bătut se unge din când în când în când cu lucruri stricăcioase, căci gunoiul uscat se preface în prav și întră în părțile cele mai gingașe ale trupului, aducând cu sine multe boli”²⁵. Obiceiurile nesănătoase, sărăcia și ignoranța puteau duce la contaminarea unei întregi familii; în multe case „locul de culcat pentru copii, babe și moșnegi” era „cuptoriul, căci acolo îi iarna mai cald. În căldură și duhoarea de atâți oameni trebuie să petreacă toată noaptea 5-8 suflete pe un cuptoriu cam de 1½ m de înalt așa că șezând pe el, dai cu capul de pod. Pentru căldură se îngrijește destul, dar pentru sănătate deloc; și mai mult ajută omului aerul proaspăt și curat, decât căldura prea mare. La o întâmplare de bôlă de ori și ce feliu, doar me cel bolnav împreună cu ceilalți; nu se află în nici o singură casă un pat deosebi sau vre-un loc liber unde ar putea să se hodinească cel morbos. În privința aceasta ar trebui să se gândească fiecare gospodariu, când zidește o casă, să facă ferești mari, să puie podele și să fie destul loc pentru paturi, ca să nu fie noaptea toți ghemuiți, respirând aerul stricat a odăiței joase”. Cu dezgust și îngrijorare, autorul continua: „Pe cuptoriu se aștern de regulă cotrențe mai vechi, vre-un suman rupt sau un cojoc, care a trecut prin multe. Patul are un sac cu paie acoperite cu un țol, apoi perini și de acoperit un oghial sau suman. Nici pe pat, nici pe oghial nu se află prostire, care s-ar putea spăla adese. Toate murdăriile, toate necurățeniile și sudorile dela sănătoși și bolnavi li se lipesc aici de așternut, încât ajunge patul și mai ales perinele unse de părul muiat în unt râncezit, la o necurățenie, care nici nu se mai poate scoate”. Existau însă și soluții: „Femeile noastre, cari se ocupă zilnic în decursul iernii cu torsul și țesutul, ar trebui să facă pânză, să îmbrace perinele, să facă prostiri pentru pat și pentru oghial. Aceste rufării se pot descoase și se pot spăla regulat. Curățenia ar fi mare, oamenii ar fi cu mult mai sănătoși, bólele umplăcioase nu s-ar lăți ca până acuma, când răpesc multe mii de suflete și tot traiul ar fi mai gustos și mai fericit”²⁶.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ „Curățenia casei și a trupului omenesc – povețe pentru popor date de dr. O. G.”, în „Calendar pe 1911”, Cernăuți, 1910, p. 49–50.

²⁶ *Ibidem*, p. 50.

Statistica întocmită de Bratassevič indica, în 1895, tuberculoza ca și cauză a deceselor în cazul a 9,07% din locuitorii din Bucovina, iar în 1896 – 9,06%²⁷.

Provincia	În intervalul					În anul	
	1870–1874	1875–1879	1880–1884	1885–1889	1890–1894	1895	1896
Austria Inferioară	13,84	16,62	17,16	17,84	17,36	17,84	17,22
Austria Superioară	9,27	11,46	10,78	10,98	11,26	11,65	11,78
Salzburg	8,72	9,85	9,44	9,98	11,39	10,34	11,67
Știria	12,81	13,05	12,45	13,23	14,20	13,44	12,91
Carintia	9,70	10,47	10,59	11,89	11,33	10,20	10,09
Craina	14,02	13,69	15,26	16,79	17,41	14,94	14,33
Litoralul Austriac	10,36	11,05	13,34	13,34	12,86	12,21	13,08
Tirol și Voralberg	14,39	13,62	13,82	11,39	12,09	11,39	14,97
Boemia	11,50	14,88	14,35	14,69	14,81	14,74	14,66
Moravia	10,73	15,19	14,46	15,61	15,11	16,66	16,00
Silezia	11,27	13,38	13,93	15,17	15,66	16,78	16,83
Galiția	5,31	9,15	10,63	11,07	11,05	11,13	11,65
Bucovina	12,03	11,76	11,68	10,69	11,24	9,07	9,06
Dalmația	8,70	9,42	9,15	10,61	9,79	9,69	10,12
Media	9,20	12,90	12,84	13,46	12,98	13,43	13,43

În ceea ce privește starea civilă a victimelor tuberculozei în Bucovina anului 1895, dintre persoanele necăsătorite 465 erau bărbați și 420 femei, dintre cele căsătorite 477 – bărbați și 418 – femei, iar dintre cele văduve 61 – bărbați și 130 – femei²⁸.

Provincia	Persoane necăsătorite		Persoane Căsătorite		Persoane văduve		Persoane despărțite/divorțate		Persoane fără un status civil cert	
	bărbați	femei	bărbați	femei	bărbați	femei	bărbați	femei	bărbați	femei
Viena	3282	1974	1607	1061	264	406	25	19	18	14
Austria Inferioară	3695	3225	2598	1893	403	622	27	24	21	17
Austria Superioară	749	626	481	355	69	84	2	–	10	1
Salzburg	134	125	99	80	17	22	–	–	1	–
Știria	1236	1220	802	707	139	181	3	–	6	1
Carintia	316	269	158	119	28	26	–	–	2	4
Craina	597	661	325	325	50	76	–	0	4	1
Triest	253	198	132	127	28	44	–	–	–	–
Gorizia și Gradisca	207	218	112	190	16	33	1	–	1	1
Istria	287	284	145	208	24	27	–	–	1	–
Tirol	682	704	315	329	65	69	1	–	16	2
Vorarlberg	141	191	70	80	22	35	–	–	–	1
Boemia	5694	5709	4787	4442	646	1128	1	2	14	10
Moravia	2738	2888	2174	1758	235	542	1	3	15	7
Silezia	763	747	701	588	76	199	–	–	4	2
Galiția	7650	7381	3952	3753	525	1191	2	3	29	27
Bucovina	465	420	477	418	61	130	–	–	5	2
Dalmația	340	322	297	345	29	60	–	1	6	2
Total	25947	25188	17625	15717	2433	4469	38	33	135	78

²⁷ Eduard Bratassevič, „Die Sterbefälle an Tuberculose während der letzten 27 Jahre (1870–1896)”, în „Statistische Monatsschrift”, Wien, 1899, p. 346.

²⁸ *Ibidem*, p. 349.

În pofida unui echilibru oarecum relativ, media statistică demonstrează că femeile de până la 40 de ani erau mai vulnerabile și mai puțin rezistente în lupta cu boala, raportul schimbându-se definitiv în favoarea bărbaților de peste 40 de ani.

Există apoi o relație între contractarea bolii și decesul provocat de tuberculoză și profesie, medicii punând rata mortalității mai reduse în Bucovina pe seama gradului mai redus de industrializare și urbanizare; populația ocupată în agricultură și cea din mediul rural era aici majoritară, comparativ cu alte provincii ale imperiului. De exemplu, raportat la 100 de decese cauzate de tuberculoză, în agricultură și silvicultură erau 36,80 bărbați și 38,07 femei; în industrie 6,33 bărbați și 2,68 femei; comerț și transporturi 1,87 bărbați, 1,21 femei; servitori 0,34 bărbați și 0,31 femei; armată și profesii libere 2,18 bărbați și 0,55 femei; fără loc de muncă 3,44 bărbați și 5,82 femei²⁹.

Provincia	Agricultură și silvicultură		Industrie		Comerț și transport	
	bărbați	femei	bărbați	femei	bărbați	femei
Viena	0,52	0,21	33,33	16,87	9,54	3,83
Austria Inferioară	6,35	7,11	29,65	14,85	7,33	2,92
Austria Superioară	18,42	17,59	24,58	9,21	3,82	1,64
Salzburg	15,48	18,20	24,28	8,37	3,34	1,05
Știria	22,21	25,39	17,71	7,03	2,84	1,42
Carintia	24,63	21,48	17,57	6,72	2,27	0,97
Craina	28,65	33,85	12,02	1,36	1,12	0,63
Triest	4,73	2,69	22,12	11,89	13,17	2,56
Gorizia și Gradisca	22,21	35,94	13,73	7,96	1,93	1,28
Istria	29,92	37,50	8,91	6,25	2,26	2,46
Tirol	20,89	26,02	14,02	8,47	4,17	1,42
Vorarlberg	12,04	18,70	23,33	22,04	3,52	2,22
Boemia	11,91	15,71	28,42	14,93	3,51	1,65
Moravia	18,71	21,64	22,61	11,57	2,03	1,20
Silezia	16,33	19,12	25,68	13,57	2,08	0,72
Galiția	34,85	37,63	6,45	3,66	2,16	1,38
Bucovina	36,80	38,07	6,33	2,68	1,87	1,21
Dalmația	33,38	42,87	5,78	3,71	3,78	0,86
Media	20,67	23,61	19,29	9,95	3,40	1,61

Cifrele demonstrează contrastul evident dintre agricultură și restul ocupațiilor și că femeile ocupate în agricultură sau fără loc de muncă erau mai expuse, în timp ce bărbații cu ocupații specifice mediului urban contractau boala mai ușor³⁰.

²⁹ *Ibidem*, p. 351.

³⁰ *Ibidem*.

Provincia	Servicii		Armată și profesii liberale		Fără ocupație		Total	
	bărbați	femei	bărbați	femei	bărbați	femei	bărbați	femei
Viena	1,96	2,48	5,71	3,24	4,42	17,89	55,48	44,52
Austria Inferioară	1,31	2,01	5,58	3,41	3,62	15,86	53,84	46,16
Austria Superioară	0,42	1,26	5,05	3,91	2,86	11,24	55,15	44,85
Salzburg	0,21	1,46	7,10	5,44	2,10	12,97	52,51	47,49
Știria	0,39	1,35	5,49	3,89	2,23	10,03	50,89	49,11
Carintia	0,22	0,86	6,61	5,44	3,36	9,87	54,66	45,34
Craina	0,14	0,44	4,03	3,04	1,91	6,81	47,87	52,13
Triest	1,53	2,94	5,75	1,53	5,63	25,56	52,83	47,17
Gorizia și Gradisca	0,39	1,16	2,82	1,16	2,18	9,24	43,26	56,74
Istria	0,62	1,95	2,97	1,13	2,14	3,89	46,82	53,18
Tirol	0,18	0,64	6,41	3,76	5,76	10,26	49,43	50,57
Vorarlberg	–	0,93	1,85	2,78	2,41	10,18	43,15	56,85
Boemia	0,21	0,94	3,71	2,41	1,91	14,69	49,67	50,33
Moravia	0,23	0,89	3,59	3,32	2,68	11,53	49,85	50,15
Silezia	0,10	0,88	4,12	3,70	1,82	11,88	50,13	49,87
Galiția	0,52	0,73	2,24	1,30	3,37	5,71	49,59	50,41
Bucovina	0,34	0,71	2,18	0,55	3,44	5,82	50,96	49,04
Dalmația	–	0,07	3,21	0,57	1,78	3,99	47,93	52,07

Cert este faptul că numai un anumit număr de persoane beneficiaseră de asistență medicală; astfel, 1 978 în anul 1895 și 1 890 în anul 1896 muriseră de tuberculoză fără a fi spitalizați, iar 51 (în anul 1895) și 62 (în anul 1896) figurează în registrele spitalelor; la 100 de decese din cauza tuberculozei, cele din spitale reprezentau numai 2,6 în anul 1895 și 3,3 în anul 1896³¹.

Provincia	Decese provocate de tuberculoză				Mortalitatea în spitale (la 100 de decese cauzate de tuberculoză)	
	în general		în spitale		1895	1896
	1895	1896	1895	1896		
Austria Inferioară	12 525	11 609	2 963	2 592	23,6	22,3
Austria Superioară	2 377	2 248	175	208	7,4	9,2
Salzburg	478	466	73	57	15,3	12,3
Știria	4 295	4 326	495	532	11,5	12,3
Carintia	922	984	78	97	8,5	9,9
Craina	2 039	2 188	97	98	4,5	4,5
Triest	782	705	375	334	48,0	47,2
Gorizia și Gradisca	779	813	52	46	6,7	6,6
Istria	976	1 108	33	44	3,4	3,9
Tirol	2 183	2 093	199	189	9,1	9,0
Vorarlberg	540	483	20	16	3,7	3,3
Boemia	22 433	21 652	1 820	1 958	8,1	9,0
Moravia	10 358	9 587	505	509	4,9	5,3
Silezia	3 080	2 847	189	191	6,1	6,7
Galiția	24 516	23 620	1 051	1 012	4,3	4,2
Bucovina	1 978	1 890	51	62	2,6	3,3
Dalmația	1 402	1 659	76	82	5,4	4,9
Total	91 663	88 278	8 252	8 027	9,0	9,1

³¹ *Ibidem*, p. 352.

Conform datelor prezentate în cadrul Congresului de la Berlin din anul 1899, în Bucovina, pentru intervalul 1895–1896 erau indicate 1 934 de decese provocate de tuberculoza pulmonară, la care se mai adăugau alte 1 182 din cauza tuberculozei altor organe³². Era o creștere relativă față de anul 1879, când se raportaseră 1 908 de victime (940 de bărbați și 968 de femei)³³. Referentul sanitar al Bucovinei preciza că în anul 1896, 1 899 de persoane au murit din cauza tuberculozei³⁴, apoi în 1897 – 1 725, în 1898 – 1 970, în 1900 – 1 711, în 1902 – 1 816, iar în 1903 – 1 652.³⁵

În pofida acestor cifre, în anul 1896 doctorul Köhler plasa Bucovina pe ultimele locuri în imperiu, după Carniola (Craina), Vorarlberg, Dalmația și Austria Superioară³⁶. Mortalitatea provocată de această maladie era de 2,75% în intervalul 1895–1899 și de 2,33% în 1900–1901³⁷; în cazul tuberculozei pulmonare, la 100 000 de decese, 389 surveniseră în urma infecției și complicațiilor ulterioare între 1875 și 1879, 366 între 1880 și 1884, 347 între 1890 și 1894³⁸, 209 în 1895 și 272 în 1896³⁹.

Provincia	În perioada					În anul	
	1870–1874	1875–1879	1880–1884	1885–1889	1890–1894	1895	1896
Austria Inferioară	547	541	474	567	462	443	406
Austria Superioară	268	315	271	305	312	295	277
Salzburg	252	268	222	268	319	269	259
Știria	342	358	315	348	364	326	327
Carintia	272	318	277	333	313	253	268
Craina	422	405	415	459	490	405	431
Triest	469	545	519	489	484	427	417
Gorizia și Gradisca	323	329	386	424	423	438	361
Istria	324	240	276	297	266	269	339
Tirol	236	245	239	272	274	276	257
Vorarlberg	492	416	419	461	468	400	397
Boemia	375	398	385	437	425	375	357
Moravia	376	404	413	479	461	443	406
Silezia	385	350	363	455	471	487	445
Galiția	297	326	366	394	352	352	334
Bucovina	391	461	388	405	361	209	272
Dalmația	248	241	239	252	269	252	295
Media	358	378	373	419	394	369	352

³² *Bericht über dem Kongress zur Bekämpfung der Tuberkulose als Volkskrankheit*, Berlin, 1899, p. 63.

³³ *Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1879*, K. K. Statistischen Central Commission, Wien, X, 1882, p. 28–29.

³⁴ Citându-l pe M. Rubner, doctorul Felix constata că numărul morților din cauza tuberculozei era în Bucovina „în parte, în anul 1896, 2.121 persoane sau 3.15 din câte 1.000 locuitori”, cf. Iacob Felix, *op. cit.*, p. 152.

³⁵ Octavian Lupu, *op. cit.*, f. 12.

³⁶ *Bericht über dem Kongress zur Bekämpfung der Tuberkulose als Volkskrankheit*, Berlin, 1899, p. 50.

³⁷ Ludwig Teleky, „Sterblichkeit an Tuberkulose in Österreich 1873–1904”, în „Statistische Monatsschrift”, Wien, 1906, p. 198.

³⁸ *Ibidem*, s. 162.

³⁹ Eduard Bratassevič, *op. cit.*, p. 347.

Totuși, în acest tablou intervin două variabile de care trebuie să se țină seama; prima se leagă de numele bolii, diagnosticul dovedindu-se flexibil atâta timp cât în „condicele morților” puteau apărea termeni care aveau sau nu legătură cu tuberculoza; cea de-a doua se referă la constatarea cauzelor morții de către medici, în Bucovina estimându-se că doar 25% din decese erau certificate medical⁴⁰. Într-un clasament întocmit de doctorul Ludwig Teleky, Bucovina se afla pe poziția a treia, după Galiția și Dalmația, cu mult peste medie la nivelul întregului Imperiu austriac⁴¹.

Provincia	Decese necertificate medical (%)	
	1895	1900
Austria de Jos	0,1	0,1
Austria de Sus	0,5	2,2
Salzburg	0,4	2,0
Știria	20,3	18,1
Carintia	31,2	22,8
Craina	64,2	61,5
Gorizia și Gradisca	59,7	55,8
Istria	57,9	55,0
Tirol	8,2	6,4
Vorarlberg	5,5	3,7
Boemia	0,8	1,1
Moravia	5,7	4,8
Silezia	34,4	30,5
Galiția	74,5	73,8
Bucovina	68,2	65,7
Dalmația	71,5	70,2
Total: Austria	33,6	31,7

O asemenea „tradiție” îl determina pe doctorul Vasile Pascal să noteze, în anul 1921, în raportul adresat directorului general al Serviciului Sanitar: „Nu se poate arăta numărul cazurilor produse de aceste boli, căci nimic nu există care să indice o cifră aproape de realitate și nici chiar despre decesele rezultate din aceste epidemii, căci în administrația Bucovinei buletinele de stare civilă sunt încredințate preoților. În fiecare comună, fiecare preot, al fiecărei confesiuni, are situațiunea deceselor și aceasta numai asupra datei și numele decedatului; cum în fiecare comună sunt 4-5-6 confesiuni, există deci 4-5-6 de aceste feluri de registre, după cari cu mare anevoință se pot avea chiar numărul total al deceselor într-o comună”⁴². Ca urmare, transmiterea incorectă sau incompletă a datelor a făcut ca în anul 1895, din 100 de decese cauzate de tuberculoză, 68,2% să fie puse sub semnul întrebării, iar în anul 1900 – 65,7%⁴³. De multe ori, populația numea *oftică* sau *tuberculoză* orice boală manifestată prin tuse însoțită de spută purulentă și lipsa poștei de mâncare, deși se știe că multe afecțiuni ale sistemului respirator sunt însoțite de simptome similare.

⁴⁰ Elisabeth Dietrich-Daum, *op. cit.*, p. 154.

⁴¹ Ludwig Teleky, *op. cit.*, p. 199.

⁴² Vasile Pascal, *Situația serviciului sanitar al Bucovinei în anul 1921*, București, 1921, p. 54.

⁴³ Ludwig Teleky, *op. cit.*, p. 198.

Orașul și suburbiile sale	În intervalul					În anul			
	1870–1874	1871–1879	1880–1884	1885–1889	1890–1894	1895	1896	1897	1898
Stanislau	–	–	–	44,3	41,8	25,0	15,6	15,1	12,4
Asch	–	–	–	18,9	18,3	16,7	17,4	17,2	13,6
Olmütz	–	–	–	61,2	52,9	40,6	46,4	21,6	14,3
Karolinenthal	–	–	–	26,9	30,0	22,4	22,6	20,5	17,7
Kladno	–	–	–	32,3	31,9	31,1	33,2	23,7	17,8
Smichow	–	–	–	39,2	32,1	31,7	28,9	26,0	20,9
Pilsen	–	–	–	45,2	35,2	28,2	30,0	27,3	24,5
Zizkow	–	–	–	44,9	40,7	36,9	33,8	28,4	24,6
Trient	–	–	–	29,7	30,8	30,0	31,5	31,8	25,6
Tarnopol	–	–	–	38,1	41,2	37,8	31,0	32,8	27,1
Cernăuți	39,9	51,7	38,8	41,3	35,8	30,2	32,6	23,6	27,4
Steyr	–	–	–	41,1	30,6	27,9	32,2	31,6	28,0
Gablonz	–	–	–	55,2	54,8	50,5	50,1	41,0	31,9
Brüx	–	–	–	49,8	44,4	50,1	47,9	34,6	34,9
Tarnow	–	–	–	41,2	37,0	35,6	38,4	37,9	36,6
Eger	–	–	–	42,4	45,0	40,3	37,9	46,2	37,9
Iglau	–	–	–	62,8	50,1	41,6	51,2	52,5	38,9
Troppau	55,4	57,8	59,7	60,0	50,7	45,5	49,6	60,8	40,2
Sambor	–	–	–	52,3	51,0	43,1	34,8	43,5	41,5
Viena	76,4	76,5	69,4	58,1	47,6	46,6	48,7	46,4	42,1
Wiener Neustadt	–	–	–	59,3	50,6	46,5	47,5	43,4	42,3
Sternberg	–	–	–	64,7	62,3	58,3	46,0	44,5	43,8
Triest	46,9	54,5	51,9	48,4	42,2	43,0	41,5	45,9	45,2
Görz	–	–	–	63,5	57,4	58,7	47,0	48,8	48,6
Zara	35,8	34,8	34,6	52,8	50,6	51,4	57,7	40,0	49,1
Graz	56,3	72,6	61,3	66,3	56,9	55,4	60,0	49,2	49,3
Reichenberg	–	–	–	73,1	67,9	70,7	68,1	61,4	49,6
Prossnitz	–	–	–	73,7	69,9	67,6	55,9	58,4	50,0
Innsbruck	39,2	51,5	38,9	51,8	45,0	43,9	51,7	38,8	50,1
Warnsdorf	–	–	–	75,0	60,3	61,8	64,5	48,6	50,9
Brünn	104,4	128,4	96,8	83,0	62,8	56,0	55,4	52,1	54,8
Stryj	–	–	–	67,7	67,3	68,6	69,7	67,9	54,8
Praga	92,5	97,2	93,9	78,0	66,0	69,8	63,5	63,5	60,2
Laibach	58,0	61,5	71,1	69,2	69,6	63,1	47,2	65,6	61,1
Klagenfurt	85,0	78,5	74,9	68,0	61,9	52,6	64,3	62,0	61,2
Salzburg	44,2	46,7	31,1	60,7	54,5	54,4	48,4	64,6	62,9
Cracovia	36,9	42,9	48,5	63,2	65,0	71,4	63,9	63,2	63,5
Linz	91,6	99,4	77,5	73,4	62,5	64,5	61,5	62,6	67,5
Lemberg	89,0	91,7	82,6	70,0	65,3	69,1	33,7	68,5	67,5
Media	63,4	69,7	63,8	55,9	53,5	47,4	47,8	46,2	43,8

Spre deosebire de alte provincii din imperiu, unde diferența între mediul urban și cel rural era semnificativă – tuberculoza caracterizând mediului urban – în Bucovina se constată o oarecare uniformizare a cifrelor pentru ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, ca urmare a asocierii bolii cu generalizarea condițiilor insalubre de locuit, a pauperismului, a bolilor pulmonare netratate etc. De exemplu, între anii 1887 și 1890, în Horodnicul de Jos 9,16% din decese erau cauzate de tuberculoză⁴⁴, iar în

⁴⁴ Ecaterina Negruți, Ion Prelipcean, „Date cu privire la evoluția demografică a satului Horodnicul de Jos”, în „«Suceava». Anuarul Muzeului Județean”, nr. 6–7, 1979–1980, p. 261.

Cernăuți, în anul 1895 – 9,28%; procentul avea să crească în anul 1896 la 12,36%⁴⁵. Raportând mortalitatea la 10 000 de locuitori ai capitalei Bucovinei, Bratassevič estima că 23,6 pieriseră de tuberculoză în anul 1897 și 27,4 în anul 1898⁴⁶.

Dacă în situația statistică întocmită de Bratassevič, capitala Bucovinei se plasa în partea inferioară a clasamentului⁴⁷, aceasta putea avea și o altă explicație decât cea a unei stări de sănătate mulțumitoare. La începutul anilor 1900, analiza numărului de îmbolnăviri cu tuberculoză în marile centre urbane din provinciile imperiului austriac i-a întărit lui Teleky convingerea că așezările „aflate în stadiile celei mai rapide dezvoltări și care merită denumirea de orașe industriale prezintă o considerabilă îmbunătățire; Viena, Brunn, Praga, Graz și Linz arătau către o substanțială corecție, în timp ce Lvov, Cracovia, Cernăuți doar o sensibilă ameliorare sau chiar o înrăutățire a stării de lucruri”⁴⁸. În anul 1911, într-un articol publicat în „Czernowitzer Tagblatt”, doctorul Flinker afirma că în anul 1905, în Cernăuți și suburbiile sale, tuberculoza a ucis 127 de bărbați, 85 de femei și 30 de copii de ambele sexe, iar în anul 1910 – 125 de bărbați, 86 de femei și 22 de copii: „Vedem din aceste date că tuberculoza face multe victime în fiecare an și nu se află deloc în declin”⁴⁹.

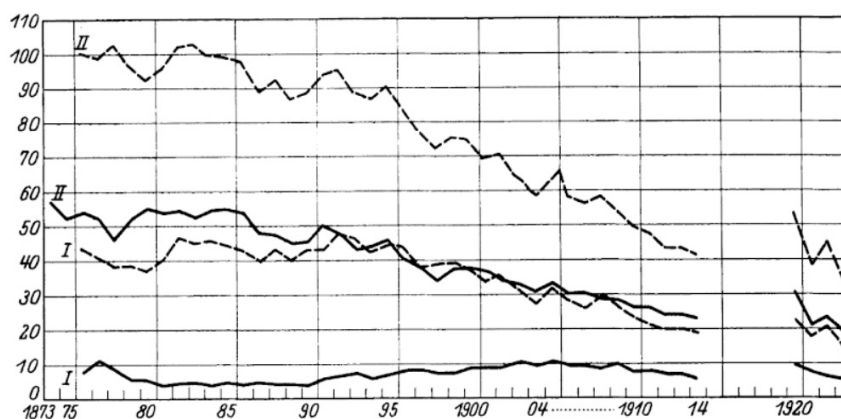

Fig. 1. Viena. Mortalitatea la 10 000 de locuitori.

- I – TBC altor organe
- II – TBC pulmonar
- I --- Boli ale sistemului respirator
- II --- Boli ale sistemului respirator și tuberculoză pulmonară

⁴⁵ Eduard Bratassevič, *op. cit.*, p. 347.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 348.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 347.

⁴⁸ Ernst Gerhard Dresel, Adolf Gottstein, Arthur Schloßmann, Ludwig Teleky et alia, *Wohlfahrtspflege Tuberkulose. Alkohol Geschlechtskrankheiten*, Berlin – Heidelberg, 2013, p. 186–187.

⁴⁹ Dr. Flinker, „Allandstätten”, în „Czernowitzer Tagblatt”, IX, nr. 2530, 30. Juli 1911, p. 4.

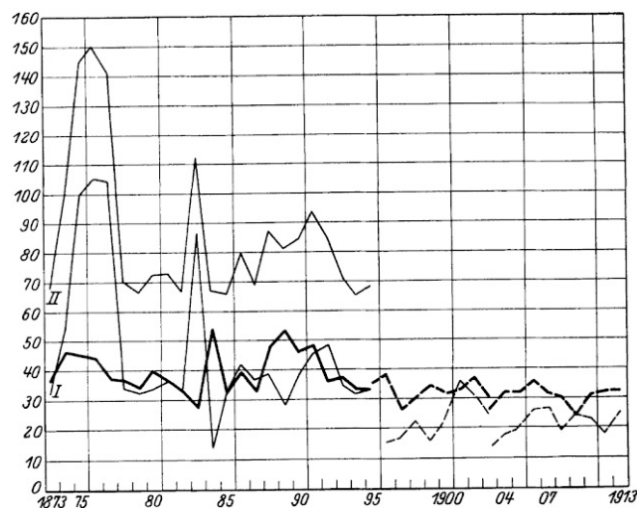

Fig. 2. Cernăuți. Mortalitatea la 10 000 de locuitori.

- _____ de tuberculoză pulmonară
 ----- de tuberculoza altor organe
 I – de boli inflamatorii ale altor organe
 II – de boli inflamatorii ale altor organe și de tuberculoză pulmonară
 ----- de pneumonie

La începutul secolului al XX-lea, o optime din numărul deceselor era pusă pe seama tuberculozei; fără a se preciza numărul îmbolnăvirilor, se făcea public doar numărul celor care au murit din aceasta cauză: 194 în anul 1901, 242 în anul 1902, 192 în anul 1903, 229 în anul 1904 și 235 în anul 1905⁵⁰. În anul 1910, la 1 000 de decese, 70 erau atribuite tuberculozei⁵¹. La rândul său, doctorul Teleky indica, pentru anul 1900, 168 de decese provocate de tuberculoză (nu doar pulmonară!), în anul 1901 – 194, în anul 1902 – 242, în anul 1903 – 192, iar în anul 1904 – 229⁵².

O situație informativă referitoare la cifra pacienților internați în Spitalul Țării din capitala provinciei arăta pentru intervalul 1907–1909 prezența a 941 de persoane diagnosticate cu tuberculoză⁵³. Cu toate că doctorul Phillippowicz ceruse sprijin pentru supravegherea eficientă a bolnavilor, prin adoptarea unor modele care își dovediseră eficacitatea în alte provincii ale imperiului⁵⁴, la începutul anilor 1920, la același spital din Cernăuți, doctorul Pascal semnala, pe de o parte, lipsa „măsurilor

⁵⁰ *Zur Wasserleitungfrage*, în „Bukowinaer Post”, XIII, nr. 1 959, 23. August 1906, p. 3.

⁵¹ *Bukowina*, Handbooks prepared under the direction of the Historical Section of the Foreign Office, nr. 5, London, H. M. Stationery Office, 1920, p. 6.

⁵² Ludwig Teleky, *op. cit.*, p. 199.

⁵³ Octavian Lupu, *op. cit.*, f. 91.

⁵⁴ „Eine Mahnung”, în „Bukowinaer Post”, XII, nr. 1727, 19. Februar 1905, p. 1; „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, 15. Juli 1914, p. 5.

contra tuberculozei”, iar pe de altă parte „conștiința medicală... de loc turburată” de „amestecul”, în pavilionul de contagioși, al bolnavilor cu tuberculoză, variolă, tifos exantematic etc.⁵⁵.

Dincolo însă de constatările făcute de doctorul Pascal la sfârșitul unui război care oricum bulversase întreaga societate, obligând la adoptarea unor strategii temporare, tuberculoza fusese recunoscută în Bucovina drept o „problemă” încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea. În diverse ocazii, medicii avertizau în legătură cu transmiterea bolii, insistând asupra legăturilor dintre aceasta și ereditate, condițiile de locuit, ocupația, alimentația (consumul de alcool și cel de lapte din surse „neverificate” și „neigienice”) ori contactul cu persoanele care o contactaseră deja⁵⁶. Altfel spus, eforturile pentru a împiedica extinderea bolii trebuiau combinate cu cele de prevenție și diagnosticare corectă. Doctorii știau și că cel mai bun remediu împotriva bolilor sociale era alimentația, în spitale aceasta având un rol terapeutic la fel de important ca medicația⁵⁷. În plus, pericolul tuberculozei putea fi depășit prin respectarea unor reguli alimentare și de igienă, căci greaua îngrijire a bolnavului impunea ca „mâncarea să fie la timp și corespunzătoare, așternutul și hainele să fie totdeauna curate, eară odaia să fie bine aerizată și lipsită de ori și ce miroso”⁵⁸.

În 15 septembrie 1902, în concordanță cu deciziile Ministerului Culturii și Educației din Viena, vizând adoptarea de reguli sanitare eficiente în lupta împotriva tuberculozei, în Bucovina a fost introdus un *Regulament general* prin care scuiatul era strict interzis în locurile publice, precum bisericile, teatrele, hotelurile, magazinele, școlile și orfelinatele, spitalele și azilurile, sau în mijloacele de transport de felul trăsurilor, trenurilor sau tramvaielor. Administratorii acestora trebuiau să pună la dispoziția populației un număr suficient recipiente în care o eventuală spută să poată fi colectată și apoi îndepărtată; curățarea și dezinfectarea ulterioară a „scuiătorilor” putea împiedica transmiterea agentului patogen. Se interzicea scuturatul prafului de pe haine sau alte textile pe ferestrele imobilelor expuse la stradă sau în locurile publice. Medicii erau obligați să anunțe autoritățile locale în cazul apariției unui focar de tuberculoză în comunități de felul celor școlare, în internate, pensioane sau mănăstiri, după decesul sau la schimbarea domiciliului unui bolnav de tuberculoză sau dacă observau că indicațiile lor terapeutice sunt ignorate sau încălcate flagrant. Și tot autoritățile locale trebuiau informate de autopsieri atunci când se constata că moartea unui om ar fi fost provocată de tuberculoză. Persoanele afectate de această maladie nu puteau fi angajate în orfeline sau creșe, iar locuințele lor se dezinfectau

⁵⁵ Vasile Pascal, *op. cit.*, p. 7.

⁵⁶ „Zur Bekämpfung der Tuberkulose”, în „Czemowitzer Allgemeine Zeitung”, nr. 3496, 15. Iulie 1914, p. 4–5.

⁵⁷ Doctorul Ilie Piticarul se declarase adeptul proteinoterapiei, apud Vasile Pascal, *op. cit.*, p. 26. În 1935, medicul bucovinean avea să descopere un preparat (denumit *Tuberculoforina-Piticaru*) pe care l-a și utilizat în tratarea tuberculozei, cf. Elena Sajin, „Doctorul Ilie Piticarul”, în „Țara Fagilor”, anul VII, 1998, p. 215.

⁵⁸ „Curățenia casei și a trupului omenesc – povește pentru popor date de Dr. O. G.”, în „Calendar pe 1911”, Cernăuți, 1910, p. 54.

înainte de a fi vândute, la rândul lor noii proprietari fiind datori să igienizeze imobilele achiziționate, potrivit regulilor stabilite pentru fiecare localitate în parte. Nerespectarea acestor prevederi era sancționată cu amendă în cuantum variind de la 2 la 200 de coroane sau cu arest cuprins între 6 ore și 14 zile⁵⁹.

Regulamentul era însoțit de măsuri de „natură generală și specială”, aplicabile pe teritoriul întregii monarhii austriece și adresate nu doar medicilor și oficialităților, ci și cetățenilor care puteau contribui la „dezvoltarea unui comportament igienic corect”⁶⁰. În acest sens, personalul medical era chemat să împiedice răspândirea bolii, supraveghindu-i și tratându-i pe cei care deja o contactaseră și instruindu-i cum să-și protejeze familiile sau vecinii. Doctorii înșiși trebuiau să respecte procedura dezinfectării după fiecare întâlnire cu astfel de pacienți, ferindu-se de contaminare prin contactul cu secrețiile expectorate în timpul consultației prin utilizarea soluțiilor diluate de acid carbolic sau lysol/lysol. Spitalizarea bolnavilor de tuberculoză urma să se facă în spații sau pavilioane special amenajate, luminoase și aerisite, în care dezinfecția și alimentația aveau o prioritate absolută. Autoritățile locale și poliției sanitare li se cerea să asigure curățenia pe străzi și în piețe, controlul produselor animaliere și educării populației în sensul colectării și îndepărtării deșeurilor menajere. Prin intermediul anunțurilor, al broșurilor și prelegerilor publice, cetățenii imperiului trebuiau încurajați să respecte regulile fundamentale de prevenție. Se recomanda evitarea căsătoriei celor diagnosticați cu tuberculoză (mai cu seamă atunci când infecția tuberculoasă se găsea în plină evoluție), iar părinții bolnavi erau datori să urmărească starea de sănătate a copiilor lor, interzicându-li-se mamele să-și alăpteze pruncii la sân. De asemenea, persoanele bolnave erau excluse de la practicarea unor meserii, mai ales atunci când mediul de lucru favoriza transmiterea germenilor. Mulți dintre „tuberculoși sau cei predispuși la tuberculoză” erau sfătuiți să renunțe la „a sta în praf sau umezeală, într-o poziție aplecată ori permanent în șezut” sau la „a atinge și manipula” produse destinate consumului alimentar; o atenție specială se acorda duratei zilei de muncă și condițiilor igienice pentru tinerii din fabrici și ateliere⁶¹.

În pofida bunelor intenții și a măsurilor de civilizație economică și socială, starea de lucruri în domeniul combaterii tuberculozei a rămas una precară la începutul anilor 1900, explicând într-o oarecare măsură întrebarea adresată de doctorul Flinker opiniei publice, în general, și colegilor de breaslă, în mod special: „Suntem neputincioși în fața acestor boli sau avem mijloacele necesare pentru a lupta cu ele și a le reduce din efecte?”. Tonul optimist în care medicul cernăuțean își împărtășea punctul de vedere era motivat, pe de-o parte, de progresele înregistrate în ameliorarea, tratarea și vindecarea tuberculozei, iar pe de altă parte de beneficiile luminii și căldurii, două surse naturale, la îndemâna oricui și care puteau contribui la împiedicarea multiplicării sau chiar la distrugerea virulențelor bacili. De altfel,

⁵⁹ „Bukowiner Pädagogische Blätter”, XXX, Heft 19, 10. Oktober 1902, p. 289–290.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 292.

⁶¹ *Ibidem*, p. 296.

doctorul Flinker plasa „deasupra” și „înaintea” tuturor remediilor „soarele, care cu lumina lui binevenită, eternă, radiantă, susține întreaga viață”⁶². În prezența luminii și a aerului pur, beneficiind de odihnă, hrană și medicație adecvată, bolnavii aveau șansa de a „respira o viață proaspătă”, iar aceasta se putea realiza în așezăminte speciale, precum cel din Alland, perceput ca un adevărat „sanctuar”⁶³. Din păcate, pe teritoriul Bucovinei – „frumoasa noastră țară montană (...), limitată de păduri către nord și deschisă către sud”, după cum o caracteriza Flinker –, nu exista nici măcar un asemenea sanatoriu. Și dacă „cei mai renumiți cercetători și medici au găsit în munca lor de-o viață misiunea de a lupta, prin toate mijloacele, cu această boală”, cu atât mai mult stătea în puterea cetățenilor Bucovinei de a acționa energic în ajutorul semenilor aflați în nevoie, în acord cu versurile din poemul lui Goethe: „Nobil omul să fie, bun, inimos!”⁶⁴

În următorul deceniu, periodicele din Bucovina au continuat să informeze asupra „luptei cu tuberculoza”, subliniind, pe lângă importanța popularizării măsurilor de prevenire a răspândirii bolii, necesitatea strângerii de fonduri, a colectelor publice și a inițiativelor private menite să contribuie la construirea unui sanatoriu⁶⁵. Numai că iresponsabilitatea, lipsa de interes sau „preocuparea de suprafață” a autorităților și organizațiilor caritabile au făcut ca o serie de proiecte să fie tergiversate, iar la altele să se renunțe. Inclusiv acțiunile „Asociației de combatere a tuberculozei” au fost influențate de fluctuațiile în plan economic și politic, în 1913 hotărându-se, „cu inimă grea”, amânarea finanțării unor cheltuieli în domeniul sănătății. Chiar și așa, în ianuarie 1914, Casa asigurărilor de sănătate din districtul Cernăuți a atras atenția asupra reconsiderării incidenței tuberculozei în rândul populației, încurajându-i pe medici să se implice în campaniile de prevenție propuse de membrii asociației⁶⁶.

Cât despre „primul pas făcut cu seriozitate în direcția combaterii tuberculozei”, acesta ar fi fost înregistrat în 3 mai 1914, în cadrul primei Adunări Generale a Asociației⁶⁷. Ca urmare a solicitării doctorului Luttinger, medicii primeau locuri în consiliul de conducere și dreptul de a vota. Participarea lor la dezbateri și la luarea deciziilor – salutată în majoritatea notelor și articolelor publicate în presa vremii – era și o dovadă de responsabilitate civică, în pofida faptului că, într-un clasament la

⁶² Dr. Flinker, *op. cit.*, p. 4.

⁶³ În mai 1884, comitetul Colegiului Medicilor din Viena a adresat guvernului austriac o cerere în vederea deschiderii unui sanatoriu destinat bolnavilor de tuberculoză din capitala imperiului. Deși autoritățile au trecut-o cu vederea, invocând cheltuielile prea mari, asociația *Heilanstalt Alland* a construit, din fonduri proprii, primul așezământ de acest fel în Austria Inferioară reușind, în pofida obstacolelor de tot felul, să-l eficientizeze după 1900, la aproape 10 ani de la inaugurare, cf. Karl Von Ruck, Silvio Von Ruck, *Studies in Immunization Against Tuberculosis*, New York, 1916, p. 5.

⁶⁴ Referire la poemul lui Johann Wolfgang von Goethe, *Das Göttliche* (1783): „Edel sei der Mensch/Hilfreich und gut!”, cf. Dr. Flinker, *op. cit.*, p. 4.

⁶⁵ În sanatoriul doctorului Poras din Solca nu erau primite nici persoanele cu tuberculoză în stare avansată și nici cele cu afecțiuni psihice, cf. „Bukowinaer Post”, 22. Juni 1905, p. 6.

⁶⁶ „Die Bekämpfung der Tuberkulose”, în „Der Volksfreund”, II, nr. 185, 3. Mai 1914, p. 3.

⁶⁷ Moris Fuhrmann, „Verein zur Bekämpfung der Tuberkulose in der Bukowina”, în „Czernowitzer Tagblatt”, XII, nr. 3 442, 9. Mai 1914, p. 4.

nivelul imperiului, Bucovina se plasa pe ultimele poziții, cu un număr insuficient de medici și spitale, dar cu un cost ridicat al serviciilor medicale. În timpul lucrărilor Adunării, discuțiile au vizat deschiderea unui „centru de sănătate” în împrejurimile orașului Cernăuți, de a cărei administrare să se ocupe membrii asociației. Prevăzut cu cel puțin 100 de paturi și dispunând de personal medical propriu, sanatoriul ar fi asigurat nu doar tratamentul bolnavilor aflați deja în evidența Spitalului Central din Cernăuți, ci și al celor din alte spitale din Bucovina (deși exista pericolul supra-aglomerării care confruntase cele două celebre stabilimente din Austria, Alland și Hörgas). Pentru o asemenea investiție, costurile aproximative se ridicau la jumătate de milion de coroane, urmând ca amortizarea împrumutului să se facă din banii alocați de autoritățile centrale, provinciale și locale, și din donații și colecte publice. Urgentarea lucrărilor era motivată de gradul ridicat al îmbolnăvirilor și de evoluția rapidă a bolii. Potrivit rapoartelor adresate de doctorul Luttinger conducerii Casei Asigurărilor de Sănătate, sărăcia și nepăsarea, lipsa de igienă și alimentația precară explicau creșterea numărului de decese provocate de tuberculoză. Astfel, documentele medicale oficiale indicau că în Bucovina și-au pierdut viața în anul 1904 – 1 643 de persoane, în 1905 – 1 848 de persoane, în 1906 – 1 750 de persoane, în 1907 – 1 699 de persoane, în 1908 – 1 582 de persoane, iar în 1909 – 1 562 de persoane. În total, 9 091 de oameni pieriseră din cauza tuberculozei în doar șase ani, dintre aceștia, 1 453 fiind locuitori ai orașului Cernăuți⁶⁸.

Asemenea doctorilor, în „lupta contra tuberculozei” un rol important le revenea celor ce urmau să activeze în așa-zisele „unități auxiliare” ale sanatoriului: „voluntarele, femei generoase care își asumă sarcina de onoare a cauzei umanitare”⁶⁹. Misiunea acestor „samaritene” era de a vizita pacienții („la pat”, în timpul spitalizării și „la domiciliu”, după externare), urmărind modul în care sunt respectate măsurile de igienă a corpului și locuinței, relația cu membrii familiilor lor și problemele care îi confruntă. Pentru că fiecare caz era de interes, rapoartele întocmite în urma vizitelor puteau oferi, la rândul lor, informații legate de un potențial pericol de transmitere a bolii sau de absența riscului de infectare. Alături de aceste voluntare, era nevoie de personal angajat în salubritatea încăperilor, pentru dezinfectarea și spălarea lenjeriei sau pentru îngrijirea copiilor proveniți din medii expuse infecției cu bacilii tuberculozei. În plus, trebuiau cooptați reprezentanți ai administrației locale, funcționari, juriști, preoți și educatori, aceștia din urmă fiind datori să-și instruiască elevii cu ajutorul materialelor adecvate vârstei, al fotografiilor sau în timpul drumețiilor. Învățarea „catehismului profilaxiei tuberculozei” asigura transformarea copiilor în „cei mai vocali apostoli ai acestei doctrine”, spre folosul lor și al celor din jur⁷⁰.

Din nefericire, izbucnirea Marelui Război a oprit toate planurile de construire a sanatoriului, iar „lupta cu tuberculoza” a rămas într-un plan secund, în grija exclusivă a medicilor. Într-un articol despre *Popoarele Austriei* apărut în numărul

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ Dr. Max Wittner, „Fursorgestellen”, „Czemowitzer Tagblatt”, XII, nr. 3454, 24 Mai 1914, p. 2.

⁷⁰ *Ibidem*.

din vara anului 1918 al revistei „Geographical Review”, B. C. Wallis prezenta un nou clasament al mortalității prin tuberculoză pulmonară la nivelul provinciilor Imperiului austriac, insistând asupra factorului geografic favorabil contactării și evoluției bolii⁷¹.

Provincia	Procentul deceselor survenite din cauza	
	tuberculozei	inflamației pulmonare
Austria Inferioară	16	9
Austria Superioară	11	6
Salzburg	11	8
Știria	12	7
Carintia	11	8
Carniola	15	7
Trieste	19	14
Görizia	14	7
Istria	13	8
Tirol	12	9
Vorarlberg	18	7
Boemia	17	7
Moravia	17	10
Silezia	17	9
Galiția	12	13
Bucovina	8	9
Dalmația	12	5
Total	14	9

În ceea ce privește Bucovina, la șase ani de la inițiativa „Asociației” și după tot atâția de confruntare cu mizeria, foamea și epidemiile de tot felul, tuberculoza și-a păstrat statutul de redevabil adversar, în stare să alimenteze sentimentul de nesiguranță chiar în interiorul spitalelor. În urma „cercetării serviciului sanitar al Bucovinei” – inspecție întreprinsă în anul 1920, cu scopul „unificării acestui serviciu, potrivit legii în vigoare” – doctorul Pascal constata cu amărăciune: „Este absolut necesar de aranjat ceva în chestia tuberculozei în Bucovina. Contra acestei boli nici aici nu este absolut nimic de făcut. Tuberculoza se întâlnește pretutindeni: la serviciul de medicină internă, la chirurgie, la dermatologie și dacă pare că este prea avansată o dă la „contagioși”. Așa, spre exemplu, când spitalul de contagioși gema de variolă și tifos exantematic, nu s-a găsit alt loc de ospitalizare a lui Iosif Butrog, a lui Hamsidel Iosef, a Elenei Schowska etc., bolnavi de tuberculoză pulmonară care le-a produs moartea în primele luni ale anului curent, decât la pavilionul de izolare pentru boli epidemice”⁷². Era deopotrivă o tristă concluzie asupra relativului succes în lupta cu „dușmanul invizibil”, dar și o provocare la acțiune medicală și socială, mai intensă și mai convingătoare.

⁷¹ B. C. Wallis, „The Peoples of Austria”, în „Geographical Review”, vol. 6, no. 1, July 1918, p. 59.

⁷² Vasile Pascal, *op. cit.*, p. 18.

ROMÂNI BUCOVINENI REFUGIAȚI ÎN ROMÂNIA ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL ÎN DOCUMENTE AUSTRIECE

LIGIA-MARIA FODOR

Bukovinian Refugees in Romania During the First World War in Austrian Documents

(Abstract)

The outbreak of the First World War in 1914 had profound implications for Bukovina, one of the provinces of the Habsburg Empire. During the first international conflagration, when the national movement was booming, the Bukovinian Romanians continued to assert their identity and fought for their ideal: the union of Bukovina with the Kingdom of Romania. In this context, many Bukovinian Romanians (teachers, bankers and postal workers, doctors, engineers, priests, judges, lawyers, notaries, sellers, carpenters, students and secondary school pupils) fled to Romania with the hope of a better living. There they disputed the Habsburg monarchy's governance policy, they publicized its negative repercussions on the Romanians and expressed their views on the union. As a result, the authorities in Bukovina decided to terminate the working relationship for refugees in Romania, to suspend remunerations and pensions, and even to prosecute the refugees for high treason.

Keywords: Bukovinian refugees, First World War, Austrian documents, Romanian Kingdom, national movement, union.

Bucovina, una dintre provinciile monarhiei habsburgice la momentul declanșării Primului Război Mondial în anul 1914, a fost afectată în mod direct în timpul acestei conflagrații, pentru că acest teritoriu a fost ocupat de trei ori de trupele rusești¹.

¹ Bucovina a fost ocupată de armata rusă în trei perioade: 2 septembrie – jumătatea lunii octombrie 1914, 27 noiembrie 1914 – jumătatea lunii februarie 1915, 18 iunie 1916–2 august 1917; Arhivele Militare Naționale Române, Fond *Marele Stat Major*, secția „Studii Istorice”, dosar nr. 835, f. 3; apud Alexandrina Cuțui, *Clerul ortodox bucovinean și Marea Unire*, București, Editura Militară, 2018, p. 264; Constantin Ungureanu, *Școlile secundare din Bucovina (1808–1918)*, f.e., Chișinău, 2016, p. 129; Peter Christof, „Schiță istorică a institutului”, în „Anuarul I al Liceului statului nr. II în Cernăuți pe anul 1921–1922 cu o schiță istorică a institutului de la 1914/15 – 1920/21”, 1922, p. 2 ; apud Ligia-Maria Fodor, *Învățământul secundar în Bucovina (1861–1918)*, București, Editura Etnologică, 2014, p. 80.

În aceste împrejurări, activitatea instituțiilor bucovinene a fost suspendată în nenumărate rânduri, guvernul de la Cernăuți a fost nevoit să se mute la Vatra Dornei, iar o parte dintre direcțiile guvernului au funcționat la Cluj, Praga și Stanislau².

Obiectivul studiului îl constituie prezentarea unor informații referitoare la românii bucovineni refugiați în România, în timpul Primului Război Mondial, așa cum sunt reflectate în documentele austriece. În acest sens, au fost valorificate documente existente în Fondul *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei*, care se află în administrarea Serviciului Arhive Naționale Istorice Centrale București³.

În timpul conflagrației mondiale, românii bucovineni au continuat să-și afirme identitatea națională și au militat pentru idealul lor, de unire a Bucovinei cu Regatul României. În acest context, mulți bucovineni de etnie română s-au refugiat în România, unde au participat la diferite manifestări publice, au publicat articole în ziarele românești, în care și-au exprimat doleanța privind unirea, îngrijorarea față de poziția de neutralitate a României și au criticat aspru politica guvernului austriac față de românii din Bucovina.

În 15 martie 1915, în Duminica Floriilor, a avut loc Congresul românilor bucovineni și transilvăneni la Ateneul Român din București la inițiativa profesorului universitar Simion Mândrescu; la acest eveniment mulți participanți s-au îmbrăcat în costumul național sau au purtat la butonieră cocardă tricoloră⁴; în după-amiaza aceleiași zile s-a desfășurat în Sala Dacia întrunirea publică a românilor. În cadrul acestor manifestări au ținut discursuri și românii bucovineni, Emilian Slușanschi, avocat, și Ion Grămadă, fost suplinitor la Gimnaziul de Stat III din Cernăuți, care au fost publicate ulterior în ziarul românesc „Universul” din 17 martie 1915. Despre acțiunile antiaustriece ale românilor bucovineni în România aveau cunoștință și autoritățile din Bucovina, așa cum reiese dintr-un raport al guvernatorului Bucovinei, Rudolf Meran, transmis în 5 aprilie 1915 miniștrilor de Interne și Culte și Învățământ de la Viena⁵.

Emilian Slușanschi, avocat din Storojineț, a prezentat contextul în urma căruia Bucovina a fost integrată monarhiei austriece și evoluția acestei provincii pe durata a 140 de ani, subliniind faptul că regimul administrației militare nu a fost unul aspru pentru români și că integrarea Bucovinei în Galiția începând cu anul

² Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale București (în continuare se va cita S.A.N.I.C.), Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa I, dosar nr. 14, f. 1–8, 14, 16, 18, 21, 25; dr. Euseb Popovici, *Din istoricul Liceului Ștefan cel Mare din Suceava (1860–1935)*, Suceava, Editura Societății Școala Română, 1935, p. 118; Ligia-Maria Fodor, *op. cit.*, p. 121.

³ Acest fond arhivistic a fost preluat de către Arhivele Statului din România de la Arhiva de Stat din Viena în baza tratatului încheiat între Republica Austria și România, în 5 octombrie 1921, și cuprinde documente referitoare la provincia Bucovina, care au fost create și primite de ministerele de la Viena.

⁴ Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale, Fond *Teodor Bălan*, pachet V, document nr. 37, f. 1; vezi Anexa nr. 1; „Congresul românilor de peste hotare. La Ateneu. Chestiunea românilor din Bucovina. Expunerea d-lui dr. Emilian Slușanschi”, în „Universul”, anul XXXIII, nr. 75, 17 martie 1915, p. 1.

⁵ S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 39–40; vezi Anexa nr. 2.

1786 a fost „în defavoarea elementului românesc”, determinând creșterea numărului de ruteni și că: „Și astăzi, elementul românesc din Bucovina e în majoritate. Pe hârtie însă suntem mereu reduși ca număr spre a fi reduși și ca forță. (...) Ceea ce e sigur însă e că Bucovina, de vreo câteva sute de ani, moare; ea moare încet, dar sigur”⁶. De asemenea, Slușanschi declara că: „În ce privește școala, guvernării împărătești au găsit un domeniu vast în care au putut tăia în carne vie, nedreptățind în mod scandalos interesele și drepturile populației românești. Universitatea din Cernăuți e un focar de propagare a ideii dominației germanice”⁷. În discursul său, Emilian Slușanschi își exprima regretul că România a adoptat poziția de menținere a neutralității, considerând că era benefică intrarea în război de partea Antantei pentru a acționa în vederea eliberării și încorporării spațiului bucovinean: „Vestea că România merge cu puterile centrale a făcut totuși pe flăcăii noștri să lupte cu desnădejde, făcând minuni de vitejie... Stăpânirea austriacă se pare că a înțeles că-i va scăpa Bucovina. De aceea poate a spus faimosul Fischer: „Deșartă am luat Bucovina, deșartă o vom da”. Bucovina e pustiită însă, și moartea se întinde pretutindeni. Suntem – noi românii de acolo – pe patul morții. O singură operațiune ne-ar putea scăpa de la moarte. Operațiunea ar putea-o face numai dorobanțul român, care ar desființa hotarul care ne desparte de patria liberă. Spunând acestea îmi fac o datorie de bun român și nimic mai mult. Rămășițele celui mai mare domn român dorm la Putna; ele nu vor avea odihnă până când nu vor simți că odihnesc în pământ românesc”⁸.

În discursul ținut în data de 15 martie 1915, la întrunirea publică a românilor, care a avut loc la Sala Dacia, profesorul Ion Grămadă a informat auditorul despre situația dificilă a românilor din Bucovina, care erau persecutați de autorități: „Ce căutăm noi bucovinenii aici?... Venim să distrugem legenda falsă, că ne-am fi bucurat de unele libertăți. Statul ne-a luat cu forța biserica și școala, nelăsându-ne nici un strop de libertate și autonomie. În actualul războiu, nu e țară care să fi suferit ca noi, bucovinenii. Ancheta făcută în Bucovina a constatat orori oribile. (...) Dar unde e ancheta, făcută de guvernul austriac, pentru constatarea ororilor făptuite aici, de la luarea Bucovinei. În incinta tribunalului din Cernăuți s-au ridicat două spânzurători, cari aveau de lucru zi și noapte, plătindu-se căilor câte 5 coroane de muncă. Aici s-a pornit prigoana împotriva intelectualilor, mai ales împotriva popilor, și aceasta mai ales după retragerea rușilor. În anul 1914, s-a înființat pedeapsa straiului – bătaie cu varga sau cu patul puștilor pe trupul gol – bărbați și femei, în timp ce tobele sunau, ca să acopere strigătele nenorociților. Noi am venit să acuzăm pe austrieci pentru toate grozăviile contra noastră. Sunt cu noi toți cei căzuți, spânzurați, omorâți cari cer răzbunare. (...) Dacă armata română nu vine în Bucovina să ne scape, vom răăci ca pribegii. (...) Suntem crucificați și de nu veți veni să ne scăpați

⁶ *Ibidem*, f. 42; „Congresul românilor de peste hotare...”, p. 1.

⁷ *Ibidem*.

⁸ S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 43; „Congresul românilor de peste hotare...”, p. 1.

vă vom întreba murind: Fraților, de ce nu veniți? Să vie mai de grabă armata română, prea e grea crucea, n-o mai putem duce. Aceasta e nădejdea bucovinenilor”⁹.

De asemenea, preotul Lazăr Gherman, conferențiar la Universitatea din Cernăuți, care s-a refugiat din Bucovina și a fost numit de Legația Rusă preot la Biserica Rusă din București, a participat la Congresul românilor de la București, din 15 martie 1915¹⁰. „Preotul Gherman, fost profesor la Facultatea de Teologie din Cernăuți, a arătat cât de mult a fost mișcat de înălțătoarea manifestație din cursul zilei <15 martie 1915>. În această zi în care biserica sărbătorește intrarea lui Hristos în Ierusalim a intrat în București cel mai mare gând care a luminat sufletul românismului. E o datorie de conștiință pentru fiecare român să conlucreze la realizarea marelui scop al unității naționale. În această mare operă avem datoria să fim sinceri. Oamenii cari una vorbesc și alta cred sunt elementele cele mai nenorocite și mai primejdioase. Jertfe mari sunt de trebuință pentru realizarea marelui nostru ideal”¹¹. Acesta a fost prezent, de asemenea, la adunarea populară organizată în data de 7 noiembrie 1915, la Galați, de „Federația unionistă” coordonată de Filipescu și Tache Ionescu și la adunarea refugiaților ardeleni și bucovineni, din 9 noiembrie 1915, care a avut loc la Sala Dacia din București, prilej cu care și-a manifestat simpatia pentru ruși și a criticat politica guvernului austriac¹². Drept urmare prin ordinul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii nr. 30873 din 31 octombrie 1915 s-a propus suspendarea remunerației și punerea sub acuzare a lui Lazăr Gherman pentru înaltă trădare¹³.

Emilian Slușanschi a publicat și în ziarul „Adevărul” o serie de articole, „Ancheta din Bucovina – un protest și Răpirea Bucovinei. 140 ani se împlinesc azi”, în care a semnalat situația grea a românilor din Bucovina și a susținut necesitatea unirii cu România: „Gloanțele și spânzurătoarea au fost mijloace de guvernare, și un număr nesfârșit de victime au încoronat opera de îngrijire împărătească pentru trădătorii de valahi. (...) Destul cu Austria, înapoi la România!”¹⁴; Austria „ne-a luat avutul, ne-a luat datinile, ne-a luat limba, ne ia în fine și viața. Toate le-am suferit și am răbdat, însă azi firul răbdării s-a rupt. Peste cadavrul Austriei s-a ridicat movila păcatelor ei, iar deasupra acestei movile se ridică mândră și strălucitoare crucea de mântuire a neamului nostru. Fie ca ziua nefastă de 25 Aprilie 1775 să facă loc unei zile fericite, unei zile de libertate și desrobire: 25 Aprilie 1915”¹⁵.

⁹ „Marea întrunire din sala Dacia. Cuvântarea d-lui Ion Grămadă”, în „Universul”, anul XXXIII, nr. 75, 17 martie 1915, p. 1.

¹⁰ S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 55.

¹¹ „Banchetul”, în „Universul”, anul XXXIII, nr. 75, 17 martie 1915, p. 2.

¹² „Întrunirea de ieri – ardelenii manifestează la legația rusească”, în „Steagul” (organ al Partidului Conservator), București, anul II, nr. 266, 10 noiembrie 1915, p. 2.

¹³ S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 109–110, 113–114.

¹⁴ Dr. Em. Slușanschi, *Ancheta din Bucovina – Un protest*, în „Adevărul”, București, anul XXVIII, nr. 10 065, 20 martie 1915, p. 1.

¹⁵ Idem, „Răpirea Bucovinei. 140 ani se împlinesc azi”, în „Adevărul”, anul XXVIII, nr. 10 098, 25 aprilie 1915, p. 1.

În perioada 1914–1916 s-a constatat o creștere considerabilă a numărului de persoane de etnie română din Bucovina care s-au refugiat în România. Printre persoanele refugiate în România se aflau cadre didactice din învățământul primar, secundar și universitar, funcționari bancari și poștali, medici, ingineri, preoți, judecători, polițiști, jandarmi, avocați, notari, vânzători, tâmplari, studenți și elevi de la școlile secundare. Potrivit raportului guvernatorului Bucovinei, Rudolf Meran, din 19 martie 1916, se refugiaseră în România între 250 și 300 persoane¹⁶; în acest sens, au fost întocmite tabele nominale cuprinzând persoanele refugiate în România. Printre acestea erau menționați: prof. univ. dr. Ion Nistor, membru corespondent al Academiei Române, împreună cu soția sa (inițial, s-a stabilit la Iași și, ulterior, s-a mutat la București, Str. Polizu nr. 22)¹⁷, George Tofan¹⁸, profesor la Institutul de formare a învățătorilor și învățătoarelor din Cernăuți (la București și Balcic) și dr. Ion Grămadă, suplinitor la Gimnaziul de Stat III din Cernăuți (la București), profesorul Emanuel Iliuț de la Gimnaziul Greco-Oriental din Suceava, profesorii Vasile Greciuc (la Constanța), Dimitrie Logigan (la Târgoviște), dr. Dimitrie Marmeliuc, Ioan Forgaci și Mihai Ieșan (la Mănăstirea Neamț), Mihai Baciuc (la Bazargic), Alexandru Bocănețu, văduva prof. univ. Găină, Victoria Găină (în iulie 1914 la Târgu Ocna), avocatul Teodor Stefanelli¹⁹, pensionar, împreună cu soția sa, Emilie, născută Bellio (la Dolhasca), preotul Lazăr Gherman (la București), funcționarul poștal, Alexander Popescul (la 1 septembrie 1914 la Broscăuți cu familia și, ulterior, din cauza invaziei ruse s-a mutat la Târgu Ocna la fiul său, care era directorul Salinei)²⁰, elevii Aurel Hutu, fiul primarului din Câmpulung, George Hutu, și Anibal Grigorovici, fiul consilierului financiar, dr. Epaminondas Grigorovici²¹.

¹⁶ S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 86–88, 127–129, 134–147; vezi Anexa nr. 3; documentul a fost parțial redat în studiul meu, „Mărturii documentare privind școlile bucovinene în timpul Primului Război Mondial”, în *Bucovina în Primul Război Mondial. Studii și documente* (coord. Rodica Jugrin), seria Centenarium, colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (46), seria „Documente” (4), București, Editura Academiei Române, 2018, p. 252–264.

¹⁷ Profesorul Ion Nistor a fost numit suplinitor la catedra vacantă de Istoria românilor din cadrul Facultății de Litere; Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale, Fond *Universitatea „Al. I. Cuza” – Iași*, secția „Cancelaria rectorului”, colecția Microfilme, rola 84–85, c. 243; apud Alexandrina Cuțui, *op. cit.*, p. 273.

¹⁸ George Tofan a publicat în zierele românești, în care și-a exprimat, în numele Guvernului român, dorința de a-i primi pe profesorii imigranți români din Bucovina; Tofan a fost acuzat de înaltă trădare în 1916 de Procuratura Militară din Viena; S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul de Interne*, mapa 98, dosar nr. 2, f. 107–108.

¹⁹ *Ibidem*, f. 42; avocatului Stefanelli i s-a sîstat acordarea pensiei; fiul acestuia, Aurel Stefanelli, a fost declarat dezertor; acesta a activat ca locotenent la Iași și a locuit în casa primarului din Iași, Matei Cantacuzino.

²⁰ S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 58–71, 90–125, 127–130.

²¹ Dr. Epaminondas Grigorovici, consilier financiar, a fost obligat să se pensioneze din motive disciplinare; fiul acestuia, Anibal, s-a refugiat în România imediat după declanșarea războiului, în anul 1914 (avea vârsta de 17 ani, abia în anul 1915 urmînd să aibă calitatea de înrolare), a solicitat cetățenia română și s-a înscris la Academia Militară din București; acesta a fost înrolat în anul 1916, ca locotenent în armata română, și a luptat împotriva monarhiei austriece. S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul de Interne*, mapa 98, dosar nr. 2, f. 67–75.

Pentru persoanele refugiate, guvernatorul Bucovinei a propus încetarea raportului de serviciu, suspendarea remunerației și a pensiilor, precum și punerea sub acuzare pentru înaltă trădare a celor care au dezertat (de exemplu: Georg Cojocariu, Anton Popovici, George Tofan, Ioan Onciul, Aurel Stefanelli ș.a.)²². Autoritățile bucovinene considerau că motivele principale care i-au determinat pe românii bucovineni să se refugieze în România au fost următoarele: teama de război, speranța pentru un trai mai bun, convingerile șoviniste, manipularea elevilor de către profesori (la școlile secundare cu predare în limba română elevii au fost educați în spirit național, nu patriotic; mulți elevi bucovineni refugiați în România s-au înscris la școlile de cadeți) și sprijinul guvernului român acordat imigranților bucovineni de a se angaja în România²³.

Gavril Rotariu, învățător din Câmpulung, cunoscut ca poet și jurnalist sub numele G. Rotica²⁴, s-a refugiat în România unde a publicat o serie de articole în care deplângea soarta grea a țăranilor bucovineni care au fost nevoiți să-și abandoneze casele, îndemnându-i pe marii proprietari din România să-i angajeze: „Acești patru nefericiți n-au venit ca să sporească numărul refugiaților sprijiniți de caritatea românească, ci ca să afle pentru brațele lor harnice oamenii care au nevoie de ele”²⁵; „Dacă am ști că România are să stea pe loc până la sfârșit, azi ne-am duce toți înapoi. Nu-i prea târziu ca să ne întoarcem... Poate scăpăm cu viață și atunci ne întoarcem iar la gospodăriile noastre...”²⁶.

Mulți români bucovineni s-au stabilit în România, în județul Iași, unde pentru o anumită perioadă au beneficiat de ajutoare din partea statului român. Numărul mare al refugiaților a determinat autoritățile române să-i repartizeze să desfășoare anumite activități fie în mediul urban, fie în cel rural²⁷.

Refugiații ardeleni și bucovineni aflați la Iași au primit cu bucurie intrarea României în război, în 15/28 august 1916, de partea puterilor Antantei; în acest sens, în 1 septembrie 1916, un grup de refugiați, alcătuit din Vasile Lucaciu, Ioan Nistor, Octavian C. Tăslăuanu, Iorgu Toma, Dimitrie Marmeliuc, Onisifor Ghibu și Vasile Osvadă a trimis un memoriu Consiliului de Miniștri, prin care au solicitat organizarea regimentelor de voluntari „care să se compună din foști soldați români ai armatei Austro-Ungare veniți în România în cursul războiului și din prizonierii români din Rusia, care vor trebui aduși în România”. Autoritățile române au avut o atitudine rezervată față de acest memoriu²⁸.

²² *Ibidem*, f. 54; S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 86–88, 127–129, 134–147.

²³ S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 86–88, 127–129, 134–147.

²⁴ *Ibidem*, f. 129, 136, 142.

²⁵ G. Rotica, *Patru gospodari din Bucovina*, în „Naționalul” (ziar național liberal), București, anul I, nr. 57, 25 ianuarie 1916, p. 3.

²⁶ Idem, „Patru musafiri din Bucovina – Ce mi-au povestit ei”, în „Naționalul” (ziar național liberal), anul I, nr. 64, 1 februarie 1916, p. 1.

²⁷ Alexandrina Cuțui, *op. cit.*, p. 273.

²⁸ Constantin I. Stan, Doru E. Goron, „Contribuții aduse de voluntarii români transilvăneni și bucovineni la realizarea unității naționale românești (1916–1918)”, în „Acta Musei Porolissensis”, Zalău, XI, 1987, p. 332; apud Oct. C. Tăslăuanu, *Sub flamurile naționale. Note, documente din războiul de întregire a neamului*, I, Sighișoara, f.a., p. 195–202.

Concluzionând, se poate constata că în timpul Primului Război Mondial mulți bucovineni de etnie română s-au refugiat în România cu speranța unui trai mai bun; aceștia au continuat să-și afirme identitatea națională și au militat pentru idealul acestora, de unire a Bucovinei cu Regatul României, și să acționeze pentru îndeplinirea acestui deziderat. În acest sens, au participat la diferite manifestări publice, au publicat articole în ziarele românești, în care și-au exprimat dorința de unire cu România, îngrijorarea față de poziția de neutralitate a României și au contestat politica de guvernare a monarhiei habsburgice și repercusiunile negative ale acesteia asupra populației românești din Bucovina.

Anexa nr. 1

1915 martie, București. Apelul către locuitorii din București de a participa la Congresul românilor bucovineni și transilvăneni

Sursa: Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale, Fond *Teodor Bălan*, pachet V, document nr. 37, f. 1.

Anexa nr. 2

1915 aprilie 5, Vatra Dornei. Adresa guvernatorului Bucovinei, Rudolf Meran, către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii prin care se înainta raportul transmis Ministerului de Interne referitor la acțiunile antiaustriece ale românilor bucovineni refugiați în România

Abschrift

Der k. k. Landespräsident im Herzogtume Bukowina

Z(ah)l 1828/D. Präs(entatum)

Antiössterreichische Agitationen Bukow(iner) und Siebenbürger Rumänen in Rumänien

Dorna-Watra, am 5. April 1915

An Seine Exzellenz
den Herrn k. k. Ministerpräsidenten
den Herrn k. k. Minister des Innern in Wien.

Die „Liga culturală“ und der Bund der Bukow(iner) und Siebenbürger Rumänen, bestehend aus...²⁹. Personen, welche sich in Rumänien aufhalten, beschäftigt sich damit, ein Dossier über die angebliche gute Behandlung der Bukow(iner) Rumänen seitens der Russen während der Invasion, sowie über angebliche Greuelthaten der österreichischen Truppen an Bukow(iner) Rumänen und des „Martyrium“ der Rumänen unter österreichischer Herrschaft herauszugeben und als Agitationsmittel gegen die Monarchie zu benützen.

Diesem Bünde sollen von Bukow(iner) Rumänen angehören:

Dr. Emilian Slusanschi, Advokat aus Storozynetz, Konstantin Zoppa aus Czernowitz (ehemaliger Redakteur Professor Georg Tofan aus Czernowitz, Professor Vasile Strachina aus Radautz und ein gewisser Ladu, Maler aus Czernowitz).

Slusanschi, Zoppa und Tofan, dessen Gehalt bereits vor längerer Zeit eingestellt wurde, sind mir als antiösterreichische Agitatoren bereits bekannt.

Ueber Strachina's angebliche Agitation sind Erhebungen im Zuge.

Dieser Bund soll unter den Rumänen in der Bukowina eine Anzahl von Berichterstatern besitzen. Nach hierämtlicher Anschauung dürfte die Anzahl derselben klein sein; ein von einem Konfidenten der K-Stelle in Gurahumora vorgelegte 25 Namen enthaltendes Verzeichnis kann schon mit Rücksicht auf die Aufzählung einiger Personen, die an derartigen Umtrieben nicht beteiligt sein können, keinen Anspruch auf Verlässlichkeit erheben.

²⁹ În text nu este menționat numărul persoanelor

Bei einem letztthin im Bukarester Athäneum abgehaltenen Kongresse Bukow(iner) und Siebenbürger Rumänen, bei welchem auch der sattsam bekannte ehemalige Gymnasialsupplent Gramada gesprochen hat, hielt Slusanschi die in den rumänischen Zeitungen „Dimineața“³⁰ und „Universul“³¹. wiedergegebene in Abschrift mitfolgende Rede.

Slusanschi wurde dem Feldgerichte in Radautz angezeigt.

Ein Auszug eines vom Polizeidirektor in Czernowitz im Gegenstande erstatteten Berichtes, sowie die Abschrift einer die Situation in Rumänien beleuchtenden Zuschrift der K-Stelle folgen mit.

Die Maßnahmen, welche ich treffe, sind:

- 1) Veranlassung der Rückberufung der etwa noch in Rumänien sich aufhaltenden Staatsbediensteten, Mittel- und Volksschullehrer;
- 2) Erschwerung, beziehungsweise Verhinderung des Grenzübertrittes hinsichtlich jener Personen, welchen eine Beteiligung an diesen Umtrieben nachgesagt wird;
- 3) Erhebungen hinsichtlich der angeblichen Berichterstatte des Bundes in der Bukowina.
- 4) Genaue Ueberwachung der Correspondenz der verdächtigen Personen.

Dieser Bericht ergeht an den Herrn Ministerpräsidenten, Herrn Minister des Innern, in Abschrift an den Herrn Minister für Kultus und Unterricht und an das Kriegsüberwachungsamt.

Der k. k. Landespräsident im Herzogtume Bukowina

Z(ah)l 1828/D. Präs(entatum)

Antiössterreichische Agitationen Bukow(iner) und Siebenbürger Rumänen in Rumänien

Dorna-Watra, am 5. April 1915

Seiner Exzellenz

dem Herrn k. k. Minister für Kultus und Unterricht in Wien vorgelegt

Meran m. p.

Sursa: S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 39-40, original, copie.

³⁰ Despre *Congresul românilor de peste hotare. Întrunirea din sala Dacia* nu s-a publicat în „Dimineața”, ci în „Adevărul”, anul XXVIII, nr. 10 052, 17 martie 1915, p. 2.

³¹ „Congresul românilor de peste hotare. La Ateneu. Chestiunea românilor din Bucovina. Expunerea d-lui dr. Emilian Slușanschi”, în „Universul”, anul XXXIII, nr. 75, 17 martie 1915, p. 1; „Marea întrunire din sala Dacia. Cuvântarea d-lui Ion Grămadă”, în „Universul”, anul XXXIII, nr. 75, 17 martie 1915, p. 1.

Anexa nr. 3

1916 martie 19, Vatra Dornei. Adresa guvernatorului Bucovinei, Rudolf Meran, către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii prin care se înainta raportul transmis Ministerului de Interne referitor la românii bucovineni refugiați în România; încetarea raportului de serviciu pentru personalul refugiat în România, destituirea, interzicerea reangajării acestora și suspendarea acordării salariilor; tabele nominale cuprinzând persoanele care s-au refugiat în Bucovina: funcționari, medici, ingineri, preoți, judecători, polițiști, jandarmi, avocați, notari, vânzători, tâmplari elevi, studenți și cadre didactice.

Der k. k. Landespräsident in Herzogtume Bukowina
Z(ah)l 139/34 D Präs(entiert)
Dakoromanische Bewegung
M(inisterial)Z(ahl) 1373/ Dep(artement) K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium)/ Ist
S(eine)r Exzellenz dem Herrn Minister vorzulegen mit 4 Beilagen

Dornawatra, am 19. März 1916

Seiner Exzellenz dem Herrn k. k. Minister für Kultus und Unterricht in Wien
vorgelegt.

Meran m. p.

Abschrift
Z(ah)l 139/24 D Präs(entiert)
Dakoromanische Bewegung monarchiefeindliche Vorkommnisse in Kimpolung
zu Z(ah)l 23692/M(inisterium) J(ustiz) v(om) 29/XI.1915
zu Z(ah)l 3405/M(inisterium) J(ustiz) v(om) 15/II.1916

Dornawatra, am 19. März 1916

An Seine Durchlaucht den Herrn k. k. Minister des Innern in Wien.

Bevor ich den verlangten Bericht über die seitens des Landes-gendarmeriekommandos Nr. 13 berührten Vorkommnisse in Kimpolung erstatte, glaube ich anknüpfend an meine Berichte vom 5. April 1915 Z(ah)l 1838/D/Präs und vom 11. Mai 1915 Z(ah)l 3398/D Präs(entiert) sowie meine in mehreren konkreten Fällen vorgelegten Informationen einen Überblick über die bezüglichen Verhältnisse in allen rumänischen Landesteilen vorausschicken zu sollen.

Zunächst gestatte ich mir, auf das beiliegende Verzeichnis hinzuweisen, welches auf Grund der hierämtlichen Akten zusammengestellt, jene Personen fast

durchwegs rumänischer Nationalität enthält, welche aus der Bukowina nach Rumänien während des Krieges geflüchtet sind oder sich dort seit längerer Zeit aufhalten und entweder antiösterreichischer Agitation in Rumänien verdächtig sind oder sich ihrer Wehrpflicht, bez(iehungs)w(eise) ihren sonstigen Pflichten in ihrem Vaterlande entzogen haben.

Die Liste sub A des Verzeichnisses dürfte ziemlich erschöpfend sein, die Listen sub B und C sind zweifellos richtig und vollständig; auch die Liste sub D ist verlässlich. Dagegen ist die Liste sub E und wohl auch sub F ohne Zweifel unvollständig. Ich glaube es insbesondere als feststehend bezeichnen zu können, daß eine bedeutend größere Zahl an Hoch- und Mittelschülern sich in Rumänien befindet; genaue Erhebungen hierüber sind im Zuge, ihr Abschluss dürfte aber, da die Feststellung aus verschiedenen Gründen ziemlich schwierig ist, noch geraume Zeit inanspruchnehmen.

Im Verzeichnisse sind 168 Personen ausgewiesen; die Gesamtzahl der nach Rumänien geflüchteten Bukowinaer wird 250–300 wohl kaum überschreiten. Darunter ist die Zahl der von ihren Truppenkörpern desertierter mit wenigen aus dem Verzeichnisse ersichtlichen Ausnahmen nicht inbegriffen.

Auf den ersten Blick fällt die große Menge der Staats- und Volksschullehrpersonen im Verzeichnisse auf, weshalb ich mich auch zuerst mit dieser und im Zusammenhange damit mit der Kategorie der Deserteure aus der Mittelschuljugend beschäftigen möchte.

Die Motive der Desertationen sind meiner Ansicht nach teils in übertrieben chauvinistischer Gesinnung zum großen Teile aber in Furcht vor dem Militärdienste, endlich auch darin zu suchen, daß manche sich eine bessere Existenz in Rumänien zu gründen hofften. Für das Motiv der Feigheit spricht, daß die Desertationen vielfach unmittelbar vor dem Tage der Musterung, beziehungsweise des Einrückens zum Militärdienste sich ereigneten.

Das Beispiel, wohl auch der Ratschlag der Lehrer hat auch zahlreiche Mittelschüler zur Flucht verlockt; viele von ihnen sollen sich in rumänischen Kadettenschulen befinden.

Es ist ganz klar, daß über solche Massenerscheinungen nicht zur Tagesordnung übergangen werden darf, sondern versucht werden muss, die tieferen Gründe bloßzulegen und Abhilfe zu schaffen.

In ersterer Hinsicht glaube ich, daß an den rumänisch-deutschen Mittelschulen des Landes seitens der Lehrer und zwar sowohl in ihrem eigenen Leben, als auch bei der Erziehung der Jugend dem nationalen Momente Gefühles verwendet, die patriotische Erziehung vernachlässigt und nur auf jenes Minimum beschränkt, welches notwendig war, um bei Inspektionen bestehen zu können. Nur so ist es erklärlich, daß ein echtes Staatsgefühl in vielen Fällen, wie sich aus Aeußerungen und Anzeichen ergibt, offenbar gefehlt hat, was wiederum zur Folge hatte, daß sogar wirkliche Lehrer mit einer festgegründeten Existenz sich anscheinend leichten Herzens zu einem so schwerwiegenden Schritte entschließen konnten.

Von der Schuld an diesen Vorfällen konnte ich den zuständigen Landesschulinspektor Dionys Simionovici, an dessen Patriotismus ich keinen Augenblick zweifle, nicht freisprechen, da er über die Gesinnungsart in den Lehrerkreisen wohl informiert hätte sein müssen und überdies verschiedene Warnungen, die ihm hinsichtlich einzelner nun tatsächlich desertierter Lehrer zugekommen waren, wenig oder gar nicht beachtet, endlich auch der Auswahl des Lehrermaterials zu wenig Aufmerksamkeit geschenkt hatte. Auch hielt ich ihn nicht für genügend energisch und unbefangen, um wirklich Ordnung schaffen zu können. Von diesen Erwägungen ausgehend, habe ich Seiner Exzellenz dem Herrn k. k. Minister für Kultus und Unterricht noch im Sommer 1915 unter eingehender Begründung die Amovierung Simionovici's und die Berufung des Direktors der gr(iechisch) or(ientalischen) Oberrealschule in Czernowitz, Regierungsrat Konstantin Mandyczewski, eines hervorragend patriotischen, national sehr gemäßigten, ausgezeichneten Schulmannes an seine Stelle in Antrag gebracht.

Tatsächlich wurde Mandyczewski im November 1915 mit den vollen Funktionen eines Landesschulinspektors für das rumänische Schulwesen betraut.

Ueber meine weiteren Ideen hinsichtlich der Herbeiführung einer Besserung der Zustände im rumänischen Schulwesen gibt mein in Abschrift beiliegendes an Seine Exzellenz den Herrn Minister für Kultus und Unterricht gerichteter Bericht vom 6. Jänner 1916 Z(ah)l 10724/D Präs(entiert) vollen Aufschluss.

Die geflüchteten Mittelschullehrer sind sämtlich suspendiert, die Supplenten enthoben, die Volksschullehrpersonen sind aus dem Personalstatus eliminiert, beziehungsweise enthoben, ihre Wiederanstellung ist untersagt; die Bezüge wurden jeweils, sowie die Flucht einer Lehrperson dem Landesschulrate bekannt wurde, eingestellt. Die Verfolgung der Deserteure ist veranlasst, die Anzeigen an das Feldgericht beziehungsweise die Staatsanwaltschaft sind, soweit eine Grundlage gegeben war, erstattet; dies gilt übrigens auch für alle übrigen im Verzeichnisse aufgenommenen Personen.

Was nun die Liste A anbelangt, so gehören die hier aufgezählten Funktionäre verschiedenen Ressorts an; die politische Verwaltung ist unberührt geblieben. Die Motive der Flucht sind teils unbekannt sehr verschiedenartig.

Cojocar (P. Nr. 3) und Toma (PL Nr. 13) waren Chauvinisten, German (P. Nr. 4) und Nistor (P. Nr. 26) scheinen eine Professur an der Bukarester Universität anzustreben; Erast Levescu (P. Nr. 7) war aus der Zeit der I. Invasion der Russen in Czernowitz kompromittiert, mit den Russen bei ihrem Abzuge aus Czernowitz mitgezogen und hatte Aurora Vicol (P. Nr. 14:) mit sich genommen. Athanasius Levescu /: P. No. 6/ ein Bruder des Erast Levescu war wegen Majestätsbeleidigung angeklagt. Rudejczuk (P. Nr. 11) war während der I. feindlichen Invasion von den Russen aus dem Strafarreste des Czernowitzer Landesgerichtes, wohin er wegen Verbrechens nach § 58 a. St(raf) G(esetz) eingeliefert war, freigelassen wurden beim Rückzuge unserer Truppen nach Rumänien gedrängt, von wo sie bisher-mit Ausnahme von P. No. 17-nicht zurückkehrten.

In allen Fällen sind die Bezüge eingestellt, die vorgesetzten Behörden verständigt, die Anzeigen an das Feldgericht, b(e)z(iehungs)w(eise) die Staatsanwaltschaft soweit ein Substrat vorlag, erstattet; die Disziplinarverfahren sind im Zuge, soweit nicht ein kürzeres Verfahren eingeschlagen werden konnte.

Einer besonderen Beachtung wären die Verhältnisse beim Kreisgerichte in Suczawa, wo eine Anzahl richterlicher Funktionäre von prononciert nationaler Gesinnung wirkt, zu unterziehen; tatsächlich sind von dort 2 Funktionäre und, wie ich eben höre, angeblich noch ein dritter, Auskultant Masschievici in Rumänien.

Zur Liste D sei bemerkt, daß Bocancea während der I. russischen Invasion als Bürgermeister von Czernowitz fungierte und mit den Russen bei ihrem Abzuge sich flüchtete; alle übrigen dürften aus nationalem Ueberschwunge Rumänien ihrer Heimat vorgezogen haben.

Die Liste der Advokaten beziehungsweise Kandidaten habe ich dem zuständigen Gerichtspräsidenten bekanntgegeben, da der Oberste Gerichtshof ihre Streichung aus der Liste der Advokaten beziehungsweise Kandidaten vorzunehmen beabsichtigt.

Ueber Blandu habe ich auch Seiner Exzellenz dem Herrn Justizminister berichtet; der Nachweis seiner staatsfeindlichen Tätigkeit konnte bisher nicht erbracht werden.

Zu Liste E wird bemerkt, daß das Rektorat der Universität in Czernowitz um Bekanntgabe ersucht wurde, welche Verfügungen hinsichtlich der desertierten Hochschüler getroffen wurden; die Antwort steht aus. Verfügt wurde, daß die inbetracht kommenden Schüler etwaiger Stipendien verlustig gehen.

Zu Liste F mache ich auf Hofrat i(n) P(ension) Stefanelli, früher in Dienstleistung beim Oberlandesgerichte in Lemberg, aufmerksam; wegen Einstellung seiner Pension wende ich mich an das Oberlandesgericht Lemberg.

Die Pension der Vicol (P. No. 17) ist eingestellt.

Die Flucht einer recht großen Anzahl von fast durchwegs der Intelligenz angehörenden Personen rumänischer Nationalität ist jedenfalls eine traurige Erscheinung; wenn auch diese Desertion eine selbsttätige Reinigung bewirkt haben, so kann ich doch nicht verschweigen, daß auch unter der im Lande zurückgebliebenen, natürlich an Zahl weit überwiegenden Intelligenz sich noch genug unverlässliche Elemente befinden, weshalb das im Lande viel fach gefällte Urteil, die rumänische Bauernschaft habe sich mit wenigen Ausnahmen tadellos verhalten, während die rumänische Intelligenz zum grossen Teile versagt habe, der Begründung nicht entbehrt.

Nunmehr gehe ich zur Besprechung der Vorkommnisse in Kimpolung über.

Durch meine vorstehenden Ausführungen ist allerdings bereits in vielen Punkten Auskunft gegeben worden.

Die in den Gendarmerierelationen aufgezählten Flüchtlinge sind in meinem Verzeichnisse sämtlich enthalten; die Supplenten Bocanetu, Jesan und Marmeliuc waren nur im laufenden Schuljahre dem Gymnasium in Kimpolung zugewiesen.

Von Schülern des Gymnasiums in Kimpolung sind im ganzen 14 nach Rumänien geflüchtet/: P. Nr. 28, 29, 30, 42, 43-52:/

Ueber die Motive der Flucht, die Verhältnisse an den rumänisch-deutschen Mittelschulen, den Einfluß der Lehrer auf die Schüler habe ich bereits gesprochen. Ueber den Direktor des Gymnasiums in Kimpolung ist im abschriftlich beiliegenden Berichte an das Unterrichtsministerium eine Bemerkung enthalten; übrigens hat Werenka einen Krankheitsurlaub erhalten, von dem er nicht mehr in die Aktivität zurückkehren wird. Die Bestellung eines neuen Leiters wurde beim Ministerium für Kultus und Unterricht beantragt.

Der ebenfalls genannte Supplent des gr(iechisch) or(ientalischen) Gymnasiums in Suczawa Candrea wird bezichtigt, den Russen im geheimen während der Invasion Kundschafterdienste geleistet und auch mit dem nach Rumänien geflüchteten Supplenten Moldovan Zusammenkünfte gehabt zu haben. Ein Nachweis hiefür ist nicht erbracht; Candrea dient beim Militär.

Die geflüchteten Volksschullehrer aus dem Bezirke Kimpolung sind in Liste C sub 22–26 enthalten. Darunter befindet sich auch Gavril Rotar, der als rumänischer Dichter unter dem Namen Rotica bekannt und gefeiert war und als heißer Rumäne galt. Nach den nachträglich gepflogenen Erhebungen ist er in der zweiten Hälfte des Monats November 1914 und zwar vor der Musterung nach Rumänien geflüchtet; da damals aus Furcht vor der feindlichen Invasion zahlreiche Personen nach Rumänien geflüchtet waren, dagegen auch seitens der militärischen und zivilen Stellen kein Einwand erhoben wurde, erscheint die Behebung und Nachsendung des Gehaltes Rotar's an und für sich nicht verwunderlich. Ich veranlasse diesbezüglich noch genauere Erhebungen, bemerke aber, daß Bezirksschulinspektor Teleaga bisher in staatsbürgerlicher Hinsicht zu nachteiligen Wahrnehmungen keinen Anlaß gegeben hat.

Rotar schreibt Artikel in reichsrumänischen Zeitungen in einer Oesterreich überaus feindlichen, hochverrätherischen Weise; die Strafanzeige gegen ihn ist erstattet.

Soweit erinnerlich-die bezüglichen Akten stehen nicht zur Verfügung-fanden in Valeni de Munte alljährlich im Sommer Ferialkurse, die durch den bekannten österreichfeindlichen rumänischen Professor Jorga abgehalten wurden, statt; über die Kurse, welche nach tatsächlich Erinnern dem Ministerium für Kultus und Unterricht seinerzeit berichtet.

Ueber die Zustände an der k. k. Fachschule für Holzbearbeitung in Kimpolung berichtet der dortige Bezirkshauptmann Folgendes:

„Die Mitglieder des Lehrkörpers der hierortigen Fachschule für Holz-bearbeitung, welche vom Direktor Elias Veslovski geleitet wird, haben, wie aus der nachfolgenden Zusammenstellung hervorgeht, ihrer Musterungspflicht bez(iehungs)w(eise) ihrer Militärdienstpflicht restlos entsprochen.

Direktor Elias Veslovski,	gemustert,	ungeeignet;
Lehrer Stefan Schessan,	"	"
Lehrer Johan Pislea,	"	"
Lehrer Franz Krieger,	gemustert,	geeignet, eingerückt;

Lehrer Gustav Berger, gemustert in Wien, Befund unbekannt, (soll in Wien in Verwendung stehen)

Lehrer Karl Höfer, gemustert, geeignet, noch nicht einberufen.

Lehrer Johann Stefureac, gemustert, geeignet, noch nicht einberufen.

Lehrer Trajan Prokopovici, k(aiserlich) u(nd) k(öniglicher) Artillerie-Leutnant, im Gouv(ernement) Ufa, bei der Einnahme Przemysl's gefangen,

Lehrer Alexander Moroschan, zur Geniedirektion in Przemysl eingerückt und dort gefangen.

Lehrer Theodor Olariu, Einj(ährig) Freiw(illige) Korporal der 11. Traindivision, derzeit Schriftführer des k(aiserlich) u(nd) k(öniglichen) Militärgerichtes in Großwardein.

Lehrer Georg Grosariu, Landsturmmann, eingerückt am 15. Februar 1915 zum Ersatzkader in Mautern.

Desgleiche haben auch alle Schüler der gedachten Fachschule ihrer militärischen Dienstpflicht bez(iehungs)w(eise) Musterungspflicht entsprochen.

Ein Verzeichnis der zur aktiven Dienstleistung eingerückten Fachschüler liegt bei.

Diese Daten schließen die Annahme von staatsgefährlichen Strömungen in Lehrkörper sowie unter den Schülern der hierortigen Fachschule aus und muß ich zur Ehre dieser Schule betonen, daß sich dieselbe unter Leitung ihres Direktors bisher jederzeit und unter allen Umständen voll und ganz in den Dienst jeder Kriegsfürsorgeaktion gestellt hat.

Dermalen wird der Tageskurs dieser Schule von 28 Schülern und die Abendkurse von zirka 30 Schülern besucht.

Soweit mir bekannt, wurde bisher kein Mitglied des Lehrkörpers der hierortigen Fachschule als unentbehrlich erklärt."

Eine Abschrift des Verzeichnisses der eingerückten Fachschüler liegt bei.

Ergänzend bemerke ich, daß bisher kein einziger Lehrer der Fachschule enthoben wurde.

Zur Enthebung ist seitens des Direktors lediglich Lehrer Stefureac beantragt.

Auch nach meinen Wahrnehmungen kann ich die Ausführungen des Bezirkshauptmannes nur bestätigen und erklären, daß auch meiner Ansicht nach keine Anzeichen für eine staatsfeindliche Richtung an der genannte Fachschule vorliegen.

Ueber den Gesangsverein „Rareu“ berichtet der Bezirkshauptmann von Kimpolung Folgendes:

„Belangend den hierortigen rumänischen Gesangsverein «Rareu» erlaube ich mir zu bemerken, daß demselben seit jeher die ganze rumänische Intelligenz angehörte und Mitglieder dieses Vereines auch die geflüchteten Gymnasiallehrer sowie der Volksschullehrer Gavril Rotariu gewesen sind. Nicht der Verein als solcher, wohl aber die chauvinistisch angehauchten Mitglieder desselben, darunter Gavril Rotariu, sollen-wie ich mich aus meiner früheren Tätigkeit in Kimpolung erinnere-seinerzeit mit gewissen Kreisen in Rumänien und insbesondere mit dem bekannten rumänischen Universitätsprofessor Jorga in Verbindung gestanden sein.

Wohl diese Verbindung dürfte-wenn ich nicht irre im Jahre 1907 oder 1908-dazu geführt haben, daß Professor Jorga seinen Besuch in Kimpolung ankündigte. Ueber Intervention des damaligen Reichsratabgeordneten Franz Grafen Bellegarde bei den dazumal maßgebenden Mitgliedern des Rareu-Vereines unterblieb jedoch dieser Gesuch und war von diesem Vereine, insbesondere solange Graf Bellegarde das Mandat inne hatte, nicht viel zu hören.

Auf den Vereinsobmann dr. Julius Malinas im Jahre 1911 folgte als Obmann im Jahre 1912 der gr(iechisch) or(ientale) Erzpriester Eusebius Constantinovici. Diese beiden Namen bürgten während der letzten 2 Jahre meiner früheren Amtstätigkeit in Kimpolung, daß im Rareu-Vereine unlautere Elemente nicht die Oberhand gewinnen.

Seit Uebernahme der Amtsleitung am 5. September 1914 bis heute habe ich eine staatsgefährliche Betätigung des oftgenannten Vereines nicht wahrgenommen, es sei denn, daß wie es heißt-der flüchtige Professor Aurel Moldovan während der Russen-invasion mit einzelnen Mitgliedern des Vereines in Verbindung zu treten suchte”.

Diesbezüglich kann ich bestätigen, daß Malinas und Constantinovici gute Oesterreicher sind.

Aurel Hutu, Sohn des Bürgermeisters von Kimpolung, Georgi Hutu hat sich das Maturitätszeugnis in raffiniertester Weise erschlichen und sich sodann der Musterung durch die Flucht nach Rumänien entzogen.

Paraschiva Hutu, Gattin des Bürgermeisters, hat während der feindlichen Invasion ein zweideutiges Verhalten an den Tag gelegt; genügende Beweise für ein strafbares Einverständnis mit dem Feinde hat das Feldgericht des Etappen-kommandanten in Radautz nicht gefunden.

Es scheint trotz ihres Leugnens ziemlich zweifellos zu sein, daß sowohl Georgi als auch Paraschiva Hutu von der Flucht ihres Sohnes nach Rumänien wußten. Ueberdies ist auch das Benehmen des Bürgermeisters Hutu während der feindlichen Invasion keineswegs das eines selbstbewußten durchaus patriotisch gesinnten öffentlichen Funktionärs gewesen; Hutu war vielmehr bestrebt, sich nach allen Seiten zu decken.

Wesentlich wegen des Verhaltens Hutu's und der Vorgänge innerhalb seiner Familie, dann auch wegen der in der Gemeindevertretung herrschenden Mißwirtschaft habe ich bereits seit längerer Zeit die Auflösung der Gemeindevertretung von Kimpolung ins Auge gefasst. Die Durchführung dieser Maßregel habe ich zunächst wegen der möglichen Rückwirkung in Rumänien sowie auf die Rumänen in der Bukowina, da Kimpolung die einzige Bezirksstadt mit einer rumänischen Majorität in der Gemeindevertretung ist, dann aber auch wegen der mit Rücksicht auf die verwickelten finanziellen Verhältnisse doppelt großen Schwierigkeit der Wahl eines geeigneten Gerenten aufgeschoben.

Da es mir nun endlich nach langen Bemühungen gelungen ist, einen voraussichtlich halbwegs entsprechenden Gerenten zu finden, andererseits seitens der hierländigen Rumänen im allgemeinen eine unfreundliche Resonanz nicht mehr zu befürchten ist, die Rücksichtnahme auf Rumänien endlich in derartigen kleineren

Dingen nicht mehr so wie früher geboten sein dürfte, habe ich mich aus überwiegenden staatlichen Interessen entschlossen, mit der Auflösung vorzugehen.

Gleichzeitig erteile ich hiezu die vorbereitenden Aufträge.

Abschriften dieses Berichtes werden Seiner Exzellenz dem Herrn Ministerpräsidenten und Minister für Kultus und Unterricht vorgelegt.

Abschriften des Verzeichnisses werden dem k(aiserlich) u(nd) k(öniglichen) 7. Armeekommando, dem Polizeidirektor und dem Landesgendarmierkommando in Czernowitz übermittelt. Ueber die Fachschule für Holzbearbeitung in Kimpolung wird Seiner Exzellenz dem Herrn Minister für öffentliche Arbeiten berichtet.

Verzeichnis der in Rumänien sich aufhaltenden Personen rumänische Nationalität aus der Bukowina

A. Staats- und öffentliche Beamte und Angestellte

Post N ^o	Name	Dienstliche Stellung	Früherer Dienstort	Anmerkung
1	Dr. Nico Baczynski	Gestüts und Gemeindearzt	Radautz	
2	Viktor Bodnarescul	Bahnkonzipient	Hatna	
3	Demeter Copeeu [*]	Gerichtsauskultant	Suczawa	* richtig Cojocar
4	Dr. Lazar German	Univ(ersitäts) Dozent	Czernowitz	
5	Johann Jura	Finanz-Wachrespizient		
6	Athanasius Levescu	Postbeamter	Radautz	
7	Erast Levescu	Landesausschußbeamter	Czernowitz	
8	Sophie Masschievici	Landesbankkassistin	"	
9	Dr. Ilie Piticariu	Sekundararzt an der Landeskrankenanstalt	"	
10	Johann Popescul	Landeskulturingenieur	"	
11	Basil Rudeiczuk	Gr(iechisch) or(ientlaischer) Pfarrer	Draczynetz	
12	Vasile Stratescu (Strachina)	Hauptlehrer an der Landesackerbauschule	Radautz	
13	Georg Toma	k. k. Landesgerichtsrat	Suczawa	
14	Aurora Vicol	Postoffiziantin	Czernowitz	
15	Luka Zastawczan	Sicherheitswachmann der Polizeidirektion	"	
16	Julian Zuz	Landesunterbeamter	1773/16/KUM hat sich zur L. Erg. ... ³² N ^o 22 begeben	Soll sich in Krankenhaus in Iassy befinden und ist bis 20/4/16 vom Militär beurlaubt; bezieht Gehalt (h. o. Z. 1651/KUM 16)

³² Ilizibil.

17	Viktor Siretean	Finanzwachaufseher	*vom Feldgericht Radautz degradiert und zu 3 Mon(ate) Aresst verurteilt. Vollzug bis nach dem Krieg aufgedroben (h. o. Z. 1651/KUM 16)	Zurückgekehrt verhaftet *
18	Alexander Paulowicz	"		
19	Vasile Popescu	"		
20	Alois Krucher	"		
21	Georgi Lakatusch	"		
22	Josef Richter	"		
23	Michael Russu	Gendarmeriewachtmeister		
24	Emilian Beuca	gr(iechisch) or(ientalischer) Kirchensänger	Arbora	
25	Georgi Coca	"	Kimpolung	
26	Dr. Johann Nistor	Univ(ersitäts) Professor	Czernowitz	
27	Lunguleac	Finanzprokuraturskonzipient	Czernowitz	
28	Theodor Vicol	Forstassistent der Bukowinaer k.k. Güterdirektion	Stulpikany	
29	Parthenius Masichievici	Auskultant des Landesgerichtes	Czernowitz	Anfangs Sept(ember) 1914 nach Rumänien geflüchtet, trotz Aufforderung zum Dienstantritt nicht zurückgekehrt. Bezüge eingestellt. Discipl(inar)sstrafverfahren im Zuge (1651/16/KUM)
30	Zacharie Voronea	Landesunterbeamter vergl(eichen) Z(ahl) 2006/16/KUM	"	Kriegsausbruch eingerückt März 15 nach Rum(änien) desertiert (1615/16/KUM)
31	Nikolaus Lintencu (jetzt Nicolae Niculescu)	Lehrer der Holzbearbeitungsschule Kimpolung später techn(isches) Organ beim Bez(irks) Straßen Komitee	Kimpolung	
32	Pantaleimon Teleaga	Auskultant d(es) Landesgerichtes	Czernowitz	Verfahren wegen Verletzung der Wehr... ³³ im Zuge 1772/16/KUM
33	Zaharias Popovici	Rechtspraktikant des Landesgerichtes	Czernowitz	1772/16/KUM

³³ Ilizibil.

B. Staatslehrpersonen

Post N ^o	Name	Dienstliche Stellung	Früherer Dienstort	Anmerkung
1	Michaiu Baciu	wirklicher Gymnasiallehrer	Kimpolung	
2	Joan Forgaci	"	"	
3	Vasile Greciuc	"	"	
4	Dimitrie Logigan	"	"	
5	Georg Tofan	Professor	gr(iechisch) or(ientalische) Oberrealschule	
6	Ovid von Zoppa	Probekandidat	"	
7	Emanuel Iliuț	wirklicher Gymnasiallehrer	Suczawa	
8	Aurelian Moldovan	Supplent	"	
9	Filaret Doboș ^{x)}	"	"	^{x)} Doboș
10	Amulius Liteanu	wirklicher Gymnasiallehrer	Czernowitz III. Staats- gymnasium	
11	Dr. Joan Gramada	Supplent	"	
12	Alexander Bocanețu	"	"	
13	Mihaiu Jeșan	"	"	
14	Dr. Dimitrie Mermoliuc ^{x)}	"	"	^{x)} richtig Marmeliuc
15	Eusebius Zemna	Supplent	Suczawa	
16	Dr. Konstantin Zoppa	Lehramtskandidat	gr(iechisch) or(ientalische) Oberrealschule	

C. Volksschullehrpersonen

Post N ^o	Name	Dienstliche Stellung	Früherer Dienstort	Anmerkung
1	Georg Cojocariu	provisorischer Lehrer	Kuczurmare	
2	Anton Popovici	definitiver Lehrer	Ostritza	
3	Stefanie Pițul	provisorische Lehrerin	Molodia	
4	Dimitrie Moldovan	provisorischer Lehrer	Bilka	
5	Petru Teleaga	"	Wojtinell	
6	Viorica Moldovan	provisorische Lehrerin	Oberwikow	
7	Vasile Posteuca	provisorischer Lehrer	Bahrynestic	
8	Georg Posteuca	"	Unter Stanestic	
9	Thalaläus Diaconescu	definitiver Lehrer	Kalafindestie	
10	Kosma Kobelli	"	Oprischeni	
11	Aurora Kobelli	provisorische Lehrerin	"	
12	Nicolai Radașeanu	definitiver Lehrer	Petrouitz	
13	Stefanie Radașeanu	"	"	

14	Alexander Romaş	"	Mittoka Dragomirna	
15	Marie Romaş	definitive Lehrerin	Liteni	
16	Petru Moldovan	definitiver Lehrer	Skeja	
17	Eleonora Moldovan	Hilfslehrerin	Mihoveni	
18	Nistor Ciuş ^{**}	provisorischer Lehrer	Petroutz	**richtig Cniş
19	Zacharie Roşca	definitiver Lehrer	Balaczana	
20	Emilie Reciuschi	Hilfslehrerin	Liteni	
21	Theodor Simionovici	definitiver Lehrer	Bossancze	
22	Gawril Rotariu	"	Kimpolung	
23	Vasile Huţan	"	Dornawatra	
24	Dimitrie Isepciuc	"	Bukschoja	
25	Konstantin Boca	provisorischer Lehrer	Pozoritta	
26	Theodor Blamar	"	Kimpolung	
27	Anton Roşca	"	Illischestie	
28	Joan Cernuşca	definitiver Lehrer	Ober-Pertestie	
29	Nicanor Andronic	"	Unter-Pertestie	
30	Melanie Andronic	definitive Lehrerin	Unter-Pertestie	
31	Konstantin Baci	definitiver Lehrer	Stupka	
32	Vasile Jauca	provisorischer Lehrer	Korlata	
33	Vladimir Dimitrovici	definitiver Lehrer	Kapukimpului	
34	Vasile Ungurean	definitiver Lehrer	Suczaweni	
35	Theodor Turturean	Hilfslehrer	Petroutz	
36	Andreas Nastasi	provisorischer Lehrer	Oberwikow	
37	Stefanie Baci	provisorische Lehrerin	Stupka	
38	Joan Palagian	städtischer Lehrer	Czernowitz	
39	Vasile Nimigean	provisorischer Lehrer	Ober Stanestie	

D. Advokaten, Notare und – Kandidaten

Post Nº	Name	Beruf	Früherer Wohnort	Anmerkung
1	Dr. Themistokles Bocancea	Advokat	Czernowitz	
2	Dr. Eudoxius Gribowski	Advokaturskandidat	"	
3	Theodor Stefanelli	Advokat	"	
4	Johann Leonteş	Advokaturskandidat	Gurahumora	
5	Dr. Nicu Carabiovschi	Advokat	Kimpolung	
6	Eusebius Hotincean	Advokaturskandidat	Radautz	
7	Dr. Emilian Şlusanschi	Advokat	Storozynetz	
8	Dr. Aurelian Morariu	Advokaturskandidat	Storozynetz	
9	Nicu Blându	Notar, Landtags-abgeordneter	Suczawa	

E. Hoch- und Mittelschüler

Post N°	Name	Studium	Früherer Wohnort	Anmerkung
1	Moldovan	Hochschüler	Suczawa	
2	Silion	"	Sereth	
3	Rojek	"	Oprischeni	
4	Popescu	"	Bancestie	
5	Joan Teliman	Techniker	Sereth	
6	Leon Joan Nimigean	Gymnasiast	Tereblestie	
7	Popowicz	"	Sereth	
8	Agopscha	Student	Suczawa	
9	Ilie Diakon	Gymnasiast	Bahrynestie	
10	Vasile Greciuc	"	Kimpolung	
11	Nico Drembei	"	Suczawa	
12	Ilie Dugan-Opaitz	Geldwebel 1652 ¹⁶ / K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium)	Suczawa	
13	Joan Duminte und sein Bruder	Hochschüler	Kimpolung	
14			"	
15	Andreas Ilnitzki	Student	Suczawa	
16	Wasili Iwanowicz	Gymnasiast	Walesaka	
17	Wasili Jasinski	"	Bila	
18	Petru Cailean	Rechtshörer	Stupka	
19	Romulus Litviniuc	Gymnasiast	Czernowitz	
20	Dumitru Logigan	"	Kimpolung	
21	Nikita Madiuk	"	Zaharestie	
22	Ariton Pescariu	"	"	
23	Petru Piticar	"	Suczawa	
24	Nikolai Plewan	"	Kupka	
25	Isaia Popowicz	"	Oprischeni	
26	Gavril Saghin	"	Stupka	
27	Georgi Turturean	Techniker	Kalafindestie	
28	Vasile Virneșan	Gymnasiast	Sadowa	
29	Simion Dominte	"	Kimpolung	
30	Aurel Huttu	Gymnasiast	Kimpolung	
31	Zaharowski	"	Mahala	
32	Baczynski	"	Horodnik	
33	Theodor Diacon	Hochschüler	Sereth -Wama	1773 ¹⁶ /K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium)
34	Torohuț ^{x)}	Student	Czernowitz	^{x)} richtig 1652 ¹⁶ / K(ultus)U(nterrichts) M(inisterium) Dr. Ilie Torout Assist(ent) Hochsch(üler) Frank... ³⁴

³⁴ Ilizibil

35	Aurelian Doroftei	Hochschüler	Strojestie	
36	Constantin Boca	"	Balaczana	
37	Tonate Popovici ^{x)}	Hörer der Philosophie	Czernowitz	^{x)} richtig Trajan 1652 ^{16/} K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium)
38	N. Dugan	Hochschüler	"	
39	Iliia Desetorius	Student	Kimpolung	
40	Trajan Voronca	Hochschüler	Suczawa	
41	Grigori Danciu	Hörer der Philosophie	Strojestie	
42	Costan Ardelean	Hochschüler	Capucodrului	
43	Nikolai Niculița	Gymnasiast	Braschka	
44	Grigori Nandriș	"	Mahala	
45	Ambrosi Mikulariu	Gymnasiast	Klosterhumora	
46	Aurelian Vasiloschi	"	Ober Synoutz	
47	Sava Casul	"	Woronetz	
48	Petru Coca	"	Kimpolung	
49	Theofil Sidorovici	"	Bukschoja	
50	Arkadie Dornean	"	Gurasadowei	
51	Marian Trimescu	"	Arbora	
52	Georg Tiron	"	Oberhorodnik	
53	Vasile Morariu	Hörer der techn(ischen) Hochsch(ule) Wien	Uidestie	1773 ^{16/} K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium)
54	Nistor von Tarnavski	Absolv(iertes) Techniker	Czernowitz	
55	Aurel Stefanelli	Hörer der Rechte	"	
56	Simon Boca	Hochschüler	Balaczana	
57	Emanuel Bredezan	"	Dragojestie	
58	Ilie Bredezan	"	"	
59	Aurelian Baci	"	Stulpikani	
60	Onislav Barculian	Hörer der Philosophie	Czernowitz	
61	Stefan Buczewski	Hochschüler	"	
62	Georgi Christurean	"	Skeja	
63	Haralampi Damisch	Hörer d(er) Rechte	Dragomirna	
64	Peter Diacon	"	Wama	
65	Samuel Fakas	"	Molodia	
66	Georg Sutu	"	Kimpolung	
67	Eusebius Popovici	"	Czernowitz	
68	Vasile Prelepcean	"	Unter-Horodnik	
69	Konstantin Timu	"	Walesaka	
70	Ioan Pillmon	"	Sereth	
71	Georg Sawa	"	Stupka	
72	Niku Sulschi	"	Solka	
73	Konstantin Vicol	"	Suczawa	
74	Nikolai Lavric	" W(iene)r Universität	Kostischa	
75	Leonti Tkaczuk	Gymnasiast	Tereblestie	
76	Wasile Gadzilescul	"	Ivzestie	
77	Sava Ursulean	"	Rapceze	
78	Vasile Perhinski	"	Hatna	
78	Vichenti Franciuc	"	Mitoka	

			Dragomirna	
79	Vasile Perhinski	"	Hatna	
80	Nicolai Ciobatura	"	Uidestie	
81	Stefan Berariu	"	Skeja	
82	Artemie Nastasi	"	Czahor	

F. Sonstige Personen

Post N ^o	Name	Beruf	Früherer Wohnort	Anmerkung
1	Leonti Tkacz	Grundwirt	Rum(änische) Tereblestie	
2	Joan Aurite	Tischler	"	
3	Drembei	Landsturmann	Suczawa	
4	Theodor Bocaneț		Stupka	
5	Nikolai Cute	entlassener Lehrer	Nowosielitza	
6	Theodor Onufreiczuk	Verkäufer	Radautz	
7	Pițul	Gewesener Lehrer	Suczawa	
8	Peter Vasile Pițul	"	Oprischeni	
9	Georgi Coca	Schreiber	Kimpolung	
10	Nițuca Ursachi	Grundwirt	"	
11	Costan Negriș	"	Dorna	
12	Claudius Candrea	"	"	
13	Johann Ladu	Zimmermaler	Czernowitz	
14	Otto Tarnavski	absolvierter Philosoph	"	
15	Stefanelli	Hofrat i(n) P(ension)	Czernowitz	
16	Emil Brucker	entlassener Rechnungs-offizial der Bukowinaer k. k. Güterdirektion	"	
17	Aglaiä Vicol und eine	Professorswitwe	"	
18	Tochter			
19	Vasile Roșu		Skeja	
20	Morariu	Bauschlosser	Uidestie	Siehe E P Nr. 53 1773/16/KUM
21	Georg Onciul	Grundwirt	Ropcze	
22	Aurel Stipor	Mitglieder des	Kimpolung	
23	Mircia Jonaki	Jungschützenkorps		
24	Aurel Prelipcean			
25	Dr. Nikolai Cotoș	Theolog	Czernowitz	
26	Cojocar	Gattin des Gerichts-auskultanten / A. P. N ^o 3/	Suczawa	

Sursa: S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 130, 134–148, original, copie.

CONFERINȚELE PASTORALE DIN MITROPOLIA BUCOVINEI – DOCUMENTE INEDITE DIN PERIOADA INTERBELICĂ

JUSTINIAN-REMUS A. COJOCAR

The Pastoral Conferences of the Metropolis of Bukovina – Unpublished Documents from the Interwar Period

(Abstract)

The Metropolis of Bukovina in the interwar period managed to finalize a regulation for the good conduct of the pastoral conferences. Pastoral conferences took place at each deanery, twice a year, and the priests had the duty to attend, to preach and to speak up. The priests that stood out were praised and given as an example. The missionary strategies were very firm and intended to annihilate the sectarian proselytism and the passions of the interwar society. The pastoral conferences took place with the blessing and in the presence of the bishop.

Keywords: the Metropolis of Bukovina, pastoral conferences, regulation, deanery, preach, priests, the interwar period.

Preotul este reprezentantul ierarhului în teritoriu. Prin hirotonie, preotul are datoria sfântă de a învăța, a conduce și a sfinți pe credincioși. Mântuirea sa și a credincioșilor săi este scopul mare al preotului în parohie.

În Bucovina, preotul ortodox trebuia să fie destoinic în cuvânt, prevăzător și grabnic apărător al dreptei credințe. Situația confesională și etnică din localitățile Bucovinei îl obligau pe preot să-și îndeplinească misiunea cu fermitate, cultivându-se pe sine și pe credincioși.

Conferințele pastorale erau adevărate ateliere de lucru. Preoții dintr-o anumită zonă a eparhiei, în general dintr-un protopopiat, se adunau și se străduiau să fie mai buni în ale gospodăririi parohiei.

Termenul de pastoral ne duce cu gândul la păstoria care mergeau cu turmele lor la munte. Aveau grijă de oi, ajutați de câini, stăpâneau pajiștile și fânețele montane și ofereau oamenilor mâncare bună din laptele oilor.

Analele Bucovinei, XXVI, 2 (53), p. 481–489, Rădăuți – București, 2019

Conferința pastorală era adunarea preoților care învățau permanent, din experiența de zi cu zi din parohie, cum să conducă cu dragoste pe oameni spre mântuire, fără să piardă pe vreunul.

Organizarea preoților în cadrul conferințelor pastorale s-a definitivat în timp. Protopopii erau aceia care întocmeau tabelele cu preoții participanți, țineau evidența prezenței și stabileau ordinea temelor și a preoților care conferențiau.

Documentele pe care le-am descoperit în Arhivele de Stat de la Cernăuți – Fond *Mitropolia Bucovinei*, inv. 1, tomul 2, dosar 3 285/1897 – 1940 – ne ajută să înțelegem mai bine această activitate cultural-misionară, care se concretiza în cadrul conferințelor pastorale.

Întâlnirile preoților se desfășurau la date stabilite exact. Nu erau tolerate absențele decât în cazuri speciale.

Primul document este din 30 octombrie 1926. Ministerul Cultelor și Artelor, prin Direcțiunea Cultelor Naționale, trimite Mitropoliei Bucovinei o adresă prin care se face cunoscută decizia numărul 46170 a Ministerului. Conform acesteia, numărul minim de parohii necesar pentru înființarea și funcționarea unui protopopiat subvenționat de stat era de douăzeci și cinci.

În Bucovina erau mai multe protopopiate: Suceava, Arbore, Humor, Câmpulung Moldovenesc, Rădăuți, Siret, Nistru, Storojineț și Cernăuți. Iată că Biserica Ortodoxă respecta legile Statului și putem spune că, în istorie, relația dintre autoritățile statale și Biserica s-a caracterizat printr-o comunicare transparentă, în folosul cetățeanului. Iată cuprinsul documentului:

„Înalt Prea Sfințite,

Avem onoarea a vă încunoștiința că prin Decizia noastră nr. 46170 din Octombrie a.c., am stabilit:

Minimul numărului de parohii necesare pentru înființarea și funcționarea unui protopopiat subvenționat de Stat va fi douăzeci și cinci.

Numai în cazuri excepționale și bine motivate, vom admite înființarea și funcționarea unui protopopiat cu douăzeci de parohii.

Dispoziția se va aplica cu începere de la 1 Ianuarie 1927.

Față cu aceasta, vă rugăm să binevoiți a dispune să se ia măsurile cu cale.

Primiți, vă rugăm, Înalt Prea Sfințite, asigurarea deosebitei noastre considerațiuni”¹.

Următorul document ne ajută să înțelegem strădania oamenilor Bisericii pentru a crea un cadru organizat pentru desfășurarea conferințelor pastorale.

În Mitropolia Bucovinei era un regulament al conferințelor pastorale din anul 1857, publicat în Circulara consistorială numărul 3929/56. În anii următori s-au dat diferite directive pentru aplicarea strictă a regulamentului conferințelor pastorale. Aceste circulare consistoriale (3425/1870, 385/1871, 2008/1882) s-au dovedit a fi destul de greu de receptat de către preoți. Dovadă stau absenteismul acestora de la conferințe, slaba pregătire a unora dintre ei și neîndeplinirea sarcinilor, toate acestea

¹ Arhivele de Stat Cernăuți, Fond *Mitropolia Bucovinei*, inv. 1, tomul 2, dosar 3 285/1897–1940, fila 175.

fiind reflectate de calificativele primite de slujitorii Sfintelor Altare în urma insectiilor misionare prohiale.

În 23 noiembrie 1927, insectorul misionar Dr. Ioan Puiu a redactat, la Rădăuți, un memoriu către Consiliul Eparhial al Bucovinei în care a sintetizat propunerile expuse în „memoriile din 17/29 noiembrie 1897, semnat de mai mulți preoți în frunte cu arhipresviterul stavrofor Artemie Berariu și intimat Consistorului arhiepiscopesc la 18/30 noiembrie 1897, No 6379, și din 10/23 iulie 1905, semnat de prezidiul Asociației clerului ortodox din Bucovina: vicepreședintele Gr. Hostiuc și secretarul Adrian Bocca, intrat în arhiva Consistorului arhiepiscopesc sub No 5223 la 18/31 iulie 1905”².

Iată *Regulamentul* pentru Conferințele pastorale înaintat de inspectorul misionar Dr. Ioan Puiu Consiliului Eparhial al Bucovinei în data de 23 noiembrie 1927, în forma sa publicată în „Foaia Oficială a Arhiepiscopiei și Mitropoliei Bucovinei”, nr. 12702/27, din 15 februarie 1928:

Regulament
pentru Conferințele pastorale din Mitropolia ort.-rom. a Bucovinei.

Art. 1. Clerul dintr-un protopopiat ține în fiecare an conferințe pastorale.

Art. 2. Conferințele ordinare se țin o dată în an și programul lor de lucru se rezolvă în una sau mai multe ședințe.

Conferințele extraordinare se țin în baza unui ordin special al Consiliului Eparhial sau din inițiativa protopopului, dacă vreo chestie însemnată din sfera păstoriei sufletești reclamă o rezolvare urgentă.

Art. 3. Scopul conferințelor pastorale este aprofundarea în științele teologice, perfecționarea în săvârșirea cultului divin și orientarea în toate chestiunile ce privesc biserica și starea preoțească sau agită viața religios-morală.

Art. 4. Scopul acesta se realizează prin elaborarea și discutarea de teze teologice, prin ținerea unei predici festive și a unei lecții catehetice-model în școala din locul conferinței, precum și prin prezentarea de predici ținute în decursul anului expirat; prin oficierea de slujbe bisericești în sobor; prin comunicarea rezultatelor dobândite de către preoții cu experiență și prin relevarea și lămurirea greutăților sau piedicilor întâmpinate în activitatea pastorală

Art. 5. Fiecare preot va lucra pentru conferința pastorală anuală două teze teologice, dintre care una teoretică și alta practică, precum și trei predici: una predică în înțelesul propriu, una omilie și un cuvânt ocazional.

Pentru tema teoretică, preoții dintr-un protopopiat se vor grupa în patru serii, dintre care prima va lucra un subiect din Dogmatică, a doua din Morală, a treia din Pastorală și a patra din Dreptul canonic. Tema practică va trata chestiuni din Pastorală (cateheză) sau Dreptul canonic.

Titlurile tezelor se vor fixa în Senatul protopopesesc și se vor comunica păstorilor sufletești în conferința pastorală.

² *Ibidem*, fila 181.

Art. 6. De prezentarea tezelor teologice și predicilor sunt scutiți membrii Senatului protopopesc.

Pot fi scutiți de această obligațiune și păstorii de suflete care sunt în serviciul bisericii mai mult decât 30 de ani, precum și cei ce s-au distins printr-o activitate teologică, prin timp mai îndelungat.

Dispensa aceasta se acordă de către Consiliul Eparhial, din caz în caz, la propunerea protopopului.

Art. 7. Elaboratele teologice și predicile obligate se vor intima protopopului cu două luni înainte de ținerea conferinței pastorale pentru care sunt destinate.

În acest răstimp, protopopul dimpreună cu ceilalți membri ai Senatului protopopesc le cenzurează și apoi designează dintre păstorii de suflete câte un referent pentru fiecare categorie de lucrări, predându-le acestora manuscrisele cu cel puțin două săptămâni înainte de conferința pastorală.

Cenzura se va exprima prin calculele: foarte bine, bine și suficient.

Elaboratele prezentate după termenul fixat nu se consideră.

Art. 8. Data și locul pentru ținerea conferinței pastorale viitoare se propune în ședința ultimă a conferinței pastorale.

Se recomandă ca aceasta să se țină în fiecare an în alta din[tre] enoriile protopopiatului, spre a ocaziona manifestații religioase în toate părțile Eparhiei.

Art. 9. Convocarea conferinței pastorale se face de protopop cu una lună mai înainte prin circulară, în care se arată data, localul și ordinea de zi.

Art. 10. La conferința pastorală va participa fiecare păstor de suflete.

Se vor invita și cateheții și profesorii de religie.

Absențele se vor motiva protopopului până în opt zile de la ținerea conferinței pastorale.

Între motive se vor considera numai boala documentată, serviciu neamânabil în păstoria sufletească sau alt incident inevitabil.

Preotului absent fără motiv sau întârziat mai mult de jumătate de oră sau ieșit din ședință înainte de ridicarea ei i se va reține pe zi a treizecea parte din retribuțiile lunare.

Cota aceasta se va vărsa în fondul conferințelor pastorale din bugetul Eparhiei.

Art. 11. Pentru participarea la conferința pastorală, toți preoții, exceptându-se cel din localitate, vor primi din Fondul bisericesc ort.-rom. al Bucovinei, ca diurnă și spese de întreținere, cota de a treizecea parte din retribuțiile lunare. Preotul din locul unde se ține conferința pastorală va primi numai 50% din această cotă.

Dacă participanții vor fi ospătați la preotul din locul unde se ține conferința pastorală, neexistând acolo ospătărie publică potrivită, spesele de întreținere, care se fixează cu 50% din cota întreagă, se vor ordona la mâna ospătarului.

Art. 12. În ziua hotărâtă pentru conferința pastorală se va oficia liturgia și doxologia în sobor cu predica festivă.

Protopopul va încunoștiința prin circulară de convocare pe preoții care vor avea să săvârșească aceste rânduieli bisericești, precum și pe cel ce va ține predica festivă.

Art. 13. Ținerea conferinței pastorale se va aduce la cunoștință cu opt zile mai înainte Consiliului Eparhial și Inspectoratului misionar.

Art. 14. La ora fixată, președintele conferinței pastorale, care este protopopul județean sau delegatul lui, deschide ședința prin invocarea S. Spirit și, după ce a designat doi notari pentru dresarea proceselor-verbale, face un expozeu general asupra vieții religioase-morale a păstoriștilor din protopopie, relevă străduințele bisericii, școlii și credincioșilor întru promovarea vieții religioase-morale, face statistica populației ortodoxe (nașteri, decese, căsătorii, treceri confesionale), relevă constatările făcute cu privire la conducerea agendelor parohiale și dă un conspect asupra situației edificiilor de cult (biserici, casele preoțești, campanarele ș.a.) și asupra averii parohiale (bani, realități).

După acestea se intră în ordinea de zi.

Art. 15. La ordinea de zi a ședințelor conferinței pastorale se pun următoarele chestiuni:

1. Citirea tezelor teologice cu conferințele respective, precum și critica predicii festive și a lecției-model de catehetică.
2. Comunicarea tezelor teologice pentru conferința pastorală viitoare.
3. Chestiuni pastorale.
4. Deliberarea asupra chestiunilor transmise conferinței pastorale de către Consiliul Eparhial.
5. Propuneri eventuale.
6. Propunerea datei și locului pentru conferința pastorală viitoare.

Art. 16. În procesele-verbale ale ședințelor conferinței pastorale se notează data ședinței, membrii prezenți, chestiunile discutate și hotărârile luate.

Procesul-verbal se verifică în ședința proximă și se semnează de președinte și notari. Pentru verificarea procesului-verbal al ultimei ședințe, adunarea preoților numește doi verificatori.

Art. 17. Procesul-verbal al fiecărei ședințe se dresază în două exemplare, din care unul rămâne în arhiva protopopiatului, iar al doilea se supune Consiliului Eparhial (conform art. 18).

Art. 18. Până într-o lună, protopopul raportează Consiliului Eparhial asupra conferinței pastorale, supunându-i procesele-verbale ale ședințelor, lucrările cenzurate și tabela sinoptică.

Art. 19. Tabela sinoptică cuprinde numele păstorilor de suflete prezenți și absenți de la conferința pastorală, elaboratele și predicile incurse și calculele cenzurii, iar în rubrica observărilor eventuala scuză a absenței.

Constatarea prezenței se face prin semnătura proprie a păstorului de suflete.

Art. 20. În Consiliul Eparhial se constituie un referent special pentru conferințele pastorale.

Consiliul Eparhial văzând cenzura lucrărilor și găsimd că oarece dintr-acestea au fost lucrate cu deosebită conștiinciozitate și temeinicie, exprimă autorilor recunoștință prin decrete de laudă sau premiere.

Art. 21. Protopopul, primind de la Consiliul Eparhial elaboratele și predicile, le restituie autorilor, comunicându-le eventualele observări ale Consiliului Eparhial, iară la cerere și calculele din tabela sinoptică.

Arhiepiscopul și Mitropolitul NECTARIE

Referent: E. Vasilescu³

Conferințele pastorale au avut un rol important în menținerea unității clerului ortodox în Bucovina interbelică. Comunitățile bucovinene, cele mai multe, erau un conglomerat de etnii și culte. Majoritari erau ortodocșii români, dar existau și rutenii și care creau tulburare și cu greu acceptau dispozițiile legale ale Statului român.

Culte neoprotestante își intensificau prozelitismul. Înceau să speculeze patimile locuitorilor și defectele unor preoți. Prin acțiunile lor, sectarii se împotriveau ordinii din societate și, de aceea, erau monitorizați de Stat.

Preoții aveau obligația de a întocmi recensământul parohiei, unde erau trecute și statistici despre sectari. În cadrul conferințelor pastorale se discutau punctual cazurile de sectarism, se identificau cauzele apariției și răspândirii acestor erezii și se găseau soluții potrivite pentru toată eparhia, în general, dar și soluții punctuale, locale, specifice unei anumite comunități.

Preoții desemnați să conferențeze puneau foarte mult accent pe latura practică. Cea mai importantă parte a conferințelor pastorale era constituită din discuțiile de după prezentarea tezelor, unde preoții mai bătrâni și cei cu experiență luau cuvântul, sfătuiau pe cei tineri, dădeau soluții și chiar, la nevoie, se implicau personal alături de preotul comunității.

Preotul avea datoria să predice la biserică la fiecare Sfântă Liturghie din duminici și sărbători. La evenimente speciale, legate de hramuri, zilele comunității, botezuri, cununii, înmormântări, Ziua Eroilor sau Ziua Regelui, preotul rostea o predică numită ocazională.

Predica sau Cazania, cum spuneau atât preoții, dar mai ales oamenii, era explicarea Evangheliei și învățăturilor religios-morale pe care orice creștin trebuie să le cunoască și să le însușească. Un preot care nu predica încălca și canoanele Bisericii și era și aspru muștrat. Pe baza predicilor rostite și predate la protopopiat, preoții primeau calificative. Întreaga activitate preoțească, liturgică, administrativă, misionară, culturală și socială era evaluată.

La conferințele pastorale, cele mai bune predici elaborate erau citite de preoții desemnați în fața tuturor celorlalți. Preoții predicatori erau apreciați și dați ca exemplu. Deci, conferințele pastorale aduceau în fața preoților pilde bune de urmat, exemple adevărate de slujitori ai Sfântului Altar.

În 10 martie 1936, Mitropolia Bucovinei a dat o circulară care cuprindea regulamentul modificat pentru conferințele pastorale. Experiența anilor a făcut ca unele dispoziții să fie actualizate cu normele în vigoare și, astfel, regulamentul a fost reînnoit.

În Arhivele Statului de la Cernăuți, Fondul *Mitropolia Bucovinei*, cu numărul 655/36, avem Regulamentul modificat pentru conferințele pastorale din Mitropolia ortodoxă română a Bucovinei. Iată cuprinsul acestuia:

³ *Ibidem*, fila 182.

„Art. 1. Clerul dintr-o protoierie se adună în fiecare an în conferințele pastorale. Acestea sunt ordinare și extraordinare.

Art. 2. Conferințele ordinare se țin de două ori pe an și anume în mai și octombrie. Cele extraordinare se țin în baza unui ordin special al Consiliului Eparhiei sau din inițiativa protoiereului, dacă vreo chestie însemnată din sfera păstoriei sufletești reclamă o rezolvare urgentă.

Art. 3. Scopul conferințelor pastorale este aprofundarea în științele teologice, perfecționarea în săvârșirea cultului divin și orientarea în toate chestiunile ce privesc biserica, starea preoțească și viața religioasă-morală a credincioșilor.

Art. 4. Obiectivul acesta se realizează prin lucrarea și discutarea de teze teologice, prin ținerea unei predici festive și a unei lecții catehetice model în școala din locul unde se ține conferința și în prezența plenului acesteia, precum și prin prezentarea predicilor ținute în cursul anului expirat, prin oficierea de slujbe bisericești în sobor, prin comunicarea rezultatelor dobândite de către preoți cu experiență și lămurirea greutăților sau piedicilor întâmpinate în activitatea pastorală.

Art. 5. Fiecare preot va lucra pentru conferințele pastorale ordinare câte două teze teologice, una teoretică și alta practică, din pastorală, dreptul canonic, chestiuni din păstoria sufletească, discuții în contradictoriu în baza Sfintei Scripturi și Sfintei Tradițiuni.

Titlurile tezelor se vor fixa în Consiliul Eparhial și se vor transmite protoiereilor, care le vor comunica apoi păstorilor sufletești cel mai târziu cu trei luni înainte de conferință.

Tot așa, fiecare păstor sufleteș va prezenta anual trei predici în înțele propriu, o omilie și o pareneză (cuvânt ocazional).

Art. 6. Lucrările teologice și cele trei predici anuale se vor prezenta protoiereului, cel mai târziu 15 zile înainte de ținerea conferinței pastorale pentru care sunt destinate.

În acest răstimp, protoiereul dimpreună cu ceilalți membri ai Comisiei le cenzurează și designează dintre păstorii de suflete câte un referent pentru fiecare teză și pentru predici, predând acestora manuscrisele cu cel puțin o săptămână înainte de conferința pastorală. Rezultatul notării se va exprima prin calculele foarte bine, bine și suficient.

Lucrările prezentate după termenul fixat nu se primesc.

Art. 7. Pot fi scutiți de această obligațiune numai păstorii de suflete care au împlinit vârsta de 60 de ani. Dispensa aceasta se acordă de către Consiliul Eparhial, din caz în caz, la propunerea protoiereului.

Art. 8. Convocarea conferinței pastorale se face de către protoiereu cu cel puțin 15 zile mai înainte, prin circulară, după ce va fi primit la cerere binecuvântarea arhierescă cu privire la data și locul unde urmează să se țină conferința.

Se recomandă ca aceasta să se țină în fiecare an în alta din[tre] enoriile protoieriei, spre a ocaziona manifestații religioase mai impozante în toate părțile Eparhiei.

Art. 9. Conferințele pastorale sunt conduse de protoiererii cercurilor sau delegații lor.

Art. 10. La conferințele pastorale vor participa toți preoții și diaconii din circumscripție. Se vor invita și cateheții și profesorii de religie.

Absențele se vor motiva protoiereului până în opt zile de la ținerea conferinței pastorale. Între motive se vor considera numai boala documentată, serviciu neamânabil în păstoria sufletească sau alt incident inevitabil.

Preotului absent fără motiv sau întârziat mai mult de jumătate de oră sau plecat din ședință înainte de ridicarea ei i se va reține pe zi a treizecea parte din retribuțiile lunare. Cota aceasta se va vărsa în fondul conferințelor pastorale din bugetul Eparhiei. Programul conferințelor se rezolvă în una sau două ședințe.

Art. 12. În ziua hotărâtă pentru conferința pastorală se vor oficia cât se poate de solemn Sfânta Liturghie și Doxologia de un sobor numeros de preoți și se va ține predica festivă.

Imediat după serviciul divin se va ține lecția-model din catehetică.

Art. 13. La ordinea de zi a ședințelor conferinței pastorale se pun următoarele chestiuni:

1. Cuvântul președintelui conferinței pastorale.
2. Citirea tezelor teologice cu recenziile referitoare, precum și critica predicii festive și a catehezei.
3. Chestiuni pastorale.
4. Deliberarea asupra chestiunilor transmise conferinței pastorale de către Consiliul Eparhial.
5. Propuneri eventuale.

Art. 14. Cum vizitația protoierească (inspecția anuală) se face o dată pe an, expozeul asupra acesteia se va face la proxima din cele două sesiuni ale conferințelor pastorale. În această dare de seamă protoiereul arată constatările făcute cu privire la viața religioasă-morală a păstoriților din circumscripția protoierească, la străduințele bisericii, școlii și credincioșilor întru promovarea vieții religioase morale, va comunica statistica populației ortodoxe (nașteri, decese, căsătorii, treceri confesionale), va releva cele constatate cu privire la conducerea agendelor parohiale și va da un conspect asupra situației edificiilor de cult (bisericile, casele preoțești, campanarele) și asupra averii parohiale (bani, realități).

Tot așa se vor comunica și constatările făcute cu ocazia altor inspecții.

Art. 15. După deschiderea și înainte de intrarea în ordinea de zi a conferinței pastorale, președintele designează doi notari pentru dresarea proceselor-verbale.

Art. 16. În procesele-verbale ale ședințelor conferinței pastorale se notează data și locul ținerii ședinței, membrii prezenți, chestiunile discutate și hotărârile luate.

Procesul-verbal se verifică în ședința proximală și se semnează de președinte și notari. Pentru verificarea procesului-verbal al ultimei ședințe, plenul conferinței numește doi verificatori.

Art. 17. Procesul-verbal al fiecărei ședințe se dresează în două exemplare, dintre care unul rămâne în arhiva protoieriei, iar al doilea se înaintează Consiliului Eparhiei (conf. art. 18).

Art. 18. În curs de două săptămâni, protoiereul va raporta Consiliului Eparhial asupra conferinței pastorale, înaintându-i procesele-verbale ale ședințelor, lucrările cenzurate și tabela sinoptică.

Art. 19. Tabela sinoptică cuprinde numele păstorilor de suflete prezenți și absenți de la conferința pastorală, titlurile lucrărilor teologice și numărul predicilor prezentate cu indicarea calculelor de notație, iar în rubrica observărilor eventuala scuză a absenței.

Constatarea prezenței se va face prin semnătura proprie a păstorului de suflete.

Art. 20. În Consiliul Eparhial se alcătuiește un referat special pentru conferințele pastorale.

Consiliul Eparhial, văzând notarea lucrărilor și găsind că oarecare dintre acestea au fost făcute cu deosebită conștiinciozitate și temeinicie, exprimă autorilor recunoștința prin decrete de laudă sau premiere. Cele mai bune conferințe vor fi publicate.

Art. 21. Protoiereul, primind de la Consiliul Eparhial lucrările și predicile, le restituie autorilor, comunicându-le eventuale observări ale Consiliului Eparhial, iar la cerere și calculele din tabela sinoptică.

Mitropolit Visarion

Consilier-referent: E. Vasilescu

Alcătuitor: D. I. Puiu⁴

Prezența ierarhului în mijlocul preoților la conferințele pastorale dădea autoritate și legitimitate adunării. De două ori pe an, în mai și octombrie, arhiereul prindea în agenda lui datele conferințelor pastorale de la toate protopopiatele.

Pentru a întări cele spuse, prezentăm un document, o Circulară a Mitropoliei din anul 1936, în care se aduc la cunoștința preoților din Bucovina datele conferințelor pastorale din sesiunea octombrie pe protopopiate: Suceava – 5.10; Cernăuți – 6.10; Nistru – 8.10; Arbore – 12.10; Câmpulung – 13.10; Humor 15.10; Rădăuți – 20.10; Siret 21.10; Ceremuș – 23.10; Storojineț – 28.10: „Pentru fiecare cerc protoieresc s-a fixat o altă zi, ca să se dea Înalt Prea Sfinției Sale Mitropolitului posibilitatea să poată participa, pe rând, la toate aceste întruniri preoțești”⁵.

Conferințele pastorale sunt și astăzi mici laboratoare unde strategiile misionare sunt elaborate și îmbunătățite. De două ori pe an, la fiecare protopopiat ele se desfășoară cu binecuvântarea și în prezența ierarhului.

⁴ *Ibidem*, filele 210–213.

⁵ *Ibidem*, fila 216.

**A SAINT DEFENDER
THE VENERATION OF SAINT JOHN
THE NEW OF SUCEAVA IN BUKOVINA – FROM
HISTORY TO CONTEMPORARY CULTURE**

EWA KOCÓJ

(Abstract)

**Un sfânt apărător. Venerarea Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava
în Bucovina – din istorie până la cultura contemporană**

(Rezumat)

Sfântul Ioan cel Nou, cunoscut și ca Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava, este unul dintre cei mai venerați sfinți în Bucovina și, în general, în Moldova. Datorită venerării sale de către autorități și de clerul Principatului Moldovei, încă din secolul al XV-lea, Sfântul Ioan cel Nou este considerat și astăzi unul dintre cei mai importanți patroni spirituali ai Bucovinei – protectorul ei de minuni. Scopul articolului este analiza contextuală a transformărilor asociate cu venerarea Sfântului Ioan cel Nou în Bucovina. Ne-a interesat care au fost începuturile venerării sale în Țara Moldovei, ce factori i-au schimbat forma și natura și ce reprezintă astăzi acest sfânt pentru locuitorii din Bucovina. Articolul prezintă rezultatele cercetării științifice efectuate între 2004 și 2016 în regiunea Bucovinei pe baza tehnicilor calitative aplicate: interviul liber, observarea directă și indirectă, documentarea fotografică și analiza materialelor vizuale. Cercetarea s-a bazat, de asemenea, pe surse istorice și etnografice secundare și pe materiale disponibile pe internet. Cercetarea a demonstrat că venerarea Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava se regăsește în multe texte din cultura română, creând un spațiu lingvistic specific în care se întrepătrund textele religioase canonice, mitologia națională și folclorul. Trecerea timpului și evenimentele istorice succesive furnizează informații noi, transformând imaginea acestui sfânt și percepția lui de către locuitorii ortodocși din Bucovina. Sfântul Ioan cel Nou a trecut printr-o lungă metamorfoză – de la ipostaza de apărător al credinței și al Principatului Moldovei la cea de păstor și țăran și, în final, la cea de sfânt care își folosește puterea pentru a-i ajuta pe credincioșii ortodocși să treacă peste greutățile și suferința zilnică.

Cuvinte cheie: moștenire culturală, folclor, Europa Centrală și de Est, Moldova, Bucovina, venerarea sfinților, Ioan cel Nou de la Suceava, credințe și ritualuri, iconografie.

Analele Bucovinei, **XXVI**, 2 (53), p. 491–506, Rădăuți – București, 2019

Literary sources of the veneration

The early beginnings of the veneration of Saint John the New in the Moldavian lands date back to the fifteenth century and are associated with the literary religious tradition that was spreading there at the time owing to the monks living and working in monastic centres. The oldest literary sources related to this particular saint are attributed by the majority of researchers to Gregory Tsamblak (1st half of the 15th century), a Bulgarian cleric, who in 1401, together with the Greek Manuel Archont, participated in the mission sent by the Patriarch of Constantinople Matthew I to Moldavia in order to prevent the conflict between the Metropolis of Moldavia, set up informally a few years earlier, and the capital. During the journey, which most probably led through Bilhorod, the delegation is reported to have come into contact with the veneration of Saint John the New¹. Tsamblak, who spent the following few years in Moldavia as the presbyter of the Great Moldavian Orthodox Church, is said to be the author of the service and life of Saint John the New written in accordance with the teachings of the literary school founded by Euthymius of Tarnovo². In 1438, the life was copied by monk Gavril from the monastery in Neamț, and in 1534 it was re-edited in the Old Church Slavonic by Archimandrite Teodosie of the same monastery³.

The narratives shaped by this version of life indicate that John the New was a Greek merchant from Trebizond – a famous great port city located on the Black Sea in the east, close to the Assyrians, and bordering the Great Armenia. Having embarked on one of his numerous journeys, the Greek merchant sailed to Bilhorod (Slavonic: *Bělyi gradŭ*), a city located *near Vōspor*. During the sail, an incident took place which determined the merchant's later fate. The eternal enemy, unable to bear the view of John immersed in prayer, stirred up the ship's captain, a follower of the *Latin heresy*, against John. Seeing John's invincible faith and unable to defeat him in their religious disputes, the captain decided to take revenge on the young Christian. Having arrived in *Bilhorod*, he went to see the eparch of the city – a Persian, an ardent defender of and heir to the ancestral hypocrisy, and insidiously told him that merchant John, filled with admiration for the faith of the sun-god believers, wished to renounce Christ and convert⁴. The eparch was very content to hear these words. He ordered John to be brought before him and

¹ A. Naumow, *O eklezjologii Grzegorza Camblaka, prawosławnego metropolity kijowskiego*, [In:] *Wiara i historia. Z dziejów literatury cerkiewnosłowiańskiej na ziemiach polsko-litewskich*, Studia Slawistyczne Krakowsko-Wileńskie, vol. 1, Kraków, 1996, p. 67.

² E. Bakalova, „Цмблаковото Мъчение на свети Йоан Нови в румънската монументална живопис от XVI–XVII век”, in “Paleobulgarica”, XV, 4, 1991, pp. 56–77.

³ E. Bîrlădeanu, “Racla cu moaștele «Sfântului Ioan cel Nou» de la Suceava”, in “Biserica Ortodoxă Română”, 1972, XCII, issues 11–12; idem, „Ieromonahul, presviterul și dascălul Moldovei Grigore Țamblac”, in “Mitropolia Moldovei și Sucevei”, 1981, issues 4–6, pp. 319–327.

⁴ G. Țamblacŭ, *Мченіе стго и славнаго мчника Ианна новаго иже въз Белѣградѣ мѣщивагосѣ*, în Melchisedec Ștefănescu, *Grigorie Țamblacu*, București, 1935, p. 86.

persuaded him to renounce Christian faith, to give glory to the radiant sun, and to worship the star. John, oblivious to the threats, displayed great courage and attachment to the Christian faith, which he did not renounce even in the face of torture and suffering. Unable to compel John to abandon his faith, the eparch ordered to flog him and lock him up in a dark cell, and then tie him to the tail of a wild horse and drag his body through the streets of the city. One of the bystander Jews watching John's ordeal cut off the Saint's head⁵.

John's dead body shone with a wonderful glow, and a magnificent choir of angels and flames appeared over his head. Three young men surrounded the body, incensing and praying over it. Seeing the miracles happening around the figure of the saint, one of the Jews – the cunning offspring of a viper – decided to shoot the angels, but his hands grew to his bow and arrows. The frightened eparch of the city gave the deceased's body to the Christians, and they buried it in the sacred place. Upon hearing about John's martyrdom, the captain of the ship, a Frank merchant, decided to steal the saint's body from the grave at night. When he was digging it out, the saint appeared in the dream to a presbyter of a Christian temple, ordering him to save the body. The priest fulfilled John's request, thwarted the captain's plan to steal the relics, and hid them at the sacrificial table in the church, where they rested for the following seventy years. During that period, many a miracle happened there. When Alexander the Good, Prince of Moldavia, heard about the fame of the relics, he sent Archbishop Joseph with numerous soldiers to Bilhorod to bring the relics to Suceava. After the remains had arrived in Moldavia, the hospodar welcomed them in adoration and proclaimed John the New patron of his duchy⁶.

The researchers did not agree on many details contained in Tsamblak's account of the saint's life. Not much is known about John the New, and Tsamblak's work cannot be regarded as a reliable historical source, because apart from the facts, it contains legendary elements modelled on the motifs and topics of hagiographic literature. What sparks doubts is the time-frame of John's martyrdom, for example. Some historians say it was the beginning of the fourteenth century (N. Cartoian – 1300, bishop Melchisedec – 1320, N. Iorga – 1330). Another dubious thing is the date of bringing the relics of John the New to Moldavia⁷.

⁵ G. Țamblacŭ, *Мчениє стго и...*, p. 96.

⁶ G. Țamblacŭ, *Мчениє стго и...*, p. 99.

⁷ M. Cazacu, "Saint Jean le Nouveau, son martyre, ses reliques et leur translation a Suceava (1415)", in *L'empereur hagiographe. Culte des saints et monarchie byzantine et post-byzantine. Actes des colloques internationax «L'empereur hagiographe» (13–14 mars 2000) et «Religues et miracles» (1–2 novembre 2000)*, eds. P. Guran, B. Flusin, Editura Colegiul Noua Europă, 2000, bmv, pp. 137–158; P. Năsturel, „Une prétendue oeuvre de Grégoire Tsamblak: «le martyre de Saint Jean le Nouvrau”, in *Actes du Premier Congres International des Études Balkaniques et Sud-Est Européennes*, VII, *Litterature, Ethnographie, Folklore*, Sofia, 1971, pp. 345–351, 352–357.

Places of religious worship; iconography of the saint

Other traces connected with the veneration of Saint John the New in the Moldavian areas date back to the times of the reign of the subsequent descendants of the House of Bogdan – mostly hospodar Stephen the Great (1457–1504), who, from the end of the fifteenth century, began to dedicate different places of religious worship founded in Moldavia to the Saint's name. In 1498, the Moldavian hospodar funded a bell tower with a chapel of St John the New in the Bistrița monastery, which also has the oldest preserved fragments of the polychrome decorations with the icons of this Saint inside⁸. In 1507, boyar Luca Arbore funded the Orthodox church in Șipote dedicated to Saint John the New⁹. The period from 1514 to 1522, which was the reign of subsequent hospodars, Bogdan III the Blind (1504–1517) and Ștefăniță (1517–1527), brought the construction of a new metropolitan Orthodox church in Suceava. In 1589, the church became a new home to the increasingly famous relics of John the New, previously held in the *Mirăuți* Church in Suceava, a coronation Orthodox church of the Moldavian rulers¹⁰. The work of Stephen the Great was continued by his son – Petru Rareș (1527–1538; 1541–1546), who, along with the subsequent Moldavian Metropolitan Grigore Roșca (died in 1570), was one of the initiators of the external polychrome of the painted Orthodox churches and monasteries from northern Moldavia, which today constitute a great symbol of Romania¹¹. From that moment onwards, the great programme of the wall iconography in the Moldavian Orthodox churches, which was most likely a kind of religious discourse of hospodars and clergy of this particular principality, was full of references to the figure of Saint John the New, which greatly reinforced the significance of the Saint in the Moldavian areas. In 1547, the life of the Saint, presented in as many as twelve icons, was written on the southern wall of the Voroneț Monastery dedicated to Saint George. Among numerous illustrations, there is an iconographic equivalent of the Saint's entire life with perhaps the most famous icon of the translatio of the relics to Moldavia, which presents Alexander the Good and his wife Ana in the typical costumes of Byzantine basileuses. At the same time, the same temple holds the frescoes of the Saint placed in the monumental icon covering the three walls of the apses called the *Great Heavenly Celebration*. The fact that John the New is presented among the greatest Christian saints arranged in a descending order – prophets, apostles, Church Fathers, martyrs and anchorites – and approaching the gates of Heaven

⁸ *Repertoriul monumentelor și obiectelor de arta din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, Editura M. Berza, 1958, pp. 155–159.

⁹ G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, București, 1926, pp. 181–186.

¹⁰ T. Bălan, *Romanian Patericon*, California, 1996, p. 120.

¹¹ C. Nicolescu, *Arta în epoca lui Ștefan cel Mare. Antecedentele și etapele de dezvoltare ale artei moldovenești din epoca Ștefan cel Mare*, București, 1964, pp. 292; E. Kocój, *Świątynie, postacie, ikony. Malowane cerkwie i monastyny Bukowiny Południowej w wyobrażeniach rumuńskich*, Kraków, 2015.

heavens proves that, over a century after the transfer of his relics, his veneration must have been at least known among the Moldavian rulers and clergy¹².

The following stages of how the veneration of Saint John was formed date back to the years of religious and cultural activity of the Movilă family – the great boyars and rulers of Moldavia and Wallachia in the 16th and 17th centuries. Presentations of Saint John can be found both in the literature of the Movilă circle and in the frescoes of Moldavian Orthodox churches. In 1586, the Moldavian Metropolitan George Movilă ordered to build the Monastery Church of the Resurrection of Christ in Sucevița, which was collectively funded by the Movilă family. In comparison with the previous Orthodox churches, the details of the changes introduced to the iconography may be interpreted as an expression of the religious discourse of the Movilă family, but they were also inspired by the decisions made during the *Hundred Chapter Synod* (Moscow 1551)¹³. What can also be found in the iconographic programme of the Sucevița church, painted around 1601, is one of the most extensive hagiographic cycles of Saint John the New in the Moldavian art, consisting of fourteen icons written in the vestibule of the church and placed among other warrior saints: Saint Theodore Stratelates, Saint Demetrios, Saint Theodore Tyron, Saint George, Saint Procopius, and Saint Mercury. This neighbourhood of the most famous warrior saints might suggest that the Movilăs, and maybe even Stephen the Great, associated the role of John the New with being a defender of Christianity.

During the reign of Petru Movilă (1597–1647), the figure of Saint John the New appeared also in the Orthodox church literature. As a member of the Orthodox church, Petru was well aware of the negative effects of the 1596 Union of Brest brought upon the territories of the Polish-Lithuanian Commonwealth. Aware of the profound division that has since taken place in the history of Eastern Orthodox Church and the highly unlikely agreement between the Orthodox and the Uniates-*dissenters*, Petru Movilă sought to introduce many changes in the organization of the Orthodox Church in the Commonwealth. Due to contacts with other regions, the Orthodox organization started by Movilă covered not only Poland but a large part of Central and Eastern Europe and the Balkans. It had a very strong influence on Moldavia and Wallachia.

In 1640, Movilă convened the Synod of Kiev. One of the decisions was to prepare new liturgical books. In 1645, his *Trebnik* was published in Kiev, which included the life of John the New, which was already known in the Orthodox Metropolis of Kiev as early as the 15th century. However, there was one distinctive

¹² We do not have sources from this period that could testify to the fact that the echoes of this veneration were already penetrating the folk culture. The oldest recorded folk reports date back to the 19th century, see Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, vol. II, Iași, 1998, p. 307.

¹³ E. Dragnev, “Note privitoare la pictura «înțeleaptă» din Moldova medievală”, in “Revista de Istorie a Moldovei”, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Istorie, Chișinău, 4 (60), 2004, p. 21–33.

feature – the old Greek codes never devoted much attention or space to this Saint¹⁴. It was not until Kiev that the rank of this Saint was raised, because John the New, with his biography modelled by Tsamblak, perfectly fit into Movilă's vision of the Orthodox Church – empowered with the tradition and loyalty to Christianity of the initial centuries, and in opposition to Islam, covering the then Central and South-eastern Europe, and to Catholicism, symbolized in the life by the Frank captain of the ship¹⁵. In addition, the life painted the picture of Jews, perpetuating their negative image in Christian culture and literature dating back to the times of Christ¹⁶. It was probably in Movilă's *Trebnik* where the name of John the New was placed very high in the hierarchy of the order of saints for the first time – just behind the first saints to have been canonized by the Orthodox church in Rus' – Boris and Gleb, known as "Strastoterptsy" (Passion-Bearers), the founders of the Kiev Pechersk Lavra – Saints Anthony and Theodosius, and the three martyrs of Vilnius – Anthony, John, and Eustathius¹⁷.

The tradition of the Metropolitan Varlaam

Other figure associated with the Movilă circle was Varlaam (Vasile Moțoc), the author of the first Romanian translations of the Books of Homilies, emissary to Moscow sent by hospodar Miron Barnovschi-Movilă, Metropolitan of Moldavia in 1632–1653; in 1639 one of the candidates for the Patriarch of Constantinople. The personalities of Petru Movilă and Varlaam, as well as of the Moldavian chronicler Grigore Ureche¹⁸, were shaped for many years together within the confines of the Secu monastery, and they continued to keep in touch even after the Movilă family had moved to Poland¹⁹. Varlaam's collection of homilies and commentaries on the

¹⁴ A. Naumow, *op. cit.*, p. 53.

¹⁵ In the life of St John the New, the captain of the ship is referred to as *Frank*. The term, derived from the Arabic, originally meant "the Christian territory behind the Pyrenees". At the time of the Crusades, when a significant number of Europeans came to the Middle East for the first time, the term began to be used to refer to Europeans to distinguish them from Byzantines (other than Orthodox). As believed by the Muslims, the Franks were followers of an imperfect religion who misinterpreted the Revelation. They were uncouth, dirty, smelly, because they did not bathe, they lacked good manners. The entry of the Franks into the holy places of Islam in Jerusalem was perceived as the tainting and contamination of their space, and after the places were regained, cleansing rituals were celebrated in them. For more on this subject, see: A. S. Nalborczyk, *op. cit.*, pp. 181–210.

¹⁶ More on aliens in the Byzantine and Slavic literature and art, see: M. Garidis, "La représentation des «nations» dans la peinture post-byzantine", in "Bizantion", 1969 [1970], t. XXXIX; E. Kocój, *Świątynie...*, *op. cit.*, passim.

¹⁷ A. Naumow, *op. cit.*, p. 53.

¹⁸ The character of Ureche, who grew up together with Varlaam and Petru Movilă, is very important here, because he was the first Moldavian chronicler to mention the transfer of the relics of John the New to Suceava, see: G. Ureche, *Letopiseșeșul Țării Moldovei*, L. Onu, București, 1967, p. 81.

¹⁹ P. Moșyła, *Împăcarea Bisericii Ortodoxe*, tłum. Ș. Lupu, Polirom, Iași, 2002, p. 49–50; A. Eșanu, V. Eșanu, *Începuturile formației intelectuale ale lui Petru Movilă*, Materials from the International Historical Conference *Dynastia Mohylów – przykład wzajemnego przenikania się elit politycznych w Europie Środkowo-Wschodniej w wiekach XVI–XVII*, Kiszyniów, 17–18 June 2005.

Gospel and the lives of saints, published in 1643 and titled *Homily 1643* (Romanian: *Cazanie 1643*), included the first translation of the life of Saint John the New into Romanian, created over 200 years after the original was written in Old Church Slavonic. In comparison with Tsamblak's original account, however, Varlaam's translation contains many distinctive changes referring to the contemporary history of the Orthodox Church not only in the territories of the Commonwealth and Moldavia but also other regions of Southern and Central-Eastern Europe. Over the following centuries, these changes have generated new cultural patterns, which still reverberate in many religious and historical texts in today's Romania.

The changes introduced by the Moldavian metropolitan concerned not only the title of life itself but also the vocabulary used by Tsamblak. In Varlaam's version, the Old Church Slavonic title: "Martyrdom of the saint and the famous martyr John the New martyred in Bilhorod, written down by Gregory, priest and presbyter of the Great Moldavian Orthodox Church" was replaced with "Martyrdom of the saint and the famous great martyr John the New of Suceava, whose day is celebrated on Thursday after Rusalia (Romanian: Mucenia svântului și slăvitului mucenic Ioan cel Nou de la Suceava, ce să praznuiește joi după Rusalii)"²⁰. In Romanian consciousness, the of Suceava nickname given to John the New led to the popular belief that the Saint was Romanian, although the Slavonic source says he was a Greek from Trebizond. The fragment about the birthplace of Saint John – Trebizond, the city described by Tsamblak as: "famous and great, located in the east, near Assyrians and neighbouring with Great Armenia"²¹, was translated by Varlaam as located "in the east which is called Anatolia"²².

The original Slavonic mention of the port to which the ship from Trebizond arrived – Bilhorod near Vōspor (Slavonic: "Bělyi gradŭ..., iže kŭ Vōsponu")²³ – was changed in the Romanian edition into: "the city which is called Cetatea Alba, on the Black Sea, on the edge (boundaries) of the Moldavian Land" (Romanian: la cetatea ce să chema Cetatea Albă, la Marea Neagră, în margine de cătră Țara Moldovei)²⁴. In this way, the story of the life of Saint John, located by Tsamblak near Vospor, was explicitly moved to the Moldavian region, and the terminology was adjusted to the contemporary political situation.

Other changes in Varlaam's translation related to the characters' titles and the names of the nations. The appearance of Turks in the Balkans and the progressive dependence of Christian territories on the Ottoman Empire caused the city's eparch from Tsamblak's original account – "a Persian, an ardent defender of and heir to the ancestral hypocrisy"²⁵, to be superseded in the Romanian version with "a Turk,

²⁰ Varlaam, *Cazania 1643*, București, 1943, pp. 151–159.

²¹ G. Cambłak, *op. cit.*, p. 85.

²² Varlaam, *Cazania 1643*, p. 451.

²³ G. Cambłak, p. 86.

²⁴ Varlaam, *Cazania 1643*, p. 452.

²⁵ G. Cambłak, *op. cit.*, p. 86.

a zealous believer in the Turkish faith” (Romanian: turc, iubotoriu foarte și socotitoriu credinței turcești)²⁶. The phrase used by Tsamblak to describe to the features of the eparch of the city: “the godless soul of the eparch”²⁷ was changed in Varlaam’s life into: “the impure and pagan Turkish soul” (Romanian: necurat și păgân suflet turcesc)²⁸. In the version by Varlaam, the eparch of the city urging John the New to convert from the Christian faith and give glory to “the radiant sun and the star” induces the Saint to convert to: “the faith of the gians” (Romanian: legea ghiaurilor)²⁹. At the same time, instead of the city eparch masterfully and deceitfully saying these words, Varlaam wrote: “when this master and the treacherous non-Christian pagan uttered these words” (Romanian: acel meșter și viclen necredincios păgân grâi aceste cuvinte)³⁰.

Some researchers believe that the character of the *alien* was changed from a sun-worshipping Persian to a Turk condemning Saint John to martyrdom because of Moldavia’s dependence on the Ottoman Empire, which reflected the fears of the era which were present in the collective consciousness. The name *Persian* alone was probably symbolic in Tsamblak’s days and was used to describe “any man of the East who did not profess Christ”. With time, although it is difficult to pinpoint the exact time-frame, the name also expanded in the legendary etymologies to include all Oriental peoples, especially Turks, Tatars, and Mongolians³¹. Warnings against the veneration of the sun, the moon, and the order of the sky appeared as early as the Old Testament (Deuteronomy 4: 9-19), from where they later spread to early Christian texts. We can find them both in the texts by St Niphon of Constance, where Christ himself referred to pagans who did not believe in Christianity and the coming of the Son of God as idolaters paying homage to idols (stone worshippers), as well as in the works of St Athanasius of Alexandria (4th century)³². Tsamblak’s hagiography easily became part of this tradition, but it was not until the work of Moldavian Varlaam that the real Turks, whose domination over Moldavia had already been a fact for years, were introduced to the life for the first time. However, by changing the life’s version, Varlaam simultaneously introduced certain historical inaccuracies – during the martyrdom of John the New (first half of the 14th century), the Moldavian Bilhorod (Romanian: Cetatea Alba) was under the Tatar rule, and the Turks’ control in that city did not begin until more than 50 years later – in 1484³³. What also proves that the code introduced by Varlaam alluded to the contemporary political situation and contained strong religious undertones are the

²⁶ Varlaam, *Cazania 1643, op. cit.*, p. 452.

²⁷ G. Cambłak, *op. cit.*, p. 87.

²⁸ Varlaam, *Cazania 1643*, p. 452.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ A. Naumow, *op. cit.*, p. 69.

³² For more, see e.g. św. Atanazy z Aleksandrii, 2000, p. 73; św. Nifon z Konstancji, “Vedenia supra Înfricoșatei Judecări a Sfântului Ierarh Nifon, Episcopul Constanțianei, sec. IV”, in S. Dumitrescu, *Chivotele lui Petru Rareș și modelul lor ceresc*, București, 2001, pp. 317–339.

³³ M. Cazacu, *op. cit.*, p. 138.

names of St John's torturers, who, apart from *Latinist schismatics* and Jews, commonly blamed for the martyrdom and death of Christ, also included *pagan* Turks. Furthermore, it was on the cover of Varlaam's Homilies where an interesting iconography of Saint John the New appeared for the first time. Clad in the robes of a martyr, the Saint is depicted as a knight – with a cross in his right hand and a sword in his left hand, against the background of two cities – Trebizond and Cetatea Alba. Following the example of the martyrs of the first centuries, guarding orthodoxy and faithfulness to Christianity of the first centuries, John shows the continuity of his faith in the Moldavian territories and, like the knight of Christ, defends the land where he is buried.

John the New – the Palladium of Moldavia

The Kiev's Metropolitan Petru Movilă and the Moldavian Metropolitan Varlaam are also associated with the information about treating the Saint's relics as a *palladium* of Moldavia³⁴. It is worth mentioning here that the tradition of treating paintings as a *palladium* in European culture dates back to at least the times of ancient Greece. The term was originally used to define the works of gods believed to have fallen from heaven, most often images of the goddess Athena aka Pallas blowing across the sky as a meteor³⁵. They were regarded by Greeks as objects of special apotropaic powers, which provided protection for the place they were in. The most famous *palladium* was the one in ancient Troy. It was dropped by Zeus from heaven to protect the city³⁶. In the early Byzantine era, Christianity adopted this tradition and used the term *palladium* for paintings depicting emperors and then saints. The first Christian object to have been treated as a *palladium* was probably the well-known icon of Christ from the "bronze" Chalké Gate, which led to the Great Palace of Byzantine emperors in Constantinople. The icon replaced the portrait of Constantine the Great. With time, this tradition moved from the icons of Christ to the icons of the Mother of God, and then some saints. To Christians, holy paintings became the source of power. It was believed that the magic of the sacred stemmed from their inherent similarity to the person depicted. Owing to the resemblance to the original, such paintings became imbued with their existence, thus gaining supernatural powers. At the same time, such images held in a given territory fulfilled an apotropaic function – they defended a given space from the attacks of enemies and evil forces. Over time, this tradition also covered relics, i.e. the remains of people who were believed to have miraculously experienced theosis during their lifetime. The historical events of 1629, when after the battle of Chocim

³⁴ P. Mohyła, *op. cit.*, pp. 49–50; S. Fl. Marian, *Sântul Ioan cel Nou de la Suceava. Schiță istorică*, București, Göbl, 1895, pp. 60–70.

³⁵ E. Kuryluk, *Weronika i jej chusta. Historia, symbolizm i struktura 'prawdziwego' obrazu*, Kraków, 1998, pp. 46–47.

³⁶ E. Kuryluk, *op. cit.*, p. 46.

between the troops of Hetman Chodkiewicz and Sultan Osman II the units of Zaporozhian Cossacks were sent by the Poles to Suceava, became a role-model story in which the relics of John the New were used as a *palladium* of Moldavia and which presents the eternal enemies of the Orthodox Church and Moldavia – Poles, Turks, and Tatars. The story is based on the familiar Byzantine motif of the miraculous defence of the fortress city, this time carried out by the relics of Saint John the New. Legend has it that upon seeing the Cossack army approaching Suceava, the Moldavian Metropolitan Anastasie Crimca along with the local clergy went to the metropolitan church to hide the Saint's body. However, they were unable to bring out the relics, imbued with the divine gift, from the temple – the relics mysteriously remained intact, and the Cossack army, which were trying to get through to the city across the Suceava River, drowned in the stormy waters. To commemorate this event, Metropolitan Crimca and the inhabitants of Suceava celebrated a litija, circling the temple with the relics of St John³⁷. Since then, the day June 2, when the relics revealed their *palladium* nature, has been the feast of John the New – the patron of Moldavia.

In the 17th century, the fame of the relics was already very strong in the eastern areas. In 1686, King John III Sobieski, returning after his Vienna victory, took the relics of Saint John the New away from Suceava (so-called Dosophtei's treasure) and placed them in Stryj, from where they were later transferred to the Church of the Basilian Order in Żółkiew³⁸. Metropolitan Dosophtei (1624–1693) mentioned the Saint in his *Lives of the Saints*, which were written in the years 1682–1686. In 1783, on the command of Emperor Joseph II, the relics returned to Suceava and were again placed in the Orthodox Church of Saint George, and John the New was this time proclaimed the patron of Bukovina³⁹. In the following years, the life of this Saint was translated and published several times in Moldavia. In 1812, the hagiographic legend translated from the Russian (Ukrainian?) sources was placed in the lives of saints printed in the Neamț Monastery, and in 1846 it was put in the *Mineja* for the month of June, printed by the same monastery⁴⁰.

The tradition of recognizing Saint John the New as the patron of Moldavia and Bukovina was often emphasized in the literature of the nineteenth century. Probably due to the then flourishing national consciousness and the retrieval of the Saint's relics by Moldavia, people began to recall and disseminate the stories about the *palladium* nature of the relics, previously known only in the Movilă circle. In the meantime, Enecan (1882), followed by Marian (1895) and Pamfile (1997), published their versions of the legends about the historic events in Moldavia, in

³⁷ P. Mohyla, *op. cit.*, pp. 49–50; S. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 67.

³⁸ T. Bălan, *Sfintele Moașteale Făcătoare de Minuni din România*, Editura Episcopiei Romanului, 1999, p. 120.

³⁹ S. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 18.

⁴⁰ Melchisedec Ștefănescu, *Grigorie Țamblacu*, București, 1935; Vasile M. Demciuc, *Viața și minunile Sf. Mare Mucenic Ioan cel Nou de la Suceava cu un scurt istoric privind Mănăstirea Sf. Ioan cel Nou*, Suceava, 1990, p. 30.

which the relics of the Saint inexplicably revealed their power and protected the city from enemies. Also, at that time, people began to revisit other stories dating back to the times of Petru Movilă and Metropolitan Varlaam about the miraculous power inherent in the relics of St John, which were printed up until modern times in popular brochures for believers coming to the monastery. The most famous of these stories was based on the theme of punishment administered to a Catholic – a Pole named Ujazdowski, who, in the service of George Movilă, insulted the relics, for which he was punished by Saint John⁴¹.

Owing to the tales found in Movilă's texts, more people began to believe in the miraculous power of the relics that protected against the enemies of the land and against evil and impure forces. From the late nineteenth century, the story about St John the New spreading in the territory of Moldavia clearly began to combine the themes and motifs derived from the Slavic version by priest Tsamblak and the Romanian version by Metropolitan Varlaam. The place of martyrdom and the nationality of the protagonist kept changing, depending on the source mentioned. In the legends published about John at that time, the Saint was either a Greek merchant or a Romanian man treacherously tortured by the Persians, Turks, or Tartars⁴². The contemporary art of the Moldavian Orthodox Church did not forget about the Saint either. In the eighteenth and nineteenth centuries, the life of John the New was painted on the walls of the monastery churches in Secu and Sihăstria Secului and in the chapel of the Monastery of St George in Suceava. Moreover, the icons of the Saint currently located in the collections of the museum of the Monastery of St George in Suceava also come from this period.

Folk tradition

The hagiographic legend about John the New had its counterparts in Romanian folk beliefs as well. The oldest ethnographic sources concerning the figure of John the New come from the end of the 19th century and echo various religious literary models. In the folk consciousness, there was a mixture of the content from Tsamblak and Varlaam and the themes and motifs known from the legends of other holy figures. Different versions of religious texts disseminated by the clergy of Moldavia and circulating in these regions in popular brochures were incorporated into the thinking mechanisms typical of the folk consciousness, often succumbing to the syncretism of content coming from various sources. It is worth noting, however, that in the folk tradition the life of the Saint, modelled anew, did not always have such harsh and polemical overtones referring to Catholicism and Judaism. In the folk tales, John the New's greatest enemies were Muslims – Turks or Tatars, who condemned the Saint to martyrdom and death. Nevertheless, this formula of the life

⁴¹ P. Mohyla, *op. cit.*, pp. 50–54; S. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 63.

⁴² T. Pamfile, *Sărbătorile la români*, București, Editura Saeculum, 1997.

present in the oldest folk sources is not a surprise, especially when one takes into account the dependence of the Moldavian lands on the Turks until the mid-19th century. At the same time, the cultural codes created by Tsamblak in the life of Saint John the New did not necessarily have to be reflected in the consciousness of the dwellers of Moldavian villages, which were inhabited by a myriad of nations and religions. In the materials collected in the late 19th century by Elena Niculiță-Voronca from the field studies in Bukovina, Saint John the New was considered a Christian merchant living in the Turkish lands who was killed by the Turks for his faith. Murdered and insidiously tied to a horse's tail, he was miraculously brought by an animal from the Turkish territories all the way to Bukovina⁴³. In the folk consciousness of those times, there was also no echoes of the transfer of John the New to Suceava by Alexander the Good. Both the appearance of the Saint in Bukovina and the placement of his relics in the Monastery of Saint George in Suceava (omitting the Mirăuți Monastery) were associated with the supernatural signs manifesting themselves around John⁴⁴.

Presenting John as a Bukovina born-and-bred Romanian is another distinctive feature of the nineteenth-century folk tales about John the New. The tendency to give him the Romanian nationality, which alludes to the vocabulary introduced by Varlaam and is also associated with the folk habit of placing all salient events within *a close familiar world*, was also often linked with the belief that this Saint was already God's chosen during his lifetime. The incorporation of folk beliefs into Christian religious texts about the heavenly liturgy, so typical of the Orthodox faith, resulted in the appearance of the motif of open heaven only visible to exceptionally good people. In one of the stories from Bukovina, John – a peasant grazing the cattle – sees God, the ruler of thunders, in the open heavens⁴⁵.

In the mythical folk consciousness, the character of Saint John the New was also often mixed and confused with motifs and themes known from the legends about other saints. When – sadly – giving up the publication of the materials collected in Bukovina, Niculiță-Voronca emphasized, for example, that it was impossible to gather much fieldwork information about St John the Baptist, because in all folk tales his character was confused with Saint John the New of Suceava⁴⁶. The folk expert from Moldavia did not notice, however, that it is in such confused stories where the most characteristic features of mythical thinking are revealed. These stories, seemingly chaotic and full of mistakes, reflect the motifs and themes from the archaic myths circulating on the lower levels of mythology, as well as the influence of specific literary models on folk beliefs.

⁴³ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. II, p. 294.

⁴⁴ T. Pamfile, *op. cit.*, pp. 61–64.

⁴⁵ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. II, p. 181.

⁴⁶ Contamination of both characters is also associated with the fact that in the Romanian Orthodox calendar the same day, 24 June, is dedicated to both St John the Baptist and St John the New. The feast of John the New is also celebrated in the Romanian calendar on June 2, but the course of the feast is not as festive as on June 24.

What is also interesting in the oldest folk stories about St John the New is people's faith in the miraculous power inherent in his relics. In collective imaginations, the death administered by the enemies of the nation and the Orthodox Church with time became the beginning of a new life – in the “power of God”. Above all, people saw Saint John as a great miracle worker who could heal various diseases and ailments. The healings of sight, headaches, deafness, blindness, muteness, or paralysis, occurring in the Saint George church near the relics of John the New, constitute one of the most common motifs in the folk stories. Another typical feature was associated with stressing the significance of the great annual feasts of Suceava – the pilgrimage to the Saint and the procession with his relics leading through the city streets on June 24⁴⁷. These pilgrimages were commemorated with the famous 1889 and 1890 hymns still sung by folk people in honour of the Saint even today⁴⁸. However, in the popular consciousness, the palladium veneration of the relics of St John and the associated custom of the pilgrimage and procession gradually gave way to the beliefs about the supernatural power of the relics guarding the faithful from worldly calamities and suffering. The Saint was the one who protected against drought and disease, cured of incurable diseases, and helped the distressed and tormented. Already at that time, many elements of Midsummer Night rituals (June 23/24) were also transferred to the cult associated with the day of St John the New. The very feast of John the New was called the day of summer John and treated in opposition to the winter solstice called the day of winter John⁴⁹. The attributes used during the Midsummer Night celebrations such as herbs, fire, candles, and incense were rubbed against the Saint's relics and blessed by the clergy in the monastery in Suceava. Heading to Suceava day and night with lit torches, the pilgrims, including the sick and the disabled, believed that on this day they would be healed by the relics. As the years passed, John became an ever-closer saint, through whom the people continued to experience God's presence.

The contemporary face of the veneration of the Saint

In the modern religiousness of the inhabitants of Bukovina and Moldavia, St John the New occupies one of the most important ranks in the pantheon of the Orthodox saints. In collective imaginations, the death of St John at the hands of the enemies of the nation was at the same time the beginning of a new life in the “power of God”. In contemporary stories, there is a syncretism of the content stemming from numerous sources, including, most importantly, the hagiographic lives of G. Tsamblak and Varlaam, still contaminated with local legends and model stories about the *palladium*-based veneration of the relics of John the New. It is

⁴⁷ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, p. 294; T. Pamfile, *op. cit.*, pp. 64–65.

⁴⁸ S. Fl. Marian, *op. cit.*, pp. 151–164.

⁴⁹ T. Pamfile, *op. cit.*, p. 60.

popularly believed that all these themes and motifs create other model stories in which the time-frames and historical events related to local and national heroes overlap. In the legendary history, John the New is often regarded as a fellow countryman and called a Romanian. His fate is often joined with the history of the Moldavian hospodar Stephen the Great, and like the hospodar, John fights with enemies and donates money to raise monasteries: “St John came from a very religious family, he was from Bessarabia, also a Romanian, but from those parts. He believed in God, he worked in trade, he would buy icons and bring them to other people who were poor, and he was very merciful and would often fast, and he was a very good man, and he went onto the ship of those Muslim followers, like Turks, and they betrayed him and denounced him to Cetatea Albă, where he was tortured badly, they denounced that he wanted to convert from Christianity to the Turkish faith, and out of hatred they caught and tortured him, and he said he would not leave his faith even if it meant giving up his spirit: I will not bow to moons and stars, as was the case at the time with the Turks. They tortured him terribly, they beat him up and eventually tied him to a horse, to its tail, and they dragged him through the streets, the horse escaped, and he was tied to the tail. And he did not say anything, he did not object to anything when they were torturing him, and he said that he would not deny the Christian faith, so they tortured him very badly, and then, people say that a Jew cut off his head, with a sword. And after they cut off his head, the body remained there, they put him to the grave, and the angels descended from heaven at night, and a pillar of fire appeared from St John up to heaven, and he was surrounded by people with censers, and there were guards there, and one of them thought they were mortals, ordinary people, so he wanted to shoot them with a bow, but God made him stiffen, and he was left there for everybody to see, he confessed what he had done, and many people gathered and prayed for him with God and St John so that he would lift the curse put on him, so he took the curse away, and there were angels and the pillar of fire, and one could hear nice songs, and they brought him to Cetatea Albă, but they took him from there, and with great pomp, and he chose the place where he is now”⁵⁰.

“St John of Suceava, he was a Romanian, we worship him, he was a leader, a kind of minister of Romania. Because he attended a school run by priests, he became a saint, participated in wars and built monasteries and became St John of Suceava, he also built the monastery in Suceava”⁵¹.

Today, John the New is also predominantly associated with someone who heals the sick and the suffering with his power. The belief in the power of the relics, derived from the old conviction that the Saint actually lives in the place of his burial, makes people treat him as an intermediary between God and men, who

⁵⁰ Field study (hereinafter referred to as – BT), Ewa Kocój, Arbore, K., NN., age 67, Romanian, member of the Orthodox Church.

⁵¹ BT, Sucevița, K., NN, age 59, she worked in the field her whole life.

protects against misfortunes and sends grace to the faithful. Saint John is thus commonly believed to be a true messenger of God, and the place where his relics are kept – the Monastery of Saint George in Suceava – enables the contact between the sacred and the profane, between the earthly world and the divine. The contemporary stories combine the threads and motifs from the hagiographic texts with the belief about the supernatural powers of the relics. These types of beliefs become particularly visible during the processions with the relics of the Saint in Suceava. Every year, on June 24, the inhabitants of Bukovina and the neighbouring regions make a pilgrimage to Suceava to the Monastery of Saint George (John the New) to take part in the celebrations on the occasion of the Saint's feast. These celebrations take on a ritual character, constituting a tangible, visible source of the Saint's power manifested before the eyes of the believers. During this event, we are dealing with a kind of balancing between this world and that world, between miracle and normality. Heading to Suceava day and night with lit torches, the pilgrims, including the sick and the disabled, believe that they will be cured of all their ailments. The Saint is the one who protects against drought and disease, cures of incurable diseases, and helps the distressed and tormented. On this day, the faithful bring numerous gifts for the Saint and place them at the feet of the reliquary – herbs and fire, candles and incense, money and food. Some rub them against the relics, have them blessed by the monks, and take them home, believing in the miraculous power of these objects, imbued with the grace of St John⁵².

Orthodox Romanians also believe that on this day John the New reveals his strongest powers, leading the way for the people carrying his relics through the streets of Suceava. The contemporary division between fellow men and aliens is reflected in the fact that – as believed by the feast participants – John the New does not allow aliens to lift the reliquary in which he rests. To the contemporary Orthodox Romanians, however, aliens are not those who appeared in the hagiographic legends by Tsamblak or Varlaam, but those who come from the regions of Romania other than Bukovina and Moldavia: “St John the New of Suceava, here in our monastery, he was a Romanian, I think that no alien can move or touch him, when aliens come from the side of Maramureş hills, they are unable to lift him when they are to lead him through Suceava, taken away from the monastery, he is carried through the city, otherwise it is impossible to lift him or move him, he is heavy and doesn't want to be lifted”⁵³.

It is a common conception that aliens also include bad people, nonbelievers, even if from the same village: “On the Saint's feast day, his coffin is carried from the monastery, and if people are evil, nonbelievers, then he doesn't show. If the coffin is lifted by nonbelievers, evil people, he doesn't allow them to carry him”⁵⁴.

⁵² E. Kocój, *Świątynie, postacie, ikony...*, pp. 323–346.

⁵³ BT, Vatra Moldoviței, K, NN, age 44, housewife.

⁵⁴ BT, Arbore, M, NN, age 88, local treasurer, finished 7 grades of school, Romanian, member of the Orthodox Church.

Contemporary beliefs also reveal a typical folk faith in the miraculous power of the relics. By his power, the Saint heals the believers from the suffering here on earth. At the same time, the relics of St John admired in the Monastery of St George, arranged in the reliquary to model the real person, become a tangible proof of his existence. The wonderful preservation of the body that has not decayed, the scent coming from the reliquary – all this is a tangible proof of his holiness, manifesting itself to ordinary mortals: “He was a merchant, he brought grain from other countries and sold it cheaper. He was from Trebizond. He did not want to submit to Turkish law. They tied him by his feet to a horse’s tail and dragged him through the city. One of the Jews cut his head off. And to the place where they cut off his head, angels came with lit candles. That’s what the legend says. His body was buried in the monastery. He is a saint, because his body has not decayed. I once had a cousin who couldn’t see well. Someone took her on a cart to the monastery in Suceava. When she reached the Suceava River, she saw the water. If you strongly believe and pray to him, you will be heard”⁵⁵; “John the New is a saint, his icon is here in the monastery, on the day of his feast, he is taken out in Suceava and people carry him through the city. I don’t know when he lived. He was a Romanian; how could he be anything else? He is important, he was the greatest saint. People go to the monastery, do the service, and when you touch the place where it is buried with your sick head or arm, you will be healed, I went there once too myself with my daughter, people approach the saint, hold out their hand and then say that their request has been fulfilled”⁵⁶.

Due to the strong veneration of St John the New, which has been growing for centuries, he is today one of the most important patrons of Bukovina – its protector and miracle worker. The veneration of the Saint has permeated through the local community to the point where every day hundreds of believers visit the “Saint’s Monastery” in Suceava, hoping that it will change their lives. They pray, rub their clothes or objects against his relics, leave cards with requests and thanks on the reliquary, believing that their fate will be changed. At the same time, believing in the holiness of the place and the Saint, they try to “take the part of him” with them – a piece of so-called holy cotton wool from the grave – to put it in the space of “their little centre of the world” – in their home, purse, or pocket, and to thereby be close to the source of its power every single day.

⁵⁵ BT, Arbore, M, NN, age 70.

⁵⁶ BT, Vatra Moldoviței, K, NN, age 75, worked on a farm her entire life.

RECEPTAREA CURENTELOR, DIRECȚIILOR ȘI TENDINȚELOR DIN FOLCLORISTICA ROMÂNEASCĂ ÎN BUCOVINA (II)

ELENA PASCANIUC

The Reception of the Movements, Directions and Trends of the Romanian Folkloristics in Bukovina (II)

*(Abstract)**

The ideas and tendencies of modernizing the Romanian society advanced by the scholars of the Romanian territories in 1848 and afterwards had a national character of enlightening and romantic inspiration. Three of the cultural objectives promoted by Romanian scholars – the exploration of the past invested with ethical value for contemporaries; the pleading for an original national literature inspired by Romanian realities and folk creations; the collecting of folk literature expressions – are closely related to the realization of the “notable theoretical beginnings” in the field of Romanian folklore.

An important role in the development and evolution of the Romanian folklore school had Vasile Alecsandri, as an enthusiastic representative of the romantic trend. The basics of the Romanian comparative scientific folklore are due to the encyclopedic scholars Al. I. Odobescu and B. P. Hasdeu. The methodology and the working tools they have imposed on the act of collecting folkloric materials have put the first step towards the scientific legitimacy of the entire group of ethnological sciences. The work and activity of Ovid Densusianu remain decisive for the Romanian folklore in the first half of the 20th century. As a trendsetter in his methodological conception, he predicts the study of folklore in close connection with philology and the necessity of comparing Romanian folklore with foreign folklore. The orientations proposed by Nicolae Iorga, the sociological school founded by Dimitrie Gusti (focused on the writing of rural monographs) and the one founded by Constantin Brăiloiu, the creator of the Romanian ethnomusicology, are also decisive for the evolution of this research field.

In the particular case of Bukovina, the arrival of the revolutionaries from Moldavia and Țara Românească in Chernivtsi, the national-cultural emancipation, the collection and valorization of the folk creation, the constant work of Vasile Alecsandri, who wrote folklore articles and collected folk songs and poems for the first two Romanian periodicals which appeared in Chernivtsi – all that was a powerful impetus for awakening interest in the field of folklore. I. G. Sbiera, Simion Florea Marian, Dimitrie Dan, Elena Niculiță-Voronca remain the reference names for folklore in Bukovina,

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

as they have also inspired generations of folklore collectors. Their affiliation with folkloric movements or schools that have contributed to the affirmation of Romanian folklore as an independent science is analyzed in the following article.

Keywords: Romanian folklore, movements, directions, schools, representatives, folklorists from Bukovina.

În plan european, școlile folcloristice s-au grupat în funcție de domeniile din care au împrumutat criteriile metodologice: din științele socioumane sau din științele naturii. Școala antropologică engleză, Școala geografică (istorico-geografică) finlandeză, Școala istorică, Școala arheologică, Școala sociologică au avut fiecare rolul lor la un moment dat în evoluția disciplinei. Dintre toate, în spațiul cultural românesc un ecou mai puternic și adepți mai numeroși a înregistrat Școala geografică, ale cărei principii metodologice au dat avânt cercetărilor de folclor comparat promovate de Alexandru Odobescu, B. P. Hasdeu (savanți enciclopediști legați și de esența gândirii romantice), Lazăr Șăineanu, Ovid Densusianu, A. Schulerus, Tache Papahagi.

Deși începuturile folcloristicii românești stau sub semnul disciplinelor istorice – școala Vasile Alecsandri, de exemplu, imprimă romanticilor folcloriști o târzie orientare latinistă, comparativ cu momentul afirmării Școlii Ardelene (secolul al XVIII-lea) –, evoluția ei se datorează disciplinelor filologice mai mult decât altor științe socio-umane. Metoda de culegere a folclorului a fost fixată sub influența metodologiei lingvistice, obținându-se texte folclorice înregistrate și transcrise mai fidel, iar analiza textului folcloric oral se realizează prin raportare la istoria și teoria literară, la estetică, utilizând concepte din sfera lor de manifestare. Integrate unor curente, câteodată contribuind la consolidarea lor teoretică, școlile folcloristice s-au deosebit prin criteriile de ordin metodologic pe care le-au promovat, cu scopul de a găsi metode de cercetare cât mai adecvate materialului „străvechi” supus cercetării.

În ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, principiile metodologiei științifice de culegere și cercetare a literaturii orale românești erau trasate (prin chestionarele lui Alexandru Odobescu, B. P. Hasdeu, Nicolae Densusianu) și apăruseră și primele contribuții notabile, unele chiar savante, la studierea științifică a creației orale și a obiceiurilor tradiționale românești.

Conducător al direcției noi, comparativ-istorice și precursor al Școlii filologice în folcloristica românească, B. P. Hasdeu și-a asumat și sarcina creării unor instrumente de lucru științifice necesare în fixarea principiilor pe care le formulase. Chestionarele alcătuite de el: *Obiceiele juridice ale poporului român. Programa*¹

¹ B. P. Hasdeu, *Obiceiele juridice ale poporului român. Programa*, București, Tipografia Societății Academice (Laboratorii Români), 1878, 61 p.; ediția a II-a, 1882. Chestionarul a fost publicat inițial în „Columna lui Traian”, anul VIII, nr. 8, august 1877, p. 407–420 și nr. 9, septembrie 1877, p. 427–447. Pentru date și comentarii relevante privind reeditările și ecourile pe care le-au avut în folcloristica românească scrierile lui Hasdeu, referitoare la cultura populară și, în cazul de față, chestionarele, vezi: Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Folcloristica*, I–II, ediție critică, note, variante, comentarii de I. Opreșan, București, Editura Saeculum I.O., 2008, cu substanțialul capitol „Note, comentarii și variante” (p. 211–314).

(apărut în volum, în primă „ediție oficială”, în anul 1878) și *Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română*² (apărut în volum în 1884) au oferit posibilitatea învățătorilor³ de la sate de a culege materialul folcloric și etnografic în mod organizat, iar prin explicațiile și solicitările de care erau însoțite, se insista asupra respectării principiului autenticității. Complementar principiului de culegere fidelă a produsului folcloric, B. P. Hasdeu prefigura și principiul verificării culegerilor, prin confruntarea datelor obținute de anchetatori cu informații de la alți subiecți din același loc: „c) dacă au aflat ceva de la un singur om, să mai cerceteze și de la alți doi-trei, pentru a se încredința că lucrul se petrece, în adevăr, așa cum s-a spus; d) să aducă orice zicătoare, doină sau altceva din gura poporului ce s-ar afla în legătură cu obiceiul povestit în răspuns; e) să dea oricât de multe amănunte asupra fiecărui lucru, dar să lase fără răspuns acele întrebări, în privința cărora nu au nicio știință sigură”⁴.

La momentul apariției primului chestionar, tipărit în „Columna lui Traian”, în anul 1877, Sim. Fl. Marian, pe atunci preot în Siret, colabora deja din 1869 la periodicele întemeiate de savantul profesor în București („Traian”, „Columna lui Traian”), intrase în sfera de influență a acestuia și-i cunoștea concepția despre cultura populară; foarte curând, avea să fie considerat el însuși unul dintre reprezentanții școlii folcloristice conduse de Hasdeu. Este important de amintit că 1877 este și un an de referință pentru activitatea etnografică și folclorică a cărturarului bucovinean, biograful său, Mircea Fotea stabilind (din informațiile preluate din corespondența lui Marian) că e momentul în care „S. Fl. Marian începe să se gândească la strângerea și ordonarea într-un mare corpus a tuturor elementelor culturii populare”⁵. Într-o scrisoare către profesorul bucureștean, Marian îi prezenta schița unui plan sistematizat al materialului folcloric adunat la acel moment în 26 de tomuri, trasând astfel perspectiva pentru viitoarele lui cercetări și modul lor de valorificare: „I. Poesii – 10 tomuri; II. Proză – 3 tomuri; III. Datine – 11 tomuri; IV. Mitologie daco-romană – 2 tomuri”⁶.

Tot o scrisoare a lui Sim. Fl. Marian către B. P. Hasdeu, datată 19/31 decembrie 1877, relevă modul în care folcloristul bucovinean a receptat apariția chestionarului

² Idem, *Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română*, București, Tipografia Societății Academice Române, 1884, 16 p.

³ Alcătuirea celor două chestionare i-a fost cerută lui B. P. Hasdeu de G. Chițu în august 1877, pe când era ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice. Patru ani mai târziu, în 1882, G. Chițu era ministru al Justiției și, mulțumit că „Inițiativa ce am luat [...], prin elaborarea de către eminentul nostru profesor și director al Arhivelor Statului, domnul Hajdeu, a «Cestionarului» pentru culegerea moravurilor și instituțiilor juridice din viața poporului român, a dat fructe și rezultate destul de satisfăcătoare, grație concursului și iubirii de studiu a învățătorilor și institutorilor la care am făcut atunci apel”, adresa aceeași invitație judecătorilor de țară. Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Folcloristica*, II, p. 220–221.

⁴ Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Folcloristica*, I, p. 57.

⁵ Mircea Fotea, *Simeon Florea Marian folclorist și etnograf*, București, Editura Minerva, 1987, p. 78.

⁶ *Ibidem*.

privind *Obiceiele juridice ale poporului român*. Pentru importanța lor, redăm două pasaje: „Stimate domnule! Fiind în zilele trecute la Cernăuți, am dat în cabinetul de lectură a[!] Societății pentru Literatura și Cultura Poporului Român din Bucovina peste «Columna lui Traian» din lunele august și septembrie. Destul că, din toate articolele ce conțin aceste două numere, «Programa pentru adunarea obiceielor juridice ale poporului român» mi-a fost mai bătătoare la ochi și, de aceea, până ce n-am citit-o din fir în păr, nu m-am lăsat. Sfârșind-o, am văzut că această programă mi-ar trebui numaidecât la culegerea obiceielor române cu care mă ocup de un timp îndelungat. [...] Deci, nu-mi rămase alta nemica decât ca să mă adresez către d-voastră și să vă rog a-mi trimite acele două numere, care îmi vor fi un îndreptariu foarte bun la culegerea datinilor, mai cu seamă că cea mai mare parte a întrebărilor din această programă se referesc la datinile [pe] care le prepar eu acuma spre publicare. Dacă împrejurările pecuniare nu mi-ar fi prea slabe, atunci mi-aș procura întreagă «Columna lui Traian» din anii 1873–1877 și următori, știind prea bine că din aceasta mult mi-aș putea complecta datinile ce voi să le public sau cel puțin cu mult mai bine aș putea să mă orientez întru lucrarea și studierea acestora”⁷. Editorul I. Oprișan merge chiar până la a aprecia că tonul entuziast și recunoașterea chestionarului ca necesar îndrumător în cercetarea terenului, afirmate de Marian în rândurile de mai sus, dau „întreaga măsură a ecoului extraordinar pe care apariția primului dintre chestionare l-a avut în conștiința contemporanilor”⁸.

Modelul de chestionar al lui Hasdeu și-a arătat utilitatea doi ani mai târziu, în 1879, când folcloristul bucovinean a difuzat un „Apel” pentru ornitologie în „Amicul familiei”, cerându-le și el culegătorilor să-i trimită legende, povești, datini, credințe, obiceiuri, proverbe și cântece despre păsări, fără să adauge „nimica de la sine”. Se observă interesul pentru fixarea unei tehnici de notare, ca și precizarea ariei de investigare. În urma informațiilor adunate, el publica prima monografie etnografică, *Ornitologia poporană română* (1883) în care intenționa sistematizarea tuturor reprezentărilor populare despre domeniul cercetat. Același plan l-a urmat și pentru volumul *Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilor. Studiu folcloristic* (1903), dar acum informațiile sunt solicitate mai ales prin corespondență.

Prin toate lucrările sale de referință: *Descânțece poporane române*, 1886; *Nunta la români* (1890); *Înmormântarea la români* (1892), *Nașterea la români*, (1892); *Sărbătorile la români. Cârțilegile* (I, 1898), *Păresimile* (II, 1899) și *Cincizecimea* (III, 1901), în care se identifică și o coordonată „moderat comparatistă”, fără excese comparative latiniste, Sim. Fl. Marian ilustrează monografismul etnografico-folcloristic. El și-a construit monografiile dedicate „trilogiei vieții” și sărbătorilor cu gândul de a fi reprezentative pentru români și cu intenția exhaustivității. Difuzarea unor apeluri la culegere însoțite de chestionar, excerptarea asiduă și „cu acribie” a materialului folcloric literar publicat în periodice care circulau și în alte provincii românești în afară de Bucovina, de unde are, firească, corespondenții cei mai numeroși – sunt

⁷ Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Folcloristica*, II, p. 232–233.

⁸ *Ibidem*.

acțiuni care dovedesc tocmai acest lucru. Studiile sale monografice ilustrează tipul mixt al acestui instrument științific de lucru, etnografic și folcloristic (literar). Impregnate de „clarviziunea atât de specifică tuturor demersurilor sale”, monografiile *Nunta la români* (1890), *Nașterea la români* (1892) și *Înmormântarea la români* (1892), subintitulate de autorul lor „studii etnografice”, au fost analizate de Ovidiu Bîrlea drept „monografii descriptive, cu înfățișarea etapelor principale ale fiecărui obicei”, a căror valoare este dată în egală măsură de expunerea „lipsită de stufozități și ocoluri, cum apar în atâtea descripții etnografice, orânduind faptele în capitole organice, scoase din osatura obiceiului, potrivit importanței lor”⁹.

După realizarea volumelor proprii prin metoda utilizării chestionarului, Sim. Fl. Marian a sprijinit și proiectul inițiat în 1904 de Ministerul Cultelor și Învățământului din Viena, de adunare și apoi de publicare într-o „mare arhivă de stat” a cântecelor populare, cu melodiile lor, din țările aflate sub autoritatea Monarhiei. Se dorea ca această colecție, „o operă științifică de valoare perenă”, să fie un cadou pentru cea de-a 60-a aniversare a urcării pe tron a împăratului Francisc Iosif. Sarcina supravegherii muncii de culegere sistematică a folclorului românesc din Bucovina i-a fost încredințată profesorului M. Friedwagner¹⁰. El a organizat comitetul care trebuia să coordoneze adunarea materialului folcloric literar și muzical. Culegerea pieselor folclorice s-a făcut pe baza chestionarului alcătuit de Sim. Fl. Marian și Gustav Weigand¹¹, distribuit în 1 000 de exemplare. Friedwagner a reușit să adune 10 000 de piese lirice, însoțite de 2 500 de melodii, dintre care cele mai multe au fost adunate de învățătorul și folcloristul Alexandru Voievidca.

Studiile monografice de tipul celor realizate de Sim. Fl. Marian li se adaugă monografiile rurale, locale, datorate unor învățători și preoți pătrunși de spiritul școlii create de Spiru Haret. În Bucovina, inițiatorul monografiei locale este preotul și folcloristul Dimitrie Dan, care publică în 1893 lucrarea-foileton *Lujenii. Biserica, proprietarii moșiei, satul și locuitorii lui (schiță istorică, topografică și etnografică)*¹². Câteva ani mai târziu, în 1897, apare monografia *Comuna Straja și locuitorii ei. Studiu istoric, topografic și folkloric*¹³, în care informațiile istorice sunt mereu verificate și întărite prin prezentarea documentelor vechi dar și a tradițiilor locale

⁹ Ovidiu Bîrlea, *Istoria folcloristicii românești*, ediție îngrijită și bibliografie de Carmen Banța, cuvânt-înainte de acad. Sabina Ispas, Craiova, Editura Aius, 2010, p. 302.

¹⁰ În anul 1900, M. Friedwagner a fost numit profesor la Universitatea Francisco-Iosefină din Cernăuți. Pentru un deceniu, el îi urmează lingvistului Theodor Gartner la Catedra de filologie romanică a Facultății de Litere și Filosofie. În anul universitar 1903/1904 a fost ales decan al acestei facultăți, iar din toamna anului 1910, până la sfârșitul lui aprilie 1911, a fost rectorul Universității cernăuțene.

¹¹ Paul Leu, *Simion Florea Marian, ctitorul etnografiei române*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, Suceava, Editura „George Tofan”, 2013, p. 314.

¹² Dimitrie Dan, *Lujenii Biserica, proprietarii moșiei, satul și locuitorii lui*, în „Gazeta Bucovinei”, anul III, 1893, nr. 45, p. 1–2; nr. 46, p. 1–3; nr. 48, p. 1–3; nr. 49, p. 1–2.

¹³ Idem, „Comuna Straja și locuitorii ei. Studiu istoric, topografic și folkloric”, Cernăuți, Societatea tipografică bucovineană, Editura ziarului „Patria”, 1897, 121 p.

ce „istorisesc” viața satului în care cărturarul Dimitrie Dan a fost preot. Monografistul inserează consistente capitole în care sunt descrise obiceiurile și ritualurile la naștere, nuntă și înmormântare, însoțite de orații sau bocete, iar ultimele trei capitole conțin credințe populare locale, strigăte și „chiote” (54 de texte), bocete (11 texte), ca și 4 satire „asupra țiganilor”. Volumul este prefațat de o „Înainte cuvântare”, în care monografistul bucovinean Dimitrie Dan își justifică demersul, îndemnându-i și pe alți intelectuali de la sate să-și asume sarcina teaurizării folclorului românesc din satele Bucovinei: „Pe de altă parte, am căutat cu lucrarea mea izvorâtă din dragoste față cu poporul românesc să îmboldesc și pre alți bărbați culți ca să descrie comunele în care trăiesc, în care s-au născut sau [pe] care le cunosc foarte bine. Și dacă ar face-o aceasta cei chemați, mai ales preoții și învățătorii, care se află în cel mai intim contact cu poporul și prin urmare trebuie să-l cunoască foarte bine – se înțelege dacă o voiesc aceasta – atunci un istoriograf, și iar mai ales un etnograf sau folclorist, care ar ave[a] să scrie asupra poporului nostru, n-ar bojba prin întuneric și n-ar trebui să alerge din sat în sat – o întreprindere pe cât de costisitoare, pe atât de anevoioasă și truditoare –[,] ci și-ar scoate cele trebuincioase din tratatele monografice bazate pe adevăr și neinfectate de tendințe răuvoitoare, ca dintr-o fântână plină de apă curată și netulburată. Dar noi, românii bucovineni [,] avem chiar nevoie să adunăm toate tradițiile, credințele și obiceiurile poporului nostru, căci popoarele dimprejurul nostru ne împun pe nesimțite obiceiurile lor, iar timpul, care dărâmă și schimbă toate, se atinge și de credințele și obiceiurile strămoșești și le modifică neconștient, deci avem datoria s[ă]fântă să conservăm cele ce ne-au mai rămas neschimonosite”¹⁴. Două idei din fragmentul citat credem că pot fi reținute pentru actualitatea lor: 1) preotul Dimitrie Dan observa necesitatea realizării unor instrumente de lucru alcătuite cu onestitate pentru evoluția unei științe la început de afirmare atunci; 2) el nu vorbește de dispariția faptelor de cultură tradițională, ci de transformarea lor, influențată de timp ori de contactul cu „celălalt”. Această realitate o cunoștea foarte bine, deoarece o particularitate a activității sale pe terenul culturii tradiționale a fost constanta documentare pentru elaborarea unor studii monografice despre câteva din naționalitățile care locuiau în Bucovina¹⁵, studii în care Dimitrie Dan a integrat și elemente considerate reprezentative pentru folclorul lor.

În prima istorie a fenomenului literar care s-a manifestat în spațiul geografic și politic numit Bucovina până la momentul 1918, *Istoria literaturii române din*

¹⁴ *Ibidem*, p. 2.

¹⁵ Dimitrie Dan: *Armenii orientali din Bucovina*, Cernăuți, Tipo- și Litografia concesionată Arch. Silvestru Morariu-Andrievici, 1891; *Țiganii din Bucovina*, Cernăuți, Tipo- și Litografia concesionată Arch. Silvestru Morariu-Andrievici, 1892; *Lipovenii din Bucovina*, Cernăuți, Tipo- și Litografia concesionată Arch. Silvestru Morariu-Andrievici, 1894; *Evreii din Bucovina. Studiu istoric, cultural, etnografic și folcloric*, Cernăuți, Societatea tipografică bucovineană, 1899; „Rutenii din Bucovina. Schiță etnografică”, extras din „Analele Academiei Române”, Memoriile Secțiunii Literare, seria a II-a, tomul XXXV, București, Librăriile Socec & Comp., 1913; *Obiceiuri și credințe armene la naștere, nuntă și înmormântare*, Cernăuți, Societatea tipografică bucovineană, 1904.

*Bucovina 1775–1918 (în legătură cu evoluția culturală și politică)*¹⁶, autorul ei, profesorul cernăuțean Constantin Loghin, înserează un capitol în care îi prezintă pe folcloriștii Bucovinei. Și sunt amintiți doar doi: Sim. Fl. Marian și Elena Niculiță-Voronca. Analizând activitatea primului pe terenul culturii tradiționale, Constantin Loghin făcea observația că zecile de lucrări și studii publicate de muncitorul folclorist, care „i-a dat operei sale toată știința minții, i-a împrumutat toată cunoștința savantului, i-a dat toată priceperea specialistului și seriozitatea omului”, se adresau încă de pe atunci mai degrabă unui cerc restrâns de specialiști decât „cititorului laic”, căruia „îi va storce cel mult un sentiment de recunoștință pentru cunoștințele vaste și pentru munca cinstită”¹⁷. Istoricul literar constata că, spre deosebire de „depărtata Academie Română din Bucureștii Regatului Român”, bucovinenii contemporani folcloristului nu s-au arătat pregătiți să înțeleagă „noua cale” pe care acesta o deschidea în domeniile etnografiei și folclorului („Bucovina n-a știut să-l aprecieze pentru această operă, din care puțin s-a încălzit”¹⁸) și se întreba, la două decenii de la moartea lui Simeon Florea Marian: „Ce ne rămâne din această operă imensă a lui?”. Un răspuns peste timp ar putea fi cel formulat de cercetătorul Ion Alexandru: „Monografiile lui Marian rămân valabile științific peste timp, datorită atitudinii moderate și înțelepte a autorului în ordonarea informației, fără ca prin metodologia adoptată să se frizeze pozitivismul vulgar”¹⁹.

Totuși, Sim. Fl. Marian a fost și creator de școală folcloristică în Bucovina. Dimitrie Dan și Elena Niculiță-Voronca au fost influențați și susținuți în activitatea lor folcloristică de academicianul bucovinean. La rândul lui, Marian a utilizat în propriile lucrări informațiile folclorice primite de la cei doi discipoli, menționându-le contribuția în notele cu care-și completa volumele.

Autoare a uneia din cele mai reprezentative opere pentru etnologia românească, *Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*²⁰, operă rămasă neîmplinită (în sensul că a apărut doar primul volum din cele trei anunțate), Elena Niculiță-Voronca s-a format ca folcloristă sub influența lui Sim. Fl. Marian, dar și a lui Atanasie M. Marienescu. În istoria folcloristicii românești, Elena Niculiță-Voronca se încadrează orientării post latiniste. Stabilită în Bucovina după 1880, începe să fie preocupată de tradițiile populare de aici și de portul popular. Culege credințe și datini populare, povești pe care le publică în revista „Familia” a lui Iosif Vulcan (*Ficiorul cu cămașa de aur; Ionică Făt-Frumos; Femeia urs* etc. – variante inedite). Tot aici publică și studiul de folclor *Strigoii*

¹⁶ Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina 1775–1918* (în legătură cu evoluția culturală și politică), Cernăuți, Tipografia Mitrop[olit] Silvestru, 1926.

¹⁷ *Ibidem*, p. 132.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Ion T. Alexandru, „Monografii folcloristice literare”, în Sabina Ispas, Nicoleta Coatu (coord.) *Etnologie românească. Folcloristică și etnomuzicologie, II. Metodologie. Arhive. Instrumente de lucru*, partea a 2-a, București, Editura Academiei Române, 2010 (în continuare se va cita: *Etnologie românească*, 2010).

²⁰ Elena Niculiță-Voronca, *Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, Cernăuți, Tipografia Isidor Wiegler, 1903.

(1898). Ziarul „Românul” din București îi publică povești (*Fiarele, slugi credincioase; Povestea celor 1002 feciori*) și credințe populare (1891), dar și studii referitoare la credințe și obiceiuri de Paști, care prefigurează colecția de *Datine și credințe...* În revista ieșeană „Rândunica”, Elena Niculiță-Voronca publică, pe lângă poezii și povești, câteva studii despre această specie populară (*Despre povești*, 1893; *De-ale noastre. Povestea vorbeii*, 1895). Mai publică texte populare culese sau articole de folclor și în revistele: „Sămănătorul” (București), „Junimea literară” (Cernăuți), „Ghilușul” (Balota-Gorj), ca și în „Convorbiri literare” (București).

În anul 1903, folclorista din Bucovina tipărește la Cernăuți, într-un tiraj mic, *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, o carte prin care Elena Niculiță-Voronca, preocupată să păstreze „spiritul poporului, precum și limba lui”, aspira să-și conducă „onorații cititori” pe „drumul în pământul întelenit al mitologiei române”²¹. Tot în prefața lucrării, folclorista aduce lămuriri și cu privire la metodologia culegerii: „Am scris fidel ceea ce am auzit, nu am adăugat și nu am omis nimic, chiar dacă mi-a părut ceva naiv. [...] Tot ce stă în lucrarea aceasta e cules de mine, de munca altora nu m-am folosit”²². Urmând orientarea mitologică a lui Ath. M. Marienescu, materialul folcloric, „reprodus cu o transcriere aproximativă a textelor”²³, a fost ordonat de Elena Niculiță-Voronca după criteriul mitologic al celor patru elemente cosmice primordiale: pământ, apă, aer, foc, fiecare capitol grupând textele folclorice care îl oglindesc, indiferent de specie.

Apărută într-un moment când în folcloristica românească se deschidea „un câmp nou de conceptualizare metodologică”, susținut de orientarea „fermă și bine întemeiată” a lui Ovid Densusianu, privitoare la cooperarea cercetării filologice cu cea folclorică, lucrarea *Datinile și credințele...* a intrat imediat în atenția acestuia. Densusianu a criticat dur (și nu a fost singurul în epocă) lucrarea, în *Curs de filologie romanică* (1904–1905), considerând că aduce prea puține texte care să poată constitui documente lingvistice („numai 50, 60 de bucăți, din cauza cuvintelor mai rare, sunt valabile”²⁴) și include prea multe doine deja cunoscute din alte colecții. Totuși, mai târziu, în studiul *Vieața păstorească în poezia noastră populară* (1922–1923) el citează adesea texte lirice sau epico-lirice din culegerea realizată de Elena Niculiță-Voronca. Mai aproape de vremurile noastre, Ovidiu Bîrlea apreciază lucrarea folcloristei din Bucovina pentru informațiile folclorice „aproape în întregime inedite”, iar cercetători ai culturii tradiționale românești au remarcat că „monografia Elenei Voronca se definește în primul rând prin cantitatea imensă de basme, povești, legende, lirica ocupând un loc secundar”²⁵.

²¹ Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, vol. I, ediție îngrijită de Victor Durnea, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 21.

²² *Ibidem*.

²³ *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei R.S.R., 1979, p. 629.

²⁴ Apud Ovidiu Bîrlea, *op. cit.*, p. 440.

²⁵ Iordan Datcu, „Elena Niculiță-Voronca și datinele și credințele populare românești din Bucovina”, în Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, I, ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu, București, Editura Saeculum Vizual, 2008, p. 9.

Masiva ei culegere, *Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, este reprezentativă pentru Bucovina și cuprindea, la data apariției, informații folclorice inedite. A fost primită însă cu rezerve din cauza construcției, a felului în care autoarea lucrării și-a ordonat informația, după criteriul mitologic și științific al lumii antice, în care soarele este „motivul tuturor sărbătorilor, credințelor și miturilor”, lui fiindu-i subsumate cele patru stihii, devenite categorii ordonatoare ale materialului etnografic și folcloric: pământul, aerul, apa, focul. Volumul nu s-a bucurat de o bună recepție critică nici în presă, nici la Academia Română, de unde autoarea aștepta inclusiv un sprijin material pentru a putea continua publicarea materialului cules (adunat în alte două volume). Nefiind susținută de forul academic, celelalte volume ale lucrării n-au mai fost tipărite, ele pierzându-se în timpul Primului Război Mondial²⁶. Folclorista nu s-a limitat doar la culegerea materialelor folclorice, a elaborat și volumele: *Studii în folclor* (I, 1908; II, 1912) și *Sărbătoarea Moșilor în București* (1915), în care avansează interpretări mitologice, latinizante. Tocmai aceste „naivități latinizante”, „apropieri hazardate care au compromis școala mitologică a secolului trecut”²⁷, cum le caracterizează Ovidiu Bîrlea, au discreditat cărțile ei în fața criticilor vremii. Despre lucrările folcloristei din Bucovina au scris, de-a lungul timpului și pe diferite tonuri, cercetători importanți ai domeniului culturii tradiționale românești: Ovid Densusianu, Andrei Bîrseanu, Simion Florea Marian, Artur Gorovei, Tudor Pamfile, Elena Sevastos, Ion Bogdan, Ion Mușlea, Ion Diaconu, Romul Vuia, Petru Caraman, Ovidiu Bîrlea, Traian Cantemir etc.

Analizată în contextul epocii, cu plusurile și minusurile ei – mai ales exagerările latinizante i-au fost reproșate autoarei încă de la momentul apariției *Datinelor și credințelor...*, lucrarea Elenei Niculiță-Voronca cunoaște în prezent reevaluări (realizate de Iordan Datcu, Ion Popescu-Sireteanu, Lucia Berdan) care o aduc în rândul operelor reprezentative pentru etnologia românească.

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, în 1885, G. Dem. Teodorescu a teoretizat „curentul descendent” din romantism, tradiționalismul, elogiindu-l în colecția sa, *Poesii populare ale românilor*. Din tradiționalism descinde ruralismul folcloristic românesc, „răspândit și activ în toate marile provincii istorice românești”²⁸, curent care susținea originea și chiar substanța exclusiv rurală a folclorului, teză neacceptată în folcloristica actuală. Dincolo de aspectul național, poporanist, promovat în cultura românească de istoricul Nicolae Iorga, ruralismul s-a manifestat ca „o tendință anti-modernă în interpretarea creației populare” (*ibidem*, p. 86). A fost adoptat mai ales de mica intelectualitate a satelor, învățători și preoți întemeietori și colaboratori ai unor publicații periodice de folclor apărute între 1900 și 1940. Pentru Bucovina, un exemplu de publicație care a promovat ruralismul este revista înființată de cantorul Constantin Milici la Soloneț, „Țara Fagilor”, cu apariție lunară în perioada iunie

²⁶ Idem, „Biografia mea”, în „Bucovina literară”, Suceava, serie nouă, anul XXIII, nr. 3–4 (253–254), martie – aprilie 2012, p. 83.

²⁷ Ovidiu Bîrlea, *op. cit.*, p. 412.

²⁸ Ion Alexandru, „Discipline etnologice. Folcloristică”, în vol. *Etnologie românească*, p. 85.

1931 – mai 1932²⁹. Cu redacția în casa unui țăran autodidact, publicația era menită emancipării rurale, își propunea să fie un factor de cultură în această zonă a Bucovinei. Revista conținea articole de critică și istorie literară, folclor, folcloristică, poezii și proză. Articolele-program (cu ecouri puternice din prima gazetă românească a provinciei, „Bucovina”) sunt edificatoare: „vrem să scoatem la lumina zilei, pe lângă producțiile culte, și acele minunate producții ale poporului, adevărate comori de simțuri, de credință și datini în care se oglindește sufletul simplu și înflăcărat de poezie”. Revista a avut și colaboratori din alte zone ale țării: Mehedinți, Caransebeș, Bihor, Constanța, Bacău, Huși, fiind repede răspândită dincolo de spațiul bucovinean. Colaborator la revistele „Doina”, „Izvoarașul” (din 1929) și „Neamul românesc pentru popor”, Constantin Milici publică cântece și strigături, descântece, cimilituri, snoave, onomastică populară, datini culese din comuna natală: *Poezii populare; Carte de povești (în graiul poporului de la țară). Adunate și corectate; Orațiuni la nunta țărănească; Cântece și strigături; Din bătrâni. Datini și obiceiuri*. Este de reținut și informația consemnată de Iordan Datcu în articolul de dicționar³⁰ consacrat lui Constantin Milici, că în Arhiva de Folclor din Cluj se află răspunsurile acestuia la chestionarele despre snoavă și doină.

În secolul al XX-lea, în perioada interbelică a fost inaugurată Universitatea românească din Cernăuți (1919) și la Facultatea de Litere și Filosofie a fost creată Catedra de literatură română modernă și folclor, ocupată între 1 noiembrie 1922 și 30 septembrie 1924, de Leca Morariu ca profesor suplinitor, iar din 1 decembrie 1924 până la 1 octombrie 1944, ca profesor titular.

Discipol al lui Sextil Pușcariu (fondator, alături de Ovid Densusianu și H. Tiktin, al Societății filologice înființate în 1905 la București), Leca Morariu era un nume cunoscut și apreciat și în folcloristică. Activitatea meticuloasă de culegător de folclor, publicarea volumului *De la noi. Povești bucovinene* (1915) premiat de Academia Română în 1921, au fost urmate de contribuțiile teoretice aduse disciplinei, prezentate în cursurile de folclor ținute la universitate sau în articole din presă, apărute în diverse publicații, cu precădere în longeviva revistă „Făt-Frumos”.

De la catedra universitară, Leca Morariu deschide un alt capitol al preocupărilor folclorice, cel al contribuțiilor teoretice. Între cursurile ținute de el se numără: *Aspecte din poezia populară românească* (1923/1924), *Cântecul popular românesc* (1924/1925), *Cântecul popular* (curs public, ținut în decembrie 1934). În cadrul cursurilor sunt abordate de profesor probleme ce țin de geneză și de autor, de datare și de autenticitate a textului folcloric din colecții consacrate (culegerea Alecsandri), aspecte de oralitate și estetică a discursului folcloric. Nu întâmplător în titlurile cursurilor

²⁹ Informații despre această publicație vezi și la: Roxana Milici-Ciobanu, „Constantin Milici și revista «Țara Fagilor» în „Țara fagilor”, Suceava, anul I, 1993, nr. 1 și nr. 2; Nicolae Cărlan, „Un rapsod și folclorist amator din Bucovina: C. Milici”, în „«Suceava». Anuarul Muzeului Național al Bucovinei”, XXI, 1994, p. 518–527; Constantin Milici, *Din Țara Fagilor*, ediție îngrijită de Alina-Cristina Tomoiagă, postfață de Iordan Datcu, Cluj-Napoca, Editura Vremi, 2006.

³⁰ Iordan Datcu, *Dicționarul etnologilor români*, ediția a III-a, revăzută și mult adăugită, București, Editura Saeculum I. O, 2006, p. 594.

ținute după 1924 apare sintagma „cântec popular”, explicația pe care o dă pentru această opțiune este: „Constatăm înainte de toate că poezia populară e la origine împreună cu cântec sau cel puțin cu un recitativ, ca în urătură sau strigătură”³¹. Alte subiecte pe care le discută cu studenții țin de localizarea geografică și de circulația cântecului. Profesorul Leca Morariu se referă și la metodologia culegerii materialului folcloric, învățându-și studenții că specialistul are datoria de a culege „critic” produsele folclorice, de a nu lăsa să se strecoare contrafaceri. În concepția lui, folcloristul trebuie să „reconstruiască (cristalizeze) arhetipul cântecului” și aceasta nu se putea realiza fără „un principiu de metodă folclorică” pe care, mărturisise el, „îl profuez în toate cercetările mele folclorice”, dar se îndoia că un filolog ar face același lucru cu consecvența unui folclorist. Este locul în care Leca Morariu se delimitează categoric de teoria lui Ovid Densusianu privitoare la relația folclorului cu filologia, pronunțându-se pentru eliberarea folcloristicii de sub tutela filologiei: „folcloristul nu va primi, ca filologul, tot ce iese chiar de-a dreptul din popor drept autentic și definitiv, ci, ținând seamă de faptul că chiar în poporul depozitar al cântecului popular se găsesc atâția indivizi de mai puțin talent, va căuta ca, din neostoite cercetări și din utilizarea tuturor variantelor, să reconstituie tipul autentic și neviat al cântecului popular”³². Profesorul își îndruma studenții să se opună orientării manifestate „chiar de o autoritate ca O. Densusianu” și să evite „întoarcerea la epoca filologică a folclorului”, care-i părea prea permisivă în privința contrafacerilor textelor folclorice. Prin vocea profesorului Leca Morariu, în mediul universitar cernăuțean o parte din orientările noi în folclor teoretizate de Școala filologică prin promotorul ei, Ovid Densusianu, au fost receptate cu prudență sau chiar respinse.

Profesorul Leca Morariu s-a distins între colegii săi universitari mai ales prin pasiunea și perseverența cu care a inițiat și a condus cercetările asupra limbii și a folclorului istroromânilor – începute de el încă din anii 1909/1910, sub îndrumarea lui Pușcariu –, publicând mai multe studii³³ pe această temă și formând câțiva discipoli în domeniu, încât în revista „Glasul Bucovinei” se afirma că „între tusaltru universitățile românești, Alma Mater Carolina deține locul întâi în cercetarea istroromânilor prin acțiunea inițiată de d. prof. univ. dr. Leca Morariu și prelungită în contribuțiile d-lor P. Iroaie și Tr. Cantemir”³⁴. Universitarul ieșean Petru Caraman observa că „prof. Leca Morariu a creat un adevărat curent: a făcut școală, punând efectiv la lucru, în satele istriene, elevi formați de dânsul”³⁵. Între discipolii profe-

³¹ Leca Morariu, *Aspecte din poezia populară românească* (1923/1924), curs mss. p. 1.

³² *Ibidem*, p. 54.

³³ Leca Morariu, *Lu frați noștri, Libru lu Rumeri din Istrie*, Susn’evita–Jeiän, Suceava, 1928 se indică paginile. „Noterelle istro-rumene”, extras din „Studi Rumeni”, vol. III, Roma, 1928, 8 p.; *De-ale Cirebirilor*, I, Cernăuți, 1929, 121 p.; II, 1932, 16 p.; III, Suceava, 1933; IV, Cernăuți, 1934; pentru alte, numeroase, contribuții ale lui Leca Morariu în problema dialectului istroromân, vezi Liviu Papuc, *op. cit.*, p. 226–227, 243–250.

³⁴ „Glasul Bucovinei”, anul XXI, nr. 5 12/25 decembrie 1938, p. 3. Apud Liviu Papuc, *op. cit.*, nota 481, p. 143.

³⁵ Apud Liviu Papuc, *op. cit.*, p. 144, nota 482.

sorului Leca Morariu, recunoscuți ca reprezentanți ai școlii filologice și folclorice de la Cernăuți, se numără Petru Iroaie, Traian Cantemir, Petru Rezuș etc.

Filolog, folclorist, dialectolog, critic, istoric literar și romancier, profesorul Traian Cantemir s-a aventurat până la românii din peninsula Istria în două călătorii de studiu, întreprinse la intervale scurte în „solitudinea inospitalieră a peninsulei de la subsuoara Italiei”. Materialul adunat în anchetele de teren (20 mai – 14 iulie 1932; 15 februarie – 5 martie 1933) a constituit obiectul mai multor articole publicate între anii 1933 și 1944, în revistele „Junimea literară”, „Făt-Frumos”, „Crainicul cetății”, „Revista Bucovinei”. 12 dintre ele au apărut numai în revista „Făt-Frumos”. Un studiu mai amplu, „Motivele dispariției poeziei populare la istroromâni”³⁶, a provocat, un an mai târziu, un comentariu critic al colegului său, Petru Iroaie. Acesta, făcând anchete de teren în satele istroromânilor în 1935, la doi ani după ce Traian Cantemir anchetase și el zona, descoperă 140 de texte de cântece populare, cu care „venind peste așteptările cercetătorilor dialectului istroromân, aduce un bogat și divers material pentru studiile noastre filologico-literare și folclorice”³⁷. Petru Iroaie a alcătuit prima culegere de cântece populare istroromâne, sugerându-i apoi, amical, colegului de catedră universitară că ar fi fost potrivită o abordare mai nuanțată a temei și îi propune chiar un titlu mai apropiat de realitatea din teren: *Motivele dispariției din circulație a cântecului popular cirebir*. De altfel, dacă Petru Iroaie s-a arătat mai interesat de lirica istroromânilor, Traian Cantemir a acordat atenție în special studiului dialectal al limbii vorbite de istroromâni, istoricului așezărilor și prozei populare a locuitorilor satelor (20 la număr) de sub Monte Maggiore, deoarece „în cursul evoluției sale istorice, Istria s-a învrednicit, pe întreg cuprinsul ei, de îmbelșugată viață românească. Aceasta însă nu s-a născut și nu s-a dezvoltat pe pământul peninsulei de la subsuoara Italiei, ci a fost transplantată din Peninsula Balcanică și alimentată cu noi coloni din acele părți. Când afluxul lor încetează, fiind înlocuit cu grupuri de naționalitate străină, elementul românesc istriean se resimte de lipsa reîmprospătării și începe să-și clatine coeziunea”; dar, chiar în aceste împrejurări, la 1932–1933 în câteva localități „limba românească rivalizează și acum cu cea italiană sau slavă”³⁸. Din aceste sate, Traian Cantemir a cules și a publicat, în revista „Făt-Frumos”, șapte povești ciribire, iar în anul 1935 a alcătuit volumul *Ciripiri cirebire*.

Tot în perioada interbelică, receptarea ideilor și a metodelor de cercetare monografică promovate de Școala sociologică de la București a fost facilitată în Bucovina prin chiar faptul că, la propunerea istoricului Ion Nistor, profesorul Dimitrie Gusti a organizat, în anul 1928, o primă campanie monografică în satul bucovinean Fundu Moldovei din Ocolul Câmpulungului Moldovenesc.

³⁶ În „Făt-Frumos” Cernăuți, anul X, nr. 1, 1935, p. 28–32 și nr. 3, 1935, p. 122–125.

³⁷ Petru Iroaie, „Cântece populare istroromâne. Texte, traducere, studiu, note literare”, în „Făt-Frumos”, Cernăuți, anul XI, nr. 1–2, ianuarie – aprilie 1936, p. 18.

³⁸ Traian Cantemir, *Românii din Valdarsa și Jeiän*. Istoric, în „Buletinul Institutul «Cernăuți»”, anul VII, Cernăuți, Tip. Mitropolitul Silvestru, 1944, nr. 33, p. 1.

În vara anului 1939, profesorul Traian Cantemir, pe atunci asistent universitar al lui Leca Morariu, a participat la ancheta sociologică întreprinsă de Universitatea din Cernăuți, în comunele sucevene Voroneț și Mănăstirea Humorului. Scopul cercetării etnofolclorice a zonei era ca, pe baza materialului folcloric adunat și a analizei lui comparative, să se stabilească fondul primordial și să se identifice suprapunerile succesive. Timp de 50 de ani, cea mai mare parte a textelor populare culese de tânărul asistent universitar, cu excepția a șapte dintre ele, prezente în broșura *Reflexe folclorice în poezia lui Șt. O. Iosif* (1943), a rămas inedită. Abia în 1989, Traian Cantemir a adunat, într-un volum de aproape 400 de pagini, materialul folcloric cules în ancheta din 1939 și l-a publicat la Iași, cu titlul *Folclor literar din Suceava*³⁹. În *Cuvântul înainte*, autorul amintește că, la data culegerii, „una din problemele care a preocupat echipa de cercetători bucovineni a fost elucidarea modalității în care se îmbină noul cu elementul tradițional. Extinsă și la folclor, analiza cere stabilirea unui fond primordial al zonei, pe baza căruia să se poată trece ulterior la identificarea suprapunerilor succesive. [...] procedul care se impune pentru investigarea fondului de bază este juxtapunerea materialului folcloric aparținând Bucovinei, celui din Maramureș. Părțile comune Maramureșului constituie primele transplantări de creații anonime efectuate pe pământul Bucovinei”⁴⁰. În localitățile unde s-au desfășurat anchetele, cercetătorii au întâlnit o populație a cărei „predispoziție poetică” explica numărul mare al motivelor folclorice vehiculate, ca și multitudinea de variante. Aceeași predispoziție se manifesta în facilitatea versificării. Pentru a o proba și pentru a ilustra „spontaneitatea improvizației și discreția elaborării, caracteristice folclorului general”, Cantemir consemnează un text ce surprinde, până la amănunt, chiar instalarea echipei sociologice în Mănăstirea Humorului: „La sfârșitu lunii iuli./ Primaru în sat ni spuni:/ – Az, mâne trebuie să vie/ Niște domni la primărie,/ Niște domni ce-au învățat/ Sî steie o lună-n sat./ Au îmblat case să cate/ De acelea mai curate./ Cu Onoi s-au pus la cale/ Sî le deie di mâncari./ Onoi casă-a-nchiriat./ Farfurii a cumpărat./ Bucătăreasă a adus,/ Toate-n funcție el le-a pus./ Li sî spunea domnilor/ «Echipa monografilor»”⁴¹. Volumul cuprinde: cântece despre cântec, cântece de dragoste, cântece de dor și jale, blesteme, cântece de înstrăinare, cântece despre noroc, satirice, despre ostășie, de nuntă (*Nunta*), strigături nuptiale, cântece despre raporturile postnuptiale, cântece păstorești, despre natură și animale, colinde, plugușoare, bocete, descântece, strigături, cântece de bătrânețe, balade, ghicitori, recitative în jocurile de copii și câteva basme. În total, 843 de texte adunate de la aproape 50 de informatori din cele două localități – 28 din comuna Mănăstirea Humorului, 22 din Voroneț.

³⁹ Traian Cantemir, *Folclor literar din Suceava*, Iași, f. ed., 1989.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 1–2.

⁴¹ *Ibidem*, p. 3.

PACTUL RIBENTROP-MOLOTOVO PERSPECTIVĂ GEOPOLITICĂ PE „DURATA LUNGĂ A ISTORIEI”

CONSTANTIN HLIHOR

The Ribbentrop-Molotov Pact. A Geopolitical Perspective on the “Long Durée of History”

(Abstract)

It has been 80 years since the Nazi Germany and the Soviet Union divided the Europe in spheres of interest and influence. The echoes of this cynical bargain did not cease to exist either in the political and diplomatic world and in the European historiography and geopolitical studies. This event remained in the European collective memory because it produced one of the greatest geopolitical surprises of the twentieth century for European diplomacy.

Since this genuine geopolitical shock was consumed, analysis and debates have focused more on the historical interpretation and less on the perspective of other disciplines on the brink of history, such as, for example, geopolitics. In Romania, the research and analysis of the political, diplomatic and geopolitical consequences of this event were combined with the consequences it had on the country by annexing Bessarabia and northern Bukovina in the summer of 1940.

Key words: Ribbentrop-Molotov Pact, spheres of influences, geopolitical interests; Bessarabia and Northern Bukovina.

Introducere

Au trecut 80 de ani de la înțelegerea a două puteri totalitare – Germania nazistă și Uniunea Sovietică – prin care își împărțeau sferile de interes și de influență pe continentul european, iar ecourile nu s-au stins nici în lumea politică și diplomatică¹,

¹ Vezi și: Linas Linkevičius, *Putin has defended the Nazi-Soviet pact. Time for the West to wake up*, în „The Guardian”, 7 nov. 2014, online <https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/nov/07/vladimir-putin-defended-nazi-soviet-pact-west-world-war-two>; Timothy Snyder, *Putin’s New Nostalgia*, în NYR Daily, November 10, 2014, online <https://www.nybooks.com/daily/2014/11/10/putin-nostalgia-stalin-hitler> (20 martie 2019).

Analele Bucovinei, XXVI, 2 (53), p. 521–538, Rădăuți – București, 2019

dar nici în cea a istoriografiei europene și nu numai². Evenimentul a rămas în mentalul colectiv european deoarece a produs pentru diplomația europeană una dintre marile surprize geopolitice ale secolului al XX-lea. De la consumarea acestui veritabil șoc geopolitic, analiza și dezbateră s-au concentrat în special pe interpretarea de ordin istoric³ și mai puțin din perspectiva altor discipline aflate la granița istoriei cum ar fi, de exemplu, geopolitica. În România, cercetarea și analiza consecințelor politico-diplomatice și geopolitice ale acestui eveniment au fost conexe consecințelor pe care le-a avut asupra țării prin anexarea Basarabiei și a nordului Bucovinei în vara anului 1940⁴.

Din perspectiva analizei istorice de tip clasic, în care ideologiile își aveau rolul lor în definirea politicii externe a statelor, tratatul dintre două state cu regim politic profund antagonic părea, pentru mulți oameni politici și pentru opinia publică, un nonsens. Acest lucru avea să îl recunoască, după o jumătate de secol de la semnarea sa, și unul dintre înalții oficiali ai Uniunii Sovietice, A. N. Yakovlev, membru al Biroului Politic, secretarul CC al PCUS. Într-un interviu acordat în vara anului 1989 ziarului „Pravda”, referindu-se la modul cum a reacționat opinia publică din URSS, acesta afirma: „Partidul și poporul n-au fost pregătiți pentru asemenea cotitură. Timp de 6 ani și ceva Uniunea Sovietică nu numai că a demascat fascismul,

² Vezi și: Stephane Courtois, *Pata oarbă a memoriei europene. 23 august 1939: alianța sovietico-nazistă*, Fundația Academia Civică, 2009; Izidors L. Vizulis, *The Molotov-Ribbentrop Pact of 1939: The Baltic Case*, Praeger, 1990; В. П. Любин, *История нацистского рейха и его краха. Восприятие нацистского режима современными немцами. Историкографический обзор* [Istoria Reich-ului nazist și a prăbușirii acestuia. Recaptarea regimului nazist de către germanii contemporani. Excurs istoriografic], online <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/35241/1/iuro-2015-143-16.pdf> (20 martie 2019).

³ Vezi și: Jürgen Förster, Evan Mawdsley, „Hitler and Stalin in Perspective: Secret Speeches on the Eve of Barbarossa”, în „War in History”, vol. 11, issue 1, January 1, 2004, p. 61–103; Jonathan Haslam, „Soviet-German Relations and the Origins of the Second World War: The Jury Is Still Out”, în „The Journal of Modern History”, nr. 69, 1997, p. 785–797, online <https://doi.org/10.1086/245594>; Elena Semenova, David G. Winter, *Soviet and German Implicit Perceptions of Mutual Threat, 1939–1941*, online https://www.researchgate.net/profile/Elena_Semenova/publication/329281805_Soviet_and_German_Implicit_Perceptions_of_Mutual_Threat_1939-1941 (20 martie 2019).

⁴ Vezi și: Vitalie Vărată, Ion Șișcanu (ed.), *Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia. Culegere de documente*, Chișinău, Editura „Universitatea”, 1991; Ion Constantin, *România, marile puteri și problema Basarabiei*, București, Editura Enciclopedică, 1995; Florin Constantiniu, *Între Hitler și Stalin. România și Pactul Ribbentrop-Molotov*, București, Editura Danubius, 1999; Florin Constantiniu, *1941. Hitler, Stalin și România*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2002; Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic, 2003; Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia*, Iași, Editura Moldova, 1990; Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Constantin, *Basarabia în anii celui de-al Doilea Război Mondial*, Iași, Institutul European, 1995; Dinu C. Giurescu, *România în cel de-al Doilea Război Mondial (1939–1943)*, București, Editura All Educational, 1999; Mircea Mușat, *Drama României Mari*, București, Editura Fundației România Mare, 1992; Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *Anul 1940. Drama românilor dintre Prut și Nistru*, București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1992; Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *Complot împotriva României. 1939–1947*, București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1994; Ion Șișcanu, *Raptul Basarabiei*, Chișinău, Universitas, 1992; Ion Șișcanu, *Uniunea Sovietică-România. 1940*, Chișinău, 1995.

identificându-l cu agresiunea și războiul”⁵. La fel de surprinsă a fost și societatea germană, deoarece pentru Adolf Hitler și Partidul Nazist demonizarea comunismului a fost principala temă a propagandei, comuniștii fiind pentru ei purtătorii de microbi pentru toate „bolile” Europei, iar liderii de la Kremlin erau cei care dirijau acest regim⁶. Stalin declarase nu o dată că va spulbera imperialismul occidental⁷, pentru a putea realiza viziunea paranoică a lui Lenin care dorea înfăptuirea unei *republici mondiale comuniste*. Și totuși această înțelegere s-a consumat în ultima decadă a lunii august 1939!

Înțelegerea sovieto-germană capătă astăzi noi sensuri și interpretări dacă luăm în calcul schimbările produse în ecuația geopolitică a lumii, în general, și a Europei în special. În numai două decenii de la terminarea primei conflagrații mondiale raporturile de forțe pe continent s-au modificat dramatic. A avut loc, practic, o răsturnare a forțelor în balanța de putere între învingătorii și învinșii Primului Război Mondial⁸, iar principalii contestatari ai ordinii internaționale instaurate prin Tratatul de Pace de la Paris din 1919–1920, Germania și Uniunea Sovietică, au exploatat din plin aceste oportunități geopolitice. Astfel, în acest context geopolitic 23 august 1939 este și momentul în care Moscova și-a lansat politica imperială îmbrăcată în hainele ideologiei comuniste care va conduce, după aprecierea unui cunoscut geopolitician rus contemporan, Dmitri Trenin, „la cea mai mare extindere a influenței rusești la scară globală”⁹.

Dacă la acestea sunt adăugate și psiho-fixațiile de ordin istoric create în timp de percepțiile liderilor sovietici asupra lumii capitaliste care îi conduceau la o viziune a unei insule socialiste încercuită de puteri ostile¹⁰, putem înțelege de ce aceștia căutau alianțe din rațiuni geopolitice și nu ideologice. Pe de altă parte, semnificația geopolitică a evenimentului este dată și de ambițiile imperiale ale liderilor naziști care doreau să „achiziționeze” cât mai mult „spațiu vital”¹¹. În acest punct alianța dintre Moscova și Berlin conținea în substanța ei și germenii viitoarei confruntări pentru hegemonie globală. Interesele imperiale nu aveau cum să se oprească la nivel regional nici pentru Stalin, nici pentru Hitler. Confruntarea dintre cele două ideologii hegemonice se va amâna pentru un timp, pentru fiecare dintre

⁵ A. N. Iacovlev răspunde ziarului „Pravda” despre Pactul Ribbentrop-Molotov. „Este evidentă devierea de la normele leniniste ale politicii externe sovietice”, online <https://mariusmioc.wordpress.com/2011/08/22/a-n-iacovlev-raspunde-ziarului-pravda-despre-pactul-ribentrop-molotov> (20 martie 2019).

⁶ Karthik Narayanaswami, *Analysis of Nazi Propaganda. A Behavioral Study*, online <https://blogs.harvard.edu/karthik/files/2011/04/HIST-1572-Analysis-of-Nazi-Propaganda> (20 martie 2019).

⁷ Albert L. Weeks, *Stalin's Other War: Soviet Grand Strategy, 1939–1941*, Rowman & Littlefield, Lanham, Boulder, New York, Oxford, 2002, p. 4–5.

⁸ Vezi, pe larg: Williamson Murray, *The Change in the European Balance of Power, 1938–1939: The Path to Ruin*, Princeton University Press, Princeton, 1984.

⁹ Dmitri Trenin, „Russia's Spheres of Interest, not Influence”, în „The Washington Quarterly”, vol. 32, issue 4, 2009, p. 6.

¹⁰ Geoffrey Roberts, *Stalin's pact with Hitler*, I. B. Tauris & Co Ltd., 1st edition, 1989, p. 30.

¹¹ Colin S. Gray, Geoffrey Sloan eds., *Geopolitics, Geography and Strategy*, Routledge, London, New York, 2013, p. 232–237.

părți din rațiuni strategice diferite. Din această perspectivă, nimeni nu poate crede că, în momentul în care, după semnarea pactului în seara de 23 august 1939, Stalin toasta în sănătatea Führerului Hitler¹², își schimbase ambițiile politice imperiale sau devenise peste noapte un admirator al liderului nazist. Întrevăzuse o oportunitate geopolitică și geostrategică, așa cum se gândea și la Berlin.

Aceste evoluții au fost posibile și pentru că, mai ales la Berlin, studiile de geopolitică au exercitat o anumită influență asupra liderilor naziști. Generalul Karl Haushofer este văzut de istorici și analiști drept principalul „pedagog” în „educația” liderilor naziști privind politica externă a celui de-al treilea Reich¹³. Acesta, în scrierile sale, a preluat modelul lui Mackinder, care avea în centrul său teoria *heartland*-ului plasat în inima Euroasiei, pentru a pleda pentru o apropiere de Uniunea Sovietică. Convingerea generalului geopolitician era că se poate controla *heartland*-ul/Euroasia doar printr-o alianță, și nu prin cucerire militară¹⁴. Haushofer este considerat drept unul dintre cei mai mari susținători ai semnării Pactului germano-sovietic de neagresiune din 1939. Convingerile sale au fost atât de puternice, încât a protestat împotriva declanșării războiului împotriva Uniunii Sovietice din iunie 1941. Această atitudine i-a adus arestarea, iar publicația geopolitică al cărui director era – „Zeitschrift für Geopolitik” – a fost interzisă¹⁵. Miza geopolitică a spațiilor pentru care cele două mari puteri totalitare s-au înțeleș în august 1939 a marcat atlasul mental (mental map) al liderilor de la Kremlin pentru următoarele multe decenii. Când s-a produs marea răsturnare în balanța forțelor și Hitler și-a atacat „partenerul”, Stalin a negociat cu noii săi aliați, având în minte aceleași spații asupra cărora se înțeleșeră cu doar câțiva ani mai înainte cu naziștii. Miza geopolitică nu dispăruse. Nici la peste 70 de ani de la semnarea documentului, liderii de la Moscova nu au reușit să se împace cu „trecutul” și să accepte faptul că Pactul Ribbentrop-Molotov a avut consecințe profund negative asupra arhitecturii de securitate europene și a ordinii internaționale¹⁶. De jure, prevederile acestei înțelegeri au fost anulate încă de la începerea operațiunii Barbarosa, dar, *de facto*, ele nu au dispărut din atlasul geopolitic din mintea liderilor de la Kremlin nici la încheierea celei de-a doua conflagrații mondiale, nici în deceniile următoare.

¹² Laurence Rees, *WW II Behind Closed Doors: Stalin, the Nazis, and the West*, Vintage Books, New York, 2008, p. 7–8.

¹³ Vezi și: Holger H. Herwig, *The Demon of Geopolitics: How Karl Haushofer „Educated” Hitler and Hess*, Rowman & Littlefield, Lanham, 2016.

¹⁴ Pat O’Sullivan, Jesse W. Miler Jr., *The Geography of Warfare*, Routledge Library Editions: Political Geography, Routledge, London, New York, 2015, p. 95–96.

¹⁵ Yves Lacoste, „La géographie, la géopolitique et le raisonnement géographique”, în „Hérodote”, 2012/3 (nr. 146–147), p. 14–44, online https://www.cairn-int.info/article-E_HER_146_0014--geography-geopolitics-andgeographical.htm (20 martie 2019).

¹⁶ Anna Dolgov, „Putin defends Ribbentrop-Molotov Pact in Press Conference with Merkel”, în „The Moscow Times”, May 11, 2015, online <https://www.themoscowtimes.com/2015/05/11/putin-defends-ribbentrop-molotov-pact-in-press-conference-with-merkel-a46441>; Linas Linkevičius, *op. cit.*, 7 Nov. 2014.

1. Când interesele geopolitice ale Marilor Puteri au depășit barierele ideologice, ordinea internațională liberală a început să se dezintegreze

După terminarea Primului Război Mondial, lumea a fost reasezată într-o nouă ordine internațională, expresie a schimbării raportului de forțe între Marile Puteri, dar și a impunerii în mentalul colectiv european a noilor valori etice, morale și aspirații de pace și securitate. Principiul organizării tuturor popoarelor pe baze naționale a dat posibilitatea creării unei Europe a naționalităților¹⁷. Pe harta Europei apar noi actori – Cehoslovacia, Polonia, statele baltice, Finlanda –, unele popoare își desăvârșesc sau își construiesc unitatea statală – România, Regatul Sârbo-Croato-Sloven și Cehoslovacia. S-a construit un nou set de principii și norme de drept internațional în care printre alte valori dreptul forței este înlocuit cu forța dreptului, ceea ce a permis statelor mici și mijlocii să își exprime propriile interese în numele principiului egalității statelor, indiferent de mărime, putere economică și militară. Edificiul construit se baza pe idealismul președintelui american Woodrow Wilson în care forța morală și etica trebuiau să constituie temelia relațiilor internaționale¹⁸.

Învingătorii care au construit această nouă ordine aveau convingerea că utilizarea forței și a războiului vor dispărea în mod natural în relațiile dintre state¹⁹. Pentru mulți analiști și istorici viziunea idilică asupra păcii pe care s-a construit noua arhitectură de securitate apărea drept o utopie. Unii savanți, precum E. H. Carr, atrăgeau atenția că marile puteri învinse sau izolate, cum a fost cazul Germaniei și al Uniunii Sovietice, vor apela la forța brută pentru a-și materializa interesele, deoarece „puterea a rămas aspectul dominant al ordinii internaționale”²⁰. A nu se înțelege faptul că doar aceste două mari puteri au procedat în acest fel. Marea Britanie încă din primii ani interbelici a revenit la „tradiționala sa politică de

¹⁷ Vezi, pe larg: George Sofronie, *Principiul naționalităților în dreptul internațional public*, București, Atelierele Grafice: Cultura Națională, 1929; idem, *Principiul naționalităților în tratatele de pace din 1919–1920*, ediție de C. Schifirneț, Editura Albatros, București, 1999; I. Ciupercă, *Autodeterminarea – trăsătură fundamentală a istoriei Europei la sfârșitul Primului Război Mondial*, în *Marea Unire din 1918 în context european*, coordonator Ioan Scurtu, București, 2003; Ioan Scurtu, *România în secolul naționalităților*, online <http://www.ioanscurtu.ro/category/articole-ioan-scurtu>; Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, *Harta politică a Europei după Primul Război Mondial*, online <https://csricraiova.wordpress.com/2010/02/12/harta-politica-a-europei-dupa-primul-razboi-mondial-de-gh-buzatu-marusia-cirstea> (21 martie 2019).

¹⁸ Denna F. Fleming, *The United States and the League of Nations 1918–1920*, London, 1932, p. 8, citat de Stephen Mcglinchey, *E. H. Carr and The Failure of the League of Nations*, online <https://www.e-ir.info/2010/09/08/e-h-carr-and-the-failure-of-the-league-of-nations> (21 martie 2019).

¹⁹ Vezi și: Mihai Iacobescu, *România și Liga Națiunilor 1919–1929*, București, Editura Academiei R.S.R., 1988; Petre Bărbulescu, *România la Liga Națiunilor (1929–1939)*, București, Editura Politică, 1975; M. Patrick Cottrell, „The League of Nations experiment and the quest for world order”, în M. Patrick Cottrell, ed., *The League of Nations Enduring Legacies of the First Experiment at World Organization*, Routledge, London, September 2017; Ross A. Kennedy, *The Will to Believe: Woodrow Wilson, World War I and America's Strategy for Peace and Security*, Kent, State University Press Kent, OH, 2009.

²⁰ E. H. Carr, *The Twenty Years' Crisis 1919–1939*, p. 234.

echilibru între marile puteri ale Europei”²¹. Între discursul politic și diplomatic și interesele geopolitice apare o prăpastie pe care nu toți oamenii politici ai vremii, inclusiv cei din România, au sesizat-o și, prin urmare, la provocările imperia-lismelor de stânga și de dreapta au fost date răspunsuri inadecvate.

Evaluarea geopolitică din perspectiva modului în care marile puteri și-au dimensionat potențialul militar pentru a-și promova interesele naționale scoate în evidență fragilitatea noii ordini impuse de învingătorii primei conflagrații mondiale și pericolul ce pândea construcția arhitecturii granițelor naționale din partea expansionismului imperial de dreapta, dar și de stânga. Academicianul Florin Constantiniu a constatat acest fapt din analiza modului în care au fost tratate, în cadrul Conferinței de Pace de la Paris, din 1919–1920, Germania și Rusia Sovietică. Ambele au fost „proscrise” de sistemul de la Versailles²². În consecință, „dincolo de statutul politic al Germaniei și Rusiei Sovietice, cele două țări erau impuse spre colaborare de noile realități teritorial-politice, create de sistemul de la Versailles și, în primul rând, de restaurarea Poloniei”²³. Aprecierile istoricului român erau în perfectă concordanță și cu observațiile făcute în epocă de istoricul francez J. Bainville, care, în anul 1920, atrăgea atenția că „Tratatul de la Versailles a legat alianța dintre Germania și Rusia. Nu avem dreptul să ne înșelăm. Din moment ce între Germania și Rusia se reconstitua, pe seama uneia și a alteia, o Polonie, se stabilea comunitatea de interese și de sentimente. Germanii și rușii nu se iubesc, dar ei sunt, ca să spunem așa, complementari. Ei au nevoie să fie în contact, să schimbe produse, oameni, și ei nu se pot întâlni decât peste corpul statului polon. Ei sunt mai puțin complici pentru a-și garanta bucata lor de Polonie, cât mai ales pentru a o distruge și a o împărți din nou. După înfrângerea ei, Germania trebuia să dorească în chip firesc alianța cu Rusia. Și totuși, aceasta n-ar fi fost un motiv suficient pentru ca ea să fie sigură că o va obține. Polonia pare să fi fost inventată pentru a grăbi apropierea”²⁴. Tratatul de la Rapallo, semnat de cele două puteri în 1922, a normalizat relațiile diplomatice și a renunțat la revendicările teritoriale unul împotriva celuilalt și a stabilit un cadru pentru acorduri economice suplimentare. Prin tratatul încheiat de miniștrii de externe Walther Rathenau și Gheorghii Vasilevici Cicerin cele două părți își acordau în mod reciproc clauza națiunii celei mai favorizate, renunțându-se totodată și la pretențiile pe care fiecare din cele două puteri le avea la adresa celeilalte²⁵. S-au pus bazele unei cooperări comerciale și industriale care viza inclusiv producerea de arme și tehnică militară. Astfel, între anii 1924 și 1932, au fost înființate mai multe uzine în Uniunea Sovietică, în care s-au construit tancuri și mașini de luptă,

²¹ Sorin Arhire, „Politica externă a Marii Britanii față de Europa 1919–1939” (I), în „Terra Sebv. Acta Mvsei Sabesiensis”, Sebeș, 5, 2013, p. 440.

²² Florin Constantiniu, *Între Hitler și Stalin. România și pactul Ribbentrop-Molotov*, București, Editura Danubius, 1991, p. 9.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ John Hiden, *Germany and Europe 1919–1939*, 2nd ed., Longman, London and New York, 1993, p. 127.

laboratoare unde au fost experimentate substanțe toxice de luptă. Prin clauze secrete, autoritățile de la Moscova au autorizat folosirea spațiului sovietic de către germani în scopul experimentării unor arme interzise prin Tratatul de Versailles²⁶. La intrarea în Liga Națiunilor, Germania a insistat să rămână neutră în ciocnirile diplomatice dintre Uniunea Sovietică și Occident, în ciuda unei destrămări treptate a relațiilor²⁷.

Decizia lui Stalin de a încheia o alianță cu Hitler în 1939 avea la baza sa și o „tradiție geopolitică” în care s-a demonstrat că două state cu sisteme politice și ideologii opuse pot coopera dacă satisfacerea intereselor vitale impune acest lucru²⁸. Acest lucru a fost confirmat și de consilierul Ambasadei Germaniei de la Moscova, Andor Henke, care a transcris conținutul discuțiilor dintre von Ribbentrop și Stalin. Potrivit acestuia, Ribbentrop a declarat în fața liderilor sovietici că germanii știau că nu există „conflicte naturale de interese” între cele două țări și, de asemenea, și-a dat seama că tulburarea relațiilor prietenești dintre cele două state a fost rezultatul intrigii exorbitante, în special din Anglia. Stalin i-a răspuns la rândul său că a crezut acest lucru și că știa că poporul german dorește pacea și, prin urmare, va saluta relațiile de prietenie²⁹. Atât Germania lui Hitler, cât și URSS-ului lui Stalin aveau un interes comun geopolitic și geostrategic: „revendicări” teritoriale pe seama Poloniei și a altor vecini. Încheierea unui pact cu sovieticii i-a permis lui Hitler să atace nestingherit Polonia, fără teama că ar putea fi implicat într-un război pe două fronturi, și de a evita ceea ce cancelarul prusac Otto von Bismarck avertiza în testamentul său politic, că Germania va putea fi învinsă doar dacă va purta un război pe două fronturi³⁰, iar lui Stalin i-a permis să anexeze teritorii pe seama vecinilor săi, printre care și a României.

La 1 septembrie 1939, la numai o săptămână de la semnarea pactului, armata germană a invadat Polonia, iar la 17 septembrie Armata Roșie a intervenit militar și ea în Polonia dinspre est, pentru a „proteja” minoritățile naționale³¹. Agresiunea sovietică s-a desfășurat pe fondul unui război propagandistic fără precedent. Acest fapt a făcut ca surprinderea autorităților, a militarilor și a opiniei publice poloneze să fie atât de mare, încât au trăit iluzia că invadatorii au continuat să repete că au venit să ajute, iar strigătele: „Beat the Germans” au fost auzite pretutindeni. Propaganda a fost atât de eficientă încât, în unele locuri, sovieticii erau întâmpinați cu flori și plânsete de bucurie³². În același timp, Molotov a convocat ambasadorul polonez la

²⁶ Sorin Arhire, *op. cit.*, p. 448.

²⁷ John Hiden, *op. cit.*, p. 128–130.

²⁸ Gh. Buzatu, *Bătălia pentru Basarabia 1941–1944*, București, Editura Mica Valahie, 2011, p. 10.

²⁹ Andor Hencke, *Nazi-Soviet Relations*, p. 75, citat în Stephen Calkin, *A Marriage of Convenience: The Pre-War Relationship between Nazi Germany and the Soviet Union*, online <http://www.wou.edu/history/files/2015/08/stephencalkin.pdf> (2 aprilie 2019).

³⁰ Mihai Ciubotaru, „Europa și Pactul Ribbentrop-Molotov”, în „Clipa”, 30 octombrie 2010, anul XX, online <http://www.clipa.com/a1976-Europa-si-Pactul-Ribbentrop-Molotov.aspx> (2 aprilie 2019).

³¹ Stéphane Courtois, „Retour sur l’alliance soviéto-nazie, 70 ans après”, în „Fondation pour l’innovation politique”, Juillet 2009, p. 7, online www.fondapol.org (2 aprilie 2019).

³² Andrzej Włusek, „Soviet invasion of Poland 1939”, în „ENRS Articles”, 21 august 2018, online <https://enrs.eu/en/news/882-17-september-1939-the-soviet-invasion-of-poland> (2 aprilie 2019).

Moscova și i-a spus că „deoarece Republica Polonia a încetat să existe”, au fost luate măsuri pentru a proteja locuitorii din vestul Bielorusiei și Ucrainei³³.

Germania nazistă și Uniunea Sovietică au împărțit teritoriul polonez sub privirile unei Europe șocate. Armata germană și cea rusă au organizat chiar și o paradă militară comună, dedicată „marii” victorii, care a avut loc în orașul Brest-Litovsk devenit un simbol al cooperării germano-sovietice. Era exemplul cel mai elocvent că dincolo de războiul propagandist din epocă interesele geopolitice, și nu ideologiile au fost „răspunzătoare” pentru modul în care cele două state au pecetluit soarta Poloniei și a altor state aflate în vecinătatea lor³⁴. Cooperarea militară și politică dintre Stalin și Hitler a fost urmată, în februarie 1940, de una la fel de fructuoasă prin semnarea unui acord comercial. Astfel, Germania a furnizat pentru URSS cantități mari de echipamente industriale și militare – inclusiv un crucișător! –, iar URSS a livrat în Germania milioane de tone de cereale, sute de mii de tone de petrol, zeci de mii de tone de minerale rare esențiale pentru industria aeronautică (mangan, platină). A fost o adevărată „luna de miere între cele două puteri totalitare”³⁵.

Interesele geopolitice ale dictatorului de la Kremlin nu erau limitate doar la „rezolvarea” problemei poloneze. URSS, fără să își asume vreun moment tradiția imperială a Romanovilor, a devenit un imperiu construit pe ideologia marxist-leninistă. Stalin a folosit momentul înțelegerii cu liderii naziști pentru a recăpăta ceea ce pierduse în cursul războiului civil³⁶. Astfel, Moscova și-a extins sfera de ocupație și control geostrategic, în detrimentul Finlandei, atacată pe 30 noiembrie și învinsă în 12 martie 1940; a anexat Estonia (în 12 iunie 1940), Lituania (17 iunie), Letonia (18 iunie). Cele trei state baltice dispar de pe harta politică a Europei și devin „republici sovietice”.

Explicațiile acestei extensii imperiale a Uniunii Sovietice își au rațiuni geopolitice. Victoria neașteptat de rapidă asupra Franței a demonstrat superioritatea Wehrmacht-ului și a condus la schimbări de ordin geopolitic. Confruntat cu o schimbare dramatică a balanței puterii pe continentul european după capitularea Franței în iunie 1940, Stalin a reacționat prompt prin ocuparea statelor baltice ca zonă tampon și posibil spațiu de (re)negociere a sferelor de influență cu Hitler. Referindu-se la acest aspect, Florin Constantiniu aprecia că „Incredibil de rapida prăbușire a Franței a obligat Kremlinul să-și modifice radical strategia în privința realizării «planului de anexiuni»: nu mai era timp pentru o precauție și treptată luare în stăpânire a teritoriilor fixate prin protocoalele secrete din 23 august și 28 septembrie. Dacă Germania, victorioasă

³³ *Ibidem*.

³⁴ Vezi și: Gabriel Gorodetsky, *Grand Illusion. Stalin and the German Invasion of Russia*, Yale University Press, London, 1998, p. 8–9; Stephen M. Walt, „Alliance Formation and the Balance of World Power”, în „International Security”, vol. 9, nr. 4, Spring, 1985, p. 8; Silvio Pons, Andrea Romano, *Russia in the Age of Wars (1914–1945)*, Milano, 2000, p. 239.

³⁵ Stéphane Courtois, *op. cit.*, p. 10.

³⁶ Ingeborg Fleischhauer, „Soviet Foreign Policy and the Origins of the Hitler-Stalin Pact”, în Bernd Wegner (ed.), *From Peace to War. Germany, Soviet Russia and the World, 1939–1941*, Berghahn Books, Oxford, 1997, p. 31, 43.

în Vest, avea mâinile pe deplin libere în Est, s-ar fi putut ca Berlinul să nu mai considere util Pactul Molotov-Ribbentrop și să se opună anexiunilor acceptate în toamna anului 1939³⁷.

Sunt doar câteva dintre concluziile cercetărilor efectuate de istorici cu o mare reputație științifică ce arată că dictatorul sovietic nu era un lider care se ghida în politica internațională în conformitate cu setul de convingeri ideologice, ci ca un veritabil jucător strategic pe harta geopolitică a continentului european. A fost un fin observator al balanței de putere de pe continent și, din această perspectivă, a intuit că spre finalul deceniului patru Germania va deveni un factor de putere în detrimentul altor două mari puteri, Franța și Marea Britanie. Înțelegerea cu Hitler nu a fost doar un rezultat al eșecului negocierilor ce vizau securitatea pe continentul european din anii 1936–1939, ci un calcul rezultat din evoluțiile schimbătoare a acestor negocieri. Sunt informații care evidențiază faptul că Stalin ar fi acceptat o alianță cu Hitler chiar și în perioada în care relațiile dintre Moscova și Berlin erau extrem de reci. Defectorul sovietic Leon B. Helphand, care a fugit în Vest în vara anului 1940, afirma că Stalin a preferat o înțelegere cu Hitler în detrimentul puterilor înainte de august 1939. Afirmația a fost susținută și de Walter Krivitsky, șeful serviciului secret militar sovietic din Europa de Vest. Acesta a publicat o serie de articole în „Saturday Evening Post”, în aprilie 1939, afirmând că Stalin a căutat un acord cu Germania nazistă din 1934³⁸. Cercetări recente par să nu confirme anul 1934 ca fiind primele indicii că Moscova ar fi preferat un acord cu Germania, și nu cu puterile occidentale vestice, așa cum au afirmat defectorii sovietici ai epocii, ci le plasează cu doi-trei ani mai târziu, respectiv în 1935–1937³⁹. Acribia istoricilor confirmă faptul că la Moscova calculele geopolitice ale evoluțiilor de putere și interese din ecuația marilor puteri a contat mai mult decât convingerile ideologice, așa cum se afirma în discursul public⁴⁰. Aceasta este și rațiunea pentru care fiecare dintre părți a considerat înțelegerea drept un respiro pentru a se pregăti în vederea realizării intereselor geopolitice pe termen lung, iar acestea presupuneau înlăturarea celui alt. „L-am înșelat pe Hitler”, striga Stalin fericit, după semnarea acordului. Cam același lucru credea și Hitler despre Stalin⁴¹.

Timpul a fost pentru ambele tabere extrem de prețios⁴². Astfel se explică și graba cu care sovieticii au trecut la materializarea intereselor negociate cu liderii

³⁷ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1997, p. 371.

³⁸ Anna M. Cienciala, „The Nazi-Soviet Pact of August 23, 1939: When did Stalin decide to align with Hitler, and was Poland the Culprit?”, în B. B. Biskupski, *Ideology, Politics and Diplomacy in East Central Europe*, Boydell & Brewer, University of Rochester Press, 2003, p. 161.

³⁹ *Ibidem*, p. 218.

⁴⁰ Klára Fabianková, „Search for Partnership: German-Soviet Political Relations on the Eve of the Second World War”, în „Prague papers on the history of international relations”, 2/2015, p. 119.

⁴¹ Victor Suvorov, *Spărgătorul de gheață*, Iași, Editura Polirom, 1995, p. 54.

⁴² Geoffrey Roberts, „Ideology, calculation and improvisation: spheres of influence and Soviet foreign policy 1939–1945”, în „Review of International Studies”, issue 25, 1999, p. 660–661; Klára Fabianková, *op. cit.*, p. 117.

naziști. Din perspectiva analizei geopolitice este interesantă de observat și percepția liderilor marilor puteri occidentale asupra acestor evoluții în ecuația de putere și de negociere a intereselor. Politicienii britanici și francezi au subestimat unele probleme cheie din această ecuație. Aceștia au subestimat adevărata forță militară sovietică, au judecat URSS prin prisma regimului stalinist și nu au apreciat importanța strategică a Uniunii Sovietice pentru Germania în Europa Centrală și de Est. Ei nu și-au dat seama că vor pierde, în caz de alianță a sistemelor totalitare, un impact în mare parte din spațiul european important, precum și faptul că Stalin are mai multe opțiuni de a-și impune interesele. După criza de la München, Stalin s-a temut de izolarea pe termen lung și trebuia să contracteze pactul militar care să-i asigure neutralitatea și câștigurile teritoriale în secvența politicii expansive a lui Hitler. Klára Fabianková observa că Franța și Marea Britanie au presupus în mod incorect că politica externă a Germaniei și a Uniunii Sovietice va fi mai mult corespondentă cu ideologia lor decât cu pragmatismul. Reprezentanții diplomației britanice au făcut o greșală atunci când Londra nu s-a pronunțat mai puternic împotriva Germaniei, nu și-a estimat puterea militaro-economică, ci mai degrabă s-a retras, în a doua jumătate a anilor treizeci⁴³. Evoluțiile geopolitice de pe continentul european au depins și de modul cum oamenii politici au perceput corect sau eronat posibilele consecințe ale unui asemenea act diplomatic.

2. Pactul Ribbentrop-Molotov și situația geopolitică a României

Răsturnările din ecuația geostrategică de putere a continentului european, generate de înțelegerile secrete ale Pactului sovieto-german, au afectat serios poziția geopolitică a statului român pe termen scurt și lung, a istoriei sale contemporane. Convergența de moment a intereselor celor două regimuri totalitare a schimbat configurația geostrategică a unui vast spațiu, de la Marea Baltică la cea Mediteraneană, care a devenit nu numai un spațiu acut de insecuritate, ci și de manifestare a imperialismelor sovieto-germane. La București, oamenii politici, deși nu aveau informații concrete despre conținutul înțelegerilor sovieto-germane, au intuit corect consecințele geopolitice și geostrategice asupra României. Regele Carol al II-lea, în *Jurnalul* său din 22 august 1939, era cât se poate de categoric în acest sens: „Se mai pune întrebarea, foarte importantă, ce preț au plătit germanii pentru această schimbare la față? Unii, cum e Urdăreanu, cred că [URSS și Germania] și-au împărțit teritoriile Europei Orientale, mai ales cele poloneze și ale noastre. În tot cazul, noi suntem, în primul plan al primejdiei”⁴⁴. La rândul său, prim-ministrul Armand Călinescu nota: „Lovitura de teatru a acordului germano-sovietic. Socotesc situația foarte gravă. S-au înțeles oare la o împărțire a Poloniei și României?”⁴⁵

⁴³ Klára Fabianková, *op. cit.*, p. 122.

⁴⁴ Apud Gh. Buzatu, *Hitler...*, p. 37.

⁴⁵ Apud Ioan Scurtu, *Istoria românilor de la Carol I la Nicolae Ceaușescu*, culegere de studii, București, Editura Mica Valahie, 2011, p. 165

Așa cum constata și Florin Constantiniu, la București exista o percepție corectă a posibilelor evoluții geopolitice în regiunea central și de sud-est europeană: „În momentul încheierii tratatului germano-sovietic, atenția lui Hitler și Stalin era îndreptată asupra Europei Central-Răsăritene, unde avea să izbucnească războiul și unde cei doi pregăteau împărțirea Poloniei. Europa de Sud-Est a făcut, în consecință, obiectul articolului 3 din Protocolul adițional secret, redactat intenționat într-o formă mai puțin precisă, care dădea însă satisfacție semnatarilor, în așteptarea intervențiilor de mai târziu”⁴⁶. Deși în textul tratatului în ceea ce privește sud-estul european sovieticii și germanii își partajau interesele cu indicare în mod expres a Basarabiei, erau evidente „porțile” lăsate pentru viitoare negocieri⁴⁷. În documentul semnat se menționa: „În privința sud-estului Europei, din partea sovietică este subliniat interesul pentru Basarabia. Partea germană declară totalul dezinteres politic pentru aceste regiuni”⁴⁸. Această parte a teritoriului românesc revendicată de sovietici nu putea fi însoțită decât de cuvântul regiune. Nu poate fi vorba de o greșală de exprimare în conținutul unui document diplomatic negociat atât de intens de cele două părți. Ambele părți erau conștiente de faptul că evoluțiile de pe continentul european erau într-o permanentă dinamică, iar ambiguitatea le-ar fi permis noi negocieri în sferele de influență.

De altfel, schimbările în balanța de putere, generate de înțelegerea sovieto-germană din august 1939, nu au surprins lumea diplomatică⁴⁹. Acestea erau vizibile pentru orice om politic și diplomat al epocii, inclusiv pentru români. În aceste condiții România a trebuit să-și adapteze sistemul securității naționale și conduita diplomatică în funcție de noua conjunctură internațională. Oamenii politici români erau nevoiți, din rațiuni de securitate a frontierelor contestate de vecinii care promovau o politică revizionistă agresivă, să caute soluții pentru a proteja România împotriva potențialelor amenințări la adresa sa⁵⁰. Semnalul a fost dat de însuși regele Carol al II-lea, care, în noiembrie 1938, a întreprins un turneu diplomatic la Londra, Paris și Bruxelles. Demersul regelui nu s-a soldat cu rezultatele dorite de România. Cererile de ajutor au avut un oarecare ecou în domeniul relațiilor comerciale, dar nu și în sporirea livrărilor de armament. Marea Britanie, care nu avusese înainte de anul 1938 o politică economică bine conturată față de Europa Central-Răsăriteană, în general, și față de România, în mod special, și-a modificat atitudinea față de această parte a

⁴⁶ Acad. Florin Constantiniu, „Săptămâna patimilor (23–28 iunie 1940). Cedarea Basarabiei și a nordului Bucovinei”, în „Revista Art-Emis”, 15 februarie 2012, online <https://www.art-emis.ro/istorie/saptamana-patimilor-23-28-iunie-1940-cedarea-basarabiei-si-a-nordului-bucovinei> (2 aprilie 2019).

⁴⁷ Klára Fabianková, *op. cit.*, p. 123.

⁴⁸ Apud Florin Constantiniu, *Între Hitler și Stalin. România și Pactul Ribbentrop-Molotov*, București, Editura Danubius, 1991, p. 110.

⁴⁹ Alberto Basciani, „La Romania e il patto Molotov-Ribbentrop”, în Alberto Basciani, Antonio Macchia, Valentina Sommella, *Il patto Ribbentrop-Molotov, l'Italia e l'Europa (1939–1941)*, ARACNE editrice S.r.l. Roma, 2013, p. 263–264.

⁵⁰ Rebecca Haynes, *Politica României față de Germania între 1936–1940*, Iași, Editura Polirom, 2003, p. 18.

Europei, în sensul că britanicii au pus la punct o contraofensivă economică în detrimentul Germaniei⁵¹. La finalul acestei dezamăgitoare călătorii diplomatice, s-a întâlnit cu Adolf Hitler la Berghof, în 24 noiembrie 1938⁵². Suveranul român a dorit să obțină de la dictatorul nazist unele garanții de securitate, însă reprezentanții diplomației germane din București recomandau prudența⁵³. Rezultatul a fost negativ, deși regele l-a asigurat pe Hitler că România nu va renunța niciodată la atitudinea sa tradițională antisovietică și anticomunistă⁵⁴. Singurul rezultat concret a fost sporirea colaborării în domeniul economic, unde Germania avea preponderența încă din anii precedenți în raport cu Marea Britanie și Franța. La nivelul anului 1937, importurile realizate din România de către Germania erau de 830,3 milioane de lei, ale Marii Britanii la jumătate din cele germane (434,2 milioane de lei), iar cele franceze aproape nesemnificative (16,2 milioane de lei).

În aceste condiții, România și-a propus să dezvolte relații economice cu Germania fără a fi obligată să renunțe la protecția aliaților săi occidentali⁵⁵, să realizeze o politică de balans între centrele de putere ce se prefigurau a fi determinante în evoluțiile geopolitice ulterioare. Această reacție la evenimentele geopolitice în desfășurare s-a dovedit a fi nerealistă. Regele Carol al II-lea a continuat să privească aceste evoluții exclusiv printr-un cadru de interpretare ideologic. Iată cum descria Armand Călinescu poziția monarhului român în aceste împrejurări: „Merg cu Gafencu la rege. Îl găsesc impresionat, dar neschimbat! Tot antigerman și profrancofil, proanglofil. Crede că am urmat o bună politică”⁵⁶. Această politică de balans geopolitic avea la bază o percepție (care s-a dovedit a fi nerealistă) asupra evoluțiilor raporturilor de putere și interes între Marea Britanie și Franța, pe de o parte, și Germania și Uniunea Sovietică, pe de alta. A existat speranța că se va produce o apropiere între marile puteri democratice din vestul Europei și Germania, ceea ce le-ar fi permis să păstreze cooperarea cu germanii fără să-și deterioreze legăturile pe care le aveau cu Franța și Marea Britanie⁵⁷.

Aceste iluzii geopolitice de la București au fost întreținute și de marii aliați occidentali ai României, care, deși erau convingeți, în primăvara anului 1939, că arhitectura de securitate fondată pe principiile Ligii Națiunii nu mai este funcțională, au oferit garanții de securitate țărilor aflate în vizorul expansiunii germane, inclusiv României. Oficialii britanici au întreprins o asemenea acțiune diplomatică mizând pe faptul că aceasta va fi de ajuns să-l tempereze pe Hitler în tentativa sa de instaurare

⁵¹ Sorin Arhire, *Marea Britanie și România (1936–1941). Relații politice, economice și culturale*, Cluj-Napoca, Editura MEGA, 2015, p. 164.

⁵² Andreas Hillgruber, *Hitler, regele Carol și mareșalul Antonescu: Relațiile germano-române (1938–1944)*, Iași, Editura Humanitas, 1994, p. 82.

⁵³ *Ibidem*, p. 79.

⁵⁴ Alberto Basciani, *op. cit.*, p. 264.

⁵⁵ I. Benditer, Ion Ciupercă, „Relații româno-germane în perioada 1928–1932”, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, Iași, nr. 8, 1971, p. 317–330.

⁵⁶ Apud Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 165.

⁵⁷ Vezi, pe larg: Sorin Arhire, *op. cit.*, p. 67–99.

a unei dominații germane în Europa Sud-Estică. Formulate în termeni generali, garanțiile puteau fi puse în aplicare într-o oarecare măsură în situația existenței unei agresiuni germane împotriva teritoriului românesc, dar acestea aveau șanse extrem de mici de a fi valabile în cazul unui atac sovietic, întrucât eventualul ajutor britanic dat României depindea în totalitate de atitudinea pe care ar fi avut-o Turcia⁵⁸. Garanțiile aveau un grad ridicat de ambiguitate deoarece, pe de o parte, Franța și Anglia acordau garanția României prin care se asigura menținerea independenței statului, nu și integritatea sa teritorială⁵⁹, iar pe de altă parte acestea nu funcționau decât în privința unei agresiuni germane, nu și sovietice.

Comportamentul britanic față de România a avut și rațiuni geopolitice, generat de factori obiectivi, dar și subiectivi. Implicarea unei mari puteri în securitatea unui spațiu este determinată de interese și de contextul geopolitic al relațiilor de putere din acel spațiu. Dacă analizăm interesele Angliei și Franței în spațiul românesc, se poate lesne observa că din punct de vedere economic și financiar acestea erau nesemnificative în raport cu volumul de ansamblu al schimburilor comerciale, iar cele de ordin politic erau predominante. În anul 1939 Germania deținea preponderența cu o cotă de 32% în exporturile României și de circa 40% din importuri⁶⁰. Acest aspect era subliniat de Petrescu-Comnen care, într-o declarație făcută presei în 6 aprilie 1938, atrăgea atenția asupra faptului că „Sistemul de alianțe al României din perioada interbelică, admirabil în logica articulării sale, avea o mare carență: între România, pe de o parte, și Franța și Marea Britanie, pe de altă parte, relațiile economice rămăneau firave: între marile democrații apusene și România nu exista o solidaritate economică în măsură să o consolideze pe cea politică. În schimb, economiile României și Germaniei erau complementare: prima exporta petrol și grâne în Germania și importa de acolo produse industriale. Adversitatea politică era aici contrabalansată de interese economice reciproce”⁶¹. Cunoscutul publicist britanic Wickam Steed a prezentat în termenii realismului politic comportamentul Marii Britanii, în anul 1938, față de țările din sud-estul continentului european: „Anglia va apăra acele lucruri pe care, la urma urmelor, ar fi silită să le apere (...). Interesul ei se îndreaptă înspre acele ținuturi europene, unde lupta pentru expansiunea economică poate avea și unele înrâuriri politice, punând în primejdie acele lucruri pe care, la urma urmelor, Anglia ar fi silită să le apere”⁶².

Din această perspectivă, interesele geopolitice ale Germaniei în România erau preponderent mai importante decât ale anglo-francezilor. Surprinzător pentru analistul geopolitician de astăzi, Reich-ul nazist a adoptat față de spațiul românesc, în

⁵⁸ Sorin Arhire, „«Cazul Tilea» și garanțiile britanice din 13 aprilie 1939”, în „Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis”, Sebeș, nr. 9, 2017, p. 390.

⁵⁹ Alberto Basciani, *op. cit.*, p. 267.

⁶⁰ Gheorghe Zaman and George Georgescu, „A retrospective study on Romania's external trade in the past 100 years”, în „Munich Personal RePEc Archive”, October 2018, online https://mpra.ub.uni-muenchen.de/89707/1/MPRA_paper_89707.pdf (2 aprilie 2019).

⁶¹ Apud Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, p. 352.

⁶² Apud Sorin Arhire, *op. cit.*, p. 166–167.

perioada premergătoare și după încheierea pactului cu URSS, instrumente și mecanisme de control care se pot încadra în teoriile *soft power* apărute în epoca post-război rece. Având trupele în apropierea granițelor României, Berlinul nu a trecut la o invazie de tip clasic, așa cum avea să procedeze Moscova în 28 iunie – 3 iulie 1940, ci a desfășurat o intensă campanie diplomatică menită „să întărească poziția sa economică în România și să-și asigure monopolul exportului petrolului din această țară”⁶³. Astfel, guvernul român a acceptat să semneze tratatul economic cu Germania, în 23 martie 1939, prin care această mare putere își instituționaliza preponderența economică. Grigore Gafencu caracteriza acest acord ca fiind „o faptă de bună gospodărie și un paratrăsnet politic”⁶⁴. Este surprinzătoare miopia geopolitică a liderilor de la București, potrivit cărora odată cu parafarea acestui acord comercial se obținea și garanția frontierelor statului român, consacrate prin tratatele care au pus capăt primei conflagrații mondiale. „Paratrăsnetul” identificat de Grigore Gafencu avea atâta valoare, cât și garanțiile obținute de la britanici, deoarece și Berlinul va garanta statul român doar în raport cu interesele negociate cu Moscova și cu cele care asigurau pentru Germania statutul de aliat din partea Ungariei.

Astfel, în august 1939, practic, întregul eșafodaj geopolitic pe care se sprijinea arhitectura de securitate a granițelor României a căzut. Prin încheierea pactului sovieto-german din 23 august 1939 s-a schimbat radical poziția geostrategică a României și s-a micșorat posibilitatea de a se manifesta în conformitate cu opțiunile sale. Trebuia să caute noi soluții pentru a-și apăra independența și suveranitatea națională și să facă o reorientare a politicii sale externe.

Conducerea politică și militară a statului român avea la dispoziție două variante: una era cea a alinierii la un centru de putere (alături de blocul anglo-franco-polon; sau de partea Germaniei), iar alta neutralitatea pentru care s-a optat, în cele din urmă, în ședința Consiliului de Coroană, întrunit la 6 septembrie 1939⁶⁵. Consiliul de Coroană a cerut guvernului „observarea strictă a regulilor neutralității stabilite prin convențiile internaționale față de beligeranții din actualul conflict”⁶⁶. A fost singura reacție posibilă în situația geopolitică dificilă în care România intrase. La acea dată, din punct de vedere politic, manevrele diplomatice se restrânsese atât de mult încât autoritățile nu aveau decât să aștepte desfășurarea evenimentelor. Se adevăra ceea ce Nicolae Titulescu intuia încă din 1937, că adversitățile ideologice nu vor împiedica o colaborare între URSS și Germania, iar „apropierea ruso-germană va avea loc fără noi și împotriva noastră”⁶⁷. Dovada că fundamentele politicii externe ale statelor nu mai erau cele ale diplomației clasice, ci se sprijineau pe rațiuni de ordin geopolitic și geostrategic, este și faptul că dictatorul comunist de la

⁶³ Valeriu Fl. Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia*, Iași, Editura Junimea, 1991, p. 43.

⁶⁴ Grigore Gafencu, *Însemnări politice. 1929–1939*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 339.

⁶⁵ Valeriu Fl. Dobrinescu, *op. cit.*, p. 60–61.

⁶⁶ Pentru mai multe detalii, vezi: Ion Mamina, *Consiliul de Coroană*, București, 1997, p. 180–182.

⁶⁷ Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)*, ediție îngrijită de George G. Potra, Constantin I. Turcu și Ion M. Oprea, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 131

Moscova nu a avut nici cea mai mică rețineră în a negocia soarta popoarelor din spațiile cu care tratase anterior cu nașiștii și cu liderii marilor democrații occidentale, peste numai cinci ani⁶⁸.

După ce sovieticii au „rezolvat” problema poloneză și a „securității lor în regiunea baltică”, au trecut la materializarea pretențiilor teritoriale față de România. Etapa amenințării diplomatice (discursul lui Molotov în Sovietul Suprem din 29 martie 1940)⁶⁹ a fost rapid arsă, iar Kremlinul a trecut la realizarea dispozitivului strategic și militar de agresiune împotriva României⁷⁰. În acel moment, nici opinia publică și nici chiar autoritățile române nu își puteau imagina ce avea să urmeze, deși informațiile circulau atât în mediul diplomatic, cât mai ales în cel privat.

Vestea că Franța a capitulat a fost percepută la București ca un adevărat șoc geopolitic. România își construise sistemul de securitate în mare parte pe credința că marile puteri occidentale democratice, în special Franța, o vor ajuta. Din acest moment, apărarea granițelor amenințate de vecinii revizionisți trebuia făcută doar prin eforturi proprii. Jocul politic al regelui Carol de până atunci în politica externă a României, considerat de multă lume abil, nu mai putea fi continuat. Pentru mulți, soluția era o aliniere a Bucureștiului la centrul de putere de la Berlin⁷¹. S-a optat pentru a salva statul, nu și granițele sale.

În aceste împrejurări, V. Molotov l-a informat pe ambasadorul german la Moscova, contele von Schulenburg, că „soluționarea problemei Basarabiei nu mai permite nici o amânare”⁷². Având, în 26 iunie 1940, încuviințarea Germaniei pentru „revizuirea” frontierelor sovieto-române, guvernul sovietic a prezentat câteva ore mai târziu lui Gh. Davidescu, ambasadorul României la Moscova, o notă ultimativă adresată guvernului de la București, prin care se cerea imediată evacuare a Basarabiei și a nordului Bucovinei⁷³. Odată cu înmânarea documentului, ministrul român la Moscova a primit și o serie de reproșuri, ceea ce depășea orice normă a protocolului diplomatic: „România s-a folosit de slăbiciunea Uniunii Sovietice din 1918, ocupând Basarabia populată în principal cu ucraineni. Acum, în 1940, slăbiciunea militară a URSS este de domeniul trecutului, iar situația internațională cere o rezolvare rapidă a problemelor moștenite din trecut, iar pentru a pune bazele unei păci solide între țări, guvernul sovietic cere înapoierea imediată a Basarabiei

⁶⁸ Prof. Gh. Buzatu, *PACTUL Ribbentrop-Molotov este TOTALMENTE NUL. Secretele PROTOCOLULUI SECRET din 23 AUGUST 1939*, online <http://www.ziaristionline.ro/2015/08/23/prof-gh-buzatu-pactul-ribbentrop-molotov-este-totalmente-nul-secretele-protocolului-secret-din-23-august-1939-exclusiv-ziaristi-online> (2 aprilie 2019).

⁶⁹ Vitalie Văratie, Ion Șișcanu, (ed.), *Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia. Culegere de documente*, Chișinău, Editura „Universitas”, 1991, p. 7.

⁷⁰ Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *Complot împotriva României. 1939–1947*, București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1994, p. 8.

⁷¹ Rosa Goldschmidt Waldeck, *Athénée Palace*, București, Editura Humanitas, 2006, p. 19–20, citat în Sorin Arhire, *op. cit.*, p. 166.

⁷² *23 august 1944. Documente*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 77.

⁷³ *Ibidem*, p. 80–85.

Uniunii Sovietice”⁷⁴. Referitor la motivul pentru care au cerut și Bucovina, sovieticii erau de părere că această zonă ar putea reprezenta „într-o măsură neînsemnată”, un mijloc de despăgubire a acelei „mari pierderi” care a fost pricinuită URSS-ului și populației Basarabiei prin dominația de 22 ani a României în Basarabia. Încercările diplomatului român de a arăta drepturile istorice, etnice și politice ale României asupra Basarabiei și a faptului că Bucovina nu a fost niciodată sub stăpânire rusească nu au avut nici un ecou. Molotov nu a luat în considerație nici argumentele statistice cu datele exacte privind populația Basarabiei și a Bucovinei, nici tratatele internaționale care confirmau dreptul Statului Român asupra acestor teritorii. Politica de expansiune imperială a Moscovei către vest avea rațiuni geopolitice și nu de drept internațional.

Cererea sovietică privind teritoriul Bucovinei a fost interpretată în diferite chei de lectură atât în istoriografia românească, cât și în cea germană. Florin Constantiniu considera că Stalin s-a folosit de ambiguitatea articolului 3 al protocolului pentru a cere Bucovina de la guvernul român⁷⁵. Această ipoteză a fost emisă și de cercetătoarea germană Ingeborg Fleischhauer, care arată că ambiguitatea formulării articolului 3 al Protocolului adițional secret a permis lui Stalin să creadă că Reichul se dezinteresează politic de întreg sud-estul european (deci și de Bucovina)⁷⁶. Ion Constantin crede că reacția Berlinului de a apăra *status-quo*-ul Bucovinei se datora faptului că acest teritoriu aparținuse Imperiului austriac, iar Austria era acum o posesiune germană. Este mai degrabă un prim semnal geopolitic pentru Germania nazistă care arăta liderului nazist că înțelegerea cu Moscova este doar un răstimp de pregătire a unei ofensive militare sovietice spre vest⁷⁷. Liderii de la Kremlin puteau invoca orice pretext pentru a ascunde rațiunile de ordin strategic și militar. Este foarte posibil ca strategii militari nazisti să nu se fi lăsați păcăliți și să-și fi adus aminte care a fost direcția principală de ofensivă a imperiului țarist spre Berlin în prima conflagrație mondială. De aceea, la primirea notei care se referea și la Bucovina, Hitler ar fi strigat: „Nu vreau să fiu luat drept un imbecil de către ruși!”⁷⁸ În această grilă de lectură putem citi și afirmațiile ministrului de externe german Joachim von Ribbentrop, care, în memoriile sale, preciza: „Faptul că urma să fie ocupată partea de Nord a Bucovinei, străvechi pământ al Coroanei austriece, l-a zguduit pe Hitler. El a recepționat acest pas al lui Stalin drept un indiciu al presiunii rusești către Vest”⁷⁹. Este momentul în care proaspeții aliați începeau cursa pregătirilor

⁷⁴ Emilian Bold, Răzvan-Ovidiu Locovei, *Relațiile româno-sovietice (1918–1941)*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2008, p. 284.

⁷⁵ Florin Constantiniu, „Săptămâna patimilor (23–28 iunie 1940). Cedarea Basarabiei și a nordului Bucovinei”, în „Art-Emis”, 15 februarie 2012, online vezi adresa

⁷⁶ Ion Constantin, „Problema Bucovinei între semnarea anexei secrete a Pactului Molotov-Ribbentrop și nota ultimativă sovietică din 26 iunie 1940”, în „Periscop”, anul XI, nr. 2 (42) aprilie – iunie 2018, p. 20.

⁷⁷ Ion Constantin, *op. cit.*, p. 21.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 20.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 23.

de război care se va declanșa în 22 iunie 1941 și care va conduce la cu totul alt peisaj geopolitic în Europa. Controversa istorică este legată de exactitatea momentului în care au fost ordonate elaborarea planurilor de campanie. Unii istorici ruși consideră că Hitler a cerut Marelui Cartier General să elaboreze un plan de invazie în Est – cunoscut ulterior ca Directiva 21/Planul Barbarossa – imediat după capitularea Franței⁸⁰, în timp ce occidentalii cred că la sfârșitul lunii iulie 1940⁸¹. Această dispută nu modifică imaginea asupra intențiilor geopolitice ale celor doi lideri.

Pierderile teritoriale în fața URSS scoteau în evidență erorile liderilor de la București, care au construit un sistem de securitate a frontierelor României pe garanții care nu aveau la bază o minimă evaluare geopolitică a mutațiilor posibile în balanța de putere pe continent, dar și în politica de alianțe și interese ale marilor puteri. În aceste condiții, în 1 iulie 1940 guvernul român a renunțat la garanțiile de securitate oferite de Marea Britanie în aprilie 1939, iar la 4 iulie s-a format un nou guvern condus de Ion Gigurtu, cu Mihail Manoilescu la Externe și Horia Sima ca ministru al Culturii. Majoritatea membrilor cabinetului erau cunoscuți în țară și în afară ca fiind filogermani. Prezența conducătorului Mișcării Legionare în guvern nu poate fi interpretată altfel decât ca o dorință a regelui Carol al II-lea de a întări ideea că România se aliniază total la politica Axei. Pentru a fi mai convingător, noul guvern a retras România din Liga Națiunilor, în 11 iulie 1940, pentru ca mai apoi să proclame aderarea statului român la noua ordine instaurată în Europa de Germania celui de-al Treilea Reich⁸². Pentru români, a început o perioadă extrem de complicată și dramatică în care destinul istoric a depins nu de voința lor, ci de evoluțiile geopolitice și geostrategice de pe continentul european. Cercetarea și studierea anilor care au premers și apoi au urmat pactului Ribbentrop-Molotov s-au făcut de cele mai multe ori prin grila ideologiei care a dominat în societatea românească, iar imaginea rezultată a fost puternic deformată.

Concluzii

Pactul de neagresiune sovieto-german din 1939, „întărit” de protocolul adițional secret semnat concomitent la Moscova, precum și toate documentele secrete și nesecrete convenite în următorii doi ani între Berlin și Kremlin au afectat într-o măsură decisivă situația geopolitică a Europei de Est, înlesnind nu numai izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, ci, mai mult, prin forța desfășurărilor impuse de conflict și prin prisma consecințelor rezultate, au contribuit la modificarea configurației granițelor unor țări din zonă și, deopotrivă, au predeterminat schimbarea pentru

⁸⁰ Oleg Nazarov, *Operation Barbarossa and the Myth of the Preventive War*, online <http://zinovievclub.com/main/20151215/5280.html> (12 aprilie 2019).

⁸¹ David C. Gompert, Hans Binnendijk, Bonny Lin, *Blinders, Blunders, and Wars. What America and China can learn*, RAND Corporation, Santa Monica, California, 2014, p. 84.

⁸² Sorin Arhire, *Politica externă a României 1920–1940* (II), p. 309, online https://www.cclbsebes.ro/docs/Sebus_4_2012/16_S_Arhire.pdf (12 aprilie 2019).

mai multe decenii a regimurilor politice din Europa Est-Centrală. Înțelegerile dintre marile puteri pe anumite spații de interes strategic sau de altă natură, așa cum s-a întâmplat la 23 august 1939, apar ca urmare a dinamicii geopolitice și geostrategice, a percepțiilor sau a erorilor de calcul geopolitic și mai puțin din cauza convingerilor ideologice pe care liderii le promovează. Este, poate, una din principalele lecții ale „pactului de neagresiune” sovieto-german. Interesele geopolitice ale unei mari puteri (URSS, în cazul de față) pentru un spațiu de interes strategic nu sunt de scurtă durată sau conjuncturale. Stalin, când a negociat cu Churchill în octombrie 1944 ceea ce negociase cu Ribbentrop și Hitler în august 1939, a invocat argumente de ordin strategic pentru a-și prezerva glacis-ul de securitate în partea de vest a imperiului.

Geopolitica, și nu ideologia, va dicta și pentru viitor liniile de evoluție istorică din acest spațiu în care se întâlnesc și, uneori, se ciocnesc interesele Vestului cu cele ale Estului.

UN EROU DIN MUNȚII DORNELOR GRIGORE SANDU (1907–1989)

AURELIAN COCOREANU

A Hero in the Dorna's Mountains Grigore Sandu (1907–1989)

(Abstract)

The following article refers to the anti-communist resistance in the mountains of Bukovina, to the partisans who fought against the Bolshevik regime, introduced in Romania by the Soviet occupant and faced the repression organs.

The author presents the calvary (life and actions) of Grigore Sandu (1907–1989), a Romanian peasant and patriot from the village of Coșna, whom the communist authorities have hunted for a quarter of a century. He was a member of the partisan group called “The Black Wool Coats”, which was active in the Vatra Dornei area.

Keywords: Grigore Sandu, bolshevik regime, communist regime, partisans, “The Black Wool Coats”, Toader Doroftiesei, Coșna, Bancului Mountains.

Redactarea acestui articol despre rezistența anticomunistă din munții Bucovinei s-a bazat, în primul rând, pe nevoia imperioasă de a aduce la cunoștință tinerei generații a sacrificiilor pe care o mână de oameni le-a făcut pentru a păstra vie în memoria neamului românesc din Bucovina un capitol de istorie ce părea a fi încheiat. Părea doar, pentru că există astăzi politicieni din România care, provenind din vechile structuri ale Securității comuniste ori având afinități și simpatii personale față de aceasta, încearcă să minimalizeze, uneori până la anulare, lupta dusă în munții României de o mână de patrioți, care nu au vrut să se supună regimului comunist, anticipând cu aproape o jumătate de veac prăbușirea acestuia.

Partizanii, cum erau ei numiți de localnici, au luptat împotriva regimului bolșevic introdus în România de ocupantul sovietic, înfruntând organele de represiune în Munții Banatului, în Apuseni, în Munții Făgărașului și Dobrogei, ca și în fostul

Analele Bucovinei, XXVI, 2 (53), p. 539–549, Rădăuți – București, 2019

judet al Câmpulungului. Sunt cunoscute astăzi numele acestor eroi, pe care autoritățile comuniste ale vremii îi numeau bandiți, deoarece aceștia nu se supuneau regulilor impuse de regimul comunist instalat în România după 1944, cu sprijinul baionetelor sovietice. Politrucii comuniști ai vremii, ca și cei ce i-au urmat îi etichetau – după model sovietic – drept bandiți pe toți cei ce li se împotriveau, încercând să le diminueze popularitatea și să-i prezinte în ochii populației ca pe niște răufăcători ordinari, dușmani ai poporului și ordinii de stat. Nume ca acelea ale lui Gavrilă Ogoranu, frații Arnăuțoiu și Elisabeta Rizea (care au luptat în Făgăraș și în ținutul Argeșului), a familiei Motrescu (din Vicovu de Jos) sau a lui Gavril Vatamaniuc și a lui Constantin Cenușă au provocat frisoane autorităților comuniste. Mobilizând forțe uriașe de securitate și miliție, folosind teroarea și dezinformarea populației care îi ascundea și proteja pe acești proscrisi, autoritățile comuniste au reușit să-i prindă pe majoritatea, până pe la sfârșitul anilor cincizeci. Unii au fost condamnați la ani grei de temniță în temutele închisori ale timpului: Aiud, Gherla, Jilava, Oradea etc., alții au fost executați ca dușmani ai ordinii de stat.

Nu vom insista asupra vremurilor de atunci, decât atât cât este necesar pentru elucidarea cauzelor care i-au împins la luptă pe acești oameni. Pătrunderea armatelor sovietice în țară după 23 august 1944 a marcat începutul comunizării României. Pas cu pas, comuniștii s-au cățarat la putere având în spate sprijinul armatelor sovietice. Sub privirile nepăsătoare ale aliaților occidentali, România a intrat în sfera intereselor Rusiei sovietice, fiind închisă în spatele unei cortine de fier, la fel ca și celelalte țări din estul Europei. Speranțele populației țării că regele Mihai I ar putea salva democrația și regatul printr-o colaborare cu sovieticii s-au dovedit deșarte. Venit la putere în 6 martie 1945, guvernul prosovietic condus de dr. Petru Groza a început să facă primii pași în comunizarea României. Pentru cei lucizi, era limpede în ce direcție se îndreaptă țara. La Paris, în același an, avocatul Dumitru Paulescu, fost primar al orașului Vatra Dornei, care emigrase în Franța de teama comuniștilor, organiza, în jurul publicației *Dacia*, un nucleu al dezidenților români care protestau împotriva bolșevizării României. În țară, intelectualitatea română dar mai ales studențimea se adunase în jurul regelui Mihai I și protesta împotriva regimului prosovietic.

Totul era însă zadarnic, deoarece România fusese abandonată în mâinile lui Stalin, cu acordul căruia mării potențați Gh. Gheorghiu Dej, Ana Pauker, I. Luca și Teohari Georgescu au falsificat alegerile așa-zis libere din noiembrie 1946 și au pus definitiv mâna pe putere. Tătucul de la Moscova le arătase noilor stăpâni ai țării că „nu contează cine și cum votează, ci cine numără voturile”. Cu cinism, comuniștii au desființat partidele istorice și după înscenarea de la Tămădău din 14 iulie 1947, frunțașii țărăniști și liberali au umplut închisorile. Iuliu Maniu, Președintele Partidului Național Țărănesc, iar apoi Brătienii, Dinu și Gheorghe, au fost târâți într-un simulacru de proces, întemnițați în închisoarea de la Sighet, unde au și murit.

În 30 decembrie 1947, Regele României, Mihai I, cel ce fusese decorat de însuși Stalin pentru actul de la 23 august 1944, a fost silit să abdice și să părăsească

țara. Guvernul condus de Petru Groza, iar mai apoi Gh. Gheorghiu-Dej au urmat cu sfințenie modelul sovietic. Au fost desființate toate organizațiile politice, a fost creat „noul P.C.R.”, a fost desființată proprietatea privată și libera inițiativă în industrie și agricultură prin naționalizarea din iunie 1948 și apoi prin cooperativizarea agriculturii. Pentru a-și asigura puterea, autoritățile comuniste au trecut la sovietizarea armatei și au înființat organele represive ale Miliției și Securității în 1949. Acestea au dezlănțuit un val uriaș de prigoană împotriva românilor bănuși că se opun bolșevizării.

Spre exemplu, în noaptea de 14–15 mai 1948 s-a desfășurat una din cele mai mari acțiuni de poliție politică, în urma căreia au fost arestați peste 6 000 de studenți și 10 000 de foști liberali și țărâniști. Au început anchete, bătăi și torturi, cu acțiuni demascatoare care nu dădeau nici unui acuzat șansa unei judecăți corecte. Se repeta același scenariu pe care I. V. Stalin l-a folosit în anii Marii Terori în Rusia Sovietică (între 1936 și 1938) împotriva opozițiilor reali sau închipuiți. Procesele se țineau lanț, iar judecătorii aserviți total regimului au trimis în închisorile comuniste o mulțime de oameni.

În aceste condiții a început mișcarea de rezistență din zona Dornelor, cea dintâi organizație de rezistență fiind „Brigăzile Decebal”. Inițiatorul acesteia a fost doctorul Gheorghe Vasilache, specialist în medicină internă, balneologie și chirurgie, un om foarte iubit și respectat în zonă, deoarece era un ocrotitor al celor aflați în nevoie. El fusese medic chirurg la Spitalul Militar de Zonă internă din Vatra Dornei, unde a alinat suferințele și a salvat viața a mii de răniți aduși de pe Frontul de Est. Sătul de nedreptățile și abuzurile săvârșite de reprezentanții puterii, care în numele democrației populare își permiteau orice, doctorul Vasilache, om aflat în plină maturitate fizică (avea 47 de ani) și intelectuală, a făurit la Vatra Dornei o organizație locală anticomunistă pe care a numit-o „Brigăzile Decebal”. Aceasta făcea parte din mișcarea națională de rezistență, numele său amintind de sacrificiul eroic al regelui dacilor, care în urma celui de-al doilea război cu romanii (105–106) a preferat să-și ia viața decât să cadă viu în mâinile cuceritorilor. Aria de extindere a acestei organizații era în fostul județ Câmpulung, dar și în județele Suceava, Bacău și Neamț și cuprindea cam 500 de membrii combatanți.

Printre membrii acesteia se aflau ingineri, medici, preoți, ofițeri deblocați, pădurari, dar majoritatea era constituită din țărani. Doctorul Vasilache era comandantul suprem, având ca aghiotanți pe Grigore Chelsoi și Gheorghe Stroescu. Speranța acestor oameni rămâne faptul că în timpul războiului rece, se conta pe o intervenție militară anglo-americană pentru salvarea țării din mâinile bolșevicilor. Posturile de radio occidentale „Vocea Americii”, „Europa Liberă” și „BBC”, dar și radiouri clandestine îi îndemneau pe români să reziste¹.

Organele securității statului, mobilizate din trei regiuni, au început o adevărată vânatoare de oameni, fiind arestați, începând cu 19 septembrie 1949, dornenii Mircea

¹ Mircea Vlădică, *Vatra Dornei – plai mioritic de istorie și legendă, leagăn de credință și cultură bucovineană*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2007, p. 480.

Pașnicu, Băncescu, Gherman și Cacina. Apoi, până în decembrie au fost arestați mai mult de trei sute de români implicați în crima de uneltire contra securității statului.

În 15 septembrie 1950, Tribunalul Militar Iași a condamnat pe inculpații Vasilache Gheorghe și Străenescu Constantin la pedeapsa capitală și confiscarea averii, pe Cacina Radu la 15 ani de muncă silnică, pe Dragoș Vasile la 10 ani și pe Ciuman Victor la 8 ani. În total, tuturor condamnaților li s-au aplicat pedepse totalizând 329 de ani de închisoare grea. Acești martiri și-au executat pedeapsa în temutele închisori de la Gherla și Aiud. În vara anului 1964 au fost grațiați, regimul comunist recunoscând tacit nedreptatea pe care le-o făcuse².

În cadrul mișcării anticomuniste din ținutul Dornelor, un loc important l-a ocupat și organizația „Haiducii lui Avram Iancu” a cărei divizie în zona de munte se numea „Sumanele Negre”. Bazele sale au fost puse în comuna Coșna, aflată în apropiere de orașul Vatra Dornei, într-o zonă retrasă, protejată de pădurile de brad care o înconjoară. Conducătorii „Sumanelor” erau trei tineri, foști ofițeri ai armatei române, care, deși fuseseră decorați pentru acte de bravură pe front, au fost destituiți din oștirea ce urma a fi bolșevizată. Acești trei tineri români erau: Gavrilă Oltean, Dumitru Ștefăniță și Nicolae Paliacu. Dintre oamenii cunoscuți din Țara Dornelor din „Sumanele Negre” făceau parte: avocat Octavian Fedorciuc, fost primar în Vatra Dornei; Dumitru Crăciun, fost primar în Coșna; preotul Ion Spănu din Coșna; Valeriu Slăvoacă, fost primar în Ilva Mare și Grigore Sandu, gospodar de frunte din Coșna. Organizația din zona Dornelor era condusă de Gavrilă Oltean și Dumitru Ștefăniță (secretar), care au colectat fonduri pentru a tipări manifeste anticomuniste și au procurat arme pe care le-au depozitat în vederea unor viitoare operațiuni militare. La nivel național, „Sumanele Negre” au avut sprijinul unor personalități care deținuseră importante funcții în stat, dar fuseseră îndepărtați de comuniști, cum erau generalul Nicolae Rădulescu (fost prim ministru), generalul Aurel Aldea, generalul Constantin Eftimiu ori profesorul universitar Gheorghe Manu. „Sumanele Negre” au organizat puncte de rezistență în Munții Călimani și în Valea Bancului (din comuna Coșna) în cazul în care ar fi început operațiunile militare împotriva sovieticilor³.

S-a întocmit chiar un plan de protecție a Regelui Mihai I și de aducere a acestuia într-o zonă secretă din Munții Călimani în cazul în care ar fi început ostilitățile. Din păcate, toate aceste planuri nu erau realiste, deoarece puțini știau că soarta României fusese hotărâtă prin înțelegerile dintre Stalin și occidentali.

Organizația a căzut printr-o trădare, când unul dintre apropiații mișcării au dezvăluit totul organelor de siguranță comuniste. Operațiunea de urmărire, arestarea membrilor și instrumentarea dosarelor a început în iunie 1946, iar procesul s-a desfășurat la Curtea Supremă de Casație și Justiție Militară din București. Completul militar condus de generalul Vasile Atanasiu a dat sentințe grele celor 90 de inculpați

² *Ibidem.*

³ *Ibidem*, p. 482.

care au fost învinuiți de crimă de răzvrătire și crimă de insurecție armată pentru distrugerea statului. Aceștia uitaseră parcă faptul că la 23 august 1944 regimul lui Ion Antonescu fusese răsturnat tot prin insurecție armată.

Reprezentanții „Sumanelor” din zona Dornelor au primit următoarele pedepse: Dumitru Șteanță și Nicolae Paliacu muncă silnică pe viață; preotul Ion Spânu și Grigore Sandu câte 10 ani de muncă silnică; Petre Dobrescu, tipograf din Vatra Dornei, doi ani și opt luni închisoare; avocatul Octavian Fedorciuc doi ani de închisoare corecțională; Dumitru Crăciun, Moisiuc Răzvan și Valeriu Slăvoacă câte doi ani de închisoare. Căpitanul de jandarmi din Bistrița, Nicolae Dumitrescu a fost achitat deoarece el și-a trădat tovarășii, a făcut denunțul și apoi a colaborat cu anchetatorii. Astfel, organizația „Haiducii lui Avram Iancu” și divizia militară a acestuia – „Sumanele Negre” au fost destructurate. Grigore Sandu și o parte dintre ai săi nu au putut fi arestați și au continuat acțiunea anticomunistă până în decembrie 1949, în munții din Valea Bancului, unde își construiseră un cuib de rezistență. În 12 decembrie, grupul condus de Grigore Sandu a fost atacat de trupe de securitate și miliție, și distrus⁴.

Din acel moment a început odiseea și calvarul celui care a fost Grigore Sandu, țaran și patriot român din comuna Coșna, pe care autoritățile comuniste l-au vânat timp de un sfert de veac (între anii 1949 și 1974). Abia când s-a predat, în anul 1974, autoritățile care între timp îl dăduseră dispărut au rămas uimite de povestea acestui om, unică prin exemplul ei.

Studierea vieții și acțiunii lui Grigore Sandu este un lucru anevoios pentru că puține informații credibile s-au păstrat despre acesta după decesul lui în anul 1989. Deși securitatea comunistă l-a urmărit ani de zile și au fost întocmite nenumărate rapoarte, aceasta n-a reușit să afle mai nimic despre fugarul Grigore Sandu. După ce s-a predat, anchetatorii nu au aflat decât ceea ce a vrut el să le spună, iar aceștia n-au insistat pentru că se acoperiseră de ridicol în toți acei ani în care-l căutau în toată țara, iar el era ascuns la câțiva kilometri de satul său natal.

Într-un articol publicat în anuarul Asociației Pro Civis Dorna în anul 2017, am încercat să reconstituim pe cât era posibil viața acestui om care într-adevăr „bate filmul”. Cel care ne-a fost principală sursă de inspirație a fost domnul Ungureanu Gheorghe, ginerele lui Grigore Sandu, care a trăit alături de acesta din 1974, anul în care s-a predat, și până în 1989, anul în care a decedat. Lui i-a destăinuit eroul nostru multe dintre întâmplările care i-au marcat viața. Cu domnul Ungureanu, un om cu un real talent de povestitor, am purtat mai multe discuții între anii 2016 și 2018, prilej cu care am putut reconstitui fragmente din viața de partizan a lui Grigore Sandu, pe care acesta i le-a relatat⁵.

⁴ Emil Dumitru Șteanță, *Am luptat în Sumanele Negre*, București, Editura Țara Noastră, 2007, p. 45 și urm.

⁵ Aurelian Cocoreanu, „Bandiți sau eroi? Rezistența anticomunistă din Munții Dornelor”, în *Simpozionul Național „Bucovina-tradiție și modernitate”*, coordonator științific prof. dr. Virgiliu Țărău, Vatra Dornei, Editura Studis, 2017, p. 142 și următoarele.

Grigore Sandu s-a născut în satul Podu Coșnei (comuna Coșna), în casa aflată în apropierea șoselei naționale DN 17 care leagă Vatra Dornei de Bistrița Năsăud, în 30 noiembrie 1907 și a plecat la cele sfinte în 2 septembrie 1989, cu puțin înaintea evenimentelor din decembrie 1989, care deschideau calea unei Românie pe care el a visat-o. A fost un copil ca oricare din vremea lui, trăind într-o familie de țărani bucovineni, care se ocupa în mod tradițional cu lucrul la pădure (tatăl) și cu creșterea animalelor. Familia lui nu era una foarte bogată, erau țărani înstăriți, care munceau din greu pentru a duce o viață îndestulătoare. Probabil că și micul Grigore, la fel ca alți copiii de vârsta lui, își ajuta părinții la lucrul câmpului și la treburile gospodăriei. Țăranii din Bucovina acelor vremuri aveau o demnitate aparte, izvorâtă din faptul că își iubeau tradițiile, pământul și familia și își respectau cu sfântenie credința străbună. Probabil de aceea, țăranii din această zonă au privit cu neîncredere venirea la putere a guvernului condus de Petru Groza, precum și reformele acestuia. Reforma agrară nu i-a impresionat de niciun fel, deoarece ei erau proprietari ai pământului pe care-l lucrau din moși strămoși.

Țăranii din zona Dornelor, care văzuseră și simțiseră pe pielea lor venirea armatelor sovietice eliberatoare, știau bunătățile de care se bucurau locuitorii din Țara Sovietelor, aveau informații despre colhozurile și gulagurile rusești fie din presa vremii, fie prin viu grai de la cei veniți de pe front. Mai aflaseră și despre felul în care bolșevicii îi tratau pe cei care aveau pământ, despre culaci și lupta împotriva burgheziei.

Grigore Sandu avea oarecare stare, dar nu era un îmbogățit de război, nici speculant, așa că, în mod normal, nu avea de ce să se teamă. Era un om harnic și un bun întreprinzător, care și-a ridicat prin mijloace proprii în Podu Coșnei un gater, o fabricuță de brânzeturi și o moară. Toată lumea din satele din jur veneau să macine cereale la „moara lui Grigore Sandu”. Aceste afaceri au adus bani destui, dar și multă invidie și ură, mai ales din partea celor care nu știau să facă nimic. De aceea, comuniștii l-au considerat pe Grigore Sandu chiabur și exploatare. Pentru că în vremurile de atunci ca să reușești în viață trebuia să fii leneș și sărac (cu origine socială sănătoasă) și mai ales să cânti osanale regimului bolșevic și prietenului de la Răsărit. Era o modă a vremii pe care nici marele Sadoveanu n-a neglijat-o. El a lansat lozinca „lumina vine de la răsărit”.

După modelul sovietic, țăranilor înstăriți (chiaburi) li s-au impus cote din producție, în realitate biruri medievale menite să-i calicească și să-i disciplineze. Ca mulți alții, Grigore Sandu nu și-a putut plăti toate cotele și a fost acționat în judecată de Statul român. Deși a câștigat procesul în primă instanță, procurorii au făcut recurs la care el nu s-a prezentat bănuind că ar urma să fie arestat. În aceste condiții, gospodarul Grigore Sandu și-a abandonat agoniseala și familia și a luat calea codrului. Alături de alți concitadini din comuna Coșna, el a format o grupare a „Sumanelor Negre”, care-și stabilise centrul pe Valea Bancului, o zonă retrasă din munți. Între timp, în recursul procesului ținut la București, Grigore Sandu a fost condamnat pentru „atentat la subminarea economiei naționale”. În aprilie 1947, a

fugit pe un geam din spatele casei sale, în timp ce aceasta era înconjurată de jandarmi. Din acel moment el și-a părăsit avutul, soția și cei doi copii și a ales calea pribegiei. Împreună cu cei din „Sumanele Negre”, care îl aleseseră comandant al lor, și-au construit un adăpost în Munții Bancului. Era un loc greu accesibil, înconjurat de pădure, situat pe o înălțime de unde partizanii puteau supraveghea orice mișcare. Cazemata, ale cărei urme s-au pierdut, era semiîngropată în pământ, acoperită cu crengi și pueți de brad, avea un spațiu de depozitare pentru hrană și armament, fiind un adăpost ideal pentru acești haiduci ai munților. Aceștia dispuneau de arme automate germane, de grenade, pistoale și chiar de un aparat de emisie-recepție.

Partizanii știau că se strânge lațul în jurul lor. Aflaseră de la iscoade sau de la radio că guvernul comunist le confiscase averile și că trimitea la închisoare orice opozant. Toți știau ce-i așteaptă dacă ar fi fost prinși sau s-ar fi predat și de aceea au jurat să meargă până la capăt. Dar inevitabilul s-a produs în ziua de 16 decembrie 1949. Din ce ne-a relatat domnul Ungureanu, în dimineața acelei zile, Dumitru Crăciun, fost brigadier silvic în Coșna, care era de strajă la cazemata, a simțit că trupele de securitate înconjuraseră zona. A urmat un schimb violent de focuri între partizani și securiști, în urma cărora mai mulți au fost răniți, iar Jacob Gălan ucis. Au reușit să scape doar Grigore Sandu și Bârgovan Dumitru, un locuitor din zonă, care a fost prins ulterior. În schimbul de focuri, Grigore Sandu a fost rănit la un picior, dar nu foarte grav, ceea ce i-a îngăduit să se piardă în codrul pe care-l cunoștea foarte bine. Probabil că nici soldații care l-au urmărit nu au făcut exces de zel și, pentru că nu știau zona, au renunțat la urmărire. Grigore Sandu a relatat apropiaților că a surprins un ofițer și niște soldați în pădurea Bancului și i-a obligat să-și arunce armele. Apoi, aflând de la un sătean, care nu l-a trădat, unde își stabiliseră milițienii și securiștii cartierul general, s-a strecurat noaptea în podul grajdului gospodăriei respective, unde a stat câteva zile. Între timp, milițienii și securiștii l-au căutat de zor fără a ști că era la câțiva pași de ei, urmărindu-le toate mișcărilor.

După ce lucrurile s-au mai liniștit, Grigore Sandu a părăsit zona Bancului și a trecut în comuna Șaru Dornei (în Sărișorul Mare), unde a stat la o stână timp de doi ani, între 1949 și 1951, la un cetățean Lostun, care era paznic de vânatoare.

Între timp, Tribunalul Militar din Iași pronunța, în 19 septembrie 1951, sentința împotriva foștilor camarazi a lui Grigore Sandu. Redăm o parte din conținutul acesteia: „Tribunalul a reținut ca dovedit faptul că în cursul anului 1949 acuzații Crăciun Dumitru, Arnăutu Ion, Chirculescu Gheorghe zis Gigel, Rusu Vasile, Bârgovanu Dumitru și Candra Constantin s-au constituit într-o bandă înarmată, cu sediul pe Muntele Bancu din județul Câmpulung Moldovenesc, a cărei activitate era îndreptată împotriva regimului. Văzând că scopul acestei bande de sub conducerea lui Grigore Sandu (dispărut), ajutat de Crăciun Dumitru și din care au făcut parte și cei coacuzăți, a fost acela de a se înarma, pentru ca apoi să treacă la acțiuni armate contra ordinii de stat. Văzând că scopul politic urmărit de acuzații în cauză, constituiți în bandă înarmată teroristă, a fost acela de a lupta împotriva formei de guvernământ democratic din R.P.R. pentru ca prin mijloace violente pregătite din

vreme să întreprindă o acțiune armată de înlăturare a actualei ordini de stat din R.P.R. și a se pune la dispoziția unor puteri străine imperialiste în cazul unui război în contra statului nostru”⁶.

Astăzi, după 30 de ani de la căderea comunismului în România, această sentință pare halucinantă. Autorii săi, strălucite exemplare ale justiției comuniste, amestecă de-a valma termenii de „bandă teroristă” și „guvernământ democratic”, pentru a trimite la Canal și în temnițele comuniste opoziția ordinii de stat. Uitau, cu bună-știință, slujbașii regimului că țărani erau deposedați de pământ, că tinerii și intelectualii de vază ai țării erau „educați” la Jilava, Aiud ori Pitești de călăii regimului. Și mai ales că adevărații bandiți erau sprijiniți de armata de ocupație sovietică.

Nu știm dacă Grigore Sandu a luat la cunoștință hotărârile Tribunalului Militar din Iași – de ce Militar, doar războiul se terminase? –, dar bănuim că era convins de imparțialitatea și dreptatea justiției comuniste. De aceea, a ales să nu se predea niciodată, cu toate că singurătatea și dorul de familie l-au măcinat întruna.

În vara anului 1951, o întâmplare avea să schimbe soarta urmăritului Grigore Sandu. În timp ce se afla pe o potecă de munte în Sărișorul Mare, a văzut un om care căzuse din șaua calului care se speriasse și își târa stăpânul la vale. Partizanul a oprit calul, l-a apucat de căpăstru și a salvat viața omului. Acesta era Toader Doroftiesei din comuna Dorna Candrenilor, care avea în proprietate niște fânețe și în Sărișor. Dându-și seama că îi datorează viața partizanului din munți, badea Toader a hotărât să-l adăpostească și să-l ajute. Timp de 11 ani, între 1951 și 1962, Grigore Sandu a stat ascuns în văcăria lui Toader Doroftiesei din Sărișor, iar vara, când locurile erau mai umblate, se ascundea în diferite adăposturi temporare. Ținea întotdeauna arma la piept pentru că nu mai avea încredere în nimeni. Ziua stătea ascuns, iar noaptea vâna sau mai vâmuia câte puțin din vânatul celor care braconau. Făcea foc foarte rar, vorbea cu păsările și cu codrul ca să nu uite cuvintele și trăgea linii pe copaci pentru a nu pierde șirul anilor.

În toamna anului 1962, prietenul său, Toader Doroftiesei, a decis să-l mute din Sărișor în gospodăria sa din Dealul Floreni, la poalele Muntelui Oușorul, în comuna Dorna Candrenilor, foarte aproape de Podu Coșnei. Badea Toader, care trăia doar cu soția sa, îi mărturisise acesteia tot ce-i datorează lui Grigore Sandu și aceasta fusese de acord să-i ofere găzduire cu toate riscurile. Casa lui Toader era izolată și înconjurată cu un gard înalt din scândură. Apoi cei doi, care erau de statură apropiată, s-au îmbrăcat la fel și și-au lăsat mustața la fel, încât de la distanță nu puteau fi deosebiți. Nu ieșeau niciodată amândoi din casă în același timp, iar în caz de vizite neașteptate, Grigore avea pregătit un loc de refugiu în podul casei. Această conspirativitate nu a dat nimănui de bănuț și s-a dovedit foarte utilă.

Într-o zi, milițianul comunei a venit însoțit de un cetățean într-un control de rutină și l-a surprins pe Grigore Sandu în timp ce pune la uscat niște piei de oaie.

⁶ Adrian Brișcă, Radu Ciuceanu, *Rezistența armată din Bucovina (1944–1950)*, vol I, București, Editura Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 1998, p. 361–363.

Habar neavând cu cine stă de vorbă, milițianul i-a spus, în bășcălie, că-s: „Cam multe piei de oaie”. Grigore a replicat că dacă-s oi multe sunt și piei multe, apoi a coborât în grabă și l-a informat pe Toader de mersul dialogului. Când milițianul a intrat în casă, gazda a preluat dialogul de acolo de unde îl lăsase Grigore Sandu, fără a da cuiva de bănuit că nu el era cel văzut în pod. Mai mult, fire inventivă, Grigore meșterise la poarta casei o încuietore de lemn pe care numai cei dinlăuntrul casei o puteau deschide, eliminând astfel riscul de a fi surprinși de vreun oaspete nepoftit.

Uneori însă viața bate filmul! Soția lui Toader Doroftiesei a făcut niște băi antireumatice în stațiunea Vatra Dornei, iar în timpul tratamentului balnear s-a împrietinit cu o doamnă de la București. Aceasta era soția unui colonel de securitate, Enescu, care a ținut morțiș să-l viziteze pe țaranul din Bucovina în gospodăria sa de la poalele Oușorului. În mai multe veri, proaspeții musafiri și prieteni de la București au stat în vacanță în gospodăria lui Toader Doroftiesei, bucurându-se de frumusețile locului și de renumita mâncare tradițională. Iar afinata, cu care de regulă oamenii din Bucovina își cinstesc oaspeții, era pregătită în podul casei de renegatul Grigore Sandu, cel căutat de autorități, și servită colonelului de securitate. Astfel, între victimă și călău, între urmărit și urmăritor nu era decât un perete de bârne, dar care despărțea două lumi.

Un alt episod grăitor despre calvarul prin care a trecut acest erou bucovinean ne-a fost relatat tot de domnul Ungureanu Gheorghe. La nunta acestuia cu Doina, fiica lui Grigore Sandu, a participat și familia Doroftiesei. Spre dimineață, aceștia au rugat mirii să închine o gură de afinată, după obiceiul locului, dar i-au rugat să bea amândoi din sticlă, ceea ce aceștia au făcut. Toader Doroftiesei a ascuns sticla și i-a dus-o lui Grigore Sandu spunându-i că din acea sticlă a băut fiica și ginerele său. Alte legende din zonă spuneau că el chiar ar fi participat la aceea nuntă îmbrăcat în straie ardelenesti, lăsându-și barbă și plete și că nimeni din sat nu l-a recunoscut, ceea ce este însă puțin probabil.

Deși trecuseră mai bine de 15 ani de la fuga sa, iar Securitatea încetase să-l mai caute, dându-l dispărut, Grigore Sandu nu s-a predat, cu toate că ar fi beneficiat de decretul de amnistie dat de autoritățile comuniste în 1964. Aceasta pentru că, atunci când l-a preluat de pe munte în 1962, Toader Doroftiesei i-a cerut lui Grigore să-i promită că nu se va preda decât după moartea lui, iar haiducul a făcut acest legământ. În plus, țaranul din Bucovina, auster și conservator, nu avea încredere în cuvântul și grațierile tovarășilor. Văzuse el prea multe de felul în care își respectau comuniștii propriile legi. Mulți dintre foștii săi camarazi muriseră după ce s-au predat, în închisori sau lagăre de reeducare prin muncă.

În anul 1974, Toader Doroftiesei a murit, după o grea suferință. Pe patul de moarte el l-a dezlegat pe Grigore Sandu de jurământ și acesta a decis să se predea, după un sfert de veac de la fuga în munți. Avea 67 de ani. S-a prezentat la Securitatea din Suceava. Aici a fost identificat și apoi adus la Miliția din Vatra Dornei, unde era așteptat de familie. La întrevvedere emoționantă dintre vechiul luptător și familia sa

a participat și un colonel de securitate de la București, care i-a cerut să fie precaut pentru că s-ar putea să aibă probleme „pentru că mulți au făcut închisoare din cauza ta”. În prezența familiei sale, Grigore Sandu i-a răspuns demn: „Nu eu i-am băgat în închisoare, ci oamenii dumneavoastră, eu doar m-am ascuns ca să mă apăr pe mine și familia mea.”

După ce s-a predat, eroul anticomunist Grigore Sandu a fost dus de Securitate prin locurile unde a umblat și s-a ascuns în timpul când era căutat. El le-a arătat anchetatorilor diferite ascunzători și cazemate ale partizanilor unde încă au mai găsit urme, resturi de hrană, conserve și echipamente. Cu toate că episodul rezistenței din munți se încheiase, iar Grigore Sandu s-a retras la casa natală din Podu Coșnei, acesta a fost monitorizat atent de securitatea comunistă. Aceasta încă se temea de faptul că oamenii locului îl priveau cu respect și admirație, el fiind un model de demnitate și curaj. Ca să preîntâmpine orice „defecțiuni” ale bătrânului partizan, Securitatea își trimitea permanent turnătorii care să încerce să-l tragă de limbă pe Grigore Sandu, să afle ce gândește și ce spune despre stăpânirea comunistă. Spre cinstea lor, unii dintre aceștia i-au mărturisit deschis lui badea Grigore pentru ce sunt trimiși și au redactat de comun acord un raport de informare care să sune bine la urechile autorităților.

După revoluția din 1989, în presa occidentală au apărut știri despre răzvrătitul anticomunist Grigore Sandu. În ziarul „Românul Liber”, voce a exilului românesc (Uniunea Mondială a Românilor Liberi), a fost publicat un articol referitor la eroul bucovinean. Acest ziar este astăzi păstrat în Arhiva Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj-Napoca și a făcut parte din colecția personală a fostului politician țărănist Ion Rațiu. În publicația respectivă, Grigore Sandu era numit „Tarzan din Carpați” pentru că se refugia în copaci iarna pentru a nu i se cunoaște urmele pe zăpadă.

După ce s-a predat, Grigore Sandu a fost anchetat de către Adrian Crutarciuc, agent al Securității (Departamentul de Informații Externe), care era însărcinat cu urmărirea dușmanilor exilați ai regimului comunist. Trimis în misiune în Germania, Crutariuc a părăsit serviciile de securitate și a ales o nouă profesie.

Fostul securist și-a redactat scrisoarea către „Românul liber” în anul 1989, dezvăluind abuzurile regimului comunist din România. El a fost unul dintre anchetatorii lui Grigore Sandu, care i-a demonstrat că nu plecase din țară cât a fost fugăr, după semnele pe care le lăsase pe copaci și cu care măsura timpul. Copacii crescuseră atât de mult, cu semn cu tot, încât nu era nici cea mai mică îndoială că Grigore Sandu nu plecase în străinătate. Iată ce scria fostul securist: „Când l-am întâlnit pentru prima dată pe Grigore Sandu, în august 1979, am constatat că stau de vorbă cu un om foarte hotărât, lucid și cu o memorie foarte bună... A fost interogată timp de trei luni, apoi a primit un act de identitate și i s-a permis să se întoarcă acasă. Predase Securității trei încărcătoare și arme care aparținuseră «Sumanelor Negre» și nimeni nu a mai contestat veridicitatea celor spuse de el, și anume că a stat în România între anii 1945 și 1978, ca un Tarzan al Europei de Est. Știa că lucrez la securitate,

cu toate acestea mi-a vorbit deschis și mi-a răspuns la toate întrebările. Sunt onorat că a avut încredere în mine și că acest român patriot mi-a dat prietenia sa”⁷.

Noi apreciem că Grigore Sandu a fost un om al locului, al muntelui pe care l-a cunoscut și iubit, și nicidecum un „Tarzan european”. Securistul spune lucruri adevărate, dar numai pe jumătate, în spiritul instituției care l-a format.

Partizanul a fost un om demn, un patriot adevărat și un spirit liber animat de dreptate, care nu și-a arogat niciodată titlul de „erou”, dar l-a respins cu indignare pe cel de „bandit”. Pentru că el n-a jefuit pe nimeni și a ridicat armele doar pentru demnitate, credință și dreptate, împotriva cotropitorilor acestei țări și a slugilor lor. De aceea astăzi, memoria faptelor acestui om trebuie cunoscută și prezentată mai ales celor tineri pentru a fi un exemplu despre cum trebuie servită această țară. Pentru că, din nefericire, și acum ca și altădată, România pare a fi din nou în calea tuturor răutăților.

⁷ *Tarzan din Carpați, luptător anticomunist timp de 33 de ani*, online romanialibera.ro (16 februarie 2019).

IANCU FLONDOR, UN ARHEU JIGNIT

ION FILIPCIUC

Iancu Flondor, an Offended Archaeus

(Abstract)

The following article proposes a suggestive paradigm of the events that took place in Bukovina from its annexation in the spring of 1775 until its union with the Kingdom of Romania in the autumn of 1918. The author uses several documentary passages signed by Nicolae Iorga, Sextil Pușcariu, Ion Nistor, D. Marmeliuc, Sever Zotta and Iancu Flondor, attempting to show a significant connection between the decapitation of the Moldavian voivode Grigore Ghica III, in October 1777, by the Turks, and the removal of Iancu Flondor, in April 1919, by his opponents from the political scene of Bukovina after the union. The lines about Archaeus (aka the vital force of the universe) from a manuscript written by Mihai Eminescu are invoked to prove a *constant* in the Romanian history: the sacrifice of those who have dedicated their thoughts and deeds to the fulfilment of the ideal of truth, freedom and welfare in the life of the Romanian people.

Keywords: Bukovina's annexation, Moldavian voivode execution, vassalage, loyalism, revolution, marching of Romanian troops into Bukovina, Major Anton Ionescu, Lieutenant Ilie Lazar, General Jacob Zadik, Iancu Flondor, decree-law.

Când răsfoim paginile din memoriile istoricului Nicolae Iorga, din timpul Primului Război Mondial, observăm că savantul are adesea oaspeți basarabeni, ardeleni și bucovineni, care își spun necazurile și-i cer sfaturi sau intervenții pentru câte o cauză mai încălțită. Așa se întâmplă și cu demersul lui Iorga pe lângă regele Ferdinand, pentru a trimite trupe în ajutorul bucovinenilor. Drept omagiu, la întoarcerea de la București, în ziua de joi 2 decembrie, bucovinenii oferă un dineu profesorului și-i povestesc cele petrecute în capitala României eliberate: „Delegația bucovineană a sosit joi, cu trenul de 2 la Iași, unde a luat o masă comună la care a participat și d. Iorga și cei doi ofițeri englezi detașați pe lângă Divizia a 8-a din Bucovina”¹. Și încă o mărturie din aceeași pană: „2 Decembre 1918. La ceaiu,

¹ „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, anul I, nr. 20, marți, 7 decembrie 1918, p. 3.

Bucovinenii povestesc împrejurările Unirii cu România. Bodnărescu face tineretului, cu Sextil Pușcariu în frunte, un loc mai mare decât știam”².

Bucovinenii și Iorga aveau ce-și povesti, căci istoricul a călătorit de mai multe ori prin Bucovina, ba chiar prin 1910 o fost întors din drumul către Cernăuți, oprit în gara din Ițcani, unde îl așteptau să-i facă o primire sărbătorească liceenii din Suceava.

Firește că savantul a fost inspirat de istoria Bucovinei și de soarta mașteră a românilor din această „veselă grădină”, din cât că adesea abia își stăpânește amarul: „Neam părăsit la răscrucea furtunilor care bat aici din veac în veac și vor bate totdeauna în aceste locuri de ispititor belșug și de trecere a oștilor. Copil al Romei, pierdut în pustiul veșnic înnoit al barbarilor. Așa de puțini între așa de mulți. Cu frații la celălalt capăt al Europei și cu străini de noi în toate părțile. Apti pentru cea mai înaltă civilizație și siliți de a trăi de la o bejenie la alta. Oricare alții s-ar fi risipit în lume. Pentru mai puțin se părăsesc și cele mai dulci patrii. Noi am rămas. Cu sabia în mână de strajă la toate zările, iar când s-a frânt o clipă, ca să se lege din nou, tainic, oțelul, am întins brutalității lama subțire a inteligenței noastre. Și iată, suntem tot acasă”³.

Și totuși, cea mai trainică impresie bucovineană o păstrează Iorga din copilărie, însemnată în *Cea dintâi învățătură*: „Un colț din această Bucovină l-am găsit și eu cândva, mergând cu mama și fratele pentru nu știu ce rugăciune sau mulțumită de îndurare, la Sfântul Ioan de la Suceava, negru și lucios de mir în racla lui de argint, și aud încă în urechi adâncile răsunete ale străvechiului pod de lemn acoperit prin care ajungea cineva în orașul domnesc, a cărui sfântă taină nimeni nu venia să mi-o spuie. Dar simțul pentru o bucată de țară pierdută, pentru un Domn omorât, așa cum zicea Kogălniceanu, pentru o mare nedreptate pe care a suferit-o neamul meu de la oameni lacomi și răi, acesta pătrundea în mine prin cetirea, ușurată de un atât de frumos tipar, a foilor în care se făcea și socoteala banilor cu cari se câștigase de Nemți îngăduința Grecilor cari trebuiau să tacă. Am avut astfel, fără să știu ce va trebui să fac cândva cu dânsa, și noțiunea materiei istorice imediate, a cunoștinții directe”⁴.

Interesant cum din „procesul dureros și fecund al nenorocirii” unui neam Iorga nu era bântuit de o prea vestită faptă de vitejie, ci doar de descăpățânarea voievodului Grigore Ghica al III-lea, ca o pecete însângerată într-o filă smultă din istoria poporului român. Și copilul acela, venit din plaiurile Botoșanilor, citea înfiorat din broșura tipărită de Mihail Kogălniceanu la anul 1875: „Partea ocupată a Moldovei întrece în îmbelșugare și valoare toată cealaltă parte a țării. Locuitorii Moldovii cer cu stăruință ca Poarta să-i apere în contra unei pierderi atât de importante.

² N. Iorga, *Memorii*, II, Însemnări zilnice între maiu 1917 – martie 1920, București, Editura „Națională”, Ciornei, 1931–1939, p. 131.

³ N. Iorga, „Cetind istoria românilor”, în „Neamul Românesc”, 1940, nr. 137.

⁴ N. Iorga, *O viață de om...*, vol. I, Chișinău, Editura Universitas, 1991, p. 13–14.

Moldovenii se află în mare neliniște, ce mijloace să afle pentru a înlătura pericolul, dacă să lucreze ei singuri cu înseși puterile lor pentru a lor scăpare, sau dacă, nefiind apărați de suzeranul lor, să alerge la o altă putere străină”⁵.

Voievodul Grigore Ghica arăta... „Porții că Austria nu se mai mărginea a cere un singur drum spre a uni Galiția cu Pocuția, că ea zilnic își sporea pretensiunile, și-și întindea ocupațiunea, sărind din Valea Moldovei în valea Siretului și din valea Siretului în aceea a Prutului, și din aceea a Prutului în aceea a Nistrului, trăgându-și astfel un hotar din Ardeal până sub zidurile Hotinului, și de trei ori strămutându-și pajurile, și de trei ori împlântând ghiarele lor mai adânc în trupul nenorocitei Moldove!”⁶

Asasinarea voievodului Grigorie Ghica a fost cerută de austrieci către Sublima Poartă, căci iată sugestia: „O remunerațiune ce s-ar da lui Ghica, când afacerea va fi regulată, ar fi o cheltuială zadarnică și fără folos, și anume cu atât mai mult, fiindcă acest grec fals și necredincios, pentru orice bunătate ale Maj. Lor, fără îndoială nu putem aștepta alta decât ingratitudine. De altă parte, considerând cum lumea îl judecă aci, nu va fi greu în viitor, dacă el ar merge cu nerușinarea până a arăta într-una ori altă afacere vro purtare neplăcută, sau a-l face să tremure de frica pedepselor, pe care am îndemna Poarta să i le dea, sau a-l face ca *via facta* fără a intra cu Poarta și în această privință în vrun deosebit impegno, să simțească cea mai înaltă dizgrație!”⁷

Dizgrația s-a împlinit în noaptea în care, la Cernăuți, se petrecea în urma jurământului prestat de proaspeții supuși ai împărătesei Maria Theresia. Iar spre încredințarea pentru uciderea voievodului moldav, călăii năimiți de pașa din Beilicul Iașilor i-au scufundat capul într-un ciubăr cu slatină și l-au trimis până a nu răsări soarele, în dimineața zilei de luni, 13 octombrie 1777, la Stambul, sultanului de la Sublima Poartă.

Dintre cărturarii bucovineni care au scris rânduri izbăvitoare cu Grigore Ghica, tocmai în zilele când Bucovina se desprindea din gheara austriacă, va trebui să-l invocăm pe Sever Zotta, cu paginile despre *Desrobirea Bucovinei*: „La Cernăuți s-a proclamat în mod solemn și în mijlocul unei însuflețiri extraordinare ștergerea pentru vecie a hotarelor cari despărțeau de 144 de ani Bucovina, această improvizație diplomatică a Habsburgilor, de străvechea și neînvinsa Moldovă.

Ocupată de trupele austriace în august 1774, după o pregătire diplomatică pe cât de șubredă, pe atât de imorală sub pretextul de a feri acest colț de țară al Moldovei de excesele eventuale ale unei plebe desfrânate „*liederliche gesindel*”, ce s-ar putea ivi de pe urma retragerii trupelor rusești, ea fu cedată în mod formal de către cine n-avea dreptul să o cedeze în 22 aprilie/5 mai 1775, unuia care și mai puțin avea dreptul să o reclame.

⁵ Depeșa lui Ghica Vodă către Poartă, citată de Thugut în 4 ianuarie 177, în *Răpirea Bucovinei după Documente autentice*, București, Stabil. Litho-Typogr. Socecu, Sander, Teclu, 1875, p. 2.

⁶ *Ibidem*, p. 9.

⁷ *Ibidem*.

Poarta n-avea dreptul să o cedeze pentru că unul dintre elementele constitutive ale unui raport de vasalitate este îndatorirea de a menține și apăra integritatea teritoriului țării închinată.

Austria n-avea dreptul să o reclame pentru că niciodată Moldova sau vreo parte din ea n-a fost sub stăpânirea Casei Habsburgilor, iar preținsele drepturi deduse dintr-o stăpânire vremelnică a regelui Sobiețchi nu putea să fie luate în serios, considerând că nici Habsburgii n-au moștenit drepturile Coroanei Polone, nici aceasta nu s-ar fi putut bizui pe drepturi izvorâte dintr-o simplă și trecătoare operațiune militară cu un alt obiectiv decât Moldova.

Conștientă de slăbiciunea argumentelor sale diplomatice, Austria a recurs nu numai la parodia înaintării clandestine a semnelor de hotare spre a nu trezi bănuiala Porții, dar și la mituirea anturajului Sultanului, păstrând pentru deliciul posterității un cont exact de 16 888 fiorini și 31,12 kreutzer!

Un adevărat *documentum infamiae*.

Spre onoarea Casei Habsburgice, trebuie însă să recunoaștem că nu ușor s-a hotărât Împărăteasa Maria Theresia să cedeze îndemnilor seducătoare ale miniștrilor și în sufletul ei pare să fi avut loc o luptă grea între preceptele moralei și cerințele rațiunii de stat, „afacerile moldovenești – scrie ea – în cari n-avem deloc dreptate..., mărturisesc nu știu cum vom ieși din încurcătură, cu greu în mod onorabil, și aceasta mă doare nespus de mult...”.

Se poate un strigăt mai dureros al unei conștiințe imperiale torturate? Se poate o mai categorică condamnare a unei fapte imorale? Și totuși, împinsă de instinctul atavic al Habsburgilor de a-și mări imperiul cu orice mijloace, a cedat și, trecând peste drept și morală, peste limbă, lege și obiceiuri, peste hotare scumpe și morminte sfinte, ea a ridicat pajurile bicefale în Ierusalimul românismului.

Abia doi ani după comiterea acestei crime istorice, în 1/12 octombrie 1777, Austria a îndrăznit să ia noilor supuși și jurământul de fidelitate convenit. El se lua în toată țara de către reprezentanții guvernului, iar în Cernăuți de către însuși comisarul imperial, înconjurat de alaiul trebuincios pentru producerea unui entuziasm artificial. Au urmat banchete, iluminății, salve de tunuri și, în sfârșit, dansuri și beții până la miezul nopții. Austria felix!

Pe când încă petrecerile de bălciu oriental erau în toiul lor, în aceeași duminică de 1 octombrie, între orele 7 și 9 seara, la Iași, adevăratul Domn al Bucovinei, Grigore Ghica, își dădea nobilul suflet pentru că îndrăznise să-și facă până la capăt datoria față de țară și neam. Zguduitoare coincidență, menită să pună în adevărata ei lumină valoarea jurământului din Bucovina.

De altfel, nici aceasta nu era cu totul după placul Austriei. Boierii, mazilii și preoții din Moldova, cari aveau moșii în Bucovina (86, 16 și 8), lipseau în cea mai mare parte: 33 de boieri, 5 mazili și 7 fețe bisericești, iar la Uidești, lângă Suceava, se întâmplase chiar ceva ce dădea mult de gândit. Preotul Andrei trebuia să fie aproape împins de către un husar ca să intre în biserică spre a ceti norodului adunat formula jurământului. Când însă trebuia să o citească, el scoase o „carte” și zise că

„nu cunoaște alt jurământ decât cel scris în cartea aceasta”. Atunci ordonă ofițerul norodului să jure fără preot. Acesta se supuse, însă numai „necuviincios și silît”.

A doua zi, preotul Andrei respiră aerul curat al Moldovei. Grigore Ghica și Andrei din Uidești, ce figuri luminoase ale istoriei noastre naționale! Vodă și popă, uniți în gând, credință și suferință! Buzdugan și Cruce, ce frumoasă încrucișare de embleme în stema demnității naționale și cât de superioare din punct de vedere etic celeilalte steme cu pajura bicefală privind cu ochi lacom spre țările Române! Ce-a urmat se știe. Multă civilizație și puțină cultură. Multe școli și puțină școală. Multe onoruri și puțină onoare.

Se desnaționalizează cu blândețe, dar cu sistem.

Întâi trebuiau să cadă cetățile seculare ale vieții culturale române: mănăstirile. Din 36 mănăstiri și schituri s-au lăsat numai 4! Apoi a venit rândul boierilor, cari reprezentau o supărătoare tradiție de mândrie și independență moldovenească. Desființarea lor fiind imposibilă, li s-a aruncat în spate o nouă clasă boierească, creată din rândurile arendașilor și negustorilor greci și armeni. În sfârșit, a venit rândul țăranilor doritori de progres cultural național și independență economică, din rândurile cărora începuseră a se ivi oameni cari, nefiind legați, în aceeași măsură ca boierii de pământul lor strămoșesc, puteau să devină și mai periculoși. Li s-a contrapus deci alți țărani, de altă limbă, cari, oriunde se ridica un glas românesc, îi răspundeau în rutenește.

Când însă și acest sistem a dat greș, când românii și rutenii începuseră să-și împartă cercul lor de acțiune spre a nu peri deopotrivă, când pe orizontul românismului se desemnau conturile unei noi biserici naționale, cea a strânsei legături între toate clasele românești spre atingerea unui singur scop, binele națiunii, când un George Popovici strigă la Viena și Budapesta drepturile imprescriptibile ale românismului și un Iancu Flondor aruncă în plină dietă guvernatorului cuvintele: „Aș fi mândru dacă învinuirea că sunt iredentist ar fi meritată”, atunci și-a scuturat penele pajura bicefală, și-a ascuțit ciocurile și a venit cu ultima lovitură:

Naționalism! Ce-i asta? Teorie învechită!

Acum alte chestiuni frământă popoarele, chestiuni sociale, vitale, de ordin economic și e păcat de vreme de a ne ocupa de chestiuni secundare, ca acea a Tricolorului național persecutat, a menținerii caracterului național al bisericii strămoșești și altele. Jos visătorii! Jos romantismul steril! Jos toate sentimentele și ideile înalte, etice și morale, altruiste! Țăranului nu-i trebuie acest bagaj de concepții abstracte, îi trebuie mămăligă, iar cărturarului leafă și iar leafă! Doctrina aceasta – dacă se poate înjosi cuvântul acesta savant punându-l în raport cu cele mai brutale instincte omenești –, lansată la Viena de ministrul Körber prin celebrele cuvinte „o picătură de oloi social”, de fapt o mare de otravă socială, cu scopul de a prelungi viața împărăției prin derutarea popoarelor de la chestiuni naționale arzătoare, a avut în Bucovina îndrăzneala să-și îmbrace goliciunea morală cu sumanul cinstit al democrației.

Ca unelte pentru punerea în aplicare a acestei „doctrine” în biata Bucovină au fost destinate un nume mare, cu o inteligență modestă, guvernatorul prințul Hohenlohe, cunoscut la Viena sub porecla „der rote Prinz”, și un nume modest, cu o inteligență

mare, însă cu o ambițiune nemărginită, Aurel Onciul. A început învrăjbirea boierilor și cărturarilor și smintirea țăranilor. S-a lovit cu un cinism unic în istoria politică modernă din acest colț al Europei, în tot ce era românului mai sfânt, de se clătina catapeteasma bisericii naționaliste în temelie. S-a recurs până și la ajutorul neamurilor străine spre a pune în locul unei mișcări naționale conștiente și curate, condusă de oameni desinteresați, un pumn de oameni cointeresați, fără scrupule și fără nici un Dumnezeu în sufletele lor.

După o luptă scurtă, pe la 1903, cei cari nu puteau să răspundă cu aceleași arme urei și hulei au fost învinși. „Doctrina” a triumfat, naționalismul a dispărut. A urmat o eră de îmbogățire individuală și de sărăcire generală. Băncile populare, înființate cu o trudă biblică de răposatul Grigore Filimon, erau pe calea bancrutei, pe când țărâniimea înșelată privea desnădăjduită în zare așteptând un mântuitor...

Așa a intrat Bucovina în război și spre ispășirea păcatelor tuturor, de voe sau fără de voe, ea a fost crunt încercată prin trei invaziuni și trei retrageri. Românii, parte s-au luptat, nu pentru Austria și mai puțin pentru Ungaria, dar din instinct războinic pentru dreptatea cea mare pe care moșii și strămoșii lor totdeauna din luptă o așteptau, parte nu ținu să-și manifesteze nemulțumirea, frângând sabia primită din mâni viclene, parte s-au răzbunat, ridicând-o în contra asupritorilor seculari.

În mijlocul acestui haos de lupte, pribegiri și răzbunări, de focuri, prădăciuni și devastări, un om stătea neclintit la locul lui pe ruinele fumegânde ale averii sale, neînfricoșat nici de bandele bolșevismului, nici de bănuiala și răzbunarea cătanelor de atâtea ori victorioase, și veghea, ajuta, intervenea, administra și amenița cu riscul continuu al vieții sale. Și de mirat: nici țarismul, nici bolșevismul, nici armatele Kaiserului, nici cele ale Împăratului, nime nu îndrăznea să se atingă de acest om curios, care nu se temea de acest apostolat în pustiu al unei credințe sfinte, nestrămutate. Când însă capetele pajurei bicefale căzuseră obosite pe piepturile lor, când ghearele hrăpărețe se întinseră în convulsii de agonie, acest om curios fu cuprins de o nespusă fericire și sunând de pe ruinele castelului său din buciulul redeșteptării naționale, porni spre Cernăuți și ridică pe turnul primăriei tricolorul în locul pajurei adormită spre vecie.

Grigore Vodă, dormi în pace!

Ultimul boier al Bucovinei Tale Te-a răzbunat. [...] ⁸

Sever Zotta

Așezarea în ordine cronologică a intrării trupelor române în Bucovina se impune:

1. miercuri, 24 octombrie/6 noiembrie – pe la punctul Ițcani urcă spre orașul Suceava maiorul Anton Ionescu, în fruntea unui pluton de 48 de grăniceri, iar proclamația sa e tipărită în 300 de exemplare și afișată pe zidurile clădirilor din orașul Suceava, cu îndemnul ca „de azi înainte graniță între români să numai fie”;

⁸ „Evenimentul”, Organ al Partidului Conservator, Iași, anul XXVI, nr. 230, sâmbătă, 17 noiembrie/1 decembrie 1918, p. 1.

2. miercuri, 24 octombrie/6 noiembrie – pe la Cornu Luncii, din stânga râului Moldova, trece spre orașul Gura Humorului generalul Constantin Niculcea, însoțit de sublocotenentul Traian Roșu, în fruntea ostașilor din Regimentul 15 Infanterie Fălticeni;

3. joi, 25 octombrie/7 noiembrie – ostașii români din Regimentul 16 Infanterie Fălticeni, ajung cu trenul în Câmpulung Moldovenesc, unde colonelul Gologan afișează o proclamație, și, peste un ceas, în Vatra Dornei;

4. vineri, 26 octombrie/8 noiembrie – pe la punctul de vamă română-austriacă Mihăileni vine Regimentul 29 din Dorohoi și intră în orașul Siret, instaurând administrație românească;

5. sâmbătă, 27 octombrie/9 noiembrie – pe la punctul Noua Suliță pășește spre Cernăuți sublocotenentul Ilie Lazăr cu Compania de honvezi români din Regimentul 8 Logoj, din care se alcătuiesc gărzi, dimpreună cu militari bucovineni demobilizați; iar proclamația generalului Iacob Zadik, lansată dintr-un aeroplan românesc peste orașul Cernăuți, pecetluiește revoluția română din Bucovina. Așadar, în patru zile, cinci orașe din Bucovina erau sub ocrotirea trupelor române chemate să apere locuitorii pașnici de abuzurile răufăcătorilor, dezertori sau bolșevici; s-a acționat fără nici o coordonare, la chemarea populației din aceste orașe așezate în cruce în spațiul Bucovinei istorice, însă manevrele trupelor s-au desfășurat impecabil, ca și cum ar fi fost comandate din umbră de un bun strateg.

Sextil Pușcariu se va întreba peste un timp: „A fost de fapt o revoluție? Cred că da, căci mișcarea tumultuoasă din septembrie și octombrie, deși sângele începuse să înceteze de a mai curge, are cele mai caracteristice înfățișări revoluționare. Între acestea, cu deosebire două mi se par mai hotărâtoare chiar decât sângele vărsat, incendiile, dezordinea și anarhia, semnele concrete și deci mai aparente ale unei revoluții. Aceste aspecte sunt: prefacerea maselor docile, inerte și inconștiente de stațiști în actori principali, cu roluri decisive ale noii piese ce se joacă; în fruntea lor apare omul providențial care regizează aceste mase”⁹.

„În Bucovina, acest om providențial a fost Iancu Flondor. Fără revoluție, el ar fi trăit probabil retras la moșia sa, dezgustat de politica pe care o făceau alți români cu care pornise în tinerețe o acțiune de regenerare a vieții politice. Fără Iancu Flondor, revoluția din Bucovina sunt convins că n-ar fi reușit”¹⁰.

O întâlnire a lui Iancu Flondor cu fostul guvernator al Bucovinei ilustrează suficient de clar caracterul pașnic al revoluției bucovinene: „Într-un delir de entuziasm, poporul rostește pentru unirea cu Regatul. De acolo, Iancu Flondor pleacă în capul mulțimei la palatul guvernatorului cerând predarea puterii executive. Guvernatorul încearcă să câștige timp răspunzându-i că nu-i poate satisface cererea fără să

⁹ Sextil Pușcariu, *Memorii*, ediție de Magdalena Vulpe, prefată de Ion Bulei, București, Editura Minerva, 1978, p. 328.

¹⁰ *Ibidem*, p. 330.

raporteze întâi «locului mai înalt». Atunci Flondor îi răspunde: «Lăsați astea. Locul cel mai înalt suntem astăzi noi, delegații națiunii române»¹¹.

Și constatarea generalului Iacob Zadik, comandantul Diviziei a 8-a, care ajunge în miezul zile de luni, 11 noiembrie 1918, în Cernăuți și, răspunzând cuvântului de bun venit rostit de Iancu Flondor, reamintește tragedia Voievodului Grigore Ghica al III-lea (28 septembrie 1774 – 1 octombrie 1777): „Pentru despărțirea Bucovinei de Moldova a trebuit să se verse sânge, a trebuit să cadă cap de Domn; pentru recăștigarea ei însă n-a curs niciun pic de sânge”.

O pagină memorabilă va scrie și istoricul Nicolae Iorga despre omul politic: „IANCU FLONDOR. Cu voia cui vorbește de Iancu, cavalier de Flondor, după dreptul creat de Austria, împărțitoare de titluri nobiliare pentru vâjnoșii noștri mazili și boieri, cari astfel să fie ispitiți la noul loialism, vom scrie aici simplu, ca pe bunele vremuri moldovenești, când nu era nevoie de altă „cavalerie” decât a vitejiei strămoșești și de nici un „von” nemțesc pentru a se ști de unde vine cineva cu moșia: Iancu Flondor. [...] În zilele când o mare parte din fruntașii Bucovinei românești rățăcesc în pribegie, când atâta vlagă a țerii e oprită supt steagurile capitulării, când rutenismul ucrainean întindea o mână lacomă până la Suceava și avangarda sa obșnuită a bolșevismului prădalnic începea hâda operă a jafului, din nou românismul din jurul mormintelor românești s-a strâns în jurul lui Iancu Flondor și voința celor din cripte prin glasul lui a chemat oastea României liberatoare. Cu aleasă recunoștință mulțumim omului întreg și neînfricoșatului Român”¹².

Același Nicolae Iorga, spre a nu leza ambițiile politice ale mai tânărului său coleg de trudă prin labirintul istoriei românilor, în articolul „Unul dintre întregitorii Moldovei”, din „Neamul Românesc”, definea direcțiile în care profesorul Ion Nistor a luptat pentru Unirea Bucovinei cu Regatul României: „Nistor a lucrat în trei direcții pentru Unirea de astăzi: Întâi, el a dat, ca istoric și ca profesor de gimnaziu, pe urmă de universitate, românismului din Bucovina o încredere în sine pe care străinii nu izbutiră a o slăbi [...] Al doilea, pentru ca această conștiință să producă o luptă și această luptă să capete adevăratul ei organ, el s-a ridicat împreună cu Pușcariu pentru a curăța atmosfera morală de otrava înăbușitoare a onciulismului, deprins a pacta cu dușmanii noștri naționali, numai să-și atingă scopurile de partid. Și această operă de renovare politică a educat pe cei mai autorizați dintre tinerii care și-au pus viața în joc pentru ca să dea întreaga Bucovină neamului lor. În a treilea rând, Nistor, în deosebire de alții, a îndreptat de la început, hotărât spre noi, pe bucovineni, prea mult deprinși a-și căuta mântuirea la Viena”¹³.

Numai că N. Iorga face abstracție de loialitatea exprimată de Nistor față de monarhia Austriacă și idealul în Austria Mare, în care spera să-i afle și românii o poartă a raiului național.

¹¹ Raul Crăciun, „Iancu cavalier de Flondor – o viață și o pagină de istorie”, în „Universul literar”, București, 1924, p. 798–799.

¹² „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, anul I, nr. 22, marți, 10 decembrie 1918, p. 1.

¹³ Apud Doina Alexa, *Ion Nistor – dimensiunile personalității politice și culturale*, Rădăuți, Editura Institutului Bucovina – Basarabia, 2000, p. 112.

Condițiile unirii Bucovinei cu Regatul României se înscriu într-o paradigmă ușor de creionat:

– în ciuda haosului evident din împărăția austro-ungară, deputații bucovineni români de la Viena propuneau o unire a Bucovinei cu Transilvania, ca stat în viitoarea federația austro-ungară, în care se dorea chiar și intrarea Regatului României;

– or, în Bucovina acelor zile, singura speranță se îndrepta către Regatul României, chiar dacă hotarele acestui stat cuprindeau la acea oră doar Moldova și Basarabia

– era nevoie de un glas prin care să se rostească doleanțele românilor din Bucovina și acesta a fost, înainte de toate, publicația „Glasul Bucovinei”, inițiată de prof. Sextil Pușcaru în seara zile de duminică, 30 septembrie/13 octombrie 1918;

– înainte de orice alt act pregătitor al unirii cu Regatul României trebuia făcută unirea românilor din Ducatul Bucovina;

– moțiunea Constituantei nu preconiza decât unirea Bucovinei cu Transilvania și cu întreg neamul românesc, fără să rostească în mod limpede „Regatul României”;

– amănuntul nu trebuie incriminat, ci privit ca un act de prudență geopolitică, întrucât trupele germano-austro-ungare stăpâneau mai bine de jumătate din teritoriul Regatului Român iar prin Pacea de la București ocupantul și-a extins granițele și peste crestele Carpaților;

– în cazul în care ducatul Bucovina se unea cu Regatul României și mersul evenimentelor asigura o victorie a inamicului, *de jure* teritoriul Bucovinei reintra în posesia Austro-Ungariei și represaliile și-ar fi pornit cursul;

– pământul, rasa, limba, cultura, idealurile politice ale unui popor alcătuiesc niște constante care își păstrează valoarea în decursul istoriei – N. Iorga le numea permanențe istorice la Congresul internațional de la Zurich (1938);

– „un paradox al simultaneității” – se poate explica doar prin acțiunea unor constante puse în fapt în diferite locuri de către diferiți actori.

O explicație fugară a încercat și cărturarul D. Marmeliuc: „Acum, când prin jertfa nemăsurată a Regatului României, prin ajutorul marilor noștri aliați și prin concursul împrejurărilor am fost reîntronați pe deplin în situația cuvenită poporului băștinaș al acestor plaiuri, se cade să lămurim hotărât și cavalereste atitudinea noastră față de pretențiunile celorlalți locuitori ai țării.

Prin rostul președintelui guvernului provizoriu al Bucovinei s-a spus în repețite rânduri că nu se va pune nici o piedică liberei dezvoltări a fiecărei minorități și că drepturile cu cari a fost alipit fiecare cetățean la Românie, nu vor fi știrbite întru nimic.

Fiecare neam va putea deci să se instruiască în limba sa, să-și păstreze nesupărat de nimeni datinile și tradițiile sale etnice, să-și urmeze în tihnă credințele sale religioase, să scrie și să vorbească acasă și în societate limba sa, pe care numai popoare menite peirii pot s-o neglijeze, și să-și aleagă, în temeiul votului universal, egal, direct și secret, de reprezentanți în camerele României Mari acele persoane, pe care le va indica instinctul lui național, ca cele mai potrivite pentru garantarea

aspirațiilor lui în concordanță cu normele de solidă existență a unui stat unitar românesc.

Numai ce corespunde dar pe deplin acestor norme, cunoscute tuturor bărbaților de la conducerea minorităților din Bucovina, se poate acorda. Niciun popor de pe lume nu poate permite dar sinuciderea proprie prin ridicarea unui stat în stat. Căci atunci îi e scris sfârșitul. Avem cea mai bună dovadă în trista și meritata prăbușire a Austriei, care s-a putut menține numai atâta cât naționalitățile din acest mozaic dinastic n-au ajuns încă la deplina dezvoltare a ființii lor naționale. Îndată ce popoarele ridicate la viață proprie și-au organizat energiile pe alte temelii decât cele ale unui sec raționament de stat cu majorități conduse de o minoritate, șandramaua s-a năruit, cum era de prevăzut.

Căci voințele centrifugale, primejdioase fiecărui organism, sunt nimicitoare pentru un stat și trebuie îndepărtate prin înțelegere, unde se poate, pe cale de concesiuni chibzuite, cari n-au voie să vatem însă întru nimic mersul firesc al evoluției normale a unui stat național unitar, niciodată însă prin criminală îngăduință, care face din străin stăpânul casei tale”¹⁴.

Se înțelege că în cele câteva zile când delegația bucovineană stă în Iași, însoțește familia regală spre București, în capitala României, are vreme să discute și despre viitorul Bucovinei. Așa că, deși unirea Bucovinei s-a făcut fără de condițiuni, din patenta regală ce consfințează unirea se întrezăresc limpede condițiile clamate de către Consiliul Național Român din Bucovina, după cum dădea știre și ziarul din Cernăuți: „Membrii delegației bucovinene care a fost la București au primit din toate locurile mai înalte asigurarea că schimbările de tranziție în Bucovina se vor face numai cu încetul și păstrându-se orice parte bună din vechea viață publică”¹⁵.

Peste câteva zile apare documentul hotărâtor:

Decretul-lege pentru Administrația Bucovinei

Legi și ordonanțe „Monitorul Oficial” din 1 ianuarie st. n. 1919 a publicat următorul Decret-lege, datat 18 decembrie st. n., 1918:

Președenția Consiliului de Miniștri

Ferdinand I,

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, Rege al României,

La toți de față și viitori, sănătate:

Asupra raportului președintelui consiliului nostru de miniștri sub no 2 212 din 1918.

Având în vedere unirea Bucovinei cu Regatul României și

¹⁴ D. Marmeliuc, „Românii și ceilalți locuitori ai Bucovinei”, în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, anul I, nr. 18, miercuri, 4 decembrie 1918, p. 1.

¹⁵ „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 23, miercuri, 11 decembrie 1918, p. 3.

Considerând trebuința de dispoziții tranzitorii pentru administrația și justiția Bucovinei,

Am decretat și decretăm:

Art. I – În Bucovina rămân în vigoare legile și ordonanțele de până acuma.

Legile esențiale nu vor putea fi modificate decât pe cale legislativă; întrucât însă vor fi necesare schimbări, ce ar rezulta din faptul unirii cu Regatul României, ele vor putea urma prin decrete-legi.

Ordonanțele în vigoare vor putea fi schimbate de ministrul delegat al guvernului din Cernăuți, care are și dreptul a da ordonanțe privitoare la administrația Bucovinei, în cadrul legilor în vigoare.

Art. II – Pentru Bucovina vor intra în consiliul de miniștri doi miniștri fără portofoliu.

Art. III – Unul dintre acești miniștri, ca delegat al guvernului pentru administrația Bucovinei, își va avea reședința la Cernăuți, iar al doilea la București.

Art. IV – Hotărârile consiliului de miniștri privind Bucovina se vor lua cerându-se avizul ministrului delegat al guvernului la Cernăuți.

Art. V – Pentru trebuințele Bucovinei, afară de acele ale administrațiilor rezervate autorităților centrale (art. 8), se va alcătui un buget, care, după aprobarea consiliului de miniștri, va trece sub administrația ministrului delegat al guvernului la Cernăuți.

Art. VI – Pe lângă ministrul delegat al guvernului la Cernăuți se va numi un secretar general, care la împedirea sau absența ministrului va gira afacerile în numele acestuia.

În lipsa secretarului general, ministrul delegat al guvernului la Cernăuți va putea însărcina pentru cazurile împiedecării sau absenței sale vremelnice pe un alt funcționar cu girarea afacerilor; ivindu-se împiedecări sau absențe de durată mai lungă de 8 zile, această însărcinare se va face, la propunerea ministrului delegat al guvernului la Cernăuți, prin președintele consiliului de miniștri.

Art. VII – Pentru administrația Bucovinei se instituie, sub conducerea și organizarea ministrului delegat al guvernului la Cernăuți, un serviciu administrativ, cuprinzând următoarele secretariate de serviciu și anume:

1. Interne.
2. Justiție.
3. Finanțe.
4. Instrucție publică.
5. Culte.
6. Lucrări publice.
7. Industrie, comerț și îngrijire socială.
8. Agricultură, domenii și alimentare.
9. Salubritate publică.

În fruntea fiecărui secretariat de serviciu se va numi un secretar șef.

Art. VIII – Afacerile străine, armata, siguranța generală a Statului, căile ferate, poșta, telegraful, telefonul, circulația fiduciară, vămile și împrumuturile publice în Bucovina vor fi administrate de către administrațiile centrale de resort din București.

Primele numiri ale funcționarilor de la poștă, telegraf, telefon și căile ferate se vor face în înțelegere cu ministrul delegat al guvernului la Cernăuți.

Privitor la serviciul siguranței publice în Bucovina, jandarmeria și poliția vor sta la dispoziția ministrului delegat al guvernului la Cernăuți.

Ca parte militară, jandarmeria rămâne sub ordinul ministrului de război; cu ocazia reorganizării jandarmeriei în Bucovina, recrutarea jandarmilor, numirea ofițerilor și gradelor inferioare se va face în înțelegere cu ministrul delegat al guvernului la Cernăuți.

Art. IX – Publicările oficiale privitoare la Bucovina se vor face prin „Monitorul Oficial”.

Art. X – Toți funcționarii în Bucovina, afară de cei prevăzuți la art. VIII, vor fi propuși de către ministrul delegat al guvernului la Cernăuți și vor fi întăriți după gradul lor prin decret regal sau deciziune ministerială.

Art. XI – Președintele Consiliului nostru de Miniștri este însărcinat cu executarea acestui decret.

Dat în București, la 18 decembrie 1918

Ferdinand

Președintele consiliului de miniștri
și ministrul afacerilor străine,
Ion I. C. Brătianu

No 3 715¹⁶

În pofida acestor articole clare din Decretul-lege pentru administrarea Bucovinei, unde Regele Ferdinand îi acordă lui Iancu Flondor „locul cel mai înalt” pentru o dreaptă guvernare a provinciei alăturate Regatului României, Ion Nistor propune o politică „în interesele întregului neam românesc”: „Unindu-ne cu frații noștri din Regat, din Ardeal și din Basarabia, în cadrele României Mari, am încetat de a face politică izolată și inspirată numai de interesele provinciale. Se impune deci o schimbare radicală în viața noastră politică de până acum; nu ne mai putem gândi numai la noi înșine și trebuie să avem în vedere interesele întregului neam românesc. Acestor interese superioare subordonăm întreaga noastră activitate politică. Politica locală bucovineană a încetat cu ziua unirii. Să păstrăm din ea numai părțile bune și să ne lepădăm de toate apucăturile ei rele. Să ne simțim ca parte organică a întregului și să funcționăm în deplină armonie cu celelalte părți”¹⁷.

În fapt, „interesele întregului neam românesc” nu erau amenințate ori subminate prin „politica locală bucovineană” decât în măsura în care nu răspundeau unor interese de partid. În acest sens, încă din decembrie 1918, Ion Nistor pregătește înființarea în Bucovina a unui Partid al Unirii, programat a lua startul chiar în ziua

¹⁶ Ion I. Nistor, *Unirea Bucovinei, 28 noiembrie 1918. Studii și documente*, ediție nouă de Ioan Felea, prefată de Mircea Popa, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2010, p. 247–250.

¹⁷ Idem, „Spre o nouă orientare”, în „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 25, miercuri, 29 noiembrie/13 decembrie 1918, p. 1.

de 24 ianuarie 1919. Totuși, un „partid”, așadar o parte din populația bucovineană – români, ucraini, poloni, germani, evrei, armeni – era dificil de coagulat prin conceptul „unirii” fără „politică locală bucovineană”, construcția fiind o absurditate. Și cu toată absurditatea, Partidul Democrat al Unirii ia ființă, cu oarece dificultăți, dar abia prin septembrie 1919, însă la scurtă vreme după alegerile din 1920 fuzionează cu Partidul Național Liberal.

Mai mult și mai grav, pentru Ion Nistor actul unirii Bucovinei cu Regatul României este privit ca un eveniment neașteptat: „Actul determinant în caracterizarea acestui deceniu este incontestabil Unirea proclamată în 28 noiembrie 1918. Unirea, acest magic cuvânt ne înfățișează într-o singură schițare ceasul cel mare al României, clipa de extaz unic care a izbucnit pe neașteptate în viața poporului nostru concentrându-i toate puterile într-un singur gest menit să-i determine soarta pentru totdeauna”¹⁸.

S-ar înțelege din sintagma „a izbucnit pe neașteptate” cel puțin două fapte: că istoricul face abstracție de luptele bucovinenilor în decursul celor 144 de ani sub stăpânirea austriacă și mai cu seamă de pregătirea unirii prin Constituanta din 27 octombrie 1918, prin guvernul instaurat în 9 noiembrie 1918, prin chemarea armatei române și intrarea ei în Bucovina în zilele de 6–11 noiembrie 1918 și prin hotărârea Congresului General al Bucovinei din 28 noiembrie 1918.

Că istoricul Ion Nistor nu aștepta unirea Bucovinei cu Regatul României avem mărturie necrologul dedicat cronprințului Franz Ferdinand, text care a fost ulterior incriminat de adversarii săi politici. Cu unele scuze de rigoare. Dar una e să-ți exprimi compasiunea creștinească pentru moartea unui vlăstar al casei imperiale și alta e să-ți declari speranța izbăvirii neamului românesc într-o Austrie Mare. Apoi, autorul publica necrologul într-o revistă adresată învățătorilor, profesorilor și preoților, ceea ce însemna un îndemn pentru loialitate și aspirația „credinciosului popor român” într-o Austrie Mare. Cum Ion Nistor era directorul revistei „Junimea literară” din Cernăuți, ar fi avut obligația morală să-și tipărească necrologul cronprințului în propria publicație, în care a fost cuprins însă un text similar semnat de George Tofan, redactorul responsabil al revistei „Școala”. Că semnatarii și-au transferat reciproc sarcinile editoriale întru expresia compasiunii și loialității ar fi ușor de înțeles, însă cei doi cărturari români vor fi și cei dintâi pribegi bucovineni care, întorși la Cernăuți, în ziua de sâmbătă, 23 noiembrie 1918, nu pierd ocazia să se înfățișeze celor priponiți vreme de patru ani între baionetele și spânzurătorile jandarmilor generalului Eduard Fischer, ca să se laude cu mare izbândă în lupta împotriva asupritorilor austrieci. Curajul lor combatant *post bellum*, în plină revigorarea sub scutul trupelor române desrobitoare în Bucovina, rămâne, totuși, o pildă exemplară de prea repede și imorală uităciune a vechii loialități.

¹⁸ Idem, „Zece ani de viață universitară la Cernăuți”, în „Junimea literară”, anul XIX, nr. 9–12, 1930.

„Dreptatea”, no. 150, duminică 31 iulie 1921.

Vorbele și comportamentul lui Ion Nistor în acțiunile sale din Cernăuți și mai cu seamă o serie de șicane administrative în treburile Bucovinei, ca să nu socotim și cele scrise ulterior în articolele și cărțile despre istoria Bucovinei, ilustrează foarte exact avertismentul rostit de Gheorghe Grigorovici în ședința Consiliului Național al Bucovinei din ziua de 13 noiembrie 1918: „D-lor, vă declar că noi, care suntem aici, știm că o să facem loc altora. Precum amenințați azi, așa se poate întâmpla. Dacă nu ne vom arăta vrednici, vom fi șterși de frații noștri pribegi. Aceștia ne vor șterge. Azi vă dau un sfat: cei care au stat în două luni (Bravo! Trăiască!), să nu ne dea povețe, să nu critice. Dacă stau aice între d-voastră e pentru a combate răul și așa spune că mai bine ar face respectivii să nu vorbească defel. Mulți dintre domnii care, văzând așa-numitul *fait accompli*, au început a se gudura, însă peste 2–3 săptămâni, când se vor vedea iertați, vor reveni la mendrele lor. De aceea, să ne pocăim cu toții, mai ales aceia care se simt cu musca pe căciulă. Căci, dacă vor

merge lucrurile așa, ne vor râde străinii. Străinii sunt încântați de cele ce se petrec între noi”¹⁹.

Nu știm dacă social-democratul Gheorghe Grigorovici oferă o genială intuiție politică sau pur și simplu transmitea o grabnică informație din partea unei surse priveghetoare de la Chișinău, unde social-democrații basarabeni, școliți de bolșevici, aveau destulă trecere, dar avertismentul său, rostit în dezbaterile Consiliului Național Român din Bucovina, prefigurează un viitor sumbru: Vom fi șterși de frații noștri pribegi!!!

Firește că foarte mulți bucovineni își puneau încă nădejdea în luptătorul Iancu Flondor, despre care se și scria prin gazete: „FLONDOR. Un mare român. O figură istorică. Ieri strajă neclintită a cauzei naționale, astăzi stâlpul puternic al unirii. În jurul lui s-au strâns toate nădejtile și credințele și prin el s-a ajuns la biruință. Prin firea sa dreaptă și hotărâtă, prin voința și aspirațiile sale nestrămutate, era omul sortit să întrupeze într-un ceas mare o idee uriașă. Iancu Flondor, prezidentul Sfatului Bucovinei, trece în rândul vrednicilor făuritori ai noilor hotare și numele său rămâne neșters în hrisoavele românismului.

Cu toate că primise o cultură austriacă și că avea puternice legături cu Viena Habsburgilor, Iancu Flondor n-a putut fi ademenit de nici o mărire sau distincție. În sufletul său a rămas vecinic român, reprezentant al năzuințelor de totdeauna al poporului de plăieși și paznicul idealului național. Nicio ispită nu l-a abătut din calea spinoasă din lupta pentru izbândă.

Astăzi când țelul a fost atins, când marea operă a unirii a luat ființă, când apostolul a văzut înfiripat gândul pe care l-a propovăduit în toate unghiurile și în toate ceasurile, Iancu Flondor știe bine că marea lui misiune nu e sfârșită și că-l așteaptă o nouă și îndoită muncă pentru desăvârșirea operei consfințite.

Va trebui să cimentăm solid legăturile indisolubile ale celor două țări și, prin străduinți comune și efortări obșteti, să ne îndreptăm țara și poporul către marile lor destine de civilizație și propășire. Dacă Iancu Flondor nu așteaptă nicio răsplată pentru energia desfășurată până în ziua triumfului suntem siguri însă că o va primi cu bucurie partea sa de muncă în România Mare”²⁰.

Paradoxal, dar Unirea Bucovinei cu Regatul României a dus la o dezbinare între românii bucovineni. Bătrânii luptători, căliți în confruntările cu asupritorii străini și izbânditori într-un sfârșit pe drumul rodnic pentru idealul național, s-au lăsat înfrânți de tinerii pribegi, flămânzi și însetați de putere politică, oportuniști de ocazii fructuoase, care au prins momentul istoric de care au fugit în patria mamă și nu l-au ocrotit cu jertfa și curajul lor; au așteptat la un „colț de cotitură” și s-au impus în fața celor scăpați teferi dintre baionetele și spânzurătorile lui Eduard Fischer.

Ceea ce în cazul unor veterani precum Gheorghe Grigorovici, Dionisie Bejan sau Iancu Flondor era o jignire; stare sufletească indescriptibilă, pe care Mihai Eminescu o

¹⁹ Ion I. Nistor, *Unirea Bucovinei, 28 noiembrie 1918. Studii și documente*, ediție nouă de Ioan Felea, prefată de Mircea Popa, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2010, p. 201–202.

²⁰ „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 26, sâmbătă, .../14 decembrie 1918, p. 2.

ilustrează, încă în urmă cu jumătate de veac, prin figura misterioasă a unui Archaeus: „Câtă bogăție de viață, costume, oameni, aranjament, pasiuni în câteva foi terfelite în care zăcea învăluit Archaeus. Ei bine, privește viața ca o comedie – cine-o aranjează? Privește omul ca o mașină – cine-o ține? Privește natura ca un decor – cine-o zugrăvește? Și-apoi nu uita că hârtia chiar era de nevoie numai ca să fixeze pe Archaeus. Dacă iei manuscriptul, oare el nu exista? Ba da. Ce era el? Un nimic, o posibilitate... Dar închipuiește-ți cumcă-n mijlocul reprezentației un perete cade, un actor își rupe capul, unul își uită rolul... iată un archaeus jignit și simți tu că-i jignit. De ce simți? Pentru că acel nimic e și-n tine, pentru că, insultat pe scenă, e insultat în tine. Și cu toate acestea el putea să rămâie mii de ani în saltar și corpul lui de hârtie să putrezească, tu însuși puteai să nu te naști, să fii din numărul celor ce n-au fost niciodată... ei bine, totuși existența era posibilă pentru că este. Ar fi existat ca o idee, ca o comedie primitivă al cărei manuscript s-a pierdut și despre care nimeni nimic nu știe, deși a existat, ba există în gândirea dumnezeirii. Prin urmare ai fost, ești, vei fi totdeauna”²¹.

Ei bine, „locul cel mai înalt” din Bucovina a fost luat în derâdere și tratat cu șicane jignitoare precum cele vânturate de tinerii susținători ai lui Ion Nistor: „După informațiile particulare pe cari le avem, d. Iancu Flondor a fost numit de către M. S. Regele Comisar Regal al Bucovinei. Din același izvor deținem știrea că dl prof. Iancu Nistor a intrat în ministeriu”²².

În „Mișcarea” de la Iași citim următoarele: „Astăzi dimineață a trecut prin Iași, venind din Bucovina, delegațiunea diplomatică a guvernului bucovinean compus din d-nii I. Nistor și Galin, care duc la București procesul-verbal al Unirii Bucovinei. / La ora 11 a.m. delegațiunea diplomatică a plecat la București. / D. prof. I. Nistor va fi numit ministrul Bucovinei fără portofoliu. D. Iancu Flondor va fi numit comisar regal”²³.

Sau chiar într-o simplă reclamă publicitară: „Tabloul fotografic al serbării Unirii Bucovinei cu patria mamă, reprezentând scena când din Piața Unirii din Cernăuți d. general Zadik proclamă desăvârșirea marelui act istoric se găsește de vânzare la administrația ziarului nostru cu prețul de 1 coroane”²⁴.

Informație tendențioasă, întrucât proclamația a fost rostită de Iancu Flondor, președintele guvernului provizoriu al Bucovinei, apoi Nicu Flondor, primarul orașului Cernăuți, a dat pieței din fața primăriei numele Piața Unirii, în locul vechiului Ringplatz, iar generalul Iacob Zadik a ținut doar o scurtă alocuțiune cu încheierea „Hai să dăm mână cu mână...”, în urma căruia îndemn cei aflați acolo s-au pornit să joace Hora Unirii.

Apoi, între diferite manevre de subminare a intereselor bucovinene, Ion Nistor a propus și dizolvarea Consiliului Național Român din Bucovina, ceea ce a însemnat înlăturarea oricărei legături între popor și conducători, altfel spus deschiderea unor

²¹ M. Eminescu, *Ms. 2268, Archaeus* (variantă parțială), Opere, VII, Proza literară, studiu introductiv de Perpessicius, București, Editura Academiei R. S. R., 1977, p. 286.

²² „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, anul I, nr. 19, vineri, 6 decembrie 1918, p. 4.

²³ Idem, nr. 29, miercuri, 18 decembrie 1918, p. 3.

²⁴ Idem, nr. 36, vineri, 27 decembrie 1918, p. 3.

căi largi pentru dictatură ori satrapie provincială. Când Iancu Flondor înțelege că între el și popor a fost sfărtecată orice normă democratică și toate deciziile administrative sunt impuse de la București, când observă că legea instituită prin Decretul regal este călcată în picioare de către guvernanții politicieniști din Vechiul Regat, în strânsă dependență electorală de colectorul de voturi Ion Nistor, boierul de la Storojineț se retrage jignit, nu pentru postura lui politică, ci pentru că scrisa regală a fost înjosită printr-o minciună.

Pentru că Iancu Flondor avea o concepție mai democrată, susținând următoarele deziderate: „O cucerire se poate face prin forță armată, ori pe cale pacinică. «E pe palmă» că între aceste două alternative nu se putea alege decât a doua. Motivele erau: a) considerațiuni față de situația externă și de principiile Wilsoniene; b) nu ne trebuia pe lângă un front extern, unul intern; și c) istoria ne învață că prin forță nu se asimilează niciodată un popor. Polonezii din Posnania și Românii din Transilvania sunt de față.

E un principiu mecanic și social în același timp că orice forță trezește o reacțiune. Această rezistență, la început pasivă, se intensifică treptat, se organizează și se reformă într-o reacțiune activă. Efectul produs e contrariul celui dorit și atunci, în loc să asimilezi un popor, îl respingem și îl întărim.[...]

În Bucovina, toți salariații din fondurile secrete, din fondurile invalizilor – mai ales după plecarea d-lui Brătianu la Paris – au început să guițe. La centru, tot ce hotăram eu era contracarat sistematic. Și atunci, pentru a curma un echivoc și un compromis imposibil, am demisionat și mi-am menținut demisia cu toate propunerile de tranzacție. Am învins, locul meu este slobod. [...]

Țin să-ți povestesc un fapt istoric. [...] Prin veacul al 17-lea, Tudor Flondor era armaș. Într-o zi, peste măsură revoltat de jecmăneala și neobrăzarea grecoteilor pripășiți prin țară, din plin divan, a luat de urechi pe unul din acești greci boieri, l-a încălecat pe un măgar, cu fața spre coada măgarului și cu coada în mână și așa l-a plimbat pe străzile Iașului. Fanarioții dv. nu trebuie să uite că în vinele lui Iancu Flondor curge sânge de-al lui Tudor Flondor armașul”²⁵.

Din păcate, încă nu am aflat undeva o explicație din partea lui Iancu Flondor asupra faptului că ucrainii din Cernăuți sau măcar din partea de nord a Bucovinei au lăsat desfășurarea unirii cu Regatul României în seama românilor fără să opună vreo rezistență ori să comită un act de protest. Că rezistența sau inițiativa împărțirii Bucovinei între ucraini și români a fost lucrarea unor conducători politici din Lvov iar nu din Cernăuți, abstracție fiind românul Aurel Onciul, interesat mai degrabă de prelungirea afacerilor sale cu Fondul Religionar Ortodox al Bucovinei decât o veritabilă viziune politică, e fapt ușor de înțeles. Se prea poate însă ca ucrainii din Bucovina, care au ispășit și ei în vremea războiului trei invazii ale trupelor rusești și trei reveniri ale austrieților, să fi avut prudența de a nu adera la unirea Bucovinei cu Regatul României de teama de a nu se întoarce bolșevicii de la Lvov și Kiev și

²⁵ „Timpul nou», Foaia soldaților români”, editor și redactor Filimon Taniac, Viena, anul II, nr. 9, în 27 iulie 1919, p. 3, text reprodus din ziarul „Chemarea”, București, 17 aprilie 1919, sub semnătura lui M. Mircea.

de a-i pedepsi pentru cooperarea cu românii. Expectativa le-a fost mai rodnică decât opoziția pentru că țărani ucraini din Bucovina au fost împroprietăriți asemeni românilor, negustorii și meseriași ucraini și-au văzut de treburile lor și cel puțin un sfert de veac n-au avut de suportat teroarea comunistă instituită în Ucraina de către bolșevici.

Pentru viziunea lui Iancu Flondor asupra unirii românilor între hotarele unui stat cu adevărat național nimerit e să cităm scrisoare din ziua de marți, 28 noiembrie 1922, către Dimitrie Bogoș de la Chișinău:

Flondoreni, 28 noiembrie 1922

Mult stimat Domnule Bogoș,

Vă mulțumesc pentru amabila D-voastră scrisoare din 24 noiembrie a.c. și mă grăbesc să Vă răspund cum urmează:

România, întregită din patru țări, deși toate populate de același neam, despărțit însă prin secolii unii de alții care s-au dezvoltat fiecare în parte, astfel că în momentul unirii lor aceste patru ramuri ale neamului nostru nu reprezintă o cultură unitară cum ar fi fost de dorit pentru populația unui stat național omogen, trece actualmente printr-o fază critică.

Din deosebirea a patru mentalități diferite, chemate însă acum și pentru tot viitorul să colaboreze împreună la prosperitatea unei singure țări, rezultă, firește, dificultăți cari se manifestă zilnic în lipsă de coeziune fără care nu se poate închipui acea solidaritate ideală, cu un cuvânt, unificarea sufletească, atât de mult dorită și căutată, din nefericire până acu, pe căi greșite.

Cu toate aceste sunt convins că vom învinge aceste dificultăți și nu mă îndoiesc nici un moment că amalgamul acestor patru mentalități deosebite va da un rezultat splendid și va pune națiunea noastră la locul cel mai important destinat ei de istorie. Pentru mine soluția chestiunii e limpede: Trebuie căutat mijlocul cel mai potrivit pentru a înlesni tocirea asperităților cari rezultă din diferențierea acestor patru mentalități. Fricțiunea amintită trebuie însă a o restrânge la cel mai mic cerc posibil pentru a evita o săpare de prăpăstii între cele patru provincii. Calea urmată până acum de acele guverne, începând de la unificarea politică, din nefericire a fost greșită, încât aceste patru ramuri se prezintă astăzi cu mult mai puțin unificate sufletește decât înaintea unificării politice. Rezultatul acesta nefast pe care nu-l poate tăgădui nici un om cu mintea întregă e cea mai bună dovadă *că ce-a făcut până acum oficialitatea română n-a făcut bine*. Nu se apropie suflet de suflet prin bruscări sau prin măturoi, ci o astfel de atitudine trebuie firește să producă contrarul. Dacă ne întrebăm: Cum se poate ca oameni cuminți, cu sentimente patriotice se dedau la acțiuni (aprinde casa în care locuiesc) fără a-și da seama de urmări? Nu putem decât cu durere să răspundem «nu știu sermanii ce fac». Eu îi privesc ca minți turburate de otrava politicianismului de partid care îi preocupă în așa măsură, încât îi întunecă atât judecata, cât și sentimentele patriotice.

Începând din anul optsprezece strig în zadar ca-n pustiu începând de la rege până la cel mai neimportant cetățean: Colaborare! Colaborare! Colaborare!

Numai într-un guvern de colaborare de unde vor fi reprezentate acele patru ramuri diferențiate, numai într-un astfel de cerc restrâns se va putea produce acea tocire a asperităților amintite și numai acolo se va dobândi o rezultată armonică din patru mentalități diferite; mai ales dacă vor fi aleși din acele patru grupuri ce este mai bun și mai capabil.

Numai în acest cerc este admisibil procesul, fie cât de violent, al unificării sufletești, numai acolo la urma urmelor admit chiar și pălmi, în afară însă, odată prărsită sala Consiliului de Miniștri, Consiliul n-are voie să se prezinte altfel decât ca un singur corp solidar.

Aici zace toată buba regresului nostru, atât în privința unificării sufletești, cât și a prosperității noastre în genere. Ea se poate caracteriza cu puține cuvinte: Fiecare din partidele vechi nu dorește decât să facă din țările realipite prozeliți, să-și întărească fiecare poziția lui politică, pentru a stăpâni singur situația, lovind sălbatic în ceilalți fără a-și da seama că lovește în patria lui proprie și o degradează în străinătate, spălând înaintea Europei întregi rufele murdare. Este aceea nenorocită mentalitate a Vechiului Regat, unde interesele de partid primează asupra oricărui alt sentiment.

Răspunsul care-l doriți D-voastră e: Un unic front al tuturor elementelor patriotice ale menționatei patru ramuri pentru a combate în mod solidar metodele practicate până acum, imposibile pentru viitor.

Nu pot decât să Vă sfătuiesc a Vă considera în Basarabia într-olaltă într-un sigur grup puternic național democrat pentru a vă atașa în cele din urmă la elementele din țările cealalte cu același *credeu* politic. Începutul, pare-mi-se că s-a făcut prin contopirea Partidului Democrat din Vechiul Regat cu Partidul Național din Transilvania. Fie într-un ceas bun!

Vă rog să transmiteți tuturor celorlalți domni salutările mele frățești și primiți singur asigurarea deosebitei mele stime”²⁶.

Să observăm că Iancu Flondor răspunde la solicitarea lui Dimitrie D. Bogoș – 1889–1946, om politic important în Basarabia, fost șef al Statului Major al Armatei Republicii Democratice Moldovenești (1917–1918), prefect de Lăpușna (1918–1920), ministru fără portofoliu (1922), primar al orașului Chișinău (1932–1933), deputat în Parlamentul României Mari, ca reprezentant al Partidului Național Țărănesc – în ziua de marți, 28 noiembrie 1922, la împlinirea a patru ani de la desfășurarea Congresului General al Bucovinei și rândurile așternute pe hârtie exprimă o înțeleaptă viziune asupra unirii românilor într-un singur stat, în care temeiul ar trebui să fie, înainte de toate, unirea sufletească, adică iubirea aproapelui.

²⁶ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond *Iancu Flondor*, dosar 5, file 25–26. Cf. *Iancu Flondor, Bucovina și România Mare. Documente și scrisori*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Andrei Popescu, prefață de Mihail Neamțu, cuvânt-înainte de Maria Ioana Miculescu, București, Editura Humanitas, 2017, p. 177–179.

Scrisoarea din 28 noiembrie 1922 trebuie așezată, așadar, lângă memoriul despre fruntariile Bucovinei, pe care Iancu Flondor îl trimitea în ianuarie 1915 lui Ion I. C. Brătianu, spre a-l convinge pe politicianul de la București de necesitatea cuceririi acestui ținut românesc „prin forță armată”. Împrejurările istorice au îngăduit ca revenirea Bucovinei la patria mamă să se facă „pe cale pașnică” și în decursul acestui proces să nu se verse nici o picătură de sânge.

În zilele unirii n-a curs sânge, dar peste trei luni de zile a pornit să curgă un adevărat șuvoi de intrigi și invective.

Cum Iancu Flondor, cu franchețea obișnuită, declara că „Nu înțeleg ca din grădina Bucovinei să facem o băltoacă”, s-a retras iarăși în cuibul singurătății de la Storojineț. Nu i s-a retezet capul, precum voievodului Grigore Ghica. Dar în locul ciubărului cu saramură, s-a improvisat în paginile ziarelor adevărate hârdaie cu insulte. Și acest bărbat nu merita asemenea răsplată din partea unor bucovineni.

Oricum, Iancu Flondor și-a trăit ultimii ani ca un arheu jignit. Și se prea poate să nu fi murit de moarte bună. Cuvintele cu care s-a despărțit în seara zilei de luni, 17 octombrie 1924, de cumnatul său Sever Zotta, anume că „am să dorm bine în noaptea asta!...”. par să fie rostite în amintirea zilei de joi, 17 octombrie 1918, din urmă cu șase ani, când Iancu Flondor răspunde la chemarea grupului de la „Glasul Bucovinei” și vine la Cernăuți să le stea în frunte pentru a destrăma raptul austriac din anul 1775.

**NORMALITATE, OBIECTIVITATE
ȘI MULTIPERSPECTIVITATE ÎN NARAȚIUNILE ISTORICE,
CU REFERINȚE LA IMAGINEA GENERALULUI
EDUARD FISCHER**

CAROL-ALEXANDRU MOHR

**Normality, Objectivity
and Multiperspectivity in Historical Narratives,
with References to the Image of the General Eduard Fischer**

*(Abstract)**

In the present paper, we propose a system by which non-specialists could appropriately understand the historical facts and the ways in which they were interpreted. The pillars on which our system is based are the notions of normality, objectivity and multiperspectivity. We believe that the non-specialist reader in history must realize an important aspect: the interpretation of the historical text should not be limited to content. Account must also be taken of the cultural, social, political, emotional and other factors that influenced the author of the text. To exemplify our proposal, we use the image of the gendarme general Eduard Fischer, controversially described in various political speeches, historical narratives and historiographical writings.

At the end of the paper, we reproduce in our own translation the preface of the memoirs of general Eduard Fischer – published in Vienna in 1935, which we intend to translate entirely into Romanian and to propose them for publication – written by Emil Seeliger, an Austrian officer, who, after being in reserve, managed to make a stir in the Austrian press through reports and ideas which were considered unconventional or inadequate at the time.

Keywords: multiperspectivity, normality, objectivity, myth, Bukovina, Eduard Fischer, the “manslayer” of Bukovina, the hero of Bukovina, Emil Seeliger.

Preambul

Ne propunem să sugerăm o cale adecvată de înțelegere a faptelor și personalităților istorice de către nespecialiștii dornici să afle ce s-a petrecut în trecut.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

Analele Bucovinei, XXVI, 2 (53), p. 571–593, Rădăuți – București, 2019

Această metodă, pentru a fi eficientă, ar trebui să-l ajute pe „omul profan” (care nu este obligatoriu și „un desacralizat”, cum susține Eliade) să se descurce prin hățișul narațiunilor istorice și scrierilor istoriografice, deseori contradictorii, și să interpreteze aspecte istorice cu „propria minte”, găsind soluții într-un domeniu real, conturat de două limite virtuale și de două limite reale, în care pot fi încadrate (din punct de vedere perceptiv) scrierile istorice din toate timpurile. Cele două limite virtuale sunt limita utopică (adică, atunci când cititorul profan consideră „literă de Evanghelie” tot ce a citit în cărțile unor istorici „prestigioși” sau tot ce a învățat de la un profesor carismatic) și limita prostiei (când cititorul consideră adevăr absolut doar acele afirmații istorice care corespund tradițiilor populare și/sau (pseudo)intelectuale din spațiul cultural în care acesta a crescut și s-a format, adică propriei idioculturi nesublimite). Limitele reale ale acceptării interpretărilor istorice sunt limita laxistă („everything goes”) și limita rigoristă („nothing goes”), și sunt specifice, în special, oamenilor care nu-și organizează viața în funcție de fapte din trecut și se străduiesc să fie perfect sincronici. Ne vom referi la conceptele de mit, normalitate, obiectivitate, multiperspectivitate și la raporturile care există între acestea, în intenția de a contura un sistem (neexhaustiv, dar, sperăm, perfectibil) de înțelegere și interpretare a unor fapte și personalități ale trecutului, care să fie relevant și pentru didactica istoriei. Pentru exemplificarea propunerii noastre, utilizăm imaginea generalului de jandarmi Eduard Fischer, descrisă controversat în diverse discursuri politice, narațiuni istorice și scrieri istoriografice. Spectrul imaginii lui Fischer este foarte vast, limitele fiind imaginea de „călău al Bucovinei” și, respectiv, cea de „erou” în inima căruia „necazul patriei” a sădit hotărârea suprafirească: „Rusul nu are voie să-mi invadeze Bucovina!”.

Referindu-se la unii epigoni și interpreți ai filozofului Immanuel Kant, Friedrich Schiller a făcut o remarcă ironică, care a devenit celebră: „Când regii construiesc, cărăușii au de lucru”. Kant a elaborat un sistem filozofic magistral (dar șubred din punct de vedere al aplicabilității și perenității). O puzderie de „cărăuși” s-au ocupat apoi de interpretarea ideilor sale. Dar unii tâlcuitori kantieni s-au ridicat de la nivelul de „cărăuș” și au contribuit la înaintarea în cunoaștere. Desigur că Eduard Fischer nu este (nici prin ceea ce a scris, și nici prin faptele sale) o personalitate de notorietate mondială, asemenea lui Kant. Totuși, s-a scris și se scrie despre el. *Mutatis mutandis*, el poate fi util „omului simplu”, care își declară (obiectiv, naiv sau subiectiv) identitatea regională ca fiind bucovineană, pentru a înțelege cine a fost, ce a scris, dar mai ales ce a făcut un autentic personaj bucovinean (evreu convertit la catolicism?¹, urmaș al unui șvab protestant, botezat catolic datorită

¹ După cum este specificat în articolul german „Eduard Fischer” din enciclopedia online Wikipedia: „Irgendwann im Laufe seines Lebens konvertierte der General zum Katholizismus, wahrscheinlich in der Zeit zwischen 1908 und 1911, als zahlreiche, orthodoxe und protestantischen Christen, aber auch Juden und Muslime, wegen des 60. Thronjubiläums bzw. des Kaisers 80. Geburtstag «zu Ehren des Kaisers» übertraten”, [https://de.wikipedia.org/wiki/Eduard_Fischer_\(10.03.1919\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Eduard_Fischer_(10.03.1919))

faptului că mama sa era catolică?²). Însă, mai cu seamă, ar trebui să înțeleagă (toți) contemporanii că „eroii” sau „călăii” trecutului nu ar mai trebui prezentați societății actuale (locale, regionale, naționale sau globale) ca modele sau anti-modele.

Mit, mitificare și mistificare. Paradigma iertării

Întrebându-ne cu mulți ani în urmă dacă suntem victime sau profitori ai propriilor noastre mituri, am susținut, la o conferință, o comunicare în care ne-am referit la mitul peșterii. Lucrarea noastră conține următoarea descriere: „În mitul (...) peșterii, Platon ne înfățișează niște oameni, care încă din fragedă copilărie sunt imobilizați într-o peșteră, astfel încât să nu-și poată mișca corpurile și nici măcar capetele. Din acest motiv, ei nu pot vedea nimic în afara peretelui peșterii, situat în fața lor. Lumina le vine de la un foc, care arde în spatele lor. Între foc și oamenii imobilizați este un zid care nu ajunge până în tavanul peșterii. Pe deasupra zidului dintre foc și oamenii înlănțuiți, sunt purtate diverse figuri și obiecte, a căror umbră este proiectată pe peretele peșterii. Cei înlănțuiți nu pot vedea nimic în afară de aceste umbre. Atunci când vorbesc cei care poartă obiectele generatoare de umbre, sunetele se reflectă din perete, de parcă ar vorbi umbrele. Întrucât, pentru prizonierii peșterii, cosmosul îl reprezintă doar umbrele de pe perete, aceștia dau nume umbrelor și le interpretează ca și cum ar fi elemente ale adevăratului univers. Platon (respectiv Socrate) întreabă ce s-ar întâmpla dacă am elibera un prizonier al peșterii și l-am sili să se întoarcă cu ochii la foc. În primă fază, acesta ar fi orbit de lumină, iar obiectele și figurile i-ar părea mai puțin reale decât umbrele acestora. Dorința sa ar fi să se întoarcă în locul în care trăise înlănțuit toată viața. Apoi, Platon întreabă ce s-ar întâmpla dacă același om ar fi scos cu forța la lumina soarelui. Mai întâi, acesta nu ar putea recunoaște nimic. După un timp însă, ochii săi ar începe să vadă: prima dată formele întunecate, apoi și obiecte mai luminoase și, în cele din urmă, eliberatul ar deveni capabil să distingă chiar soarele. Omul eliberat ar putea chiar înțelege că umbrele se datorează luminii provenite de la soare. Ajuns în stadiul acesta, el nu ar mai dori să se întoarcă în peșteră, decât poate pentru a împărtăși celor înlănțuiți experiența sa. Dacă ar intra înapoi în peșteră, ochii săi ar trebui să se obișnuiască din nou cu întunericul pentru a putea distinge umbrele, adică universul celorlalți prizonieri. Datorită neputinței sale temporare, aceștia l-ar considera orbit și nu ar acorda nici o credibilitate celor relatate de el despre adevărata lume.

Prin această alegorie, Platon exprimă ideea că oamenii își consumă viața cotidiană ca și cum ar trăi într-o peșteră. Lucrurile pe care le percep sunt doar umbre ale adevăratei existențe. Peștera simbolizează lumea percepută prin simțuri,

² După cum susține Emil Seeliger, în prefața memoriilor generalului Fischer. Vezi General Eduard Fischer, *Krieg ohne Heer*, Wien, Militärwissenschaftl. Verlag GM. D. E. Franz Schubert, 1935, p. X.

iar anevoioasa ieșire din peșteră este drumul parcurs de suflet (spirit și minte) către esența existenței.

La Platon, trebuie ieșit din peșteră pentru a se înainta în cunoaștere și pentru a se putea recunoaște adevărul³.

Mai susținem, în numita comunicare, că noțiunile pildă, metaforă, alegorie, parabolă, mit sunt fazele de metamorfozare ale unui adevăr subiectiv, cu grade diferite de apropiere față de adevărul obiectiv. Gradul de apropiere al adevărului subiectiv de obiectivitate este diacronic, dar nu strict diacronic. Fazele de metamorfozare ale adevărului coexistă sincron; mereu au coexistat adevăruri noi și adevăruri vechi. Adevărurile descoperite de oameni se învechesc și se metamorfozează în pilde (adevăruri consensuale), metafore sau alegorii (adevăruri translatate) și parabole (adevăruri situate la egală distanță de un focar și de o dreaptă directoare – cum spune definiția matematică a parabolei, ca loc geometric). În scrierile referitoare la Eduard Fischer, am identificat toate formele definite de noi ca faze de metamorfozare ale adevărului subiectiv (adică pilde, metafore, alegorii, parabole sau mituri) și le-am luat în considerare ca enunțuri corespunzătoare modului sincer de înțelegere și interpretare a autorilor respectivelor texte, chiar dacă ne apăreau, la prima lectură, prea stigmatizatoare sau prea glorificatoare, adică „mitificate”.

Recitind în paralel și interpretând contrastiv diferite texte de și despre Fischer (printre care și memoriile sale, încă nepublicate în limba română), a încolțit bănuiala că nu numai mitizarea (stigmatizatoare sau, dimpotrivă, glorificatoare) constituie motivul pentru care nu suntem capabili să înțelegem, măcar semi-obiectiv, acest actant (sau această „personalitate”?) care a produs efecte în istoria Bucovinei.

Fie mit, parabolă, alegorie, metaforă („erou” sau „călău”) sau enunț nedocumentat (de exemplu, afirmațiile referitoare la apartenența etnică și religioasă sau confesională a lui Fischer), interpretarea textelor despre el trebuie să țină cont (chiar prezumând buna credință a autorilor), de anumiți factori istorici, sociali sau culturali care le-au anulat autorilor imunitatea față de unul sau mai multe dintre virusurile superstiție, prejudecată, dogmatism, fanatism⁴.

Mitificarea istoriei este o deformare a realității trecute, cauzate de mono-perspectivitatea abordării temei și de eșecuri cognitive.

În schimb, mistificarea istoriei are drept cauză anumite eșecuri afective, cum ar fi invidia⁵ sau resentimentul⁶.

³ Carol-Alexandru Mohr, *Suntem victimele sau profitorii propriilor noastre mituri*, în volumul Conferinței *Omul și Mitul. Ființa umană și aventura spiritului întru cunoaștere. Dimensiune mitică și demitizare*, ediția a IV-a (Suceava, 5–7 mai 2011), Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2011, p. 194–198.

⁴ José Antonio Marina, consideră prejudecata, superstiția, dogmatismul și fanatismul ca fiind eșecuri cognitive ale inteligenței. Vezi: Marina, José Antonio, *Inteligența eșuată. Teoria și practica prostiei*, traducere de Cristina Sava și Rafael Pisot, Iași, Editura Polirom, 2006, p. 34, 37, 38, 40.

⁵ *Ibidem*, p. 72. „Invidiosul supraveghează faptele celui invidiat, îi minimizează meritele sau, dimpotrivă, le laudă fără măsură, pentru a-și liniști conștiința”.

⁶ *Ibidem*, p. 73. Resentimentul e „încăpățânarea de a nu uita o suferință”.

Înainte de a ne referi la normalitate, obiectivitate și multiperspectivitate, ne permitem să sugerăm o posibilă cale de ieșire de sub tentația mitificării sau mistificării. Filosoful francez Paul Ricœur formulează (în eseul *Care este noul ethos al Europei*⁷) o paradigmă a iertării. El constată că „o trăsătură majoră a istoriei Europei o constituie cantitatea incredibilă de suferințe pe care majoritatea statelor, mari sau mici, luate două câte două sau ca alianțe interpuse, și le-au provocat unele altora în trecut. Istoria Europei este crudă”. Aceste suferințe (provocate sau îndurate) nu pot fi depășite decât în spiritul iertării care „confesează faptul că ceva s-a pierdut pentru totdeauna” și că acel ceva „îmbracă mai multe figuri: figura inextricabilului („nu vom scoate niciodată la lumină toate intrigile care au dus la complexitatea actuală a situațiilor”), figura ireconciliabilului („vor exista totdeauna luări de poziții adverse, care vor duce lipsa unui arbitru superior”), figura ireparabilului („aici regăsim chestiunea vinovaților, însă sub înfățișarea unor răni pentru care nu există vindecare definitivă și totală, victimele nemaexistând pentru a putea ierta”)⁸. Fără a ierta, istoricul nu poate cerceta obiectiv.

Normalitate

Ne vom referi la noțiunea de normalitate așa cum este descrisă de romanistul Johannes Kabatek în eseul *Minderheitenforschung und Normalität*⁹ (Cercetarea minorităților și normalitatea) publicat în volumul 22 al seriei *Pro Lingua*, editat de Dieter Kattenbusch și intitulat *Minderheiten in der Romania* (Minorități în România)¹⁰.

Pentru a descrie adecvat noțiunea de normalitate și pentru a demonstra că această noțiune nu este una obiectiv-științifică, Johannes Kabatek aduce argumente irefutabile. Din eseul lui Kabatek se desprind următoarele idei:

1. Există o deosebire esențială între munca științifică și activitatea politică. Scopul științei este descrierea obiectivă a aspectelor realității, pe când scopul politicii este crearea, prezervarea sau schimbarea realității existente.

2. normalitatea poate fi folosită ca noțiune (categorie?) ideologică. În acest caz, omul de știință are obligația să descrie și să explice de ce se recurge la această noțiune în discursuri și texte cu caracter politic sau ideologic.

3. nu este menirea omului de știință să aprecieze valoarea criteriilor după care se ghidează înțelegerea noțiunii de normalitate de către diverse grupuri sau categorii de oameni. Cercetătorul ar trebui doar să înțeleagă și să explice care sunt cauzele care au determinat criteriile normalității pentru grupuri diferite de oameni.

4. cercetătorul trebuie să identifice și strategiile prin care un grup înțelege să demonstreze altora că propriile convingeri și norme sunt singurele valabile.

⁷ Paul Ricœur, *Despre traducere*, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 56–64.

⁸ *Ibidem*, p. 111.

⁹ Johannes Kabatek, „Minderheitenforschung und Normalität”, în Dieter Kattenbusch (editor), *Minderheiten in der Romania* (*Pro Lingua*, vol. 22), Gottfried Eggert Verlag, 1995, p. 25–31.

¹⁰ Deși neutilizat (și parțial neacceptat) de lingviștii români, termenul *Romania* semnifică, în toate tratatele lingvistice importante, spațiul cultural și geografic în care se vorbesc limbi neolatine.

5. omul de știință ar trebui să acționeze doar în slujba adevărului. În cazul în care el este ancorat emoțional în anumite situații, ar trebui să încerce să se desprindă de acestea sau să renunțe la cercetarea temelor de care este legat afectiv.

6. omul de știință are dreptul să acționeze politic. În acest caz, are obligația de a declara aprioric acest lucru, pentru ca oamenii mai puțin învățați să nu considere declarațiile sale politice drept enunțuri științifice.

Normalitatea este un concept dinamic, fiind mereu redefinit de grupurile de oameni.

Obiectivitate

Prestigiosul om de știință Eugen Coșeriu formulează un set de principii după care ar trebui să se ghideze cercetarea științifică în lingvistică și în alte științe ale culturii¹¹.

Primul dintre aceste principii este principiul obiectivității. Conform tezelor coșeriene, acest principiu este aplicabil tuturor științelor (nu numai științelor culturii), căci omul de știință are datoria de „a spune lucrurile așa cum sunt”, iar dacă a greșit, trebuie să recunoască că a greșit, și să o ia de la început. Imposibilitatea practică de a atinge obiectivitatea absolută în descrierea unui lucru nu anulează validitatea principiului obiectivității, căci acesta este un principiu deontologic al științei. Și idealul nobil al istoricilor este cel de a înțelege trecutul „așa cum a fost” și nu așa cum doresc contemporanii (oameni simpli, istorici sau actanți politici) ca acesta să fi fost. Dar în cercetarea istorică, intensiunea noțiunii de obiectivitate trebuie să includă și faptul că istoricul este legat organic de un anumit spațiu geografic și cultural (adică de o anumită normalitate, în sensul descris mai sus) care oferă o perspectivă particulară de percepție. Această perspectivă, în fază primară, influențează rezultatele cercetării oricărui istoric: el cercetează și scrie sub influența casei în care a crescut, a școlii la care a învățat, a limbii sale materne și a valorilor dominante din mediul său social (deseori, chiar și sub influența unor factori politici).

Pentru a se apropia de idealul obiectivității, istoricii trebuie să se supune unor teste, cum ar fi: verificarea izvoarelor, discutarea rezultatelor cercetării în cadrul unor comunități internaționale de cercetători, conștientizarea imposibilității reconstrucției identice a faptelor istorice pe bază de documente, interpretări din trecut (formulate de trăitori ai faptelor respective sau de exegeți care au trăit după consumarea faptelor) sau din contemporaneitate. Astfel, ei vor putea descoperi perspective mai adecvate de analiză a faptelor, se vor putea distanța de propria perspectivă și apropia de idealul obiectivității.

¹¹ Johannes Kabatek, Adolfo Murguía, *Die Sachen sagen, wie sie sind...: Eugenio Coseriu im Gespräch*, Tübingen, G. Narr, ... Aceste principii sunt: al obiectivității, al umanismului, al tradiției, al antidogmatismului și al utilității publice.

Având în vedere că în cercetarea istorică intensiunea (conținutul) noțiunii de obiectivitate cuprinde și caracteristica descrisă mai sus, conform legii terminologice a variației inverse, extensiunea (adică sfera noțiunii) trebuie să fie mai restrânsă. Prin urmare, obiectivitate istorică nu înseamnă descriere sau interpretare identică cu adevărul absolut, ci interpretare, corectă din punct de vedere epistemologic, care se apropie mai mult sau mai puțin de adevăr.

Principiul multiperspectivității este un reper util pentru apropierea convingerilor istorice de adevăr.

Multiperspectivitate

Multiperspectivitatea nu este, de fapt, un principiu al cercetării istorice, ci al didacticii istoriei. Din punct de vedere epistemologic, el este totuși valoros pentru că ajută indivizii umani să gândească și să înțeleagă trecutul istoric cu propria minte și să-și formeze o conștiință istorică, pe baza căreia să adopte o conduită progresistă în lumea prezentă și să contureze paradigme utile și realiste pentru viitor.

Această noțiune a fost creată de Klaus Bergmann¹² și presupune, printre altele, ca orice fapt sau fenomen istoric să fie analizat din cel puțin două perspective diferite, îmbrățișate de persoane, contemporane evenimentelor evocate, cu poziții sociale și interese diferite.

Multiperspectivitatea este importantă și pentru dezvoltarea altor abilități cum ar fi: cunoașterea de sine (prin auto-reflecție), interpretarea alterității, interpretarea critică a realității politice, toleranță.

Gândirea istorică este (aproape) întotdeauna un amestec de afectivitate (implicare emoțională) și raționalitate. Important este ca raționamentele istorice să nu se reducă la clasificarea dihotomică „bun sau rău” și nici la sacralizarea propriei tradiții. Înțelegerea raportului adecvat dintre tradiție și evoluție¹³ este esențială. Din tradiție trebuie prezervate și transmise doar acele elemente cu valoare perenă. Evoluția este un proces care nu poate fi oprit.

Pentru ilustrarea ideilor de mai sus, atragem atenția asupra a ceea ce au scris despre generalul Eduard Fischer doi contemporani ai acestuia, cu poziții și interese diferite: juristul bucovinean Aurel Morariu (care a fost deputat în Parlamentul României întregite) și ofițerul austriac Emil Seeliger (care, în perioada interbelică, și-a câștigat prestigiul de jurnalist de senzație). Și, pentru a exemplifica relevanța noțiunii de multiperspectivitate, vom intercala, între Morariu și Fischer, frânturi dintr-o scriere a unui intelectual contemporan nouă, legat organic de spațiul fizic și cultural Bucovina: Ion Filipciuc.

¹² Vezi lucrările: Klaus Bergmann, *Geschichtsdidaktik. Beiträge zu einer Theorie historischen Lernens*, 2. Auflage, Schwalbach-Ts.: Wochenschau Verlag, 2000 și *Multiperspektivität: Geschichte selber denken*, Schwalbach-Ts.: Wochenschau Verlag, 2000.

¹³ În mod intenționat nu folosim termenii „dezvoltare” sau „progres”, pe care îi considerăm de sorginte marxistă și, prin urmare, susceptibili de a fi interpretați politic.

O perspectivă politic-discursivă și o perspectivă istoric-narativă

În lucrarea *Bucovineni în Parlamentul României întregite*, adnotată și comentată de Rodica Iațencu și Marian Olaru, este reprodusă interpelarea lui Aurel Morariu, deputat al Partidului Democrat al Unirii în Parlamentul României întregite (legislatura 1919–1920)¹⁴.

Analiza interpelării nu este obiectul prezentei lucrări. Nici nu ne simțim în stare să analizăm exhaustiv un asemenea discurs, care, din punct de vedere lingvistic, încalcă toate normele discursive în privința coeziunii sau coerenței. Ne limităm doar la a face remarca că, din această foarte lungă interpelare, se desprinde concluzia că generalul de jandarmerie Eduard Fischer ar fi fost cea mai sinistrală persoană care a existat și a activat în Bucovina. Reproducem doar două comentarii (științific-obiective) ale editorilor volumului mai sus menționat, referitoare la interpelarea (politic-subiectivă) a lui Morariu¹⁵: „În prima parte a expunerii este prezentată o listă a bucovinenilor deținuți, fie în pușcăriile de pe lângă tribunalele din Bucovina, fie deportați în lagărele din Thalerhof și Theresienstadt (Boemia). Arestările și deportările se făceau, de cele mai multe ori, în lipsă de probe sau martori sau pe baza unor denunțuri anonime și simple bănuieli. Acuzațiile erau cele de spionaj (fie în favoarea rușilor, fie în favoarea României), lezmajestate, dezertare, «complicitate cu rușii». Deputatul Aurel Morariu amintește în interpelarea sa și despre execuțiile sumare pe care generalul Fischer le-a ordonat și săvârșit în Bucovina prin subalternii săi”.

„În interpelarea sa, deputatul Aurel Morariu amintește și despre distrugerea economică și materială pe care au săvârșit-o jandarmii austrieci în Bucovina, prin Biroul economic, condus de Berthold Storfer, înființat pe lângă Comandamentul de Jandarmi din Cernăuți, care avea ca sarcină colectarea de bunuri de consum, livrate ulterior la Viena sau către conducerea Armatei a VII-a (un centru de colectare a produselor alimentare a fost înființat, în vara anului 1915, și la Vatra Dornei, unde își avea stabilit sediul provizoriu guvernul Bucovinei).”

¹⁴ Vezi *Bucovineni în Parlamentul României întregite*, vol. I, *Sesiunea 1919–1920*, cuvânt-înainte de Ion Agrigoroaiei, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Rodica Iațencu și Marian Olaru, indice de nume de Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, 2015, p. 106–126.

¹⁵ Aurel Morariu (1886–1945), jurist. Urmează, la Cernăuți, liceul și Facultatea de Drept, obținându-și licența în anul 1909. Și-a susținut doctoratul la Universitatea din Praga (1914). A avut contribuții în studiul dreptului și a culturii bucovinene, militând pentru apărarea drepturilor românilor. Este autorul unor lucrări referitoare la: *Organizarea funcționarilor publici* (1920); *Cazul inspectorilor diecezani din Bucovina* (1923); *În chestiunea Fondului religios al Bucovinei* (1923); *La zece ani de la izbucnirea marelui război* (1924); *Un capitol din viața pribegilor bucovineni* (1926); *Unificarea legislativă* (1931); *Bucovina (1774–1914)* (f.a.) ș.a. Cf. Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. II, Suceava, Princeps Edit Iași, 2004, p. 78.

Reputatul scriitor Ion Filipciuc¹⁶ publică, în „Bucovina Literară”, eseul „Gen. Iacob Zadik și trei întâmplări de poveste...”¹⁷ care conține enunțuri și interpretări ce-l conturează pe Eduard Fischer ca adevărat „călău”. În spiritul multi-perspectivității, nu vom face nicio remarcă cu privire la obiectivitatea scriitorului. Reproducem doar niște pasaje pentru ilustrarea importanței multiperspectivității în descrierea faptelor și personalităților istorice.

„Colonelul Eduard Fischer, comandantul jandarmeriei din Bucovina, avea însă o butadă cu care se și mândrea în ceasurile sale euforice: «Ich kenne in der Bukowina nur drei Nationen: Deutsche, Juden und Verräter» (În Bucovina eu cunosc doar trei națiuni: germani, evrei și trădători)”¹⁸.

Deși Ion Filipciuc nu indică sursa din care a aflat că Fischer în „ceasuri euforice” făcea asemenea remarci, considerăm afirmația sa ca fiind posibil adevărată. Cert este însă și faptul că același Fischer, probabil într-o stare ne-euforică, a scris că: „Românii și rutenii alcătuiesc baza populației actuale. Germanii, evreii, armenii, lipovenii, polonii și slovacii au imigrat de-a lungul secolelor și și-au găsit aici noua lor patrie. Bucovina avea, la începutul Războiului Mondial, 800 000 de locuitori, din care: 42% ruteni (majoritari în nordul, nord-vestul și nord-estul țării), 32% români (majoritari în sud și sud-est), 21% germani, 13% evrei. Numeric minoritari erau polonii, maghiarii, lipovenii, slovacii. Din punct de vedere confesional, 86,5% erau creștini – din care 70% ortodocși uniți (sic!), 11% romano-catolici, 3% greco-catolici, 2,5% evanghelici – și 13,5% erau evrei. Toate aceste neamuri cu limbi materne, obiceiuri, tradiții și religii diferite se simțeau însă ca făcând parte din același popor: se simțeau bucovineni. Ei erau uniți în fidelitatea față de casa domnitoare, în dragostea pentru patrie și în devotamentul față de Austria. Doar existența acestor caracteristici mi-au dat posibilitatea să îndrăznesc să apăr țara de atacul moscovit, deși dispuneam de puțini oameni”¹⁹.

Ion Filipciuc mai amintește că Fischer „deși nu era bărbat prost”, pentru că „a scris și a tipărit câteva cărți în limba germană”, „a fost bănuțat că excesele sale nu fac altceva decât să dea expresie politicii austriece de exterminare a românilor,

¹⁶ Indicăm aici doar câteva date biografice ale acestui autor bucovinean. Datele le-am preluat dintr-o sursă credibilă, site-ul Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași: „Studii filologice la Universitatea „Al. I. Cuza”. Doctorat (1999). Profesor de limba și literatura română. Colaborează la diverse publicații literare cu proză, versuri, studii despre Eminescu, despre creația populară *Miorița*, articole, eseuri. Redactor la „Bucovina literară” (1990–2000). Premiul Eminescu (1998), premiul pentru publicistică (1997)”. Activitatea sa publicistică este cu adevărat impresionantă. Pe site-ul BCU sunt menționate următoarele scrieri: *Răboj* (1976); *Mândră floare-i norocu. Doine și cântece* (1980); *Compunere cu portocale* (1983); *Vămile cireșului* (1983); *Mânzul cu stea în frunte* (1984); *Fost-au acest Ștefan Vodă* (1985); *Și pietrele curg* (1985); *Moara din Costișa* (1996); *Înspre alt Eminescu* (1999); *Drumul împărătesc al poetului* (1999); *Apocrife* (1999); *Miorița și alte semne poetice* (2002).

¹⁷ Ion Filipciuc, „Gen. Iacob Zadik și trei întâmplări de poveste...”, în „Bucovina literară”, serie nouă, XXIX, 1–12 (333–334), noiembrie – decembrie, 2018, p. 47–56.

¹⁸ *Ibidem*, p. 47.

¹⁹ General Eduard Fischer, *Krieg ohne Heer*, Wien, Militärwissenschaftl. Verlag GM. D. E. Franz Schubert, 1935, p. 3–4 (traducerea noastră).

pentru că își încorona performanța uciderilor cu promisiunea: «Leer haben wir Bukowina genommen, leer werden wir zurück geben» (Deșartă am luat Bucovina, deșartă o vom da înapoi)²⁰.

Această promisiune a cărei sursă, de asemenea, nu este indicată de autor, va fi fost făcută de Fischer probabil tot într-o stare de euforie, pentru că Fischer, în stare ne-euforică, a declarat și a scris că a luat hotărârea fermă: „Rusul nu are voie să-mi invadeze Bucovina!”²¹

Considerăm că cele două perspective prezentate mai sus (cea politico-discursivă a lui Aurel Murariu și cea narativ-istorică a lui Ion Filipciuc) sunt reprezentative pentru imaginea lui Eduard Fischer, percepută de mulți români, istorici sau nu. După cum am spus, nu ne propunem să analizăm obiectivitatea enunțurilor acestor autori, proclamate de la tribuna parlamentului sau publicate, lăsând asta în seama istoricilor. Dintr-o anumită perspectivă, obiectivitatea poate fi chiar nerelevantă. Valoarea enunțurilor este deseori ierarhizată nu după criterii de obiectivitate, ci după criterii de normalitate și după impactul pe care acestea le au asupra modului de a gândi și de a înțelege al majorității oamenilor (nici măcar premiul Nobel pentru literatură nu se acordă pentru valoarea virtual-incomensurabilă a expresivității unei opere literare, ci pentru intensitatea efectului produs de aceasta asupra umanității). Or, concepțiile lui Aurel Morariu și Ion Filipciuc sunt valoroase din acest punct de vedere pentru că au produs efecte asupra multor români și se încadrează în normalitatea românească. Ne limităm doar la a prezenta încă o perspectivă de analiză a personalității și faptelor generalului austriac Eduard Fischer, expusă de ofițerul austriac Emil Seeliger. Nu îndrăznim a ne pune chezaș nici în privința obiectivității enunțurilor lui Seeliger, însă subliniem, în spiritul părintelui noțiunii de multiperspectivitate – Klaus Bergmann, că Emil Seeliger a avut „poziții” și „interese” fundamentale diferite decât autorii menționați mai sus. Dar, înainte de a trece la expunerea faptelor din perspectiva lui Seeliger, dorim să mai aducem două „argumente imagistice” în favoarea lui Morariu (contemporanul lui Fischer) și a lui Filipciuc (contemporanul nostru).

Din anul 1991, filozoful german Ferdinand Fellmann (născut în 1939), probabil epuizând ceea ce a avut de spus în domeniul fenomenologiei, eticii și antropologiei filosofice, inventează sintagma „iconic turn”, susținând că imaginile posedă o dimensiune magică, care influențează conștiința intențională. Apoi, „cărăuși” ai acestui filozof (pseudo-filozof?), jucându-se cu acest concept, și numindu-l ba „pictorial turn”, ba „imagic turn” sau „visualistic turn”, au încercat să pună bazele unei discipline (științe?) care să determine lărgirea orizontului de cunoaștere prin analiza imaginilor. Deși noi încă nu am recunoscut rațional căi certe de lărgire a orizontului cunoașterii prin utilizarea exclusivă a imaginilor, reproducem mai jos două fotografii sugestive (găsite, după multă căutare, în fondurile Arhivelor Naționale ale Austriei, disponibile on-line), care ar putea avea legătură cu imaginea lingvistică „Eduard Fischer – călăul”.

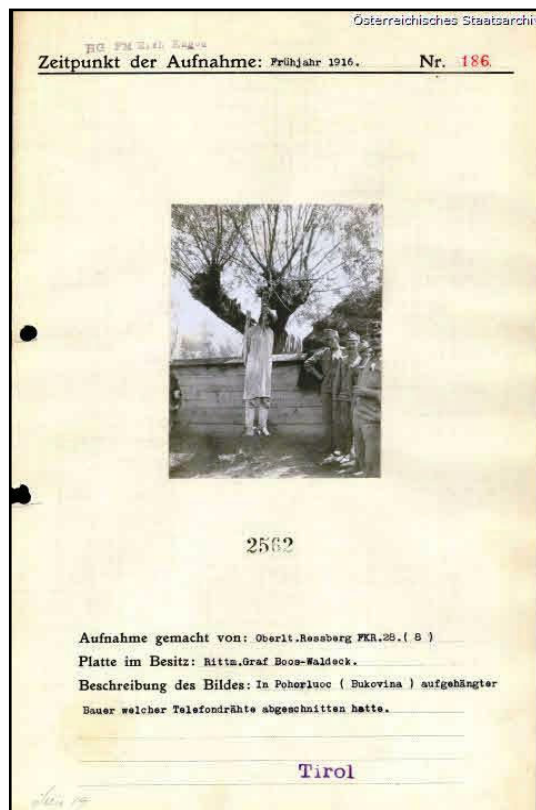
²⁰ Ion Filipciuc, *op. cit.*, p. 48.

²¹ Generalul Eduard Fischer, *op. cit.*, p. VIII.

Țăran suspect condus la comandament. Bucovina, decembrie 1914.

Sursa: <https://www.archivinformationssystem.at/bild.aspx?VEID=3017336&DEID=10> (23.12.2018).

Țăran spânzurat pentru că a tăiat cablurile telefonice (fotografie din primăvara anului 1916, făcută de locotenentul major Rossberg; posesorul negativului: căpitan conte Boos-Waldeck), Bucovina.

Sursa: <https://www.archivinformationssystem.at/bild.aspx?VEID=3007817&DEID=10&SQNZNR=1> (23.12.2018).

O perspectivă militară: „Eduard Fischer – eroul”

Ne vom referi în această parte a lucrării la Emil Seeliger, ofițerul austriac care, după trecerea în rezervă, a scris multe articole de senzație în presă și cărți considerate, la acea vreme cel puțin, neconvenționale. El este menționat în multe ziare austriece ca autor nonconformist pentru ideile exprimate în articole cum ar fi „Wie es zur ersten Kriegserklärung kam” (Cum s-a ajuns la prima declarație de război)²² sau „Bankrott der Tapferkeit” (Falimentul vitejiei)²³.

Cernăuți, 1917. Împăratul Carol în piața centrală din Cernăuți vorbind cu generalul Eduard Fischer.

Sursa: https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_F/Fischer_Eduard_1862_1935.xml (23.12.2018).

²² Articol vehement criticat în publicația „Neues Grazer Tageblatt” din 5 august 1924 (anul 34, numărul 393) pentru afirmația potrivit căreia nehotărâțul împărat Franz Joseph a fost convins să declare război Serbiei numai după ce i s-a prezentat o depeșă falsă, trimisă de la Sarajevo, în care se afirma că patru sute de jandarmi austrieci și militari de la frontieră au fost măcelăriți de insurgenți sârbi. Sursa: <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=gtb&datum=19240805&query=%22Emil%22+%22Seeliger%22&ref=anno-search> (29.11.2018).

²³ În care Seeliger afirma că războiul a fost pierdut de „militarii profesioniști”, ofițeri cu funcții, poziții, grade superioare (dintre care mulți făceau parte din înalta aristocrație), bătăliile câștigate datorându-se exclusiv militarilor neprofesioniști (rezerviștilor și voluntarilor). Și acest articol a avut un ecou negativ în presa austriacă interbelică. A se vedea, de exemplu, articolul publicat de maiorul dr. Oskar Regele, în publicația „Österreichische Wehrzeitung” din 10 februarie 1928 (anul 9, seria 6). Sursa: <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=daz&datum=19280210&query=%22Emil%22+%22Seeliger> (29.11.2018).

Personalitatea și opera jurnalistică și literară a lui Emil Seeliger vor face obiectul unei alte lucrări. Aici vom prezenta doar câteva date preluate dintr-o briliantă lucrare de diplomă, disponibilă on-line. Claudia Wagner, masterandă a Universității din Viena, susține, în anul 2005, lucrarea de diplomă cu titlul: *Comisia centrală pentru combaterea literaturii național-socialiste. Purificarea literaturii în Austria*. Lucrarea analizează activitatea „Comisiei centrale pentru combaterea literaturii național-socialiste”, care și-a început activitatea în martie 1948 (pe baza unei legi promulgate încă din 1947) și și-a încheiat activitatea (în condiții și din motive neexplicate oficial nici până în ziua de azi) în aprilie 1949. Printre autorii a căror activitate și operă au fost analizate de această comisie se regăsește și Emil Seeliger. În Arhivele Naționale ale Austriei, Claudia Wagner găsește următoarele date²⁴: „Emil Seeliger s-a născut în anul 1872, la Viena și a murit, tot la Viena, în anul 1955. A fost locotenent-colonel. Este autorul mai multor lucrări de istorie militară și narațiuni istorice. Karl Görlich s-a ocupat, în calitate de lector al Comisiei Centrale [pentru combaterea literaturii național-socialiste, n.n. – C.-A. M.] de operele lui Seeliger și a ajuns la următoarea concluzie: Autorul prezintă în cărțile sale fapte deosebite. Dacă în primele sale opere el manifestă patriotism (în accepțiunea comună a cuvântului), ulterior apare în scrierile sale o tentă național-germană. În cartea *Abendsonne über Habsburgs Reich* (Amurg peste Împărăția Habsburgică) această nuanță este înlocuită cu o nuanță pro-austriacă, care, în alte două opere ale sale, dispare în favoarea șovinismului german și unei aproape funeste ideologii anti-austriece. În ședința din 21 aprilie 1949, s-a discutat despre acest caz. Profesorul Kögl și-a prezentat referatul și a solicitat înregistrarea cărții *Hotel Sacher* pe lista cărților interzise [...]. Apoi, a solicitat ca lucrările (cărțile) *Spione und Veräter* (Spioni și trădători), *Abendsonne über Habsburgs Reich* (Amurg peste Împărăția Habsburgică), *Maulwürfe des Völkeringens* (Cârțițele luptei între popoare) și *Die Verderber Europas* (Vătămătorii Europei) să fie aprobate pentru tipărire. Solicitățile au fost aprobate în unanimitate”.

Reproducem, în cele ce urmează, în traducerea noastră, prefața memoriilor generalului Eduard Fischer, scrisă de lt.-col. Emil Seeliger²⁵. Ceea ce ne-a îndemnat să traducem acest text nu este desființarea imaginii de „călău” (a lui Eduard Fischer), ci prezentarea acestui personaj dintr-o altă perspectivă. Ne-am propus doar să evidențiem un caz relevant, în care aplicarea principiului multiperspectivității dă posibilitatea cercetătorului istoric sau cititorului interesat de istorie să iasă din îngustul spațiu dihotomic „bun sau rău”, „călău sau erou” și să-și încadreze raționamentele și convingerile într-un mult mai generos spațiu al ambi- sau multi-valențelor.

²⁴ Vezi: Claudia Wagner, *Die Zentralkommission zur Bekämpfung der NS-Literatur Literaturreinigung auf Österreichisch*, 2005. Sursa: <https://www.wienbibliothek.at/sites/default/files/files/buchforschung/wagner-claudia-zentralkommission-nsliteratur.pdf>, p. 69–70 (10 martie 2019).

²⁵ General Eduard Fischer, *Krieg ohne Heer*, Wien, Militärwissenschaftl. Verlag GM. D. E. Franz Schubert, 1935, p. V–XXII.

Generalmajor Dr. h. c. Fischer
als Gendarmerieoberst Ende Oktober 1914

Generalul Dr. h. c. Eduard Fischer,
(în octombrie 1914 când avea gradul de colonel de jandarmerie).
Sursa: *Război fără armată. Lupta mea pentru apărarea Bucovinei contra rușilor*, de General
al Jandarmeriei Dr. h. c. Eduard Fischer.

ANEXA

Introducere

Dintotdeauna, prin «război» s-a înțeles lupta între grupuri de forțe organizate. Chiar dacă au existat situații în care unul sau altul dintre combatanți erau inferiori dușmanului în privința dotării, armamentului sau spiritului combatant, formula fundamentală a tuturor acțiunilor beligerante, fără excepție, era: armată contra armată.

Aceasta, până la începutul Primului Război Mondial, când s-a produs un eveniment fără precedent în cel mai estic teatru de operații militare al Austro-Ungariei, în Bucovina – Țară a Coroanei. La fel ca și pentru atacarea Galiției, rușii

au mobilizat pentru înaintarea în Bucovina un număr impunător de regimente, brigăzi, divizii... cazaci, trăgători, infanterie, dragoni, artilerie, mitraliere. În spatele forțelor combatante existau rezerve imense, inepuizabile.

Însă, în calea acestui imens număr de bărbați, care păreau a fi un ocean asiatic de culoarea argilei, gata să inunde provincia cea mai estică a Imperiului Habsburgic, nu exista niciun fel de stăvilă: niciun corp de armată, niciun regiment, nici măcar un batalion.

Exista un singur ofițer. Un comandant fără trupă, fără artilerie, fără mitraliere. Exista un singur bărbat, căruia îi lipsea chiar și posibilitatea de a lua decizii în concordanță cu modul de operare al comandamentelor eşaloanelor superioare sau al comandamentului suprem al armatei, căci nu a primit din partea acestora niciun ajutor și niciun sprijin.

Prin urmare, acest bărbat nu se putea baza pe nimeni, ci doar pe el însuși. Trebuia să-și apere «patria locală», care fusese lăsată pradă puhoiului rusesc, fără a putea măcar spera că va fi sprijinit «de sus» cu vreo baionetă sau mitralieră.

El se putea baza pe un singur lucru: pe propria-i voință îndârjită de a nu ceda. Acest bărbat, care nu poate fi asemănat cu vreun altul, a fost generalul EDUARD FISCHER.

Cu acuitatea unei priviri de vultur a recunoscut vastitatea pericolului. După izbucnirea războiului, comandamentul suprem al armatei cezaro-crăiești a dispus mobilizarea tuturor trupelor din Bucovina în estul Galiției. În Bucovina nu a mai rămas nici măcar o singură companie de armată. Provincia a rămas complet lipsită de apărare în fata rușilor, cărora, astfel, li s-a oferit un ținut ideal de înaintare dinspre nord și nord-est. Coloanele combatante rusești ar fi trebuit doar să înainteze pentru a ocupa provincia.

Dar Fischer (pe atunci un simplu maior) nu privea amenințarea numai din această perspectivă, căci ocuparea celei mai estice provincii autonome a monarhiei de către dușmanul supra-numeric nu ar fi reprezentat doar o pierdere de război de importanță locală. Ocuparea de către ruși a Bucovinei ar fi fost doar o primă etapă, cu consecințe directe și imprevizibile asupra modului în care ar fi putut decurge întregul război, datorită condițiilor apriorice ale desfășurării acțiunilor beligerante. Având în vedere că armata cezaro-crăiască era angajată deplin (până la ultimul soldat și la ultimul purtător de pușcă) contra rușilor în teatrele de război din Galiția și din Polonia, comandamentul armatei dușmane ar fi putut da în Bucovina o lovitură decisivă contra flancului estic al armatei.

Flancul armatei ruse ar fi trebuit doar să înainteze în direcția sud-vest. Încă și mai lipsită de apărare ar fi fost înaintarea către văile și ținutul deluros din nordul și mijlocul Bucovinei. Astfel, rușii ar fi putut pătrunde în pădurile zonei carpatice din sudul Bucovinei. De aici, căile dintre culmi, cum ar fi Pasul Mestecăniș, ar fi oferit rușilor, pentru toate armele armatei terestre, cale liberă către Ungaria Superioară și către Ardeal. Altfel spus: datorită faptului că în nicio trecătoare din Carpați nu au fost organizate dispozitive defensive, precum și pentru că toate trupele au fost

retrase din Bucovina, armata rusă avea cale liberă, prin Câmpulung, către partea superioară a Văii Tisei.

Flancul estic al Austro-Ungariei, complet lipsit de trupe și de apărare, era, pur și simplu, o invitație pentru inamicul supra-numeric. În timp ce pe frontul principal galițiano-polonez (în nordul arcului carpatic) aveau loc lupte crâncene, cu milioane de combatanți, ar fi fost posibil ca un flanc al armatei ruse să pătrundă în inima monarhiei!

În acest caz, cine ar fi putut să apere Budapesta de ofensiva supra-numerică a armatei rusești, mereu aprovizionată de nepuizabile rezerve? Căci toată puterea de foc austro-ungară (inclusiv artileria) era angajată în Galiția, în lupta disperată dintre «a fi» sau «a nu fi».

Încă dinainte de a se trage primul foc, maiorul Fischer a conștientizat pericolul care ar fi putut să anihileze lupta eroică a popoarelor Austro-Ungariei pe frontul galițian.

Și această convingere a cimentat în mintea neîntrecutului bărbat voința și gândul: «Nu trebuie cedat!». Necazul patriei a sădit în inima acestui ofițer, care nu dispunea nici de soldați, nici de cai și nici de mijloace logistice, următoarea hotărâre suprafirească: «Rusul nu are voie să-mi invadeze Bucovina!».

Și Fischer, simplul ofițer de jandarmerie, a realizat imposibilul. A reușit, împreună cu o mână de oameni pământeni, să oprească ofensiva întreprinsă de o întreagă armată rusească; pentru o perioadă de cinci luni, de la începutul lui august 1914 până în ianuarie 1915, a apărat Bucovina. Prin eroismul pe care l-a manifestat în Est, el a salvat întreaga monarhie de invazia rusească.

Când a mai existat în istoria militară din toate timpurile vreo asemenea faptă?

În urmă cu aproape două milenii și jumătate, Leonidas, conducând un număr mic de spartani, a reușit, manifestând clasicul spirit de sacrificiu, să oprească pentru două zile armata persană a cărei săgeți puteau întuneca cerul. Acest lucru însă a fost posibil doar pentru că strămoșii unde s-a dat lupta a fost un aliat de nădejde, care i-a permis armatei lui Xerxes să atace pe un front care avea lungimea de doar câțiva pași. A existat și un Andreas Hofer care, în urma cu peste o sută de ani, împreună cu o mână de luptători tirolezi destoinici, a izgonit dușmanul, superior ca număr, din iubita sa patrie. Dar și această victorie a fost posibilă datorită conformației «țărișoarei» apărate: culmile muntoase, abisurile și căderile de piatră au fost aliații apărătorilor.

În schimb, Bucovina oferea rușilor posibilitatea de a desfășura ofensiva pe un front de sute de kilometri, fără obstacole. Cu toate acestea, Fischer, un soldat austriac de origine germană, a realizat imposibilul.

În aceste rânduri el descrie, în mod franc și sincer, faptele sale din timpul războiului. Franchețea și sinceritatea erau trăsături esențiale ale ființei sale.

Mie să-mi fie doar îngăduit ca, la început, să spun câte ceva despre formarea și activitatea lui Fischer.

Secole de lupte sângeroase, tulburări interne și repetate năvăliri întreprinse de hoarde asiatice au dus aproape la depopularea teritoriului actual al Bucovinei. În

urma unei înțelegeri cu Imperiul Țarist și a stabilirii definitive a granițelor (prin negocieri purtate cu Turcia), «Țara Pădurilor de Fag» intra, în anul 1776, sub stăpânire austriacă. Este de înțeles faptul că populația acestui ținut, care număra la acea dată 70 000 de suflete, avea cel mai rudimentar nivel de cultură. Poliție nu exista, nici medici și nici farmaciști. Pe vremea rea, călătorii rămâneau înglodați în drumurile desfundate. De poduri încă nu se auzise pe aici. În sezoanele ploioase, când nivelul apei creștea în râuri și pâraie, nu se putea trece de pe un mal pe celălalt, uneori săptămâni în șir.

Împărăteasa Maria Tereza și fiul ei Iosif al II-lea au dispus luarea neîntârziată de măsură (tipic austriece) de îmbunătățire a vieții în această țară rudimentară. Prin construcția de șosele s-a îmbunătățit circulația în interiorul ținutului și cea către Galiția și Transilvania. Actele de justiție nu se mai făceau la întâmplare, ci în conformitate cu legile în vigoare. S-au înființat școli. Au fost chemate în țară multe familii de coloniști germani, moldoveni, poloni și ruși. Au fost aduși meșteșugari, plugari și crescători de vite. În anul 1783, existau deja școli germane la Cernăuți și Suceava.

În vremea aceea, a emigrat din Suabia (Schwaben) în Bucovina și tânărul fermier, de confesiune evanghelică, Fischer. Plin de vigoare și de speranță în viitor, el a venit în Bucovina pentru a găsi o nouă patrie și pentru a-și întemeia o familie. În urmă cu o sută cincizeci de ani, acest temerar a devenit un austriac loial. El este străbunicul eroului nostru. Fiul acestui emigrant Fischer, care s-a născut în Bucovina, a intrat în serviciul statului, a devenit comisar fiscal și a întemeiat Biserica Evanghelică din Cernăuți. În a treia generație, nepotul Gustav Fischer a devenit arendașul moșiei Carapciu de pe Ceremuș. El și soția sa Antonia, o fiică a străvechii familii de patricieni vienezi Leibenfrost, au avut cinci fii și o fiică. Întrucât mama era de confesiune catolică, toți copiii au fost botezați și educați catolic. Cel mai mic fiu a văzut lumina zilei în 18 ianuarie 1862 și a primit numele Eduard.

Încă de când era foarte mic, «Edi» era fascinat de soldați. După îndelungi rugăminți, părinții i-au permis ca, după absolvirea liceului, să se înscrie ca voluntar în Regimentul nr. 41 «Freiherr Kellner von Köllenstein» din Cernăuți. Acolo, el își îndeplinea cu mult zel toate îndatoririle. Apoi a intrat la școala de cadeți din Lobzov, lângă Cracovia. După ce a promovat examenele cu calificative remarcabile, tânărul ofițer a fost numit, în 18 august 1885, locțiitor de ofițer pentru cadeți.

Trei ani mai târziu, în 1 noiembrie 1888, a fost avansat locotenent și apoi numit substituit de ofițer districtual. Exercițând această funcție, el a avut dese contacte cu jandarmeria cezaro-crăiască. Astfel, a crescut interesul tânărului și vajnicului ofițer pentru activitatea de jandarmerie, care era deosebit de diversă și interesantă în zona de graniță cu Rusia și România.

Tânărul locotenent de infanterie s-a străduit cu sârguință să-și îndeplinească dorința de a intra în corpul jandarmeriei. În 1 octombrie 1890 a fost repartizat la Comandamentul jandarmeriei din Cernăuți. După o perioadă de probă de doar șase luni, în urma promovării examenului de specialitate susținut în 28 aprilie 1891, a fost primit în jandarmeria cezaro-crăiască.

Astfel, Fischer a absolvit prima etapă de activitate în domeniul pe care și la dorit. Însă, nu și-a luat niciun răgaz. Pătruns fiind de importanța serviciilor jandarmeriei, atât pe timp de pace, cât și pe timp de război, ofițerul, care nu după mult timp va fi avansat la gradul de locotenent major de jandarmerie, a analizat, cu minte clară și ochi ageri, oamenii și locurile din împrejurimi. El nu a călătorit prin Bucovina, ci a străbătut-o la pas, ajungând să cunoască până și cele mai neînsemnate poteci și podețe. Datorită acestor cunoștințe, a dobândit notorietate în cartografie. Atât în școli, cât și în instituții ale statului, hărțile desenate cu măiestrie de locotenentul major de jandarmi Fischer și tipărite la Editura F. A. Brockhaus din Leipzig se bucurau de o unanimă apreciere. Din dorința de a cunoaște în detaliu populația multilingvă, Fischer socializa cu toate păturile profesionale. Nu numai în cercurile sociale înalte se bucura de prestigiu și simpatie. El a reușit să câștige considerația și încrederea oamenilor simpli și populației rurale. Datorită spiritului său sociabil, compasiunii sincere pe care o simțea pentru soarta oamenilor, disponibilității sale de a-i consilia și ajuta până și pe cei mai săraci oameni, Fischer avea să devină în curând cea mai populară personalitate din Bucovina.

El a scris și lucrări științifice. Ampla lucrare *Die Bukowina* își datorează apariția studiilor aprofundate întreprinse de Fischer. Această lucrare este considerată a fi cea mai vastă monografie a Bucovinei, fiind des citată în multe studii științifice. În ciuda modificării situației statale și lingvistice, lucrarea este considerată a fi cel mai adecvat material de documentare didactică, fiind utilizată și în prezent. De asemenea, lucrarea *Heimatkunde für Mittelschule* (Monografia regiunii – manual pentru școlile medii), editată de Fischer împreună cu Kozak, este o lucrare didactică foarte des utilizată. Lucrările sale istorice, cum ar fi «Kozmin» (Cozmin), «Die Wehrmacht der Moldau unter Stefan dem Großen» (Armata Moldovei sub Ștefan cel Mare) ș.a., au fost traduse în diverse limbi și sunt apreciate de istorici. Studiul «Münzenkunde des Fürstentums Moldau» (Numismatica Principatului Moldova) a trezit, în special în România, un mare interes, fiind publicat în Anuarele Muzeului Bucovina și într-o ediție specială.

Astfel, ofițerul de jandarmerie Fischer a ajuns să ocupe o poziție înaltă în cercul acelor bărbați care și-au dedicat viața studiului Bucovinei. El a împletit cercetarea trecutului cu activitatea inedită de cunoaștere a aspectelor prezentului. Iar acele aspecte care i-au fost lui însuși utile în exercitarea profesiei, el, care în 1 iunie 1893 a fost numit substitut al comandantului de departament din Cernăuți, le-a transmis tinerilor elevi ai școlii de jandarmi, care i-au fost încredințați. Însă, Fischer nu s-a limitat la simpla transmitere a cunoștințelor necesare. El considera că misiunea școlii sale era de a forma bărbați capabili să gândească independent și să acționeze adecvat în orice situație.

Prin muncă perseverentă, și-a atins scopul. Având la dispoziție o jandarmerie formată conform obiectivelor propuse, s-a încumetat în timpul războiului să execute misiuni pe care oricine altcineva le-ar fi considerat imposibil de îndeplinit. Dar și înaintea războiului, pe timp de pace, succesele obținute de Fischer au fost recunoscute. Prin Hotărârea din 30 noiembrie 1898, împăratul și-a exprimat înalta

prețuire și l-a răsplătit pentru opera *Die Bukowina*, prin acordarea medaliei de aur cu deviză. În 1 mai 1900, a fost avansat la gradul de căpitan, iar în aprilie 1901 a fost numit Comandant al Departamentului 1 – Jandarmerie din Cernăuți și loctiitor al Comandantului Jandarmeriei din Bucovina.

Comandantului acestui departament important din apropierea graniței cu Rusia și cu România îi reveneau atribuții deosebite. Tânărul căpitan, datorită competenței sale deosebite, a cunoștințelor temeinice și a formării sale multilaterale, era în măsură să exercite în mod remarcabil aceste atribuțiuni.

Datorită spiritului său previzional, a folosit numeroasele ocazii pe care le-a avut pentru a studia instituțiile din statele vecine, a conștientizat și a stabilit, cu precizie aproape genială, aspectele care ar putea deveni relevante pentru apărarea frontierei. Avea capacitatea și tactul de a evita disensiunile, păstrându-și totodată cu fermitate propriul punct de vedere. Din acest motiv, statele vecine l-au onorat prin acordarea de distincții. În anul 1907, activitatea sa a fost răsplătită cu Crucea Franz Joseph în rang de cavaler (care doar rareori se acorda ofițerilor de rang inferior), iar în anul 1912 a primit cu Crucea Meritul Militar.

În vara anului 1909, Ministerul Apărării din Bucovina a hotărât trimiterea unei comisii în Ungaria, Germania, Belgia și Elveția, în vederea studierii instituțiilor jandarmeriei din respectivele țări. Căpitanul Fischer a fost numit șef al acestei comisii. Amplele rapoarte înaintate, solicitările și propunerile făcute de Fischer erau foarte apreciate de minister.

În anul 1914, postul de comandant al jandarmeriei Bucovinei a devenit vacant. Nu a mirat pe nimeni faptul că în acest post important și plin de răspundere a fost numit Fischer, cu toate că era unul din cei mai tineri ofițeri de stat major, avansat, în 1 mai 1912, la gradul de maior. În această funcție, el – soldat, politician, învățat și psiholog într-o singură persoană – se va afirma într-un mod nemaîntâlnit. Nimic nu scăpa percepției sale. Serviciul său de informații nu rata niciodată, dându-i astfel posibilitatea de a lua măsurile potrivite în orice situație. Cu cât situația devenea mai serioasă, cu cât se adunau mai mulți nori amenințători pe firmamentul politic, cu atât munca lui Fischer se intensifica. Atunci când a izbucnit războiul cu Rusia și Comandamentul Superior al Armatei a retras toate trupele din Bucovina, numai el a fost în stare și a avut curajul să întreprindă ceva nemaipomenit: având încredere în jandarmii formați de el însuși, a luat în propriile mâini și a condus cu succes, timp de mai multe luni, apărarea țării.

Fischer avea un dar deosebit care îi asigura succesul în practică: era un bun cunoscător de oameni. El avea capacitatea de a pune mereu omul potrivit la locul potrivit. Pentru ocuparea celui mai periculos post, el alegea întotdeauna nu pe cel care părea, ci pe cel care era efectiv cel mai potrivit dintre ofițerii sau funcționarii săi. În misiuni secrete trimitea numai pe acel cercetaș, despre care era deplin convins că poate îndeplini misiunea mai bine decât oricare alt om disponibil.

El cunoștea populația Bucovinei. Cunoștea toate naționalitățile, toate păturile sociale și profesionale, toate religiile. Cunoștea cele mai ascunse simțăminte și gânduri

ale diverselor categorii de oameni. Acest lucru îl simțeau oamenii din jurul lui. Fischer, poate și vede totul, Fischer îi ajută pe toți, Fischer este unicul chemat! Aceasta era dogma fermă în care credeau toți bucovinenii, indiferent dacă erau funcționari, țărani, negustori sau orice altceva.

Numai datorită acestei profunde cunoașteri a oamenilor a reușit să organizeze ineditele sale acțiuni de război. Să amintim numai faptul că a reușit să neutralizeze sistemul de spionaj rusesc din Bucovina, cu toate că acesta dispunea de resurse inepuizabile. Niciodată conducerea inamicului nu a reușit să afle cu ce mijloace precare era apărată țara și nici care erau planurile urmărite. În schimb, aproape întotdeauna Fischer era informat în privința celor mai secrete intenții ale rușilor. De cele mai multe ori, cunoștea măsurile planificate de inamic înainte ca acestea să fie aplicate. Astfel reușea să înfrunte un număr imens de pericole. Orice încercări de spionaj, chiar și acțiunile cele mai rafinate și bine plătite, erau grabnic aduse la cunoștința celui care era considerat unanim cărmuitorul țării, fiind venerat ca «ființă superioară». Iar el, strategul suveran al micului război de pe frontul cel mai estic al Marelui Război, era întotdeauna acela care reușea să dicteze puternicului inamic legea acțiunilor. Prin comparație, situația în principalele teatre de război din Galiția și Belgia era, la acea dată, mult diferită și mult mai neprielnică. Acolo, o rețea invizibilă și invulnerabilă de spionaj zădărnicea succesul celor mai vajnice acte de vitejie.

Până acum încă nu s-a relatat complet și coerent despre ceea ce a realizat Fischer sau despre modul în care și-a îndeplinit misiunea. Faptele sale constituie unul dintre cele mai interesante și glorioase capitole din istoria militară a tuturor timpurilor. Cu recunoștință, bătrânul său împărat a elogiât faptele sale. Fischer a fost avansat, în 1 august, la gradul de locotenent-colonel, iar în 15 septembrie 1914 a fost decorat cu Ordinul Coroanei de Fier clasa a III-a cu decorație de război, «în semn de recunoaștere a însemnatelor fapte de arme săvârșite contra inamicului». Deja în 25 octombrie 1914 a fost avansat, în mod excepțional, la gradul de colonel. Într-o perioadă de aproape douăsprezece săptămâni, el a avansat de la gradul de maior la cel de colonel, fapt nemaiîntâlnit înainte la nici un ofițer. În 29 martie 1915 i-a fost acordat Ordinul Imperial «Leopold» cu decorație de război, în rang de cavalier.

În cea mai mare parte din timpul războiului, Fischer a locuit într-un vagon de cale ferată. Astfel, el putea fi mutat dintr-un loc în altul, în funcție de necesitățile momentului, fără a întrerupe lucrările curente ale cancelariei. În vagon era amenajat biroul său, oficiul de telegrafie și telefonie, precum și un loc de odihnă pe care însă îl folosea doar pentru pauze foarte scurte.

Multitudinea sarcinilor sale, necesitatea de a recurge la improvizări, lipsa organelor instruite și labilitatea situației care, la începutul acțiunilor militare, se schimba de la o oră la alta, îl obligau să muncească zi și noapte. În afară de acțiunile de luptă, problemele legate de poziționare, complinire, îmbrăcăminte, muniție, hrană și instruire militară a asociațiilor (în care scop avea la dispoziție doar șase ofițeri de jandarmi) s-au dovedit la fel de dificil de rezolvat ca și repararea străzilor distruse,

extinderea rețelilor rutiere, căilor ferate, liniilor telegrafice și de telefonie. La toate acestea se adăugau procurarea de bani, de scule, de materiale de construcție și de medicamente, organizarea coloanelor de transport și a spatelui frontului. Trebuia avută în vedere și administrarea teritoriului din care s-au refugiat autoritățile politice, adică menținerea în funcțiune a unei părți principale din mecanismul țării, format din nenumărate roți și rotițe. Această parte trebuia antrenată și menținută în mișcare în ciuda tuturor reținerilor, obiecțiilor și opozițiilor.

Fischer avea câțiva susținători ai muncii sale titanice, în special pe guvernator – contele Meran, apoi pe șeful Cancelariei guvernului – contele Ezdorf, care a devenit ulterior guvernator. Buni colaboratori, cu atitudine patriotică, erau și conducătorii administrațiilor districtuale din Bucovina, de exemplu Dr. Karl Seidmann de la Cernăuți. Printre colaboratori se numărau deputatul cavalier de Wassilko, inspectorul principal de la căile ferate Sigmund Roeßler și mulți alții.

Totuși, forța motrice, conducătorul și coordonatorul tuturor măsurilor amintite mai sus, luate sub presiunea diverselor evenimente de război, a fost, fără îndoială, comandantul jandarmeriei, Eduard Fischer.

Soția sa, Josefina, i-a stat alături și a îndurat toate pericolele și chinurile războiului, dedicându-se totodată îngrijirii permanente a răniților și bolnavilor. Această necomplicată și nobilă doamnă și-a continuat activitatea, alături de șotul ei, până când a fost infestată de germele morții.

Faima apărătorului Bucovinei s-a răspândit în rândurile prietenilor și dușmanilor. Întreaga lume era uimită de faptele sale de arme. Demn de luat în seama este faptul că adversarul sau principal, generalul-locotenent rus Ariutinov, după ce a suferit repetate eșecuri militare, le-a spus cu amărăciune ofițerilor din statul său major: «Dacă am fi avut de partea noastră un colonel Fischer, de mult cuceream țara». Sven Hedin a făcut, în aprilie 1915, o călătorie în Bucovina pentru a-l cunoaște personal pe «colonelul Fischer care, încă din timpul vieții, a devenit o legendă». Universitatea germană din Cernăuți i-a conferit lui Fischer, în 18 iunie 1916, titlul de *doctor honoris causa*.

Eroul considera însă că cea mai frumoasă răsplată pe care o primise erau cuvintele rostite de împărat în cadrul audienței din 17 ianuarie 1915: «Vă mulțumesc, dragă colonele. Data viitoare, când se va acorda Ordinul Maria Tereza, mă voi gândi la dumneavoastră, căci nimeni nu este mai vrednic decât dumneavoastră!».

Lucrurile au decurs altfel. Fischer s-a întors pe front, a devenit general-maior și a rămas neînvingător până la sfârșitul sfârșitului. Ceea ce nu știu prea mulți este că el a reușit, în ceasul al doisprezecelea al existenței împărăției, să salveze populația Vienei de o iminentă moarte prin înfometare. Însă, după ce Monarhia Dunăreană a fost desființată prin cea mai absurdă hotărâre adoptată la masa verde a Antantei, generalul Fischer, care a refuzat să-și părăsească locul de baștină în care fusese încununat de glorie militară, a fost dus de români în exil la Iași, în 18 noiembrie 1918. O valiză cu lenjerie și haine de strictă necesitate a fost tot ce i-a rămas în posesie. La Iași a fost reținut doi ani neavând voie să părăsească camera în care locuia, situată la etajul doi al unui hotel. Două santinele înarmate erau postate zi și

noapte în fața ușii sale. Soția lui Fischer, care hotărâse de bună voie să împartă cu el exilul, s-a îmbolnăvit grav și nu mai putea să părăsească patul. Și sănătatea generalului, greu încercată de chinurile războiului, a fost grav afectată. În sfârșit, după multe intervenții ale prietenilor săi vienezi, el își redobândește libertatea în 29 noiembrie 1920, datorită ministrului Averescu.

După eliberare, pleacă în Austria dar acolo nu-și regăsește vechea și marea Patrie. În mica Austrie germană domnesc sărăcia și haosul politic. În aceste condiții, cine să mai aibă timp, putere și dispoziție pentru a se gândi la marele erou din Primul Război Mondial?

Datorită acestor împrejurări, abia în anul 1927 i-a fost acordată înalta, dar mult meritata distincție de vitejie, Ordinul Militar Maria Tereza, în rang de cavaler.

Nu-l mai văzusem pe dragul meu «camarad mai mare» Fischer din 1905. Câte nu se întâmplaseră de atunci? Trecuseră două decenii. Fusese război, a urmat prăbușirea.

Acum urma să-l văd din nou. Primisem un bilet scris de altă mână, căci mâna lui nu mai putea scrie. Eram invitat în locuința sa din suburbii pentru «a schimba amintiri».

Și acum stau din nou în fața sa, a bunului meu camarad de odinioară, a celui care, în vechea armată, era numit «cel mai viteaz soldat». După mult timp ne-am revăzut.

Părul i-a albit. Brațul său drept, care odată avea puterea unei întregi armate, este paralizat. Ocrotitorul Bucovinei nu și-a cruțat viața și nici sănătatea în cele cincizeci și două de luni de război. Însă în ochii căprui strălucea încă privirea de vultur cu care ofițerul reușise, în vremuri grele, să respingă asaltul moscoviților asupra frontierelor patriei.

În timp ce mă uit la plutoanele de soldați din vechea Austrie, comandate de prietenul meu, retrăiesc trecutul.

Îl vizualizez, cu ochiul meu interior, pe ofițerul de jandarmerie Fischer, descendentul unei vechi familii de germani bucovineni, înfăptuind minuni. Din nord și din est năvălește armata rusă pe un front potopitor. Din spate, spionii deghizați în nenumărate feluri, își arată limbile și trădează orice acțiune a apărătorilor. Însă, Fischer, nederutat și cutezător, își strânge jandarmii și funcționarii. Aceștia li se alătură rezerviști și țărani huțuli, care, din lipsă de armelor noi, sunt înarmați cu puști «Werndl». El îi organizează și formează batalioane. Această forță de apărare, parcă ieșită din pământ în ceasul al doisprezecelea, animată de spiritul dârzului conducător, execută acțiuni de război nemaîntâlnite: 9 000 de austrieci rezistă cinci luni de zile, luptând aproape zi și noapte, pe un front de 100 de kilometri, unei armate formate din 80 000 de ruși.

Marele duce Nicolae Nicolaevici este furios. Ce apărare neașteptată! Guvernatorul Evreinov vestește prin afișe: «O sută de mii de ruble în aur și o slujbă la stat aceluia care îl va preda viu pe comandantul austriac Fischer!».

Însă neînvingul Fischer, cu forțe puține, blochează în continuare frontul care avea o lungime de cinci zile de marș. El acordă acoperire flancului Conrad al armatei și, astfel, apără monarhia. Iar ambasadorul Austriei, contele Czernin, raportează de la

București: Apărarea exemplară a Bucovinei a paralizat propaganda rusească și dorința de război din România.

De milenii se cântă, în toate limbile, imnul luptătorilor de la Termopile: «Călătorule, dacă mergi la Sparta...».

De o sută de ani, în întreg spațiul germanofon răsună cântecul lui Andreas Hofer: *Zu Mantua in Baden...* În orice istorie militară se pomenește de «minunea de pe Marna». Există și un număr de lucrări în care este descrisă «minunea de pe Vistula», adică respingerea armatelor bolșevice de către polonezi.

Dar faptele de arme ale lui Fischer, săvârșite pe Frontul de Est al Războiului Mondial, încă nu au fost conștientizate, în toată măreția lor, de către noi, contemporanii. Ocrotitorul celei mai estice provincii din vechea Austrie încă nu și-a găsit vestitorul”.

**I. G. SBIERA ȘI BIBLIOTECA CENTRALĂ A BUCOVINEI
RAPOARTELE DE ACTIVITATE PENTRU ANII:
1872, 1873, 1874**

ELENA PINTILEI

**I. G. Sbiera and the Central Library of Bukovina
Activity Reports for the Years: 1872, 1873, 1874**

(Abstract)

In the following pages, we present some documents related to the activity of I. G. Sbiera as custodian and head of the Country Library, post in which he was appointed by Decree no. 302, dated February 23, 1871, and occupied it until 1875.

At the State Archives of the Chernivtsi Region, we discovered the activity reports for the years 1872–1874, bearing Sbiera's signature. The yet unpublished documents were issued in the vocabulary sheet system. In the same archive fund, we have discovered four other documents, which are part of Sbiera's official correspondence with the Country High Committee. We bring them to public attention, in order to highlight the concerns of this Bukovina scholar regarding the collection of the Central Library of Bukovina and its move to the Palace of the Country.

Keywords: Bukovina, I. G. Sbiera, Country Library, reports, letters.

Prin Decretul cu nr. 302, din 23 februarie 1871, Ion a lui Gheorghe Sbiera, la vârsta de 35 de ani, ocupă postul de custode al Bibliotecii Centrale a Bucovinei.

Documente referitoare la activitatea lui Sbiera în calitate de custode și conducător al Bibliotecii Țării se găsesc la Arhivele de Stat ale Regiunii Cernăuți.

Astfel am descoperit rapoartele de activitate aferente anilor 1872–1874, ce poartă semnătura lui Sbiera. Documentele inedite sunt emise în sistemul foi de vocabular. În partea stângă a filei găsim textul în limba germană, iar în partea din dreapta, este prezent textul în limba română. Rapoartele fac parte din dosarul cu numărul cinci, parte constituantă a Fondului *Universitatea Cernăuți*, pe coperta căruia găsim anii în care au fost emise documentele, respectiv 1864–1868. Cu toate acestea, există documente emise între anii 1873 și 1875, și, în cazul de față, ne

Analele Bucovinei, XXVI, 2 (53), p. 595–603, Rădăuți – București, 2019

referim la documentele semnate de Sbiera, cele pe care noi le vom pune la dispoziția dumneavoastră.

În același fond arhivistic, însă în dosarul cu numărul 4, am descoperit alte patru documente, ce fac parte din corespondența oficială a lui Sbiera cu Înalțul Comitet al Țării și le aducem în atenția dumneavoastră cu scopul de a evidenția preocupările cărturarului bucovinean în ceea ce privește colecția Bibliotecii Centrale a Bucovinei și mutarea acesteia în clădirea Palatului Țării.

Am ales să respectăm grafia documentelor, cu excepția cazurilor în care se identifică repetarea unei consoane (ex. înnalte/înalte, înnaltule/înaltule), și am înlocuit apostroful, cu cratima, în următoarele situații: s'au, s'a, într'o, într'un, într'a, adus'o, făcut'o, n'au.

Înalte Comitetele al Țării!

În conformitate cu înaltul emis din 13 Maiu a.c., nr. 1 193, am onoarea de a supune pentru anul 1872 înaltului Comitet în cele ce urmează respectuosul meu raport despre statul bibliotecii centrale a Bucovinei și despre folosirea ei din partea publicului.

1. Statul cărților

În decurgerea anului 1872 biblioteca centrală a Bucovinei s-a mărit cu 392 de opuri în 767 de tomuri și 177 de fașcioare, cari toate se împărțesc între diferitele specialități represintate în bibliotecă, după cum arată tabela alăturată aici. Aici trebuie să observați că din cele 767 de tomuri și 177 de fașcioare au intrat în bibliotecă numai ca completare sau prourmare la 32 de opuri deja esistente.

Din acest acrescămînt de 392 de opuri în 767 de tomuri și 177 de fașcioare, 342 de opuri în 702 de tomuri și 146 de fașcioare s-au procurat pentru bibliotecă de către înaltul Comitet al Țării, ear' rămășița de 49 de opuri în 65 de tomuri și 31 de fașcioare au intrat ca daruri dela domnii ce urmează:

Cav. Dem. Popoviciu	4 opuri în	34 de tomuri și	fașcioare
Eugeniu Meședer	14	13	11
E. R. Neubauer	8	13	4
Hermann Schärf	5	2	3
Ion Turcimanoviciu	3	1	3
Ion Berariu	3	1	2
Eugeniu Sucevan	2	–	2
Edmund Trautzel	2	–	2
Comisiunea centrală c. r. de statistică în Viena	2	2	–
Academia Imperială de Științe în Viena	1	–	–
Consistoriul diecesan gr. or. de aici	1	1	–
Școala reală superioară gr. or. de aici	1	1	–
Cosma Gherman	1	–	1
Redacțiunea Patriotului	1	1	–
Rudolf Echardt	1	5	–

Deci după inventariu statul cărților din bibliotecă se înfățișează la finea anului 1872 cu 7 402 de opuri în 10 453 de tomuri și 4 770 de fașcioare, ear' după cataloagele nominale de specialitate, dacă se ia de basă numărarea făcută în anul 1870, se arată cu 7 148 de opuri în 10 261 de tomuri și 3 631 de foșcioare. Suma din urmă este cea mai esactă. Diferența dintre aceste sume provine de acolo, că în inventariu se scriu opurile așa după cum vin în bibliotecă, nelegate, în fașcioare etc., și că la finea anului adese ori sau computat mai nainte ca opuri noave și continuările sau completările opurilor deja existente, precînd în cataloagele nominale de specialitate opurile se însemnă astfel după cum se arată în faptă în bibliotecă. Deci spre a sci cu esactitate deplină statul faptic al opurilor din bibliotecă, voi face tot din cinci în cinci ani o computare după cataloagele nominale de specialitate.

În decurgerea anului 1872 s-au legat 400 de cărți.

2. Folosirea bibliotecii din partea publicului

După cum arată ziariul lectorilor, în decursul anului 1872, s-au întîmplat 5 903 de cazuri de folosire a cărților bibliotecii, și anume: 5 232 în localitățile bibliotecii, ear' 671 prin împrumutare pe acasă.

Numărul cărților folosite este de 9 283 de cărți, și anume: 7 729 de cărți s-au întrebuintat în localitățile bibliotecii, ear' 1 554 de cărți prin împrumutare pe acasă.

Dintre persoanele cari s-au folosit de cărțile bibliotecii prin împrumutare pe acasă, 78 au fost cauționate cu suma de 845 fl. v.a. Din aceste 78 de persoane 43 și-au radicat cauțiunile în suma de 488 fl. v.a. mai rămînînd la finea anului 35 de persoane cauționate cu suma 360 fl. v.a. Din acești bani, 230 fl. v.a. se află depuși spre fructificarea la casa de pastrare de aici, ear' rămășița de 130 se află în mînilor subscribului spre satisfacerea retragerilor cauțiunilor și spre acoperirea speselor curente ale bibliotecii.

Cernăuți, într-a 5 Juniu 1873 Custodele bibliotecii centrale a Bucovinei
(espediat în 10/6 1873) Ion Sbiera

Fond 216, inv. 13, dosar 5, 1864–1868, f. 82 + verso – 83.

Înalte Comitetele al Țării!

Cu privire la înaltul emis din 13 Maiu 1873, Nr. 1 193, am onoarea de a supune înaltului Comitet, pentru anul 1873, în cele ce urmează respectuosul meu raport despre statul bibliotecii centrale a Bucovinei și de spre folosirea ei din partea publicului:

1. Statul cărților

Statul cărților bibliotecii centrale a Bucovinei s-a mărit în decurgerea anului 1873, prin cumpărări și dăruiri, cu 196 de opuri în 322 de tomuri și 163 de

fașcioare, cari toate se împărțesc între diferitele specialități reprezentate în bibliotecă, după cum arată tabela alăturată aici. Din aceste 322 de tomuri și 163 de fașcioare, 109 de tomuri și 79 de fașcioare sînt numai completări și continuări la 67 de opuri existente acu' în bibliotecă.

Prin cumpărare au intrat în bibliotecă 34 de opuri în 133 de tomuri și 40 de fașcioare, dintre carile 65 de tomuri și 38 de fașcioare sînt numai completări sau continuări la 28 de opuri existente.

Prin dăruiri necondiționate și nerevocabile au intrat în bibliotecă 195 de opuri în 189 de tomuri și 123 de fașcioare, dintre carile 44 de tomuri și 41 de fașcioare sînt numai completări sau continuări la 39 de opuri ce se aflau acu' în bibliotecă.

Aceste daruri au încurs de la:

1. Biblioteca presidiului consiliului c.r. de miniștri din Viena	80 opuri	48 tomuri	și 65 fașcioare
2. Academia imperială de științe din Viena	3	10	2
3. Ministeriul c.r. de agricultură din Viena	1	1	–
4. Ministeriul c.r. de justiție din Viena	3	6	–
5. Ministeriul c.r. de culte și învățămînt din Viena	1	2	1
6. Comisiunea centrală c.r. de statistică din Viena	1	1	–
7. Guvernul c.r. al Țării de aici	3	3	–
8. Comitetul Țării de aici	2	2	1
9. Comitetul Țării din Bohemia	1	4	–
10. Consistoriul metropolitan gr. or. de aici	1	1	–
11. Scoala reală superioară gr. or. de aici	1	2	–
12. Camera comercială de aici	2	1	1
13. Soțietatea autonomiștilor naționali de aici	1	–	1
14. Dr. Alesandru Zota	15	50	–
15. Cavalerul Demetriu Popoviciu	2	4	–
16. Wohlfeil Carol leg. de cărți	18	18	12
17. Rudolf Echardt, tipograf	2	2	–
18. Tomiuc Tit, paroh	2	2	–
19. Miron Ciupercă, student	1	1	–
20. Miculiciu Adalbert, prof.	1	–	1
21. Meședer Eugeniu, diurnist	7	5	3
22. Popescul Const., cântărețiu de biserică	1	1	–
23. Ion Sbiera	42	19	36
24. În schimb	4	6	–

Prin dăruiri, vînzări și schimburi s-au înstrăinat în decurgerea anului 1873 din dupelele și cărțile scoase ale bibliotecii centrale a Bucovinei 59 de opuri în 43 de tomuri și 95 de fașcioare, și anume: s-au dăruit penitențiarului din Leina în urma emisului înaltului Comitet al țării din 21 Iuliu 1873, nr. 1 683, 57 de opuri în 40 de tomuri și 95 de fașcioare, ear de cătră mine, s-a vîndut 1 op în 1 tom cu 1 fl. 50 cr. și 1 op în 2 tomuri s-a dat în schimb pentru 4 opuri în 6 tomuri, astfeliu încît în realitate biblioteca centrală a Bucovinei s-a mărit în anul 1873 numai cu 137 de opuri în 279 de tomuri și 68 de fașcioare.

Deci după inventariu, statul cărților bibliotecii centrale a Bucovinei ni se înfățișează la finea anului 1873 cu 7 539 de opuri în 10 732 de tomuri și 4 838 de foșcioare, ear' după numărarea făcută în anul 1870 pe baza cataloagelor nominale de specialitate, cu 7 285 de opuri cu 10 540 de tomuri și 3 699 de fașcioare, care sumă din urmă este și cea mai esactă din cauză că în cataloagele nominale de specialitate opurile sunt însemnate după cum provin ele legate și puse în repositorii, precînd în inventariu opurile se înscriu după cum intră ele în bibliotecă fără privire la legarea lor posterioară.

În decursul anului 1873 s-au legat din nou 262 de opuri în 251 de tomuri și 94 de fașcioare.

2. Folosirea bibliotecii din partea publicului

Biblioteca centrală a Bucovinei a avut în anul 1873 de toți 5 605 de cetitori și anumea 4 912 în localitățile bibliotecii ear' 693 prin împrumutare de cărți pe acasă.

Acești cetitori s-au folosit împreună de 9 563 de cărți, și anumea de 7 938 de cărți în localitățile bibliotecii, ear' de 1 625 de cărți prin împrumutare pe acasă.

Dintre cetitorii bibliotecii cu împrumutare pe acasă, 76 de persoane au fost cauționate în anul 1873 cu suma de 821 fl. 4 cr.; în decurgerea anului, 38 de persoane și-au rădicat cauțiunile în suma de 424 fl. și 2 cr., astfel încît la finea anului 1873 au mai rămas cauționate încă 38 de persoane cu suma de 397 fl. și 2 cr. Din această sumă, 280 fl. se află depuși la casa de economii de aici, ear' rămășița în păstrare la mine pentru satisfacerea trebuințelor curente. Asemenea se mai află la mine în păstrare încă 21 fl. 7 cr. de pe desdaunări și vînzări de cărți; pentru banii de pe desdaunări am și comandat cărțile respective, dar n-au sosit încă.

În fine îmi iau libertatea de a atrage atențiunea înaltului Comitet al Țării la o împregiurare foarte însemnată, ca adecă actualile localități ale bibliotecii sînt de tot neajungătoare cu privire chiar la cuprinsul ei de astăzi și la publicul ce o cercetează, și că mai multe repositorii sînt de neaparată trebuință spre a pute așeza potrivit cărțile ce există acu în bibliotecă precum și cele ce tot încurg neconținut prin dăruiuri și cumpărări – și a ruga respectuos de a binevoi a despune cele necesare în această privință.

Cernăuți, într-a 26 Mart 1874

Custodele bibliotecii centrale a Bucovinei
Ion Sbiera

Fond 216, inv. 13, dosar 5, 1864–1868, f. 84 + verso – 85.

Înalte Comitetule al Țării!

Cu privire la înaltul emis din 13 Maiu 1873, nr. 1193, am onoarea de a supune înaltului Comitet al Țării, pentru anul 1874, în cele ce urmează respectuosul meu raport despre statul bibliotecii centrale a Bucovinei și despre folosirea ei din partea publicului:

1. Statul cărților

Statul cărților bibliotecii centrale a Bucovinei s-a mărit în decurgerea anului 1874, prin cumpărări și dăruiri, cu 160 de opuri, în 280 de tomuri și 86 de fașcioare, care toate se împărțesc între diferitele specialități reprezentate în bibliotecă, după cum arată tabela alăturată aici:

Din aceste 280 de tomuri și 86 de fașcioare, 73 de tomuri și 35 de fașcioare sunt numai completări și continuări la 43 de opuri existente acu în bibliotecă.

Prin cumpărare au intrat în bibliotecă ca opuri noave, 30 de opuri în 91 de tomuri și 3 fașcioare, ear' 36 de tomuri și 18 fașcioare ca continuări sau completări la 22 de opuri existente.

Prin dăruiri necondiționate și nerevocabile au intrat în bibliotecă 144 de opuri în 147 de tomuri și 63 de fașcioare, din care 21 de opuri în 37 de tomuri și 17 fașcioare apar ca continuări și completări.

Aceste opuri sunt dăruite de:

	29 opuri	46 tomuri	și fașcioare
1. Dl. D. Al. Zotta	1	—	1
2. D. Rubinstein Sudora	1	1	—
3. Dl. Marian Sim. Fl.	1	1	—
4. Dl. Meședer Eugeniu	1	2	—
5. Societatea pt. cult. și lit. rom. în Bucov.	4	6	—
6. Dl. Cav. Popoviciu Demetriu	1	—	1
7. Dl. Dr. Brand Ed.	1	2	—
8. Școala reală sup. gr. or.	1	—	1
9. Gimnasiul real c.r. din Rădăuți	1	—	1
10. Gimnasiul sup. c.r. de aici	1	—	1
11. Reuniunea germană din Praga	1	—	2
12. Ministeriul c.r. de Culte și înv. d. V.	6	15	1
13. Ministeriul c.r. de agricultură	1	1	—
14. Ministeriul c.r. de justiție	1	6	0
15. Comisiunea centrală c.r. de statistică	1	—	12
16. Guvernul c.r. de aici	1	3	—
17. Pelimon Ales.	1	2	—
18. Biblioteca pres. consil. d. minist.	77	44	43
19. Redacțiunea Buc. Paedagogische Bl.	1	1	—
20. Dl. Ehardt Rud.	2	4	—
21. Comitetul Țării de aici	1	2	—
22. În schimb	10	11	1

În decurgerea anului 1874 am dat din cărțile scoase și din dupelele bibliotecii 6 opuri în 10 tomuri în schimb pentru 10 opuri în 11 tomuri și 1 fașcioară, așa încât în realitate statul cărților bibliotecii s-a mărit în anul 1874 numai cu 154 de opuri în 270 de tomuri și 86 de fașcioare.

Deci după numărarea făcută în anul 1870 pe baza cataloagelor nominale de specialitate, statul cărților bibliotecii centrale a Bucovinei ni se înfățișează la finea anului 1874 cu 7 439 de opuri în 10 810 de tomuri și 3 785 de fașcioare.

În fine trebuie să mai amintesc aici cu onoare și de foarte însemnata dăruire ce a făcut-o bibliotecii domnul Cavaler George Hurmuzachi din succesiunea după răposatul întru fericire Baron Eudoxiu Hurmuzachi, și pe care am adus-o la cunoștința înaltului Comitet prin raporturile mele din 3 Juli 1874, nr. 13 și din 21 August 1874, nr. 19. Cărțile acestea se vor inventaria și cataloga în anul 1875, cu care ocaziune, se va arăta, ori de nu se vor putea separa spre vânzare, pe lângă multele dublete, încă și mai multe cărți defectuoase.

În anul 1874 s-au legat 192 de tomuri și 68 de fașcioare.

2. Folosirea bibliotecii din partea publicului

Biblioteca Centrală a Bucovinei a avut în anul 1874 de toți 6 264 de cititori, și anume 5 638 de cititori s-au folosit de cărțile bibliotecii în localitățile ei, iar 626 de cititori prin împrumutare pe acasă.

Acești 6 264 de cititori s-au folosit împreună de 9 696 de cărți, și anume 8 494 de cărți în localitățile bibliotecii, ear' de 1 202 de cărți prin împrumutare pe acasă.

Dintre cititorii bibliotecii cu împrumutare pe acasă, 98 de persoane au fost cauționate în anul 1874 cu suma de 1 116 fl. și 10 cr.; în decurgerea anului, 51 de persoane și-au ridicat cauțiunile în suma de 616 fl. și 4 cr., astfel încât finea anului 1874 au mai rămas cauționate încă 47 de persoane cu suma de 500 de fl. și 6 cr. Din această sumă de 500 fl. și 6 cr., 280 fl. se află depuși la casa de economii de aici, ear' rămășița în păstrare la mine pentru satisfacerea trebuințelor curente. Asemenea se mai află în păstrare la mine încă 22 fl. 7 cr. v.a. de pe desdăunări și vânzări de cărți; pentru banii de pe desdăunări am și comandat cărțile respective, dar n-au sosit încă.

Cernăuți, într-a 13 Mart 1875 Custodele Bibliotecii Centrale a Bucovinei
Ion Sbiera

Fond 216, inv. 13, dosar 5, 1864–1868, f. 89 + verso – 90.

Înalte Comitetule al Țării!

Avînd în vedere unele trebuințe neaparate pentru biblioteca centrală a Bucovinei, am onoarea a ruga cu tot respectul pre înaltul Comitet ca să binevoiască:

A. a procura pentru biblioteca cît mai curînd trei repositoryi pentru cărți după modelul celor existente, spre a feri cărțile de stricaciune necungiurabilă cumulîndu-le unele peste altele și pulberîndu-se zăcînd pe gios, sau pe mese, sau în dulapuri deschise; și

B. a ordona ca și în anii trecuți închiderea bibliotecii cel puțin pe luna lui August a.c. spre a pute svînta cărțile mai ales din unele repositoryi carile au prins umezeală, și spre a le pute scutura de pulbere.

Asemenea cred de necesariu ca într-acest timp podelele odăilor să se lustruiască în parchete, pentru ca astfel de lustruială este mai frumoasă, mai trainică, relativ mai efină și se ține curate mai ușor.

Cernăuți, într'a 10 Iuliu 1872 Custodele bibliotecii centrale a Bucovinei
Ion Sbiera

Fond 216 *Universitatea Cernăuți*, inv. 3, dosar 4, 1863–1867, f. 50–51.

Înalte Comitetele al Țării!

Apropiindu-se timpul feriiilor când cărțile din biblioteca centrală a Bucovinei au să se svînteze și să se scuture de pulbere, precum și cu privire la înaltul emis din 15 Noemvre 1872, nr. 1 587, prin care mi s-au împărțit ca proprietărea casei unde este așezată biblioteca, este obligată după contractul de închiriere, a lustrui în timpul feriiilor podeaua din cele trei odăi din frunte, am onoare a ruga, cu tot respectul, ca înaltul Comitet să binevoiască a ordona închiderea bibliotecii pe luna lui August a.c.

Cernăuți într-a 18 Iuliu 1873 Custodele Bibliotecii centrale a B.
Ion Sbiera

Fond 216 *Universitatea Cernăuți*, inv. 3, dosar 4, 1863–1867, f. 55.

„Înalte Comitetele al Țării!

Pentru că pîn' la 1 Maiu a.c. biblioteca centrală a Bucovinei trebuie să fie acu strămutată în palatul Țării, îmi iau libertatea a întreba cu tot respectul

1) Cînd voi pute începe cu strămutarea bibliotecii? Căci după socotința mea, localitățile cele noaue trebuie să fie deplin adaptate încă înainte începerea strămutării deoarece altmîntea nu va fi cu puțință nici de a așeza repositoriile în mod potrivit și pentru tot de-a una, nici de a deschide în data după 1 Maiu localitățile bibliotecii pentru întrebuințarea publicului.

2) De unde să iau bani pentru strămutarea bibliotecii, căci spesele nu vor fi mici, mai ales atunci dacă voi fi necesitat a pacheta în lăzi toate cărțile bibliotecii și a le strămuta așa de o dată, ear nu pe rînd, repositoriu după repositoriu, după cum ar și fi mai bine, dacă localitățile cele noaue vor fi, pînă'n scurt timp, cel tîrziu pînă'n finea lui Mart a.c., deplin adaptate.

3) Pentru că chiar după statul de față al cărților, biblioteca are mare lipsă de repositorii, de aceea m'ași ruga ca înaltul comitet al Țării să binevoiască a despune procurarea a cel puțin opt repositorii ce sînt de neaparată trebuință și cari vor trebui să fie acomodate atît localităților celor noaue, cît și repositoriilor existente.

4) Tot o dată m'ăsu ruga ca înaltul Comitet al Țării să binevoiască a mă însciința, cînd adaptarea localităților celor noaue va fi atît de înaintată ca să pot chipsui la fața locului modul cel mai potrivit cum să fie așezate repositoryile diferitelor specialități cu privire atît la încăperi cît și la comoditatea întrebuințării lor.

Pentru public, biblioteca voiu închide-o cu finea lui Februariu a.c., lucru ce-l voiu și publica la timpul său.

Cernăuți, într-a 12 Februariu 1875 Custodele bibliotecii centrale a Bucovinei
Ion Sbiera

Fond 216 *Universitatea Cernăuți*, inv. 3, dosar 4, 1863–1867, f. 60–61.

Însciințare

Din cauza strămutării bibliotecii centrale a Bucovinei în palatul Țării, care trebuie să se efeptuească pîn'nt'r'a 30 April a.c. biblioteca se va închide în urma emisului înnaltului Comitet al Țării dintr-a 14 Decemvre 1874, nr. 2779, într'a 7 Mart a.c. pentru întrebuințarea prea onorabilului public și se va redeschide în palatul Țării (Strada Țurenilor, nr. 783) abia în luna Maiu a.c.

Cernăuți, într-a 1 Mart 1875 Custodele bibliotecii centrale a Bucovinei
Ion Sbiera

Fond 216 *Universitatea Cernăuți*, inv. 3, dosar 4, 1863–1867, f. 62.

UN „FĂCLIER” BUCOVINEAN – NICODIM IȚCUȘ (1897–1985)

MARIAN OLARU

A Bukovinian Innovator – Nicodim Ițcuș (1897–1985)

(Abstract)

Nicodim Ițcuș was a professor of history and geography, school inspector, author of studies and scientific articles, a collaborator at various periodicals, animator and supporter of the “Freamăt literar” magazine in Siret. He was a member and president of the Student Academic Society “Arboroasa” in Chernivtsi and a member of other cultural and scientific societies. He received many diplomas, medals and orders. Most of his works remained in manuscript form. In this number of “Analele Bucovinei” we publish his work, *From the History of Bucovina*, after the manuscript kept in the Nicodim Ițcuș Documentary Fund at the Suceava County Service of the National Archives.

Keywords: Bukovina, professor, author, collaborator, animator, supporter, innovator.

Nicodim Ițcuș s-a născut în 22 septembrie 1897, în comuna Sucevița, în familia gospodarilor Elisabeta și Avram Ițcuș, familie cu veche tradiție, se pare de sorginte boierească¹. Arborele genealogic al Ițcușenilor poate fi urmărit încă de la cumpăna secolelor XVII–XVIII, începând cu răs-străbunicul Simion Ițcuș, care a trăit pe la începutul sec. al XVIII-lea, străbunicul Anton (1795–1848), bunicul Toader (1844–1904) și tatăl Avram (1871–1944). Putem considera că această familie face parte dintre cele mai vechi familii ale localității Sucevița, alături de Vatamaniuc, Procopciuc, Cazac, Hrehorciuc ș.a. Avram Ițcuș, tatăl lui Nicodim, țăran și gospodar de frunte, a fost, între anii 1914 și 1918, vornicul satului. Nicodim Ițcuș este primul băiat născut dintre cei zece copii ai familiei (patru băieți și șase fete).

¹ Familia Iațco a fost amintită în cronică încă din secolul al XV-lea, când Iațco Andrici cumpără satele Horodnicul de Sus și de Jos. Ulterior, acestea au fost cumpărate de la Iațco de Ieremia Movilă, pentru a le dărua, în anul 1597, Mănăstirii Sucevița.

Nicodim Ițcuș și-a făcut studiile primare la școala din Sucevița și pe cele gimnaziale la Liceul de Băieți din Rădăuți, pe care l-a absolvit în anul 1919. S-a înscris la Facultatea de Litere și Filosofie din Cernăuți, unde a studiat istoria și geografia.

A participat la Primul Război Mondial, fiind luat în captivitate de către englezi, în septembrie 1918. A fost predat armatei italiene, la Treviso, care l-a internat în localitatea Capele dele Scorze și, mai apoi, la Monte Casino (Caserata). „Răspunzând imboldului său lăuntric de înflăcărat patriot”², s-a înrolat în Corpul de Voluntari Români din Italia (aproape jumătate dintre membrii acestuia erau bucovineni) și a activat ca sublocotenent în cadrul Legiunii Române din Italia, alături de alți bucovineni și ardeleni. Înrolându-se ca voluntar, a fost trimis la Cittaducale „pentru instrucție și echipare”. Apoi a fost repartizat la Batalionul 19 de Luptă. Pentru că unitatea sa a fost afectată de tifosul exantematic, aceasta a fost ținută în carantină la Casale d’Altra Mura. După carantină, supraviețuitorii rămași sănătoși au fost repartizați la Batalionul 20 de Luptă și îndrumați spre țară. Înainte de plecarea din Italia, unitatea de voluntari (unde Nicodim Ițcuș era comandant de companie, alături de locotenentii Ursulean Octavian, Săveanu Vasile și Volrap Ludovic) condusă de căpitanul italian Bernadello Giuseppe, a dat două reprezentații artistice, în zilele de 28 și 29 iulie 1919, în localitatea Grottaglie. Acestea au fost elogiate de ziarul „Corriere degli Puglie”, din 9 august 1919 și descrise în revista „Freamătul literar” (Siret, anul III, nr. 7–9, 1935).

Nicodim Ițcuș își începe cariera didactică în anul 1921, ca profesor de istorie și geografie la liceele din Rădăuți – Liceul „Eudoxiu Hurmuzaki” și Liceul de Fete (la acest liceu a fost director, între anii 1926 și 1927³). În anul 1927, a preluat direcțiunea Liceului din Siret. A deținut funcția de inspector pentru învățământul secundar între anii 1935 și 1938; din anul 1941 și în perioada celui de al Doilea Război Mondial a fost inspector școlar general; între anii 1945 și 1948 a fost inspector-șef al Regiunii Școlare Suceava; din anul 1951 a fost profesor și director al Liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava, iar din anul 1957 la Liceul Pedagogic. S-a pensionat în anul 1959, dar a fost în activitate până în anul 1962. „Pensionarea înseamnă doar o formă de trecere într-o poziție reglementată de lege căci, în realitate, el n-a cunoscut odihna și n-a stat în nelucrare nici după această dată și nici în momente grele – multe și îndelungate –, când sănătatea șubredă îl obliga să stea la pat și chiar acum, când nu-i este permis a părăsi odaia, citește și scrie, revizuieste și completează noiane de manuscrise gata pentru a vedea lumina tiparului” – scria Valerian Olaru, în 20 iunie 1978, atunci când se sărbătoreau 50 de ani de la absolvirea școlii de către promoția 1928 a Liceului din Siret.

² „Tradiții bucovinene. Profesorul emerit Nicodim Ițcuș”, în „Orizonturi”, foaie volantă editată de Inspectoratul Școlar și Casa Personalului Didactic Suceava, cu prilejul „Zilei Învățătorului”, iunie 1983, p. 4.

³ Marian Olaru, Elena Olaru (coord.), *Colegiul Tehnic Rădăuți. Studiu monografic*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2005, p. 110.

Nicodim Ițcuș a fost autor de studii și articole științifice și a publicat și câteva creații sub diverse pseudonime: C. Nati, N. A. I. (Nicodim Avram Ițcuș). A colaborat la diverse periodice („Cronica”, „Zori noi”, „Buletinul Societății Române de Geografie”, „Contemporanul”, Curentul literar”, „Făt-Frumos”, „Glasul Bucovinei”, „Natura”, „Gazeta învățământului”), dar, mai ales, a fost animatorul și sprijinitorul revistei „Freamăt literar” din Siret. Iată ce mărturisea prozatorul Petre Froicu: „În climatul Unirii de după Primul Război Mondial, înțelegând nu numai greutățile oricărui început, un grup de tineri entuziaști, sub îndrumarea profesorului Nicodim Ițcuș, încă din vara anului 1933, selectează și ordonează materialul ce va încheia primul număr din patru pagini, format carte, «Freamătul literar», în Siret”. Cu modestia ce l-a caracterizat întotdeauna, profesorul Nicodim Ițcuș n-a apărut niciodată pe coperta revistei în calitate de coordonator sau mentor al acesteia. Urmărindu-i prezențele în paginile iscălite sub pseudonimele amintite mai sus și în paginile păstrate la Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale, în Fondul *Nicodim Ițcuș*, avem posibilitatea cunoașterii unui cărturar activ, implicat în viața cetății, de o deosebită probitate științifică.

Nicolai Tăutu, fost elev al Liceului „Lațcu Vodă”, a fost descoperit și sprijinit în creațiile lui literare de către Nicodim Ițcuș. Pe una dintre cărțile sale (*Zbor de noapte*, piesă în trei acte), Nicolai Tăutu îi mulțumea fostului său mentor: „De la fostul Dv. elev [...] al Liceului «Lațcu Vodă», vă rog să primiți vechea și fără margini recunoștință. Admirație de totdeauna și dragoste sinceră, respectuoasă. Mâna Dv. mi-a călăuzit condeii, care a încercat să deseneze [...], primul freamăt de fagi, primul sclipit de stea, primul stih de tulnic. Pentru toate acestea vă mulțumesc din toată inima și ființa mea”⁴.

Nicodim Ițcuș a fost membru și președinte al Societății Academice Studențești „Arboroasa” din Cernăuți. De asemenea, a fost membru și al altor societăți: Societatea Muzicală „Tudor Flondor” din Cernăuți (din 1920), Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1924–1940), Societatea Română de Geografie (din 1923) și Societatea de Științe Istorice din România (din 1928).

Activitatea sa deosebită de patriot român și de profesor a fost răsplătită prin acordarea de diplome și medalii: Medalia de Război „Ferdinand”, cu spade; Corona României în grad de ofițer; Ordinul Muncii clasa a III-a; Ordinul Meritul Cultural clasa a II-a. În anul 1966, a primit titlul de „profesor emerit”.

Însă, cea mai rodnică activitate a desfășurat-o pe tărâm cultural, Nicodim Ițcuș fiind mentorul revistei „Freamătul literar”, editată de elevii de la Siret. A publicat numeroase „Medalioane de făclieri bucovineni”, pe care le-a cuprins într-o broșură cu același titlu, fiind el însuși unul dintre „făclierii” Bucovinei. Dar cea mai mare parte a lucrărilor sale au rămas în manuscris. Reținem câteva titluri: *Din istoria Bucovinei*; *O istorie a învățământului din Bucovina*; *Unirea Bisericii din Transilvania cu Biserica Romano-Catolică*; *Corpul de voluntari români din Italia*

⁴ Dedicatie olografă pe pagina de titlu a volumului *Zbor de noapte*, București, Editura Militară, 1956, aflat în biblioteca profesorului Nicodim Ițcuș.

în Primul Război Mondial (1914–1918); Crearea unui Comitet Național al ardelenilor și bucovinenilor la Paris, în timpul Primului Război Mondial (1914–1918); Formarea unui corp de voluntari români în America pe timpul Primului Război Mondial (1914–1918); Militari români în flota și armata austro-ungară acționează pentru eliberarea Bucovinei și Transilvaniei de sub dominația habsburgică și unirea românilor în 1918 cu România; Români bucovineni trecuți în România la izbucnirea Primului Război Mondial (1914–1918); Evocări arboresene; Evocări siretene – 600 de ani de la întemeierea orașului Siret; Formarea munților și văilor.

Nicodim Ițcuș a mai publicat șapte anuare școlare (unul la Rădăuți și șase la Siret), precum și diverse articole în publicațiile „Freamătul literar” și „Zori noi”. A susținut numeroase comunicări în cadrul conferințelor desfășurate în diverse localități, a organizat excursii științifice și de agrement cu elevii și profesorii.

Unul dintre foștii săi învățăcei îl descria pe Nicodim Ițcuș, în 20 iunie 1978, ca fiind „un om tăcut, serios, cu înfățișarea sobră, dar cu sufletul deschis pentru tot ce e frumos și nobil, ieșit dintr-un neam viguros de plăieși din Moldova de Sus, pentru care viața nu era un joc, ci o efortare și încordare activă, care nu a rostit niciun cuvânt și nu a scris un singur rând pe care să nu-l fi crezut din toată inima. [...] A crezut în legea datoriei morale, în demnitate și chemarea vieții omenești, în divinitatea muncii”.

Nicodim Ițcuș a locuit, în ultima parte a vieții, în Suceava și s-a stins din viață în 9 decembrie 1985.

Publicăm, în acest tom al revistei „Analele Bucovinei”, prima parte a lucrării intitulată *Din istoria Bucovinei*, după manuscrisul aflat la Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale, Fondul *Nicodim Ițcuș*.

Din istoria Bucovinei

Numele Bucovina se găsește pomenit pentru prima dată într-un hrisov din 30 martie 1392, în care, fiind vorba de alianța încheiată între Roman-Vodă și principele Podoliei, Teodor Curiatovici, se amintește și numele Bucovina, cu înțeles de codru. Erau însă doi codrii diferiți cu această denumire: *Sylvae majores Bucovina dictae*, care începeau de la munții de lângă Vijnița de azi și se întindeau între Țara Șipenițului și Moldova, de-a lungul Siretului, până la al doilea codru bucovinean, care purta, la rândul său, denumirea de *Sylva minor Bucovina*.

Sylvae majores, codrul mare, citat în documentul amintit mai sus, cât și într-un alt document și indicând complexuri de păduri de fag, cuprindea teritoriul Bucovinei de azi. Originea cuvântului vine de la paleoslavonescul *buk*, identic cu germanul *buche*, și înseamnă fag, care era foarte răspândit în această parte a țării.

Întinderea geografică a teritoriului Bucovinei a variat în cursul vremii. Astfel, pe când Bogdan I întemeiat statul independent al Moldovei (1359), în partea de nord, dintre Prut și Nistru, se afla Țara Șipenițului stăpânită de voievodul Ștefan (1351–1375). Fiul acestuia, Petru, numit după maică-sa Mușat, se căsătorii cu fiica

lui Lațcu (fiul lui Bogdan), Nastasia și unește astfel prin căsătorie Țara Șipenițului cu Moldova, peste care domnește din anul 1351 până în anul 1375, transformându-l într-un principat puternic, care atinsese la vest și nord hotarele sale etnice și naturale: Ceremușul, Colacinul și Nistrul.

În anul 1388, același Petru Mușat, domn al Moldovei, împrumută lui Vladislav Jagello, regele Poloniei, suma de 2 000 de ducați de aur, primind în schimb ca amanet Pocuția, care se întindea în nordul Bucovinei, dincolo de Ceremuș și Colacin până la Halici, având în nord ca hotar apa Nistrului, iar la sud spinarea Carpaților Pocuției.

În anul 1408, Alexandru cel Bun mai împrumută același rege polon încă o mie de ducați de aur, acest nou împrumut completat cu cel vechi echivalând cu valoarea Pocuției pe care Vladislav Jagello o vânduse camuflat Moldovei, căci el nu a restituit niciodată sumele primite ca împrumut. Dar din această vânzare camuflată a Pocuției către Moldova au ieșit multe neînțelegeri, certuri și bătălii între Polonia și Moldova, care tulburară în curs de vreo 200 de ani pacea și buna înțelegere între cele două țări vecine. Sub urmașii lui Petru Rareș, Moldova pierde stăpânirea asupra Pocuției, Ion-Vodă Viteazul (1572) fiind ultimul domnitor care încearcă să mențină Pocuția.

După această dată rămâne ca hotar între Pocuția și Moldova, pârâul Colacin (dintre Sniatin și Șipeniț) și Ceremușul Negru spre NV, iar la nord râul Nistru, începând de la vărsarea Pârâului Negru (Czarny Potok) până la comuna Babin.

Suprafața Bucovinei avea 10 441 kilometri pătrați, fiind așezată între 47° 12' și 48° 40' latitudine nordică și între 42° 36' și 44° 9' longitudine estică, după meridianul Ferro.

În tendința de expansiune a Monarhiei spre răsărit, după principiul „Drang nach Osten”, habsburgii își îndreaptă privirile asupra Transilvaniei (pe care o și anexează în anul 1699), a Țării Românești și a Moldovei. Primele încercări ale Austriei de a ocupa pământul Moldovei datează de la începutul domniei fanarioților (1711), care erau considerați de puterile vecine ca niște arendași ai Principatelor Române.

Astfel, în cursul războiului austro-turc din 1714–1718, împăratul Carol al VI-lea trimite armatele sale să intre, în iarna anului 1716, pe la Câmpulung în Bucovina și pătrund, încurajați de unii boieri ai țării, până la Iași. Despre înfrângerea ce au suferit-o austriei cu acest prilej, ne vorbește monumentul ieșan din drumul Galatei, numit „Cerdacul lui Ferent”.

O altă invazie, de astă dată de răzbunare, are loc în anul 1717, prin care domnul Moldovei, Mihai Racoviță se vede nevoit a plăti austrieilor o despăgubire bănească.

Prin Pacea de la Passarovitz (1718) însă, Austria se mulțumește deocamdată cu o altă parte de pământ românesc, ocupată sub numele de Vlahia Mică (Oltenia).

Pretențiile Austriei asupra Moldovei nu slăbesc însă nici în urma intervenției Rusiei, aliată de astă dată cu Austria (1736–1739), care ocupase Hotinul, Moldova de Sus și Bucovina, generalul Münnich făcând chiar ca țarina Ana să fie proclamată,

în anul 1739, „Doamnă a Moldovei”. Fiind însă aliații învinși, rușii părăsesc teritoriul ocupat, iar Ana e nevoită să renunțe la titlul de Doamnă a Moldovei, sub oblăduirea căreia satele și orașele moldovene fuseseră lăsate pradă cazacilor sălbatici.

Mii de români din ținuturile Cernăuți și Hotin au fost duși atunci, după cum ne spune cronicarul Neculce (1672–1744), în Rusia și împărțiți ca robi.

De aici înainte, războaiele Turciei cu Rusia continuă aproape neîntrerupt și cu ele se repetă și invaziile rusești în Moldova tot mai des, țara ajungând să fie un pământ râvnit în aceeași măsură de ambele imperii vecine, țarist și austriac.

Împărțirea Poloniei (1772) între cele trei state vecine deopotrivă de „hrăpărețe” (Austria, Prusia și Rusia) favorizează și mai mult ideea ca și principatele române să împărtășească aceeași soartă.

În urma războiului ruso-turc din 1768–1774, când rușii ocupară din nou Hotinul și Moldova întregă, Rusia obține, prin Pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774), tot ținutul dintre Bug și Nistru, ca și dreptul de protectorat asupra Țărilor Române.

Încă în timpul acestui război, Austria își asumă rolul de împăciuitoare între ambii beligeranți și-și face, cu această ocazie, și sie însăși parte bună, obținând de la turci, prin Convenția de la 6 iulie 1771, drept compensație, cedarea Bucovinei.

Pentru a găsi totuși o formulă la această pretenție, austriecii pretextară, pe baza unei expuneri false și tendențioase a colonelului baron Seeger, că tot teritoriul aflător între Nistru și șirul muntos ce se întinde de la Cernăuți și până la Bârgău sub numele de codrul Bucovina, ar fi aparținut odinioară Regatului Galiției și Lodomeriei, care intrase, prin împărțirea Poloniei, în posesiunea Austriei și, ca urmare, acest teritoriu al Bucovinei s-ar cuveni de drept Monarhiei Habsburgice.

Turcia fiind învinsă și silită să primească grelele condiții ale păcii din 1774, consimți de voie, de nevoie, în 7 mai 1775, a ceda Bucovina austriecilor, cu toate protestările domnului Moldovei, Grigore A. Ghica, acesta plătind împotrivirea sa cu capul.

Planul ocupării era pregătit de mai înainte, precum se vede dintr-o scrisoare a împăratului Iosif al II-lea din 19 iunie 1773, pe care o adresa mamei sale, Maria Terezia, și în care zice: „Am vizitat munții Ciucului și ai Ghergăului cu trecătorile spre Moldova și cu toată sălbăticia acestor regiuni ne-am convins ce minunat lucru ar fi dacă am putea să căpătăm colțul de pământ ce se găsește între Transilvania, Maramureș și Pocuția”. Evident că teritoriul Bucovinei, despre care e vorba în scrisoare, avea interes strategic mare pentru Austria, mai ales că forma legătura cea mai naturală dintre nou-cucerita Galiție și posesiunile ungare. Guvernul Austriei nici n-a întârziat din a studia de îndată acel interesant „petec” de pământ și a trimis, încă în toamna anului 1773, comisarii săi militari ca să cerceteze țara.

Unul dintre aceștia era și baronul Enzenberg, comandantul Regimentului al II-lea de graniță ardelean din ținutul Rodna și Năsăud, bun cunoscător al poporului român și care a fost mai târziu guvernator militar al Bucovinei.

Astfel, trupele austriece intrară, în 31 august 1774, în Moldova și, ocupând întâi Cernăuțiul, unde se stabili comandamentul general al noilor stăpâni, au tras

cordoanul în jurul teritoriului câștigat și au înfipt stâlpii cu pajură la hotarele noii provincii Bucovina.

Din partea rușilor, afacerea aceasta, pe care însuși ministrul austriac Kaunitz o considera „scabroasă” (höckle, heikle), nu provocase nicio împotrivire. Generalul rus Rumianțev, ale cărui trupe mai ocupau încă o parte din Moldova, fusese împăcat printr-o prețioasă tabacheră de aur împodobită cu briliante, iar pretențiile demnitarilor turci nu erau prea mari. S-au plătit în total, 10 000 de plăști dragomanului otoman Constantin Moruzi, viitor domn al Moldovei, câteva bacșișuri mărunte funcționarilor de la cancelaria vizirului Reis-Efendi, un pumnal cu briliante și un cal de preț vizirului și 3 100 de ducați comisarului hotarnic, care a consimțit să se lase înșelat într-atâta încât să cedeze o întreagă provincie bogată ca pe o simplă fâșie de teritoriu destinată trecerii trupelor din Ardeal în Galiția (N. Iorga, *Românismul în trecutul Bucovinei*, București, 1938, p. 29–30).

Dar „afacerea” nu se terminase încă. Un „comisar” trebuia să fixeze hotarele noii provincii și Tahir-Aga, delegat în acest scop, nu avea nici pretenția și nici dorința de a trece drept incoruptibil. Austria a știut să profite bine de venalitatea acestui „comisar” pentru a mai „rotunji” acest ținut moldovenesc, care fusese prezentat străinătății și la Berlin ca o fâșie de „trei sau patru târguri și unsprezece sate, restul fiind compus din păduri și râpi” (N. Iorga, *op. cit.*, p. 40).

La început fusese vorba de o linie de hotar ce ducea „de la Hotin la Cernăuți prin pădurea Bucovinei”, dar ocupația austriacă se extinsese până la Roman, de unde mai târziu a trebuit să se retragă. Domnul țării, Gr. Ghica se împotrivi rășluirii, el considerând integritatea principatului său mai de preț ca un dar de bani sau alte cadouri, iar boierii protestară și ei în toate chipurile contra acestui act samavolnic: Gheorghe Beldiman și Sturza, starostele Cernăuților, cerură răspuns de la locotenenta princiară de aceste trei întrebări: 1) De la cine a plecat ordinul pe care l-au executat trupele înaintând în Bucovina?; 2) Pentru ce această înaintare de trupe?; 3) Ce sens pot avea semnele împântate (stâlpii de hotar cu acvilă) în județul Suceava? Răspunsul ofițerului de stat major austriac von Mieg a fost: „S-a lucrat din ordinul împăratului; se cere garantarea frontierelor și a acestor ținuturi contra primejdiei de ciumă și a invaziei din partea vagabonzilor și, în sfârșit, semnele au numai un sens geometric și cartografic”.

Acest răspuns nu putea convinge nici liniști pe nimeni. Astfel, pașa din Silistra întreba pe Rumianțev, care se afla la Focșani, să spună care era caracterul acestei invazii, cum s-a întâmplat și care sunt motivele ce au pricinuit-o. Generalul rus, pipăindu-și tabachera cu briliante, se arătă uimit și răspunse pe ton nevinovat că Principatele Române au fost acum restituite Porții.

Între timp, trupele austriece înaintară spre Câmpulung și Vatra Dornei, marcând hotarele noii provincii cu acvile austriece. Totodată, diplomații austrieци se străduiau să convingă pe ruși, pe turci și pe prusacii germani de justetea că: 1. Pretenția austriacă este o urmare a vechilor ciocniri de frontieră; 2. Ea este determinată de nevoia unui cordoan sanitar contra ciumei (Bucovina s-a numit în Moldova multă vreme „Cordoan” și „Cordoan”); 3. Este o consecință a stăpânirii Pocuției, careia i-ar fi aparținut acest

teritoriu moldovenesc (de fapt, Pocuția a fost stăpânită de Moldova de la 1388 până la 1572, încât Moldova este cea care putea reclama Pocuția și nu stăpânii prin raport ai Pocuției, ținutul acesta din nordul Moldovei). În legătură cu această rășuire a teritoriului Bucovinei, regele Prusiei, Frideric al II-lea spuse: „Austria are întotdeauna poftă să se întindă cât mai mult și să șterpească tot câte ceva de la vecinii ei” (N. Iorga, *op. cit.*, p. 38).

Austria adunase în vremea aceasta o armată de 60 000 de soldați în Ungaria și amenințând cu aceasta pe turci, reuși să obțină cedarea Bucovinei din partea Imperiului Otoman în 6 iunie 1775.

Austria a câștigat astfel prin înșelăciune, hărți false, mită și furt un teritoriu de peste 10 000 km² cu o populație de 75 000 de locuitori. Însă valoarea morală a operei sale a fost înfierată îndeajuns prin următoarele cuvinte rostite în 4 februarie 1775 de însăși împărăteasa Maria Terezia: „Suntem cu totul nedrepti în ceea ce privește afacerile moldovene. Mărturisesc că nu știu cum ne vom descurca, însă cu greu va fi într-un chip onorabil și aceasta mă întristează nespus de mult” (N. Iorga, *op. cit.*, p. 41).

În lista „speselor extraordinare și secrete cari s-au făcut” cu ocazia „afacerii bucovinene” sunt cuprinse următoarele sume: Dragomanului Costachi Moruzi, 10 000 de piaștri; „Fiindcă această sumă, spre mai mare păzire a secretului, s-a numărat în 2 500 galbeni funducliu, s-a plătit de fiecare galben funducliu un agio de 5 parale, în total 312 piaștri și 20 parale; lui Beilirli Effendi 200 de galbeni turcești ordinari, bucata a trei piaștri și trei parale, la un loc 620 de piaștri; lui Amedji Effendi, deasemenea 620 de piaștri; lui Raschid Mehemed Effendi, secretar 310 piaștri; lui Tahir Aga, comisarul Porții, 1 000 de galbeni ordinari, la demarcațiune, fac 3 100 de piaștri. Pentru copierea unor hărți 50 de piaștri – în total piaștri 15 012 și 20 de parale „care fac (piastrul turcesc 1 pe 7 jumătate cr.) în monedă cezară regească 16 889 de florini și 3 și jumătate creițari”.

La această sumă se mai socotesc 5 000 de galbeni dați lui Rumianțev, apoi tabachera de aur bătută cu briliante, dată aceluiași feldmareșal, un cuțit cu mâner din aur și bătut cu pietre nestemate pentru Reis Effendi, un cal vizirului și alte daruri (vase de porcelan și oglinzi) pentru Reis Effendi și delegatul corpului legiștilor, Muftizade Ahmet Effendi.

„Astfel, prin samavolnicie, prin intrigi, prin mite, corupțiune, trădare și prin asasinat, Austria ajunge a fi vremelnică stăpână a țării, numite Bucovina” (dr. Aurel Morariu, *Bucovina (1774–1914)*, București, Biblioteca „Bucovina”, nr. 11–16, 1914, p. 22–23).

Bucovina sub stăpânirea austriacă

S-a arătat în ce împrejurări de fraudă adevărată și de mișelească înșelătorie, Moldova de miază noapte, botezată cu numele nou de Bucovina, fu cerută de la turci, care nu aveau dreptul de a ceda nimic din teritoriul Moldovei, și anexată de Austria, la sfârșitul unui război la care ea nu luase parte.

Noua stăpânire nu a găsit în această provincie, care nu constituia o unitate politică, fiind doar un teritoriu delimitat pe nedrept prin ocupație forțată, nicio organizare administrativă deosebită și nicio forță în stare de a se opune stăpânirii austriece.

În timpul războiului (1768–1774) ocupația rusească în Moldova impuse locuitorilor contribuții exorbitante (I. Nistor, *Românii și rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic*, București, Socec & Sfetea, 1915, p. 67).

Așezămintele culturale se prăbușiră, comerțul și meșteșugurile fură și ele aproape desființate. Mânați de groaza războiului și de numeroasele stoarceri ale ocupanților ruși, locuitorii părăsiră satele de la șes, pentru a se adăposti în văgăunele munților și în desișul codrilor, de unde nu apucaseră a se reîntoarce, după încheierea păcii, când se lăți vestea despre intrarea trupelor austriece în Bucovina și despre tragerea cordonului spre Moldova. Vestea aceasta îi îngrozi din nou și-i înduplecă pe mulți să rămână încă dincolo de cordon, până ce se vor lămuri treburile în Bucovina.

În asemenea împrejurări se explică ușor pentru ce numărul populației din Bucovina era relativ redus în timpul ocupării.

Bucovina a fost supusă, la început, unui guvernământ militar, primul ei guvernator fiind generalul Gabriel baron Splény de Mihálydy (1774–1778). La propunerea acestuia s-a întocmit, imediat după ocupare, un izvod al tuturor familiilor din această provincie, din care rezultă că erau 71 750 de suflete, dintre care 52 750 erau români, 15 000 ruteni (ucraineni) și restul de 4 000 erau armeni, evrei și țigani.

În 6 aprilie 1778 Splény părăsi Bucovina, venind în fruntea administrației militare generalul baron Enzenberg Carol. Noul guvernator a făcut, în 1779, un nou recensământ al populației, găsind în total 116 925 de suflete, dintre care 87 811 români, 21 114 ruteni și 18 000 alte neamuri (I. Nistor, *op. cit.*, p. 83).

Enzenberg a funcționat ca guvernator militar până în 1786, străduindu-se să introducă un aparat administrativ importat din Austria, așa că funcționarii erau aproape exclusiv germani. În felul acesta, caracterul administrației era german, iar scopul ei era germanizator.

Stăpânirea cea nouă, după ce ne-a luat țara, a voit să ne câștige și sufletele. De aceea a dispus ca în 12 octombrie 1777 toată populația Bucovinei, de la episcop până la țăran, să facă jurământ de credință față de împărat. Mulți țărani însă au refuzat să facă acest jurământ și au trecut în Moldova, uneori chiar în masă, cum a fost cazul țăranilor din Uidești, în frunte cu popa Andrei (Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina (1775–1918) în legătură cu evoluția culturală și politică*, Cernăuți, Mitropolitul Silvestru, 1926, p. 2). Trecură și mai mulți boieri în Moldova, după ce-și vândură moșiile din Bucovina. Această trecere a fost și mai numeroasă mai ales după ce boierimea din Bucovina a fost contopită cu nobilimea poloneză în același „forum nobilium” (1817). În 12 octombrie 1777 au fost prezenți la serbarea pentru depunerea jurământului: episcopul Dositei Herescu, marele medelnicer Ilie Herescu, boierul Vasile Balș, vornicul Anghelachi, arhimandriții Iosif Calistrat și Vartolomei Măzăreanu, apoi 23 de boieri moldoveni din Cordon și doi

din Moldova, 88 de mazili din țară și 10 din Moldova; 109 ruțași și 142 de șleahțici (boiernași sărăciți), toți din Bucovina, nouă membri ai clerului înalt și o mulțime de preoți de la sate.

Mulți mazili și boieri au lipsit, între care jupânele Maria Bălășoaia și Roxanda Știrbațoaia, ele fiind reprezentate la serbare prin vechilii lor. Numărul tuturor personalităților mai de seamă, moldoveni și străini, a fost de 800.

Popa Andrei, refuzând să depună jurământul, fu dus de sublocotenentul Johann Dorfmeister la duchiul din Suceava, vicarul mitropolit din Iași, ca să dea socoteală de nesupunere, dar Andrei nu se supuse și trecu granița în Moldova cu mai mulți țărani din Udești. (I–III după p. 12). Rămân doar câțiva boiernași, mazili și răzeși, pe care cârmuirea austriacă avea să-i orbească cu titluri răsunătoare și să-i câștige pentru dânșii.

Țăranii erau în mare parte clăcași pe moșiile boierești și mămăstirești. O clasă intelectuală propriu-zisă nu exista. Singurii ei reprezentanți erau doar membrii clerului din cele nouă mănăstiri de călugări (Putna, Sf. Ilie, Voroneț, Moldovița, Sucevița, Gura Humorului, Dragomirna, Solca și Ilișești), de la cele 11 schituri de călugări, un schit de maici (Voloca pe Ceremuș), o mănăstire de călugărițe (Pătrăuți pe Suceava), precum și de la bisericile ce existau.

Administrația galițiană a Bucovinei (1786–1849)

În timpul Administrației militare s-a pus în discuție ruperea Bucovinei în două părți: una, cea de la nord, ce urma să fie alipită Galiției, și alta, cea de la sud, ce urma să fie alipită Transilvaniei.

Dar populația Bucovinei, prin boierul Vasile Balș, s-a pronunțat împotriva acestei împărțiri. Atunci împăratul Iosif al II-lea, după ce vizitează, pentru a doua oară Bucovina (24–27 iulie 1786, ajungând și la Suceava) dispune, fără să indice niciun motiv, ca această provincie să fie alipită în data de 1 noiembrie 1786, guberniei poloneze din Lvov, devenind astfel un cerc administrativ al Galiției.

Această măsură a jignit adânc populația băștinașă, nemulțumire care a răzbătut până la guvernul de la Viena; acesta se vede nevoit a da, în 27 septembrie 1790, o declarație că „unirea de la 1786, făcută numai cu intenția de a simplifica administrația publică, nu mai poate dăinui pentru că experiența a evidențiat că deosebirile de limbi, de obiceiuri și de datine nu pot permite un acord deplin” (C. Loghin, *op. cit.*, p. 9). De aceea s-a hotărât ca Bucovina să nu mai fie socotită ca parte integrantă a Galiției, dar, cu toate acestea, să rămână și mai departe în dependență administrativă și juridică de dânsa. În felul acesta, teoretic Bucovina nu mai făcea parte din Galiția, dar în realitate a rămas și mai departe un cerc administrativ al Lvovului ce ținea de Galiția.

Despărțirea definitivă avea să se facă după decenii de lupte duse de masele populare, în frunte cu unii intelectuali patrioți ca Eudoxiu Hurmuzachi ș.a.

Dacă administrația militară, preocupată mai ales cu organizarea noii provincii, manifesta un spirit de germanizare, noua administrație germano-poloneză vădea o

puternică tendință de polonizare a Bucovinei, românii din acest colț de țară având acum doi atentatori la ființa lor.

Funcționarii erau importați mai cu seamă din Galiția. Între cei nouă șefi administrativi care au funcționat până în 1848, numai unul, Vasile Balș, era român.

Pentru a se vedea ce fel de funcționari trimise aici Austria, se citează câteva pasaje din însemnările lui Ioan Budai-Deleanu, care vizitează Bucovina la începutul secolului al XIX-lea, probabil din ordinul guvernului de la Viena, ca să constate la fața locului starea lucrurilor din această provincie.

Ioan Budai-Deleanu, magistrat la Lvov, scria în broșura sa *Kurzgefasste Bemerkungen über die Bukowina* (în I. Nistor, *op. cit.*, p. 168 și urm.): „Bucovina pare a avea soarta de a vedea în fruntea sa tot ce-i incapabil, imoral și egoist din monarhia întregă, căci funcționarii cugetă numai la îngrășarea pungii lor și, după ce prin firea lor egoistă s-au îmbogățit, batjocuresc apoi încontinuu pe acest popor sărman, care a fost temeiul fericirii lor vremelnice, numindu-l barbar, semioameni, etc. În general se poate spune cu conștiința liniștită că cele mai bune și mai blânde legi ale guvernului austriac nu servesc aici în țară pentru promovarea binelui general, ci mai mult la generala prăpădenie și apăsare a locuitorilor”.

Cuvinte și mai grele are Deleanu pentru funcționarii justiției: „Persoane fără valoare, vagabonzi de nimic, calfe de bărbieri, ba chiar și lachei au fost trimiși și aplicați în Bucovina ca șefi, asesori, canceliști”. Pe aceștia revoltatul magistrat îi numește: „hoți privilegiați ce țin drept peșteri de tâlhari odăile judecătorilor, fiecărui om onest trebuie să-i sângereze inima, când vede această țară bună maltrată în așa chip. Cu un cuvânt, funcționarii judecătorești de aici fac pe judecătorii și în același timp și pe părți, execută pe țărani în mod arbitrar, îi calicesc și escamotează în mâini străine moștenirile”. Mai adaugă: „Toată țara murmură, dar nimeni nu denunță, pentru că se teme ca denunțul să nu fie luat drept calomnie. Din motivul acesta nimeni nu se mișcă și chestiunea curge în obișnuitul său curs”.

Sub administrația galițiano-austriacă s-a schimbat mult înfățișarea Bucovinei. O mulțime de boieri români lasă moșiile lor și trec în Moldova, iar odată cu exodul boierilor moldoveni s-a produs și marea schimbare social-economică. Locul lor l-au luat arendași străini, care storceau țaranul până la măduva oaselor. Fiind veniți din Galiția unde erau obișnuiți să ceară țaranului până la 150 de zile de clacă pe an, ei căutau să introducă acest sistem și nerușinata exploatare și în Bucovina, unde numărul zilelor de clacă era fixat la 6–12 pe an.

Pe de altă parte, țărani din Galiția, storși de nobilii poloni și despuiți de cămătari, n-au mai putut fi ținuți acasă și au început a pribegi în masă spre pământul Bucovinei, care era bogat în hrană (Gh. Bogdan-Duică, *Bucovina. Notițe politice asupra situației*, Sibiu, Albini, 1895, p. 35 și urm.).

În perioada aceasta, regimul austriac a încercat să desființeze o serie de drepturi ale locuitorilor băștinași din Ocolul Câmpulung, cu toate asigurările date de a se respecta *status jus*. Astfel, Ocolul Câmpulung fu transformat în domeniu austriac, urmat de confiscări de pământuri, arestări, confiscări de obiecte, corvezi și prestații

nejuste, maltratări și alte abuzuri care duc la un îndelungat și grav conflict al câmpulungenilor cu statul austriac.

În procesul dintre locuitorii fostului Ocol Câmpulung, stăteau față în față două concepții. Pe de o parte se aflau țăranii câmpulungeni, care se bazau pe vechi obiceiuri consfințite de veacuri și privilegii cuprinse în hrisoave, ce le asigurau mari avantaje, la care ei nu puteau și nu voiau să renunțe. Pe de altă parte, se afla statul austriac, care nu cunoștea și nu admitea existența țăranilor liberi și nesupuși boierescului și dării dijmei. Dacă în Ocol nu se găsea stăpân, el trebuia creat și acela nu putea fi decât statul (Teodor Balan, *Din istoricul Câmpulungului Moldovenesc*, București, Editura Științifică, 1960, p. 286).

În conflictul acesta cu statul austriac, țăranii câmpulungeni au susținut o luptă dârză timp mai îndelungat, până ce împrejurările favorabile create de mișcarea revoluționară din 1848 au dus la încheierea unei învoieli care avea să pună capăt necontenitelor persecuții și oprimări. Printre țăranii care au luptat fără frică împotriva nedreptelor împilări austriece au fost: Gheorghe a Chiforesii, Andrieș Pralea, Sidor Poienar, Vasile Știrbu, Ilie Niculiță, Dumitru Ciupercovici și mulți alții, avându-l în frunte pe curajosul și dârzul Miron Ciupercovici de la Fundul Moldovei, care n-a precupețit nimic pentru a contribui la izbăvirea fraților săi obidiți și nedreptățiți, înfruntând chiar riscurile unei călătorii clandestine la Viena, numai pentru a aduce alinare câmpulungenilor săi oprimați de o stăpânire hrăpăreață și răuvoitoare (T. Balan, *op. cit.*, p. 289).

Acești pribegi inundară mai întâi satele dintre Nistru și Prut, unde, cu firea lor blajină și proverbiala lor umilință, se lingușiră pe lângă românii primitivi, până ce-i copleșiră cu numărul lor și le răpiră limba. Rezistență mai îndârjită le opuseră satele răzășești, unde amintirea trecutului mai stăruia încă. Dar cu vremea și acești răzeși își pierd treptat limba, dar își mențin trează conștiința națională.

Urmarea a fost că, de unde la anexare erau 63 700 de români și abia 8 400 de ruteni, în anul 1848 găsim, la 209 293 de români, un număr de 108 907 ruteni (C. Loghin, *op. cit.*, p. 6).

Rezultatul acesta este cu atâta mai trist, cu cât se știe că în Bucovina veniră și fugari români din Moldova și din raiaua Hotin, întemeind aici cu ce aduseseră de acasă gospodăria trainice. Tulburările războiului ruso-turc din 1788–1792 și aplicarea Regulamentului organic din Moldova aruncară din nou valuri de emigranți moldoveni asupra Bucovinei. Fugarii aceștia se așezară mai ales în sudul Bucovinei, iar mulți dintre ei veniră pe valea Moldovei și din Transilvania. De aceea la granițele Bucovinei era o continuă fluctuație de populație; unii nemulțumiți treceau peste granițele Bucovinei în Moldova, iar de acolo, precum și din Ardeal și Galiția ne veneau aici alții care aveau să rămână.

Și pe teren bisericesc s-a produs o radicală schimbare. Pe episcopul Dosoftei Herescu noua stăpânire l-a mutat de la Rădăuți la Cernăuți, sub apropiata supraveghere a stăpânirii austriece și l-a rupt de sub ierarhia Mitropoliei de la Iași, supunându-l mitropolitului sârb de la Carloviț, iar pentru o mai bună supraveghere a lui, mitropolitul

de la Carloviț, i-a impus – sub cuvânt de „coauditori” – o serie de spioni care să-l controleze la tot pasul. Mitropolia sârbă a impus chiar un urmaș al lui Dosoftei, pe sârbul Daniil Vlahovici, care avea menirea să slavizeze clerul și să protejeze intrarea rutenilor din Galiția în sânul bisericii băștinașe ortodoxe.

Urmarea firească a fost că cei mai destoinici clerici părăsiră Bucovina, trecând în Moldova, iar cei ce au avut curajul să rămână, au fost reduși la rolul de simpli funcționari austrieci.

Această politică meschină a slăbit temelia bisericii ortodoxe din Bucovina, a intimidat pe cei cu firea mai slabă, iar pe cei ce se țineau mai tari i-a îndoit sub farmecul unor titluri pompoase și a diverselor măririi; prin asemenea procedee a zdruncinat tăria credinței în trecutul nostru, a acoperit cu vâlul disprețului cele moștenite de la străbuni și a întunecat încrederea în viitorul luminos al neamului.

Acest atac îndrăzneț la temelia existenței noastre nu a dat peste tot locul efectele așteptate, dar în firava noastră pătură intelectuală ce pe atunci abia se ridica, a rupt firul invizibil ce o lega cu tradiția veche moldovenească.

O altă lovitură puternică aplicată de regimul austriac Bucovinei, în disprețul promisiunii solemne a împărătesei Maria Teresia că va păstra toate privilegiile și va respecta toate datinile din Bucovina, a fost desființarea aproape a tuturor mănăstirilor și schiturilor de călugări, nemairămânând decât numai trei, din Putna, Dragomirna și Sucevița, urmată de secularizarea tuturor bunurilor (1783) ce aparținuseră acestor mănăstiri.

Se mai lucrase la desnaționalizarea Bucovinei și pe altă cale. La început se păstrase limba română ca limbă oficială în Bucovina; guvernul întreținea pentru aceasta un secretariat moldovean; petițiile, rezoluțiile, actele de hotărnicie și de procese erau redactate în singura limbă care putea fi înțeleasă de împetricinați, ordinele și somațiile se făceau după vechea formulă și ordonanțele se publicau în românește; se luaseră chiar măsuri pentru traducerea diferitelor coduri. Însă de la sfârșitul anului 1786, administrația militară înceta și Bucovina devenea, pierzând o autonomie ce-i fusese totuși solemn asigurată, un simplu județ al Galiției (N. Iorga, *op. cit.*, p. 62–63).

Aceasta a adus, pe lângă alte rele, și „sforțări neîncetate pentru introducerea confesiunii catolice și persecutarea sistematică a tot ceea ce amintea în administrație, în școală și până și în viața socială epoca domnitorilor moldoveni” (*ibidem*).

Austria, fiind din nou angajată în alianță cu Rusia într-un război cu Turcia (1789–1792) și pentru a atrage români din Moldova în Bucovina, a acordat Bucovinei „pe vecie” autonomia ca formă de guvernământ, care a durat din 1789 până în 1817, însă, după ce Napoleon I a fost zdrobit și după ce tratatele din Viena fixară noi frontiere de „restaurare”, Bucovina a fost din nou unită cu Galiția (N. Iorga, *op. cit.*, p. 66–67).

Totuși Bucovina, în tot timpul cât a alcătuit un cerc administrativ al Galiției, a fost considerată ca o provincie românească. Astfel, numai în baza trecutului ei istoric și ca reprezentantă a unei națiuni deosebite, Bucovina a putut să-și revendice, în 1848, separarea de Galiția și să-și redobândească autonomia politică (C. Loghin, *op. cit.*, p. 7).

Situația școlară până în 1849

Ajungând, în anul 1726, Grigore Matei Ghica domn al Moldovei, acesta a introdus în școală reforme, prin care se crea un fond școlar special, alimentat de contribuții bănești ale preoților și care asigura baza materială a școlilor. Aceste măsuri au fost susținute și de urmașii săi.

Astfel, la anexare, Bucovina avea șase școli domnești (la Rădăuți, Putna, Siret, Cernăuți, Câmpulung și Suceava). Dascălii acestor școli erau plătiți din fondul școlar ce se administra în Iași, iar supravegherea învățământului o făcea o comisie de zece cărturari, în frunte cu mitropolitul țării. Organizația a rămas cea veche, episcopul de Rădăuți având să strângă fondurile școlare și să plătească dascălii.

Gubernatorul Enzenberg însă nu era mulțumit cu această organizare a școlii. El nu vedea cu ochi buni ca episcopul de Rădăuți să trimită prisosul fondurilor școlare la Mitropolia din Iași, iar pe de altă parte, școlile neortodoxe, ce urmau să se creeze nu aveau mijloace materiale de întreținere. De aceea Enzenberg a stăruit cu succes ca aceste fonduri să-i fie puse la dispoziție.

Dar guvernatorul era nemulțumit și de faptul că dascălii pentru școlile moldovenești se aduceau din Moldova și de aceea el a cerut guvernului de la Viena ca să-i trimită dascăli din Transilvania, care să cunoască, pe lângă limba română și cea germană și latină.

Pentru a contrabalansa activitatea școlilor moldovenești, el a deschis două școli „normale” sau „capitale” (Normal- oder Hauptschulen) la Suceava și Cernăuți, cu scopul de a crește tineretul național și de a ademeni pe tinerii moldoveni (din Moldova liberă). Pentru aceste școli au fost aduși din Transilvania Frantz Thalinger, la Suceava și Anton de Marchi la Cernăuți, dar aceștia nu cunoșteau limba română.

Școlile acestea însă n-au putut să „naționalizeze” tinerimea română, fiindcă ea nu le frecventa și, cu atât mai puțin, să-i ademenească pe tinerii moldoveni.

Ele au dat însă o puternică lovitură școlilor moldovenești, care, în urma șicanelor administrative, începură să dispară; așa că în 1784 nu mai rămăseseră decât două școli moldovenești, la Cernăuți și la Suceava. Dar și aceste școli nu-și putură păstra independența, fiind degradate la simple clase pregătitoare pentru școlile principale („capitale”) din acele localități și transformate în școli „triviale”. În locul școlilor moldovenești închise, se deschid altele, zise „utraviste”, adică școli primare cu limba de predare germană și română, ceea ce, din punct de vedere pedagogic, era o imposibilitate.

În anul 1786, când Bucovina devine un cerc administrativ al Galiției, școlile ei trec mai întâi sub supravegherea inspectorului general din Lvov, apoi (1814) sub cea a unui inspector școlar special al Bucovinei, Anton de Marchi, care între timp învățase românește, iar în vara anului 1815 școlile ajung sub conducerea consistorului catolic din Lvov. Dacă și până la această dată, școli noi se înființau de preferință în localități cu populație germană și catolică, apoi de aici înainte situația românilor devine și mai nefavorabilă. Așa, și ultimele școli moldovenești de la Cernăuți și Suceava au fost utravisate (1821).

Se aduc și aici învățători germani și poloni care nu cunoșteau deloc limba română, iar consistorul din Lvov avea grijă să declare școală confesională catolică orice școală unde erau numai câțiva elevi catolici, cu obligația de a folosi limba polonă ca limbă de predare.

Dintr-un raport oficial contemporan, făcut de protopopul Sucevei, Lazăr Grigorovici, se constată că: „Niciun naționalist (român) nu se primea de învățător, dacă nu jura mai înainte că se leapădă de credința părintească; posturile de învățători se încredințau numai străinilor, care nu cunoșteau limba națională defel; limba moldovenească se învăța foarte puțin, iar limba polonă se punea ca limbă principală alături de cea nemțească și se învăța cu atâta zel, ca și când Bucovina ar fi fost o țară polonă (C. Loghin, *op. cit.*, p. 9).

În astfel de împrejurări, nu-i de mirare că o mulțime de dascăli români din Bucovina au plecat în Moldova, unde au contribuit, cu experiența lor, la reorganizarea temeinică a învățământului de acolo precum și la îndrumarea culturii românești.

Nici elevii români, care mai călcau pragul acestor școli înstrăinate, nu o duceau mai bine. Cei ce cutezau să vorbească întreolaltă românește erau pedepsiți în mod jignitor. Iată ce ne spune un alt raport: „Sunt încă unii bătrâni, cari povestesc că pe vremea directorului Theil de la Școala capitală normală din Suceava, școlarii români le era foarte aspru oprit de a vorbi întreolaltă românește. Și dacă totuși se întâmpla că oarece elev român vorbea în limba sa, atunci i se anina de gât un măgar tăiat din hârtie ori zugrăvit pe o tablă de lemn, de care era legată o ață, și măgarul acela trebuia să-l poarte elevul român în cursul întregii săptămâni. Sâmbăta elevii din toate clasele erau chemați la un loc și toți aveau dreptul de a scuipa asupra păcătoșilor români cu măgarii la gât. Adecă pentru vorba părintească elevii români erau rușinați și scuipați de alți copii străini” (Iorgu Toma, *Școala Română, societate culturală în Suceava*, Suceava, 1909, p. 14).

Și acești germani se intitulau falnic „Kultuträger” (răspânditori ai culturii). Halal de așa cultură! – cetind aceste rapoarte, vom înțelege de ce românii fugeau de școală.

La școlile medii, situația românilor era și mai rea. În anul 1808 se înființă, la Cernăuți, o școală medie cu șase clase, căreia i se adăugară mai târziu încă două clase filosofice. Limba de predare în primele patru clase era cea germană, iar în celelalte limba latină, așa că limba română nu-și afla nici cel mai umil locușor în liceul unui colț de țară moldovenească.

Vestita Academie Teologică de la Putna, după mai multe peripeții, a fost mutată la Cernăuți, în anul 1827, și transformată într-un institut teologic împreună cu un seminar clerical, unde toate materiile se predau în limbile latină, elină și germană, iar în limba română nici o materie. Abia în anul 1848 episcopul Eugenie Hacman, arătând într-un raport către guvernul din Viena cum candidații cari intrau în seminar nu știau nici să citească românește, cere introducerea limbii române ca limbă de instrucțiune la unele materii teologice.

Sub astfel de împrejurări, în decurs de mai mult de o jumătate de secol, românul bucovinean nu a găsit în școlile publice din țara sa posibilitatea de a învăța

și de a se cultiva cât de puțin în graiul său național; toată cultura o căpăta numai în graiuri străine, cu observări adeseori repetate, că limba română ar fi un grai rustic și incapabil de a cuprinde și preda știință și învățământ. Nu era deci de mirare că mai toți românii cultivați astfel, se despărțeau de cei fără de carte și simțeau oarecare rușine a petrece cu aceștia și a vorbi cu ei în graiul lor românesc.

Mulți dintre ei se sfiu chiar a se mărturisi ca români. Întreolaltă și în familia ce o întemeiau preferau să vorbească nemțește, polonește și chiar rusește, numai românește nu. Graiul polonez și cel rusesc se încuibară mai ales printre aceia dintre nobilii țării, care își făceau studiile prin școlile iezuite din Galiția sau care conveneau mai adesea cu nobilimea polonă. Astfel școala aceasta era mai drgrabă „o mreajă pentru turburarea inteligenței și a sufletelor românești și pentru pescuirea lor în folosul altor graiuri și altor confesiuni” (C. Loghin, *op. cit.*, p. 11).

Dacă școala publică din Bucovina cucerită de Austria a izgonit din programa ei limba și cultura românească, ele și-au luat refugiul în alt loc unde au fost cultivate cu sfințenie. După obiceiul moldovenesc, dascăli și călugări ambulanti cutreerau satele și adunau în vreo cameră mai spațioasă din sat copiii de boieri, de răzeși și de țărani mai înstăriți, pe care îi introduceau în tainele scrierii și ale cetitului după bucoavne vechi, ca și în lumea cifrelor.

Acești bieți dascăli, disprețuiți de lumea oficială, plătiți ca vai de ei cu un codru de pâine, erau singurii păstrători ai limbii și culturii românești. Trăind și murind necunoscuți, răspândind în toate părțile, dintr-un instinct de largă generozitate, lumina culturii românești, ei au devenit, fără măcar să o bănuiască, făclieri de frunte și adevărați patrioți.

„Numai la oameni cultivați astfel s-a întreținut, necorupte, cugetarea, simțirea și aspirațiunea românească. De la aceștia a purces mai târziu, cu conștiință și în sufletește regenerarea românismului” (C. Loghin, *op. cit.*, p. 11).

Anul 1848 și Bucovina

Mișcarea revoluționară din 1848, care cuprinsese toate provinciile Austro-Ungariei, îi deșteptă și pe românii bucovineni la luptă pentru redobândirea unor drepturi pierdute și pentru crearea unor condiții mai demne.

Noul curs în politica Bucovinei determină înființarea unui comitet român de acțiune, în frunte cu frații Hurmuzachi, care contribuie în mare măsură la reușita mișcării naționale.

Astfel, Eudoxiu Hurmuzachi (1782–1857) aducea experiența sa politică și cunoștințele din istoria românilor; Gheorghe (1817–1882) aducea talentul diplomatic și condeiul; Alecu (1823–1871) venea cu impulsivitatea și hărnicia lui. Înzestrați cu aceste calități, frații Hurmuzachi conduc la luptă Comitetul român de acțiune, formulând revendicările Bucovinei de la 1848. Crescuți în casa părintească din Cernăuca, unde au cunoscut ideile naționale și liberale ale unor pribegi moldoveni și ardeleni, frații Hurmuzachi și-au închinat întreaga lor putere de muncă binelui poporului român din Bucovina.

Eudoxiu Hurmuzachi, care luptase în 1848 în Viena de-a valma cu cetățenii orașului și cu studenții pentru dobândirea unei constituții, adresează împăratului Austriei, în iunie 1878, un memoriu, în care sunt cuprinse dorințele Bucovinei exprimate în 12 puncte. Între altele, românii cerură: administrație provincială proprie; o cameră provincială (Dietă) cu reprezentanți aleși de toate stările; conservarea naționalității prin crearea de școli primare și a unei catedre de limba română; introducerea limbii române în funcțiunile statului; egala îndreptățire a tuturor confesiunilor, precum și alte revendicări de natură administrativă, economică, juridică și bisericească, culminând cu cererea recunoașterii autonomiei țării, deci despărțirea Bucovinei de Galiția și respectarea caracterului ei românesc (I. G. Sbiera, *O pagină din istoria Bucovinei din 1848–1850, dimpreună cu niște notițe despre familia Hurmuzaki*, Cernăuți, 1899, p. 30.). Acest memoriu a fost iscălit de toți fruntașii români și susținut în Parlamentul austriac printr-o documentată expunere de motive făcută de cei doi deputați țărani români, Miron Ciupecovici și Mihai Bodnariu.

Cum era și firesc, acest memoriu a stârnit indignări în rândurile acelora care beneficiară până acuma pe urma legăturii Bucovinei cu Galiția.

În fruntea indignanților s-au pus deputații ruteni din Bucovina, unii aleși chiar cu voturi românești. Ei au început să facă propagandă pentru menținerea unirii Bucovinei cu Galiția și în scopul acesta ei foloseau agenți obscuri, care colectau prin sate iscălituri de aderență. În decembrie 1848 rutenii întocmiră un memoriu, plin de mistificări și neadevăruri istorice, pe care îl prezentară Parlamentului austriac refugiat la Kremsier din cauza turburărilor revoluționare din Viena.

Acestor pretenții nejuste a deputaților ruteni, deputații români au răspuns cutreerând satele din județele lor electorale și au lămurit masele populare asupra drepturilor istorice ale românilor din Bucovina.

Văzând că nu vor reuși să mențină *statu-quo*-ul Bucovinei, agitatorii ruteni lansară ideea de a împărți Bucovina, de a alipi măcar partea nordică a Bucovinei la Galiția ruteană, spre a forma o provincie națională ruteană (I. Nistor, *op. cit.*, p. 145).

Împotriva acestui plan se ridicară fruntașii românilor bucovineni ca un singur om și reușiră a zădărnici realizarea lui.

Pe de altă parte, Comitetul român de acțiune, în frunte cu Eudoxiu Hurmuzachi, redactează o lucrare documentară pentru lumea politică din Austria, lucrare care a fost prezentată în 8 februarie 1849 printr-o delegație specială împăratului la Kremsier și Parlamentului Austriei.

În acest memoriu, Eudoxiu Hurmuzachi ne apare ca un temeinic cunoscător al istoriei românești, cu o erudiție bogată și cu mult tact; el dezvoltă aici trecutul românesc al Bucovinei, amintește fazele administrative de la 1775–1848, arată nenorocirile prilejuite de împreunarea Bucovinei cu Galiția, de care ne desparte trecutul istoric, limba, legea, portul, instituțiile, caracterul etnic etc., împreunare care a adus pentru români șicane, persecuții și nedreptăți pe teren administrativ, bisericesc și școlar. Cere, în concluzie, satisfacerea legitimelor revendicări românești.

În această vreme și țărani români se agitau, afirmând, prin inimosul lor deputat M. Ciupercovici, că: „Nu ne vom uni cu țara leșească nici înaintea împăratului, măcar ce să fie” (C. Loghin, *op. cit.*, p. 38.).

În urma acestor acțiuni și mai ales pe baza bine documentatelor memorii ale Comitetului român de acțiune condus de Eudoxiu Hurmuzachi, Bucovina este separată de Galiția, prin Constituția din 4 martie 1849, e decretată provincie autonomă și ridicată la rangul de Ducat (C. Loghin, *op. cit.*, p. 46.).

Parțial au fost satisfăcute și alte cereri ale românilor. Astfel, se înființează Catedra de limba română pe lângă liceul din Cernăuți, înființat în anul 1808, se dispune traducerea legilor și ordonanțelor în românește, se cere ca funcționarii să cunoască și să vorbească limba română ș.a.

Opera aceasta politică trebuia desăvârșită și acestei desăvârșiri politice Eudoxiu Hurmuzachi i-a închinat tot restul vieții, ajungând chiar la conducerea țării în anii 1862–1874.

Dacă lupta pentru dezrobirea politică a Bucovinei a putut da rezultate așteptate, atunci la această izbândă politică a contribuit foarte mult și ziarul „Bucovina” (16 octombrie 1848 – 2 octombrie 1850), organizat și condus de Gheorghe și Alecu Hurmuzachi și la care au colaborat intens unii patrioți de seamă, ca: Eudoxiu Hurmuzachi, cunoscut și prin colecția de documente istorice în șapte volume; profesorul Aron Pumnul (27 noiembrie 1818 – 24 ianuarie 1866), originar din Cuciulata – Făgăraș și participant la revoluția din Transilvania în 1848; Ieraclie Porumbescu (9 martie 1823 – 13 februarie 1896) din Sucevița – Rădăuți; Gavril Berariu Ieremievici (1819–1864) din Berchișești, poet, și mulți alții.

În urma activității desfășurate, românii mai obțin de la guvernul austriac o concesiune pe teren școlar: conducerea și supravegherea învățământului primar din Bucovina trece la consistoriul ortodox din Cernăuți și datorită acestui fapt, limba română se introduce din nou în școlile primare, al căror număr crește de acum din ce în ce mai mult, iar limba germană rămâne numai ca un simplu obiect de învățământ. Intelectuali vrednici ca preotul Vasile Ianovici și preotul S. Morariu compun cărțile didactice necesare, iar școala primară ia un avânt îmbucurător, fapt care a contribuit apoi și la înfiriparea unui învățământ mediu, dacă nu curat românesc, cel puțin în așa fel ca el să fie accesibil și copiilor români.

Dar crearea unei clase de intelectuali români în Bucovina, cu o conștiință națională trează, nu era deloc în intențiile guvernului central. Experiența dovedise doar că administrația țării se poate face, de bine de rău, și cu funcționarii aduși din celelalte provincii ale Austriei, iar copiii acestora și ai comercianților, imigrați și ei în mare parte, asigurau și pe viitor posibilitatea de a recruta funcționarii de încredere necesari, al căror număr putea fi completat, la caz de nevoie, cu supraproducția țărilor germane. Din contra, era mai bine, după părerea germanilor centraliști, ca românii să rămână fără cultură, iar puținii, care totuși vor putea răzbate prin școlile germane, să fie atât de îmbibați de spiritul și cultura germană, încât să devină și ei sprijinitori ai germanismului.

Deci o școală medie română ar fi fost inutilă, ba chiar periculoasă, și deci era de ajuns să se înființeze școli medii germane, care să furnizeze statului funcționarii necesari și să germanizeze cu încetul pătura cultă a românilor. Experiențele făcute până atunci cu intelectualii români nu puteau decât să-i încurajeze pe guvernanți să continue cu sistemul început. Adevărat că introducerea limbii germane în școala primară nu dăduse rezultatul dorit și nici coloniile germane create în Bucovina nu reușiseră să schimbe fața țării prin desnaționalizarea ei. Însă poporul român, care desigur își va da sama, că a fost deslipit prin silnicie de Moldova, trebuia împușinat sistematic până la nimicirea lui totală. Din această cauză s-a organizat o dublă ofensivă în contra poporului român din Bucovina: în școala primară, în care introducerea limbii germane ca limbă de instrucție n-ar fi avut rost, căci țaranul român nu voia să se germanizeze, a început să fie favorizat elementul rutean, întărit în mod considerabil prin imigrări din Galiția, în timpul când Bucovina forma cu această țară o singură provincie administrativă și, mai cu seamă, în cei 50 de ani, când locuitorii Bucovinei fuseseră scutiți de serviciul militar; pe de altă parte, școlile medii și superioare de orice natură ar fi ele, nu se vor admite decât numai în limba germană, cu scopul de a germaniza pătura noastră cultă, căci românii, care vor termina asemenea școli germane nu vor uita niciodată greutățile ce le-au avut prin liceu cu învățarea limbii germane, și vor avea grijă să ușureze măcar copiilor lor studiul, introducând limba germană în familie.

Acest sistem a fost urmărit cu tenacitate până puțin timp înaintea Primului Război Mondial, când românii bucovineni treziți de un deceniu de viață națională, între alții mai ales de George Popovici, obținură, prin alipirea la Partidul Creștin-Social din Viena, un tratament mai îngăduitor în privința politicii școlare (E. Isopescu, „Învățământul în Bucovina (1775–1918)”, în „Anuarul I al Liceului de Stat «Eudoxiu Hurmuzachi» din Rădăuți pe anul 1921–1922”, Cernăuți, 1923, p. 16–17).

Epoca de redeșteptare națională

Avântul ce începuse să-l ia în Bucovina cultura națională după anul 1848, a fost curmat brusc. Libertățile acordate de Austria, îngrozită de mișcarea revoluționară, se abrogă în 31 decembrie 1851, revenindu-se la vechiul absolutism. După această dată încetează orice manifestație națională și, pentru un timp, este înăbușită conștiința națională trezită în anul 1848. Ba, guvernul austriac, la propunerea contelui Goluchowski, realipise Bucovina, în august 1859, din nou cu Galiția, dar hotărârea a fost îndată anulată, pentru a se încerca ulterior, în anul 1867, iar o asemenea alipire (G. Bogdan-Duică, *Bucovina*, p. 182).

Popoarele negermane din Austria, dornice de libertate, nu se împăcară cu absolutismul habsburgic și mai ales după înfrângerea Austriei în războiul cu Italia din anul 1859 încep să se agite.

Realizându-se în acest timp și Unirea Principatelor Române, era firesc ca și poporul român din Bucovina să se miște, cerând cu tot mai multă tărie respectarea drepturilor la viață națională.

Veniră primele alegeri pentru Camera provincială din Cernăuți în anul 1861 și românii își prezintă candidații lor de deputați, pentru care fac o vie propagandă.

A început astfel un fel de redeșteptare națională din letargia de un deceniu. La această redeșteptare a contribuit, în mare măsură, și prima generație crescută de Aron Pumnul în spiritul ideilor naționale, care apare cu zgomot pe arena vieții politice din Bucovina. Sămânța acestor idei aruncate pe ogorul culturii românești în 1848 va da semne de îmbelșugată rodire, dar până atunci suferințele poporului român din Bucovina vor mai cunoaște multe zile negre.

Astfel, din frământările politice ce s-au petrecut după catastrofa înfrângere a Austriei din anul 1859, s-au creat treptat în Imperiul Habsburgic două mari curente politice, reprezentate prin Partidul Autonomist și cel Centralist. Autonomiștii cereau respectarea individualității istorice și politice a diverselor provincii, care alcătuiau împărăția Austriei, pe când centraliștii tindeau la contopirea provinciilor austriece într-un imperiu unitar german după tradițiile iosefine. Ambele curente găsiră în Bucovina adepții lor. Așa, centraliștii, conduși de Eudoxiu Hurmuzachi, se aliară cu germanii, iar autonomiștii căutară reazim la poloni, care urmăreau autonomia Galiției.

Dezbinarea aceasta, ca toate celelalte rele câte au urmat la noi după ea, a pricinuit cauzei românești din Bucovina pagube enorme (I. Nistor, *op. cit.*, p. 153).

Ajungând centraliștii, în anul 1871, la conducerea împărăției, se dizolvă Dieta provincială a Bucovinei, iar alegerile dădură o majoritate centralistă, care se menținu la putere 10 ani de-a rândul.

În perioada aceasta, numită germano-liberală, nemții și evreii, care se foloseau de limba germană, dobândiră un rol precumpenitor în politica țării. Pentru a storce puterea politică din mâinile românilor, ei se întovărășiră și cu rutenii, făcându-le o serie de concesiuni din vechea moștenire a românilor în administrație, școală și biserică. Schimbările acestea în politica internă a Bucovinei se resimțiră curând și în statistica oficială a populației, din care se observă că numărul românilor stătea mereu pe loc, pe când al rutenilor sporea pe o scară tot mai întinsă. Dar cu toate acestea, câtă vreme numărarea populației se făcea pe baza principiului de naționalitate, numărul românilor întrecea pe al rutenilor (I. Nistor, *op. cit.*, p. 153).

În anul 1880 numărarea s-a făcut însă, pentru prima dată, pe temeiul limbii de conversație, iar urmarea a fost că numărul rutenilor a ieșit mai mare decât al românilor. Lucrul acesta se explică prin faptul că toți românii din nordul Bucovinei cunoșteau limba ruteană și se foloseau de ea ca limbă de conversație cu vecinii lor ruteni. În felul acesta, toți razeșii români din satele rutenizate și rutene, pentru că știau limba ruteană, au fost trecuți pe liste ca ruteni, sporind numărul acestora, în paguba elementului băștinaș român. Așa au fost vechii razeși moldoveni cu nume și origine românească: Baloșescul, Brînzan, Pădure, Repta, Tăutu, Tutuescul, Țîntă,

Vlad și mulți alții, care au fost trecuți cu familiile lor ca ruteni. De asemeni, au fost înregistrați ca ruteni vechii proprietari de sate, boieri, mazili și răzeși ca: Sturza, Paladi, Strișca, Giurgiuvan, Potlog, Istratuță, Gafencu, Lăpădatu, Turcul, Cîrste, Rață, Flondor, Mălai, Morțun, Reus, Tiron, Borșan, Vasilcu, ș.a. (I. Nistor, *Românii și rutenii în Bucovina*, 1915, p. 36, 67).

Dacă în anul 1848 Bucovina avea încă un caracter exclusiv românesc (I. Nistor, *op. cit.*, p. 166), era constituțională, inaugurată atunci, aduse rutenilor mari foloase, pornind o acțiune viguroasă de rutenizare a Bucovinei. Guvernul central găsi în ruteni o valoroasă contrabalansă împotriva polonilor din Galiția și a românilor din Bucovina, acordându-le întâietate și sprijin în toate, după principiile lozincii „Divide et impera”, asigurându-și, prin această divizare și învrăjbire dintre popoarele împărăției, o mai ușoară și mai cu mari foloase înfăptuită dominație a lor.

Românii, cunoscând din vreme primejdia rutenizării, începură o luptă dârză de apărare, care va fi aspră și de lungă durată, hotărârea acestei lupte aprige fiind oglindită și în articolul lui Orest Renei, publicat în „Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română”, anul I, 1865, nr. 4, p. 75, care spune: „Zadarnice sunt stăruințele acelor cari vreau să desnaționalizeze țara; zădarnice bârfelile unora și altora, că elementul român din patria noastră (Bucovina) n-ar avea cel dintâi și cea mai mare îndreptățire; zadarnice ostenelele acelor ce nu înțeleg că geniul unui popor cu o lungă dezvoltare istorică se poate zugruma numai prin singura sa vină, prin apatia neiertată a fiilor săi – sinuciderea proprie –, de care să ne ferească Dumnezeu”.

FRONTUL ROMÂNESC (1916–1917) DOCUMENTE (II)

DINU POȘTARENCU

The Romanian Front (1916–1917) Documents (II)

*(Abstract)**

Shortly after Romania's entry into the war on the part of the Entente Powers, the Austrian-German troops imposed the Romanian armed forces to withdraw. Towards the end of 1916, after heavy fighting, the Central Powers' divisions were stopped on the alignment of the Eastern Carpathians, Putna, Lower Siret and Lower Danube. As a result, the Oriental front line extended southward over 500 km to the Black Sea. Along with the Romanian soldiers, two Russian allied armies withdrew into Romania as soon as the Romanian army units started fighting. Within Romania's alliance with the Russian Empire, the Romanian-Russian relations did not rely on loyalty. The Russians' incoherence was also manifested by the hostile behaviour of Russian soldiers towards the Romanian soldiers, the population and the civil authorities of Romania. In the first part of this documentary, we presented documents about "outgoing and incoming travellers" during the year of 1916 (at the end of 1916, according to sources, more than 30,000 Romanians would have fled to Russia), the relations between the Russian Army Commands and the Romanian civil and military authorities, the organization of the Counter-Espionage Service, the situation of military personnel transit (sanitary trains, infantry regiments and cavalry) through the Burdujeni border point etc. The documents presented in the second part of this document refer to the organization of the Romanian and Russian Security Services in the area of the Romanian front, the fighting on the Dorna front, the activity of the socialist leaders (the celebration of the 1st of May 1917 in Iași, the appeal of the Social-Democratic Party in Romania).

Keywords: World War I, the Romanian front (1916–1917), documents, the Russian army, Romanian civil and military authorities.

La scurt timp după intrarea României în război de partea Puterilor Antantei, trupele austro-germane au impus forțelor armate române să se retragă. În cele din

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

Analele Bucovinei, XXVI, 2 (53), p. 627–643, Rădăuți – București, 2019

urmă, către finele anului 1916, după lupte grele, diviziile Puterilor Centrale au fost oprite pe aliniamentul format de Carpații Răsăriteni, Putna, Siretul inferior și Dunărea inferioară¹. Ca rezultat, linia Frontului Oriental s-a lungit spre sud, pe o distanță de 500 km, până la Marea Neagră.

Alături de militarii români s-au retras și două armate ruse aliante, intrate pe teritoriul României îndată ce unitățile armatei române au început acțiunile de luptă. În decembrie 1916, aceste două armate ruse, împreună cu formațiile militare române constituiau Frontul Românesc, întins de la Câmpulung Moldovenesc până la gurile Dunării. Spre sfârșitul anului 1916, pentru a nu permite inamicului să ajungă până la hotarul imperiului de pe Prut, comandamentul rus a reușit să concentreze pe frontul din România 35 de divizii de infanterie și 13 divizii de cavalerie, ceea ce constituia circa $\frac{1}{4}$ din forțele armate ale Rusiei². Astfel, către primăvara anului 1917, Frontul Românesc prezenta o putere impunătoare: între trei armate ruse, cuprinzând 526 de batalioane, era inclusă o armată română, cu 74 de batalioane, în timp ce o altă armată română se afla în spatele frontului, unde era instruită de către instructori francezi³.

În cadrul alianței României cu Imperiul Rus, o alianță de conjunctură, determinată de aderarea la Antantă, raporturile româno-ruse nu s-au bazat pe loialitate. Nesinceritatea părții ruse s-a manifestat inclusiv prin comportamentul ostil al militarilor ruși față de ostașii români, populație și autoritățile civile ale României.

Rapoartele și notele prezentate în acest documentar (pregătite pentru tipar cu respectarea normelor ortografice și de punctuație stabilite de Academia Română), identificate în Arhiva Națională a Republicii Moldova, erau înaintate Ministerului de Interne, Direcției Poliției și Siguranței Generale Române. În prima parte a acestui documentar am prezentat documente despre „călătorii ieșiți și intrați” în cursul anului 1916 (la sfârșitul anului 1916, conform unor surse, în Rusia s-ar fi refugiat peste 30 000 de români), relațiile dintre Comandamentele armatelor ruse și autoritățile civile și militare românești, organizarea Serviciului de contraspionaj, situația tranzitării efectivelor militare (trenuri sanitare, regimente de Infanterie și Cavalerie) prin punctul de frontieră Burdujeni ș.a. În partea a doua, documentele prezentate se referă la: organizarea Serviciilor de Siguranță român și rus în zona frontului român, luptele de pe frontul de la Dorna, activitatea fruntașilor socialiști (serbarea zilei de 1 mai 1917 la Iași, apelul Partidului Social-Democrat din România).

¹ Mircea N. Popa, *Primul Război Mondial. 1914–1918*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 253.

² А. Зайончковский, *Мировая война 1914–1918 гг.*, Москва, Государственное Военное Издательство Наркомата Обороны Союза ССР, 1938, том второй, p. 95; Д. В. Вержховский, В. Ф. Ляхов, *Первая мировая война 1914–1918 гг. Военно-исторический очерк*, Москва, Военное издательство Министерства Обороны СССР, 1964, p. 182.

³ А. Зайончковский, *op. cit.*, p. 135.

1

România
18 februarie 1917
Marele Cartier General
Secția I-a
Biroul Informațiuni

Domnule ministru,

Am onoare a vă înainta alăturata corespondență (adresa nr. 100 406/1917 a Stat-Majorului General Rus, cu un proiect de regulament și o schiță de zone ca anexe) și vă rugăm să binevoiți a vedea dacă propunerile făcute, în ceea ce privește competența Serviciilor de Siguranță Română și Rusă, intră și în vederile D-voastră, cu atât mai mult cu cât dispozițiile cuprinse în proiectul de regulament, întocmit în vederile D-voastră, sunt în vigoare în raionul Armatei 9-a rusă. Cât privește punctul nou nr. 8, suntem de părere a se admite, întrucât îl găsim just.

Relativ la modificarea personalului, astfel cum este cerut de Stat-Majorul General Rus, suntem de părere a se aproba, întrucât găsim că înființarea unui serviciu de siguranță pe lângă Stat-Majorul General Rus este binevenită pentru coordonarea tuturor serviciilor de siguranță atașate pe lângă corpurile de trupă ruse, astfel cum sunt coordonate prin Serviciul de Siguranță de la Marele Cartier General Român pentru echipele de pe lângă comandamentele noastre.

Vă rugăm, deci, să binevoiți a ne comunica cât mai curând personalul ce veți numi, întrucât ne este cerut de urgență de Stat-Majorul General Rus.

Șeful de Stat-Major General, general (semnătura)
Domniei Sale, Domnului ministru de Interne

A.N.R.M., Fond 691, inventar 2, dosar 4 477, fila 16–16 verso.

2

Ministerul de Interne
Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale
Biroul Secretariatului
No. 2 296 S.
24 februarie 1917

Domnule general,

La adresa D-voastră no. 225/917, am onoare a răspunde că sunt de părere a se aproba proiectul Regulament prezentat de Statul Major General al Armatei Ruse, însă cu modificările propuse de subsemnatul⁴, astfel cum se arată în contra

⁴ Dosarul conține varianta proiectului Regulamentului, cu modificările propuse de ministrul de Interne, Al. Constantinescu (A.N.R.M., Fond 691, inventar 2, dosar 4477, f. 30–39).

proiectul anexat la adresa de față. În teză generală, modificările propuse au de scop de a concilia nevoile apărării armatei imperiale aliate, care luptă pe frontul nostru în contra spionajului, cu garanțiile constituționale asupra persoanelor și cu drepturile de suveranitate ale Regatului. De altfel, după cum se explică în detaliu la fiecare din modificările propuse, nu se aduce nicio atingere Regulamentului azi în vigoare în raionul Armatei a 11-a Imperială, Regulament a cărui adoptare în întregime o cere Statul Major General Rus prin adresa no. 100 406 către Marele Cartier General al Armatei Române.

În ceea ce privește modificarea personalului, astfel cum este cerut de Statul Major General Rus, o aprobăm, întrucât socotim ca și d-voastră că înființarea unui Serviciu de Siguranță pe lângă Statul Major General Rus este binevenită pentru coordonarea tuturor serviciilor de siguranță atașate pe lângă corpurile de trupă ruse, astfel cum sunt coordonate prin Serviciul de Siguranță de la Marele Cartier General Român, pentru echipele de pe lângă comandamentele militare române.

În consecință, d-l R. P. Voinescu, inspector general de poliție, delegat al Siguranței Generale Române pe lângă Armata 9-a rusă, va fi numit în aceeași calitate de delegat pe lângă Statul Major General Rus.

Ajutor al d-sale va fi numit subcomisarul Serachitopol, de la Poliția de frontieră Mamornița. În locul d-lui Voinescu va rămâne ca delegat pe lângă Armata 9-a rusă, d-l polițai de cl. I, Vameșu, actual ajutor de delegat la aceeași armată. Delegat al Siguranței Generale Române pe lângă Armata 4-a rusă va fi d-l Florian Cristescu, polițai cl. I al orașului Brăila, care deja fusese desemnat în această calitate, după cum v-am comunicat prin adresa no. 1 238, din 4 februarie a.c., iar pe lângă Armata 6-a va fi numit ca delegat d-l Ghinea, șeful poliției punctului Burdujeni, în locul d-lui Teodoru, care fusese numit prin menționata adresă.

Am luat măsuri ca numiții funcționari să fie încunoștințați și să se prezinte la posturi.

Ministru, (ss) Al. Constantinescu

Director, (ss) I. Panaitescu

Anexe: cu Adresa no. 100 406 a Statului Major General Rus și cu proiectul de regulament și o schiță de zone, precum și o copie de pe regulamentul pentru raionul Armatei a 9-a rusă.

Domnului General de Corp de Armată adjutant Presan, șeful Marelui Stat Major General al Armatei

A.N.R.M., Fond 691, inventar 2, dosar 4 477, fila 43–43 verso.

3

România
27 februarie 1917
Marele Cartier General
Secret
Secția I
Biroul Informațiuni
Nr. 317

Domnule ministru,

La adresa D-voastră nr. 2 296 S., din 24/II/1917, am onoare a vă face cunoscut că, însușindu-ne proiectul de Regulament al Serviciului de Contrainformație Rus și Român în raionul frontului român, astfel cum a fost redactat de D-voastră, însă cu micile modificări ce se găsesc subliniate în copia ce vă alăturăm, a fost înaintat Stat Majorului frontului român (cartierul rus). Aceste modificări sunt necesare pentru înlăturarea oricărui echivoc cu privire la distribuirea competențelor din diferite zone ale armatelor.

În ceea ce privește numirea personalului la Serviciul Siguranței Române pe lângă Stat Majorului General Rus și modificările în serviciile de pe lângă Armatele a 9-a și a 6-a ruse, binevoiți a cunoaște că le-am comunicat Stat Majorului General Rus.

Șeful de Stat Major General, general (ss) Presan
Domniei Sale, Domnului ministru de Interne

A.N.R.M., Fond 691, inventar 2, dosar 4 477, fila 44.

4

Regulamentul Serviciului Secției de Contrainformație rusă în colaborare
cu poliția de contrainformație română pe teritoriul Regatului Român în raionul
frontului român⁵

1) Contrainformația rusă-română va duce o luptă de colaborare contra spionajului din partea inamicului, atât în raionul operațiilor militare, cât și în spatele armatelor (în zona etapelor), urmărind, de asemenea, toate delictele îndreptate contra armatei.

⁵ Sunt expuse două variante ale proiectului regulamentului, în două coloane: în stânga – proiectul elaborat de Statul Major General Rus, iar în dreapta – proiectul cu modificările făcute de către partea română. Am omis varianta proiectului elaborat de Statul Major General Rus, întrucât este reprodus mai sus.

2) Contrainformația rusă-română este formată din ofițeri, funcționari și agenți. Orice persoană care face serviciul de contrainformație va avea o autorizație specială, însoțită de o fotografie scrisă în limba rusă și română, cu pecetea și semnătura șefului său.

3) Funcționarii administrației și poliției române sunt obligați să dea tot concursul funcționarilor secției de contrainformație rusă la reținerea persoanelor urmărite de ei după ce li se va prezenta autorizația. Reținerea nu va putea dura mai mult de 24 de ore. După expirarea acestui termen, se va proceda conform dispozițiilor art. următor, iar în caz când funcționarul secției de contrainformație rusă nu se va prezenta în acest scop și din cercetarea făcută de autoritatea română nu va rezulta niciun indiciu de culpabilitate în contra persoanei reținute, ea va fi pusă în libertate. Explicație: introducerea acestui alineat este reclamată de dispozițiile Constituției Regatului, care garantează libertatea individuală, și de legea specială existentă în ceea ce privește garantarea acestei libertăți.

4) Ofițerii, funcționarii și agenții secției de contrainformație rusă, în cazurile când va fi necesară arestarea unei persoane bănuite sau percheziționate, atât a ei personală, cât și a locuinței sale, sunt obligați să se adreseze celui mai apropiat ofițer al poliției române care, în urma unei cereri motivate în scris, ce-i va fi făcută, la care se alătură și dovezile sau documentele, dacă vor fi, va proceda fără întârziere la arestare sau percheziționare, ori și la una și la alta, după cum i se va fi cerut. La arestare și percheziționare, precum și la facerea cercetărilor, va putea asista funcționarul rus care a făcut cercetarea sau oricare altul care va fi desemnat de serviciul de contrainformație rus. Actele (protocolul) de constatare a arestării, percheziției sau de efectuarea cercetărilor nu vor putea fi dresate, decât de ofițerul de poliție român, însă funcționarul rus care a făcut cercetarea sau delegatul special al serviciului de contrainformație rus vor putea semna actele (protocolul) ca asistenți. Actele vor fi încheiate întotdeauna în dublu exemplar și în limba română, din care un exemplar se va încredința funcționarului secției de contrainformație rusă. Dacă serviciul de contrainformație rus, care a provocat arestarea sau percheziționarea unui individ, nu va delega pe nimeni să asiste la efectuarea acestor operațiuni sau la cercetare, ofițerul de poliție român va proceda singur la lucrări, dresând actele în dublu exemplar și remițând un exemplar serviciului de contrainformație rus. În cazuri extreme (flagrant delict), când lăsarea persoanei urmărite în libertate până la sosirea ofițerului de poliție român se va socoti periculoasă, funcționarii secției de contrainformație rusă vor putea reține pe urmărit, trimițându-l, fără întârziere, la ofițerul poliției române. Explicațiune: modificările și completările propuse la acest articol, fără a schimba în esența lor principiile conținute în textul propus de Stat Majorul General Rus, sunt făcute în scopul de a ne apropia cât mai mult de textul regulamentului azi în vigoare în raionul Armatei IX-a Imperială, regulamentul a cărui adoptare în întregime o cere Statul Major General Rus, prin adresa nr. 100 406, din 15 februarie a.c., către Marele Cartier General al Armatei Române.

5) Arestatul, după cererea funcționarilor secției de contrainformație rusă, va fi supus imediat interogatoriului, conform informațiilor date despre el, de către șeful

secției de contrainformație rusă sau de vreun agent independent al acestei secții și după stabilirea vinovăției lui, va fi înaintat, cu toate actele dresate, la poliția română din județul respectiv. În cazul când dovezile vinovăției arestatului vor părea insuficiente pentru ținerea lui și mai departe sub arest, el va fi imediat liberat, dacă secția de contrainformație rusă nu va mai insista asupra ținerii lui sub pază până la primirea altor dovezi noi asupra vinovăției lui. În acest din urmă caz, cererea va fi satisfăcută provizoriu și va fi avizat Marele Cartier General Român, pentru a decide dacă afacerea este în legătură și cu indivizii aflători în zona interioară, Marele Cartier General Român va încunoștința și Ministerul de Interne. Explicație: dispoziția cuprinsă în fraza aceasta există în textul regulamentului azi în vigoare în raionul Armatei a 9-a Imperială. Această dispoziție este reclamată imperios pentru motivele expuse în explicația dată la art. 3.

6) În cazul când secția de contrainformație rusă va socoti necesară îndepărtarea vreunui supus străin, socotit periculos intereselor armatei, atunci poliția română va îndepărta pe un asemenea străin din raionul armatei, numai după singura comunicare a numitei secții în care se va arăta că îndepărtarea este necesară în interesele armatei. Serviciul de contrainformație rus va comunica delegatului Siguranței Generale Române de pe lângă Stat Majorul Armatelor frontului român (cartierul rus), informațiile ce va poseda asupra unei asemenea persoane pentru ca ele să poată fi aduse la cunoștința Marelui Cartier General Român și prezenta Ministerului de Interne, în vederea supravegherii mai departe sau luarea altor măsuri ce se vor găsi cu cale. Supușii români care trăiesc continuu într-o anumită localitate, bănuți de spionaj sau socotiți periculoși pentru interesele armatei, vor fi strămutați după cererea Marelui Cartier General Român în altă localitate, care va fi desemnată de Ministerul de Interne, după verificarea informațiilor date asupra lor și care verificare se va face de către agenții poliției române, din ordinul Marelui Cartier General Român. Supușii români care locuiesc într-o localitate temporal, în cazul arătat mai sus, vor fi trimiși la urma lor imediat de poliția română, la arătarea serviciului de contrainformație rus că sunt socotiți periculoși pentru interesele armatei. Dacă localitatea de unde acești supuși români sunt originari sau unde trăiesc de obicei este situată în teritoriul ocupat de inamic, atunci ei vor fi trimiși în localități din țară, situate în afară de zona operațiilor. Pentru supușii români se vor face de [către] serviciul de contrainformație rus aceleași comunicări ca și pentru supușii străini, după cum se arată mai sus. Explicație: s-au înlocuit cuvintele „expulzare” cu „îndepărtare”, pentru că, după legile române, expulzarea se face cu anumite formalități și cu aprobarea Consiliului de Miniștri (Legea asupra străinilor din 1881 și art. 7 din Legea asupra controlului străinilor din 1915).

7) Urmărirea persoanelor învinuite de spionaj și reținute pe teritoriul Regatului Român se va face de către poliția română; însă, în ceea ce privește pe indivizii care ar fi găsiți de serviciul de contrainformație rus în zona chiar a operațiilor ei, vor fi arestați și percheziționați de personalul acestui serviciu, însă vor fi predați poliției române, ca să procedeze la cercetare conform normelor stabilite în acest Regulament.

Explicațiune: textul modificat este luat din Regulamentul în vigoare la Armata IX-a Imperială, găsindu-l mai clar și mai complet. Cu adoptarea acestui nou text se modifică principiul din vechiul text, numai întru atât, întrucât nu se mai face excepție pentru supușii ruși și se pretinde ca și aceștia să fie înaintați cu actele poliției române, astfel cum se procedează în prezent în zona Armatei 9-a față cu regulamentul acolo în vigoare. Bineînțeles că nu poate fi vorba aici decât de civilii ruși, adică de cetățenii ruși care nu fac parte din Armata Imperială și nici nu sunt atașați cu vreo funcție oarecare pe lângă această armată. A se admite propunerea din proiectul de Regulament însemnează a se recunoaște că poate fi sustrasă justiției țării o persoană care a săvârșit o infracțiune pe teritoriul Regatului, ceea ce constituie o atingere a suveranității.

8) În raionul operațiunilor militare al trupelor ruse, unde nu sunt autorități și poliție română, deținerea persoanelor bănuite de spionaj, independent de cetățenia lor, precum și îndeplinirea tuturor formalităților de judecată, se face direct de către gradele militare ruse, iar supușii români se transmit Siguranței Generale Române de pe lângă Statul Major al Armatei. Explicație: s-a adăugat cuvântul „române” pentru claritatea textului.

9) Pentru realizarea unei observări cât mai întinse asupra populației, din cauza micului număr al agenților speciali de poliție, este necesară stabilirea unor posturi speciale mixte la punctele de legătură ale drumurilor; acestor posturi li se va da ca [și] consemn, ca [acțiunea de] controlare a trecerii dintr-un punct populat în altul să se facă numai cu permise speciale.

Șeful de Stat Major General

General (semnătura)

Șeful Bir[ou] Informațiuni

Locot. colonel (semnătura)

A.N.R.M., Fond 691, inventar 2, dosar 4 477, filele 45–53 (text dactilografiat).

5

România

29 martie 1917

Ministerul de Interne

Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale

Brigada 12-a de Siguranță

Nr. 562

Domnule director,

Informatorul nostru nr. 9 din Mălini ne raportează următoarele: luptele pe frontul de la Dorna continuă fără întrerupere, în special la nord, între Mestecăniș și Iacobeni. Rezultatul acestei lupte nu s-a putut stabili până în ziua de 15 martie, când am primit comunicatul informatorului.

În ziua de 14 martie, prin Mălini au trecut vreo 50 [de] trăsurile-ambulante rusești; unii din conducătorii acestora ar fi povestit informatorului nostru că toate trupele care sunt bănuite că nu ar agreea noul guvern rus, le retrag după acest front, înlocuindu-le cu altele, că armata lor este împărțită în două tabere, una pentru și alta contra actualului guvern, dintre care contra guvernului ar fi majoritatea ofițerilor care sunt contra actualelor reforme, care au nedisciplinat armata, căci astăzi soldatul rus strigă că nu mai există deosebire între ofițer și soldat. Alții ar fi spus că s-au săturat de război, căci au pierdut și curajul, mai ales că s-a descoperit un general comandant de Corp [de Armată] pe frontul de la Dorna, care era de partea germanilor și că până în prezent a lucrat contra intereselor rusești; foștii suverani ruși au fost asasinați și că s-ar fi găsit la Palatul imperial [cineva] care comunica [prin] telegrafie fără fir direct cu Berlinul.

Supunând cunoștinței domniei voastre cele de mai sus, am onoare a vă ruga să binevoiți a dispune.

Șeful Brigadei (semnătura)

Domniei Sale, Domnului Director al Poliției și Siguranței Generale Iași

A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 771, fila 1–1 verso (text scris de mână).

6

Agent 36

4 aprilie 1917

Notă

Teodor Chitic (Chiticov), român basarabean, caporal la trenul de aprovizionare sosit cu fân, ovăz și alte diferite furaje în ziua de 29 martie [a.]c. din Rusia, discutând față de mai mulți, declară că în Rusia se vorbește că și M. S. Regele Ferdinand era în înțelegere cu fostul țar Nicolai al Rusiei, pentru a vinde țara românească nemților și că această chestiune o vor aranja ei (rușii), căci de aceea au venit în țară. Că vor face ca pe viitor să se aplice legile și aici deopotrivă pentru toată lumea, nu cu favoruri pentru cei mari sau numai scrise pe hârtie. Că vor face manifestații prin diferite comune, pentru a deștepta populația, pentru ca împreună (zic ei) să îndrepte reaua stare în care se găsește armata noastră și o explică prin aceea că soldații sunt rău hrăniți, rău echipați, rău tratați, rău conduși și neîngrijiți când sunt bolnavi.

A.N.R.M., Fond 691, inventar 2, dosar 6 067, fila 83–83 verso (text scris de mână).

7

În România Destăinuirea generalului Iliescu

Ajutorul ocârmuitorului înalt al ștabului românesc, generalul Iliescu, tipărește în gazetele franțuzești destăinuiri însemnate despre vinovatul în nenorocirea în care a căzut România. Vinovatul acesta este fostul ministru-președinte al cabinetului

rusc de miniștri Știurmer⁶. Fiind însemnat ca ministru pe treburile din afară înaintea intrării României în război, Știurmer știa că România nu-i pregătită îndeajuns și, cu toate acestea, a cerut printr-un ultimatum ca aceasta numaidecât să între în război.

Scopurile acestei purtări ale lui Știurmer față de România erau ca s-o ajute pe Germania. Căci, zdrobind România și făcându-se astfel militărește mai puternică, Germania putea s-o silească pe Rusia să încheie o pace separată, adică fără unirea la aceasta a întovărășiților noștri.

Generalul Iliescu scoate la iveală și un document care întărește descoperirile lui. Documentul acesta este porunca [pe] care au primit-o în luna lui iulie solul rusesc Poklevski-Kozel și agentul militar, polcovnicul Tatarinov. Lor li s-a poruncit pe neașteptate ca să meargă la ministru-președinte român Brătianu și să-i înmâne[ze] ultimatul pentru intrarea României în război.

„Cuvânt moldovenesc”, Chișinău, anul IV, nr. 28 (228), 9 aprilie 1917, p. 4.

8

Ministère de l'Intérieur
Direction de la Police et de la Sûreté Générale
13 aprilie 1917

Memorandum

În urma evenimentelor petrecute în Rusia în ultimul timp, frunțașii socialiști din țară au început să se agite și se consfătuiesc între ei asupra acțiunii ce urmează să întreprindă și la ce mijloace să recurgă pentru a reuși. În acest scop ei s-au pus în contact, deocamdată, cu câțiva dintre socialiștii ruși militari aflați în România și prin ajutorul acestora vor să intre în relații cu cei din Rusia. În același timp, vor ca să intre în contact direct cu socialiștii de marcă și influenți din Rusia, prin comisari de ai lor. În această direcție sunt ajutați pe sub mână, deocamdată, de evrei, care văd într-o mișcare socialistă serioasă în România posibilitatea emancipării lor politice, întrucât de la actualul regim politic nu trag nădejde să capete drepturi politice așa cum doresc, ba mai mult, încă, le este teamă că la liberarea teritoriului ocupat de dușman și la încheierea păcii să nu fie persecutați cu ultima asprime din cauza faptelor și actelor nepatriotice la care s-au dedat coreligionarii lor din teritoriul ocupat. Au început deja și acțiunea de propagandă în țară.

⁶ Boris V. Știurmer (1848–1917), om de stat rus, provenit dintr-o familie de germani rusificați. Guvernator al guberniilor Novgorod (1894–1896) și Iaroslav (1896–1902), membru al Consiliului de Stat (din 1904), președinte al Consiliului de Miniștri (20 ianuarie 1916 – 10 noiembrie 1916), deținând, concomitent, portofoliul Afacerilor Interne (3 martie – 7 iulie 1916) și al Afacerilor Externe (7 iulie – 10 noiembrie 1916).

Astfel: Max Wexler, unul dintre conducătorii socialiștilor ieșeni, împreună cu cumnatul său, Sion, cu D. Ghelerter și cu Gheorghiu (Bujor), cu concursul unor socialiști revoluționari din armata rusă din România au redactat un manifest pe care l-au trimis la Odessa pentru a-l tipări și aduce în țară, spre a fi distribuit populației, muncitorilor și soldaților, îndemnându-i să urmeze pilda celor din Rusia. Agenți de ai lor au început să colinde diferitele orașe din Moldova, pentru a strânge rândurile muncitorilor socialiști, a face propagandă și a împărți broșuri. Astfel, la Roman s-a semnalat prezența unui atare emisar propagandist, anume Vasilescu, sindicalist din București, care a împărțit broșuri. El este soldat în Reg[imentul] 23 Infanterie, care se află în refacere. După spusa lui, mai mulți soldați socialiști au plecat de la Corpurile lor în același scop și pentru a face propagandă chiar în trenuri, printre militari și civili.

Principalii fruntași ai lor sunt în prezent: 1) dr. Racovscki – el este ținut închis în Iași sub pază sigură, neputând comunica cu nimeni. Tovarășii lui caută să intre în contact cu el, să-l libereze, adică să-i înlesnească fuga dacă ar putea, și mai încearcă să convingă pe socialiștii din Rusia ca să determine guvernul rus să intervină pentru liberarea lui. Sunt luate măsuri riguroase de pază și supraveghere; 2) dr. Stenerman, medic, literat, apărător al intereselor și revendicărilor evreilor pământeni și socialist. În prezent este mobilizat cu gradul de căpitan și face serviciul la infirmeria Reg[imentului] 41 din Iași (str. Smârdan, 1). Aci este mutat de 2 săptămâni de la Podul Iloaiei, unde făcea serviciul la Batalionul I de Etape al armatei I*. Ar putea fi trimis pe front sau la Podul Iloaiei de unde a venit; 3) dr. Ghelerter – în prezent face serviciul la Spitalul Societății „Cultura”, din Str. „G. Mârzescu” (Iași). Aci a fost mutat de curând de la Spitalul militar din Stația „Cuza-Vodă”. N-ar strica dacă s-ar duce înapoi și să nu i se dea voie, ca și lui Stenerman, să părăsească localitatea și chiar să fie supravegheați acolo; 4) Mihai Gheorghiu zis Bujor, avocat, sub[ocotenent] de rezervă din administrație, mobilizat la Direcția Munițiilor din Min[isterul] de Război. Prea puțin trebui să fie ocupat acolo, căci mai toată ziua e văzut în oraș, agitându-se și stând în continuu contact cu cei de mai sus (afară de Racovscki) și cu Max Wexler și Sion. Ar putea fi trimis într-o altă localitate, cu aceleași condiții ca și precedenții; 5) Max Wexler, funcționar comercial, Mobilizat pe loc la Biroul Fabricii de tăbăcărie „Concordia”, din str. „Mârzescu”, 22. Face parte din Contingentul 1892. Ar putea fi trimis și el aiurea. Acesta e și unul din cei mai activi și care s-a pus în contact cu socialiștii revoluționari ruși, după cum s-a arătat unii sus; 6) Sion, cumnat cu precedentul, evreu originar din București, reformat; 7) Isidor Floran, conducător de vagoane de dormit, cu sediul în gara Iași, propagandist abil și energic. La București a provocat câteva greve, e bine văzut printre cei de la C.F.R. Originar din Transilvania. Se zice că e unghur de neam. El se dă, însă, drept român. Situația militară: înscris pe tablele cu clasa anului 1918 ca străin, care a renunțat la supușenie și mobilizat pe loc la Direcția C.F.R. Ar putea fi detașat de Direcția C.F.R. cu un serviciu oarecare într-o localitate mai depărtată și mai izolată; 8) Andrei Chirică, brutar, socialist militant, cunoscut scandalagiu și bătăuș. Bun de gură. Mobilizat la

Compania IV de subzistență din Iași, care a primit ordin de strămutare la Botoșani; 9) Opreșcu Alexandru, ajutor-mecanic, șeful sindicaliştilor din Atelierele Centrale C.F.R. În prezent, la Atelierele C.F.R. de la Frumoasa. Fruntaș al mișcării, cu mare trecere între lucrătorii C.F.R. Stă în expectativă. Așteaptă momentul propice pentru a începe agitația; 10) Alfred Hefter, tipograf din Iași. Plutonier cu termen redus, detașat la Școala de Artilerie din localitate. Primejdios. Trebuie să plece în Rusia cu anumite însărcinări. A fost, însă, împiedicat **. Spune că, cu toate acestea, va pleca **. Trebuia să fie trimis la front ***, a rămas însă tot în Iași. Trebuie să plece la front; 11) Jean Hefter, frate cu precedentul, mobilizat la Regimentul 2 Artilerie Grea. Trebuie semnalat acolo pentru a nu i se da concediu și a fi supravegheat; 12) Vasilescu zis și Vasia, socialist din București. Mobilizat la Reg[imentul] 23 Infanterie. Trebuie pus în urmărire și cercetat asupra propagandei ce [o] face, broșurilor ce împarte și să se afle cu ce permisie a plecat de la regiment și de când lipsește. De la acesta s-ar putea afla numele celorlalți soldați care sunt plecați ca și el pentru propagandă.

* Dr. Stenerman, după declarația pe care a făcut-o într-un cerc de prieteni, are depusă la Banca Moldovei o colecție de însemnări de pe front relative la persecutarea evreilor militari, la operațiunile militare astfel cum s-au urmat etc. El e bun prieten cu Denerman de la Banca Moldovei.

** Refuzându-i-se de Ministerul de Interne liberarea pasportului.

*** Sâmbătă, 15 aprilie, prin Burdujeni, cu trenul de etape și fără pasport, trecând în Bucovina, în virtutea unei autorizări dată de ruși.

**** În urma înțelegerii luată cu Marele Cartier.

A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 874, filele 118–129.

9

România
Ministerul de Interne
Confidențial
Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale
18 aprilie 1917
Brigada 12-a de Siguranță Botoșani
Nr. 687

Domnule Director,

Informatorul nostru din Fălticeni ne raportează următoarele: în zilele Paștelui au venit la Fălticeni mai mulți tineri plutonieri cu termen redus, foști elevi ai școlii militare din Botoșani. Plutonierul Rosmetiniuc, originar din localitatea Stupca (Bucovina) a comunicat informatorului nostru că a fost acasă de și-a vizitat părinții. Cu această ocazie a constatat că populația din Bucovina e pornită contra României

și ar fi bucuroasă să rămână sub stăpânirea rusească, dacă nu se vor întoarce austrieii. România – spun cei din Bucovina – este țara boierilor, care au căutat numai de interesele lor personale și au lăsat țara nepregătită, cauză pentru care a fost bătută și adusă în starea de astăzi, pieritoare de foame și bântuită de toate bolile molipsitoare.

În Bucovina, populația crede că în România nu se vor îmbunătăți lucrurile nici după război. Va domni aceeași stare de lucruri ca și până acum. Se vorbește mai mult de o plecare în Rusia, în care cred că li se vor da toate drepturile, în urma devenirii ei ca republică.

Toate aceste știri, spunea interlocutorul informatorului nostru, le răspândesc evreii care, din momentul izbucnirii Revoluției rusești, au devenit cu toți agenți ruși.

D-l Pătraș, un alt profesor bucovinean, care lua parte la această discuție, a spus că la Cernăuți s-ar fi format un partid compus din români și ruteni, care cer alipirea Bucovinei la Rusia. În fruntea acestui partid se zice că ar fi egumenul de la Sucevița, anume O. Popescul. Pe acest egumen rușii l-au făcut episcop la Cernăuți. De altfel, și rușii din Bucovina o spun pe față că nu vor mai da Bucovina înapoi. Pătraș mai povestea că soldații și ofițerii ruși din România spun mereu că nu voiesc să mai lupte pentru țara noastră, căci guvernul român a fost înțeles cu cel al țarului și au trădat austro-germanilor interesele rusești. De aceea s-au dovedit atâția trădători în armata română și datorită acestui lucru au avut loc înfrângerile și retragerile armatei noastre. Rușii spun că pe frontul românesc nu se vor mai mișca niciun pas.

Șeful Brigăzii (semnătura)

Domnului Director al Poliției și Siguranței Generale Iași

A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 771, fila 6.

10

În România Ziua de 1 mai la Iași

Ziua de 1 mai (18 aprilie) a fost serbată într-un chip deosebit de către armata rusească de pe frontul românesc, aflătoare la Iași. O mare mulțime de soldați ruși au manifestat pe ulițele Iașilor cu muzică și cu steaguri roșii, oprindu-se apoi în medeanul Unirii, unde se află monumentul lui Vodă-Cuza. În fața acestui monument s-au rostit de către soldați mai multe cuvântări, în care s-a preamărit revoluția rusească și s-a manifestat pentru republică. Pe steagurile roșii ale soldaților erau scrise o mulțime de rostiri revoluționare, ca: „Pământ și slobozenie!”, „Trăiască republica federativă”, „Vecinica pomenire luptătorilor pentru slobozenie” și altele. După cuvântările rusești s-au ținut cuvântări și în limba românească și franțuzească. A vorbit și doctorul Racovski, căpitenia socialiștilor democrați, pe care ostașii ruși l-au slobozit din închisoare. Manifestația a ținut până către seară.

Cu prilejul manifestațiilor care au avut la Iași, comandantul oștirilor rusești de pe frontul românesc, generalul Șcerbacev, a slobozit o strigare, prin care îi îndeamnă

pe ostașii ruși să nu se amestece în viața politică a României. Slobozirea doctorului Racovski și cuvântările rostite de ostașii ruși la Iași pe ziua de 18 aprilie sunt lucruri care nu pot să aibă loc într-o țară întovărășită cu Rusia. Și una și altele au fost puse la cale de oamenii care sunt în slujba Germaniei.

Altă strigare a slobozit ministrul României de Război, V. Brătianu, spunând între altele că austro-germanii, văzând că nu pot face nimic cu arma împotriva rușilor și românilor, s-au apucat să-i sfădească, rămânând ca pe urmă să-i bată și pe unii și pe alții.

În sfârșit, o strigare către ostașii ruși a slobozit și Sfatul delegaților ofițeri și soldați ruși din raionul Iașilor. Ostașii ruși sunt îndemnați și de strigarea aceasta a nu face manifestații pe ulițele Iașilor, decât cu dezlegarea Sfatului delegaților.

„Cuvânt moldovenesc”, Chișinău, anul IV, nr. 34 (234), 30 aprilie 1917, p. 2.

11

Partidul Social-Democrat din România

Cetățeni,

Evenimentele petrecute la Iași, la 18 aprilie, vor rămâne unice în istoria poporului român. Cenzura și presa le-a trecut sub tăcere. Dar degeaba nădăjduiește oligarhia că va putea întinde asupra lor valul uitării.

În ziua aceea – întâi mai stil nou – cincisprezece mii de soldați și ofițeri ruși din armata revoluționară de peste Prut, după ce au prăznuit la Socola sărbătoarea internațională a proletariatului, s-au îndreptat spre oraș într-o măreață procesiune. Ei au ajuns până în stradă, unde era deținut, într-o casă particulară, tovarășul Racovski. Încă de la începutul războiului României, tovarășul nostru a fost pus în stare de arestare, fără niciun motiv mărturisit, de guvernul netrebnicului Brătianu și adus de la București la Vaslui și de acolo la Iași. Armata liberatoare a Rusiei l-a pus în libertate.

Uriașa manifestație, având pe cel liberat în mijlocul ei, cu placarde și steaguri roșii care, pe lângă inscripțiile rusești, aveau și inscripții românești: „Trăiască libertatea!”, „Trăiască Internaționala!”, „Trăiască Republica federativă!”, „Trăiască frăția dintre popoare!”, a înaintat în cântece revoluționare până în Piața Unirii, unde a avut loc o mare adunare și s-au rostit cuvântări importante. Unul din membrii din Comitetul Executiv al delegaților soldați și ofițeri a explicat că armata rusă a eliberat pe Racovski pentru că a dorit să vadă și să vorbească cu un adevărat reprezentant al poporului român. Destul am văzut și auzit pe reprezentanții clase stăpânitoare a României! Racovski a spus, între altele, că guvernul a făgăduit reforme sub influența evenimentelor din Petrograd. Era cu neputință ca România să rămână cu ticălosul ei regim electoral și agrar, când alături de ea a triumfat Republica federativă rusă, care acordă drepturi politice nu numai bărbaților, fără deosebire de neam sau religie, dar și femeilor. Poporul român are datoria să ducă până la capăt această

operă, făcând să triumfe și în România principiul republican și să facă astfel primul pas spre Republica federativă a popoarelor balcanice, care va pune capăt vrajbei dintre ele și va crea condițiile necesare propășirii lor. După aceasta, un ofițer rus s-a adresat, în franțuzește, soldaților și publicului românesc, spunând: „Ați văzut ce am făcut noi în Rusia. E rândul vostru acum să faceți să triumfe și în țara voastră ideile republicane. aici este mântuirea țărănimii și a țării românești. Noi nu înțelegem victoria fără republică”.

Manifestanții liberatori s-au scoborât după aceea, în perfectă ordine, spre gară, de unde au luat pe tovarășul sublocotenent M. Gh. Bujor, care era urmărit de autoritățile militare și pe punctul de a fi adus în fața Curții Marțiale. Vina lui era că la înmormântarea de la 3 aprilie a tovarășului C. Ottoi, membru în Comitetul Executiv al Partidului, care a căzut secerat de tifosul exantematic, îndeplinindu-și datoria de medic militar, a ținut, la cimitirul israelit din Iași, o cuvântare, în care a spus, între altele, ca cel mort cade jertfă pentru o cauză care nu este nici a lui, nici a social-democrației, nici a țării și a urat ca era nouă de dreptate, de egalitate și frăție, adusă de Revoluție în Rusia, să se inaugureze cât de curând și în nenorocita Românie.

În tot timpul manifestației și a neuitatelor fapte, autoritățile își pierduseră cumpătul și întraseră ca în pământ.

Mii de cetățeni ieșiți pe străzi, pe piețe, la ferestre, la balcoane, au salutat cu entuziasm, pe tot parcursul, pe liberatori, steagurile roșii și pe liberați.

În noaptea aceleiași zile, tovarășii Rocovski și Bujor au trecut cu un tren special în Rusia.

Cetățeni, guvernul, după ce și-a venit în fire, a alergat la obișnuitele lui minciuni și insulte, ca să acopere înfrângerea suferită. D. Brătianu și, după d-sa, d. Cerbasof [probabil Șcerbaciov], afirmă că eliberarea lui Racovski este opera unor agenți cumpărați cu bani germani și că este, totodată, o violare a voinței poporului român. Este de ajuns să amintim că evenimentele de la 18 aprilie s-au îndeplinit cu concursul armatei rusești, care nu poate fi bănuită că a fost cumpărată de germani; că între poporul român și ticălosul său guvern nu este nicio solidaritate, încât lupta contra acestuia și sfărâmarea măsurilor lui nu constituie câtuși de puțin o atingere adusă poporului; Consiliul soldaților și ofițerilor ruși din Iași a refuzat să condamne pe ofițerii și soldații care au luat parte la evenimentele de la 18 aprilie; că, mai mult, ei au felicitat călduros, printr-o rezoluție, pe cel liberat, pe când ei, la rândul lor, au fost aprobați și felicitați de numeroase consilii ale ofițerilor și soldaților, precum și de presa revoluționară și democratică a Rusiei; este de ajuns, zicem, să ne amintim de toate acestea ca să ne dăm seama cât de jalnică este situația acelor care își închipuie că în aceste vremuri noi vor mai prinde calomniile lor învechite.

Muncitori, cetățeni, faptele de mai sus au un vădit caracter revoluționar și au, pentru aceasta, deosebită însemnătate. Odată cu ele, despotica „legalitate” a oligarhiei a fost sfărâmată. Zăgazurile cari închideau drumul democrației dornice de luptă au fost doborâte. Prin spărtura făcută, șuvoiul popular va putea răzbi în sfârșit.

Suntem în pragul unor prefaceri adânci. Poporul român, aruncat în prăpastie de o stăpânire nevrednică, putredă, egoistă, lacomă și criminală, nu mai poate trăi sub regimul de până acum. El are nevoie de libertate, de drepturi depline, ca să se poată singur conduce și să-și poată așeza singur temeliiile unei vieți noi. Ne adresăm de aceea tuturor straturilor sociale din țară: proletariatului conștient, din a cărui avangardă fac parte cei doi refugiați; țăranilor, soldaților, ofițerilor; tuturor acelor care au ajuns la convingerea că în România totul trebuie schimbat, ne adresăm și le spunem: „Luați pildă de la cele întâmplate la 18 aprilie. Dacă a fost cu puțință ca doi oameni să înfrângă autoritatea sălbatică a unei oligarhii zăpăcite și demoralizate, cu atât mai ușor va fi unui popor întreg să-și recapete libertatea și drepturile încălcate. Folosiți-vă de calea deschisă la 18 aprilie, după cum înțelege să se folosească Partidul Social-Democrat. Adunați-vă sub steagurile lui liberatoare! Luați pildă de la aliații noștri ruși. Uniți-vă în cuget și în simțiri. Ridicați-vă până la înălțimea vremurilor mari prin care va să trecem. Faceți o nobilă, patriotică și mântuitoare silință și veniți cu noi, să ducem până la capăt actul început la 18 aprilie. Să măturăm pleava netrebnică și trândavă care stăpânește și sugă țara și să dăm libertate deplină poporului nostru iobag”.

Comitetul de acțiune social-democrat român.

A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 875, fila 5 (text tipărit).

12

Notă

Sunt informat că la Dorna Vatra nu se mai dă nicio luptă. Tranșeele sunt stricate, iar din scândurile și lemnele scoase s-au făcut mese între tranșeele austro-germane și ruse, care nu sunt situate unele de altele decât la o distanță de 20 [de] metri. Informatorul mai spune că la aceste mese se adună ofițeri ruși, austro-germani și români și petrec toată ziua bând bere, pe care o aduc cu căruțe cu 4 cai de la coloane. Rușii au liberă trecere dincolo de tranșeele inamice și viceversa.

Informatorul este originar din Iași, a făcut parte din marina română, iar actualmente se găsește ca soldat într-un regiment de cazaci rus și a venit de pe frontul de la Dorna Vatra în ziua de 17 aprilie cor.

A.N.R.M., Fond 691, inventar 2, dosar 6 068, fila 50 (text dactilografiat).

13

Notă

Cu ocazia unei convorbiri ce am avut ieri, 5 mai, cu un colonel rus de la Școala militară de instrucție din Poltava, mi-a afirmat, printre altele, că, în urma

unui ordin recent, toți ofițerii instructori din Rusia au fost trimiși pe frontul român ca să instruiască și să disciplineze armatele ruse de pe frontul român.

Acest colonel, care a venit numai ieri din Rusia, credea, până la sosirea lui, că românii sânt de religie catolică, dar nu ortodocși, pravoslavnici. Mi-a mai spus că este convins că România va deveni o țară mare, că va juca un rol însemnat și că va obține tot ce a pierdut la începutul războiului, plus Transilvania și chiar Basarabia îi va reveni, prin faptul că, dându-i-se autonomie, ea se va alipi de România, după cum este dorința unanimă a populației acestei provincii.

Mi-a mai zis că în curând în Rusia vor fi ciocniri sângeroase între diferite partide, în urma cărora se va lua o îndrumare serioasă spre o liniște definitivă.

O. I.

6 mai 1917

A.N.R.M., Fond 69I, inventar 2, dosar 6 070, fila 111 (text scris de mână).

**DEPUTAȚI BUCOVINENI
ÎN PARLAMENTUL ROMÂNIEI ÎNTREGITE
IACOB PISTINER (LEGISLATURA 1920–1922)**

RODICA JUGRIN

**Bukovinian Deputies
in the Parliament of the Kingdom of Romania.
Iacob Pistiner (Parliamentary Term 1920–1922)**

*(Abstract)**

Iacob Pistiner (1882–1930) was since 1911 a member of the Social Democratic Party of Bukovina. Subsequently, he was part of the leadership of this party and was an editor at “Vremea Nouă”, a newspaper which appeared in Chernivtsi in January 1919. He was involved in organizing the social-democratic movement in Bukovina, which entered a new stage of development after 1918, and was part of the governing structures of the Social Democratic Party of Romania. As a social-democratic politician, he was openly against Bolshevism and was a member of the Labour and Socialist International Committee. He was elected deputy, after Bukovina’s union with the Kingdom of Romania, during three parliamentary terms (1920–1922, 1922–1926, 1928–1931). Between 1920 and 1922, Iacob Pistiner debated issues related to: the unification and administration of the territories brought together with the Kingdom of Romania, the financial reform, the bill on luxury tax and turnover, the bill on the distribution of school textbooks, the law on the status of public servants, the draft budget, etc. Attracted by the values of democracy promoted by European socialism, Iacob Pistiner militated for Bukovina’s autonomy, defence of minority rights and tax system reform. In the following article, we present three interpellations made by Iacob Pistiner in the Assembly of Deputies on July 23, 1920, May 21, 1921, and July 18, 1921, on topics related to the administration of the reunited territories and to the financial reform.

Keywords: Bukovina, Parliament, Iacob Pistiner, parliamentary activity.

Iacob Pistiner (5 ianuarie 1882 – 23 august 1930) s-a născut într-o familie de evrei, în satul Fundu Moldovei. Și-a făcut studiile universitare la Facultatea de Drept din

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

Cernăuți. A fost redactor-șef al publicațiilor „Volksprese” și „Vorwärts” și a coordonat ridicarea clădirii „Morgenrotz” (aici s-a constituit centrul cultural evreiesc, unde funcționau mai multe instituții culturale și o școală profesională). Împreună cu George Grigorovici a condus, între anii 1916 și 1918, Comitetul de ajutorare a refugiaților din Bucovina și a editat gazeta „Arbeiter Zeitung”. Din decembrie 1918, Iacob Pistiner a preluat, alături de Mayer Ebner, conducerea comunității evreiești din Cernăuți și a militat pentru asigurarea unui cadru politic și cultural adecvat pentru evreii din provincie, după unirea acesteia cu Regatul României. De menționat că Iacob Pistiner a întemeiat, alături de Mayer Ebner și Benno Straucher, Consiliul Național Evreiesc și a fost unul dintre semnatarii hotărârii de a nu participa la Congresul General al Bucovinei, care urma să voteze unirea provinciei cu Regatul României. A susținut ideea autonomiei Bucovinei în cadrul Regatului României, respingând formula unirii necondiționate (a sugerat introducerea unui amendament la Moțiunea din 15/28 noiembrie 1918, cerând ca toate naționalitățile să fie cuprinse în Consiliul Administrativ al Țării, care urma să aibă dreptul de a controla întreaga activitate din provincie și de a protesta pe lângă guvernul de la București). După anul 1918, Iacob Pistiner a militat pentru drepturile minorităților din Bucovina, s-a remarcat în apărarea și susținerea identității și a limbii idiș, inclusiv de la tribuna Parlamentului și a colaborat cu diverse organizații sioniste, dar și-a exprimat, în dese rânduri, opinii contrare acesteia¹.

Iacob Pistiner a avut merite în organizarea și conducerea mișcării social-democratice din Bucovina, fiind, din anul 1911, membru al Partidului Social-Democrat din Bucovina². Ulterior, a făcut parte din conducerea acestui partid și a fost redactor la principalul organ de presă, „Vremea Nouă”, apărut la Cernăuți din ianuarie 1919. A fost ales deputat, după unirea Bucovinei cu Regatul României, în două legislaturi (1920–1922 și 1922–1926). În legislatura 1928–1931, Pistiner a fost ales deputat pe listele Partidului Social-Democrat din România, în cartel cu Partidul Național Țărănesc. A deținut și funcția de consilier local și a fost funcționar la Casa Districtuală de Boală din Cernăuți³.

După anul 1918, Iacob Pistiner s-a implicat în organizarea mișcării social-democrate din Bucovina, intrată într-o nouă etapă de dezvoltare. La conferința națională a forțelor socialiste din România, desfășurată în mai 1919, a reprezentat Bucovina, militând pentru unitatea tuturor forțelor socialiste din țară. De altfel, Pistiner a fost unul dintre primii reprezentanți ai Bucovinei care a făcut parte din Comitetul executiv al Partidului Socialist (cum s-a numit Partidul Social-Democrat din România din noiembrie 1918).

¹ Pentru detalii vezi: Radu-Florian Bruja, „Repere ale activității politice a unui social-democrat din Bucovina: Iacob Pistiner”, în „Studia Acta Historiae Iudaeorum Romaniae”, Iași, tomul XIII, 2016, p. 153–178; Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. II, Suceava, Princeps Edit, 2004, p. 216.

² Partidul Social-Democrat din Bucovina era organizat pe secții minoritare (evrei, germani, ucraineni și polonezi), care au fost păstrate și după unificarea grupărilor socialiste din anul 1927.

³ Radu-Florian Bruja, *op. cit.*, p. 158.

Împreună cu George Grigorovici și Constantin Krakalia, Iacob Pistiner a participat, ca reprezentant al Bucovinei, la Congresul de constituire a Internaționalei de la Viena (1921), transformată, în 1923, în Internaționala Socialistă a Muncii. Pistiner a făcut parte din comitetul de conducere a acesteia și a fost, în perioada 1923–1930, membru al executivei Internaționalei socialiste a Muncii⁴. Pornind de la ideea că „democrația este unicul drum spre socialism”, liderii social-democrați bucovineni, printre care și Iacob Pistiner, au combătut teoriile bolșevice și au criticat politica sovietelor. Cu toate acestea, Pistiner s-a implicat în apărarea inculpaților acuzați de bolșevism, din Procesul celor 500, de după incidentele de la Tatar-Bunar, din Basarabia (1924)⁵.

Divizarea mișcării socialiste la nivel european, prin crearea Internaționalei Comuniste de la Moscova (Internaționala a III-a), a afectat și unitatea social-democrației române. În aceste condiții, reprezentanții Bucovinei, alături de colegii care s-au opus Internaționalei a III-a, au organizat Congresul de la Ploiești (1921)⁶, în urma căruia s-a înființat Federația Partidelor Socialiste din România (Partidul Socialist din Banat și Transilvania, Partidul Socialist din Vechiul Regat și Partidul Social-Democrat din Bucovina; ulterior, în Federație au intrat și socialiștii unitari, care propuneau ca aderarea să se facă în urma unor negocieri, neacceptate de liderii de la Moscova), din a cărei conducere a făcut parte și Iacob Pistiner (secretar și membru în Comitetul Executiv). La ultimul congres al Federației Partidelor Socialiste, din mai 1927, s-a hotărât dizolvarea acesteia și crearea Partidului Social-Democrat, cu cinci organizații regionale, una dintre acestea fiind cea din Bucovina. Din același an, Iacob Pistiner a făcut parte din Biroul de Conducere al Partidului Social-Democrat și din Comitetul Executiv (alături de Romulus Dan); un alt bucovinean, Rudolf Gaidosch, era membru al Comisiei de Control⁷.

Prezența lui Iacob Pistiner în structurile de conducere ale Partidului Social-Democrat din România se justifică și prin rezultatele obținute de social-democrați în Bucovina. Forța politică a mișcării social-democrate și capacitatea acesteia de a pătrunde în mase au fost probate de rezultatele alegerilor parlamentare din anii 1919 și 1920. Deși socialiștii militaseră pentru organizarea de alegeri libere, pe baza sufragiului universal, Congresul extraordinar al partidelor socialiste din Vechiul Regat, Bucovina, Ardeal și Banat, întrunit în octombrie 1919 la București, a hotărât neparticiparea la alegerile de la sfârșitul anului 1919 (invocându-se

⁴ *Ibidem*, p. 157.

⁵ *Ibidem*, p. 157–158.

⁶ În baza raportului prezentat de Pistiner la acest congres, s-a hotărât afilierea Federației Partidelor Socialiste din România la Internaționala de la Viena (Uniunea Muncitorească Internațională a Partidelor Socialiste sau Internaționala a II-a și jumătate), inițiată de Partidul Social-Democrat din Austria. Cf. Petru Rușșindilar, *George Grigorovici și social-democrația în Bucovina*, București, Editura Fundației „Constantin-Titel Petrescu”, 1998, p. 147–148.

⁷ Radu-Florian Bruja, *op. cit.*, p. 160–161.

menținerea stării de asediu, a cenzurii, prezența la conducerea țării a unui guvern de militari) și retragerea candidaturilor propuse. Conform acestor hotărâri, Partidul Social-Democrat din Bucovina a publicat un comunicat, în 31 octombrie 1919, prin care informa că își retrage toate candidaturile – Rudolf Gaidosch, George Grigorovici și Iacob Pistiner, candidați pentru circumscripția Cernăuți-oraș. „Nu luăm parte la alegeri, pentru a putea lupta pentru alegeri bune, libere și democratice”, afirma George Grigorovici⁸.

Reevaluând deciziile adoptate la congresul din octombrie 1919, social-democrații au participat la următoarele alegeri parlamentare⁹, din mai 1920, obținând, la nivelul întregii țări, 21 de mandate de deputați și trei de senatori¹⁰. Dintre aceștia, cinci (patru deputați și un senator) au fost aleși în Bucovina – George Grigorovici (care a candidat pentru ambele Camere), Iacob Pistiner, Rudolf Gaidosch, Constantin Krakalia și Ion Heșca. Iacob Pistiner a candidat în circumscripția Cernăuți – oraș, candidatura acestuia fiind validată în ședința Adunării Deputaților din 24 iunie 1920. Pe cele patru liste electorale s-au înscris 11 candidați¹¹, fiind declarați aleși din fiecare listă, căreia i s-au atribuit mandate, cei care au obținut cel mai mare număr de voturi: George Grigorovici – 6 728 de voturi (lista nr. 1); Iacob Pistiner – 6 421 de voturi (lista nr. 1); Benno Straucher – 3 261 de voturi (lista nr. 2). Rudolf Gaidosch (5 946 de voturi, lista nr. 1), Norbert Kipper (2 864 de voturi, lista nr. 2) și Iosef Bierrer (2 755 de voturi, lista nr. 2) au fost declarați deputați supleanți¹².

În această legislatură parlamentară s-au prezentat interpelări, comunicări, declarații, întrebări, petiții despre diverse probleme cu care se confrunta societatea românească în primii ani de după terminarea războiului. Tematica intervențiilor parlamentare se referă la: dezbaterile, inițierea și susținerea unor proiecte de legi (Proiectul de lege pentru reforma agrară din Bucovina, Proiectului de lege pentru lichidarea despăgubirilor de război și amortizarea datoriei publice interne, Legea impozitelor pe capital, Legea pentru încurajarea construcțiilor, Proiectul de lege

⁸ Petru Rușșindilar, *op. cit.*, p. 121.

⁹ La alegerile parlamentare din anul 1920, organizate de guvernul condus de generalul Alexandru Averescu, președintele Partidului Poporului, au participat, alături de Partidul Social-Democrat din Bucovina și Partidul Democrat al Unirii, candidați ai naționalităților minoritare și candidați independenți, populația provinciei fiind reprezentată de 16 deputați și 10 senatori, dintre care unul de drept (mitropolitul Bucovinei) și nouă aleși (opt prin vot universal și unul din partea Universității din Cernăuți).

¹⁰ Petru Rușșindilar, *op. cit.*, p. 127.

¹¹ George Grigorovici, Iacob Pistiner, Benno Straucher, Rudolf Gaidosch, Norbert Kipper, Iosef Bierrer, Zaharie Voronca, Constantin Hostiuc, Iosef Binder, Laurențiu Tomoioagă, Gheorghe Voitcu. Pe listele electorale ale circumscripției Cernăuți-oraș s-au înscris și alți candidați, care ulterior s-au retras din cursa electorală: Constantin A. Dragonesi, Ludwig Strohmayer, Franz Lang, Gheorghe Schauz, Stanislaw Kwiatkowski. Cf. Dezbaterile Adunării Deputaților, „Monitorul Oficial” (în continuare se va cita D.A.D., M.O.), nr. 46, 1 iunie 1920, p. 1436.

¹² D.A.D., M.O., nr. 5, 27 iunie 1920, p. 47–49.

asupra impozitului pe lux și cifra de afaceri, Proiectul de lege pentru reforma contribuțiilor directe, Proiectul de lege referitor la distribuția manualelor școlare ș.a.); problemele unificării și administrării Bucovinei; declarații de susținere a drepturilor minorităților. De asemenea, intervențiile deputaților bucovineni au avut în vedere și alte teme, legate de situația școlilor din provincie, a căilor de comunicație, sprijinirea populației bucovinene prin aprovizionarea cu diverse bunuri, desfășurarea alegerilor în unele dintre circumscripțiile electorale organizate în provincie.

În legislatura 1920–1922, temele pe care le-a abordat Iacob Pistiner în dezbaterile parlamentare¹³ s-au referit la problemele unificării și administrarea teritoriilor reunite cu Regatul României (ședința Adunării Deputaților din 23 iulie 1920); reforma financiară (ședințele Adunării Deputaților din 31 martie 1921, 21 mai 1921, 1 iulie 1921, 18 iulie 1921); Proiectul de lege asupra impozitului pe lux și pe cifra de afaceri (ședința Adunării Deputaților din 14 iulie 1921). În atenția deputatului bucovinean au stat și alte teme, legate de situația clădirilor în care funcționau școlile și cazarmile (ședința Adunării Deputaților din 3 iulie 1920) sau stoparea comerțului cu carne (ședința Adunării Deputaților din 1 iulie 1920). Iacob Pistiner a fost unul dintre inițiatorii Proiectului de lege referitor la distribuția manualelor școlare (prezentat în ședința Adunării Deputaților din 24 decembrie 1920)¹⁴ și s-a aflat, alături de alți deputați bucovineni, printre semnatarii Proiectului de lege referitor la statutul funcționarilor publici (prezentat în ședința Adunării Deputaților din 26 mai 1921)¹⁵.

Pe lângă intervențiile parlamentare menționate, în ședințele Adunării Deputaților din această legislatură au fost prezentate petiții, întrebări, cereri, declarații și memorii. Astfel, în 13 aprilie 1921, deputatul Iacob Pistiner adresează o comunicare ministrului de Război, Ion Rășcanu, referitoare la cazul soldatului Menasche Davidovici (Regimentul 114 din Rădăuți), care a fost bătut de către comandantul acelui regiment, colonelul Mihail, prezentând în acest sens și un certificat medical¹⁶; a votat, alături de alți deputați bucovineni, amendamentul la art. 146 și art. 147

¹³ Intervențiile lui Iacob Pistiner din această legislatură au fost publicate în vol. *Bucovineni în Parlamentul României întregite*, vol. II.1, *Adunarea Deputaților, legislatura 1920–1922*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Rodica Iașencu și Marian Olaru, indice de nume de Rodica Iașencu, București, Editura Academiei Române, 2016, p. 130–149.

¹⁴ Pornind de la ideea stabilirii unui „regim de favoare” care trebuie să se aplice „cărților de cultură”, inițiatorii acestui proiect de lege au propus următoarele: „Art. 1. Cărțile didactice, aprobate de minister, precum și cărțile tipărite, premiate sau numai aprobate de Academia Română ca opere culturale, să fie puse la expedierea și francarea pe căile ferate române, pe căile ferate particulare de pe teritoriul României Mari și pe căile de navigație aceluiași condiții ca și zierele, considerate în colete mai grele de 5 kg; Art. 2. Cei care vor contraveni dispozițiilor acestei legi vor fi pedepsiți cu confiscarea pachetelor, în care vor fi introdus prin fraudă astfel de cărți sau orice alte mărfuri, iar mărfurile confiscate se vor vinde în folosul elevilor săraci”. Cf. D.A.D., M.O., nr. 17, 28 decembrie 1920, p. 335.

¹⁵ Idem, nr. 101, 14 iunie 1921, p. 2605–2612.

¹⁶ Idem, nr. 87, 28 aprilie 1921, p. 1961.

din Regulamentul Camerei Deputaților, cu privire la acordarea imunității deputaților¹⁷, precum și împotriva respingerii cererii de eliberare a lui Ilie Moscovici, Boris Ștefanov și E. Stanef (în ședința Adunării Deputaților din 27 ianuarie 1921, ministrul Justiției, Mihai Antonescu, expune situația acestor deputați socialiști arestați pentru infracțiuni penale, care ating grav ordinea publică, cu mențiunea că „trebuie să fie menținuți în stare de arestare sau dacă d-voastre, în baza imunității parlamentare, aveți puterea să hotărâți ca ei să fie eliberați”; s-a optat, conform art. 101 din Regulamentul Adunării Deputaților, pentru votul nominal în această chestiune)¹⁸.

Iacob Pistiner a făcut parte din grupul parlamentar social-democrat (unde activau și deputații bucovineni Rudolf Gaidosch și Constantin Krakalia), constituit la începutul anului 1921¹⁹ și a fost membru în două din cele 11 comisii permanente ale Adunării Deputaților: Comisia de Afaceri Străine și Comisia financiară și bugetară²⁰.

¹⁷ În ședința A.D. din 17 decembrie 1920, în cadrul dezbaterii pe marginea Regulamentului Camerei Deputaților cu privire la acordarea imunității deputaților, se aduc în discuție art. 146 („un deputat nu poate fi arestat sau urmărit în timpul sesiunii, decât cu învoirea Adunării”) și art. 147 („atunci când un deputat este arestat în intervalul dintre sesiuni, dosarul se comunică Adunării în ziua deschiderii sale. Adunarea hotărăște dacă trebuie a se înceta sau menține arestarea în timpul sesiunii. Tot astfel se procedează în privința arestării unui deputat, în caz de vină vădită în timpul sesiunii”). Față de prevederile art. 146 și art. 147 s-a propus adăugarea unui amendament referitor la acordarea imunității și în afara sesiunilor parlamentare, deși Constituția prevedea imunitate numai pe timpul acestora. Amendamentul se referea la faptul că obligația ministrului de Justiție, care a arestat un deputat pentru fapte comise în timpul vacanțelor parlamentare, este aceea de a veni la Comisia de imunitate a Parlamentului, care lucrează și în afara sesiunilor parlamentare, pentru a explica motivele arestării. Această comisie avea dreptul de a cere acestuia date despre cauzele și împrejurările arestării, nu avea dreptul de a cere sistarea arestării, informa Adunarea Deputaților și aceasta decidea dacă rămânea în arest preventiv sau se ridica arestarea. Comisia nu avea o putere prevăzută cu sancțiune, dar rolul acesteia este explicat de Iuliu Maniu: „Raportul între guvern și între Cameră nu se poate aranja numai sub sancțiunea pe care o poate da justiția sau o sancțiune anume statornicită în lege, ci acest raport este de natură politică. Și, cu toată puterea Camerei, influența sa, controlul pe care îl exercită asupra mersului treburilor statului, se bazează pe acest raport politic dintre guvern și dintre Cameră”. De asemenea, amendamentul se referea la faptul că deputații se bucurau de drept de imunitate și între sesiuni, în cazul în care aceștia aveau o „delegație oficială precisă din partea Parlamentului”. În ședința Adunării Deputaților din 18 decembrie 1920 s-a supus la vot acest amendament, care a fost respins, art. 146 și 147 fiind votate „în redacția comitetului delegaților”. Cf. D.A.D., M.O., nr. 12, 22 decembrie 1920, p. 245, 246, 248, 249, 260–261.

¹⁸ La 8 decembrie 1920, după deschiderea lucrărilor Senatului, a avut loc un atentat, prin instalarea și amorsarea unei bombe artisanale de către un grup terorist de extremă stângă, condus de Max Goldstein. În urma acestui atentat au decedat Dimitrie Grecianu (ministrul Justiției) și senatorii Dimitrie Radu (episcop greco-catolic de Oradea-Mare) și Spiru Gheorghiu. În urma atentatului s-au înregistrat și răniți, printre care președintele Senatului, Constantin Coandă, episcopul ortodox Nifon și episcopul ortodox Roman Ciorogariu. S-a presupus că în această acțiune a fost implicat și Alecu Constantinescu, conducătorul aripii de extremă stângă a Partidului Socialist din România, care în anul 1921 a format Partidul Comunist din România. În urma acestor acțiuni, autorii atentatului au fost condamnați. Cf. D.A.D., M.O., nr. 25, 1 februarie 1921, p. 591, 593; http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/primul-atentat-bomba-senatul (16 mai 2019).

¹⁹ Nicolae Jurcă, *Istoria social-democrației din România*, București, Editura Științifică, 1994, p. 136.

²⁰ D.A.D., M.O., nr. 18, 29 decembrie 1920, p. 374–379, 395–396.

În această legislatură parlamentară Iacob Pistiner a participat la dezbaterile referitoare la problemele unificării și administrării teritoriilor alipite Regatului României, susținând „descentralizarea și autoadministrarea” acestora. În interpelarea prezentată în ședința Adunării Deputaților din 23 iulie 1920, acesta sesizează disfuncționalități în procesul de unificare, invocă „prigoana sistematică în contra unei părți a populației ca străini”, analizează situația curților marțiale („Curtea marțială nu poate exista. Domnește din pricina aceasta o nesiguranță juridică generală”), aduce în discuție problema acordării indigenatului, a impozitelor („autonomia noastră constă, deci, în faptul că plătim impozitele mari austriece, fiind unificați totodată și cu sistemul de impozite din Vechiul Regat. Același lucru se petrece și cu timbrul – la noi se timbrează multe acte, care nu se timbrează în Vechiul Regat, totuși trebuie să plătim la timbre un leu pentru fiecare coroană, așa încât și aici plătim mult mai mult decât în Vechiul Regat”). În privința unificării, deputatul bucovinean nu este de acord ca „să se întindă pur și simplu legile din Regat asupra celorlalte provincii. Dimpotrivă, va trebui ca o comisie să studieze legislația tuturor provinciilor, să scoată de pretutindeni părțile bune, să adapteze totul vremurilor noi și să facă din aceasta un tot unitar. [...] Pentru a unifica provinciile, trebuie părăsită ideea de a transforma vechiul pašalâc românesc într-o Românie cazarmă. Trebuie dată țării cea mai mare libertate în administrare și Constituție, căci numai libertatea cucerește pe oameni”²¹.

O altă categorie de teme dezbătute în Adunarea Deputaților, la care a participat și Iacob Pistiner, se referă la problema reformei financiare. În 22 martie 1921, ministrul de Finanțe Nicolae Titulescu a prezentat în Parlament Proiectul de lege pentru reforma contribuțiilor directe, pentru a stabili un sistem unitar de impozitare pe întreg teritoriul României și a defini obligațiile fiscale în funcție de mărimea și natura veniturilor. Acest proiect a fost votat în august 1921, însă legea, „complexă și stufoasă”, nu s-a aplicat. Această reformă administrativă, cunoscută și sub denumirea de „reforma Titulescu”, avea la bază o idee progresistă pentru acea vreme – impozitul cedular, o formă a impozitului pe venit, calculat în funcție de proveniența acestuia. Acesta era completat cu un impozit general pe venitul progresiv, pe lux, pe cifra de afaceri și anexe²². Pornind de la ideea că „o unificare mecanică are darul de a opri unirea mai mult în loc să o avanseze. Și mai repet că prin unificare nu trebuie să înțelegem aplicarea legilor și [a] metodelor din Regat asupra tuturor provinciilor, după cum se practică acum”²³, Iacob Pistiner expune, în intervențiile

²¹ Idem, nr. 27, 27 iulie 1920, p. 460–462.

²² În anul 1923, Vintilă Brătianu a propus o nouă reformă fiscală, care urma să consolideze sistemul fiscal prin Legea pentru unificarea contribuțiilor directe și pentru înființarea impozitului pe venit global (impozitele cedulare au fost înlocuite cu șase impozite directe reale, denumite elementare). În ceea ce privește Bucovina, în ședința Adunării Deputaților din 19 mai 1921 a fost prezentat Sistemul contribuțiilor directe analizat prin legiuirile contribuțiilor directe în Bucovina. Cf. D.A.D., M.O., nr. 95, 2 iunie 1921, p. 2320–2331; <http://www.mfinante.ro/rol12.html> (28 mai 2019).

²³ D.A.D., M.O., nr. 152, 8 martie 1922, p. 4090–4094.

sale, câteva idei legate de programul financiar al grupului social-democrat pe care îl reprezenta în Parlament: „confiscarea tuturor averilor care nu pot fi justificate; impunerea, în primul rând, a rentei parazitare a capitalului, cruțarea forțelor productive creatoare ale națiunii; instituirea unui impozit pe venit după criterii sociale, ținându-se seama de capacitatea economică a celor impuși; înlocuirea impozitului cedular printr-o dare generală proporțională și progresivă pe avere, după scăderea datoriilor, cu impunerea mai grea a capitalului constant (investit în mașini, clădiri, instalații); o dare progresivă pe creșterile de avere completate printr-o impunere grea a acelor a[le] căror cheltuieli trec peste o anumită limită a venitului lor; statul să fie părtaș de drept la moștenirile care depășesc o sumă minimă stabilită; cota parte a statului să crească progresiv în raport cu scăderea numărului urmașilor moștenitori, mergând până la dreptul integral de moștenire al statului, când lipsesc moștenitorii direcți; impozitele asupra consumației și traficului, ca și dările vamale, nu sunt îndreptățite decât [atunci] când impun averea și sunt destinate să servească economiei naționale și vor fi combătute atunci când au tendința să sacrifice interesele generale [ale] unei minorități privilegiate”. Deputatul bucovinean susține înființarea impozitelor directe („ar fi greșit să percepem dările numai în mod mecanic, fără considerații [față] de forțele contribuabililor”, „trebuie să veghem ca impozitele să nu devină o piedică pentru industria țării și, de asemenea, există pericolul ca sub masca favorizării industriei să nu fie favorizați numai industriașii”) și face observații privitoare la averile de război („impozitul e socotit cu începere de la 30 000 lei și progresează în așa fel că la averile și de miliarde abia atinge cota numai de 33%, iar în cazul că averea e de proveniență dinainte de Războiul Mondial, cota ei e abia 26¼ . Față de această dispoziție, stabilim – cota impusă asupra averilor de război, nu numai că este prea mică, ci nu există nicio măsură practică care ar putea asigura, de fapt, impunerea specială a acestor averi. Iar despre impozitul asupra moștenirilor, care ar fi un important izvor de venit pentru stat și care este introdus deja în cele mai multe state, la noi nu se face nici măcar amintire, dovedindu-se astfel lipsa de concepție a clasei dominante de la noi. [...] Suntem, mai departe, de părere că felul cum proiectul prevede plata și cota impozitului la societatea de acțiuni cu cota fixă de 12% e dăunător economiei naționale și fiscale. În locul acestui procedeu ar fi cu mult mai folositor dacă s-ar introduce, cu privire la fiecare industrie, sistemul participării statului, iar cu o cotă corespunzând impozitului prevăzut în genere”). Deși proiectul legii financiare „nu corespunde cerințelor programului nostru, precum și nevoilor reale ale statului, îl considerăm ca un prim pas în această direcție și de aceea, văzând că toate forțele reacționare se concentrează împotriva lui, declarăm că, propunând amendamentele, votăm pentru acest proiect”²⁴.

În contextul discuțiilor pe marginea reformei financiare, Iacob Pistiner amintește și despre problema funcționarilor din Bucovina sau despre „bătăia din partea jandarmilor”: „Însă, n-avem să ne plângem numai de samavolnicie, absolutism și

²⁴ Idem, nr. 134, 28 ianuarie 1922, p. 3423–3424; nr. 98, 9 iunie 1921, p. 2553–2554.

persecuții fără margini față de muncitori, ne plângem că mica noastră industrie e cu desăvârșire sugrumată, nimicată. [...] Dezorganizația în viața publică omoară economia noastră și dacă mai rămâne ceva, aceasta se nimicește de către sistemul vamal și suntem greu loviți în orice ramură și în toate de dările și impozitele indirecte. Îngrijirea socială se menține numai în baza unor venituri întâmplătoare, timbre, în loc să dispună de sume fixe. Ne-ar interesa foarte mult să vedem o socoteală a acestor venituri și cum au fost întrebuințate”. În cadrul discuțiilor pe marginea bugetului (primul buget al României întregite), Iacob Pistiner remarcă faptul că acesta este „bugetul unui stat de clase și de aceea noi, social-democrații, îl dezaprobam. Îl dezaprobam în special pentru că este bugetul unui guvern a cărui notă dominantă este nimicirea tuturor libertăților constituționale și a mișcării muncitorești”²⁵.

În alocuțiunile sale, Iacob Pistiner a avut în vedere și alte probleme cu care se confrunta populația din Bucovina. În 1 iulie 1920 s-a adresat ministrului Industriei și Comerțului, Octavian Tăslăoanu, solicitând ca Direcția Generală a Comerțului să nu mai elibereze „autorizații de exportare de carne” Cooperativei de funcționari „Poliver” fără avizul prealabil al administrației comunale, în condițiile în care în orașul Cernăuți „domnește o mare lipsă de carne”²⁶. O altă comunicare, adresată ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Petre P. Negulescu, se referă la problemele legate de clădirile unor școli din Cernăuți, în care funcționau spitale militare, creându-se astfel „o stare de lucruri intolerabilă”, în condițiile în care „școlile comunale suferă de o mare lipsă de localuri”. În aceeași comunicare, Pistiner atrage atenția ministrului de Război, Ion Rășcanu, că administrația militară n-a achitat orașului Cernăuți, aflat într-o situație grea din punct de vedere financiar, chiriile pentru cazarmile ocupate de către formațiunile militare²⁷.

Influențat de marxism și educat la școala austro-marxistă a liderilor vienezi (Viktor Adler a fost mentorul său, de la care „a învățat” „întreaga viață politică”), Iacob Pistiner „avea convingerea că lupta generației sale era de etapă și că societatea umană se îndreptă inevitabil spre socialism”²⁸. Atras de valorile democrației promovate de socialismul european, „partizan al unui socialism deschis care să se adapteze la noile condiții social-economice de după 1918”²⁹, manifestându-se deschis împotriva bolșevismului, Iacob Pistiner a militat pentru autonomia Bucovinei, apărarea drepturilor minorităților, reformarea sistemului de taxe, idei pe care le-a susținut de la tribuna Parlamentului, în legislaturile 1920–1922 și 1922–1926.

Prezentăm, în continuare, trei interpelări susținute de Iacob Pistiner în ședințele Adunării Deputaților din 23 iulie 1920, 21 mai 1921 și 18 iulie 1921, pe teme legate de problemele unificării și administrării teritoriilor reunite cu Regatul României și cele ale reformei financiare.

²⁵ Idem, nr. 152, 8 martie 1922, p. 4090–4094.

²⁶ Idem, nr. 8, 1 iulie 1920, p. 186.

²⁷ Idem, nr. 13, 7 iulie 1920, p. 205–206.

²⁸ Radu-Florian Bruja, *op. cit.*, p. 165.

²⁹ *Ibidem*, p. 175.

Sedința Adunării Deputaților din 23 iulie 1920³⁰

Onorată Cameră, problema statului român este de natură dublă. Din vechea Românie s-a alcătuit un stat mare, nu numai cu un număr îndoit de locuitori, ci afară de aceasta cu locuitori având deosebite culturi și deosebite tradiții politice. La aceasta se mai adaugă faptul că prefacerea dintr-o țară oligarhică feudală într-un stat țărănesc burghez are loc în momentul în care lumea europeană se și află în transformare spre socialism. Cu atât mai însemnată este în acest stat dezlegarea problemei consti-tuționale și administrative. Numai acela care nu ne mai cunoaște pe noi, social-democrații, se va mira că nu ne interesăm pentru aceste chestiuni, chestiunea statului actual, cu toate că luptăm din toate puterile și fără concesii pentru o formă cu desăvârșire nouă a relațiilor de producere și a suprastructurii juridice. Suntem un partid care vrea să clădească și care nu distruge cele existente decât întrucât trebuie să facă loc pentru realizarea programului nostru. Nu voim să distrugem deosebitele comunități sociale ca atare, ci numai să înlăturăm forma lor actuală, în măsura în care se manifestă prin exploatare economică din cauza proprietății private a mijloacelor de producție și prin asuprire politică din pricina domniei de clasă, bazată pe această proprietate privată.

Problema constituțională și administrativă se exprimă în general astăzi prin denumirea de unificare. Vreau să vă arăt, d-lor deputați, cum s-a făcut de la 12 noiembrie 1918³¹ această unificare. Ea s-a început printr-o prigoană sistematică în contra unei părți a populației, ca străini. Protestând în ziar în contra acestui lucru, spunând că la noi numai obiceiul bătaii este străin, am fost amenințat cu împușcarea, dar de bătut s-a bătut mai departe. Câtva timp a mai încetat bătaia, dar în ultimul timp a început din nou. Am o serie întreagă de cazuri concrete din ultimele săptămâni, pe care nu le voi citi în special, ci le-am înaintat d-lui ministru. Vreau să scot în relief faptul că, în special, bat grănicerii și că între aceștia se bucură de un renume special d-l căpitan Turculeț, în circumscripția prietenului meu [Zastavna, județul Zastavna], [Constantin] Krakalia. Acesta închide oamenii într-un dulap, care nu are decât o mică răsuflătoare. Bucovinenii nu au fost bătuți niciodată așa și niciodată nu se vor obișnui cu această unificare. La aceasta se mai adaugă faptul că, de la 12 noiembrie a domnit starea de asediu. Nimeni nu poate spune din ce cauză și în ce scop. Populația este liniștită și singurul lucru care o neliniștește este tocmai starea de asediu. Îmi amintesc că frontul a fost la 12 km de Cernăuți, fără ca să avem o asemenea stare excepțională, deși azi nu mai avem front în apropiere. În ultimele săptămâni, starea de asediu a mai fost înăsprită, deoarece polonezii au mâncat bătaie undeva. Aș fi înțeles mai curând contrariul, deoarece

³⁰ D.A.D., M.O., nr. 27, 27 iulie 1920, p. 460–462.

³¹ În 12 noiembrie 1918, Consiliul Național, în virtutea suveranității naționale și pe baza hotărârilor Constituantei Țării Bucovinei, luate în Adunarea din 27 octombrie 1918, a decretat Legea fundamentală asupra puterilor Țării Bucovinei. Pentru conținutul acestei legi vezi: Radu Economu, *Unirea Bucovinei. 1918*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 149–150.

România nu are nimic mai puțin de dorit decât o Polonie îngâmfată și victorioasă, care să-și întindă stăpânirea până la Marea Neagră. Abia acum a fost ridicată.

În legătură cu starea de asediu stă situația Curților marțiale. După decretul confirmat de Parlamentul trecut, trebuie să se aplice în Bucovina, pentru moment, vechile legi. Dar, în cadrul acestor legi, Curtea marțială nu poate exista. Domnește din pricina aceasta o nesiguranță juridică generală, competențele nu sunt stabilite. Numai așa s-a putut întâmpla ca patru vardiști să fie acuzați și condamnați deoarece, conform datoriei lor, au luat apărarea unor civili împotriva exceselor câtorva soldați. Dacă nu și-ar fi făcut această datorie, ar fi fost condamnați de justiția bucovineană. Nu trebuie să ne mirăm dacă în dilema de a fi condamnați fie de autoritatea civilă, fie de cea militară, aceștia părăsesc posturile lor. Asemenea cazuri aș putea cita multe. Ele sunt cu atât mai tragice cu cât avocații bucovineni nu sunt admiși să pledeze la Curțile marțiale, așa încât numai bogătașii își pot procura un apărător. Starea de asediu și această justiție militară au fost ilegale și ar putea cel mult să fie aplicate într-o țară cucerită împotriva celor învinși. Bucovina n-a fost, însă, cucerită, căci armata a fost chemată de sfatul național pentru a menține ordinea. Ar fi trebuit să veniți altfel la noi, de pildă așa cum au venit italienii la Triest. Aceștia nu au depreciat vechea valută, printr-o ștampilare ușuratică, sărăcind apoi, printr-o speculă sistematică, populația, așa cum s-a făcut la noi.

Războiul s-a terminat de un an și jumătate și, totuși, zece mii de bucovineni mai sunt prizonieri în Siberia³². Dacă vreunul poate, după luni de zile de pribegie, să se reîntoarcă acasă, nu i se permite intrarea în Bucovina decât dacă are indigenatul (Heimatsrecht). Acest indigenat, o invenție curat austriacă, nu are, însă, însemnătate decât pentru ajutorarea săracilor și nu are nimic comun cu cetățenia. Cel întors are nevastă și copii în Bucovina, lui nu i se îngăduie, însă, intrarea. Două fete, plecate înainte de război la Londra ca [și] croitorese au fost internate de englezi și repatriate de curând în Bucovina. Neavând indigenatul, au fost arestate la întoarcere, deși sunt născute în Bucovina, din părinte născut și trăit numai în Bucovina. Numai după intervenția noastră, Siguranța le-a pus în libertate. Siguranța completează starea de asediu și Curțile marțiale. Nici ea nu cadrează cu legile bucovinene, dar își vâra nasul în toate. Sunt convins că spionează până și pe președintele comisiei de lichidare. Nu i se spune decât ohrana [poliția secretă a Imperiului Rus]. Oricare

³² Chestiunea repatrierii prizonierilor de război ardeleni și bucovineni din Siberia a stat în atenția parlamentarilor bucovineni și în legislatura parlamentară 1919–1920. Senatorul Nicolae Carabioschi a prezentat o interpelare pe această temă în ședința Senatului din 21 februarie 1920; o amplă prezentare a situației prizonierilor români originari din Bucovina și Transilvania a fost făcută și de către senatorul Voicu Nițescu, în interpelarea susținută în ședința Adunării Deputaților din 13 iulie 1920. Ștefan Cicio-Pop, președinte *ad interim* al Consiliului de Miniștri, a dat un răspuns în această privință, arătând că încercările de repatriere, foarte dificile, începute în toamna anului 1919, sunt condiționate de ajutorul venit din partea Japoniei și a S.U.A., iar pentru rezolvarea acestei probleme, în anul 1920 a fost trimisă o misiune specială în Japonia, în frunte cu A.S.R. Principele Moștenitor. Cf. Dezbaterile Constituyentei – Senatul, „Monitorul Oficial”, nr. 32, 28 februarie 1920, p. 349–350; D.A.D., M.O., nr. 19, 16 iulie 1920, p. 310–312.

copil știe că unii dintre funcționari se folosesc de situația lor pentru a lua mită, mai ales la eliberarea pașapoartelor. Siguranța alcătuiește un stat în stat și nu ține seama nici de administrația țării.

Numai pentru completare voi mai aduce un fapt privitor la unificare, și anume impozitele. În Bucovina se plătesc impozite directe foarte mari, care nu sunt cunoscute în Regat. Aceste impozite au fost fixate într-o vreme când banii aveau o altă valoare și cresc în proporție cu venitul, cine avea un venit anual de zece mii de coroane era pe vremea aceea om bogat și putea plăti ușor patru sute coroane anual ca impozit pe venit. Astăzi, oricine câștigă atât trebuie, cu alocația de război, să plătească opt sute de coroane anual ca impozit. Cu zece mii de coroane nu poate cumpăra nici ceea ce cumpăra înainte cu o mie de coroane, la care venit, pe vremea aceea, nu avea niciun impozit de plătit. Cu toate că plătim impozite atât de mari, legea impozitelor indirecte din urmă a fost întinsă și asupra noastră. Autonomia noastră constă, deci, în faptul că plătim impozitele mari austriece, fiind unificați totodată și cu sistemul de impozite din Vechiul Regat. Același lucru se petrece și cu timbrul – la noi se timbrează multe acte, care nu se timbrează în Vechiul Regat, totuși trebuie să plătim la timbre un leu pentru fiecare coroană, așa încât și aici plătim mult mai mult decât în Vechiul Regat.

Dar cum ne închipuim noi această unificare? În niciun caz așa încât să se întindă pur și simplu legile din Regat asupra celorlalte provincii. Dimpotrivă, va trebui ca o comisie să studieze legislația tuturor provinciilor, să scoată de pretutindeni părțile bune, să adapteze totul vremurilor noi și să facă din aceasta un tot unitar. Legislația noastră muncitorească și funcționărească nu vom permite să fie înrăutățite niciun moment. Dimpotrivă, cerem dezvoltarea mai departe, conform timpurilor, a acestor drepturi. Să permitem noi oare să ne fie luate casele noastre districtuale pentru bolnavi, pe care noi le-am făcut cu propriile puteri și mijloace, în plină autonomie și din care am făcut adevărate centre pentru igiena și sănătatea muncitorimii? Să permitem noi ca ele să fie înlocuite cu casele de boală din Vechiul Regat care, după cum o arată și numele, sunt case bolnave? La noi există obligativitatea închiderii magazinelor la ora șapte și astăzi cerem închiderea la șase, pe când aici văd magazinele deschise până noaptea târziu.

Noi avem serviciul de plasare și multe altele pe care le-am cucerit prin lupte parlamentare și sindicale grele. Să permitem noi să ne fie răpitate pentru că ele nu există încă aci? Nu uitați, d-lor deputați, că muncitorimea noastră urmărește mereu legislația acelor state cu care a trăit laolaltă în trecut, și când află despre legislația socială din Cehoslovacia ori Austria germană, e firesc să se simtă aruncată înapoi. Un guvern cuminte ar face concurență acestor state și ar câștiga, astfel, sufletele muncitorimii pentru România. Funcționarii noștri publici au asigurate, prin acte pragmatice, drepturile lor. Aceste acte pragmatice au nevoie de îmbunătățire în folosul funcționarilor. În niciun caz nu le pot fi smulse aceste drepturi pentru care au răbdat de foame, căci ei nu au rămas cu micile lor salarii decât din pricina libertăților și asigurărilor ce le erau garantate. Nu vă putem sfătui decât să îmbunătățiți și să întindeți aceste legi asupra întregii Români. Așa înțelegem noi unificarea.

D-voastră să ne dați Constituția d-voastre și noi vă vom da legislația muncitorească și funcționărească. Dar Constituția nu este decât o literă moartă până ce nu va fi însuflețită cu spirit nou. Acest spirit nou este descentralizarea și autoadministrarea. Statul trebuie clădit de jos în sus. Temelia trebuie s-o alcătuiască comuna, care să hotărască și să execute tot ceea ce privește chestiunile locale. Ele se unesc în circumscripții, care la rândul lor se administrează singure. Circumscripțiile se unesc pe regiuni și abia acestea lasă acele chestiuni, care privesc pe toți, statului. Fiecare dintre aceste organisme se administrează singure prin corpurile sale reprezentative și prin funcționarii săi. Aceasta nu este nou, există în Anglia de veacuri. Aici se pare neobișnuit, dar fapt este că numai descentralizarea și autoadministrarea face unificarea cu putință. Ea dă fiecărei părți a țării putința să pornească de la obiceiurile tradiționale. Se va obiecta că, pe alocuri, populația nu este ocupată pentru aceasta. Dar întotdeauna ești mai copt pentru a te conduce în mod democratic singur, decât pentru a fi comandat de prefecții numiți.

Războaiele sunt locomotivele istoriei, iar acest război a copt oamenii și împrejurările într-un tempo accelerat. S-au copt nu numai pentru dezvoltarea pe care am schițat-o pe scurt și care ar trebui completată cu dreptul tuturor națiunilor și a maselor de a se dezvolta în cadrul statului în mod liber și de a avea o libertate completă nu numai în teorie, ci și în practică, întrebunțând limba maternă în școli, autorități și corpuri reprezentative, ci s-au copt și pentru o nouă ordine socială. Știu prea bine că interesul și egoismul de clasă nu pot trage încheierile din aceasta și că până aici orice progres a avut loc numai în luptele dintre clase. Dar chiar dacă istoria omenirii este istoria luptelor de clasă și va rămâne până ce socialismul va înlătura temelia domniei de clasă, lucrurile firești, de care am vorbit, sunt o chestiune de prevedere și civilizație. Nu este de ajuns să se vorbească mereu de România Mare. Pentru a unifica provinciile trebuie părăsită ideea de a transforma vechiul pașalâc românesc într-o Românie cazarmă. Trebuie dată țării cea mai mare libertate în administrare și Constituție, căci numai libertatea cucerește pe oameni. Lupta de clasă nu va înceta prin aceasta, dar nu va mai stânjeni închegarea politică a națiunilor, ci se va croi un drum pentru forme noi ale luptei pentru înfăptuirea socialismului și a democrației desăvârșite.

Sedința Adunării Deputaților din 21 mai 1921³³

D-lor deputați, reforma financiară este importantă, fiindcă este bazată, ar trebui să fie bazată, pe economia țării și trebuie să aibă o legătură cu politica generală a țării. Fiindcă până acum eu nu vorbesc românește îndeajuns de bine ca să pot discuta toate problemele care sunt în legătură cu reforma financiară, vreau să vorbesc numai despre câteva principii, pentru ca d-voastre să știți din care punct de vedere noi, social-democrații, vom face propuneri și amendamente la discuția legii pe articole.

³³ D.A.D., M.O., nr. 98, 9 iunie 1921, p. 2553–2554.

Dacă chestiunea reformei financiare ar fi numai o chestiune teoretică, atunci ne-am putea mulțumi cu proiectul d-lui ministru de Finanțe [Nicolae Titulescu], fiindcă principiile acestui proiect sunt așa cum trebuie să fie. Noi am avut și până acum impozitul direct și anume impozitul global pe venituri, iar combinația care este făcută în acest proiect, combinația dintre mărimea veniturilor și dintre felul veniturilor este în proiectul acesta mai bine făcută decât cum era în legile de până acum. Altceva sunt detaliile progresiunii și contrazicerile care sunt acum în proiect, făcute fie de [către] comisie, fie de [către] d-l ministru. Noi nu suntem aici ca să facem numai o lucrare științifică. Noi suntem aici ca să creăm legi care pot să fie aplicate și care să corespundă situației actuale a țării. Un proiect cum este acesta, despre care se poate zice că plutește în spațiu și în timp, un proiect care este un model, mai mult un model pentru studenți decât o lege, acest proiect trebuie să fie examinat cu foarte mare atenție. Nu este suficient să se facă o lege care este recunoscută ca bună, esențialul este aplicarea acestei legi. Regret că nu pot să mă ocup aici cu toate problemele și, mai ales, cu legătura pe care o are legea financiară cu economia țării și chiar cu gradul de cultură existent, ci trebuie să mă mărginesc acum numai la observații scurte.

Se zice că proiectul acesta de lege este o operă revoluționară și anume pentru Vechiul Regat. Dacă ar fi acesta adevărul, atunci d-l ministru de Finanțe ar fi fost arestat de mult de d-l ministru de Interne ca revoluționar. [...] D-l ministru va citi în „Monitorul Oficial”. Aceste impozite sunt, într-adevăr, numai consecința firească a capitalismului. Dacă s-au făcut acum și nu mai înainte, este numai cauza că Vechiul Regat a ajuns în faza de a se elibera de restricțiile feudale de care a fost până acum legat. Și de aceea noi, social-democrații, suntem aceia care cerem totdeauna înființarea impozitelor directe. Nu este mai puțin adevărat că executarea acestei măsuri în niciun stat nu a fost până acum completă. După cum, pe lângă serviciul militar obligatoriu, există spiritul clasei militariste, după cum pe lângă educația școlară obligatorie, totuși se găsesc săraci care nu au posibilitatea de a-și completa studiile lor, după cum, cu tot votul universal, au rămas fraudele și corupțiile în alegeri, tot așa vor rămâne în vigoare, pe lângă noile impozite directe, care sunt acum propuse, și impozitele indirecte vechi. Astfel se arată în adevărul ei democrația burgheziei. În acest sens se impune să mai cercetăm dacă cei impuși sunt și cei care plătesc, sunt cei care sunt contribuabili. Să vedem dacă nu se întâmplă să fie numai câțiva care aduc impozitele la percepții, dar nu sunt ei acei care plătesc într-adevăr.

Este o iluzie, dacă credem că ar fi posibil, precum a zis aici un orator, să aducem o schimbare într-un sistem social numai prin biruri, numai prin înființare de taxe. E cu totul copilăresc și ridicol când ne închipuim că băncile pot fi lovite, în adevăr, prin impozite asupra veniturilor lor. Băncile sunt numai o ocazie de a pune mâna pe venituri fără muncă și este sigur că băncile vor căuta toate mijloacele ca să se poată elibera în modul cel mai ușor de aceste impozite. Cea mai mare importanță pentru discutarea legilor financiare în practică o constituie morala contribuabilului

și ea depinde, în cea mai mare parte, de politica generală. Nimeni nu plătește impozitul cu plăcere. Acesta este adevărul. Și cel care combate un guvern pe această teză e sigur totdeauna că poate să devină popular. Dar, totuși, există țări unde impozitele se plătesc de bună voie, pe când la noi trebuie percepute ori cu greutate ori numai cu sila. Credeți, însă, d-lor, că fraudele descoperite și dosirile banului public pot stimula pe contribuabil să-și plătească impozitele de bună voie? Eu cred că nu! Dacă poporul vede că defraudanții de bani publici nu sunt pedepsiți, atunci vă rog să credeți, d-lor deputați, că din cauza acestor defraudanți [...] chiar oamenii cuminți și oamenii cinstiți se vor da în lături de a-și plăti impozitele. Impozitele, apoi, se plătesc în lei. Prin urmare, valoarea reală a sumelor încasate prin impozite va depinde de cursul leului nostru. Dacă facem, deci, o politică a cărei consecință va fi scăderea leului, este clar și firesc că impozitele vor trebui mărite tocmai într-un timp când poporul are cele mai mici venituri. Scăderea leului, apoi, înseamnă o criză economică și atunci, pe lângă scăderea valorii reale a încasărilor fiscale, vor scade și cele nominale.

Numai acest singur exemplu dovedește că politica financiară poate fi numai o parte din politica economică și că trebuie să aibă rădăcini în spațiu și în timp. Chiar și formalitățile și felul încasării sunt de cea mai mare importanță. Astfel, noi am văzut că zilele trecute a fost introdus și în Bucovina sistemul de percepere aplicat în Vechiul Regat. Rezultatul imediat al acestui sistem a fost că restanțele de mai multe milioane trebuie considerate ca pierdute. Cu intenția de a știrbi birocrașismul, încasarea impozitelor a devenit pentru totdeauna imposibilă. Iarși trebuie să ne dăm seama că ar fi greșit să percepem dările numai în mod mecanic, fără considerații [față] de forțele contribuabililor. Trebuie întâi să avem de unde lua, iar nu să omorâm cloșca cu ouăle de aur. Apoi, d-lor, și despre aceasta s-a mai vorbit aici, trebuie să veghem ca impozitele să nu devină o piedică pentru industria țării și de asemenea există pericolul ca sub masca favorizării industriei să nu fie favorizați numai industriașii. Opera care, teoreticește, poate fi excelentă, trebuie să se potrivească cu cadrul împrejurărilor reale. Dar acesta nu e cazul.

În această privință un exemplu numai vă voi da: impozitele puse asupra lucrătorilor manuali și intelectuali. Este un non sens chiar perceperea de biruri asupra diurnelor – și nu vorbesc despre diurnele parlamentare, ci de diurne în general. Credem că recompensa pentru un anume fel de prestare de serviciu nu constituie în realitate un venit, căci diurna, de foarte multe ori, este absorbită în totalitatea ei și sunt chiar cazuri când acești muncitori vor plăti mai mult decât legea singură o cere. Pe când toți ceilalți contribuabili se evaluează ei singuri sau sunt evaluați în mod aproximativ, pentru muncitori și funcționari există date precise, care sunt date de patron sau de stat, pe când, mai departe, ceilalți contribuabili pot alege timpul oportun pentru plata impozitelor, pentru ce poate să fie dator funcționarul și muncitorul ca să plătească, căci patronul vrea, iar nu când funcționarul sau muncitorul vrea. Mai departe se poate întâmpla că lucrătorul are trei, patru luni de ocupație și primește lunar 2 000 de lei. Patronul lui îi plătește

salariul după cedula³⁴ F, adică 300 de lei îi reține din acești 8 000 de lei, dar el este fără ocupație, așa că anual el ar fi avut mai puțin decât 9 000, care sunt prevăzuți după cedula F și el a plătit în adevăr 300. După teoria aceasta, cazul e foarte clar. Dacă muncitorul sau funcționarul a plătit statului pe nedrept, dacă vine la perceptor îl dă afară și dacă merge la jandarm va fi bătut și după aceea va veni și d-l Argetoianu și-l va aresta că e bolșevist pentru că cere bani de la stat. Aceasta e foarte clar. Până acum nu, dar este de așteptat. Dacă cedula A și B întinde o progresiune foarte mică, prea puțină după părerea mea, dar întinde o progresiune, această cedulă a salariilor nu o face, încât înseamnă, de fapt, răsturnarea lor în folosul aceluia care are venituri mai mari. Noi suntem pentru fixarea minimumului necesar de existență și cerem ca acest minimum necesar să se ridice cu mult mai mult și ca impozitul fixat să progreseze la început într-un mod lent și să se compenseze la veniturile mai mari.

Nicolae Titulescu, ministru de Finanțe: Care este minimumul de existență după d-voastră?

Iacob Pistiner: Eu susțin că este două mii de lei pe lună. [...] Cu toate că trebuie să mă exprim într-un mod foarte restrâns în momentul actual, se poate întâmpla ca un orator care face la discuția generală o propunere să fie arestat înainte de a-i veni rândul să dezvolte această propunere la direcția specială. Acest lucru se poate întâmpla în momentul actual. Noi ne facem datoria să ratăm propuneri pozitive și, în principiu, suntem de părere că fiecare partid care e reprezentat în Cameră are datoria să spună ce vrea să facă dacă ar fi la putere. Din acest punct de vedere eu cred că datoria noastră este tocmai să facem propuneri pozitive la discuția generală. Încheind, voi constata că, cu toată necesitatea impozitului asupra venitului și asupra averilor, economia capitalistă a intrat deja într-o fază unde nu numai statul român, dar niciun stat nu-și poate acoperi deficitul numai prin impozite. Statul trebuie să ia parte în mod activ la producția țării, trebuie să naționalizeze mijloacele de producție și această cale trebuie să fie luată de către România.

Ședința Adunării Deputaților din 18 iulie 1921³⁵

Onorată Cameră, d-lor deputați, dacă ne-am mulțumit până acum de a lua atitudine față de legile bugetare numai prin niște declarații, cauza era fiindcă guvernul ne-a tot amânat, promițându-ne că va veni cu bugetul. Ceea ce legea bugetară a realizat înainte de toate este o micșorare a lefurilor funcționarilor pentru unele ținuturi, care se efectuează sub titlul de încadrare. Nu este mai puțin adevărat că, în cele din urmă, s-a promis o rectificare, dar însăși încercarea este semnificativă pentru spiritul guvernului. Este un fapt neîndoios că scumpetea crește din zi în zi și aceasta numai din cauza incapacității și lipsei de bunăvoință a guvernului de a

³⁴ Cedulă – adeverință, chitanță; rubrică în condica birurilor. Cf. Ion Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, *Noul dicționar universal al limbii române*, București – Chișinău, Editura Litera Internațional, 2006, p. 1 550.

³⁵ D.A.D., M.O., nr. 152, 8 martie 1922, p. 4090–4094.

aduce o ameliorare. În această țară, atât de bogată în cereale, orașele rămân săptămâni întregi fără pâine; abundența noastră în păduri este uimitoare, totuși a trebuit să degerăm. Pe de o parte se prăpădesc cantități de cărbuni, fără folos, și pe de altă parte, multe industrii stagnează din cauza lipsei de cărbuni. Pe de o parte guvernul se consultă cum să remedieze șomajul, iar pe de altă parte, se dovedește că acest șomaj se datorește faptului că statul nu-și achită datoriile către industriași și lucrători. În acest mod am intrat într-un cerc vicios, din care nu mai găsim ieșire.

Și acum e vorba să facem economii! Dar de unde să începem? La muncitori? La funcționari? Crede cineva că în felul acesta va putea să deștepte dorul de muncă? Oameni flămânzi și care știu că și familiile lor acasă flămânzesc nu pot avea nici gândul, nici dorul de muncă. A fost odată un timp când statul burghez a văzut în funcționarii săi un ajutor și un sprijin. Acest timp a trecut. Astăzi îi consideră numai ca pe niște sclavi plătiți și îi tratează ca atare întocmai ca un întreprinzător brutal. Ba și mai brutal ca acesta, pentru că puterea lui i se pare nemărginită. Și apoi se miră când acești sclavi se opun, se revoltă! Toate își au limitele lor. Dar aceasta constituie o miopie a guvernelor burgheze, fiindcă, în realitate, ele pierd prin acest sistem de exploatare a maselor mai mult decât ar putea să piardă dacă ar feri – în măsura în care aceasta se poate aștepta de la o societate burgheză – pe funcționari și muncitorii lor de foame și mizerie.

Cunosc viața funcționarilor publici la noi în Bucovina și văd cum situația lor se înrăutățește din zi în zi. Schimbarea coroanelor în lei, prin care posesorii de numerar au câștigat averi, a fost în detrimentul lor³⁶. Luni întregi ei au trebuit să se roage, să cerșească ca să li se admită sporul de scumpete, care li se promisese de nenumărate ori, sporuri care de mult nu mai sunt în proporție cu scumpetea reală. I-a tot purtat cu vorba pe acești funcționari, promițându-le multe și mărunte, pentru ca la urmă să li se mai ia din ce au avut. Aceasta, însă, din călcare de drepturi cinstite câștigate, cu prețul anilor pierduți în robie și în foame, pe deasupra pagubelor materiale. Funcționarii poștali, care au un serviciu așa de greu, trebuie să se mulțumească și azi cu niște lefuri și salarii atât de minime, încât nu li se ajunge nici pentru a muri. Ceferiștii, cu o răspundere atât de enormă în serviciul lor, lucrează încă și astăzi cu niște salarii neîndestulătoare nici pentru potolirea foamei; ei fac mereu muncă silnică. Și astfel merge în toate categoriile. Când se îmbolnăvește cineva, atunci primește numai o mică fracțiune din salariul ce i se cuvine. Și în acest mod, cu un asemenea tratament, credeți că veți putea face din slujitorii

³⁶ Situații similare sunt prezentate și de către deputatul Toma Dragu, în interpelarea susținută în ședința Adunării Deputaților din 23 iulie 1920, care face referiri la comunicarea lui Iacob Pistiner, prezentată în aceeași ședință: „Tovarășul deputat Pistiner are un caz identic [anterior, deputatul s-a referit la un caz din Transilvania, unde autoritățile au adunat argintul de la particulari, dându-li-se în schimb coroane – cazul unui cetățean păgubit de stat și bătut] petrecut în Bucovina. Funcționarii de acolo, poliția de Siguranță, pentru care d-voastre înscrieți în bugetul statului 700 milioane lei anual, bagă mâna pe față în buzunarul particularilor, îi jefuiesc, ca în Transilvania”. Cf. D.A.D., M.O., nr. 27, 27 iulie 1920, p. 471.

statului partizani ai acestui stat? În loc ca statul, ca și în alte țări, să servească ca model pentru antreprenorii particulari, în privința plății, a îngrijirii și a condițiilor generale de muncă, la noi e dimpotrivă. Statul e exploatatorul cel mai nemilos.

Într-o serie de propuneri, expuse în ședințele Comisiei bugetare, mi-am dat [cu] părerea [despre] ce e de făcut. Am adus la cunoștință cererile funcționarilor. Or, acești funcționari nu sunt revoluționari. Sunt oameni care azi încep adunările lor cu strigătul „Trăiască Regele!”. Sunt oameni care cred că strigându-și durerile și foamea în văzduh, arătându-și hainele lor de mult zdrențuite în public, vor găsi ascultare, vor face pe d-nii guvernanți să se ocupe puțin și de dânșii. Aceasta, însă, nu este cazul. Și, așadar, d-lor, noi nu suntem aceia care îndemnăm pe funcționari la revoluție, ci d-voastră faceți asta, zădărniciind speranțele lor și măbind din ce în ce mai mult mizeria lor.

Acum, tocmai când acest stat are nevoie de consolidare, dacă vrea să existe, acum când depinde de funcționarii și muncitorii săi, tocmai acum îi aduceți la disperare? În loc să ascultați păsurile, cererile lor atât de îndreptățite, îi țineti sub baionete? Ca și cum ordinea la Căile Ferate cu baioneta s-ar putea face! În toate statele, chiar și la mult încercata noastră vecină Polonia, care de la 1914 încoace n-a încetat de a fi teatrul celor mai însângerate lupte și care n-a avut un stat vechi existent, în jurul căruia să se grupeze, totuși serviciul ei de transport și comunicație funcționează în bună regulă. Numai la noi nu! Că aceasta nu e vina muncitorilor este evident, căci în statele învecinate serviciul Căilor Ferate și al Poștelor e ținut în bună regulă chiar de [către] colegii acestei muncitorimi. Este, deci, numai vina guvernului, care nu este capabil măcar de a concepe aceste probleme.

În această Adunare aud vorbindu-se mereu de Schuller. Nu știu și nici nu mă interesează să știu dacă acest unic Schuller are o legătură legală sau ilegală cu membri de-ai guvernului. Ceea ce văd și știu este faptul că spiritul acestui Schuller – și orice națiune își are „șulerii” ei – își face apariția în toate legile guvernului. Or, acești „șuleri” nu sunt indivizi, nu sunt persoane anumite, acești „șuleri” au devenit un sistem, sistemul acaparării capitaliste, al câștigului nelimitat; este goana după îmbogățirea repede și cu orice preț, este specula neînfrânată și fără scrupule.

Capitalismul a existat și înainte de război și războiul este copilul capitalismului; el s-a născut din capitalism, ca o consecință firească. Capitalismul a fost totdeauna sângeeros și urât, dar până la izbucnirea războiului a mai știu să păstreze o oarecare pudoare; caută să-și justifice metoda prin motive de ordin moral și economic. S-a dat o tencuială nouă zidurilor clădirilor care constituie capitalismul. S-au pus perdele frumoase la ferestre, ca lumea să nu vadă ce se petrece înlăuntrul acestei clădiri. Acum s-a isprăvit. Astăzi, orice aparență de pudoare măcar a încetat! Spiritul noilor capitaliști ai societății capitaliste este spiritul lui Schuller. Dacă altădată s-a vorbit de o reformă agrară, atunci s-a avut în vedere o faptă revoluționară în interesul țărănimii. Astăzi, însă, această reformă reprezintă, în parte, o afacere pentru marii latifundiași și, în parte, un proces pentru desfeudalizarea pământului. S-au făcut legi ale chiriilor pentru protejarea chiriașilor și s-a spus:

dacă cineva posedă o casă de mai înainte, nu are dreptul să ceară o chirie mai mare ca înainte. O casă nu este un obiect de speculă, ci se poate considera cel mult ca un depozit pus la Casa de Economie. Să fie mulțumit că cel puțin averea sa nu e depreciată, cum e cazul celor care au bani depuși la Casa de Economie. Și acum vine guvernul și spune: veți plăti întreit chiriile de până acum. Acesta este spiritul lui Schuller; aceasta este adevărata legătură între d-voastră și „șuleri”, pe care nu o puteți nega. D-voastră sancționați specula, legalizați camăta! Căci e curată camătă să scoți dintr-un capital de 100 000 [de] lei dobânzi ca și când ar fi un capital de 300 000 [de] lei.

Într-un timp în care se caută în toate statele de a se asigura locuitorilor dreptul elementar al omului civilizat de a ocupa o locuință, într-un asemenea timp d-voastre ne veniți cu legi care înseamnă pentru noi, ca să mă exprim moderat, un regres? În toate țările culturale, statul demult a început să clădească, pentru că particularii, din cauza lipsei de numerar ce domnește actualmente, nu dispun de mijloace pentru a-și clădi case. Aici ne consfătuim asupra unor imperfecțiuni, după cum este și legea chiriilor o imperfecțiune. Sunt sigur că nici aici nu e mai bine ca la noi, în Bucovina, unde familii se plimbă luni întregi din casă în casă, fără a se putea găsi adăpost. Am avut o lege a chiriilor, care nu era tocmai rea, ea a fost, însă, înrăutățită de către centrală. Mai mult, ne mai vin mereu ordine noi, cu scopul de a proteja tocmai pe cei mai bogați. Băncile ocupă un număr de locuințe pentru dânsule și noi nu avem nicio putere față de ele. Vă închipuiți oare că, dacă veniți cu asemenea legi, cu biruri asupra veniturilor mici, funcționarii și muncitorii vor accepta aceste legi ca trimise de la Dumnezeu? Puteți interzice greva de zece ori, puteți militariza tot, în zadar, căci foamea este un suveran mai mare decât guvernul cel mai despot și brutal, iar impunând pe funcționari și muncitori să plătească noile biruri, atunci vă veți trezi în fața unor noi cereri de sporiri de salarii din partea acestor funcționari și muncitori. La aceasta să vă gândiți de pe acum!

Pe lângă spiritul lui Schuller mai domnește un alt spirit în guvernul nostru, spiritul militarist. Privit în mod superficial, acesta se trage încă din timpul războiului. Dar nu e totul. România, adică România cea nouă, trece de abia acum prin faza de transformare dintr-un stat feudal într-un stat capitalist și pentru aceasta are nevoie de ajutorul militarismului. Aceasta a dat naștere la legile excepționale dirijate contra muncitorilor, sub masca de legi muncitorești și care dau înapoi noile provincii cu decenii în urmă. Burghezia în nesăț, în voracitatea sa, vrea să înghită, să devoreze tot, apucă cu lăcomie ce-i vine în cale, dar în curând o să-și strice stomacul, căci altceva e când exploatarea muncii omenești și acumularea capitalului are loc într-o perioadă universală a ordinii sociale capitaliste și altceva este când acest lucru se întâmplă într-un singur stat, care e situat în mijlocul altor țări penetrate de capitalism. Tot așa cum un stat, o comunitate socialistă, nu s-ar putea menține în mijlocul unor state capitaliste, tot așa este imposibil ca un stat care se află situat în mijlocul Europei supra dezvoltate să mai lucreze și astăzi cu învechitele metode de altădată. Acest lucru e imposibil din cauză că influențarea reciprocă a țărilor, legăturile

dintre state sunt indisolubile. Pentru a putea, totuși, întrebuința câțva timp vechile metode ale capitalismului în față, burghezia în leagăn solicită ajutorul militarismului cu riscul chiar de a fi silită de a-și împărtăși domnia cu acest militarism. Și astfel ne este dat să vedem tragi-comedia că în această țară încep constrângerile capitalismului străvechi și răscopt, într-un stadiu când el se dezvoltă liber independent de legea liberei concurențe și de bunăvoința muncitorilor.

Statul burghez nu mai poate ieși din încurcăturile, contrazicerile și contrastele ce compun întreaga noastră viață publică. Lumea se indignează – Camera nu mai lucrează și nu vede cauzele adânci ale acestei stări de inactivitate. Guvernul încearcă, ca niște diletanți, ba aici, ba acolo, ba cu un lucru, ba cu altul, când cu Curtea Marțială, când cu Siguranța, când cu autoritățile administrative, se numesc comisii și se dizolvă, secretari generali se văd transformați în niște directori generali și cu aceste jucării copilărești guvernării cred că vor putea deveni stăpânii situației, vor putea învinge dificultățile administrative. Noi, care privim lucrurile dintr-un punct de vedere mai înalt, noi care, deocamdată, rămânem pasivi în acest conflict, noi știm prea bine – cauzele lucrurilor ce se petrec trebuie să le căutăm cu mult mai adânc.

Și dacă vorbim de d-nii guvernării, nu avem în vedere guvernul, întâmplător astăzi la cârmă. E posibil că un alt guvern să numere între membrii săi un ministru de Interne mai amabil și un ministru de Comunicație care nu se mărginește numai la semnarea actelor ce i se supun, zicem că e posibil, însă, nu sigur. Sigur este că niciun guvern burghez nu va reuși să rezolve dificultățile interne, căci aici e vorba de o criză a statului burghez însuși, a societății burgheze în genere. Aceasta nu înseamnă, însă, că orice guvern burghez trebuie să fie așa de reacționar ca cel actual. Poate să ne vină unul care, din nefericire, să fie și mai reacționar, care să fie, ca să mă exprim așa, conștient reacționar, înzestrat cu un deosebit talent reacționar, dar poate să ne vină și unul care să țină seama de tendințele și împrejurările momentului până la un anumit grad. Bineînțeles, numai până la un anumit grad. Guvernul actual, însă, caută să-și ascundă incapacitatea sa sub mantaua reacțiunii. El ne-a adus, ca o ultimă inovație, starea excepțională și cenzura. În ultimul timp, s-a luat chiar măsura de a nu mai lăsa să intre în țară niciun ziar social-democrat. Întocmai ca și când, prin asemenea măsuri, ar putea să oprească spiritul vremii ca să-și facă drumul!

Dacă în comisie am făcut o serie de propuneri, tinzând la o îmbunătățire a situației funcționarilor de stat, dacă noi, social-democrații, facem propuneri pentru îmbunătățirea legilor existente oricând și oriunde, aceasta nu o facem în scopuri de a produce agitație, cum crede d-l [D. R.] Ioanițescu, care nu e în stare de a face distincție între „de a face politică” și „de a forma un partid politic”, noi vrem ca aceste ameliorări să se adopte în interesul poporului muncitor, ca situația lui să se îmbunătățească, să se ușureze. Noi vrem ca omenirea muncitoare să trăiască mai bine chiar de pe acum în societatea capitalistă de azi, pe cât e posibil natural, ca ei să-i îmbunătățească soarta într-o asemenea societate, căci nu este adevărat că trebuie să le meargă atunci rău, după cum le merge în țara noastră.

Clasa conducătoare de la noi își închipuie că a făcut cine știe ce ispravă mare, că a dat dovadă de mare democrație dacă a contribuit la instalarea societății capitaliste în locul sistemului oligarhico-feudal de până acum. Tot meritul ei constă că sunt urmașii părinților lor, și nici măcar urmașii prea talentați, căci ei îndeplinesc numai obligațiile firești impuse de timpul lor, și aceasta numai imitând faptele ce se petrec aiurea în mod automat. Și dacă ne numiți antinaționaliști, în mod greșit, căci internaționalism nu este antinaționalism, atunci d-voastră sunteți antinaționali în cel mai rău sens al cuvântului, căci toate proiectele d-voastre de legi sunt copiate după cele străine și unicul lucru național ce l-ați inovat este instituția. Noi cerem să ne acceptați propunerile. Iar dacă nu o faceți prin aceasta, faceți agitație pentru noi. Noi vă arătăm numai calea evoluției liniștite; dacă nu veți merge pe acest drum, atunci nu trebuie să aruncați asupra noastră răspunderea evenimentelor viitoare. Aceasta o spunem numai pentru că, cu ocazia cersei noastre cu bolșevicii, s-au vorbit atâta pe seama noastră, atribuindu-ni-se iluzia că reformele pot să aducă socialismul. Aceasta nu e părerea noastră.

Reformele pot avea efectul de a ridica clasa muncitoare din punct de vedere material și cultural, însă niciodată nu vor putea desființa antagonismul dintre clase. Lupta de clasă n-am inventat-o noi. N-aveți decât să aruncați o privire în istorie și veți vedea că și societatea burgheză este produsul Revoluției Franceze, actul politic care a încheiat lupta de clasă dintre feudalism și burghezie. Între noi și bolșevici există mari deosebiri de păreri asupra metodelor și a drumului care duce la socialism. Totuși, bucuria d-voastre răutăcioasă, din cauza sciziunii ce s-a produs în mișcarea muncitorească, nu va dura mult timp. Tocmai persecuțiile în curs vor aduce o reunire în clasa muncitoare, care se va convinge că munca noastră liniștită și sistematică o va aduce încet, dar sigur, spre țintă. D-voastre credeți că prin aceste persecuții veți putea opri statornicirea unei ordini noi. Fără să fi avut o revoluție în această țară, avem de îndurat toate spaimile contrarevoluției, ale terorii albe. Prin faptele d-voastre ne dovedeți [următoarele]: Constituția rămâne în picioare numai atâta timp și întrucât ea convine clasei stăpânitoare. Este deja semnificativ că aici, în Cămeră, domnește de luni de zile starea excepțională, astfel încât excepția a devenit regulă. Același lucru cu libertatea presei, care se respectă numai față de presa capitalistă, pe când nouă ni se cenzurează până și criticile pe care le aducem proiectelor de lege. Cenzura este întotdeauna stupidă și răutăcioasă, dar chiar stupiditatea și răutatea trebuie să aibă o margine. Contrar tratatelor de pace, oamenii care au dreptul la cetățenie română sunt izgoniți din țară, pe câtă vreme alții, care renunță de bună voie la acest drept și vor să emigreze, trebuie să aștepte luni de zile până ce li se dau pașapoartele. În conformitate cu hotărârile Tratatului de Pace, toți austriecii și ungurii care, în momentul unirii, au avut domiciliu permanent în Bucovina, în mod automat au devenit cetățeni români. Cu toate acestea, unele autorități din Bucovina recunosc numai acele persoane ca cetățeni români care sunt născute în Bucovina sau au căpătat indigenatul. Toți ceilalți sunt considerați ca supuși numai, iar nu și ca cetățeni. Localurile uniunilor muncitorești

sunt mereu menținute închise, iar în locul unei amnistii radicale, nu vedem decât comutări de pedepse. Și astfel constatăm că: fie că prelungiți starea excepțională sau nu, clasa muncitoare trăiește, de fapt, într-o veșnică stare excepțională. Vina acestei stări [de lucruri] nu o poartă guvernul întâmplător de la cârmă, ci ordinea socială pe care o reprezintă.

Nu este o simplă întâmplare că în dosul fiecărui partid burghez se ascunde o bancă. Băncile sunt sufletul ordinii economice capitaliste și dacă astăzi Banca Românească, Banca Țărănească și Banca Marmorosch Blank se combat între ele, mâine, când va fi vorba să lupte contra clasei muncitoare, se vor uni toate. Și dacă d-l ministru de Externe [Take Ionescu] s-a exprimat aici că din țările din Orient, România este țara unde minorităților le merge cel mai bine, atunci are dreptate și ar fi putut să includă și Polonia în aceste state, însă este oare ambiția României să rămână un stat oriental? Noi, cei din noile provincii, nu vrem să fim orientalizați, noi vrem ca România căreia îi aparținem noi să nu rămână un stat balcanic, ci să devină un stat european. De aceea noi măsurăm lucrurile cu altă măsură și cerem ca să înceteze, în fine, acea concepție, cum că li s-ar face minorităților o pomană dacă în teorie sunt tratate egal cu ceilalți locuitori ai țării. Minoritățile nu au drept de a fi considerate ca cetățeni neaoși ai țării și tratați ca atare. Și pentru aceasta e nevoie ca să fie reprezentați în toate corporațiile și instituțiile, în proporție cu adevărata lor forță, ca să-și rezolve în mod autonom toate chestiile lor culturale și ca să aibă școlile lor proprii. Aceasta este egalizarea. De fapt, nu s-a ținut cont nici măcar de Tratatul de Pace, căci ceea ce funcționează sub marca de fabrică a unui corp didactic național este o monstruoasă pedagogică prin care în special națiunii evreiești i se răpește dreptul de a avea școlile ei naționale.

Și, în același fel după cum se tratează națiunile, sunt tratate și provinciile. Am mai vorbit o dată în această chestie și nu pot decât să repet că o unificare mecanică are darul de a opri unirea mai mult în loc să o avanseze. Și mai repet că prin unificare nu trebuie să înțelegem aplicarea legilor și [a] metodelor din Regat asupra tuturor provinciilor, după cum se practică acum. Aceasta nu înseamnă unificarea dacă, de pildă, un oarecare domn Petrescu e numit ca șef al Direcțiunii de Finanțe în Bucovina, care debutează prin a scoate la pensie unii funcționari vechi și rutinați, iar pe alții, tot așa, îi trimite în niște posturi ridicole și în urmă ia toate actele existente, le azvârle în pod și astfel dăunează statul cu multe milioane de biruri neplătite. Dacă vă mai spun că activitatea acestui domn Petrescu a fost criticată în multe articole de jurnale, atunci puteți vedea și înțelege frica de unificare de acest fel care domnește. Dacă înainte funcționarii au fost pensionați, atunci au știut că, după o viață tot așa de bogată în muncă ca și în privațiuni, acum cel puțin vor fi feriți de foame. Actualmente, însă, pensionarii sunt expuși celei mai îngrozitoare mizerii, și dacă d-l ministru al Finanțelor [Nicolae Titulescu] vrea să facă o operă într-adevăr valoroasă, atunci ar trebui să scoată o lege a pensiilor de urgență, prin care pensionarii să fie feriți de foame. În conexiune cu aceasta, trebuie să vă amintesc și de invalizii și celelalte victime ale războiului. Pe câtă vreme în biroul central sunt automobile, acești nenorociți sunt lipsiți de proteze.

Prin desființarea oficiilor județene (Bezirksämter), acești invalizi nu mai au unde să se ducă ca să ceară sfat și concurs, care odinioară le-a fost dat de [cătore] aceste oficii. Căci nu putem să cerem ca cercul de recrutare să se ocupe și de ei.

O altă plângere foarte serioasă, pe care trebuie să o fac, este bătaia din partea jandarmilor. Trebuie să admit că [și] comandantul garnizoanei din Cernăuți este destul de sever cu jandarmii care bat populația și că aceasta e protejată de dânsul. Și trebuie să vă spun că se va mai întâmpla o nenorocire, căci populația noastră nu este obișnuită cu o asemenea purtare și nici nu o va mai suporta mult timp.

Însă n-avem să ne plângem numai de samavolnicie, absolutism și persecuții fără margini față de muncitori, ne plângem că mica noastră industrie e cu desăvârșire sugrumată, nimicată. În stațiunile de gară sunt depuse lemne pentru sute de milioane și nu pot fi încărcate. Cu toate că antreprenorii au posibilități de vânzări și câștiguri strălucite, totuși vor să concedieze muncitorii și să-și constrângă industriile la minimum, pentru că nu mai dispun de loc pentru depozitarea mărfurilor. Și așa este cu totul și orișice.

Dezorganizația în viața publică omoară economia noastră și dacă mai rămâne ceva, aceasta se nimicește de către sistemul vamal și suntem greu loviți în orice ramură și în toate de dările și impozitele indirecte. Îngrijirea socială se menține numai în baza unor venituri întâmplătoare, timbre, în loc să dispună de sume fixe. Ne-ar interesa foarte mult să vedem o socoteală a acestor venituri și cum au fost întrebuințate. Ceea ce am putut afla până acum este că medicamentele trimise de către Ministerul Muncii pentru Casa de ajutor a bolnavilor sunt cu mult mai scumpe decât cele cumpărate din comerț. În asemenea împrejurări nu este de mirare că populația se sfiește de îngrijirea și ajutorarea statului, care este lucrul cel mai firesc. Sfiala aceasta devine mai mare acum, când circulă atâtea zvonuri asupra celor petrecute la aprovizionare. Îmi închipui în ce hal trebuie să fie acest serviciu, că ați găsit necesar să arestați cinci deputați pentru a deturna atenția publică de acolo.

Acum, câteva cuvinte relativ la bugetul însuși. El este, bineînțeles, bugetul unui stat de clase și de aceea noi, social-democrații, îl dezaprobăm. Îl dezaprobăm în special pentru că este bugetul unui guvern a cărui notă dominantă este nimicirea tuturor libertăților constituționale și a mișcării muncitorești. Dar, abstracție făcând de toate acestea, trebuie să-l declinăm din cauza construcției sale financiare. Dacă este semnificativ că mijloacele pentru ajutorarea socială provin din niște timbre și din biruri din comunicație, aceasta devine și mai dubios prin faptul că aceste cheltuieli s-au redus mult. Un stat modern, chiar dacă e capitalist, trebuie să-și întrebuințeze cea mai mare parte a veniturilor sale pentru școală și alte scopuri sociale. La noi tocmai aceste două ramuri ale administrației sunt tratate cu mai multă vitregie. Cheltuielile pentru siguranță au ajuns la o cifră fantastică, cu toate că această instituție se potrivește mai mult pentru un stat oriental despotice, decât pentru un stat capitalist. Această instituție a devenit de mult un stat în stat, care nu salvgardează siguranța statului, ci își întinde spionajul până și în intimitatea vieții particulare și care inventează crime când nu le găsește. Cât timp va ființa această

instituție, nu poate fi vorba măcar că [această] Constituție există pentru individ. Căci siguranța stă în practică deasupra Constituției și [a] legii.

Această instituție trebuie desființată și, în schimb, trebuie organizată poliția. Tot așa și serviciul sanitar trebuie cu totul reorganizat. Cu cât o țară este mai necivilizată, cu atât necesită mai mulți medici și spitale. Starea de azi este o stare imposibilă. Iar dacă ministrul Finanțelor [Nicole Titulescu] crede că cine știe ce ispravă a făcut că a acoperit cheltuielile publice, atunci se face ridicol. Atunci bugetul a devenit un buget fictiv, căci suprimările nu pot dăinui. Eu înțeleg intențiile ministrului de Finanțe. El vrea să o sfârșească cu o gospodărie îndatorată. Acest lucru e bun; nu trebuie, însă, să se facă în contul sănătății publice. Nu se poate admite să se suprimă cheltuielile pentru combaterea tuberculozei, a pelagrei și a sifilisului, fără altele, cum se face la noi. Aceasta e o greșeală chiar din punct de vedere economic, căci bolnavii vor costa mai mult decât prevenirea bolilor.

Problema se înfățișează astfel: industrializarea țării trebuie sprijinită, fără a micșora satisfacerea imediată a celor mai iminente nevoi. Însă ce se întâmplă? Articolele de primă necesitate sunt impuse de niște taxe vamale enorme și, pe de altă parte, importul articolelor de lux în imense cantități se admit mai departe. Ați venit cu un nou tarif vamal, care scumpește și mai mult viața, anume zahărul. Prețul e de șase lei, iar taxa vamală de șase lei; zahărul nu e un lux. Dacă am hotărât o lege pentru construcție, tariful vamal împiedică refacerea țării. Ați impus cu taxe mari fierul. [...] Iar fier lipsește. Speculanții particulari și o politică financiară greșită se completează unii pe alții și contribuie la scumpetea mereu crescândă și la deprecierea leului nostru. De o organizare a exportului, o eliminare a speculanților, de o mărire a monopolurilor statului, nici vorbă nu poate fi de toate acestea.

Deci tabloul care ni se prezintă este următorul: în politică – reacțiune; în economie – prăbușirea; din punct de vedere cultural – creșterea criminalității. Acesta, d-lor, acesta este bilanțul guvernului d-voastră! Mulți, foarte mulți, nu înțeleg rostul mișcării muncitorești și de aceea, fără ca după clasa socială căreia îi aparțin să aibă un drept pentru aceasta, o întâmpină cu ură. Ei trebuie să înțeleagă că masele, chiar în România, trebuie să înceteze de a fi instrumentate fără voință și fără gândire. Aceasta este ceva nou în istoria României, dar aceasta este și garanția că o Românie nouă va fi creată, care va adăposti în granițele sale, în locul reacțiunii, a prăbușirii și analfabetismului, libertate, civilizație, avuție.

D-voastră vă iritați când se vorbește de luptele de clasă și nu recunoașteți că este cea mai înaltă idee morală care activează aceste lupte de clasă. Și în fața reacțiunii mondiale și a reacțiunii din țara noastră în special, închei cu cuvintele pe care nemuritorul [Jean] Jaurès le-a exclamat în catedrala de la Basel: „Noi reprezentăm toate forțele morale din lume, iar dacă odată va suna ceasul tragic când ar trebui să ne sacrificăm pe noi înșine, această idee ar trebui să ne întărească și să ne sprijinească. Nu numai din vârful buzelor noastre, nu, din adâncul sufletului o spunem azi, suntem gata pentru orice sacrificiu!”. Aceasta este ceea ce trebuie să zicem astăzi și de aceea e numai firesc că votăm în contra bugetului.

O. V. Добржанський, Г. М. Скорейко, І. Т. Яворська, К. В. Валявська, Ю. С. Левіна (укл.), *Буковинське народне віче 3 листопада 1918 р. (Статті, документи, матеріали)*, Чернівці, „Місто”, 2018, 400 с. / O. V. Dobrzhanskyi, H. M. Skoreiko, I. T. Yavorska, K. V. Valyavska, Yu. S. Levina (editori), *Adunarea populară bucovineană din 3 noiembrie 1918 (Studii, documente, materiale)*, Cernăuți, Editura „Misto”, 2018, 400 p.

Anul 2018 a fost marcat de organizarea numeroaselor evenimente prilejuite de împlinirea unui secol de la încheierea Marelui Război (1914–1918). Cu această ocazie, diverse centre academice sau cercetători în regim particular au publicat diverse studii aniversare, volume de documente, au fost organizate conferințe, concursuri etc. Pe această linie a readucerii în centrul atenției opiniei publice a evenimentelor care au punctat încheierea Marii Conflagrații și redesenarea hărții politice a Europei și a lumii se înscrie volumul *Буковинське народне віче 3 листопада 1918 р. (Статті, документи, матеріали)*, editat sub egida Centrului de Cercetări Bucovinene afiliat Universității Naționale „Yuriy Fedkovych” din Cernăuți, cu sprijinul financiar al Administrației de Stat a Regiunii Cernăuți.

Volumul este structurat pe trei părți, incluzând patru studii, 126 de izvoare documentare și 14 memorii ale unor contemporani. În *Cuvântul introductiv*, dr. Hanna Skoreiko, director al Centrului de Cercetări Bucovinene, subliniază succint semnificațiile anului 1918 pentru națiunile bătrânului continent, apreciind că, spre deosebire de polonezi și români, în toamna anului 1918 ucrainenii erau fragmentați teritorial în Republica Populară Ucraineană (cu centrul în Kiev) și Republica Populară Vest-Ucraineană (cu centrul în Lviv/Lemberg), nu aveau „avocați” în tabăra Puterilor Aliate și nu dispuneau de resurse interne „pentru un război îndelungat împotriva Poloniei și României”. Cercetătoarea consideră că, după încheierea Primului Război Mondial, principala „linie de contradicții” s-a manifestat în felul următor: „ucrainenii au proclamat Republica Populară Vest-Ucraineană, polonezii și românii nu au văzut în acest act dreptul ineluctabil al ucrainenilor de a crea propriul stat, iar liderii europeni au pariat pe propria securitate”.

Prof. univ. dr. Oleksandr Dobrzhanskyi, decanul Facultății de Istorie, Politologie și Relații Internaționale, prezintă *Adunarea¹ bucovineană și autoritatea ucraineană în Bucovina anului 1918 prin prisma jubileului centenar*. Autorul arată că, în deceniile premergătoare Primului Război Mondial, în Bucovina s-a cristalizat identitatea etno-politică ucraineană, aceasta evoluție fiind înlesnită atât de contextul social și constituțional favorabil existent în Austria, cât și de stabilirea unor relații tot mai strânse cu ucrainenii din Galiția vecină. Totodată, mișcarea rusofililor a slăbit din intensitate, grație măsurilor luate de autoritățile habsburgice, precum și fenomenului de conștientizare națională manifestat în rândul rutenilor bucovineni. Cercetătorul cernăuțean analizează acțiunile ucrainenilor bucovineni care au condus la conturarea opțiunii liderilor acestei comunități de divizare a provinciei pe baza criteriului etno-teritorial, reiterând factorii politici care au permis, în ziua de 6 noiembrie 1918, Comitetului Ținutal Ucrainean din Bucovina să anunțe preluarea puterii – cu conivența deputatului român Aurel Onciul, care se declarase în fals înputernicit al Consiliului Național Român din Bucovina – asupra orașului Cernăuți și a unei însemnate părți a provinciei, de la Prelicea și Costrijeni, în nord, până la or. Siret inclusiv, în sud. În continuare, Oleksandr Dobrzhanskyi relatează în mod succint evenimentele din zilele de 6-11 noiembrie și oferă câteva explicații pentru eșecul proiectului ucrainean de modelare a viitorului Bucovinei la finele Primului Război Mondial.

¹ Autorii ucraineni folosesc termenul „vece” (adunare publică), sinonim al cuvântului „miting”.

Istoricul Vasyl Botushanskyi, șeful Catedrei de istorie a Ucrainei, este prezent prin republicarea unui articol mai vechi, intitulat *Bucovinenii în luptele pentru statalitatea ucraineană: la 95 de ani de la Adunarea populară bucovineană din 3 noiembrie 1918*. Autorul insistă asupra căilor pe care au acționat liderii ucrainenilor bucovineni în toamna anului 1918, condamnând atitudinea lui Iancu Flondor și a Consiliului Național Român și apreciind că armata română a ocupat „Bucovina de Nord”. Hotărârile adoptate în ziua de 3 noiembrie sunt catalogate drept un „remarcabil document al etatizării ucrainene în această parte a Ucrainei, un prim pas al ucrainenilor din ținut pe calea dificilă către Ucraina Unită”.

Cercetătorul dr. Ihor Burkut explorează subiectul *Dezmembrarea Austro-Ungariei și formarea noilor state în Europa Centrală și de Est*. În partea introductivă, autorul prezintă complexa structură politico-administrativă a imperiului dualist și locul acestui actor statal pe harta geopolitică a Europei după 1866. Se subliniază că Primul Război Mondial a scos în evidență punctele slabe ale monarhiei și a creat cadrul necesar pentru afirmarea cu voce tare a doleanțelor națiunilor componente. În acest context, sunt expuse demersurile cehilor, slavilor de sud, polonezilor și ucrainenilor în direcția configurării unor proiecte național-statale, trecându-se sub tăcere poziția românilor din cadrul Austro-Ungariei. Cercetătorul încheie analiza menționând realizările naționalităților din dubla monarhie în planul proclamării independenței de Viena, apreciind că Republica Populară Vest-Ucraineană s-a dovedit a fi „singurul dintre statele ridicate pe ruinele Austro-Ungariei care nu a reușit să-și apere independența în primii ani după războiul mondial”.

Dr. Serhii Hryhoryshyn aduce în discuție *Politica României față de Bucovina de Nord în anii Primului Război Mondial*. Cercetătorul menționează alternativele ce se aflau în fața guvernului de la București în perioada 1914–1916 și condițiile în care România a intrat în război de partea Antantei. Invocând două exemple izolate, Serhii Hryhoryshyn încearcă să demonstreze faptul că în rândul românilor bucovineni chipurile nu se admitea ideea „unirii provinciei cu România regală, ci dimpotrivă, se exprimau temeri cu privire la posibilitatea acestei perspective nedorite”. Iar ideea menținerii integrității teritoriale a Bucovinei este explicată de autor prin prisma luptei de clasă și a tentativelor „moșierilor români” de a nu pierde domeniile din partea de nord a provinciei. Plecând de la faptul că Adunarea Națională a Românilor din 27 octombrie 1918, care s-a proclamat Constituantă a Bucovinei, a fost constituită din parlamentarii români bucovineni, membrii Dierei Bucovinei și primarii comunelor cu populație românească, cercetătorul ucrainean conchide că întrunirii respective i-ar fi lipsit „caracterul de reprezentativitate”. În același spirit este tratată politica Consiliului Național Român din Bucovina de inițiere, în situația de anarhie ce cuprinsese ținutul, a unor negocieri secrete cu Guvernul României, aflat atunci la Iași, în condițiile în care românii bucovineni erau încă cetățeni supuși Curții de la Viena: „Evident, această situație se explică, pe de o parte, prin faptul că marea masă a populației se pronunța ferm împotriva înlocuirii asupririi din partea Austriei cu jugul României, iar pe de altă parte, prin absența unanimității în «consiliul național român»”. Se mai afirmă că, după înlăturarea administrației austriece și intrarea armatei române în Bucovina, „Guvernul român a umplut localitățile provinciei cu trupe militare, poliție, jandarmerie, pentru a înfrânge rezistența bucovinenilor”. În încheiere, autorul susține că nici Congresul General al Bucovinei nu a fost reprezentativ, iar Ion Nistor, în anul 1928, a falsificat parțial procesul-verbal din 28 noiembrie 1918, semnat de reprezentanții românilor, germanilor, polonezilor și ai unor localități cu populație ucraineană.

Partea documentară a volumului este cea mai consistentă (peste 200 de pagini, din cele 383 de pagini de text), cuprinzând diverse izvoare istorice, începând cu un articol din 23 februarie 1918, publicat de ziarul cernăuțean „Bukovyna”, privitor la Tratatul de pace încheiat la Brest-Litovsk între Puterile Centrale și Republica Populară Ucraineană, și încheind cu *Memoriul Delegației bucovinene a Consiliului Național Ucrainean către Consiliul Suprem al Conferinței de Pace de la Paris privind necesitatea de a ține cont de declarația Vecei bucovinene din 3 noiembrie 1918 în procesul de formare a granițelor și de a asigura unirea tuturor teritoriilor ucrainene*, întocmit la Viena, în ziua de 30 decembrie 1921. Merită menționat faptul că, între sursele importante selectate de editori, se numără textul Acordului secret adițional încheiat între Puterile Centrale și Republica Populară Ucraineană privind constituirea, până la data de 20 iulie 1918, a unui stat ucrainean – ca țară a Coroanei – în cadrul Austriei, cu un statut similar celui de care se bucura Ungaria în cadrul monarhiei dualiste. Sunt republicate (unele în traducere în limba ucraineană) articole din presa ucraineană,

română și germană a vremii, intervenții în plenul Parlamentului de la Viena ale deputaților bucovineni, rezoluții ale unor partide politice, societăți studențești, rapoarte ale autorităților guvernamentale, militare, ale jandarmeriei, dar sunt publicate și câteva documente inedite depozitate în fondurile Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți. În pofida faptului că această selecție de informații nu cuprinde diverse reacții, reflecții și interpretări provenite din tabăra românilor bucovineni (cu excepția câtorva articole din ziarul „Glasul Bucovinei”) sau din cea poloneză, cititorul își poate face o imagine destul de obiectivă cu privire la evenimentele din lunile octombrie-noiembrie 1918 în Bucovina.

Partea memorialistică cuprinde consemnările unor contemporani ucraineni, evrei și germani ai evenimentelor respective, între care se numără Agenor Artymovych (profesor, om politic), Ivan Bazhanskyi (publicist, inspector școlar), Max Wittner (medic, publicist, om politic), Josef Graf von Ezdorf (ultimul guvernator austriac al Bucovinei, 1917–1918), Serhii Kaniuk (scriitor, inspector școlar, unul dintre întemeietorii Partidului Comunist în Bucovina), Myron Korduba (istoric, scriitor, om politic), Ivan Novosiv'skyi (jurist, cercetător), Omelian Popovych (profesor, inspector școlar, om politic), Vasyl Rusnak (avocat, om politic), Vasyl Uhrynychuk (activist cultural) și Hermann Sternberg (profesor de liceu). Aceste mărturii – surse de informare subiective – au fost selectate în așa fel, încât să confirme unele dintre interpretările incluse în prima parte a volumului de față.

În ansamblu, putem aprecia că volumul recenzat constituie o interesantă realizare publicistică a istoricilor ucraineni din Cernăuți, reprezentând un pas înainte pe calea reflectării trecutului *sine ira et studio*. Ne exprimăm speranța că parcursul spre oglindirea cât mai obiectivă a istoriei Bucovinei nu se va opri în acest punct.

Ștefan Purici

Михайло Чучко, *Козмін (1497): буковинська перемога Штефана Великого*, Чернівці, „Місто”, 2019, 96 с. / Mykhaylo Chuchko, *Cosmin (1497): victoria bucovineană a lui Ștefan cel Mare*, Cernăuți, Editura „Misto”, 2019, 96 p.

„La lucruri de războaie meșter, unde era nevoie, însuși se vâraia ca văzându-l ai săi să nu îndărăpțeze și pentru aceia raru războiu de nu-l biruia și unde-l biruiau alții nu pierdea nădejdea că știindu-se căzut gios se ridica deasupra biruitorilor”, sunt cuvintele prin care Grigore Ureche a încercat să evidențieze măiestria militară a lui Ștefan cel Mare, Domn al Moldovei (1457–1504). Bătălia din Codrii Cosminului este una dintre operațiunile militare care ilustrează extrem de fidel caracterizarea făcut de cronicarul moldovean.

Chiar dacă titlul propus de istoricul ucrainean Mykhaylo Chuchko sună puțin ciudat, menționând o victorie „bucovineană” în secolul al XV-lea, epocă în care nu exista o entitate administrativă cu acest nume (introdus de austrieci abia la 1775), includerea elementului respectiv se poate justifica grație citatelor din cronicarii medievali care menționează că lupta s-a dat în „bucovina Cosminului”, adică în pădurea de fagi de lângă Cosmin. În acest sens, am putea specula că, pe lângă diverse bătălii navale, terestre, aeriene etc., există și bătălii „silvice”, iar cea din 1497 s-a desfășurat într-o pădure/codru de fagi, adică a fost „bucovineană”.

Medievistul cernăuțean Mykhaylo Chuchko a adunat toate informațiile istorice disponibile până în prezent privitoare la lupta armatei lui Ștefan cel Mare și aliaților săi împotriva armatei poloneze a regelui Ioan Albert. Extrase din cronicile medievale poloneze, moldovenești, rusești și otomane, informațiile respective sunt completate de interpretările diverșilor istorici din secolele XIX–XX, dar și de ideile și concluziile autorului studiului prezentat. Lucrarea este structurată pe nouă capitole, *Introducere, Concluzii, Bibliografie* și o anexă cuprinzând un număr de 83 de ilustrații.

În primele două capitole sunt reflectate intențiile regelui Poloniei cu privire la Moldova lui Ștefan cel Mare și preparativele pentru campania militară declarativ orientată împotriva Porții Otomane. Cu siguranță, o încadrare temporală mai largă, cât de succintă, a relațiilor moldo-polone (măcar de la 1388), ar fi fost extrem de utilă cititorului ucrainean care cunoaște prea puține lucruri despre istoria

Țării Moldovei și ar fi contextualizat mai bine episodul de la 1497. În următoarele două capitole cercetătorul prezintă traseele alese de oștirea poloneză pentru intrarea în interiorul Țării Moldovei, reacția lui Ștefan cel Mare și asediul cetății Sucevei. Incapacitatea armatei poloneze de a cuceri cetatea, presiunile internaționale și adunarea unei armate puternice de către Domnul Moldovei l-au determinat pe Ioan Albert să încheie armistițiul, una dintre condițiile acestui acord fiind ca oastea poloneză să se întoarcă acasă pe același traseu pe care l-a urmat până la Suceava. În capitolele VI–VIII sunt prezentate evenimentele care au precedat confruntarea din Codrii Cosminului, precum și bătălia propriu-zisă. Ultimul capitol oglindește implicațiile incursiunii lui Ioan Albert în Moldova pentru Polonia în plan militar, politic, demografic și teritorial, dar și pentru țara lui Ștefan cel Mare, a cărei suveranitate și independență a fost recunoscută de Polonia, prin tratatul de pace din 1499, hotarul moldo-polonez fiind fixat în mod definitiv pe cursul râului Ceremuș.

Cele mai multe informații – iar lucrarea poate fi catalogată drept cel mai detaliat studiu cu privire la bătălia din Codrii Cosminului (1497) – sunt reproduse din cronicarii polonezi și moldoveni. În special primii au rămas profund impresionați de înfrângerea umiltoare suferită de armata poloneză, de vitejia apărătorilor Sucevei și a lui Ștefan cel Mare, de capcana întinsă trupelor poloneze în pădurea de fag din apropierea Cernăuțiului și au încercat să transmită generațiilor viitoare cât mai multe informații privitoare la cele întâmplate. Apreciind că în Moldova a pierit floarea armatei poloneze din cauza planului nesăbuit al regelui Ioan Albert, cronicarii condamnă mai mult sau mai puțin dur și comportamentul monarhului după încheierea expediției moldave. Regele, în loc să fie trist de pe urma eșecului militar și a miilor de ofițeri și ostași răpuși în lupte, a organizat mai multe baluri, cu dansuri și veselie.

În concluzie, studiul întocmit de Mykhaylo Chuchko reflectă cu multă obiectivitate evenimentele din anii 1496–1499, privitoare la bătălia din Codrii Cosminului, reprezentând o lucrare care contribuie la o mai bună cunoaștere a istoriei medievale și a relațiilor moldo-polone.

Ștefan Purici

Iulian Rusanovschi, *Războiul monumentelor. Soarta monumentelor din Basarabia, Bucovina de Nord, Transnistria din perioada 1918–1944*, Chișinău, Editura „Cu drag”, 2018, 639 p.

La Editura „Cu drag” din Chișinău a apărut, în anul 2018, lucrarea *Războiul monumentelor. Soarta monumentelor din Basarabia, Bucovina de Nord, Transnistria din perioada 1918–1944*. Autorul, Iulian Rusanovschi, avocat licențiat în cadrul BAA Rusanovschi Iulian și Partenerii, „a ajuns în arhive, s-a întâlnit cu martorii oculari și, ca un arheolog al spiritului, a reconstruit tabloul de odinioară” (p. 3) al Basarabiei, nordului Bucovinei și Transnistriei prin prisma monumentelor de for public ridicate în perioada 1918–1944. Așa cum mărturisește autorul în „Introducere” (p. 5), „o bună parte din materialul pentru carte” a fost adunat în timpul documentării în arhive (București, Chișinău, Ismail, Iași, Vaslui, Suceava și Cernăuți), „în vederea restabilirii, prin reconstituire, a monumentelor interbelice din Basarabia”. Pentru completarea informațiilor, Iulian Rusanovschi a adunat mărturiile oculare și fotografiile de epocă, fiind studiată și publicistica din perioada interbelică.

Materialul cuprins în această lucrare (al cărei titlu i-a fost sugerat autorului de către arhitectul Eugen Bâzgu), precedat de prezentarea semnată de Iurie Colesnic, intitulată „Războiul monumentelor sau lupta cu memoria” (p. 3) și „Introducere” (p. 5), este organizat pe județe (care se regăsesc în sumar în ordine alfabetică), conform organizării administrativ-teritoriale din perioada interbelică. Astfel, sunt prezentate monumente din județele: Bălți, Cahul, Cernăuți, Cetatea Albă, Hotin, Ismail, Lăpușna, Orhei, Soroca, Storojineț, Tighina. De asemenea, sunt prezentate monumente din perioada 1941–1944 din Transnistria (județele Dubăsari, Juguștr, Moghilev, Oceacov, Odessa, Râbnita, Tiraspol, Tulcin). Sumarul lucrării cuprinde și: „Monumente neidentificate” (opt imagini cu monumente din Basarabia), „Documente” (opt adrese, referate și scrisori, din perioada 1930–1942, trimise Ministerului Instrucțiunii Publice și

Cultelor, Ministerului Cultelor și Artelor, Ministerului Culturii Naționale, Comisiei Monumentelor Istorice), „Legislație” (cinci regulamente și legi privitoare la monumentele publice, mormintele și operele comemorative de război).

Iulian Rusanovschi „a recreat întregul peisaj al Basarabiei, cu monumentele pe care le-a avut. Temerar, el a mers și mai departe. Completând tabloul monumentelor, județ după județ, a făcut și al doilea pas, poate cel mai greu. A început să readucă monumentele pe locurile unde au fost, în copii, firește” (p. 3). Autorul și-a extins cercetările și asupra părții de nord a Bucovinei și Transnistriei. În ceea ce privește Bucovina, sunt prezentate 87 de lucrări (monumente, statui, busturi, plăci comemorative, troițe), amplasate în 59 de localități din județele Cernăuți și Storojineț, însoțite de expuneri istorice, bine documentate, cu informații preluate din arhive sau din presa vremii. De exemplu, din prezentarea Monumentului Unirii din Cernăuți (p. 104–114), prezentare însoțită de imagini cu monumentul în diferite ipostaze, de la faza de construcție, până la cea în care a fost dărâmat, aflăm că acesta a fost ridicat pe esplanada din fața primăriei, în locul unui crucifix austriac, la inițiativa generalului Ludovic Mircescu, comandantul Diviziei a 8-a. Monumentul, ridicat „spre cinstirea celor care s-au jertfit pentru împlinirea idealului sfânt al unirii”, a fost „opera comună a mai multor artiști”, proiectul fiind realizat de arhitectul Ștefănescu și sculptorul Teodor Burcă sub formă semicirculară, având în centru, pe un pedestal, un grup alegoric, reprezentând un soldat român, la picioarele căruia îngenunchea o fată, Bucovina recunoscătoare (variantea propusă de Dimitriu-Bârlad, „mult diferită” de cea a sculptorului Burcă, nu a fost luată în calcul). Ansamblul monumental „se deschidea, pe latura stângă a zidului semicircular cu un basorelief reprezentându-l pe domnitorul Dragoș Vodă, descălecătorul de țară, în luptă cu bourul, afișând, totodată, un medalion cu scena uciderii domnitorului Grigore al III-lea Ghica. Pe latura din dreapta erau prezentate scene din luptele de la Mărăști și Mărășești, precum și un medalion cu chipul regelui Ferdinand I Întregitorul. În spatele arcului de zid al complexului statuar, într-o reprezentare simbolică, un zimbriu de bronz strivea cu copita vulturul bicefal, austriac (lucrare realizată de sculptorul Spiridon Georgescu)” (p. 108). Monumentul Unirii a fost dezvelit în 11 noiembrie 1924, la șase ani de la intrarea armatei române în Cernăuți, în prezența familiei regale și a unor înalți demnitari ai statului. După 16 ani, când nordul Bucovinei a fost ocupat de către trupele sovietice, monumentul a fost demolat și înlocuit cu un obelisc. După revenirea administrației românești, în 1941, pe locul unde se afla monumentul a fost ridicată o troiță de lemn; ulterior, a fost realizată o replică a monumentului pe același amplasament, pe soclu fiind reamplasată statuia alegorică a unirii, singura recuperată din vechiul monument. După reocuparea nordului Bucovinei, monumentul a fost din nou demolat de sovietici, „iar urma sa a dispărut pentru totdeauna”. Peste vechiul postament a fost ridicat un obelisc din piatră, care a fost înlocuit, în 1951, cu statuia lui Lenin, demontată și ea în 1992. Astăzi se mai păstrează, la Muzeul de Istorie din cadrul Complexului Muzeal „Bucovina” din Suceava, uricul de fundație al acestui monument, cu semnătura Regelui Ferdinand și a Reginei Maria. De asemenea, la Muzeul Național de Istorie din București se păstrează, din vechiul monument, zimbriul Moldovei strivind vulturul austriac, împreună cu două basoreliefuri, din faza de proiect a acestui ansamblu monumental.

Lucrarea *Războiul monumentelor. Soarta monumentelor din Basarabia, Bucovina de Nord, Transnistria din perioada 1918–1944* constituie, cum însuși autorul afirmă, „un îndemn pentru basarabeni să restabilească monumentele românești distruse în perioada sovietică” (p. 5). Autorul și-a extins cercetările și asupra părții de nord a Bucovinei (județele Cernăuți și Storojineț) și Transnistriei, cititorul fiind invitat, în felul acesta, „să-și cunoască trecutul și să înțeleagă faptul că anii cuprinși între cele două războaie mondiale au reprezentat un apogeu pentru cultura națională” (p. 5). Apreciem faptul că, între anii 2009 și 2018, la inițiativa lui Iulian Rusanovschi, au fost edificate 20 de monumente din Basarabia (troițe, busturi, plăci comemorative, monumente funerare ș.a.), alte patru fiind în stadiul de proiect.

Rodica Jugrin

Helena Krasowska, Magdalena Pokrzyńska, Lech Aleksander Suchomłynow, *Świadectwo zanikającego dziedzictwa. Mowa polska na Bukowinie: Rumunia – Ukraina*, Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, 2018, 384 p.

Cartea *Świadectwo zanikającego dziedzictwa. Mowa polska na Bukowinie: Rumunia – Ukraina* (Mărturia patrimoniului pe cale de dispariție. Limba polonă în Bucovina: România – Ucraina) scrisă de Helena Krasowska, Magdalena Pokrzyńska și Lech Aleksander Suchomłynow, a apărut în luna decembrie 2018 la Varșovia, iar editorul ei este Institutul de Slavistică al Academiei Poloneze de Științe. Lucrarea oamenilor de știință din Polonia și din Ucraina, publicată în limba polonă, reprezintă primul studiu cuprinzător despre graiul polonezilor care locuiesc în Bucovina – regiune istorică care în prezent se află pe teritoriul a două țări: România și Ucraina.

Cartea reprezintă unul dintre rezultatele proiectului intitulat „Limba polonă în Bucovina Carpatică. Cercetarea patrimoniului cultural pe cale de dispariție”, realizat în cadrul programului Ministerului Științei și Învățământului Superior cu denumirea „Programul Național de Dezvoltare a Științelor Umaniste” în anii 2015–2018.

Din primăvara anului 2016 și până în toamna anului 2018, un grup interdisciplinar polono-ucrainean a înregistrat interviuri pe teme legate de diverse sfere ale vieții cotidiene, cercetările cuprinzându-i pe locuitorii vârstnici (având 60 de ani și mai mult) ai ambelor părți ale Bucovinei – din Ucraina și în România. Cercetările au avut caracter emic – au devenit un studiu al culturii prin captarea viziunii utilizatorilor, ceea ce a fost posibil datorită realizării interviurilor aprofundate cu elemente ale narațiunii. Pentru prima dată în istorie, cercetătorii care au luat parte în proiectul coordonat de prof. Helena Krasowska au reușit să realizeze cercetări sistematice, omogene din punct de vedere al problematicii și al metodelor de cercetare pe teritoriul întregii Bucovine istorice. Acest lucru a permis nu doar culegerea de materiale excepționale și extraordinar de bogate, dar a și dus la primul studiu cuprinzător despre graiul polonez din Bucovina Carpatică elaborat de Helena Krasowska.

Documentația graiului polonezilor din Bucovina reprezintă o valoare unică pentru cultura poloneză din cauza numărului actual al utilizatorilor lui, care, conform datelor statistice, în Bucovina Carpatică, sunt puțin peste 5 000 de persoane. Limba polonă din Bucovina a rezistat în condiții politice foarte grele tocmai datorită utilizatorilor ei, mărturiile ale acestui fapt găsindu-se în multe afirmații citate în carte. În cadrul cercetărilor din anii 2016–2018 au fost realizate interviuri cu 358 de persoane (reprezentanții celei mai în vârstă generații de polonezi) – 168 din sudul Bucovinei și 190 din nordul Bucovinei.

Cartea este divizată în trei capitole esențiale, precedate de „Cuvânt înainte” și terminate cu „Încheiere”.

Prima parte, elaborată de către L. A. Suchomłynow, „Bucovina – regiunea și locuitorii săi”, cuprinde descrierea istorico-culturală a regiunii, dar și caracteristicile ei demografice și socio-culturale deosebit de importante în contextul cercetărilor. Autorul descrie nu doar comunitatea bucovineană multinațională, dar și caracterizează fiecare minoritate națională în parte. Subiectul cheie adus în discuție în această parte este bineînțeles descrierea istoriei colonizării poloneze în Bucovina, precum și a activității polonezilor și caracteristica localităților în care trăiesc.

Al doilea capitol intitulat „Oameni și limbă”, având-o ca autor pe Helena Krasowska, este o analiză a diferitelor varietăți ale limbii polone înregistrate în timpul cercetărilor – atât în partea românească, cât și în cea ucraineană. Este primul studiu socio-lingvistic complet al graiului polonez din Bucovina Carpatică. Analizele efectuate au permis autoarei să tragă o concluzie despre existența a câtorva categorii de bază a limbii polone bucovinene. Helena Krasowska distinge următoarele categorii: continuarea limbii polone din zona de graniță sud-estică (*Kresy* sud-estice), graiul muntenilor bucovineni, graiul din satul Bulai cu caracteristici ale dialectului din Małopolska, precum și graiul polonezilor din Viçșani și Cacicca ca fiind pe cale de dispariție. Această analiză este îmbogățită cu observații și concluzii legate de viața polonezilor din comunitățile mixte, unde predomină populația ucraineană și cea română, ceea ce duce la modificări ale limbii. Aceste modificări nu semnifică faptul că limba și cultura poloneză își pierd semnificația – particularitatea culturală puternic legată de particularitatea religioasă și de poziția împământenită și rolul Bisericii Catolice, fac ca multe elemente ale culturii poloneze să se fi păstrat, deseori aproape într-o formă neschimbată, timp de secole întregi.

Dovada pentru acest lucru sunt atât relatările cuprinse în capitolul „Oameni și limbă”, cât și descrierea culturii polonezilor bucovineni care se găsește în al treilea capitol al cărții intitulat „Tradiții și limbă” și elaborat de Magdalena Pokrzyńska. În acest capitol s-a dat cuvântul mai ales polonezilor din Bucovina. Relatările lor cu privire la modurile în care celebrează sărbătorile, precum și elemente ale culturii poloneze vii devin adevărate invitații în această lume atât de diversă. Fragmentele alese din interviurile anterioare reprezintă comentariul despre legăturile dintre limbă și cultură și viața socială. De mare valoare este și indicarea principalelor obiceiuri și a sărbătorilor celebrate de polonezii bucovineni în cadrul ciclului anual. Textele referitoare la sărbători sunt ordonate în funcție de anotimpurile anului, regiunile Bucovinei (de nord și de sud), precum și de localitățile în care au fost înregistrate interviurile.

Toate părțile cărții sunt ilustrate cu fotografii din albumele de familie a celor intervieuați, dar și cu fotografii făcute de membrii echipei de cercetare în timpul cercetărilor din teren. În lucrare se găsesc și hărți, tabele, diagrame și desene care îmbogățesc conținutul și facilitează citirea.

Partea integrală a cărții o reprezintă înregistrările, de pe memory stick USB, care prezintă diverse varietăți ale limbii polone bucovinene. Acestea permit cititorilor să asculte relatări autentice ale polonezilor care locuiesc în diferite localități și părți ale Bucovinei. Cartea, împreună cu materialele adiționale, sunt disponibile și online (pe pagina de internet <http://ireteslaw.ispan.waw.pl/handle/123456789/625>) și datorită acestui lucru, rezultatele cercetărilor pot fi accesate de toți cei interesați de tematica bucovineană, precum și de problematica contactelor lingvistice.

Cercetările din teren, în timpul cărora s-a strâns materialul folosit în publicație, au fost făcute de echipa interdisciplinară coordonată de Helena Krasowska. Principalii colaboratori au fost Magdalena Pokrzyńska și Lech Aleksy Suchomłynow, cărora li s-au alăturat cercetători tineri: Kateryna Atamanova, Karina Stempel-Gancarczyk și Wojciech Włoskowiec. În anumite etape ale lucrării (în timpul cercetărilor și a transcrierii textelor) au luat parte și alți cercetători, doctoranzi și pacticanți din Polonia și Ucraina.

Cartea *Mărturia patrimoniului pe cale de dispariție. Limba polonă în Bucovina: România – Ucraina* este o lucrare care prezintă primul studiu complet în Bucovina Carpatică, precum și un tablou actual al diasporei poloneze contemporane – a istoriei, memoriei, culturii, precum și a legăturilor puternice care unesc Bucovina de Polonia. Cartea a fost editată într-o copertă groasă, numără 384 de pagini. În afară de capitolele prezentate, cuprinde și descrierile localităților în care s-au efectuat cercetări, lista alfabetică a celor intervieuați, lista intervieuaților în funcție de locul unde trăiesc, sex și vârstă, lista hărților, a diagramelor, un tabel, dar și fotografii (228 de fotografii), desene și fișiere audio. La sfârșitul publicației se regăsește bibliografia și rezumatele în limba engleză, română și ucraineană.

Karina Stempel-Gancarczyk

Cernăuți. Arhitectură europeană. Arhitectură românească, 1860–1940, București, Editura Simetria, 2018, 200 p.

Despre orașe și istoria lor se scrie constant, autorii și cititorii căutând, deopotrivă, să le descopere farmecul mai ales dacă acestea au un trecut care incită la călătorie și meditație. Deși sunt condiționate de cadrul natural, ele rămân „artefacte” ce materializează aspirațiile și progresele societății urbane; cu alte cuvinte, sunt locuri unde se pot urmări dinamicile schimbărilor istorice de tot felul. Totuși, pentru a fi descrise, pe lângă morfologia lor urbană e necesară înțelegerea relațiilor sociale, culturale, economice și politice care le-au configurat și modelat. Iată de ce, istoria comprehensivă a unui oraș necesită efortul colaborativ al experților în diverse domenii, de la istorici la arhitecți, sociologi, economiști etc.

Pe un asemenea fundament inter- și multidisciplinar s-a construit lucrarea despre Cernăuți, semnată de patru arhitecți (Octavian Carabela, Mihaela Criticos, Aurelia Carpov, Irina Korotun) și un

istoric-arhivist (Dragoș Olaru). Cu un trecut fascinant și o evoluție care i-a forjat identitatea unică, fosta capitală a provinciei istorice Bucovina face obiectul multor cercetări de profil, dar în cazul de față reprezintă inspirația elaborării interesantului studiu-album *Cernăuți. Arhitectură europeană. Arhitectură românească, 1860–1940*. Parcurgerea sa stârnește sentimente complexe și uneori contrastante: pe de-o parte, este o încântătoare provocare de a cunoaște moștenirea arhitecturală a orașului, în diversele ei ipostaze date de etapele de construcție, influențe, mode și modele care au dat formă peisajul urban; pe de altă parte, e greu de deslușit rațiunea ridicării unei clădiri fără a ține cont de factorii politici, sociali, economici și culturali, favorizanți sau dimpotrivă care i-au întârziat finalizarea. Pentru că orice s-ar spune, orice clădire are o poveste, dacă nu chiar o istorie proprie, iar arhitectura ei ilustrează specificul unei epoci; de aici rezidă și legătura dintre „oraș” și „memorie”. Nu întâmplător, în remarcabila *Prefață* semnată de Rudolf Graef este menționată „trăirea unei amintiri”, căci *a fi* în Cernăuți echivalează oarecum cu o reflexie într-o „oglină concavă”, aflată la ceea ce odinioară reprezenta „pragul de trecere către lumea răsăriteană” sau cu o alunecare în descrierile nostalgice „ale celor plecați din el cu, și cel mai des, fără voia lor”. Memoria și arhitectura așezării rămân cele două planuri care interferează în tabloul canvas al istoriei Cernăuțiului „frumos și fermecător”, „un spațiu public fluid și prozaic”, cu „viața și identitatea lui”. Aidoma aluviunilor aduse de râu, „populațiile, limbile și religiile confluențe” au făcut ca „amalgamul cultural și lingvistic” să lase în arhitectura orașului urme (sau „depuneri”), îmbinând specificul Europei centrale și occidentale cu „interpretările locale, aidoma dialectelor”. Completitudinea sa derivă din capacitatea de a suprapune, cu naturalețe, variate stiluri arhitecturale europene care nu fracturează structura urbană, ci o particularizează, dovedind că, atunci când se renunță la „pozițiile dogmatice” și se recunosc „orizonturile date de celălalt, de cel aproape de mine”, fiecare etnie poate avea „o casă națională proprie”.

Din perspectiva istoricului – pentru care orice informație este prețioasă în încercarea de decriptare a trecutului – o întreprindere precum cea a amintitului colectiv de autori nu poate fi decât salutară. Confruntat cu surse „contradictorii”, cu „semnături de pe planșele din arhive, de multe ori greu de descifrat”, aparținând „unor arhitecți care doar au avizat sau aprobat proiectul”, cercetătorul este provocat să afle adevărul: „Multe proiecte aflate în arhive nu sunt cele definitive, construcțiile realizate fiind mai mult sau mai puțin diferite. Alte proiecte aflate în faza de obținere a autorizației de construire, tot din arhive, au fost înlocuite cu unele modificate substanțial, probabil la solicitarea beneficiarilor”, iar documentele care ar putea face lumină în cazul unor valoroase și interesante clădiri din oraș așteaptă încă în Arhivele de Stat din Cernăuți sau în cele din România; într-o astfel de cheie poate fi citită și afirmația autorilor potrivit căreia „cercetarea de față este deschisă oricărui studii ulterioare”.

Cât privește istoria urbană și arhitecturală a Cernăuțiului, ea a parcurs același complicat traseu ca și istoria sa politică și socială, perioadele tulburi, de pendulare a armatelor și administrațiilor imperiale alternând cu cele în care stabilitatea a permis realizarea unor semnificative programe arhitecturale, cele care au schimbat ireversibil fața orașului. Că autorii albumului stabilesc ca limite cronologice anii 1860 și 1940 este lesne de înțeles, majoritatea clădirilor istorice reprezentative fiind ridicate în acest interval. Rămâne însă notabilă preocuparea de extensie temporală către sfârșitul secolului al XVIII-lea și indicarea primelor planuri de dezvoltare urbană a Cernăuțiului – „Planul” lui Pitzelli (1787) și cel al lui Kummerer (1855) – care exemplifică trecerea de la o așezare modestă, cu o rețea de străzi „destul de haotică” și câteva imobile importante cu destinație preponderent militară, la un oraș sistematizat, cu clădiri mai multe și mai mari și cu un centru concentrat „în jurul Primăriei din Ringplatz, de unde porneau drumuri în toate direcțiile”. Ulterior, „Planul lui Ludwig West” din 1896 indică amplitudinea capitalei Bucovinei în a cărei rază intră suburbiile Clocucica și Roșa, ca și infrastructura în dezvoltare.

După cum sublinia unul dintre autori, până la 1918, Mica Vienă din Bucovina se va „alinia prompt gustului și modelor ce iradiu de la „centru” și își va crea o imagine urbană de prestigiu, care să afirme explicit identitatea imperială, dar și vitalitatea celei mai îndepărtate capitale de provincie a statului habsburgic”. La fel ca și alte „mici Viene” din monarhia austriacă (Timișoara, Arad, Lemberg, Pressbourg, Trieste sau Zagreb), Cernăuțiul a îmbrăcat o haină „general-europeană”, arhitecții săi respectând un anume stil, model și curent arhitectural care să exprime „identitatea imperială”. Dar

ceea ce particularizează capitala Bucovinei și o face „altfel” decât restul orașelor amintite este tocmai utilizarea în țesătura de elemente arhitectonice „universale” a specificului său etnic, național; așa poate fi deslușit eclecticismul la care fac referire autorii, deși în album se face trimitere destul de des la stilurile distincte Secession, clasic, baroc sau gotic: Catedrala Ortodoxă, Reședința Mitropoliților Bucovinei și Dalmației, Biserica Armenească, Templul Israelit, Biserica Iezuită „Preasfânta Inimă a lui Isus”, Biserica Ortodoxă „Sf. Mihail și Gavril”, Casa Națională a Românilor, Casa Națională a Ucrainenilor, Casa Națională a Polonezilor (Dom Polski), Casa Națională a Evreilor, Casa Națională a Germanilor, hotelurile „Dreikronenhause”, „Bristol” și „Goldener Löwe”, Cafè Habsburg, Casa de Economii a Bucovinei (Bukowiner Sparkasse), Imobilul „Leon Krauss”, Teatrul Municipal, Mathildenhof, Palatul de Justiție, Administrația Regională a Căilor Ferate, Hotel Bristol, Gara Feroviară, Casa Societății Medicilor Bucovineni, Camera de Industrie și Comerț (Bukowinaer Handels- und Gewerbekammer), Magistrats Expositur sau clădirile de locuit în stil Secession

În ceea ce privește perioada de după 1918, este fascinantă incursiunea în istoria celor mai emblematice clădiri din Cernăuți, informația de arhive constituind, fără îndoială, punctul forte al textului care însoțește imaginea. „Tradiționalismul” și „modernismul” în arhitectura interbelică a orașului Cernăuți sunt ilustrate prin exemple precum Vila „Vasile Hrâncu”, Casele „Nicu Flondor”, „Janovici”, „Toca”, „Petru și Florica Diacon”, Imobilele „Kinsbrunner”, „Edelstein”, „Olgieser”, „Bernhard Weisselberg”, „Petrino”, „Anca Riczker” și „Kisslinger”, Stația de Telegraf, Casa Muncii CFR, Căminul de Ucenici „Ion Nistor”, cel preoțesc și cel al ofițerilor grăniceri, Banca „Producătorul Agricol”, Aerogara, Casa Asigurărilor Sociale și Dispensarul, Facultatea de Litere și Filosofie, Policlinica Serviciului Sanitar, Oficiu Poștă-Telefon-Telegraf, Palatul Cultural al Românilor, Biblioteca Universității, Arhivele Bucovinei și Bisericele „Sfântul Nicolae”, „Înălțarea Sfântului Duh”, „Sfinți Apostoli Petru și Pavel” și „Sfânta Treime”.

Marcarea clădirilor pe o hartă plasată la sfârșitul lucrării și posibilitatea celor interesați de a le identifica „la fața locului” transformă un temeinic studiu științific în ceea ce autorii au numit drept „invitație ghidată de a descoperi și parcurge pe viu, la pas, acest unic oraș european”.

Harieta Mareci-Sabol

„«Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie și cultură”, Cernăuți – București, anul XXV, nr. 3 (99), 2018, 112 p.

Materialele cuprinse în sumarul acestui număr al revistei „Glasul Bucovinei” se referă la emigrarea etnicilor germani din Bucovina, situația comunității românești din Regiunea Cernăuți, personalități bucovinene ș.a.

Rubrica *Bucovina – procese istorice și sociale* cuprinde trei materiale. Primul dintre acestea, intitulat „Emigrarea germanilor din sudul Bucovinei”, este semnat de Emilian Dranca, președintele Asociației Culturale „Eric Voegelin” din Vatra Dornei. După ce a prezentat, în numărul 1/2018 al publicației „Glasul Bucovinei”, date despre emigrarea etnicilor germani din nordul Bucovinei, autorul continuă cercetările privitoare la acest subiect, referindu-se la partea de sud a Bucovinei, oferind cititorilor „câteva posibile răspunsuri la întrebarea «de ce au părăsit etnicii germani sudul Bucovinei în contextul celui de al Doilea Război Mondial?»” (p. 7), răspunsuri care „se vor dovedi a fi verosimile în măsura în care vor fi atestate și confirmate, în cercetări ulterioare, documente noi descoperite în arhive, vor fi publicate memoriile personale și vor fi deschise arhivele proprii ale emigranților germani” (p. 12): frica față de sovietici și față de ideologia regimului comunist din U.R.S.S., pericolul unei invazii sovietice, neajunsurile economice și, într-o oarecare măsură, ideologia național-socialismului care „a contribuit la mișcarea maselor etnicilor germani din Europa de Est spre Germania” (p. 10). Autorul prezintă și câteva exemple „relevante pentru a observa modul în care o societate eterogenă din punct de vedere etnic, religios, lingvistic și social a fost distrusă” (p. 9): din Cărlibaba au plecat, în noiembrie 1940, 420 de persoane; din Poiana Micului – 1 000; din Păltinoasa – 335; din Brodina – 200. O atenție aparte este acordată emigrării etnicilor germani din Vatra Dornei (2 957 de persoane) către

lagărele organizate de Vomi (Volksdeutsche Mittelstelle) în Graz (autorul face precizarea că în Bundesarchive Berlin Lichterfelde se păstrează documentele *Angaben zur Person*, care atestă plecarea și sosirea fiecărei persoane în lagărele Vomi din Germania), fiind prezentată și o listă selectivă cu numele, data nașterii și adresa a 25 de persoane care au plecat din Vatra Dornei și au fost colonizate la Bruck an der Mur. Autorul este de părere că „analiza deciziei acestor aproximativ 3 000 de persoane de a părăsi România în 1940 ar trebui realizată separat de sfera ideologiilor secolului al XX-lea. Este greu de crezut că pentru aceste 3 000 de persoane a contat mai mult propaganda lui Goebbels și Alfred Rosenberg decât iminența desfășurării războiului pe teritoriul propriului oraș/sat. [...] În octombrie – noiembrie 1940, România [...] [era] un stat care a fost prins între marile puteri geopolitice ale Europei, [...] un stat fărâmițat, slăbit, [...] incapabil de a-și apăra propriile frontiere și cetățenii. Este lesne de înțeles că în această nouă constelație europeană a statelor, dacă etnicii germani au avut de ales între România și Germania, ei au optat pentru Germania, deși nu știau ce-i așteaptă acolo” (p. 11).

Marin Gherman semnează materialul „Românii din nordul Bucovinei: între concepția «lumii ruse» și noua concepție a «lumii ucrainene»”. Pornind de la definiția celor două concepte, autorul prezintă situația românilor din Regiunea Cernăuți, care trebuie analizată „în contextul politicii naționale a statului ucrainean și a raporturilor geopolitice ale Kievului față de vecinii săi” (p. 17). „Lumea rusă” a fost definită ca proiect (la care trebuie să participe Rusia, Ucraina și Belarus) în noiembrie 2009, de către patriarhul Bisericii Ortodoxe Ruse, Kiril, cu trei elemente definitorii: religia ortodoxă, limba rusă și memoria istorică comună. Conceptul de „lume ucraineană”, lansat de Întâistătătorul Bisericii Greco-Catolice din Ucraina, Sviatoslav Șevciuc și preluat de politicienii ucraineni, viza „consolidarea societății ucrainene prin întărirea pozițiilor limbii ucrainene și a demnității ucrainene în lume”. Concluzia autorului este aceea că aplicarea acestor concepții afectează interesele comunității românești din nordul Bucovinei: „Luată separat, nici concepția «lumii ruse», nici cea a «lumii ucrainene» nu include vreo garanție pentru păstrarea identității etnice și lingvistice a românilor din Ucraina. Toate recomandările teoreticienilor ideologiei naționale ucrainene îndreptate împotriva «lumii ruse» au avut, direct sau indirect, efecte asupra românilor din Ucraina” (p. 21). Legea Educației, deși „atacă doar minoritatea rusă”, a devenit „o catastrofă” pentru românii din Ucraina, care și-au pierdut dreptul la studii în limba maternă; măsurile privitoare la presa de limba rusă și introducerea cotelor în autovizual au afectat comunitatea românească, lipsită de posibilitatea de a avea un post de radio sau televiziune în limba română. Așadar, „discutăm despre românii din nordul Bucovinei ca despre niște observatori ai unor jocuri geopolitice, ca despre niște subiecți ai influențelor străine și nu ca despre generatori sau beneficiari de spații geoculturale și geoistorice” (p. 22). În condițiile în care România, așa cum susține Dorin Popescu, nu are inițiative politice eficiente, iar Ucraina propune combaterea „lumii ruse” prin alegerea unui model asemănător, „lumea ucraineană” (în fapt, două „ideologii artificiale”, fără viitor), „românii din comunitățile istorice, dar și Bucureștii, au nevoie mai mult ca oricând de o viziune clară, lipsită de dogme naționaliste irelevante, lipsite de recidivele trecutului belicos și de utopism” (p. 22).

Despre *Românii din jurul României – centura de castitate și evadarea din cercul geopolitic* scrie analistul politic Dorin Popescu, președintele Asociației „Casa Mării Negre” din Constanța. Analiza autorului pornește de la ideea că „rolul comunităților istorice românești din jurul țării pentru dezvoltarea, modernizarea și securitatea națională a României este determinant” (p. 24). Sunt aduse în discuție două concepte, „centura de siguranță” și „centura de castitate”, în contextul existenței unor „turbulențe geopolitice” manifestate în plan regional și global, „cu efect asupra liniștii (construcției) interne”, pe care Dorin Popescu le explică astfel: „Românii din jurul României produc o centură de castitate, care protejează puritatea politicilor interne și externe proprii ale Bucureștiului, împotriva riscului de import de impuritate din regiune. Comunitățile istorice din jurul României nu sunt doar o centură de siguranță, care apără și protejează România din punct de vedere securitar, ci și una de castitate, care apără și protejează puritatea politicilor ei. [...] În egală măsură, logica de protecție a castității este una de tip reciproc. România trebuie să funcționeze ca o autentică centură de castitate pentru comunitățile sale istorice din vecinătatea țării. Dacă Bucureștiul [...] nu mai poate susține imperatiile constituționale de sprijinire a românilor din vecinătate [...], atunci acesta nu mai poate funcționa ca centură de castitate pentru conaționali săi din afara frontierelor țării. Obligațiile morale

ale comunităților românești și cele constituționale (și deopotrivă morale) ale statului român sunt obligații în oglindă, ele asigură protecție reciprocă împotriva tuturor intemperiilor geopolitice externe” (p. 26). În aceste condiții, „devine imperativă adoptarea unui Proiect de țară pentru România, [...] decis de români, inclusiv de românii din jurul României” (p. 29), care să asigure, printre altele, drepturile minorităților etnice în regiune.

La rubrica *In memoriam* este evocată personalitatea lui Dimitrie Vatamaniuc (1920–2018), membru de onoare al Academiei Române, reputat eminescolog și fervent apărător și promotor al culturii și civilizației românești din Bucovina. Reținem, din prezentarea alcătuită de Alexandru Ovidiu Vintilă („Dimitrie Vatamaniuc – un europenist bucovinean”), câteva idei: „Dimitrie Vatamaniuc a avut, prin excelență, o veritabilă vocație constructivă în spațiul culturii”; „intelectual responsabil, un spirit critic care s-a pus [...] în serviciul faptei, tinzând spre o împlinire culturală reală”; „europenist bucovinean dedicat neamului său”; „om de cultură reper, autentic, care s-a oferit cu deplină sinceritate pe sine însuși actului creației sale” (p. 32).

Despre „Aron Pumnul și Ion G. Sbiera – autorii primelor sinteze de istorie a literaturii române la Cernăuți” scrie Alexandrina Cernov, la rubrica *Teorie. Critică și istorie literară*. Cercetarea operei celor doi cărturari bucovineni, cu merite deosebite în formarea tinerilor intelectuali cernăuțeni, prezintă o importanță deosebită deoarece „prin Aron Pumnul și discipolul său, Ion G. Sbiera, la Cernăuți a început afirmarea unei școli de istorie literară, care a pus bazele unei metodologii, a elaborat ideea necesității cunoașterii tuturor faptelor literare la români, a formulat principiul periodizării fenomenului literar și cultural”, principii care, deși „astăzi sunt depășite”, ele rămân „valoroase și interesante și pot sta la baza scrierii unei monografii a literaturii române din Bucovina” (p. 47).

Delia Voica tratează un subiect legat de „Misiunile diplomatice ale lui Lucian Blaga”, cu referiri la activitatea de la Varșovia (1 noiembrie 1926 – 1 noiembrie 1927), Praga (16 noiembrie 1927 – 31 martie 1928) și Berna (1 aprilie 1928 – 30 octombrie 1932). Blaga a contribuit la elaborarea unui statut al atașatului de presă, iar calitățile acestuia de gazetar, care s-au dovedit a fi adecvate și activității diplomatice, i-au permis să „conceapă și să urmeze o strategie eficientă, ce a dat imediat rezultatele așteptate” (p. 52). Analizând scrierile sale din această perioadă (rapoarte, corespondență oficială, dări de seamă), luând în considerare și faptul că a organizat campanii de promovare a României, reușind să creeze „un adevărat focar românesc de adevăr” (p. 55), se poate constata faptul că Lucian Blaga, în calitate de diplomat, a avut „o activitate susținută, plină de realizări remarcabile, atât din punct de vedere cultural, cât și din punct de vedere politic” (p. 59).

Prezentarea nuvelei „Nu vorbim niciodată despre fratele meu” (în care se atrage atenția asupra unor aspecte grave ale societății contemporane), din volumul *Mirror Kingdoms*, semnat de Peter S. Beagle, este realizată de Isabel Vintilă – „Peter S. Beagle. O proză scurtă”. O prezentare a scriitorului Sașa Pană (pseudonimul literar al lui Alexandru Binder), „nume de referință al avangardei istorice românești”, este semnată de Alexandru-Ovidiu Vintilă – „Sașa Pană, «cu ochiul și gesturile liberate de orice oprire». Un portret succint”.

În cadrul rubricii *Arhiva Bucovinei* se continuă prezentarea manuscrisului *Povestea Bucovinei*, vol. III, de Filip Țopa, care se referă la profesorul Ion Negură, secretar general al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina.

Rubrica referitoare la *Cărți. Reviste. Conferințe* cuprinde materiale semnate de: Sabina Fânaru, „Ovidius la Tomis: satul global și vocile exegezei actuale” (cu referire la lucrarea coordonată de Dorin Popescu, *Răzbumarea barbarilor. 2000 de ani fără Ovidiu la Tomis*, București, Editura Ideea Europeană, 2017); Dragoș Oлару, „O carte de referință pentru istoria Bisericii Ortodoxe din Bucovina” (Ioan-Paul Valenciu, *Preoțimea ortodoxă din Bucovina în timpul ocupației habsburgice (1775–1918)*, Suceava, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2016); Viorica Moisuc, „O carte pentru memoria neamului românesc: *Fântâna Albă – Golgota neamului*” (*Fântâna Albă – Golgota neamului*, seria Destine bucovinene, texte de: Ion Dominte, Vasile Ilica, Nicolae Șapcă, Maria Toacă-Andrieș, Felicia Nichita-Toma, Petru Grior, volum îngrijit de acad. Alexandrina Cernov, Mănăstirea Putna, Editura „Nicodim Caligraful”, 2018); Vladimir Acatrinei, „După o lungă perioadă de tăcere” (Alina-Elena Andruhovici, *Cum poți să uiți?*, Iași, Editura PIM, 2017); Dragoș Oлару, „Conferința comemorativă internațională despre limba idiș și cultura idiș” (această conferință s-a desfășurat la Cernăuți, în

perioada 6–9 august 2018, în cadrul Zilelor culturii evreiești din Bucovina, fiind dedicată celei de-a 110-a aniversări a conferinței privind limba idiș); Cristina Paladian, „Bucovina literară” – revista scriitorilor din Suceava” („Bucovina literară”, serie nouă, anul XXIX, nr.1–2 (323–324), ianuarie – februarie 2018); Alexandrina Cernov, „Provocările istoriei ca știință și disciplină de învățământ la începutul mileniului III” (cronică despre școala de vară intitulată „Provocările istoriei ca știință și disciplină de învățământ la începutul mileniului III”, ediția a XIV-a, 9–14 iulie 2018, Cluj-Napoca).

Revista „Glasul Bucovinei” publică și scrisoarea primită de redacție de la preotul Gabriel Cernăuțeanu din Germania. Acesta, alături de alți preoți, a pus bazele juridice ale viitoarei Mitropolii Ortodoxe Române pentru Europa Centrală, Occidentală și de Nord.

Rodica Jugrin

„Scriptum”. Publicație trimestrială a Bibliotecii Bucovinei „I.G. Sbiera”, Suceava, anul XXIV, nr. 1–2, 2018, 40 p.; nr. 3–4, 2018, 40 p.

Cu rubrica „Centenar” așezată în deschiderea ambelor numere duble ale revistei, publicația Bibliotecii Bucovinei „I. G. Sbiera” Suceava sărbătorește unirea provinciilor istorice Basarabia și Bucovina cu Regatul României, realizată în 1918. Articolele reunite aici omagiază personalități ale mișcării unioniste din cele două provincii, personalități a căror existență a fost marcată de istorie într-un mod dramatic când, din înfăptuitori și eroi ai României Mari au devenit ținta batjocurii gardienilor din închisorile comuniste și martiri (Cristina Slavic, „Martirii Basarabiei: Daniel Ciugureanu și Ion Pelivan”, nr. 1–2/2018, p. 1–5) sau care au „trăit suficient de mult pentru a-și vedea scumpa țară din nou sfâșiată” (Alis Niculică, „Portret de unionist: Filaret Doboș”, nr. 3–4/2018, p. 6–8); sunt mărturiile ale celor care s-au implicat direct în actul unirii (Filaret Doboș, „În preajma zilei de 28 noiembrie 1918”, nr. 3–4/2018, p. 8–11; Aurel Morariu, „Suferințele Bucovinei sub gen. Austriac Fischer” – un text ales și stabilit de Ion Filipciuc, nr. 3–4/2018, p. 12–25) ori au fost combatanți voluntari pe fronturile Primului Război Mondial, convertind apoi experiențele războiului în literatură (Ion Filipciuc, „Ultima noapte de război a sublocotenentului Camil Petrescu”, nr. 1–2/2018, p. 6–11).

Sărbătorirea Centenarului Marii Uniri a fost marcată la Suceava, în noiembrie 2018, printr-o sesiune solemnă organizată de Prezidiul Academiei Române în parteneriat cu Muzeul Bucovinei, Consiliul Județean Suceava și Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava. Din Înaltul Prezidiu al Academiei Române au fost prezenți acad. Ioan Aurel Pop, președintele Academiei Române și trei vicepreședinți: acad. Răzvan Teodorescu, acad. Victor Voicu și acad. Bogdan C. Simionescu. Redacția revistei „Scriptum” publică „Discursul rostit de președintele Academiei Române, domnul Ioan Aurel Pop, la sesiunea solemnă dedicată celebrării a «100 de ani de la unirea Bucovinei cu România» la Muzeul Bucovinei” (nr. 3–4/2018, p. 1–5), discurs în care președintele înaltului for de cultură și știință sublinia că: „actul Unirii propriu-zise, înfăptuit în acest teritoriu [...] a fost unul plin de întâmplări neprevăzute, dar și de patos patriotic” (p. 2) iar motivațiile prin care se fundamentează declarația de Unire a Bucovinei „ne pot servi ca model pentru decizia fundamentală de Unire”. Momentul de sărbătoare a fost și un prilej pentru acad. Ioan Aurel Pop, istoric de formație, de a face unele comentarii („reproșuri cordiale”) și precizări de substanță în ceea ce privește lejeritatea nepăsătoare cu care sunt întreținute încă în spațiul public false opoziții privitoare la modelul de civilizație (bucovinean vs. moldovean) sau la naționalitate (moldovean vs. român) și care creează confuzii inacceptabile în lumea modernă. În final, președintele Academiei Române a adus un elogiu „omului modern” care a fost domnitorul Ștefan cel Mare.

„Biblioteca se prezintă” este o rubrică permanentă a publicației de profil în cadrul căreia semnează articole de specialitate: Gheorghe-Gabriel Cărăbuș, „Biblioteca Bucovinei «I. G. Sbiera» în anul Centenarului Marii Uniri” (nr. 1–2/2018, p. 12–13); G. V. Dobrovolskaya, „Cooperarea internațională – un pas spre succes” (nr. 1–2/2018, p. 14–15); Grațela Sanduleac, „Suflet și culoare pentru țara mea, România” (nr. 1–2/2018, p. 15–17); Ioan Ștefan, „Rolul bibliotecii publice în comunitate” (nr. 1–2/2018, p. 17–19); Lucica Vasiliuț, „Centenar 1918–2018. Celebrază România” (nr. 3–4/2018, p. 28–29). Cititorii pot afla din

paginile articolelor că, pornind de la „rolul strategic pe care îl are biblioteca în cadrul societății actuale și de faptul că aceasta are misiunea de a participa la procesul de informare, educare permanentă și dezvoltare a personalității utilizatorilor din comunitatea în care își desfășoară activitatea” (p. 12) – cum precizează managerul Bibliotecii Bucovinei „I. G. Sbiera” Suceava, dr. Gheorghe-Gabriel Cărăbuș –, bibliotecarii suceveni au organizat ori s-au implicat în derularea unor proiecte (ex.: „Caravana Zestrea Bucovinei”, proiect itinerant desfășurat în perioada 28 aprilie–27 octombrie de Consiliul Județean Suceava în mai multe orașe ale Bucovinei de altădată; „Suflet și culoare pentru țara mea, România” etc.), conferințe (Conferința „100 de ani de la unirea Basarabiei cu România. 27 martie 1918”, susținută de prof. univ. dr. Ștefan Purici, prorector al Universității „Ștefan cel Mare” Suceava; Conferința „Cu armele-n mâini, spre Marea Unire! Intrarea României în Primul Război Mondial. 27 august 1916” etc.), expoziții de carte în cadrul manifestării „28 noiembrie – Ziua Bucovinei („Bucovina de ieri și de azi”; „Marea Unire de la 1 Decembrie 1918”) și concursuri naționale sau școlare (Concursul Național pentru Tineri și Adulți „România la 100 +100”) prin care au omagiat momentul istoric de la 1918.

Dintre toate proiectele culturale axate pe sărbătorirea Centenarului Unirii cu Țara, cel mai „reprezentativ pentru instituție și pentru Bucovina istorică” rămâne proiectul editorial de tipărire a cărților semnate Emil Satco și Alis Niculică, *Enciclopedia Bucovinei. Personalități, localități, societăți, presă, instituții* și Elena Pintilei, I. G. Sbiera. *Album de familie* (La data tipăririi acestei cronici, cititorii pot găsi pe rafturile librăriilor/bibliotecilor cărțile anunțate, care au fost lansate la Cernăuți, la începutul anului 2019).

La rubrica „Sinteze”, Alexandru-Ovidiu Vintilă publică articolul „Mariana Marin și poezia de factură existențialistă (10 februarie 1956 – 31 martie 2003)” (nr. 1–2/2018, p. 20–21), în care creionează profilul unei „autoare de raftul întâi”, trăitoare și creatoare în perioada comunistă, poeta Mariana Marin, pe care „nimeni și nimic nu au făcut-o să cedeze” în fața aparatului opresiv comunist, care și-a păstrat „intact spiritul de frondă”, regăsindu-și echilibrul interior în „starea de poezie”. În numărul următor al revistei, în articolul „Traian Brăileanu, de la solidaritate și comunitate la morala creștină”, Alexandru-Ovidiu Vintilă analizează semnificația conceptelor dezvoltate de profesorul universitar bucovinean Traian Brăileanu în lucrarea *Teoria comunității omenеști* (1941) și impactul lor în rândul intelectualilor români din interbelic bucovinean (nr. 3–4/2018, p. 30–32). Semnând articolul „Femei răspântii imprezvizibile” (nr. 1–2/2018, p. 22–23), Isabel Vintilă aduce în atenția cititorilor romanul-graffiti cu același titlu al scriitorului consacrat ca poet Constantin Abăluță, roman apărut în 2015.

Sfârșitul anului 2017, apoi vara anului 2018 au venit și cu veștile triste ale stingerii din viață a trei personalități bucovinene. Sub semnul elegiac-funebral al versului eminescian „Îmbracă-te în doliu, frumoasă Bucovină”, Alis Niculică scrie articolul comemorativ la despărțirea de „cel mai drag prieten cernăuțean”, Dumitru Covalciuc (nr. 1–2/2018, p. 24) iar Alexandru-Ovidiu Vintilă semnează articolele comemorative închinare cercetătorului eminescolog Dimitrie Vatamaniuc (nr. 1–2/2018, p. 25) și scriitorului George Bodea (nr. 3–4/2018, p. 33).

Rubrica de „Proză” este susținută de scriitorul Emil Simion cu textele: „Hoțul”, „Frânturi de omenie” (nr. 3–4/2018, p. 34 și 35). Revista are o substanțială rubrică de final, intitulată „Note de lector”, în care sunt semnalate noile apariții editoriale. Sunt reunite aici cronici literare semnate de: Elena Mihai, „Despre activitatea editorială din regiunea Cernăuți la Salonul Literaturii Române din Bucovina, ediția a XV-a” (nr. 1–2/2018, p. 30–31); Alexandru-Ovidiu Vintilă, „Dumitru Simion, o formulă narativă antrenantă” (*ibidem*, p. 32–34); „Constantin Schifirneț. Reflecții despre evoluția modernă a societății” (*ibidem*, p. 36–37); Paraschiva Abutnăriței, „«Eternul dor» de Eminescu și de limba română – un om și o carte” (*ibidem*, p. 34–35); Alis Niculică, „Autori bucovineni și cărțile Centenarului” (*ibidem*, p. 38–40); Alexandru-Ovidiu Vintilă, „Maria Elena Cușnir, *Din depărtări și din adâncuri*, Iași, Editura Opera Magna, 2018” și „Emil Simion, *Mă cheamă amintirile*, Suceava, Editura George Tofan, 2018” (nr. 3–4/2018, p. 39 și 40).

Prezență deja longevivă (apare neîntrerupt din anul 1994), elegantă și necesară în spațiul publicistic literar sucevean, cu generoasă cuprindere în sumarul ei a realizărilor literare românești din Cernăuți ori Herța, publicația trimestrială a Bibliotecii Bucovinei „I. G. Sbiera” Suceava oferă utilizatorilor de produse culturale imaginea în permanentă mișcare a construirii/deconstruirii literaturii în nordul țării.

Elena Pascaniuc

**A XIX-A EDIȚIE A SESIUNII
DE COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE
ALMA MATER SUCEVENSIS**

HARIETA MARECI-SABOL

**The 19th Edition
of the *Alma Mater Sucevensis* Scientific Session**

(Abstract)

The 19th edition of the *Alma Mater Sucevensis* Scientific Session (March 7, 2019), organized by the Faculty of History and Geography in Suceava, through its Department of Human and Social-Political Sciences, provided the framework for a new and valuable exchange of ideas and opinions in the field of history. The participants (professors from the “Ștefan cel Mare” University of Suceava, researchers from the Romanian Academy – “Bukovina” Institute in Rădăuți and “A.D. Xenopol” Institute of History in Iași, museum curators, archivists, and librarians) were invited to present, in three sections dedicated to history, the results of their latest documentary or analytical investigations. Apart from the strictly scientific stakes, the Session’s reason remains relevant to the understanding of historical phenomena, institutional mechanisms and topical identity issues, such as the relationship culture – politics – society. Designed as a dialogue between the History professionals, *Alma Mater Sucevensis* is an important exercise in interrogating the past, demonstrating that the adequate and qualified study of regional or national history completes the restitution effort at the national level.

Keywords: *Alma Mater Sucevensis*, Suceava, scientific session, research, dialogue.

Manifestare de tradiție, organizată de Facultatea de Istorie și Geografie, ajunsă la a XIX-a ediție și desfășurată în cadrul festivităților de aniversare a Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, Sesiunea de comunicări științifice *Alma Mater Sucevensis* (7 martie 2019) a reunit peste 60 de specialiști din domeniul istoriei, relațiilor internaționale, filosofiei și asistenței sociale, membri ai Departamentului de Științe Umane și Social Politice (USV) și cercetători de la Academia Română – Institutul „Bukovina” din Rădăuți și Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași,

Analele Bucovinei, XXVI, 2 (53), p. 683–685, Rădăuți – București, 2019

muzeografi, arhiviști și bibliotecari de la Muzeul Bucovinei din Suceava, Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera” etc.

Lucrările s-au desfășurat în cadrul a cinci secțiuni grupate tematic, dintre acestea trei fiind dedicate exclusiv cercetării istorice. De asemenea, au fost lansate trei volume (*Tetraevangheliarul voievodului Ieremia Movilă – Manuscris Sucevița 24*, ediție facsimilată îngrijită de de Dr. Olimpia Mitric și stavrofora Mihaela Cozmei, stareța Mănăstirii Sucevița; *Monografia orașului Târgu Frumos*, autori: Dumitru Boghian, Sergiu-Constantin Enea, Marius Chelcu, Ionuț Minea și colaboratori: Ion Alexa Angheluș, Dan Fripiș, Manuel Stănescu; *Mirajul rostirilor simbolice. Exegeze interogative*, autor Marius-Constantin Cucu).

În cadrul ceremoniei de deschidere, profesorul universitar dr. Ștefan Purici a adresat un călduros salut participanților, făcând totodată o incursiune în agenda de cercetare a Departamentului și insistând asupra realizărilor din ultimii ani, în lumina temelor de larg interes pentru istoriografia actuală și a noilor direcții metodologice.

Comunicările au abordat subiecte dintre cele mai diverse, de la cele specifice arheologiei (Dumitru Boghian, Sergiu Constantin Enea, Andrei Asăndulesci, *Câteva considerații referitoare la tumulii din zona orașului Târgu Frumos*; Sergiu-Constantin Enea, Dumitru Boghian, *Evoluția habitatului uman pre- și protoistoric în zona Târgului Frumos*; Dumitru Boghian, Daniela-Alexandra Popescu, Liviu-Gheorghe Popescu, Aurel Melniciuc, Alexandru Pascariu, „Sceptrul”/„pisălogul” de piatră de la Ripiceni-Holm (jud. Botoșani); Sorin Ignătescu, *Desfășurarea decorului vaselor folosind proiecții cilindrice*; Ionuț-Dumitru Stigleț, *Considerații asupra constituirii și operaționalizării bazei de date referitoare la ritul și ritualul funerar al comunităților din epoca bronzului în Depresiunea Prutului Mijlociu*; Sergiu Popovici, *Usatovo – Bolshoi Kujalnik, etapele cercetării arheologice*; Constantin Aparaschivei, *Ceramica culturii Cucuteni. Noi perspective*; Irina Rusu, *Reinterpretarea complexului de statuete de la Isaiia*; Mircea Ignat, *Vestigii arheologice din secolul IV de la Dolheștii Mari*), la cele de istorie militară (Florin Pintescu, *Relațiile moldo-polone din prima domnie a lui Petru Rareș. Aspecte militare*), istorie economică (Bogdan Cocieru, *Domeniile Coroanei (1884–1948). Repere istorice*; Ovidu Bătă, *Mineritul în Bucovina. Trecut, prezent, perspective*), istorie politică (Mirela Beguni, *Atitudinea Rusiei față de Eterie: consecințe asupra Moldovei*; Mihai-Ștefan Ceaușu, *Introducerea votului universal și impactul său asupra societății și vieții politice românești din Bucovina (începutul sec. XX)*; Radu-Florian Bruja, *Statutul juridic internațional al Slovaciei de la Independență la Întrunirea de la Salzburg (martie 1939 – iulie 1940)*; Vlad Gafița, *Câteva criterii de diferențiere între autoritarism și totalitarism*; Anamaria Lepcaliuc-Popescu, *Evoluția relațiilor româno-americe, de la origini și până în 1948*; Ștefan Purici, *Scrutinele electorale din Republica Moldova și Ucraina. Implicații*), istorie socială și instituțională (Elena Frumosu, *Spițe genealogice și de neam moldovenești, surse pentru cercetarea procesului de recunoaștere și încadrare a nobilimii basarabene în sistemul de stări al Rusiei țariste*; Violeta-Anca Epure,

Activitatea medicului francez Alcibiade Tavernier în Principatele Române; Harieta Sabol, *O pagină din istoria învățământului sanitar bucovinean: Școala de moașe din Cernăuți*; Doina-Iozefina Iavni, *Arhivele Naționale Suceava în an centenar. Realizări și perspective*; Marcela Șlusarciuc, *Aspecte instituționale în guvernarea regiunilor transfrontaliere*), istorie a evreilor (Emanuel Bălan, *Evreii din județele Neamț, Roman și Bacău în răscoala de la 1907*).

Grupate într-o secțiune specială, temele de istorie culturală și a elitelor, în diversele lor segmente cronologice, au vizat: *Lecturile unui elev de gimnaziu la sfârșitul secolului al XIX-lea* (Olimpia Mitric); *Rolul cabinetelor de lectură din Bucovina în păstrarea identității naționale* (Lăcrămioara Andrei); *Cartea religioasă în colecțiile speciale din Biblioteca Colegiului Național „Ștefan cel Mare” Suceava* (Corina Dominte); *Câteva considerații pe marginea activității publicistice a lui I. G. Sbiera între 1865–1869* (Elena Pintilei); *Scrisoarele de limba germană mai puțin cunoscute din Bucovina: Lola Laufersweiler-Wotta și Lotte Berg* (Ștefănița-Mihaela Ungureanu). Au fost evocate personalități precum: *Elena Cuza – model de rațiune și devotament* (Simona Hărmănescu-Ionescu); *Alexandru Ioan Cuza reflectat în viziunea sipiritualității publicistice a lui Mihai Eminescu* (Gheorghe Nistoroiu); *Elena Niculiță-Voronca* (Elena Pascaniuc); *Visarion Puiu* (Viorel Cozmei); *Jitariu Procopie* (Mihai-Aurelian Căruntu); *Dimitrie Vatamaniuc* (Rodica Jugrin); *Mihai Polocoșeriu* (Alis Niculică). Alte comunicări s-au referit la *Receptarea lui Miguel de Unamuno în presa culturală românească din perioada interbelică* (Dinu Balan) și *Importanța aplicării principiilor coșeriene și a paradigmei iertării în cercetarea istorică* (Carol-Alexandru Mohr), în timp ce reflecțiile asupra provocărilor contemporane le-au aparținut profesorilor Dumitru Vitcu (*Un jubileu istoric ratat. Gânduri despre Unire într-o vreme a dezbinării*) și Mihai Iacobescu (*Invitație la meditație pe marginea volumului „Confesiune pentru istorie” de Iulian Vlad*).

Cum, de la bun început, organizatorii Sesiunii *Alma Mater Sucevensis* și-au asumat sarcina stabilirii unei platforme de lucru pentru schimbul liber de idei și opinii, manifestarea științifică din 7 martie 2019 a oferit cadrul optim atât pentru intervențiile rostite cât și pentru discuțiile și dezbaterile metodologice și conceptuale ulterioare, toate ilustrând însemnătatea abordării interpretativ-documentare a istoriei în multiplele sale ipostaze.

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU
(24 mai 1929 – 29 decembrie 2018)

MARIAN OLARU

Ștefan Ștefănescu
(May 24, 1929 – December 29, 2018)

*(Abstract)**

The author evokes the personality of Ștefan Ștefănescu, Romanian historian, professor at the Faculty of History of the University of Bucharest, member of the Romanian Academy (1992). Ștefan Ștefănescu was concerned with the most diverse aspects of Romanian history: he edited historical documents, he wrote studies of the medieval, pre-modern and modern history of Romania, of historical demography, history and culture of Bucovina etc. In recognition of his prestigious career, he was elected as a member of several scientific institutions in the country and abroad (Belgium, Italy) and rewarded with numerous scientific titles and awards. He was a supporter of the efforts to recover Bucovina's cultural values and history and was part of the editorial staff of "The Annals of Bukovina", in which he published papers and articles.

Keywords: historian, professor, academy member, Bukovina.

Istoricul Ștefan Ștefănescu s-a născut în Goicea Mică, județul Dolj. A urmat cursurile școlii primare între 1936 și 1940 și pe cele ale Liceului Militar „Nicolae Filipescu” de la Mănăstirea Dealu până în 1940 și de la această dată până în 1948 s-a mutat la Predeal. Între anii 1948 și 1953, a fost student la Facultatea de Istorie a Universității din București, iar datorită rezultatelor deosebite obținute pe timpul studenției a fost angajat ca preparator și apoi asistent universitar. Între anii 1954 și 1957 a urmat cursurile de doctorat la Universitatea „M. V. Lomonosov”, în specializarea „Bizantologie și Istoria Slavilor de sud”, în urma cărora a obținut statutul de candidat în științe istorice. Ulterior, a parcurs stagii de specializare în Franța, la École Nationale des Chartes, École Pratique des Hautes Études în Franța, la Collège de France și Sorbona. Ștefan Ștefănescu a susținut teza de doctorat la Universitatea din București, în anul 1957.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

Analele Bucovinei, XXVI, 2 (53), p. 687–690, Rădăuți – București, 2019

A fost cercetător științific la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, între anii 1950 și 1959, cercetător științific principal între anii 1957 și 1960, secretar științific și șef al Secției de istorie medie și vechi instituții românești, între anii 1960 și 1966, director adjunct între anii 1966 și 1970 și director din anul 1970 și până în anul 1990.

Dăruit cu har pedagogic de excepție, profesorul Ștefan Ștefănescu a desfășurat o bogată activitate didactică la Facultatea de Istorie a Universității din București, unde a fost profesor titular între anii 1970 și 1999, șef al Catedrei de istoria României și Istorie Universală din 1984 și până în 1990 și decan al Facultății de Istorie, între anii 1975 și 1977, iar apoi al Facultății de Istorie-Filosofie, între anii 1977 și 1984. Ca expresie a dăruirii și meritelor sale didactice, profesorul Ștefan Ștefănescu a fost mereu implicat în activitatea Facultății de Istorie, fiind profesor asociat al acestei prestigioase instituții de învățământ superior și, din anul 2016, profesor emerit.

Istoricul Ștefan Ștefănescu și-a pus prinosul de cunoaștere și harul didactic pentru formarea tinerilor istorici. Din anul 1971 și până după pensionare, 38 de doctoranzi din România și din străinătate au obținut acest titlu științific sub îndrumarea sa.

În martie 1974, a fost ales membru corespondent al Academiei Române și din decembrie 1992 membru titular. Discursul de recepție pentru primirea sa ca membru titular al Academiei Române a avut titlul *României – „latinii Orientului” – și conștiința europeană în secolului al XVI-lea*.

Prestigioasa sa carieră a fost aureolată de alegerea sa ca membru al mai multor instituții științifice, precum: Comitetul Național al Istoricilor din România (vicepreședinte din anul 1975); Academia Europeană de Istorie (Bruxelles); Comisia Internațională de Studii Slave în cadrul Comitetului Internațional de Științe Istorice; Comisia Internațională pentru Istoria Adunărilor de Stări; Comisia Internațională de Istoriografie; membru în conducerea Centrului de Studii Italo-Române (Milano). De asemenea, Ștefan Ștefănescu a fost declarat „Om al Anului 1995” de către The American Biographical Institute Research Association și a primit o serie de distincții precum: Ordinul „Meritul Științific” (1966), Premiul „N. Bălcescu” al Academiei Române (1967), Ordinul „Sf. Chiril și Metodieu”, cl. I (Bulgaria, 1977), Ordinul Național „Pentru Merit” în grad de Ofițer (2000). A fost cetățean de onoare al localităților Goicea, Călugăreni și Craiova. Pentru opera științifică valoroasă a fost ales Președinte de onoare al Fundației cultural-științifice „Mihai Viteazul – Călugăreni”.

Cu o operă științifică ce cuprinde aproape 500 de titluri, începând cu lucrarea premiată de Academia Română, în anul 1965, *Bănia în Țara Românească*, istoricul Ștefan Ștefănescu s-a preocupat de aspectele cele mai diverse ale istoriei românești.

A editat documente istorice (seria *Documenta Romaniae Historica*, vol. II, VI, VII, VIII, XI), a alcătuit studii de istoria medievală, premodernă și modernă a României și a sud-estului european, de demografie istorică (în cadrul Facultății de Istorie a Universității din București a susținut mai mulți ani un seminar special de demografie istorică), de istoria instituțiilor medievale românești, de istoria relațiilor internaționale, istoriografie și de istoria și cultura Bucovinei (preocupat fiind de opera istoricului bucovinean Dimitre Onciul). A coordonat colective de cercetători și universitari care au dat istoriografiei române mai multe sinteze de istoria României, între care *Istoria românilor*, vol. IV, *De la Universalitatea creștină către Europa patriilor*, București, Editura Enciclopedică, 2001 (redactor responsabil împreună cu acad. Camil Mureșanu și prof. univ. dr. Tudor Teotoi – secretar), precum și sintezele de Istoria României publicate în țări ca: Spania, Italia, Grecia, Bulgaria, Ungaria, Rusia, China, Japonia și SUA.

Istoricul Ștefan Ștefănescu a participat cu comunicări și rapoarte la numeroase manifestări științifice interne și internaționale, între care se înscriu ca reprezentative comunicările la congresele internaționale de istorie: Stockholm – 1960, Viena – 1965, Moscova – 1970, San Francisco – 1975, București – 1980, Stuttgart – 1985, Madrid – 1990, Montréal – 1995.

Cu o admirație profundă pentru opera istoricului bucovinean D. Onciul, fiind aproape de eforturile Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina și ale academicienilor bucovineni Vladimir Trebici, Radu Grigorovici, Dimitrie Vatamaniuc, academicianul Ștefan Ștefănescu a susținut, în cadrul Secției de Științe Istorice a Academiei Române, eforturile pentru valorificarea operei științifice a lui Dimitre Onciul, proiect finalizat în anul 2006 prin publicarea lucrării *Dimitrie Onciul. Scrieri alese*. În virtutea aceluiași preocupări, academicianul Ștefan Ștefănescu a fondat Seminarul de istorie medie a Românilor la Facultatea de Istorie a Universității din București numit Seminarul de Metodologia Istoriei „D. Onciul”, începând cu anul 1993.

Academicianul Ștefan Ștefănescu a fost un apropiat al Centrului pentru Studierea Problemelor Bucovinei, devenit din anul 2007 Institutul „Bucovina” al Academiei Române, și al directorului acestei instituții, dr. Dimitrie Vatamaniuc, fapt pentru care îl găsim în colectivul de redacție al „Analelor Bucovinei” și alături de bucovineni la manifestările culturale ale Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Ca un sprijinitor al eforturilor de recuperare a valorilor culturale și a istoriei Bucovinei, prin sfaturile sale date membrilor redacției publicației „Analele Bucovinei”, prin articolele și studiile publicate în paginile publicației noastre, academicianul Ștefan Ștefănescu a dovedit o „deplină armonie a biografiei cu opera, a gândului cu fapta” – așa cum scria atunci când aprecia opera istoricului Ion Nistor.

În paginile revistei noastre, academicianul Ștefan Ștefănescu a publicat următoarele studii și articole: „Ion Nistor și opera lui istorică”, în „Analele Bucovinei”, anul I, nr. 1, 1994; „*Ion Nistor (1876–1962)*”, volum îngrijit de Alexandru Zub, Editura Universității «Al. I. Cuza», Iași, 1993”, în „Analele Bucovinei”, anul I, nr. 2, 1994; „Bucovina «cheie a Moldovei» sub stăpânirea Austriei habsburgice (1775–1918)”,

„Analele Bucovinei”, anul XIII, nr. 1, 2006; „Dimitre Onciul (1856–1923). Son rôle dans le développement de l’historiographie critique, objective et érudite”, în „Analele Bucovinei”, anul XIV, nr. 1, 2007, și „Cernăuți. 28 noiembrie 1918. Unirea Bucovinei cu România”, în „Analele Bucovinei”, anul XV, nr. 2, 2008.

Prin întreaga sa activitate, academicianul și profesorul Ștefan Ștefănescu a dovedit că istoria este nu numai un instrument cognitiv ci și unul de împlinire națională, fapt pentru care a devenit unul dintre modelele științifice de urmat pentru cercetătorii Institutului „Bucovina” – Rădăuți.

Dumnezeu să-l odihnească în pace!

NOTES ON CONTRIBUTORS

Marian Olaru – scientific researcher at the “Bucovina” Institute of the Romanian Academy. Doctor in the field of History since 2000. Fields of interest: modern and contemporary history, oral history, microhistory and history of mentalities. He published various studies and articles related to the history of Bucovina, regarding the evolution of the political system in this region during the Austrian occupation, the role of personalities, cultural and political elite from this region in advocating the identity at the end of the XIXth century and beginning of the XXth century. He also showed a particular interest in studying the context (phenomena) that resulted in the extinction of the multicultural and multiethnic Bucovina at the end of the Second World War, a process emphasized by the establishment of communist rule in the Central and Eastern Europe. Papers representative for his scientific research: *Mișcarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, foreword by acad. Gh. Platon (2001); *Bucovineni împotriva comunismului: frații Vasile și George Motrescu*, foreword by D. Vatamaniuc, honorary member of the Romanian Academy, afterword by Vasile I. Schipor (2006); Arcadie Dugan-Opaiț, *Albumul Mare al Societăților “Arboroasa” și “Junimea” din Cernăuți*, vol. I, Revised edition, Foreword, Glossary and Name index by Olaru Marian and Arcadie Bodale, Suceava, University Publishing House (2015); Aurelian V. Chirilă, *Chemarea anilor mici*, Revised edition, Foreword by Marian Olaru, Introductory study by Carmen Andronachi, Suceava, Cygnus Publishing House, 2015; *Bucovineni în Parlamentul României Întregite*, vol. I, *Sesiunea 1919–1920*, Foreword by dr. Ion Agrigoroaiei, Revised edition, introduction, notes and comments by Rodica Iațencu and Marian Olaru, Name register by Rodica Iațencu, București, Romanian Academy Publishing House, 2014; Recent studies and articles: “Bucovina în timpul Primului Război Mondial – câteva considerații”, in “Analele Bucovinei”, XXII, 1 (44), 2015; “Bucovina în perioada interbelică. Istorie și statistică” (II), *ibidem*, XXII, 1 (44), 2015; “Bucovina în Primul Război Mondial” (I), *ibidem*, XXII, 2 (45), 2015; “Însemnări cu privire la sărbătorirea centenarului unirii Bucovinei cu Regatul României”, *ibidem*, XXV, nr. 2 (51), 2018; “Un memoriu care acuză. Dori Popovici, «Memoriu înaintat domnului mareșal Ion Antonescu, conducător al statului român, cu privire la situația din Bucovina»”, *ibidem*, anul XXV, nr. 2 (51) 2018; “Aspecte politico-militare privitoare la Bucovina în anii Primului Război Mondial”, in *Bucovina în Primul Război Mondial. Studii și documente* (București, 2018); “Dorimendont Popovici (1873–1950)”, in Vasile Tărățeanu, *Chipuri luminate de harul iubirii de neam și țară. Antologie de documente, hotărâri, declarații, adresări, apeluri, telegrame, acte, protocoale unioniste* (București, 2018).

Răzvan Theodorescu – Romanian historian, art historian and politician, member of the Romanian Academy (since 2000) and vice-president of the Academy (since April 20, 2018), senator and minister of culture (2000–2004), member of the Albanian Academy and the Macedonian Academy (since 2007). He was awarded the Herder Prize (1993) and the National Order of Merit in the rank of Commander. He has published over 15 works of history, Romanian and European art and about 600 articles in national and foreign magazines.

Alexandrina Cernov – literary critic and historian, honorary member of the Romanian Academy (since December 11, 1992). She publishes studies and articles on the history and culture of Bukovina, the status of the Romanian language in Ukraine, the current problems of the national and cultural rebirth of the Romanians in Northern Bukovina, the problems of the Romanian school in publications in Ukraine, Romania and the Republic of Moldova. Editor-in-chief of “Glasul Bucovinei”, a quarterly magazine of history and culture. She received numerous awards and distinctions, among which the National Order of Faithful Service in the rank of Commander, awarded for the remarkable contribution to the affirmation and defence of the ethnic and cultural identity of the Romanian communities in the vicinity of Romania.

Vasile Tărățeanu – poet, journalist, editor, honorary member of the Romanian Academy, member of Writers' Union of Romania, Moldova, Ukraine etc., of the Bukovinian Writers' Society, president and founder of the "Eudoxiu Hurmuzachi" Romanian Cultural Centre in Chernivtsi (2015). He is a known militant for the rights of the Romanians and the maintenance of the Romanian schools in Northern Bukovina. He collaborates with publications from Romania, Republic of Moldova, Ukraine, Serbia etc. and has received numerous literary awards, diplomas and medals.

Ștefan Purici – is currently university professor at the Department of History and International Relations of the Faculty of History and Geography of the "Ștefan cel Mare" University of Suceava and Prorector of the University. Ph.D. in History (1995) with a thesis on the Romanian national movement in the Bukovina (1775–1861). He teaches contemporary history of the Romanian people and history of European integration. Author of 4 books and over 100 articles on modern and contemporary history.

Justin Dragomir – Justin Dragomir is the abbot of the "Bogdana" Monastery in Rădăuți, Suceava. In collaboration with the Romanian Academy and the "Ștefan cel Mare" University in Suceava, he organized the symposium dedicated to the 650th anniversary of the founding of Moldavia in 2009, coordinating, along with Vasile M. Demciuc, the editing of the volume *Rădăuți and the Founding of Moldavia*, as well as the re-editing of Dimitrie Dan's work, *The Chronicle of the Rădăuți Diocese*. He is the founder of the "St. Leontie" Foster Home in Rădăuți. On the site of the former wooden church founded by Bishop Dositei Herescu at Vadul Vlădichii in Rădăuți, he built a new monastery, named after the feast of the Presentation of the Virgin Mary in the Temple, celebrated on the 21st of November.

Vasile M. Demciuc – is a lecturer at the Faculty of History and Geography of the "Ștefan cel Mare" University of Suceava and director of the Department of Human and Social Sciences. He is a doctor in history from 1994, with a thesis on the relations and political and spiritual influences in Moldavia of the 14th-15th centuries, presented at the University of Bucharest. He published a series of books and studies dedicated to the medieval history of Moldavia and, in particular, to the medieval monuments: *Petru I Mușat* (1998), *John the New of Suceava – a "Palladium" of Moldavia* (2004), *Vatican – Faith and Art* (2007), *Medieval Art and Civilization Dictionary* (2011), *Trapezunt – Fascination and Spiritual Landmark* (2014).

Ștefănița-Mihaela Ungureanu – scientific researcher at the "Bucovina" Institute in Rădăuți. Fields of interest: German press and literature in Bucovina, translations from/into German. Latest published articles, studies or books: Arthur Loebel, *Geschichtliche Entwicklung des Eisenbades Dorna/Evoluția istorică a băilor feroase Dorna*, Bilingual edition by Ovidiu Bătă and Ștefănița-Mihaela Ungureanu, 2012; "Georg Geib. Istoria unui mic oraș (V)", in "Analele Bucovinei", XX, 1, 2013; "Georg Geib. Istoria unui mic oraș (VI)", in "Analele Bucovinei", XXI, 2, 2013; "Ludwig Adolf Simiginowicz-Staufe – 180 de ani de la naștere", in "Analele Bucovinei", XXI, 2, 2013; "Evenimentele politice din Moldova, Țara Românească și Transilvania consemnate în periodicul german "Bukowina" (1862–1868)", in Ștefan Purici, Dumitru Vitcu (coordinators), *Crezul istoriei. In onorem prof. univ. dr. Mihai Iacobescu la 75 de ani*, 2013, pp. 555–570; "Guvernatorii militari ai Bucovinei: Gabriel baron Spleny de Mihaldy (1734–1818) și Carol baron de Enzenberg (1725–1810)", in "Analele Bucovinei", XXI, 2, 2014; "Literatur und Theater in Ernst Rudolf Neubauers «Bukowina»", in Andrei Corbea-Hoișie, Ion Lihaciu, Markus Winkler, *Zeitungsstadt Czernowitz. Studien zur Geschichte der deutschsprachigen Presse der Bukowina (1848–1940)*, 2014.

Ovidiu Bătă – engineer geologist, scientific researcher III at the "Bucovina" Institute of Romanian Academy. He obtained the academic title of Doctor in the field of Geology in 2006 at the "Al. I. Cuza" University of Iași, with the thesis "Palynostratigraphical Study of the Metamorphic Formations from Putna Basin (Bistrița Mountains)". Fields of interest: geology, the exploitation of

the mineral resources, the environmental protection. Participation to scientific conferences organized by: Bukovina Institute – Rădăuți, “Bukovina” Museum Complex, the Faculty of History and Geography of “Ștefan cel Mare” University, the Regional Department for Culture, Cults and National Cultural Patrimony of Suceava. Latest published articles, studies or books: Arthur Loebel, *Geschichtliche Entwicklung des Eisenbades Dorna* [Evoluția istorică a băilor feroase Dorna], Bilingual edition by Ovidiu Bătă, Ștefănița-Mihaela Ungureanu, 2012; “Evoluția legislației silvice în Bucovina (IV). Legile Țării din 2 iulie 1897”, in “Analele Bucovinei”, XX, 1, 2013; “Hutele Bucovinei. 200 de ani de la înființarea primei fabrici de sticlă din Bucovina – Crasna-Althütte”, *ibidem*, XX, 2, 2013; “Serviciul silvic al Administrației politice a Bucovinei. Inspectorul de păduri”, *ibidem*, XXI, 1, 2014; “Exploatarea aurului aluvionar pe Bistrița Aurie”, *ibidem*, XXI, 2, 2014; “200 de ani de la moartea naturalistului Balthasar Hacquet (1839/40–1815)”, *ibidem*, XXII, 1, 2015; “Dr. Hermann Poras (1835–1899) – fondatorul Sanatoriului din Solca”, *ibidem*, XXII, 2, 2015; “Vizita arhiducelui Rudolf de Austria în Bucovina (1887): Fürstenthal/Voievodeasa”, in “Crai nou”, Suceava, XXVI, nr. 6 752, 21st of January 2015, pp. 4; “Piscicultura și pescuitul în Bucovina”, in “Analele Bucovinei”, XXIII, 1, 2016; “Iosif Lepși (1895–1966) – cercetător al spațiului geografic românesc”, *ibidem*, XXIII, 2, 2016; “Vincenz Manz von Mariensee – proprietar de întreprinderi miniere și metalurgice în Bucovina”, *ibidem*, XXV, nr. 1 (50), 2018; “Coloana lui Rudolf – o mărturie a trecerii prințului Rudolf de Austria prin Bucovina în anul 1887”, *ibidem*, XXV, nr. 2 (51), 2018.

Harieta Mareci-Sabol – is associated professor at the Faculty of History and Geography of the “Ștefan cel Mare” University of Suceava. She received her Ph.D. from “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași in 2002 with a thesis on Romanian historiography. She has published several studies and articles pertaining to Bucovina’s history and personalities (“Vasile Grecu, repere în destinul istoric”, in “Glasul Bucovinei”, 3/2004; “Dimitrie Onciul. Etape și valențe formative”, in “Glasul Bucovinei”, 3/2006; “Vasile Grecu și fascinația bizantinologiei”, Iași, 2008; “Looking back to Suceava: Romanians and Turks in Travelers’ Tales”, “International Journal of Black Sea Studies”, Turkey, 6/2009; “Considerations sur l’oeuvre historique de Nicolai Grămadă”, in “Codrul Cosminului”, 16/2010; “La ville de Chernovitsky dans les descriptions des voyageurs etrangers des XVIème – XVIIIème siècles”, in “Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu»”, Cluj-Napoca, XLIX/2010; “Considerations sur l’oeuvre historique de Nicolai Grămadă”, in “Codrul Cosminului”, 16/2010; “Născut, crescut în Bucovina. Prolegomene la o istorie a copilăriei în spațiul Bucovinei istorice”, Cernăuți, 2011; “Entre enfant en Bucovine, entre histoire, représentation sociale et mythe”, Suceava, 2011; “Unter Krankheitsbedrohung. Vorbemerkungen zu einer Historischen Erforschung der Grossen Epidemien in der Oesterreichischen Bukowina”, in “Codrul Cosminului”, 18/2013). She has also participated in European Networks and academic projects such as “Cliohnet2”, “Cliohres”, “Cliohworld” and “Healing of Memories”. She is editor assistant for the Scientific Annals of the University “Ștefan cel Mare” Suceava, History Section, “Codrul Cosminului”, member of editorial board for “Glasul Bucovinei” (Chernivtsi – Bucharest) and “Les Cahiers de Framespa” (Toulouse University, France), and of the reviewers board of “Haemus Journal”, Macedonia.

Ligia-Maria Fodor – archivist at the National Archives in Bucharest. Activity profile: cataloguing and managing information and records in Romanian and German language, facilitating access to archival records, translating from German into Romanian (German paleography), arranging exhibitions, publishing articles and book reviews, participating to scientific conferences. Since 2011 Doctor in History. Main field of research: history of education in Bukovina. Published articles (selection): “Die Mädchenlyzeen in der Habsburgischen Bukowina”, in “Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane «Gheorghe Șincai»”, XIV, 2011; “The Girls’ High School in Cernăuți, the first secondary school for girls in the Habsburg Bucovina (1898–1918)”, in “Valahian Journal of Historical Studies”, nr. 15, 2011; “Die Schule als nationales Emanzipationsmittel in der habsburgischen Bukowina”, in “Hrisovul”, Jahrbuch der Fakultät für Archivistik, XIV (2008), Neuausgabe, Verlag des Ministeriums des Innern, Bukarest; “Legislația școlară în Ducatul Bucovinei. Legea din 14 mai 1869”, in “Analele Bucovinei”, Jahrgang XIV, nr. 2/2007, Verlag der Rumänischen Akademie, Bukarest.

Justinian-Remus A. Cojocar – priest at the Church “St. Dumitru” Suceava; teacher of Orthodox religion at “Petru Rareș” National College of Suceava; president of the Cultural Association “Sfântul Mitropolit Dosoftei”; author of numerous articles in the local press and in magazine “Candela”; Ph.D. student of “Ștefan cel Mare” University of Suceava; author of articles in: “Teologie și Viață”, “Analele Bucovinei” and “Anuarul Bucovinei”. Author of the following works: *Biserica “Sfântul Dumitru” Suceava* (2009, together with Vasile M. Demciuc); *Turnul Clopotniță – Biserica “Sfântul Dumitru” Suceava* (2010); *Obiectele de valoare istorică-artistică și odoarele Bisericii “Sfântul Dumitru” Suceava* (2012). He edited the monumental work in 15 volumes, *Un veac de muzică corală în Țara de Sus* by Pr. Nicolae Pentelescu (2013).

Ewa Kocój – post-doc, ethnographer, cultural anthropologist and a Jagiellonian University graduate; currently works as an Assistant Professor at the Institute of Culture of the Jagiellonian University in Cracow. Her scientific interests include the tangible and intangible cultural heritage of national, ethnic, religious, and stateless minorities of Central and Eastern Europe and Southern Europe. A crucial part of her research also deals with the issues of experienced religiousness (icons, relics, rituals, and rites), intercultural communication, stereotypes, and the visual anthropology of museums and local collections. Holder of the scholarships awarded by the Lanckoronski Foundation, Foundation for Polish Science, the Romanian Ministry of National Education, and CEEPUS. Winner of the A. Rojczak Award granted by the Foundation for Polish Science. Laureate of the Polish National Center for Culture Award for the best doctoral thesis in the field of cultural sciences in the years 2004–2005 in Poland. Author of the following books: *Memory of the old ages. The symbolism of time in the Romanian Orthodox calendar; Temples, figures, icons. The painted churches and monasteries of Southern Bucovina in Romanian imagery; Romanian saints*. Author of numerous scientific papers published in Poland and abroad. Editor-in-Chief and Scientific Editor of *Culture Management* journal (List B of the Polish Ministry of Science and Higher Education, ERIH PLUS). Co-founder of the Polish-Romanian Society in Cracow; member of the Commission of the Balkan Studies of the Polish Academy of Sciences (PAN)/Poznan; member of the Ethnographic Commission of the Polish Academy of Learning (PAU); and member of the Polish Folk Society. Currently, she is conducting research on the cultural heritage and religiousness of the Vlach minorities inhabiting the regions from Albania to the northern Carpathians (including Aromanians, Ruthenians, Lemkos, Boykos, and Hutsuls) and on traditional Carpathian professions.

Elena Pascaniuc – scientific researcher at the Bukovina Institute of the Romanian Academy in Rădăuți, graduate of the Faculty of Letters of the “Al. I. Cuza” University of Iasi. Research interests: folk culture, folklore, personalities from Bukovina and their role in the Romanian and European culture. Participation to scientific conferences organized by: Bukovina Institute-Rădăuți, “Bukovina” Museum, the Faculty of History and Geography of “Ștefan cel Mare” University, the Regional Department for Culture, Cults and National Cultural Patrimony of Suceava. Latest published articles, studies or books: “Societatea muzicală «Armonia» (1881–1944)”, in Ștefan Purici, Dumitru Vitcu (coordinators), *Crezul istoriei. In honorem prof. univ. dr. Mihai Iacobescu la 75 de ani*, 2013; “Petru Rezuș la centenarul nașterii sale (1913–2013)”, “Analele Bucovinei”, XXI, 1, 2014; “Valorificarea culturii populare din Bucovina. Personalități. Dimitrie Dan”, *ibidem*, XXI, 2, 2014; “Bucovina și bucovinenii în scrierile academicianului Dimitrie Dan. Oameni, mentalități culturale”, *ibidem*, XXII, 1, 2015; “Simion Florea Marian – reper în valorificarea culturii tradiționale”, *ibidem*, XXII, 2, 2015; “Dragoș Cusiac (11 noiembrie 1936 – 1 august 2014)”, *ibidem*, XXII, 1, 2015; “Vasile S. Cârdei, Folclor medical. Descânțece de deochi” (I), *ibidem*, XXIII, 1, 2016; “Vasile S. Cârdei, Descânțece «de spariet»” (II), *ibidem*, XXIII, 2, 2016; “Academicianul Dimitrie Dan (1856–1927). Actualitatea unui cărturar bucovinean”, *ibidem*, anul XXV, nr. 1 (50) 2018; “Stejarul în cultura tradițională. Câteva valențe mitice, magice, terapeutice”, *ibidem*, anul XXV, nr. 2 (51), 2018; “Intelctuali români bucovineni pe fronturile Primului Război Mondial. Leca Morariu – viață, război, literatură”, in *Bucovina în Primul Război Mondial. Studii și documente* (București, 2018).

Constantin Hlihor – Professor Ph.D. Constantin Hlihor is a researcher with a special interest in the history of the 20th century, geopolitics and the history of international relations. He holds an honorary degree from the Ovidius University of Constanța. He is the author of 17 books and more than 150 articles and studies. His most recent books are *Romania and the geopolitical shocks of the Cold War* (2016) and *Revolution and Transition to Romanian in a short Century: 1918–1989* (2017).

Aurelian Cocoreanu – born on January 21, 1957, in Dorna Candrenilor; graduate of the “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași; teacher at the Industrial High School in Jibou, Sălaj county, later at the High School for Agriculture in Dorna Candrenilor. Currently working as a teacher at the School no. 4 in Vatra Dornei. He published *The Stone Fortresses of Moldavia* (Studis Publishing House, 2016) and participated to the symposium “Bukovina – Tradition and Modernity” in 2017 and 2018.

Ion Filipciuc – writer, graduate of the Philology Faculty, “Al. I. Cuza” University, Iași. He obtained the Ph.D. in 1999, with the thesis *Stylistic constant and archaic significance in Miorița*. He contributed to several literary publications with prose, lyrics, articles, essays, studies about Eminescu, about the popular creation *Miorița*. Editor of “Bucovina literară” (1990–2000). Among the published books: *Înspre alt Eminescu* (1999), *Miorița străbate lumea sau 123 de traduceri ale colindei și baladei, semnate de...* (2001), *Simptomuri politice în boala lui Eminescu* (2007), second edition, 2009. Editions: Vasile Posteuca, *Catapeteasmă bucovineană* (2000), Ioan Bilețchi-Albescu, *Amințiri din colț de veacuri* (2012), *Eminescu în Bucovina* (2012), Ioan Bilețchi-Albescu, Traian Roșu, *Câmpulungul în zorile Unirii* (2015).

Carol-Alexandru Mohr – doctor of linguistics, translator and research assistant at the Bucovina Institute of the Romanian Academy. In 2012 he conducted a research and research internship at the University of Tübingen, where he dealt with various topics in the field of general linguistics, German linguistics, traductology, sociolinguistics and intercultural phenomenology. During his stay at Tübingen, he worked on the paper “Zur Sprachensituation in Rumänien” (presented at the International Colloquy “Aktuelle Themen der romanischen Sprachwissenschaft”, organized by the Tübingen University Romanism Seminar) and “Die Bedeutung der übersetzungstheoretischen Ansätze Eugen Coserius für die Übersetzungspraxis” presented at the “IX. Internationaler Kongress der Germanisten Rumäniens”, Bucharest, 4–7 June 2012.

Elena Pintilei was born on February 6, 1984, in Vama, Suceava county. She is a bibliographer at the “I. G. Sbiera” Bukovina Library in Suceava. She studied at the “Mihai Eminescu” College and at the “Ștefan cel Mare” University of Suceava and is also a graduate of postgraduate courses in bibliography, librarianship and information science at the Faculty of History and Philosophy of the “Babeș-Bolyai” University of Cluj. Currently, she is attending the doctoral studies at the “Ștefan cel Mare” University of Suceava, working on the thesis *Scholars of the Modern Age. I. G. Sbiera (1836–1916)*. She is a co-author of the *Encyclopaedia of Bukovina. Personalities, Places, Societies, Press, Institutions*, together with Emil Satco and Alis Niculică (vol. I–III, Suceava, Karl A. Romstorfer Publishing House, 2018). She participated to various scientific national and international conferences in Suceava, Alba Iulia, Iași and Chernivtsi. Published volumes: *Bibliography of the Suceava County* (co-author, vol. I–II); *Crai nou 1989–1991. Bibliography* (co-author), Suceava, George Tofan Publishing House, 2015, 348 p.; *Crai nou 1992–1993. Bibliography*, Suceava, Mușatinii Publishing House, 2016, 360 p.; *I. G. Sbiera. A Family Album*, Cluj, Mega Publishing House, 2018, 236 p. Published studies and articles: *Ion of Gheorghe Sbiera in the Century of the Revival of the National Conscience of Romanians from Bukovina*, in: “Annals of the «Ștefan cel Mare» University of Suceava. Philosophy, Social and Human Disciplines”, vol. I, 2018, pp. 49–61; *The Activity of the Erudite Scholar Ion of Gheorghe Sbiera as a librarian*, in: “Studium. The Magazine of the Students, Master Students and PhD Students in History”, vol. XI, 2018, pp. 15–28; *Ion G. Sbiera and His Role in Preparing and Achieving the National Unity*, in: “Bukovinian Messenger”, nr. 3 (59), Chernivtsi, Bucharest, Rădăuți, Kishinev, 2018, pp. 46–51.

Dinu Poștarencu – graduate of the Faculty of Geography of the University of Tiraspol (1969–1974); scientific researcher at the Museum of History and Study of the Natal Land in Tighina (1987–1991), at the “M. Kogălniceanu” National Center for Literature and Museography, which is affiliated to the Moldovan Writers’ Union (1991–1996), and at the History Institute of the Science Academy of Moldova (since March 1995), where he is currently working as a scientific coordinator. He obtained his PhD in History in 2010 and became an Associate Professor in 2013. In 2016, he was awarded the “Academic Merit”. His fields of activity are the modern history of Bessarabia, history of localities, genealogy. He wrote a series of studies regarding the history of Bessarabia during the Tsarist period, the history of localities, the life and activity of Dimitrie Cantemir and of some Bessarabian personalities.

Rodica Jugrin – scientific researcher III at the “Bucovina” Institute of the Romanian Academy. Doctor in the field of History since 2004. Domains of interest: Romanian history (interwar period), cultural history of Bucovina, the history of the communist regime in Romania. She took in charge (Scientific Secretary, Book editor, Name Index) 10 volumes dedicated to the history of Bucovina and 13 numbers of the scientific journal of the “Bucovina” Institute – “Analele Bucovinei”. Participation to scientific conferences organized by: Bukovina Institute – Rădăuți, “Bukovina” Museum Complex, the Faculty of History and Geography of “Ștefan cel Mare” University, the Regional Department for Culture, Cults and National Cultural Patrimony of Suceava. She took part at the Grant CNCISIS nr. 1 290/2005, *Romanians from outside the country in the context of Euro-Atlantic and European integration of Romania. The case of Romanian communities in Ukraine (1945–2007)*, approved by M.E.C., nr. 1298/2005; theme: “Considerations on the evolution of cultural life of the Romanian community from Ukraine”, 1990–2007. Latest published articles, studies or books: “Senatori bucovineni în Parlamentul României Întregite. George Grigorovici (legislatura 1920–1922)” (I, II), in “Analele Bucovinei”, XXIV, nr. 2 (49), 2017, pp. 627–638, XXV, nr. 1 (50), 2018, pp. 287–309; “Senatori bucovineni în Parlamentul României Întregite. Ion Nistor (legislatura 1920–1922)” (I), in “Analele Bucovinei”, XXV, nr. 2 (51), 2018, pp. 573–606; “Bucovina după Primul Război Mondial în dezbaterile parlamentare (1919–1926)”, in *Bucovina în Primul Război Mondial. Studii și documente* (București, 2018); “Vasile Bodnărescu”, in Vasile Tărățeanu, *Unirea Bucovinei cu România. Antologie de documente, hotărâri, declarații, adresări, apeluri, telegrame, acte, protocoale unioniste* (București – Brăila, 2018); *Bucovineni în Parlamentul României Întregite*, vol. I, *Sesiunea 1919–1920*, Foreword by dr. Ion Agrigoroaiei, Revised edition, introduction, notes and comments by Rodica Iațencu and Marian Olaru, Name register by Rodica Iațencu (București, 2015); *Bucovineni în Parlamentul României întregite*, vol. II.1, *Adunarea Deputaților, Legislatura 1920–1922*, Revised edition, introduction, notes and comments by Rodica Iațencu and Marian Olaru, Name register by Rodica Iațencu (București, 2016); *Bucovineni în Parlamentul României întregite*, vol. II.2, *Senatul, Legislatura 1920–1922*, Revised edition, introduction, notes and comments by Rodica Iațencu and Marian Olaru, Name register by Rodica Iațencu (București, 2018).

Karina Stempel-Gancarczyk – philologist, sociologist, PhD student at the Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences in Warsaw. Main research interests: sociolinguistics, borderland issues, linguistic and cultural contacts, small homelands, poetry. Her expertise is sociolinguistics research regarding the Polish minority in Romanian Bukovina. From 2001 to 2003 she worked as a Polish teacher in Moara (Romania). Currently she is preparing dissertation “The process of disappearing of the language based on research regarding Polish dialects in Bukovina, Romania”. Karina Stempel-Gancarczyk published articles such as: “«Kim jesteśmy?». Uwagi o języku polskich mieszkańców Bulaju oraz ich «mazurskiej» autoidentyfikacji” (“«Who are we?» Remarks on the language of Polish inhabitants of Bulai and their «Masurian» autoidentifying”), in *Polska i Rumunia. Wspólnie – obok – blisko / Polonia și România. Împreună – alături – aproape*, red. S. Iachimovschi, K. Stempel-Gancarczyk i E. Wieruszewska-Calistru, *Związek Polaków w Rumunii / Uniunea Polonezilor din România*, Suceava 2015; “(A) nasze dusze smutne mają pyski. leżą na dywanie. wyją. nie dają żyć (J. Mansztajn, O duszy) – leksem dusza w najnowszej poezji polskiej” (“[Y]et the faces of our souls are sad. lying on the carpet. howling. tormenting us. [J. Mansztajn, O duszy] – the lexeme dusza (soul) in

contemporary Polish poetry”), in “Adeptus”, 2016, nr. 7, Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw; “Bucovina secolului al XX-lea – o Arcadie în amintirile membrilor comunității polonezilor din România (pe baza interviurilor și a materialelor scrise din localitățile Bulai și Vișșani)” / (“Bukovina in the 20th century – Arkadia in the memoirs of the representatives of the Polish community in Romania [based on interviews with the inhabitants of Bulaj and Wikszany and written sources]”), in “Analele Bucovinei”, nr. 1 (46), 2016; “Catholicismul polonez în Bucovina românească – tradiție și eclecticism (studiu de caz: Bulai-Moara)” / (Polish Catholicism in Romanian Bukovina – tradition and eclecticism [case study: Bulaj – Moara]), in “Analele Bucovinei”, nr. 2 (49), 2017; “Graiurile poloneze în Bucovina românească – trecut și prezent. O descriere a problematicii” (“Polish dialects in Romanian Bukovina – past and present. A description of the problem”), in “Analele Bucovinei”, nr. 1 (50), 2018; “Biografie językowe a zanikanie gwar polskich na Bukowinie. Wybrane aspekty” (“Language biographies and the disappearance of Polish dialects in Bukovina. Selected aspects”), in *Związki polsko-rumuńskie w historii i kulturze / Legături istorice și culturale polono-române*, red. K. Stempel-Gancarczyk, E. Wieruszewska-Calistru, Związek Polaków w Rumunii, Suceava, 2018.

